ڦلواڙي

(سنڌي پهاڪا ۽ چوڻيون)

محمد صديق منگيو

سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد، سنڌ

ڦلواڙي

(سنڌي پهاڪا ۽ چوٽيون)

محمد صديق منگيو

سنڌي لئنگئيج اٿارٽي
حيدرآباد، سنڌ
2015ع

سنڌي لئنگئيج اٿارٽيءَ جو ڪتاب نمبر (223)
سڀ حق ۽ واسطا محفوظ

ڦلواڙي (سنڌي پهاڪا ۽ چوڻيون)

ليکڪ: محمد صديق منگيو

ڇاپو پهريون: 2015ع

ڪمپوزنگ: محمد بخش ڀنگر

ٽائيٽل: اسد الله ڀٽو

تعداد: هڪ هزار

قيمت: 300/- روپيا

ناشر: سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد، سنڌ

Catalogue Reference
Mangio Muhammad Sidique
Phulwari (Sindhi Idioms)
Sindhi Language
Sindhi Language Authority
ISBN: 978-969-625-018-0

Phulwari

By: Muhammad Sidique Mangio
First edition: 2015
Quantity: 1000
Price: 300/-
Composing: Muhammad Bux Bhangar
Title: Asadullah Bhutto
Printed by: Peacock Printers Karachi
Published by: Taj Joyo, Secretary, Sindhi Language Authority
National Highway, Hyderabad, Sindh, 71000, Pakistan.
Tel: 022-9240050-3
Fax: 022-9240051
E-mail: contact@sindhila.edu.pk, sindhila@yahoo.com
Website: www.sindhila.org

هيءُ ڪتاب، تاج جويو، سيڪريٽري، سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد، ميسرس پيڪاڪ پرنٽرس ڪراچيءَ مان ڇپرائي، اداري جي آفيس، نيشنل هاءِ وي، حيدرآباد، سنڌ مان پڌرو ڪيو.

پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

اَرپنا

آءٌ هيءَ پنهنجو تحقيقي پورهيو پنهنجي سَسُ ماسي زليخان (جيجي جُليءَ) کي ارپيان ٿو. هوءَ ٻوليءَ جي وينجهار هئي. سندس سيني ۾ ٻوليءَ جو وڏو خزانو دفن هو. هوءَ ڳالهائيندي هئي تہ نہ رڳو سنڌي ٻوليءَ جا قديم ۽ اڻ لڀ پهاڪا، چوڻيون ۽ اصطلاح، پر آڳاٽي سنڌي ٻوليءَ جا لفظ بہ جملن جي لڙين ۾ پوئجي، موتين جيان لڳندا هئا.

محمدصديق منگيو

ناشر پاران

سنڌي ٻولي هڪ شاهوڪار ٻولي آهي، جنهن ۾ لفظن، اصطلاحن، چوڻين، پهاڪن، ورجيسن ۽ ڀڳڙن جي ٻولن جو هڪ اڻ کٽ خزانو تڙيل پکڙيل آهي، جن جي اندر صدين جا تجربا، مشاهدا ۽ لوڪ ڏاهپ جا بيشمار - بيبها ۽ املھ ماڻڪ پريا پيا آهن، جيڪي ان ڳالھ جا ساکي آهن تہ هيءَ ٻولي هڪ قديم اصلوڪي ۽ ٻڌائتي ٻولي آهي.

سنڌي ٻوليءَ ۾ هن کان اڳ بہ اهڙا ڪيترائي ڪتاب ڇپيل آهن، جن ۾ ان خزاني کي سهيڙي محفوظ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي يا ان ذريعي سنڌي سماج کي سمجهڻ جي لاءِ ڪوجنا ڪئي وئي آهي، پر هن ڪتاب جي خاص ڳالھ اها آهي تہ هن ۾ گهڻو ڪري هر صنف کي پس منظر سان پيش ڪيو ويو آهي. ان ڪري ئي هن ڪتاب جو نالو 'ڦلواڙي' آهي. جيڪڏهن ڪنهن پهاڪي، چوڻيءَ يا ورجيس ۾ ڪو ڏکيو يا اهڙو لفظ آهي، جيڪو هاڻي گهڻو مروج ڪونهي يا ڪنهن هڪ لهجي سان تعلق رکي ٿو جنهن کي شايد ٻئي لهجي وارا سمجهي نہ سگهن تہ انهيءَ جي معنيٰ ڏئي پوءِ پهاڪي جي سمجهاڻي ڏني وئي آهي. ٻي خوبي هن ڪتاب جي اها بہ آهي تہ هن ۾ پهاڪا ۽ چوڻيون وغيره الف ب وار ترتيب ڏنل آهن، جيڪا ڳالھ صرف هند ۾ ڇپيل هڪ ٻن ڪتابن ۾ باقاعدگيءَ سان ڏنل آهي نہ تہ اڪثر انهن کي موضوع وارو ورهايو ويو آهي.

هي ڪتاب هڪ تحقيقي ڪتاب پڻ آهي. مرتب نہ صرف پهاڪا ۽ چوڻيون گڏ ڪرڻ لاءِ گهڻي ڪوجنا ڪئي آهي، پر اڳ ڇپيل ڪتابن ۾ ڏنل غلط، متضاد يا اڻ ڇٽين معنائن جي بہ نشاندهي ڪئي آهي ۽ خود ڪيترن پهاڪن ۾ موجود مشاهدي جي ڪوٽ ڏانهن بہ ڌيان ڇڪايو آهي. ان ڪري چئي سگهجي ٿو تہ هنن پهاڪن کي سهيڙيندڙ محترم محمد صديق منگيو هڪ سٺو ڪهاڻيڪار هئڻ سان گڏ هڪ ٻوليءَ جو وينجهار بہ آهي.

سنڌي لئنگئيج اٿارٽيءَ طرفان ڇاپيل هن منفرد ڪتاب کي اميد تہ پڙهندڙ ضرور پسند ڪندا.

15 فيبروري 2015ع
حيدرآباد- سنڌ

ڊاڪٽر فهميده حسين
چيئرپرسن

مقدمو

سنڌي سماج ۽ پهاڪا

لوڪ ادب قومن جي تهذيب ۽ تمدن جو آئينو هوندو آهي، جنهن ۾ قومون پنهنجي رهڻي ڪهڻي، اُٿي ويٺي، مزاج، سوچ، ڏاهپ، ريتن رسمن ۽ اخلاقي، سماجي قدرن سميت ڏسڻ ۾ اينديون آهن. سنڌي چوڻين ۽ پهاڪن مان سنڌي سماج جي چٽي پٽي تصوير اُڀري سامهون اچي ٿي، سنڌي پهاڪن جي روشنيءَ ۾ سنڌي سماج تي نظر وجهڻ لاءِ سنڌي سماج کي ڇئن حصن ۾ ورهائڻو پوندو.

1. **سنڌي هندو سماج:** ورهاڱي کان اڳ، واپار ۽ ملازمتن سميت سنڌ جي ڪاروهنوار تي گهڻو ڪري سنڌي هندو ڇانيل رهيا آهن. شهرن توڙي ڳوٺن ۾ ڪاروباري ڪوٺيون ۽ دڪان سنڌي هندن جا هوندا هئا. تڏهن تہ چوندا هئا تہ "واڻيو ڳوٺ جي سُونهن." ان حوالي سان سنڌي سماج تي سڌيءَ ريت سندن وڏو اثر رهيو آهي. هندن جون ريتون رسمون ۽ اُٿي ويٺي، سنڌي مسلمانن کان مختلف ۽ ڌار هيون، ان ڪري ڪجهہ پهاڪا ۽ چوڻيون رڳو سنڌي هندن جي معيار زندگي ۽ اُٿي ويٺيءَ کي پڌرو ڪن ٿا. جيئن:

- چندَ ڏهي، پوءِ ساري پاڳ.
- اُتراڻ اُتريو اڌيسارو ڪُتريو.
- پَٽ وڌيو سونُ وڌيو.

ڏيئڙي وڏي، سُئڙي لڳي.

2. **سنڌي مسلمان سماج:** سنڌي هندن جي ڀيٽ ۾ سنڌي مسلمانن جو لاڙو تعليم ۽ ڪاروبار ڏانهن بنهہ گهٽ هو. اُهي گهڻو تڻو زراعت ۽ چوپائي مال جي پالنا سانُ لاڳاپيل هئا يا ڪجهہ هٿ جا هنر يا ٻي ڪرت ڪندا هئا، جيئن واڍڪو، رازڪو يا ڪنڀارڪو ڪم. هيٺ ڪجهہ مثال ڏجن ٿا.

- واٽَ گڏيئي ڪان، نالو ذات ضرور پُڇجي.
- موچيءَ جا گهڙيا، موچيءَ جي مُنهن ۾.

3. **شهري سماج:** ڪجهہ پهاڪا شهري ماحول ۽ جيون جي عڪاسي ڪندڙ آهن. جيئن:

- ڏوبي ڏوئي، ڏٽي روئي.
- بي دليو نوڪر، دشمن برابر.

4. سنڌي ڳوٺاڻو يا زرعي سماج: ڳوٺاڻو سماج ئي اصل ۾ ٻوليءَ جي واڌ ويجهه، نجيٽي ٻلوڪ ادب جو سرچشمو مرڪز رهيو آهي. پهاڪن جي وڏي انگ جا سرچشمار ڳوناٺا ئي رهيا آهن. ڪجهه مثال ڏجن ٿا.

- چوريءِ نہ موريءِ موريءِ تہ بہ گهوري
- ماني مڪَ سان، ملهہ ڏڪ سان.

رواج ريتون رسمون: سنڌي پهاڪن ۾ چوٽين مان، سنڌي سماج ۾ رائج ريتن رسمن جي ڄاڻ ملي ٿي. ڪجهہ مثال ڏجن ٿا.

- دَرَ تي دُهل وڄن، ڇوڪرِ ميڙي ڇيٽا.

(ننڍپڻ جون شاديون)

- اَتو اٽي تي، ڪُنو وَٽي تي.

(ڏي وٺُ ۾ بدي جي مٽي مائٽي)

- ڏُورڙ ڏاٽيون، پٽينسِ نياٽيون.

(هندن ۾ ڏاج جي رسم ڪري نياٽين جي شادين جا مسئلا)

- گهر ۾ جاءِ هجي، تہ گندُ ٻاهر نہ اڇلائجي.

(گهر جو گهر ۾ سڱ ڏيڻ وٺڻ)

- موچيءَ جا گهڙيا، موچيءَ جي مُنهن ۾.

(ٻهراڙين ۾ آهت تي موچي، حجم، ڌوٻڻ، لوهر ۽ ڪنير کان ڪم وٺڻ جو رواج)

- ڇُڙيءِ مِڙيءِ شاهہ جي.

(پيرن ۽ مرشدن جي نالي مال جا ڦَر ڪرڻ)

- مارَ کان جن بہ پڇيو وڃن.

(ٻوين کان جن ڪيائڻ)

- ڏڏُ گهرڻ ۾ مائٽي چوڻ ۾ڪو عيبُ ڪونهي.

(ٻهراڙين ۾ لسي وٺڻ جو رواج)

عقيدا، سوڻ ۽ وَهم: پهاڪن مان سنڌي ماڻهن جي عقيدن، سوڻ ساٺ ۽ وهمن جي ڄاڻ بہ ملي ٿي، جيئن:

● نظرَ، ماري يا كاري

(نظر لڳڻ)

● هالِي، پِڙ پالهي.

(اُبتا سِڱ وريل مينهن کي نياڳي، سمجهيو ويندو آهي)

● ٽِتر ساڄي تنواري، تہ سياڳو کابي تنواري تہ نياڳو.

● نِپٽو مُئو، ڪنهن نہ سُئو.

(جنهن کي پٽ جو اولاد ناهي، ان جي جڻ پيڙهي نہ آهي)

● اوتن جي قبرن تي، ڏُپ نہ چانءُ.

(بي اولاد ماڻهوءَ کي لاوارث سمجهيو ويندو آهي، ان کي آئنٽو بہ چوندا آهن)

● مورُ مارڻ گناهُ، کائڻ ثوابُ.

(مور جا کنڀ، قرآن شريف جي ورقن ۾ رکندا آهن، ان جو شڪار نہ ڪيو ويندو آهي، توڙي جو حلال پکي آهي.)

● چنڊ کي ڏهي، پوءِ ساري ياڳُ.

(هندو نئون چنڊ ڏسندا هئا تہ پڳ مان تندُ پٽي چنڊ ڏانهن اڇلائيندا هئا)

● اُترانڻ اُتريو اڌ سيارو ڪُتريو.

(هندو ڊسمبر مهيني ۾ اُترانڻ جو ڏهاڙو ملهائيندا هئا.)

● نہ ڪنهن جي تيرهن ۾، نہ تيجن ۾.

(صفر مهيني جا پهريان تيرهن ڏينهن، انهن ڏهاڙن کي تيرهن تيزيون بہ چوندا آهن. انهن ڏهاڙن ۾عورتون نئون گهر ونڻ يا لڏو ڪڻڻ جهڙا ڪم نہ ڪنديون آهن. ساوڻ جي ڏهاڙن ۾ تر ۾عورتون ۽ مرد سرامڻ تيج جو تهوار ملهائينديون آهن.)

● مون ڪا اربع خطا ڪئي؟

(سنڌ ۾ صفر مهيني جي پوئين اربع ملهائيندا آهن، ان کي ”صفر پوئين اربع“ بہ چوندا آهن.)

● ڪارڙو ڪمارڙو، اَنُ پائي ڏي، تہ مِينهُن وَسي.

(ٻُوڙن ۾ بارڙا ڳڏجي گهر گهر مان اَنُ پني، ديڳڙو لاهي، مينهن لاءِ دعا گهرندا آهن.)

مهمان نوازي: صدين کان مهمان نوازي سنڌ جو وَڏُ ۽ سڃاڻپ جو سگهارو حوالو رهيو آهي. سنڌ جهڙي مهمان نوازي ۽ اوطاقي ثقافت جو مثال بنهہ گهٽ ملندو.

سنڌ جا ماڻهو اڄ بہ پنهنجي اُن روايت کي جياريندا پيا اچن. ان ڏس ۾ سنڌن عقيدو رهيو آهي تہ:

"ماني، الله جي آهي."

يا

"مهمان، پنهنجو روزُ پاڻ سان کڻيو تو اچي."

سنڌ جو ٿَر وارو علائقو غربت ۾ اٿهوند واري حالت ۾ بہ مهمان نوازي ۾ گهڻو اڳيرو رهيو آهي. مهمان کان حال احوال ۾ خبرون چارون پوءِ وٺندا آهن. پهرين کيس ماني کارائيندا آهن.

"ٿهور ڪري مَنوار، ڳسڙات پڇي پوڇي."

سنڌ ۾ مهمان ۽ مسافر کي ماني نہ کارائڻ واري کي سٺو نہ سمجهيو ويندو آهي. ڪو سخي مرد، مهمان نواز ۽ اوطاقي ماڻهو مري وڃي ۽ ان جا پوئير سندس اُن وَڙ کي پاڻي نہ ڏين، تہ انهن لاءِ ٽوڪ مان چوندا آهن، تہ

"مڙس مري ويا، دبڪيون چڏي ويا."

مٿين کان سواءِ، مهمان نوازيءَ بابت ڪيترائي پهاڪا ۽ چوڻيون مشهور آهن. جيئن:

- سو ڀاڳوان، جنهن جي گهر مهمانُ.
- تڏي آئي ۽ پُٽ ڄائي بہ ڪو آرهو ٿئي؟
- منهنجيون اکيون، تنهنجون لتون.

چورائا پهاڪا: دنيا جي گولي تي، جتي جتي بہ انسان موجود آهي، اُتي چور بہ رهن ٿا، تہ چوري بہ ٿئي ٿي. پر سنڌ ۾ اڳُ چوري ٻَک کان نہ پر شوق ۾ نالو ڪڍائڻ لاءِ ڪندا هئا. چورن جا بہ ڪي اصول هئا. سنڌ جا نالي وارا چور پاڙو ۽ ڳوٺ، تہ ٺهيو پر پنهنجي تر ۽ علائقي ۾ چوري ڪرڻ کي بہ عيب ڄاڻندا هئا. اُهي پري پري ۽ ڏورانهن علائقن مان مال هٽي ايندا هئا. جُوءِ جي چور کي پاڙيو چور سمجهندا هئا. "جوءِ جو چور، چور نہ مورُ." يا "چوري حلال،چوري حرام". تَر جي چوريءَ کي حرام سمجهيو ويندو هو. ان کان سواءِ چورن ۾ ايتري ساڃاهہ هئي جو چوريءَ دوران گهر جا ڀاتي سجاڳ ٿي پوندا هئا، تہ کُڙين تي زور رکندا هئا. ڪو ڀاڳيو ڳچيءَ ۾ پئجي ويندو هئن، تہ کيس پيڇو ڪرڻ کان روڪڻ لاءِ اُچلي گهوڀاٽا هڻندا هئا.

ان کان سواءِ چور، عورتن، ٻارڙن ۽ وڏڙن جو گھڻو خيال رکندا هئا. اڄ واري هٽ کس نہ هئي. ان هوندي بہ سنڌي سماج ۾ چوريءَ کي خراب سمجھيو ويندو هو. ڪجھ مثال ڏجن ٿا.

- چورَ جي ماءُ، ڪَنڌَ ۾ روئي.
- چوريءَ جا ڪپڙا، ڏانگَ جا گزَ.
- چوري گھٽي، تہ بہ گھوري.

مال وٿاڻ بابت پهاڪا: سنڌ ۾ زراعت کان پوءِ، بيو وڏو ڪم چوپائي مال جي پالنا رهيو آهي. سنڌ ۾ وڏا مالوند هئا،جن جا وڏا وٿاڻ هوندا هئا. ان کان سواءِ اُٺن ۽ گھوڙن جو خفت بہ عروج تي هو. سٺي نسل جا اُٺ، گھوڙا ۽ چوپايو مالُ ڏارڻ جو رواج هو. ڪجھ مثال ڏجن ٿا.

- ياڳين جا ياڻَ، خالي ٿيٽا نہ آهن.
- چورُ سائو ڪونهي، ياڳيو بکيو ڪونهي.
- گھر ۾ ڪِين. تہ بہ گھوڙي تي زِينَ.

واعدا وچن: سنڌي سماج ۾ زبان کي پاٽي ڏيڻ ۽ ڪيل واعدي وچن ۽ قول جي پاسداري ڪرڻ کي گھڻي اهميت ڏني ويندي آهي. ڦِرٽي گھرٽي ماڻهوءَ کي اعتبارلائق نہ سمجھيو ويندوآهي. ان ڏس ۾ ڪيترائي پهاڪا ۽ چوٽيون ملن ٿا. جيئن:

- ڦردي گھِردي نامرد، مردان دي هئي هِڪ.
- مرد جو ڏاڙهي قرار، عورت جي سينڌِ.
- سِرُ وڃي، سُخن نہ وڃي.

ياريون، دوستيون: ياري رکڻ ۽توڙ نڀائڻ، سنڌي ماڻهن جي ريت رهي آهي،اها سندن مزاج ۾ رهي آهي،ايستائين جو يار لاءِ سِر ڏيڻ ۾ بہ خوشي محسوس ڪندا آهن. سنڌ ۾ اهڙا کوڙ مثال ملندا، تہ فردن جون ياريون، پيڙهين تائين سندس پونير بہ سنڀاليندا رهيا آهن. اهڙا ڪيترائي پهاڪا ملن ٿا.

- يارُ اُهو جو اوکيءَ ۾ ڪم اچي.
- جنهن يار جو پار نہ سڃاتو تنهن يارُ نہ سڃاتو.
- يارُ ياراڻي، معاملو صفا.

سنڌ ۾ يارِيءَ جو هڪ تصور عورت ۽ مرد جي تعلقات جو بہ آهي. سنڌ ۾ ننڍپڻ ۾ ئي جوڙ شادين ۾ عورت ۽ مرد جي راءِ ۽ پسند ناپسند جو خيال نہ رکڻ وارين ريتن رسمن ڪري، ڪجهہ عورتون ۽ مرد پنهنجي جذبن ۽ احساسن جي آسودگيءَ لاءِ يار ڪندا آهن. اهڙا ڪيترائي پهاڪا ملن ٿا. جيئن:

- مڙس اُٿاري لِڱ ٻرن، يارُ اُٿاري، لڱ ٺَرن.
- آءَ مران جنيءَ لاءِ، جني مري چگهن لاءِ.
- سچي رَن، سڪٽا سلام.

سيد،پير ۽ مرشد: سنڌ جا ماڻهو بزرگن ۽ اوليائن جا عقيدتمند رهيا آهن. وٽن سيدن، پيرن ۽ مرشدن لاءِ سڪ پريت ۽ عقيدت رهي آهي. تڏهن تہ چوٽي مشهور ٿي، تہ "نِمن جون ڇانئون، سيدن جون دعائون." وٽن سيد، پيرُ ميڙ ٿي ويندو هو تہ ڪين مانُ ڏنو ويندو هو. ميڙ ڪي مهت ڏئي، وڏا ڏوهہَ ڏنڊ بہ بخشي ڇڏيندا هئا. جيئن چوٽي مشهور آهي تہ:

- "پيرَ ۽ ڪيرَ ڪي نہ موٽائجي."

نبي سڳوري صہ ۽ امامن سڳورن رضہ سان دلي لڳاءَ ۽ اُٿاهہ محبت رکندڙ سنڌي ماڻهن جي ان سچي عقيدت مان ڏن تي تڳندڙ ڏنڌوڙي پيرن ۽ سيدن غلط فائدو ورتو. سادن ماڻهن کي سيدي ۽ پيريءَ جي آڙ ۾ پَنڻ، ڦُرڻ ۽ آزارڻ جا جيڪي ڏنڌا پئي ڪيا آهن، اُن سنڌي ماڻهن کي نہ رڳو ڏکوئيو پر بيزار پڻ ڪيو آهي. اهڙن ٺوڳي پيرن ۽ سيدن جي ڪرتوتن تي نہ رڳو طنزيا ٽوٽڪا ٺهيا،پر رد عمل ۾ ڪيترائي پهاڪا ۽ چوٽيون بہ سرجيون آهن. جيئن:

- سيد ۽ سپاهي،تن ڪان رکج الاهي.
- آلو نورُ مٽي جو سورُ.
- پير کي خليفا کٽندا آهن.

سماجي ۽ اخلاقي قدر: ڪجهہ چوٽيون ۽ پهاڪا،سنڌي سماج جي اخلاقي ۽ سماجي قدرن جي ساک پرين ٿا،جيئن،

- وڙهجي ايترو جو پرچڻ مهل ڪم اچي.
- ڳُڙ نہ ڏجي، تہ ڳُڙ جهڙي ڳالهہ ڪجي.
- مُئي جا مِٺَ گهٽا.

ڳوناٽي ڏاهپ: سنڌ جي ٻهراڙين ۾ اڳ جڏهن پري پري تائين ويجهن ۾ حڪيمن تائين رسائي نہ هئي، تڏهن گهرن، ويڙهن ۾ ڳوٺن ۾وڏڙيون جتي ويم ڪان اڳ ۾ پوءِ سوانجي تائين، عورتن جو سُتين ڦڪين ۾ ٽوٽڪن سان علاج ڪنديون هيون، اُتي ٻارڙن جي ليس، تپ ۾ ڪنگهہ ڪان وٺي وڏن جي بيمارين جا گهريلو ڏس بہ ڪنديون هيون. اها چاڻ گهر جي ٻين عورتن تائين منتقل ٿيندي رهندي هئي. اها ڏاهپ چوٽين ۾ پهاڪن جي صورت ۾ بہ محفوظ ٿيل آهي. ان ڏاهپ کي اڄ جي ميڊيڪل سائنس بہ تسليم ڪري ٿي. جيئن:

- نِم، ٻنيهن مرضن تي پوي.
- ڪوسا نانوي، تڏا کاوي، ويچ پاس نہ جاوي.
- ليسُ، تپ، لنگهڻ، ڦٽُ ڦرڙي، ٻڏڻ.
- ڳُڙ جيرو کائي، پُٽن ماءُ وِيائي.
- گهٽو کاڌو وِهہ برابر.
- ڇٽ ۾ ڦٽ ٻڏو چڱو.

ڳوناٽي ڏاهپ ۾ ڪن اهڙن طبي مسئلن جا تُرت حل ۾ علاج بہ ٻڌايا ويا آهن، جن جو ميڊيڪل سائنس ۾ اهڙو تُرت ۾ بنان خرچ وارو علاج شايد ڪو هجي. مثال طور ماڻهوءَ جي ڇڪ مُنجهي ٿي، تہ ان سان ساهہ بند ٿيڻ جو امڪان بہ رهندو آهي. وڏڙا چوندا آهن، تہ اهڙي حالت ۾ سج ڏانهن نهارڻ سان ڇڪ اچي ويندي آهي.ان ڏاهپ کي چوٽيءَ ۾ محفوظ ڪيو آهي تہ

- "ڇِڪَ مُنجهي، تہ سج ڏانهن نِهارجي."

شهرن تي ٺهيل پهاڪا: ڪي چوٽيون ۾ پهاڪا سنڌ جي شهرن جي خاصيتن ۾ شهريت جي ڪارڻ تي سرجيل آهن. اُهي نہ رڳو انهن شهرن بابت جُڙيل عوامي راءِ ۾ تاثر کي پڌرو ڪن ٿا، پر انهن جي پس منظر ۾تاريخي واقعن ڏانهن بہ اشارو ڪن ٿا. جيئن:

- مٽيارين جو موٽُ، ويندي جي ويرمَ.
- سيوهڻ ڏي تہ وڃ، نہ تہ ٽپڙ ڪڻ.
- آمري، آءُ تہ مرين.

هونئن نہ مرين، تہ بک مرين.

- جوهي، مکڻ موهي.
- جاتي قرب جي ڪاتي.

ذاتين وارا پهاڪا: ڪجهه چوڻين ۽ پهاڪا، سنڌ ۾ رهندڙ ذاتين، برادرين ۽ قبيلن جي مزاج، سوچ ۽ ڪردار تي سرجيل آهن، انهن ۾ اهوئي ڪجهه آهي، جيڪا انهن جي باري ۾ عوامي محسوسات آهي، جيڪا سندن سڃاڻپ جو حوالو بڻجي وئي آهي. ڪجهه مثال ڏجن ٿا.

- سيد سائو ماڪ لاءِ ڦاهو.

سيد سچو ملڪ لاءِ ڏُجو.

- ڪوسي جي خيرڪان، ويڙ پلو.
- ڪماريا، ڪنهن نـ ماريا.
- آرائين،مطلب تائين.

گمنام ڪردار: پهاڪن ۽ چوڻين ۾ اهڙا گمنام ڪردار بـ ملن ٿا، جن جي ڪردار، لڇڻن ۽ عادتن تي پهاڪا سرجيا آهن. اهڙا ڪردار مختلف دورن ۾ تي گذريا آهن.جيئن:

- پهرين پيٽ پنجوءَ جو پوءِ پاڻ ٻچا.
- ٻڌيءَ ۾چريو الهڏنو ڪنير.
- ڳهڻو جهڙو ڳوٺ،تهڙو ٻڌڻ سان.

صوفياڻي مزاج ۽ روشن خيال سوچ وارا پهاڪا: صوفين ۽ بزرگن جي تعليمات ۽ ڪردار جو اثر ۽ ثمر ئي آهي، جو سنڌي ماڻهو صدين کان صوفياڻو مزاج ۽ روشن خيال سوچ رکندڙ رهيا آهن. سهپ، رواداري ۽ درگذر سندن وَڙُ رهيو آهي. مذهبي ڪٽرپڻو سندن مزاج ۾ئي نـ رهيو آهي،ان ڪري اهي مذهب توڙي ذات پات ۽ رنگ نسل جي بنياد تي ٻين کان نفرت ڪرڻ سکيائي نـ آهن. سنڌي ماڻهن جي ان سُرهي سوچ ۽ انسان دوستيءَ واري سياءَ جا اولڙا چوڻين ۽ پهاڪن ۾ بـ ملن ٿا. جيئن:

- جهڙي ڏُوڙ تهڙي ڇائي.
- ڪک سان بـ نـ ڦٽائجي، متان اُڏامي اک ۾ پوي.
- رکيو نالو ٻٽ جو بـ چڱو ڪونهي.

- الله جي هنئي فقير ڪٽي، فقير جي هنئي الله بہ نہ ڪٽي.
- ملو مجاور مچلو تئي ڪميٽي ذات، هڏو ڏئي واتِ، ڏٽيءَ ڏُتاري ڇڏيا.

مُلان ۽ موالي: سنڌي سماج ۾ مُلان ۽ موالي، پنهنجي سوچ ۽ مزاج ۾ هڪٻئي جا نقاد ۽ ضدُ رهيا آهن. سنڌ ۾ ملان ۽ مواليءَ جو فطري ٽڪراءُ رهيو آهي. پر اهو ٽڪراءُ لٺ ڏُڪي، جهيڙي جهٽي، فساد ۽ نفرت وارو نہ، پر سوچ جي حد تائين رهيو آهي. انهن وچ ۾گفتن،ٽونٽڪن،چوٽين ۽ پهاڪن جي هٿيارن سان سرد جنگ ٿيندي رهي آهي پر ان ٽڪراءُ هوندي بہ انهن وچ ۾ سماجي تعلقات ۽ مرٽي پرٽي جا لاڳاپا ڪڏهن بہ متاثر نہ ٿيا آهن. ڪجهہ مثال ڏجن ٿا.

- ڦٻيا اُهي، جيڪا ڦاٽي مُئا، اسين تہ پاڻ ڪٽايو پيا وڃون.
- رهو حلال، ٻوٽيون مردار.
- ڊِنگ مار ڊنگ مار جهڙوتهڙو مار پر ڏينهن نہ کارِ.

ملان بہ ماٺ ۾ نہ رهيا آهن،اُهي بہ موالين تي جوابي حملا ڪندا رهيا آهن، جيئن.

- پٽ ڏنڊو پگھو هيل ُڪونڊو ڏڪن متان ڏَڪَ.
- پنهنجي گهر ڪو ٽَٽ پيو ڏيندو تنهن سان ڪو ٻڏل آهي ڇا؟
- سُتا اُٿي جاڳُ،سُلفي آئي اٿئي سِرَ تي.

دُعائون: سنڌي ماڻهو ڪنهن جا مَٽَ گُهريا نہ رهيا آهن. انهن جي سوچ ٻين جي خير گهرڻ واري رهي آهي. ان سوچ جا اولڙا پهاڪن ۽ چوٽين جي صورت ۾ بہ ملن ٿا،جيئن.

- الله! مون نہ ڏئين، مَن پاڙي ڏئين.
- جيئنس ڏٽي،مَرنِس چورَ.

پاراتا: پِٽَ يا پاراتو جيڪو ڪنهن جي اندر مان پاٽمردو آهہ ٻڄي، نڪرندو آهي، اُن ۾ اڳلي لاءِ نيڪ خواهشون نہ هونديون آهن، جيئن.

- ٿارا، ناري، جائين!
- گهاٽي پوئي ڪا!
- ٻوا، پوئي ڪا!

سنڌي سماج ۾ اهڙا ٻـ پاراتا آهن. جن ۾ پِٽَ ۽ مَٽ گُهرائيءَ بدران پيار ۽ دعا شامل هوندي آهي. ماءُ پنهنجي ٻچن تي ڪاوڙ ڪندي آهي تـ سندس واتان ٻي اختيار نڪري ويندو آهي.

- ٻيڙي ترئي ڪا!
- شل ڪا سٽائي ٿيئي!

اڳڪٿيون: ڪجهہ چوڻيون ۽ پهاڪا اهڙا بـ آهن جن ۾ اڳڪٿيون ٿيل آهن. آڳاٽي دور ۾ ڏاهن جون اُهي اڳڪٿيون سچ بـ ثابت ٿيون آهن. مثال طور سمن جي

- دور ۾ ڪنهن ڏاهي بزرگ جي هيءَ اڳڪٿي تـ.
- سنڌ ڦُربي، ڦَڪِي ٿيندي، پڇندي پٽئون پَٽ.

ايندي تن جي هَٽِ، رتي رحم نـ جن جي روح ۾.

اها اڳڪٿي اڳتي هلي سنڌ تي ارغون، ترخان ۽ مغلن جي هلائن ۽ قبضا گيريءَ جي صورت ۾ سامهون آئي. اهڙيون ٻيون بـ اڳڪٿيون ملن ٿيون. جيئن:

- اُهي ايندا ڏينهن، ڪندا شينهن، سلام سَهن کي.
- چوڏهين چَٽُ، پندرهين پَٽُ.

مشاهدو: پهاڪن ۽ چوڻين مان زندگيءَ جي ڪاروهنوار جو ڳوڙهو اڀياس ۽ مشاهدو ملي ٿو ۽ ان مشاهدي مان چنڊبيل چاڻيل نتيجا بـ ملن ٿا. جيئن:

- درياهہ مينهن جي چاري مان بـ وَهي پوندو آهي.
- امانتَ، زمين بـ نٿي کائي.
- اولادُ پنهنجو زال پرائي.

نصيحت وارا پهاڪا: هونئن، تـ هر پهاڪو ۽ چوڻي،زندگيءَ جي تجربن ۽ مشاهدن جو نچوڙ ۽ اڀياسُ آهن،جن مان نصيحت جو ڪو نـ ڪو نُڪتو ضرور ملي ٿو پر ڪجهہ چوڻيون سڌن سادن لفظن ۾ نسوريون نصيحتون آهن. انهن ۾ ڏاهن ۽ عاقلن پاران سادن ماڻهن لاءِ اصلاحون سمايل آهن. پيڙهيءَ کان پيڙهيءَ تائين سينا بـ سينا سفرڪري اسان تائين پهتل وڏڙن جي ڏاهپ جي ان ورثي ۾ رهنمائي ۽ رهبريءَ سمايل آهي، جيئن:

- ضامن، ياءُ جو بـ نـ پئجي.
- اڌارو ڏئي وينو روءُ.

● پائيوارو پاءُ سان بہ نہ ڪجي.

جانورن جي عادتن سان پيٽ واريون نصيحتون: ڪجهہ نصيحتون، جانورن جي عادتن ۽ خصلتن کي مثال بڻائي ڏنيون ويون آهن، جيئن:

● ڪُتو بہ ويهندو آهي، تہ پُڇ هٽي پوءِ ويهندو آهي. (صفائي)

● ڪتو ڇا ڄاڻي ڪٽڪ جي مانيءَ مان (عزت)

● مِرُون چوڻ ڪائي، پنهنجو سِرُ وڃائيندو آهي (لالچ)

● هرڻ نيٺ هڪ ڏينهن اوجهہُ ڏئي. (ڪيتو لوڙڻ)

اُهڃاڻي رنگ واريون نصيحتون: سنڌي ٻوليءَ ۾ اهڃاڻي رنگ بہ سجيهہ ملي ٿو. ڪنهن ڳجهي، اُگري، ڪڙي ۽ اڻوڻندڙ ڳالهہ کي رومالي انداز ۾ ورجائڻ جا ڪيترائي مثال ملن ٿا، جيئن.

ميٺُ مٿي ۾، پاڻي آءُ ڏيان. (ڪنهن کي تڪڙو سڏائڻ لاءِ مامَ ۾ ويڙهيل نياپو) ڪڪَ رنجايو آٿس،

يا

ڪاني پڳي اٿس. (ڪنهن کي ٻلان ڪائي وڃي، تہ ائين چوندا آهن)

جهنگَ جو خيالُ. (رفع حاجت جي ضرورت)

اهڙا اهڃاڻي رنگ وارا پهاڪا ۽ چوٽيون بہ ملن ٿا، جيڪي، لوڪ ڏاهپ جو انوکو مثال آهن، جيئن:

● جنهن کي ماءُ نہ ماءُ ڄائو

سو بہ گهٽن ماءُ پيءُ وارن کان سائو

(گهر ۾ مٿن مائٽن کان پري پرديس ۾ ڪمائڻ وارو ماڻهو)

● ماءُ ڄڻي بار بار، زبان ڄڻي هڪ وار. (پڪو واعدو وچن)

● هڪ اک کلي، هڪ اک روئي. (ڪو رنج رهي يا خوش رهي)

کل يوڳ ۾ نصيحت: ڪجهہ چوٽيون ۽ پهاڪا، مزاحيا انداز ۾ائين سرجيل آهن، جو نہ رڳو چپن تي مُرڪون وکيرين ٿا، پر کل يوڳ ۾ وڏي نصيحت بہ ڏين ٿا،جيئن:

● مڱٽهار کي نياڳُ، گهورَ مهل ٿورو!

● ابي جو موت ڏسي، منهنجو مرڻ تان ارواح ڪڇي ويو آهي.

- سِرُ ڪپي، تہ حاضر آ، گاھہ جو گڏو ڪونهي.
- بھ جي پري نہ ڏين،باقي عيد مبارڪ.

طنز ۾ ويڙهيل نصيحت وارا پهاڪا: اهڙا پهاڪا ۽ چوڻيون بہ آهن،جيڪي سهپ جوڳي طنز پوڳ چرچي ۽ وندر ورونهن ۾ نصيحت بہ ڏين ٿا، جيئن:

- ڪائڻ مهل گڏ، سمهڻ مهل مسيت ۾.
- هنگڻ پچر چڏيسون، رڳو پچون چڙهي.
- هڪڙو وکر پلو پيو وري زبانَ مِٺي!

زراعت: سنڌو سڀيتا، نہ رڳو هزارين سالن کان آسودي ۽ تهذيب ۽ تمدن جو گهوارو رهي آهي، پر صدين کان پيداواري سگهہ رکندڙ ملڪ بہ رهيو آهي،جنهن جي علم، هنر،ڪاريگري،واپار ۽ زراعت جي ڏيهان ڏيهہ هاڪ رهي آهي، سنڌ هزارين سالن کان زراعت ۾ اڳيري رهي آهي. موهن جي دڙي جي کوٽائيءَ مان مليل ڪٽڪ جي داڻن مان ثابت ٿئي ٿو تہ آرين جي هلان کان اڳ بہ سنڌ ۾ پوکي راهي ٿيندي هئي، ان دور ۾سنڌ ۾ اناج سان گڏ وونٽڻ جي پوک بہ ٿيندي هئي، جيڪا ڏيساور ۾ ”سنڌڻ“ جي نالي سان شهرت رکندي هئي.

زراعت صدين کان سنڌ جي معيشت جي ڪرنگهي جي هڏي جي حيثيت رکندي پئي اچي. سنڌ ۾ زراعت کي واپار ۽ نوڪريءَ سميت سمورن شعبن کان مٿانهون درجو ۽ اوليت ڏني پئي وئي آهي. تڏهن تہ چوڻي مشهور آهي، تہ ”اتم کيتي، وڏندڙ واپار نيچ نوڪري، پنڻ بيڪار.“

آڳاٽي دور ۾ بہ سنڌ جا ماڻهو زراعت جي جديد اصولن کان واقف هئا. زراعت جو جديد سائنسي تصور، ڪنهن نہ ڪنهن صورت ۾ سنڌ ۾ موجود رهيو آهي. پهاڪن ۽ چوڻين مان جديد زراعت جي ان شعور جا اهڃاڻ ملن ٿا. ان ڏس ۾ڪجهہ مثال ڏجن ٿا.

اُونهو هَرُ: زراعت جي جديد اصولن موجب، پوکيءَ لاءِ زمين ۾ اُونهو هَرُ ڏيڻ تمام ضروري آهي، آڳاٽي دور ۾ زراعت سان واڳيل هاري ناري، پوکائيءَ لاءِ زمين کي بہ هَرَ ڏيندا هئا ۽ ان کي کيڙ بيلهہ چوندا هئا. جيئن.

- جيترو هَرُ، اوترو ڦرُ.

زمين جي سنوت: سٺي فصل لاءِ زمين جي سنوت، زراعت جو مکيه اصُول آهي. سنڌ جا آبادگار ان اهميت کان واقف هئا. اُهي زمين کي ڪيڙ ٻيلهه هَرُ ڏئي، زمين جي سنوت لاءِ ترَ يا سانئر گهمائيندا هئا، ته جيئن ڪيڙيل ٻنيءَ جا پتر پڄي پنجهو ٿين ۽ زمين سنوت ۾ اچي، ته جيئن پاڻيءَ جو زيان نه ٿئي ۽ فصل کي هڪ ڪرو ۽ گهرج آهر پاڻي ملي سگهي. ان لاءِ هيءَ چوڻيون مشهور آهن ته:

- سؤ هَرَ، هڪ سانئرُ.
- زمين جي سنوت، پاڻيءَ جي بچت.

پاڻيءَ جو زيانُ: پاڻيءَ کي زيان ٿيڻ کان بچائڻ لاءِ، آڏ جا ڪنا ۽ ٻارن جا ٻنا مضبوط رکڻ ضروري سمجهيا ويندا آهن. اُهي مضبوط هوندا، ته پاڻيءَ جي زور تي پڇندا ڪو نه ۽ پاڻيءَ جو اجايو زيان نه ٿيندو جيئن:

- آڏَ جو ڪنو ٻنيءَ جو ٻنو.
- پِهرَ، هيٺيءَ هنڌان پڄي.

ناڙي: اڄ جي جديد زراعت ۾ ناڙيءَ جي پوکيءَ واري طريقي تي زور ڏنو وڃي ٿو ان جو تصور به گهڻو اڳ سنڌ ۾ موجود هو. سنڌ ۾ چَٽ ۽ ڪيرو جهڙن پوکيءَ جي طريقن کي گهڻ اهميت ڏني ويندي هئي.جيئن چوڻي آهي، ته
"ناڙي راڻي، ڪيرو وزير، چَٽ ٻانهي."

ٻجُ: اَڄُ سٺي فصل لاءِ ٻج جي معياري هجڻ ۽ نچپڻي تي زور ڏنو ويندو آهي. سنڌ ۾ اهو تصور به آڳاٽو آهي.

- ٻجَ هجي نِجُ.
- جهڙو ٻج، تهڙو سَلو.

وٿيرڪي پوک: جديد زرعي اصولن موجب، وڏيڪ پئداوار ۽ فصل جي صحيح نشونما لاءِ ٻوٽن جو وٿيرڪو هجڻ ضروري سمجهيو وڃي ٿو ته جيئن فصل جا ٻوٽا گهربل هوا، اُسَ ۽ کاڌ خوراڪ حاصل ڪري صحتمند رهن. ان لاءِ به پهاڪا ۽ چوڻيون ملن ٿيون.

- ڇڊي پوک، دُنبا سنگَ.
- ڏيڏر ٽپُ جُوار، ڪوئي ڪُڏا واڙ.

پاڻ جي اهميت: جديد زراعت ۾ پاڻ جي اهميت تي زور ڏنو وڃي ٿو جڏهن ته سنڌ ۾ آڳاٽي دور کان فصلن ۾ مال جو پاڻ استعمال ڪيو ويندو هو جيڪو نه رڳو زمين جي سگهه وڌائيندو هو پر ڪيميائي ۽ زهريلي اثرات کان به پاڪ هوندو هو. پهاڪن ۽ چوڻين مان اهڙيون شاهديون به ملن ٿيون جيئن.

- پاڻ پوي ته کيتي، نه ته ڪوري ريتي.
- پاڻ، سدا جواڻ.

سياري جي مند ۾ پارو فصلن، خاص ڪري ڪڻڪ جي پوک لاءِ ڪارائتو ٿيندو آهي. جيترو وڌيڪ پارو پوندو ڪڻڪ جو فصل اوترو ئي مچندو آهي، نه رڳو ايترو پر پاري ۾ وهنتل فصل کي سج جي روشني وڌيڪ سگهه ڏيندي آهي، ان ڏاهپ کي به پهاڪن ۽ چوڻين ۾ محفوظ ڪيو ويو آهي.

- سورج تپي، کيتي مچي
- سياري جو پارو، پاڻ جو ٻورو.

فصل جا دوست ۽ دشمن جيت: هڪڙا جيت فصلن کي نقصان ڏيندا آهن ۽ ٻيا جيت وري انهن جيتن کي کائي ناس ڪندا آهن. ان ڳالهه کان سنڌ جا آبادگار واقف هئا. اڄ جي جديد زرعي کوجنا ثابت ڪيو آهي ته زرعي دوائن جي استعمال سان فصلن کي نقصان ڏيندڙ جيتن سان گڏ فصلن جا دوست جيت به مري تا وڃن، ان ڏس ۾ به چوڻيون ملن ٿيون، جيئن:

- جيت سڄڻ به، دشمن به.

مُنڊائتي پوک: سنڌ جا آبادگار فصلن جي وقت سر ۽ منڊائتي پوک جي اهميت کان واقف هئا. ان ڏس ۾ چوڻيون ملن ٿيون، جيئن.

- پاڇاٽي ناڙيءَ کان، آڳاٽي ڇٽ ڀلي.
- پوکٽي اٽئي، ته پوک، نه ته ويندئي مُنڊَ چڙهي.

گُڏ جي اهميت: جديد زراعت ۾ فصلن جي گُڏَ ۽ گند گاهه جي صفائيءَ تي زور ڏنو وڃي ٿو ڇو ته گاهه، فصلن جي ٻوٽن جي ڪاڌ خوراڪ کائي وڃن ٿا ۽ ٻوٽا ڪمزور ٿي وڃن ٿا. ان لاءِ پڻ سنڌ ۾ اڳ به تصور موجود هو. جيئن:
جيتري گُڏَ، اوتري اَڏَ.

مُندائتا مينهن: اڳ، جڏهن سنڌ ۾ بئراجي ۽ نهري نظام نه هو سنڌ ۾ زراعت وَس تي ٿيندي هئي، بوڏ تي يا نارن تي ٿيندي هئي، يڪ سالا فصل ٿيندا هئا. تڏهن آکاڙ يا ساوڻ مهيني ۾ وسندڙ مينهن، فصل کي فائدو ڏيندا هئا. ان ڏس ۾ پڻ چوڻيون ۽ پهاڪا ملن ٿا. جيئن:

- آکاڙسون، ساونڻ چاندي، ڀڏي تو کو ٻٽڪي يادي
- منداڻو هڪڙو، اڻ مُندائتا سَو.
- جي وسي چيٽ، ته اَنُ نه ماپي کيٽ.

محنت: ان سموري مرگ ۾، وڏي ۽ اهم ڳالهه آهي محنت ۽ لڳاءَ سان پوکي راهي ڪرڻ جي، فصل ۾ جيتري وڌيڪ محنت ٿيندي، اوترو ئي وڌيڪ لاڀُ ملندو. ان ڏس ۾ پڻ ڪجهه چوڻيون ۽ پهاڪا ملن ٿا. جيئن:

- دَبي وَهاءِ، رڄي ڪاءِ.
- جيڪو هٽي ڪوڏر، تنهن کي ڏُڪر جو ڪهڙو ڏَرُ؟

واپار: قديم زماني کان سنڌ جي واپار جي وڏي هاڪ رهي آهي، سنڌ جا ماڻهو ڪاروباري ذهن، سُرت ۽ شعور رکندڙ هئا. سنڌ ۾ زراعت کان پوءِ واپار کي گهڻي اهميت حاصل رهي آهي. موريا گهراڻي، راءِ گهراڻي ۽ برهمڻ گهراڻي کان وٺي عربن، سومرن، سمن، ڪلهوڙن ۽ ميرن جي دور تائين سنڌ جو خشڪي توڙي سامونڊي رستي د نيا سان واپاري ڳانڍاپو رهيو آهي. سنڌ خشڪيءَ رستي چين ۽ وچ ايشيا سان واپاري لاڳاپن ۾ ڳنڍيل رهيو آهي. جڏهن ته ڪئپيسن سمنڊ جي ساحلي بندرن ۽ کاري سمنڊ جي ڪنارن تائين سنڌ جو واپاري مالَ پهچندو هو. جتان يونان، روم ۽ ٻين مغربي ملڪن جي منڊين تائين پهچندو هو. جڏهن، ته ايران ۽ ايراني نار جي بندرن تان اولهه ڏکڻ وارن ملڪن ڏانهن ويندو هو جتان عراق، شام، عربستان ۽ ڳاڙهي سمنڊ جي ڪنارن وسيلي آفريڪا تائين ويندو هو. شاهه عبداللطيف جي رسالي ۾ پڻ اهڙي شاهدي ملي ٿي.

- وکر سو وهاءِ، جو پٽي پراڻو نه ٿئي،
  ويچيندي ولات ۾، ذرو نه ٿئي ضِاع.
  سا ڪا هڙ هلاءِ، آڳهه جنهن جي اُبهين (شاهه)

سنڌي پهاڪن ۽ چوڻين ۾ پڻ اهڙا اشارا ملن ٿا جيئن،

● جي ويا جاوا، سي وَلِ نہ آيا،
جي آيا، تہ ٻال ٻچا ڏايا.

اڄ جي ڪاروباري دنيا ۾ جيڪي اصول رائج آهن، انهن جو تصور اڳ سنڌ جي ڪاروباري دنيا ۾ بہ موجود هو. پهاڪن ۾ چوڻين مان بہ اهڙا مثال ملن ٿا. جديد مارڪيٽنگ ۾ اگهہ جي ڪٽَ، مال جي کپت، معيار ۽گهرج (Demand) جي آڌار تي ٿيندي آهي ۽ پاڙي جو تعين مفاصلي جي آڌار ڪيو ويندو آهي، جيئن،

● مالَ تي مٺائي آهي.
● مال تي مٺائي، پنڌ تي پاڙو.

اڄ جي ڪاروباري دنيا۾ اوپن مارڪيٽ جو لاڙو ڪجهہ سجيهہ آهي، اڳ سنڌ ۾ بہ اهڙو تصور موجود هو. جيئن:

● مالَ مٽين، جنهن کي کُٽي ڪٽي.
● هَٽ جي مِٺائي آهي، جيڪو وٽي سو ڪائي.

اڄُ واپار ۾ اسٽاڪ جي اهميت وڏيڪ آهي، واپار ۾ مال جو جيترو ذخيرو ۽ مال جي موجودگي هوندي، اوتروئي ڪاروبار ۾ نفعو ٿيندو. انڪري تہ ترڪوٽيءَ ۾ڪسو ۽ لانئون مال بہ سٺي اگهہ ۾ وڪروٽي ويندو آهي. سنڌ جو ڪاروباري طبقو بہ ان ڪاروباري گُر کان اڻڄاڻ نہ هو:

● اگهہ پوي بازار، تہ ٻوها بہ جَوار.
● وکر ٿو وڪامي،واٽيو ڪو نہ ٿو وڪامي.

پبلسٽي ۽ مشهوري اڄ جي ڪاروبار جي ضرورت ۽ اڻ ٽر گهرج بڻجي وئي آهي. اڳُ ان مقصد لاءِ سهوليتن آهر واپار ۽ وکر جي پبلسٽي ڪئي ويندي هئي، جيئن،

● اگهہُ ساڳيو، تورَ سُنوالي.
● واٽيو ڳوٺ جي سُونهن. .

واپار ۾ لاها چاڙها بہ ايندا آهن. واپار ۾ جتي وڏا فائدا ٿين ٿا،اُتي عالمي مارڪيٽ ۾ اسٽاڪ ايڪسچينج جي لاهين چاڙهين ڪري، واپار ۾ وڏا نقصان بہ ٿين ٿا. خاص ڪري اناج جي واپار ۾ تہ ان جو گهٽو امڪان رهندو آهي. سنڌ ۾ بہ اهڙو تصور موجود هو جيئن:

• سيٺ سِيرُو مل يا جُتي هٽَ ۾.

• اَنَ جو واپار هَسَ مان چلو ڪري يا چلي مان هَسُ ڪري.

واپار ۾ سيڙپَ ۽ مُوڙيءَ جو وڏو عمل دخل هجي ٿو. واپار ۾ جيتري سيڙپ هوندي، اوترو سجيهه منافعو ٿيندو ۽ ڪاروبار چمندو جيئن:

• هَتِي سَتي، پوءِ کِتي.

• جيترو ڳڙُ وجهبو اوترو مٺو ٿيندو.

مٿين ڪانسواءِ، سنڌ جي واپاري طبقي جا ڪجهه نيم ۽ اصول هئا، جيڪي ڪامياب ڪاروبار لاءِ ضروري سمجهيا ويندا هئا. جهڙوڪ:

• اوڌر قربَ جي ڪئنچي آهي.

• ڏنو وِسري، لکيو نه وِسري.

• اگهه ڪٽيو ڪائجي، وَٽَ ڪٽيو نه ڪائجي.

منظوم پهاڪا ۽ چوڻيون: سنڌي ٻوليءَ ۾، جتي سڌن سنواتن لفظن ۾ ڪيل سڌي پڌري ڳالهه واريون چوڻيون ۽ آرٽ جي حسن سان ڀرپور هڪ ياٻن پدن وارا تخليقي پهاڪا ملن ٿا. اُتي منظوم پهاڪا ۽ چوڻيون به ملن ٿيون. توڙي جو انهن چوڻين ۽ پهاڪن جا سرجڻهار سمورا شاعر ۽ سگهڙ نه هئا، پر اهو سنڌ جي عام ماڻهوءَ جي وجداني حِس جو ڪمال آهي، جو انهن منظوم چوڻين ۽ پهاڪن مان گهڻا تڻا پنهنجي رواني، نغمگي لفظن جي سهڻي سيبتي جڙاءَ ۽ گهاڙيٽي جي حوالي سان شاعراڻين صنفن سان ڪلهو هڻي بيٺا آهن. ڪجهه مثال ڏجن ٿا:

بيت: ڪجهه چوڻيون ۽ پهاڪا بيت جي گهاڙيٽي ۽ سٽاءَ وارا آهن، جيئن:

• اسان جنين سان، تر وٽي تيرهن ڪيو

تنين اسان ڪان، ڍڳو ڍڪي ڪاڏو.

دوها: ڪي پهاڪا ۽ چوڻيون، پنهنجي مضمون ۽ سٽاءَ ۾ دوهي جهڙا آهن، جيئن،

• لوڪَ ليکي چَري ڪَري، مڙَسَ ليکي حُورَ

چٽي ڏنائينس پنڙا، لهي ويس سُورَ.

ڏيڍ سِٽا:

• ڦگڙُ ڦلاريو.

راتيان سيارو ڏينهان اونهارو.

ٽِـ سٽا:

- رنگُ رتو چڙجي،

ميلو متو چڙجي،

يارُ پرتو چڙجي.

ٽيڙو:

- ماسي ورائي،

ڏَمُ پنهنجي،

ڏَمُ پرائي.

ورجيسون: ڪجھ چوڻيون ۽ پهاڪا اهڙا بہ آهن، جن ۾ ورجيس جملي جو هڪ ڀاڱو ٿي استعمال ٿيندو آهي. انهن چوڻين ۾ ورجيس اکري معنيٰ ۾ چوڻيءَ جو جزو ٿي ڪم اچي ٿي، جيئن:

- ائين پڳو جيئن "ڪانُ پڄي ڪمان ڪان."
- ائين ڦِريو جيئن "ڪافر ڪلمي ڪان."
- ائين سِڪيو جيئن "مير صاحبيءَ ڪان."

محاوري وارا پهاڪا: ڪي پهاڪا اهڙا بہ آهن، جن ۾ محاورو جملي جو هڪ ڀاڱو ٿي استعمال ۾ اچي ٿو ۽ محاورو اکري معنيٰ ۾ پهاڪي جو جزو ٿي ڪم اچي ٿو جيئن:

- گهوڙي جو پُڇ وڏو تہ بہ پنهنجيون مکيون هڪليندو.
- پيرُ پُٽ نہ ڏيندو زالَ ڪو نہ کسيندو.

ڪي پهاڪا تہ اهڙا بہ آهن، جن ۾ محاورو هڪ ڪان وڌيڪ ڀاڱن ۾ جملي ۾ استعمال ٿئي ٿو جيئن:

- وات ۾ مُڱ،مُلڪ ناڙ گهرُ سُڄَ.

سنڌي پهاڪن ۾ جتي ٻوليءَ جو نجيٽي وارو حُسن، معنويت ۽ خيال جي گهرائي ملي ٿي، اُتي بيساختگيءَ واريون اُهي جملي نزاڪتون بہ ملن ٿيون، جيڪي سٺي ۽ معياري شاعريءَ جي سڃاڻپ هونديون آهن. ڪجھ مثال ڏجن ٿا.

رواني ۽ موسيقيت: ڪيترائي پهاڪا ۽ چوڻيون، لفظن جي فطري جڙاءَ، وجداني حِس ۽ تخليقي ڏانءَ سان سرجيل آهن، جو اُهي نہ رڳو نثر جا خوبصورت شاهپارا

ٻڌجي پيا آهن. پر اُهي شاعراڻي رواني، نغمگي ۽ غنايت بہ رکن ٿا. ائين جو انهن کي ڪلاسيڪل شاعريءَ جيان جهونگاري ۽ ڳائي بہ سگهجي ٿو. انهن ۾ شاعراڻو ردم بہ آهي، موسيقيت بہ آهي، تہ پاڻيءَ جي وهڪري جهڙي رواني بہ آهي، ڪٿي بہ زبان ۾ اٽڪ محسوس نٿي ٿئي. جيئن:

- ٻري تيلُ، ڪامي وَٽِ، واهہ ڙي ڏيئا واهہ!
- سُڪُ سمهن ڪنيار چورَ نہ چائن. مِٽي.
- ڪنئي ڪپي ڪا نہ ڳولي ليپي ڪا نہ.

تجنيس حُرفي: هونئن، تہ سنڌي عوامي شاعريءَ جيان، سنڌي پهاڪن ۽ چوڻين ۾ تجنيس حرفيءَ جو استعمال ملي ٿو. پر ڪجهہ چوڻيون ۽ پهاڪا تہ اهڙا بہ آهن، جو انهن ۾ تجنيس حرفيءَ جو فن ڪمال درجي جو نظر اچي ٿو. مثال طور:

- ڏنُ، رکڻ رک، ميڙڻ مٽي، ڏيڻ ڏات ۽ خرچڻ خوراڪ آهي.
- سيج ڪيائون سُرهي، مُنا مگُٺهارَ.
- جنهن جي ناني نياڳي، تنهن جا ڏوهٽا ڪهڙا ڏاتار ٿيندا؟

مقفيٰ نثر: پهاڪن ۽ چوڻين ۾ مقفيٰ نثر جا بہ مثال ملن ٿا. جيئن:

- هَڻُ ڪَڻُ، هَڻُ ۽ ڪَڻُ.
- ٻهڻ، مٽي پَهَڻُ، هيٺ ڳَهَڻُ.
- ڪيڙي ٺيڙي، ٻوءِ ميڙي.

استعارو: پهاڪن ۽ چوڻين ۾ استعاري جو استعمال بہ ملي ٿو. جيئن:

- ماءُ جو پيٽ، ڪُنيرَ جي آوي.
- سيڻ ڏيڻ.

ننڍڙيون ڪهاڻيون: يورپ ۽ ٻاهرين دنيا جي افسانوي ادب ۾ ننڍڙيون ڪهاڻيون بہ لکيون پيون وڃن. نہ رڳو ايترو پرهڪ ٻن جملن واريون ڪهاڻيون بہ لکيون پيون وڃن. جيئن،

تو ڪڏهن جِنُ ڏٺو آهي؟

"نہ" هن وراڻيو.

۽ هو اک ڇنڀ ۾ غائب ٿي ويو.

چوڻين ۾ پهاڪن ۾ به اهڙا ڪوڙ مثال ملن ٿا. جيڪي پنهنجي مختصر وجود ۾ پيغام، موضوع ۽ مقصد جي حوالي سان ڀرپور معنيٰ وارين ڪهاڻيون آهن.انهن هڪ ٻن جملن وارين ڪهاڻين جي تاجي پيٽي ۾ ڪو نه ڪو واقعو يا وارتا سمايل آهي. جيئن:

- شادي ڪيتئي؟

آکي، "پچ به ڳئي."

- تون ڪيرُ؟

چي، "سکيو."

نيم تاريخي قصن تي آڌاريل پهاڪا: ڪجهه چوڻيون ۽ پهاڪا نيم تاريخي قصن تي آڌاريل آهن. اُنهن ۾ ڳالهه ته پنهنجي ڪيل آهي، پر نيم تاريخي قصن جي ڪردارن کي اهڃاڻي انداز ۾ آندو ويو آهي. جيئن،

- پاڻ ته پٺي ڀَن ۾، پرسودا به ساڙيائين.
- ڀنيوران ڀڳيون، سي ڇُٽيون.
- ڪنهن ڏني سُهٽي؟ ڪنهن ڏنو ميهارُ؟

آکاڻين ۽ ٽوٽڪن تي آڌاريل پهاڪا: هونئن، ته هر پهاڪو ۽ چوڻي، واقعاتي پسمنظر رکي ٿي، پر ڪجهه پهاڪا ۽ چوڻيون،ٽوٽڪن ۽ آکاڻين تي آڌاريل آهن، جيئن:

- اُها ڪڪڙ ئي مري وئي، جا سونا آنا ڏيندي هئي،
- گدڙ ڏاکَ نه پُڄي، آکي، ٿُو کٽا.

مندن ۽ موسمن بابت پهاڪا: جڏهن ڪئلينڊرن جو رواج نه پيو هو تڏهن سج جي پاڇن ۽ تارن جي چُرپر تي وقت ۽ وڻن ٻوٽن جي نسرڻ ۽ پڪين جي ڪرت سان مندن جي مَتجڻ جو اندازو لڳائيندا هئا. جيئن:

- اَلِ اُڏاڻا ڪانءَ، سا وڻ ڏينهن پُڄاڻا.

ڏياريءَ جو ڏيئو ڏنو نندو وڏو ڇيڙ مِنو.

- ڦگڻ ڦُلاريو راتيان سيارو ڏينهان اونهارو.

عدالتي ۽ راڄوڻي فيصلن وارا پهاڪا: ڪجهه پهاڪا ۽ چوڻيون، سنڌ ۾ رائج راڄوڻي فيصلن ۽ ڪوڙ ۽ ناانصافيءَ جي تڪسات تي بيٺل عدالتي نظام بابت آهن، جيئن:

- سِولِ، آهي، ڪِولِ.
- ڪورٽ، ڪچهري ڪانهي، جو ڪوڙُ هڻجي.
- ڏڪَ، ڏڪن ۾ ڦوڪَ.

ٻاراٽين راندين تي ٺهيل پهاڪا: ٻاراٽين راندين جي ٻولن ڪي ٻه وهنواري جيون جي مسئلن ۽ مامرن لاءِ اهڃاڻي طور پهاڪن ۽ چوڻين ۾ ڪم آندو ويو آهي، جيئن:

- ساڱيا لاتون، ساڱيا ڇُگهه.
- ڪيڏي تو راند، آڳَ نه ڏيندو!
- ڇُتِ نه ٻڌي، هيهو ڪيڏي.

نصابي چوڻيون: ڪجهه چوڻيون، اڳوڻي درسي نصاب ۾ شامل نظمن جون سِٽون يا سبقن جا عنوان آهن. جيڪي گهڻي عوامي ورجاءَ ڪري، چوڻيون بڻجي ويون آهن، جيئن،

- جو ڪيرُ پئي، سو ويرُ ٿئي.
- دل ڪر درخت جي دستور.
- سَگهو چوڪر، اگهو شاهوڪار.

ساڳي معنيٰ وارا پهاڪا ۽ چوڻيون: ڪنهن به ٻوليءَ جي لوڪ ادب ۾ اهڙا ٻنهه گهڻ مثال ملندا، جو ڪنهن هڪ مقصد، نصيحت يا نڪتي کي پڌرو ڪرڻ وارا ساڳي معنيٰ ۽ مفهوم رکندڙ (20) ويهن کان وڌيڪ پهاڪا ۽ چوڻيون هجن. انهن پهاڪن ۽ چوڻين جو واقعاتي پسمنظر ڌارڌار هوندي به معنيٰ ساڳي نڪري ٿي. جيئن:

- ڄائي ڪانهي، نانيءَ مُهاندي.
- ڪنگر ۾ ڪڪڙا، پڙي مبارڪ.
- ڪڳا ڪوهر ۾، مريون مآنڌ پيون ڪنجن.

يا

● ڪُڪڙ ڪورين جي، ناموس وڏيري جي.

● ٻري وٺ ڪامي تيل، واهہ ڙي ڏيئا، واهہ!

● نالو نارائڻ جو ڪوهي ڪنگهار جي.

گهڻ پاسائين معنيٰ وارا پهاڪا: سنڌي ٻوليءَ جي وسعت ۾ شاهوڪاري ئي آهي، جو اهڙا پهاڪا بہ ملن ٿا جيڪي هڪ کان وڌيڪ ۾ ڌار ڌار معنائن ۾ استعمال ٿين ٿا. اهڙو مثال ٻين ٻولين ۾ ٻنهہ گهٽ ملندو ڪجهہ مثال ڏجن ٿا:

ٿهيو تہ ٿهيو.

هن پهاڪي جي ظاهري معنيٰ تہ شهہ ڏيڻ واري آهي، مثال طور هڪ دوست ٻئي کي چوي تہ "راڻي باغ گهمڻ ٿا هلون." ۽ ٻيو چوي تہ "ڪو نہ ٿا هلون" ۽ اڳلو لاپرواهيءَ مان ورائي، تہ "ٿهيو تہ ٿهيو." جنهن در گذر ڪئي، سو آباد ٿيو." جيئن چوڻي آهي تہ "جيڪو مُڙيو سو جُڙيو."

ڏرجي بہ ڏجي بہ.

هن چوڻيءَ جي هڪڙي معنيٰ، تہ اها ٿيندي تہ پلي دان، ديا ۾ سخا ڪجي، ٻيو بہ ڏٽيءَ در ڏجي تہ متان ڏمرجي نہ پوي. ٻي معنيٰ اها ٿيندي، تہ جيڪوڏارو پاڻ لاءِ ڏرجي يا جيڪو ڪاڏو پاڻ ڪائجي، ان مان ٻين جي سارَ لهجي.

ڏِنو پُٽ چُٽي جو.

هن پهاڪي جون ٻن کان وڌيڪ معنائون آهن. لفظي معنيٰ تہ ظاهر پئي آهي، تہ ڏِنو خان، چُٽي خان جو پُٽ آهي. ٻي معنيٰ اها ٿيندي، تہ ڏيتي ليتي، وهنوار يا قرض مان آجائپ تڏهن ٿيندي جڏهن لهڻو ليکو ڪري جند ڇڏائبي، پر هن پهاڪي جي ٽين معنيٰ هن سماج ۾ رائج نظام تي وڏي چٽر آهي، تہ ڪو جائز ڪم بہ بنا رشوت ڏيڻ جي نٿو ٿئي.

ڪجهہ پهاڪا اهڙا بہ آهن، جيڪي ٻن يا ٽن کان وڌيڪ معنائن ۾ استعمال ٿين، اهي گهڻ مقصدي ۽ گهڻ پاساوان پهاڪا آهن، جيئن:

● جيڏو هَڏُ، تيڏو سَڏُ.

1. ڪنهن وٽ پئسو پاڇي هوندو تہ اوڪيءَ مهل ۾ سَڏ ۾ سَڏُ ڏيندو.

2. جنهن وٽ چوپايو مال آهي، تہ تڪڙي گهرج ۾، مال جا هڪ بہ ڪن وڪڻي، پنهنجي مان پنهنجو ڪري سگهي ٿو.

3۔ شادي مرادي يا ڪاڄ ۾ ايترو سَڏُ (دعوت) ڏبي آهي جيتريون ڦنڊرون هونديون آهن.

4۔ پنهنجو هَڏُ رت، ويجهو مائٽ ئي اوکيءَ ۾ اُچلجي اچي مٿان پوندو آهي.

علائقائي فرق وارا پهاڪا ۽ چوڻيون: سنڌ جي ساهتي ۽ وچولي واري علائقي ۾ رائج ۽ مقبول عام پهاڪا ۽ چوڻيون سنڌ جي ٻين حصن ۾ لفظن جي ٿورڙي ڦير گهير ۽ لهجي جي فرق سان ساڳي معنيٰ ۾ استعمال ٿين ٿا، جيئن:

● جَٽُ سچو ٿئي، تہ ڪڙهِ تي ڪيرُ پياري.

(مهر سچائي تي اچي، تہ ڪڙهِ تي ڪير پياري.)

● گهرَ جو پيرُ، چُلهہ جو مارنگُ.

(اوڏڙو پيرُ، چلهہ جو مارنگ)

● اها ئي زبان اُس ۾ وهاري، اها ئي زبان ڇانءَ ۾ وِهاري.

(هڪڙو ڳالهو ڪٽ تي وِهاري، هڪڙو ڳالهو پٽ تي وِهاري.)

سواليا ۽ سوال جواب وارا پهاڪا: ڪي پهاڪا ۽ چوڻيون سواليا آهن، سوالن ۾ رچيل انهن چوڻين ۽ پهاڪن ۾ ڳوڙهي معنيٰ سمايل آهي، جيئن:

● جنهن رُني نہ ڏنو سو گُهرئي ڪهڙو ڏيندو؟

● سيِ رئيسَ، گهوڙو ڪير ٻڌي؟

● ڇا ڇنڙو پَٽُ ، ڇا بسم الله؟

ڪجهہ پهاڪا ۽ چوڻيون اهڙا بہ آهن جن ۾ سوال سان گڏ سوال جو جواب بہ ڏنل آهي، جيئن:

● ننگرُ ڪيئن ڦِٽو؟

چي، ”ڇٽو وٽو.“

● ڳاتا يلا، ڪہ سٽتا؟

چي، ”سٽتا.“

گفتگوءَ وارا پهاڪا ۽ چوڻيون: ڪجهہ پهاڪا، گفتگوءَ واري انداز ۾ سرجيل آهن. جيئن:

● ڪاٺا سُوامي، نَمسڪار.

چي، ”ابا! وِڙهڻ جا پارَ.“

• گُتو آهين،
چي، ”هٿ ۾ آهين.“
ٻن يا ٽن لفظن وارا پهاڪا: سنڌي ٻوليءَ ۾ مختصر پهاڪا ته گهڻا ملن ٿا، پر اهڙا پهاڪا ۽ چوڻيون به آهن، جيڪي ٻن يا ٽن لفظن تي ٻڌل آهن. اهي آهن ته بنهه مختصر پر پنهنجي مختصر وجود ۾ وڏي معنيٰ رکن ٿا. مثال طور سنڌي سماج ۾ سيٽپي جي رشتن وچ ۾ روايتي مسهائپ وارن روين کي ٻن لفظن جي هن پهاڪي ۾ ڪيڏي نه مهارت ۽ خوبصورتيءَ سان آندو ويو آهي، ته:
سيڻ، ڏيڻ.
عربي ۽ قرآن جي لفظن کي به سنڌي پهاڪن ۾ آندو ويو آهي. مثال طور ڪو ماڻهو چوي، ته سياڻ هيءَ ڪم ڪرڻو آهي ته اڳلو موٽ ۾ چوندو.
گهڻو خيرُ.
هتي اهو پهاڪو ”انشاءَ الله“ جي معنيٰ ۾ ڪتب آيو آهي.
شاخ يا واٽر جي پڇڙيءَ جون زمينون، پاڻيءَ جي کوٽ ڪري سُڪنديون آهن يا پاڻيءَ جي گهٽائيءَ ڪري ٻڏنديون آهن. ان سموري مسئلي کي ٻن لفظن جي هن پهاڪي ۾ ڪيڏي نه مهارت سان آندو ويو آهي، ته
پُڇڙي ٻُڇڙي.
پڇڙي ٻڏي يا سڪي
اهڙيءَ ريت ٽن لفظن وارا پهاڪا به ملن ٿا، جيڪي معنوي حوالي سان ڏاڍا ڀرپور آهن. جيئن:
• گُهر، ته گهرئين.
• ڪار آهي ياٺيوار.
• رتُ، راڻو آهي.
متضاد پهاڪا ۽ چوڻيون: ڪجهه پهاڪا ۽ چوڻيون، معنوي حوالي سان هڪ ٻئي کي رد ڪندڙ ۽ متضاد آهن. هڪ پهاڪي ۾ آيل نصيحت کي ٻئي پهاڪي ۾ ان جي ابتڙ منفي معنيٰ ۾ آندو ويو آهي. اهو پهاڪن جي سرجڻهارن جي سوچ ۽ ذهنيت جي ڪري به آهي ته ڏار ڏار مشاهداتي پسمنظر جي ڪري به. جيئن:
• اوڏر جي ماءُ ڪا نه مُئي آهي.

(اڌارو ڏئي، وينو روءِ)

- پائرن سان ڪهڙا ليکا؟

(ٻـ پائر، ٽيون ليکو)

- ٻارُ تـ پيارُ.

(ٻارُ تـ مارَ)

منفي سوچ وارا پهاڪا ۽ چوڻيون: پهاڪن ۽ چوڻين ۾ جتي سنڌي سماج جو اُجرو پاسو نظر اچي ٿو اُتي سماج جو منفي پاسو بـ ڏسڻ ۾ اچي ٿو انڪري تـ پهاڪن جا گمنام سرجڻهار جتي وقت جا ڏاها، سگهڙ ۽ وقت جا نبض شناس هئا،جن ٿورڙن لفظن ۾ عقل ۽ ڏاهپ جا واهڙ وهائي، نصيحتن جا نڪتا نرواركيا آهن، اُتي گهٽ سمجهـ وارا عام ماڻهو بـ پهاڪن جا سرجڻهار رهيا آهن،جن پنهنجي سطحي ذهن جي آڌار تي پهاڪا ۽ چوڻيون سرجيون آهن، جيئن:

- چوڪرُ پڙهيو قسمت جاڳي،

چوڪري پڙهي، مُنهن تي دانگي.

- نـ ڄمي ها، نـ دَرَ تي دُهل وڄي ها.

- مايا ميڙ مڪر سان، کاءِ شڪر سان.

غير مهذب پهاڪا ۽ چوڻيون: ڪجهـ پهاڪا ۽ چوڻيون بنهـ غير مهذب ۽ اخلاق کان ڪريل، گارين جهڙا آهن، هتي لکڻ جهڙا نـ آهن. جڏهن تـ ڪجهـ چوڻيون ۽ پهاڪا اهڙا بـ آهن، جن ۾ اگهاڙپ جي شدت گهٽ گهٽ ۽ سهپ جوڳي آهي، جيئن:

- ڳُئي اگهاڙي هٿ ۾ رومال.

- وَڻ، وَڻ کي ڳُئي نـ ڏيکارجي.

- ڳُئي اُگهاڙي، لالَ ڦيري.

- ڪانوڻ کي پيلا هجن ها، تـ اڏامندي ڏسجن ها.

آفاقي پهاڪا ۽ چوڻيون: ڪيترائي پهاڪا ۽ چوڻيون، ڳوڙهي معنيٰ فڪر ۽ عالمگيريت جو وسيع ڪينواس رکن ٿا. انهن کي جاگرافيائي سرحدن ۾ قيد نٿو ڪري سگهجي، ان ڪري جو انهن ۾ پيغام جي وُسعت ۽ فڪر جي گهرائي ايتري تـ گهڻي آهي جو اهي دنيا جي ٻين ٻولين ۾ ترجمو ٿين. تـ سنڌ جي عالمگير سوچ

۽ جڳ جهان جي خير گهرڻ واري عالم انسانيت واري فڪر ۽ ڏاهپ ڪي اُجاگر ڪري سگهجي ٿو. جيئن،

- ڏِڙيءَ ڪان لنگهيو ڏَرڳُ ٿيو.
- مورک جي خوشامد ڪان، سياڻي جي ٺوڪَ ڀلي.
- ناڻو هٿ ايندو، ناڻو هٿ نہ ايندو.

وغيره

اونهي فڪر ۽ فلسفي وارا پهاڪا ۽ چوڻيون. ڪجھ پهاڪن ۽ چوڻين ۾ وڏو فلسفو سمايل آهي. هڪ جملي ۾ ايتري تہ فڪري اوتَ ۽ گهرائي آهي جو ان تي طويل مضمون يا ڪتاب لکي سگهجي ٿو. مثال،

- جهڙيءَ ڏُوڙ تهڙي ڇائي،

يا

- ڏوڙ ڇائي، ٻڪَ ادائي.

هن پهاڪي جي هڪ جملي ۾ آرٽسٽڪ انداز ۾ زندگي ۽ موت، جسم ۽ روح جي فلسفي ڪي آندو ويو آهي، تہ انسان فاني آهي، انسان جو جسم بہ فاني آهي، پر روح ڪي فنا نہ آهي. مرڻ ڪانپوءِ مسلمان ڪي مٽيءَ ماءُ حوالي ڪيو ٿو وڃي، هندو باھ ۾ ساڙيندا آهن. ٻنهي حالتن ۾ انسان جو جسم فنا ٿي وڃي ٿو پر روح فنا نٿو ٿئي.

- ڪائبا، سو پائبا،

ڇوڙيا، سو ٻوڙيا.

انسان سڄي ڄمار هڻ هٽان ڪري ڪمائي ٿو ان ڪمايل دولت مان اهوئي ڪيس ڦٻي ٿو جيڪو هو ڪائي پي ۽ ڇوڙي ماٺي ٿو يا ان ڪمايل ڏن مان ٻين جي واهر ڪري نيڪي ڪمائي ورتائين، پر اهو ڏَنُ جيڪو هو ڇڏي، مري ٿو وڃي. اهو مرڻ ڪانپوءِ سندس ڪنهن بہ ڪم نٿو اچي. اهو ڏَنُ سندس لاءِ جڻ ٻڏي ٿو وڃي.

آئي مڃي، جهڳڙا ٽُٽا.

آنا، تمام خرابين جي جڙ هوندي آهي، پاڻ تي انائن جا خول چاڙهي گُهمندڙ انسان، سدائين جهيڙن، تڪرارن ۽ فسادن جي ٻوهي ۾ پوندو آهي پر

جيڪڏهن ڪو ماڻهو پنهنجي انا کي پاسي تي رکي، فراخدليءَ سان پنهنجي غلطيءَ کي مڃي ٿو وٺي، تہ پوءِ جهيڙي ۽ فساد جو ڪهڙو امڪان ٿو رهجي؟ اهڙا ٻيا بہ ڪيترائي پهاڪا آهن. جيئن،

- ٻہ، تہ ٻارهن
- ٻُڍيءَ جا ٻيٽا

بهترين پهاڪا: بهترين پهاڪي لاءِ پرک جي ڪهڙي ڪسوٽي هئڻ گهرجي؟ اهو پهاڪو جنهن جي بيهڪ آرٽسٽڪ ۽ رواني واري هجي ۽ ٿورن لفظن ۾ وڏي ڳالهہ هجي، آءُ پنهنجي ذاتي راءِ ۾ ان خيال جو آهيان تہ وجداني سطح تي سرجيل اهو گفتو، جنهن ۾ خيال جي گهرائي ۽ تخليقي حسن بہ هجي، پر گڏوگڏ سنڌ جي سمورن حصن ۾ مقبول عام ۽ گهڻو استعمال ٿيندو هجي، اهو ئي بهترين پهاڪو آهي، جيئن،

- تِرَ جي گُتِي، سؤ چوٽون کائي.
- پيءُ مري اڌ ڇورو، ماءُ مري سڄو ڇورو.
- ربَ جي آسري، درياهہ ۾ نہ گهڙجي.

سنڌ جي وڏڙن، بزرگن ۽ ٻوليءَ جي ڄاڻو عالمن، جتي سنڌي پهاڪن ۽ چوڻين کي ميڙي چونڊي گڏ ڪري، ڪتابن جي شڪل ۾ محفوظ ڪرڻ جو وڏو ۽ بنيادي ڪم ڪيو آهي اتي انهن ڪتابن ۾ اهڙا پهاڪا ۽ چوڻيون بہ شامل ڪيا ويا آهن، جيڪي معنوي حوالي سان غلط آهن، يا انهن مان اڻ ڄتي ۽ غلط معنيٰ نڪري ٿي. ڪجهہ مثال ڏجن ٿا.

- ٻي سيڪا ويٺي ڏِيي، بيٺي ڏِيي اُٺ. (گلقند: 49)

(اُٺ ڪيئن ڏيندو؟ هتي اُٺ بدران ڏاچي هئڻ گهرجي ها.)

- ڏندَ آهن، تہ مکڻ ڪونهي.

مکڻ هو تہ ڏند نہ هئا. (ماٿيلي اوباوڙي جي ٻولي. 106)

(مکڻ کائڻ لاءِ ڏندن جي ڪهڙي گُهرجُ؟)

- ڪاريهر جي ٻر مٿان، جيڪو لنگهائي لنگهہُ

جي نہ ڳڙڪائي ڄنگهہ، تہ ڪاريهر ڪيئن سڏجي؟ (اترادي پهاڪا_55)

(ڪاريھر نانگُ، زھريلو ٿئي ٿو اھو ڏنگ ھڻندو آھي، اُھو ارڙ بلا يا ڪوراڙ بلا جيان ڳڙڪائيندو نہ آھي.)

● ڇڃُ ٻڏي، ڪاري ٻڏي،

پرڻ ڪيئن ٻڏي، جنھن کي سئو ٽُنگ؟ (ماٽيلي - اوڀاوڙي جي ٻولي 186)

(مشاھدي جي وڏي غلطي آھي، تيلين مان ٺھيل ڇڃُ ۽ لئي جي سنھين ڪاٺين مان ٺھيل ڪاري ڪيئن ٿا پاڻيءَ ۾ ٻڏي سگھن؟

جڏھن تہ پرڻ لوھہ جو ھوندو آھي، انکي پلي سئو ٽُنگَ ھجن، پر پاڻي ۾ ٻڏي ويندو آھي)

● مينھون چاري، ميھر فقير. (اترادي پھاڪا. 56)

ڪير کا وچن ڪوٻلي.

(ڪيرُ پاٽيٺ آھي، پيئبو آھي، کائبو نہ آھي)

● ائين اچي، جيئن ڏُکي گھوڙي ڦَرَ تي. (پھاڪن جي حڪمت _66)

(ھتي ڏُکي گھوڙيءَ بدران وياميل گھوڙي ھئڻ گھرجي)

● ٿَرُ شينھن، رڍن جي لشڪر کان نہ ڊڄي.

(رڍن جو لشڪر نہ پر ڌَڻُ ٿيندو آھي)

پھاڪن جي ڪتابن ۾ ڪجھہ اھڙا گفتا بہ شامل ڪيا ويا آھن. جيڪي پھاڪن ۽ چوڻين جي وصف تي پورا نٿا لھن. اھي نہ تہ پھاڪا آھن ۽ نہ ئي چوڻيون، پر عام رواجي جملا آھن. جيڪي وھنواري جيون ۾ ڳالھايا وڃن ٿا. ڪجھہ مثال ڏجن ٿا.

● ھڪڙي ڪن کان ٻُڌي، ٻئي ڪن کان وھايو ڇڏي. (پھاڪن جي حڪمت 90)

● ٻن ٻاھين جي وچ ۾ آھيان (پھاڪن جي حڪمت 70)

● چوڏھن طبقَ روشن. (پھاڪن جي حڪمت 77)

● ھن جا ٽيڙَ نيشن تي رکيا آھن (پھاڪن جي حڪمت 99)

● ساھہُ مُٺِ ۾ اٿس. (پھاڪن جي حڪمت 22)

● پيٽ ۾ ڪُئا. (پھاڪن جي پاڙ 116)

● گھٽي ويھين سئو آھي. (گل ڦُل 116)

●اٿي ۾ لوڻُ (گل شڪر 11)

● منهنجو ڪم واڪا ڪرڻ
ٻڌڻ ڪم ٻروچ جو. (سنڌي پهاڪا ۽ اصطلاح 146)

عربي، فارسي، هندي ۽ ٻين ٻولين جا پهاڪا ۽ چوڻيون، جيڪي سنڌ جي مٿئين ۽ پڙهيل طبقي وٽ عام استعمال ٿيندا هئا. اهي پنهنجي ڪچهرين ۽ گفتگوءَ ۾ پنهنجي علميت ۽ مٿيرائپ کي ظاهر ڪرڻ لاءِ انهن جو استعمال ڪندا هئا. جيئن:

● لباس المؤمنين، قلوب الڪافرين.
● دير آيد، درست آيد.
● يڪ نہ شُد، دو شُد.
● چلتي ڪا نام گاڙي.
● مجبوري ڪا نام شڪريہ.

سنڌ جي عام ماڻهوءَ ٻين ٻولين جي پهاڪن ۽ چوڻين جو ايترو اثر قبول نہ ڪيو پر انهن پهاڪن کي ٿوري مروڙي، پنهنجي لهجي ۽ رنگ ۾ آڻي استعمال ڪيو آهي، اُهي، انهن پهاڪن کي اُچاريندا بہ هئا. تہ بہ پنهنجي بگڙيل صورت سان اُچاريندا هئا. جيئن.

● ياڪن منجهان ڪنهن، پِرايو ڪينڪي.
● ناست ڪان آست يلي.

ڪجھ چوڻيون ۽ پهاڪا اهڙا بہ آهن، جيڪي عربي، فارسي، هندي ۽ اردو لفظن جي ميلاپ سان سرجيا ويا آهن. ڪجھ مثال ڏجن ٿا:

عربي سنڌي: طلبہُ تہ مِلہُ.

هن پهاڪي ۾ خيال جي گهرائي، پنهنجي جاءِ تي، پر عربي ۽ سنڌي لفظن جي جڙاوت ميلاپ ڪيڏو نہ وڻندڙ ۽ فطري ٿولڳي، جو اوپرائپ جي هواڙ بہ ڪانہ ٿي اچي.

فارسي سنڌي :

● پرائي بُودن ڪاٺ،ڪپھ ڪان ڪٿونرو.
● گڏون فرستاد. ڏوئي رسيد.
● رڙهندي، روان باشد.

سنڌي هندي ۽ اردو:

- ليي لٺ نہ لائو ميري بندوق.
- لنگهي لاتي لوئي، تہ ڪيا ڪريگا ڪوئي.
- ناڪ ڪٽا، ترڪٽا، گِهہ تو چٽا.
- جو ويکي، نہ پتيجائو ڏوڙ تنهن جي مُنهن ۾.

موجوده دور: ڀهراڙيون، ٻوليءَ جا واهڙ هونديون آهن. جتي نج ٻوليءَ جي واڌ ويجهہ ٿيندي آهي، سُگهڙن جون ڪچهريون پڻ ٻوليءَ جي واڌ ويجهہ ۾ اهم ڪردار ادا ڪنديون آهن. ڏاڙيل ڪلچر ۽ ڏش ڪلچر ڪانپوءِ سنڌ جي ٻهراڙين ۾ اوطاقون اُجڙي ويون آهن. اوطاقي ڪلچر جڻ ختم ٿي ويو آهي. سگهڙن جو فن پڻ پوين پساهن ۾آهي. وڏي ڳالهہ تہ سنڌ ۾ ٻيلن جي ختم ٿيڻ ۽ وڻن جي قتلام کان پوءِ ڪچي جو جڻ تصور ئي ختم ٿي ويو آهي، ان ڪري ٻوليءَ جا واهڙ سُڪندا پيا وڃن ۽ ٻوليءَ جو نجپڻو خطري ۾ پئجي ويو آهي تہ ٻئي پاسي اليڪٽرانڪ ميڊيا ۽ انٽرنيٽ جي تيزلهر ڪري، سنڌ جي شهرن ۾ سنڌي ٻولي جو واهپو گهٽجندو پيو وڃي ۽ سنڌي ٻوليءَ ۾ ٻين ٻولين جا لفظ خطرناڪ حد تائين شامل ٿيندا پيا وڃن. وڏي ڳالهہ تہ پهاڪن ۽ چوڻين جو نہ رڳو سرجڻ، پر استعمال بہ ڳڻتيءَ جوڳي حد تائين گهٽجندو پيو وڃي. بنهہ گهٽ پهاڪا سرجن ٿا. جيئن،

- چوري ڪانهي، زوري آ.
- ڪلر ۾ ڪير جو مانُ.
- جڏو ڪائو ماستر، لنب لوفر سپاهي.

هيءَ منهنجي ٿيهارو سالن کان بہ وڌيڪ عرصي جي ميڙا چونڊي آهي، ننڍي هوندي کان سنڌي پهاڪن ۽ چوڻين سان گهڻو چاهہ ۽ لڳاءُ رهيو اٿم. جڏهن کان ادب سان ساڃاهيوآهيان، اهو مشغلو رهيو اٿم تہ ڪچهريءَ يا گفتگوءَ ۾ ڪنهن جي واتان ڪو نئون پهاڪو ٻڌندو آهيان، تہ اهو ٽُرت پني تي لکي وٺندو آهيان. يا ڪو ڪتاب، مضمون يا ليک پڙهندي، ڪو نئون پهاڪو يا چوڻي نظر مان گذرندي آهي، تہ نوٽ ڪري ڇڏيندوآهيان.

ڳوناٽي ڏاهپ جا هيءُ املهہ موتي ۽ ٻوليءَ جو خزانو مون ڪٺو ڪٺو ڪري ميڙيوآهي. گهڻا ٽڻا پهاڪا، ڳوناٽي نج ماحول مان وڏي ڄمار جي ڏاڏين،

نانين کان سواءِ ڳوناٽن، هارين نارين، سُگهڙن، ڪچهريءَ جي ڪوڏين ۾ ٻوليءَ جي وينجهار وڏڙن جي گفتگوءَ مان جهٽيا اٿم. جن جا سينا، ٻوليءَ جا دفينا آهن. ڪيترائي اڻ ڇپيل ۽ اڻ لڀ پهاڪا ۽ چوڻيون، مون پنهنجي سَسُ، مرحيات ماسي زليخان وٽان هٿ ڪيا آهن، جنهن کي نُنڍا وڏا پيار ۽ احترام سان ماسي جُلي يا جيجي جُلي ڪري سڏيندا هئا. وڏي همت ڀري، ڏاهي، سگهڙ ۽ ٻوليءَ جي وينجهار عورت هئي، اڻ پڙهيل هئي، پر ٻوليءَ جي ڄڻ وٽس کاڻ هئي. ڳالهہ تي موقعي جي مناسبت سان پهاڪي ۽ چوڻيءَ جو جملي ۾ هنرمنديءَ سان جڙاءُ جو وٽس ڏانءُ هو. هو ڊسمبر 2012ع ۾ لاڏاڻو ڪري ويئي. رب ڪريم شل سندس درجا بلند ڪري.

مون اُهي پهاڪا ۽ چوڻيون ميڙي چونڊي گڏ ڪيا آهن. جيڪي اڄ بہ سنڌ جي شهرن توڙي ٻهراڙين ۾ گهڻو ورجايا وڃن ٿا. پر اڄ تائين انهن تي ڌيان ڏئي محفوظ ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي وئي آهي، جيئن،

- جتي تون پڙهيو هئين، اُتي آءُ ماستر هئس.
- ٿهيو تہ ٿهيو.
- ڪوڙي تي لعنت، سچي تي رحمت.
- قضا سان، ڪُتي اٿو کائي وئي.

آءُ يقين سان چوان ٿو تہ اڄ بہ سنڌ جي مختلف حصن ۾ اهڙا هزارين اڻ ڇپيل ۽ اڻلڀ پهاڪا ۽ چوڻيون ٽڙيا پکڙيا پيا آهن. اڄ بہ سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ ماسي زليخان جهڙا ٻوليءَ جا کوڙ وينجهار، پنهنجي سينن ۾ ٻوليءَ جا خزانا سانديو ويٺا آهن. رڳو انهن خزانن کي ڳولي ڦولهي محفوظ ڪرڻ جي ضرورت آهي.

مڃيان ٿو ۽ ان ڳالهہ جو انڪاري نہ آهيان، تہ ديوان ڪوڙي مل چندن مل کلناڻيءَ کان وٺي ڪاڪي ڀيرو مل مهرچند آڏواڻيءَ تائين ۽ عبدالڪريم سنديلي کان عبدالوهاب سهتي تائين، پهاڪن جي ٽڙيل پکڙيل مواد کي سهيڙي ڪتابي صورت ۾ محفوظ ڪرڻ جو واکاڻ جوڳو ڪم ٿيو آهي. پر ٻوليءَ جو اوترو ئي خزانو اڃان بہ اڻ ڇپيو موجود آهي. ان کي محفوظ نہ ڪيو ويو تہ گهٽ استعمال ڪري ضايع ٿيڻ جو خطرو آهي.

آخر ۾ آءُ ٿورائتو آهيان، سائين تاج جويي جو جنهن جي اُتساهہ ۽ ڏيان ڇڪائڻ تي، هن ميڙا چونڊيءَ کي سهيڙي سگهيو آهيان. سائين مير محمد پيرزادي ۽ خان محمد جروار جا بہ ٿورا آهن، جن وقت بہ وقت سٺيون صلاحون پئي ڏنيون آهن. گڏوگڏ ادب دوست ۽ علم دوست محمد حنيف سومري جو بہ ٿورائتو آهيان، جنهن هن ڪم ۾ گهربل ڪتاب مهيا ڪري ڏنا.

محمد صديق منگيو

سڪرنڊ

آ

آبَ داڻي جي چڪَ ۾ قبر جي پِڪَ پاڻ ڏانهن ڇڪيندي آهي.

آبُ داڻو= کاڌو پيتو اَنُ پاڻي روزي، رزق.
پِڪَ= قبر جي سامهون جي ڪناري جي مِٽي.
جنهن جو داڻو توڙي رزقُ ۽ موتُ جتي لکيل هوندو آهي، اُن جي ڇڪَ کيس اُن هنڌ ۾ ماڳ ڏانهن ڇڪي ويندي
مثال: "داڻو پاڻي، ڇڪي ٿو".
"سڀ داڻي پاڻيءَ جي اختيار ۾ آهي". (سنڌي پهاڪا 194)

آفيمُ کائي اَميرُ يا فقيرُ.

آفيم نہ رڳو مهانگو پر ڏکيو نشو بہ آهي. آفيم واپرائيندڙ نشو ڇڏي نہ سگهندو آهي. ان ڪري هن نشي جو پورائو امير ماڻهو ڪري سگهي ٿو يا فقير. جيڪو پنهنجي منگي بہ نشي جي پُورت ڪندو.

آڳداڙي، پَنُ ۾ ڦاٽي.

پَنُ= وڏو جارُ گهاٽو ڇَتِي، مصيبت
ڪو ماڻهو ڪنهن جاءِ يا ڏکئي ڪم ۾ اوچتو ڦاسي وڃي تہ ائين چوندا آهن.

آگر رکڻ ڏينس، سڀي ٻانهن لنگهائي ڏئي.

مطلبي ۽ ڪم ڪڍائو ماڻهو جيڪو پنهنجو ڪم ۽ مطلب ڪڍڻ لاءِ ٻئي جي نقصان جي پرواهہ نہ ڪري
مثال: "اول پيٽُ پنجوءَ جو پوءِ ٻار ٻچا." (پهاڪن جي حڪمت 66)
"آئي تاندي ڪاڻ، ٻورچياڻي ٿي ويئي." (پهاڪن جي حڪمت 68)

آکاڙُ سونُ، ساوڻُ چانڊِي، ٻڊي ٿو ڪر پتڪي ٻادي.

آکاڙ ساوڻ، ٻڊو - سنڌي سال جا مهينا
ٻادي= اجايو ٻي فائدو.
آکاڙ جو مينهن فصلن لاءِ سونُ ۽ ساوڻ جو مينهن چانديءَ جهڙو ڪارائتو هوندو آهي. پر ٻڊي جي مينهن مان ڪو بہ فائدو نہ ٿيندو آهي. ڪڏهن ڪڏهن تہ نقصان بہ ڏيندو آهي.

مثال: ٻڊو ٻڊِ ٻلا، تنهن کان ساوڻ ڀلا. (اُترادي پهاڪا 95)

آيو آهي ٻڊو مُڙسُ ماڻهو تي ڪڏو.

هيءَ پهاڪو سنڌ جي لاڙ واري پاسي واپاري ۽ ڪاروباري طبقي ۾ گهڻو استعمال ٿئي ٿو هن مهيني ۾ ماڻهن وٽ پئسو گهٽ هوندو آهي. واپار ۾ مندي ٿيندي آهي. ان ڪري واپاري هن مهيني کي موڙين جو مهينو سمجهندا آهن.
مثال: "ٻڊو ٻُکن ڪڍو." (اترادي پهاڪا 96)

آيو رمضان، ڀڳو شيطانُ.

مسلمانن جو عقيدو آهي تہ رمضان جي مهيني ۾ شيطان ٻَڌل هوندو آهي تہ جيئن ڀلاري مهيني ۾ مؤمنن کي ڀُلائي نہ سگهي.
مثال: "آيو بابا ولي، تہ ڪَتيجان ڪنئي رِلي." (گلقند 6)

آدمي انّ جو وٽاهُ.

وٽاهُ= زيانُ، نقصان، وڃاڻ
اُهي ماڻهو جن وٽ جياپي جو ڪو بہ مقصد ڪونهي ۽ انهن مان ٻين کي ڪوبہ لاڀ نٿو ملي. اهي جهڙا جاوا تهڙا نہ جاوا. اهڙا ماڻهو اَنَ تي چٽي ۽ اَن جو زِيانُ هوندا آهن.

آڌيءَ کان پوءِ، اَوير ڪانهي، ڦُرئي کان پوءِ ڊَپُ ڪونهي.

واٽهڙو يا واٽ مسافر کي پنڌ ۾ رات پئجي وڃي تہ ان لاءِ جهڙي سانجهي تهڙي آڌي. مسافر کي واٽ ۾ ڦرجڻ جو ڊپُ هوندو آهي. پر جي ڪانئس واٽ ۾ ڦُر ٿي وڃي تہ پوءِ ڦُريل ۽ سَڪتي ماڻهوءَ کي ڪهڙو ڊپ ٿيندو؟
مثال: "سانجهيءَ کان پوءِ سوير ڪانهي، آڌيءَ کان پوءِ اوير ڪانهي." (پهاڪن جي حڪمت 83).

آڌيءَ جي ڳالهہ، ٻيهي ٿي ڪا نہ.

ٻهراڙين ۾ زال ۽ مڙس هڪ کٽ تي گڏ سُمهندا آهن. آڌيءَ رات سمهڻ مهل پاڻ ۾ زماني جا اورڻ بہ اوريندا آهن. اُن مهل زال مڙس سان ڪو انگل آرو ڪري يا ڪجهہ وٺي ڏيڻ جي فرمائش ڪري ۽ مڙس سندس دل رکڻ لاءِ هائوڪار بہ ڪري، پر اها ڳالهہ ڪچ پڪ واري هوندي آهي.

اهو ڳوناٽين عورتن جو وهم به آهي ته آڌيءَ مهل ڪا ڳالهه ڪبي ته اها پوري نه ٿيندي.
مثال: رات گئي، بات گئي. " (گلقند 90)

آڊو ليلُ، چورن لاءِ وَيلُ.
لَيلُ = ذاتِ.
وَيلُ = آزار، ڏچو.
آڊو ليل سنڌ جو بدنام ڌاڙيل هو جيڪو سڪرنڊ تعلقي جي ڳوٺ چٽن شاهه جو رهاڪو هو.
آڊو ليلُ شهڻن چوڪرن جو پياسي هو چوڪرا اغوا ڪندو هو ۽ ڪجهه وقت پاڻ وٽ رکي، پوءِ پُنگ وٺي آزاد ڪندو هو.

آرائين، مطلب تائين.
آرائين برادريءَ جا ماڻهو جيڪي ورهاڱي کان به اڳ سنڌ ۾ آباد ٿيا، سي سنڌ جي مختلف علائقن ۾ وڏا ڳوٺ ٻڌي آباد ٿيا. گهرن ۾ به سنڌي ڳالهائين فضول خرچ ۽ هٿ ڇوٽ نه آهن. ڪنهن سان واسطو به ڪم جي حد تائين رکن. ان ڪري مٿن هيءَ پهاڪو ٺهيو آهي.

آروٽي، اڌائي پَهَرَ.
آروٽي يا آروري= پُسايل آلي مٽيءَ جو ڍڳ. ڳاهه ۽ واٽر کان پوءِ اڃو ٿيل اَنُ.
راهه ٿيل اَن جو ديرو ٿُرت بنٺي ڪري ڪٽبو آهي، گهر جي ليپي، راڳي يا اوساريءَ لاءِ پُسايل مٽي يا گاري کي ڇڏبو ته سُڪي ويندو.

آمري آءِ ته مرين، هونئن نه مرين، ته بُکَ مرين.
آمري = سنَ شهر پرسان هڪ ڳوٺ. هن ڳوٺ جي نالي سان قديم آمري پٽڻ به مشهور آهي.
اڳ آمري ۽ سن شهرن ۾ مانيءَ جا هوٽل نه هئا. ان ڪري پٽڻ تان ايندڙ ويندڙ مسافر، جن جي شهر ۾ ڪا به ڄاڻ سُڃاڻ نه هوندي هئي تن کي ماني ٽِڪيءَ لاءِ ڏکيائي ٿيندي هئي.
مثال: "ڪنڌڪوٽ، وَلِ نه موٽُ" (اترادي پهاڪا 84)

آنا انين ۾ ٻچا ٻيرن ۾.
غير ذميدار ۽ لاپرواهه ماڻهو جيڪو ڪنهن به ڪم ۾ ذميداري ۽ سنجيدگي نه ڏيکاري.

آنڌا مُنهن ڏانهن وَرن.
ڪنهن مان سخت ايذاءَ، تڪليف يا صدمو رسي يا سهپ کان وڌو صدمون پهچي، ته ائين چوندا آهن.

آنڍن جو واهي گِدڙ.
چورَ بدنيت ۽ خراب ساک رکڻ واري ماڻهوءَ کي قيمتي سامان ۽ مال جي سنڀال ڏبي ته ان ۾ ضرور بي ايماني ڪندو.
مثال: "جوئيري گڏهه رکوال" (پهاڪن جي حڪمت 73)

آلو نُورُ مٽي جو سُورُ.
آلونورُ = اعليٰ نور سيد پيرُ
سنڌ ۾ سيد ذات جي نالي ۾ سيدن ۽ پيرن جي پٽ کوهه ۽ قرلٽ واري آزاريندڙ ڪرت کان مَتِ موڙهيل ۽ سادا ماڻهو جڏهن نڪئون تار ٿيندا آهن. تڏهن بيزاريءَ مان بي اختيار ائين چوندا آهن.

آساڙُ وَنو، مُلڪ مٺو.
آساڙ= آکاڙ مهينو.
ڏسو: "آکاڙسون..."

آڻ ڪتولو، آڻِ گاهه،
کُهه ڇيلو، ماني ناهه،
ڏارڪائيون، ٻار ٻاهه.
سنڌ جي ٻهراڙين ۾ ڪنهن وٽ مهمان ايندو آهي ته گهران کٽ کٽي کٽ تي رلي ۽ وهاڻو رکي مهمان کي ويهاريو ويندو آهي. مهمان جي سواريءَ جي وهٽ اُٺ يا گهوڙي کي گاهه ۽ پاڻي ڏنو ويندو آهي.
ڇيلو ڪُهي مهمان لاءِ ماني تيار ڪئي ويندي آهي ۽ سياري جي راتين ۾ ڪاٺيون ڏاري، باهه جو مچ ٻاريو ويندو آهي.

آڻِ سُني، چاڙهه ڪُني.
ڪي سني مسلڪ جا ماڻهو شيعن جي مجلسن ۽ ماتمي جلوسن ۾ وڃڻ کان روڪڻ لاءِ ننڍين ٻارن جي ذهنن ۾ اها هٿ ٺوڪي ڳالهه ويهاري، دٻ ڏيندا هئا ته شيعا، سُني ٻارن کي ڪُهي ڪُني ۾ چاڙهي ڇڏيندا آهن.

آهي ته ڏُم ڏَمان، ناهي ته لنگهڻ سُمهان.
ڏمَ ڏَمان = اجايو بي ڌڙڪ فضول خرچ ڪرڻ.
لنگهڻ = بنا کاڌي، بُک تي.

فضول خرچ ۾ هٿ ڇُوٽ ماڻهو جيڪو پاڇا ندي جي ڳڻ ڳوت رکڻ بنا اجايو خرچ ڪري ٿو ۽ پئسا ڪٽڻ تي بکن ۾ پاهه ٿي ويلا ٿو ڪاٽي.
مثال: "آهي ته عيد، نه ته روزو." (سنڌي پهاڪا 143)

آهين خود خُدا، بيائيءَ توکي بيو ڪيو.

وحدت الوجود جو صوفياڻو تصور ته "هر شئي ۾ خدا وسي ٿو ۽ ماڻهو خدا جو مظهر آهي." پر بيائي ۽ ڊُوئيءَ واري سوچ ماڻهوءَ کي ان فڪر کان پرانهون ڪري ٿي ڇڏي.

آهي ٿي اللهَ.

صوفياڻو مزاج رکندڙ سنڌ جي ماڻهن کي اُٿندي ويهندي الله جو نانءُ زبان تي هوندو آهي ٿڏو ساهه کڻندا آهن ته به الله جو نانُ پاڻ مرادو زبان تي اچي ويندو اٿن. سنڌ جا فقير به پنڻ لاءِ اها سَٽ هڻندا آهن.

آءُ پيرِ ڏُونڊڙ،
پَڪين تي پونڊڙ.

ڏونڊڙ = ڳِهل گينڊاڙ گهه پيهه ۽ ريڙهه پيڙهه ڪرڻ وارو.
ڀهراڙين ۾ فصل لهندو آهي ته پڪل پوک تي ڏن اوڳاڙڻ لاءِ ڏنڏوڙي پير ۽ مرشد به اچي ڪڙڪندا آهن ۽ گهه پيهه ۽ ڳِهل گينڊاڙ ڪري ان به کٽي ويندا آهن ته وَلِ جا گڏا به کٽي ويندا آهن.
توتي نڪمي ۽ بين جي ڪمائيءَ ۾ ٺهيل ٺڪيل ڪمَ تي اچي ٻيهڻ واري ماڻهوءَ لاءِ به ائين چوندا آهن.
مثال: "ڏوڙ ڏڪا، دانگيءَ پڪا." (گلقند 39)

آءُ ڦاڦا، پئه ڳچيءَ ۾.

جيڪو جاٽي واٽي جوکائتن ڪمن ۾ هٿ وجهي ۽ ڪنهن مصيبت ۾ ڦاسي وڃي ته ان لاءِ ائين چوندا آهن.

آءُ کي آڏر ڏجي، وئي کي جيءَ جٽجي.

آڏر = آجيان، پليڪار، مانُ.
تڏي تي ڪو لڙي اچي ته ان کي مانُ ڏجي ۽ ڪو مهمان خوشيءَ سان وڃي، ته ان کي جيءُ جيءُ ڪري موڪل ڏجي.

آئي مڃي، جهڳڙا ٽُٽا.

آئي مڃڻ = هار مڃڻ يا قبول ڪرڻ.
جڏهن ڪو ماڻهو پنهنجي انا کي ڇڏي آڻ مڃي ٿو ۽ پنهنجي غلطي قبول ڪري ٿو ته پوءِ جهيڙي جو ڪهڙو جواز ٿو رهجي وڃي؟

آءُ ڏکڻ ڏيهي، يُمُ مَڃرن پيهي.

پيهي = ٿاڪُ، ٺڪاڻو.
ڏکڻ جو واءُ مڇرن لاءِ پويون سچ هوندو آهي. ڏکڻ جو واءُ لڳندو آهي ته مڇرن جا پير، هڪ هنڌ ڄمي نه سگهندا آهن. ماڻهوءَ مال آساسي هوندو آهي. ان ڪري اُونهاري جي راتين ۾ جڏهن مڇر وڌي ويندو آهي، تڏهن ماڻهو واهر لاءِ ائين صدائون هڻندا آهن.
مثال: آءُ ڏکڻ ڏيهي وڃ هانءُ ۾ پيهي (اترادي پهاڪا 94)

آءُ مُلان منهنجي واري ۾، تو کي ڪُتر ڪارايان ڪاري ۾.

ڪُترِ = ڪات يا مِشن سان ڪُتريل گاهه مال جو چارو.
ڪارو = لَئي جي سَنهين ڪاٺين مان ٺهيل وڏو ٽوڪرو.
ڪُڏِي مُلاڻي سوچ ۾ پيٽوڙي مُلن جي ڪرتوتن تي سنڌ جي ماڻهن جو هيءُ فطري ۽ مانيٽو رد عمل ۽ عوامي چِٽر آهي.

آءُ مران جَنيءَ لاءِ، جني مري، ڇَگهن لاءِ.

جَنِي = عورت جو نالو جنان.
جنت جي بگڙيل صورت.
ڇَگهه = ڪِني عورت جو يارُ سِنڌو.
ڪنهن ماڻهوءَ جو ڪنهن لاءِ گهڻو هَڏ ڪُرڪي ۽ گهڻو اُونو رهي ۽ اڳلو ان ڇگهائيءَ جي اها موٽ نه ڏئي، ته ائين چوندا آهن.

ا (الف)

اَبي کي بج نه مليو، ڇُتاسين ڪانون ڪان.

ڇُتاسين = ڇُتي پياسين، ڪم ڪرڻ کان بچي وياسين.
پوکيءَ وقت، ٻنيءَ ۾ ڇَٽيل ٻج جا داڻا پکي پکڻ ڇُڳي ويندا آهن. ان ڪري هاري تيستائين ٻنيءَ مان جهار ترڙيندو آهي، جيستائين ٻج جو داڻو ڦوٽهڙو ڪري انگور جي نه ويندو آهي.

ـوتي ۾ ڪمَ چور ماڻهو ٿورڙي ڪم مان آجائپ ماڻڻ لاءِ، وڏي نقصان جي بہ پرواھ نہ ڪندو آھي.
مثال: "مولا وَساءِ مينهن، تہ ڪُوڙا ڇُٽن ڪم ڪان." (پهاڪن جي حڪمت 95)

اَبي جي گهر مهمان، مُنهنجي دِل ڪي لوڏوئي ڪونهي.

دل ڪي لوڏو = اُلڪو، ڳڻتي، پرواھ.
پيٽوڙي ماڻهو جيڪو پنهنجي ڪاڏي ۾ فائدي لاءِ ٻئي جي نقصان تي خوش ٿئي.
مثال: "پرائِي ٻارِ مان، ٻڪَ ڀرڻ سولا." (اترادي پهاڪا 72)
مثال: "آپ ڪمائي ۾ باپ ڪمائيءَ ۾ فرق آھي"(موزون...15)

اَبي جو موتَ ڏسي، مُنهنجو مَرڻ تان اروامُ ڪجي ويو آھي.

ڪو ماڻهو اَڻ ٿيڻي ڳالهہ يا خواهش ڪري تہ ائين چوندا آهن.

اَبڙي وارو اَوسُ.

ابڙو = ابڙو سمون. ڪڇ جو حاڪم جنهن جي ڪڇَ، چام نگر، جهونا ڳڙهہ ڪاٺياواڙ ۾ هالاز تائين حڪومت هئي.
اَوسُ = جوش ڪاوڙ تجلو ڏمر.
روايتن موجب سنڌ تي علاؤالدين جي حملي وقت ابڙي سمي، دودي سومري جون ساموُن جهليون هيون ۾ علاؤالدين جي لشڪر سان مُهاڏو اٽڪائي، پٽ هَمٿَ ۾ پاڻي سپڙ سميت سامن تان سِر ڏئي شهيد ٿي ويو پر علاؤالدين کي سومرن جون سائون نہ ڏنيون.
ڪو ماڻهو مهلَ ۾ مُڙسي ملهائڻ لاءِ جوش ۾ اچي تہ چوندا آهن تہ "ابڙي وارو اوسُ پيو ڏيکاري."

اَبُ اڪئين ڏسجي تہ هٿُ ڇو ڪٽجي؟

جيڪا شئي اکين آڏو موجود هجي ان لاءِ هٿ جو اشارو ڪري ڏيکارڻ جي ڪهڙي ضرورت آھي؟
مثال: "اک ڏٺي ڳالهہ لاءِ ڪهڙو پڇڻ؟ (موزون.... 89)

اُپري لَڏَ، سوير سرائي.

سرائڻ = سِپڙڻ سنڀالڻ.
آپري اُٺ کي سويرئي لڏي پلائي اڳيرو ڪبو تڏهن مس مهل سان ماڳُ رسندو.
مثال: ڏُبريءَ جو ڏٺي، سويرو پلاڻي." (گلقند 86)

اُپَ ۾ تير اڇلائبو، تہ موٽي مٿان ايندو.

سوچڻ سمجهڻ بنا اُبهرائيءَ مان ڪو ڪم ڪبو تہ ان مان جيءَ کي جوکو ٿيندو.
مثال:"سرَ سندي آڪاس ڪُون ڦرما تي آوءِ"(گلقند:62)

اِتاهين پيو اُيرندو.

ڪو ماڻهو مهلَ ۾ ڪنهن کي شهہ ڏئي ۾ سهائي ڪاوڙ مان اُٿي هليو وڃي تہ موٽ ۾ ان کي ائين چوندا آهن تہ "تُنهنجي وڃڻ سان ڪو بہ فرقُ نہ پوندو."

اُترادي تَرُ نہ مادي.

هيءَ پهاڪو "لاڙ جو ماڻهو اُتر جو ڍڳو." پهاڪي جو نطري رد عمل تي سگهي ٿو.

اُتراڻِ اُتريو، اَڌ سيارو ڪُتريو.

اُتراڻ = سج جڏهن اُتر پاسي وڏي خط استوا جي ڏورانهين حد "راس السرطان" تي پهچندو آھي تہ 21 جون سال جو وڏو ڏينهن ۽ ننڍي رات ٿيندي آھي. هندو اُتراڻ کي 21 ڊسمبر تي سياري جي مُند ۾ ليکيندا آهن ۽ ان ڏهاڙي کي ملهائيندا آهن.

اُتم کيتي مڌيم واپار، نيچ نوڪري.

انگريزن جي دور ۾ سنڌي مسلمان گهڻو تڻو زور زراعت تي ڏيندا هئا. واپار کي کيتي کان گهٽ ۾ سرڪاري نوڪري کي نيچ ڪم سمجهندا هئا.
مثال: "اتم کيتي، وَڌ واپار، نيچ نوڪري، پنڻ بيڪار" (پهاڪن جي پاڙ 4)

اَڻُ اُٿي ڪونہ آءُ بہ ويندي ڪيچ مڪران.

وقت کان اڳ ڪنهن ڳالهہ تي ڳڻيئ ٻڌي ٻيهڻ ڳهلو انگل ڪرڻ.
مثال: "هونئين نہ نين، آءُ ٻيلهہ چڙهان."(ماجر...177)

اُٺ اُتي ڪونہ، ياڙو ڇڏاءِ.

ڏسو مٿيون پهاڪو

مثال: "اُٺ اُتي ڪونہ "ڀگت، ياڙوا." (ماجر....70)

اُٺ ياڙيو تہ پلاڻ بہ ٻارُ، مڙس ياڙيو تہ پٽڪو بہ ٻارُ.

پلاڻ = ڪاٺ جي ڏڪن مان ٺهيل پلاڻ جيڪو بار کڻڻ لاءِ اُٺ جي پٺيءَ تي رکيو آهي.

نڪمي ماڻهوءَ جي منَ ۾ ڪاهلي ۽ ياڙيائي گهر ڪري ٿي وڃي تہ ڪيس ننڍو ڪم بہ وڏو مسئلو پيو لڳندو آهي، بي همت ماڻهوءَ لاءِ چوندا آهن.

مثال: "ٿڪي ڪي، جُتي بہ ٻارُ." (ماٺيلي....102)

اُٺين پُري اُٺ، گهوگهيتو ماساٺ.

گهوگهيتو= مٽي پاٽيءَ جو جيٺ. جيڪو پاٽيءَ رکڻ واري جاءِ تي پوسل ۾ ٿيندو آهي. خاص ڪري جتي مٽ دلا ۽ ناديون رکبيون آهن.

ڪو ماڻهو پري جي ماٺتاٺي لڄ ڳٺائي تہ ائين چوندا آهن.

مثال: "اُٺين پيڙهي اُٺ، ماڪوڙو ماساٺ. (گلقند 18)

اُٺ جي وات ۾، ڄار جي ٻاٺس.

ڄار= ڪبڙ جو قسم.

ٻاٺس = ڏپ، هواڙ.

اُٺ ڪبڙ ۽ ڄار شوق سان کائيندو آهي، ان ڪري هن مان ڪبڙ جي ٻانس ايندي آهي.

اُٺ جي واتَ ۾، رائي.

رائي= ريتي، واريءَ جا ذرا، سرنهہ.

گهٽي گُهرج واري ڪي، بنهہ ٿورو ڏيڻ.

مثال: "اُٺ جي واتَ ۾ جيرو. (گلقند 11)

اُٺ چتو ٿئي، تہ ڏٽيءَ ڪي کائي.

علامہ دُميري پنهنجي جڳ مشهور ڪتاب "حيات الحيوان" ۾ لکي ٿو تہ "اُٺ ساڙولو ۽ ڪينو رکندڙ جانور آهي." ان ڪري ڪُتو چتو ٿيندو آهي تہ بہ ڏٽيءَ ڪي سڃاڻندو آهي، پر اُٺ ۾ ڏٽيءَ جي ساڃاهہ نہ رهندي آهي.

اَنڙيا، سَنڙيا، تي سؤ سَنڙيا.

نمازين جا قسم ڪي ائين ڏينهن جمعي جي نماز پڙهن ڪي مهيني ماس پڙهن تہ ڪي وري سال ۾ هڪ ٻيرو عيد جي نماز پڙهن.

اُنن ۽ مڙسن جي واڙ، ٿئي ٿي ڪا نہ.

واڙ= رڍن، ٻڪرين ۽ ننڍن جانورن ڪي واڙڻ لاءِ، لوڙهو ڦيرائي ٺاهيل جاءِ، واڙو.

گهرن ۾ اُٺ، مينهن، ڏاند، ڍڳيءَ جهڙن وڏن جانورن ڪي ڪِلن سان ٻڌندا آهن. پر ننڍن جانورن ڪي ڪلن ۾ ٻڌڻ بدرا ن واڙ ۾ واڙيندا آهن.

اُٺ وڏو جانور ٿئي ٿو اُن ڪري واڙ بدران ڪليل جاءِ تي ٻڌندا آهن، مٿير مڙس بہ ڪنهن جي سڳي ڏاڍي يا غلاميءَ ۾ نہ رهندا آهن.

اَنئي پهڙ، مياڻ ڪاڻ ٻاهر.

مياڻ = تلوار يا ڪاتي رکڻ لاءِ لوهہ يا چمڙي جو ڪويو يا ڍڪ.

ٿانديءَ تپٽو ۽ هر وقت جهيڙي لاءِ چوڪس رهڻ وارو جيڪو ٿوريءَ ٿوريءَ ڳالهہ تي وڙهڻ لاءِ ور ڪنجي ويهي.

اَنئي گانٺ، ڪُميتُ.

گانٺ = سَنڌ، جسم جا جوڙ.

ڪُميت = سُٺي نسل جو چاڪليتي گهوڙو.

سِٺي پارين سهٽو سيبتو ۽ سياڻو ماڻهو.

اَتي تي چَتِي:

ٿوتي سُست، نڪمو ۽ نڪتو ماڻهو نہ ڪمائي نہ ڪرتي رڳو وينو گهر جون مانيون پچي.

اَتو اَتي تي، ڪُنو وَتي تي.

ڏي وٺُ جي مٽي مائٽي ڪرڻ ۽ ٻدي تي سڱ ڏيڻ وٺڻ ان ۾ اتو اتي تي يعني جوڙجيس سڱ ڏبا ۽ وٺبا آهن ۽ ڪُنو وتي تي.

يعني ننڍا وڏا ۽ ڪسا لانوان سڱ بہ ڏي وٺ جي مٽي مائٽيءَ ۾ اگهامي ويندا آهن.

مثال: "اتي تي اتو ڪارو نہ ڪتو." (پهاڪن جي حڪمت 64)

آتل ارادي وارو انسانُ، منزل تي ماٺي.

ارادو آتل هجي تہ ڏکئي کان ڏکيو ڪم بہ نبرجي تو وڃي.

مثال: "هِمت مردان مدد خدا." (ڀهاڪن جي پيڙهہ 80)

اٽو ٿورو، امان، ڊوڊو ٿلهو ڪجان.

ڊوڊو - ماني، ڍڳڙ.

اٿهوند ۾ اجايا انگل ۽ فرمائشون ڪرڻ.

مثال: "گهر آٽا نهين، مان ڪو ٻولي پُوري پڪائو." (گلقند: 98)

اُٺ تہ ڏسان، چي، ويني ڪو نہ ڏٺئي تہ بيٺي ڇا ڏسندين؟

جنهن ماڻهوءَ ۾ ڏسڻ ۽ سڃاڻڻ واري اک نہ هجي ان ۾ ماڻهوءَ جي پرک بہ ڪا نہ هوندي.

مثال: "جنهن ويٺي نہ ڄاتو سو بيٺي ڇا ڄاڻندو؟" (موزون... 46)

اڳ ڪاڌي مِٺي آهي.

ڪنهن ڪم لاءِ اڳواٽ ورتل رقم يا سُوٽي مٺي هوندي آهي. سوٽيءَ جي رقم موٽائي ڏيڻ ڏاڍي ڏکي لڳندي آهي.

اڳياڙي سيڪو ڪري، پر ڪَرو ڪو پڇاڙي ڪري.

دوستي يا ڀائپيءَ جو ناتو رکڻ وڏي ڳالهہ نہ آهي، پر ڪمال اهو آهي تہ ان ناتي کي توڙ تائين نڀائجي.

مثال: "اڳياڙي تڏهن سرهي، جڏهن پڇاڙي سرهي." (گل شڪر 21)

اڳيان اڃ پيئندا، پويان چِڪ چَٽين.

روايت آهي تہ علاؤ الدين جڏهن چنيسر جي هرڪائڻ تي سنڌ تي حملو ڪيو تہ وتس ايترو تہ وڏو لشڪر هو، جو ڪنهن کوهہ يا ڍنڍ مان پاڻي تي پيئندا يا گهوڙن کي پاڻي تي پياريائون تہ مُنڍ واري لشڪر کي تہ پاڻي تي مليو پر لشڪر جي پوئين حصي لاءِ رڳو گپ تي بچي.

مثال: "اڳين پاڻي، پوئين چڪ." (گل شڪر 24)

اڳيان بہ چڱن جو ڪَپُ آهي.

ڪو چڱو ۽ ڀلوڙ ماڻهو لاڏاڻو ڪري وڃي تہ ان جي تڏي تي ويٺل ماڻهو مرڻ واري جا گڻ ۽ چڱايون واڪائيندي ايئن چوندا آهن.

مثال: "جن جو هِتي ڪَپُ، تن جو هُتي بہ ڪَپُ" (گلقند 66)

اڳيان ڪُوهہ، پٺيان کاهي،
جهڙو موت، تهڙي ڦاهي.

کاهي - اُونهي کَڏَ.

ٻن مصيبتن جي وچ ۾ ڦاسڻ آزمائش ۾ پوڻ.

مثال: "آڳو کڻ تہ آڳو پاري، پيچو کڻ تہ پيچو پاري." (ماٿيلي....102)

اڳيان باهہ پٺيان پاڻي. (ڀهاڪن جي حڪمت..65)

اڳيان حرصُ، پٺيان موتُ.

حرص = لالچ، طمع، هبچ.

حرص ۽ لالچ جو پتلو انسانُ ان موت کان بي خبر گهٽي کان گهڻو مال ميڙڻ لاءِ هٽ پير هڻندو رهي ٿو جيڪو جيئن پوءِ تيئن ڪيس ويجهو پيو ٿيندو آهي.

اڳيان ويا وِسري، پويان لڳا مِصري.

نوان لهہ لاڳاپا ۽ واسطا منا لڳندا آهن ۽ پراڻا واسطيدارن سان لاڳاپا گهٽجي ويندا آهن.

مثال: "جڏهن لونگ لڳا، جافر ويا وِسري." (ڀهاڪن جي حڪمت....65)

اڳين جون وچون، پونين جا پاڏا.

ڏسو: "اڳيان اڃ پيئندا....."

مثال: "جيڪو اڳي، سو تڳي." (ڀهاڪن جي حڪمت....73)

اڳلو سودو نہ سنبري، چي، "آتل ڏي."

اتل = سوائي تور تور کان وڌيڪ رُنگ

اجائي حُجت ڪرڻ، هر ويرو ڪنهن جي ڳالهہ تي مِرپوڻ.

مثال: "هو سودو نہ سلي هيءَ آتل گهري" (ماٿيلي....110)

اڳون ڪنڌي، پڇون باهہ.

ڪنڌي= درياهہ يا واهہ جو ڪپ، ڪنارو.

پڇون = پٺيان.

ڏسو "اڳيان کوهہ....."
مثال: "ٻن ٻاهين جي وچ ۾ آهيان." (پهاڪن جي حڪمت 63)
"جنڊُ ڪرڻ تہ جنڊ ڳورو پِڙ ڪرڻ تہ پِڙ ڳورو." (گلقند 68)

اڱر ڪوسا تہ هٿ ساڙين، جي ٺڌا، تہ هٿ ڪارا ڪن.

اڱر = ڪوئلا، انگار
ٻرندڙ ٽانڊو هٿ ۾ ڪٽبو تہ هٿ ساڙيندو پر هٿ ڪارو نہ ڪندو پر ڪوئلو هٿ ۾ ڪٽبو تہ هٿ کي ساڙيندو ڪونہ پر ڪارو ڪندو.
جيئن اڱر پنهنجي فطرت ۾ ٻاهہ ۽ ڪارٺ رکي ٿو ۽ اها ٻئي سندس سڃاڻپ بہ آهي. تيئن ڪي ماڻهو بہ اڱر جي فطرت سان هڪجهڙائي رکندا آهن.
مثال: "اڱرن پيئي، هٿ ڪارا. (گلقند 21)

اڱڻ وڃجي اُن جي، جنهن جا مَنگها بہ ڪلن.

منگها= گهر جي لوڙهي جي ڏيڍي يا لنگهہ واري دروازي جي ٻنهي پاسن کان لوڙهي کي لڳل ڪاٺ جا ڪِلا.
ان وٽ مهمان ٿي وڃجي، جنهن جا ٻئي نيڻ ڪِلن ۽ جيءَ ۾ جايون ڏئي.

اڪِ اُٺندي ۽ زال ويامندي ڪهڙي دير؟

بيماري يا خوشيءَ جو موقعو اوچتو ايندو آهي.

اڪِ ٻُوٽي، راتِ وهائي.

وِهائي - گُذري وئي، وِهامي وئي.
ننڊ موت جي ڀيڻ آهي ننڊ ۾ ستل ماڻهوءَ کي رات وِهامڻ جي ڪا بہ سُڌ نہ رهندي آهي.

اکِ تہ شرمَ.

اکين جي لڄاداري ئي اصل ۾ ماڻهپي جو معراج هوندي آهي.

اکين تي ڀنبٽين جو بہ ڪو بارُ؟

ٻچا ماءُ پيءُ جي اکين جا تارا هوندا آهن. جيئن اکين تي ڇپر يا ڀنبٽيون بارُ نہ ٿينديون آهن تيئن ٻچا بہ ماءُ پيءُ تي بارُ ۽ بوجهہ نہ هوندا آهن.

اکين کان انڌي، نالو نيڻن تارُ.

پنهنجي قدبُت ۽ حيثيت کان وڌو ڏيکاءُ ڏيڻ.
مثال: "ماءُ مري رُکي سُکي، ڏيءُ جا نالا ڏهي. " (گلقند 98)

اکين کان انڌو، نالو نين سنگهہ.

ڏسو مٿيون پهاڪو.
مثال" "اڇي ڏاڙهي، نانءُ دلبر خان" (پهاڪن جي حڪمت 64)

اکين جو قدر، انڌي کان پُڇ.

محروميءَ جي احساس جي شدت ئي اصل ۾ قدر جي سچي جذبي کي جنميندي آهي. جيڪو جنهن نعمت کان وانجهيل هوندو ان کي ئي ان نعمت جو حقيقي قدر هوندو.
مثال: "نعمت جو قدر، نادار کان پُڇ." (اترادي پهاڪا 90)

اکيون اکين جهڙيون، ويندا لُڙ لهي.

لُڙ= ڳوڙ ڏک، ڏولائو.
ڪنهن تي ڏکيو وقت ڏسي اکيون نہ ڦيرجن. وقت سدائين هڪ جهڙو نٿو رهي. ڏکن جي پاڙ ڪانهي، وري اکيون اکين سان ضرور مِلنديون.
مثال: "اکيون لڳي، چار ٿينديون." (پهاڪن جي حڪمت 64)

اکيون ربّ رکيون.

ڏِيا سونهن ۽ ليمڪ واريون اکيون. جن کي رب هر قسم جي ميراڻ ۽ بُري نظر کان محفوظ رکيو آهي.

اکيون وڃن، اکين جا نڪاٽا نہ وڃن.

نڪاٽا= ٽاڪ. قرب ۽ پريت جي جاءِ. اهو هنڌ جتي گهٽو اچڻ وڃڻ هجي.
موتءَ ماري يا ماڻهو پنهنجي مرڻيءَ مري وڃي، پر جتي روح رچنديون هجن. محبت جا اهي ماڳ نہ وڃن.
مثال: "اک ڪاٽي ڪجي ڏِس ڪاٽي نہ ڪجي" (ماڃر...16)

اکِ ڇِهنبَ جو خيرُ.

هيءَ ڪڪڙن جي خفتين جو گفتو آهي. جيڪو پهاڪي جي صورت وٺي چڪو آهي. ڪڪڙن جي ميل ۾ هيءَ گفتو خفتين جي زبان تي هوندو آهي.

وهنواري جيون ۾ ڪنهن سهڻي صورت واري ماڻهوءَ کي ڏسي سونهن جي واکاڻ ۾ دعا طور چيو ويندو آهي.

اکر جو به اُستاد آهي.

جيڪو هڪ اکر يا گُر سيکاري ٿو اهو به استاد آهي ۽ اُن جي عزت ڪرڻ گهرجي.
مثال: "جنهن جو استاد نه آهي، تنهن جو بنياد نه آهي." (پهاڪن جي پيڙهه 31)

اک ۾ گهاٽو، ته به منو جڳاٽو.

زندگي مِٺي آهي، ماڻهو پنهنجي زندگيءَ مان ظاهري طرح ڪيڏو به ڪٺي بيزار يا تنگ هجي ته به جيئڻ جي خواهش رکندو آهي جياپو منو آهي.
مثال: "اکِ ۾ ڪاٽو ته به مِنو جڳاٽو." (گلقند 18)

اک نه ڏسي گوڏي کي.

گگھه اونداهي، چنڊ جي پونئين اُماس راتين ۾ اهڙي ڪاري اونداهي ٿيندي آهي، جو ويجهي شيءِ به ڏسڻ ۾ ڪا نه ايندي آهي.

اکِ لڄائي ڏيءَ پرائي.

جيئن ڌيءَ اڃا پوءِ پرڻجي اباڻو گهر ڇڏي ويندي آهي تيئن اکِ به لڄَ سان نهندي آهي ڪنهن کي بُري نظر ۾ ميري اک سان ڏسڻ وارو پاڻ لڄي ٿو ٿئي.

اکِ سان چوڏو بڏي ڇڏ.

تُپ ۾ تُڙڪ جواب ڏئي ڇڏڻ، ڪنهن مان ڪا به اميد نه رکڻ.

اکِ گهڙيال ۾ دل پگهار ۾.

ڪمَ چور، بيوتي چور ۽ گوسڙو ملازمن لاءِ ائين چوندا آهن.

اکئين ڏٺي مک ڪير ڳهندو؟

ڏسي وائسي ۽ جاڻي واڻي ڪيرُ گهر جو گهاٽو ۽ نقصان يا ڳِلا جو ٽِڪو ڪٽندو؟
مثال: "اکِ ڏٺي مکِ ڪير اُڳردو آ؟" (اُترادي پهاڪا 111)

ايترو به منو نه ٿجي ڪو ڪائي وڃي، ايترو به ڪڙو نه ٿجي جو ڪو ٿُوڪاري ڇڏي.

ماڻهوءَ کي پنهنجي مزاج ۽ طبيعت ۾ وچٿرو هئڻ گهرجي، ضرورت کان وڌيڪ منو ۽ ٿڌو ٿيڻ به هاڃيڪار ٿئي ٿو ته ضرورت کان وڌيڪ ڪڙو ۽ ڪسارو ٿيڻ ۾ به ڪا چڱائي نه آهي.
مثال: "مُنهن ڪئونرُڙي ڳِنا پِتائي." (گل شڪر 224)

ايرانيءَ کي فارسي سِکڻ جي ڪهڙي ضرورت؟

جنهن فَنَ هُنر يا ڪم ۾ ڪنهن کي هٿ پهچ مهارت حاصل هجي، ان کي سِکڻ جي ڪهڙي ضرورت؟

ايندين ته ڇا آڻيندين؟
ايندس ته ڇا ڏيندين؟

مطلبي ۽ لالچي ماڻهو جيڪو هر ڳالهه ۾ پنهنجي لالچ ۽ فائدو ڏسندو آهي.
مثال: "تيڏا سو ميڏا، ميڏا سو هِين هِين." (پهاڪن جي حڪمت 69)

ايجهي پاهه قبر وچ به هووي.

مُندَ جي حساب سان ٽٽاڻ ڪوساڻ وڻندي آهي، پوهه جي پارن واري سرد رات ۾ ڪوناٽو پاڻيءَ جي واري تان سيءَ ۾ ڏند ٽڙڪائيندو باهه جي مچ تي اچي ويٺو باهه جي حرارت جڏهن تڏ ۾ نٽريل جسم کي سُڪون ڏنس ته بي اختيار وات مان ائين نڪري ويس.

ايڪو تيڪو آهي.

ايڪو = بِڌيءَ هڪ ٿيڻ.
تيڪو = تيڪَءُ، ڏِي، حوصلو.
بِڌيءَ ۾ برڪت آهي، وڏو ڏيءُ ۽ حوصلو آهي.
مثال: "جيڪو اتفاق ۾ آهي، سو نفاق ۾ نه آهي." (گلقند: 40)

ادا! ادي ڏاڍي سهڻي آهي،
چي، "ادا نه تو تائين، نه مون تائين."

جنهن ڳالهه مان ڪجهه ورڻو سرڻو نه هجي، ان لاءِ هٿ پير هڻڻ ناداني آهي.

ادا ياڻو، هَڙ ڪاٽو.
مُنهن جو منڙو پر ڇُريءَ جهڙي فطرت رکڻ وارو ماڻهو جيڪو ادا ياڻو واري مٺاڇري پنهنجائپ ڏيکاري هَڙ ڪاٽي وڃي.

اديءَ کي جَنِ نہ ڪَنِ، ادي کي عشق انڌو ڪيو.
جَنِ ڪَنِ - سُڌِ ٻُڌِ، ڄاڻ.
اڳلي جي ملائڪن کي بہ سُڌ نہ هجي ۽ ڪو ماڻهو پريٽ ان جي عشق ۾ ٻتال هجي.
پريٽ ڪنهن جي لاءِ ڪو ماڻهو ڪا اُبتي سبتي ڳالهہ ڪري تہ ان کي توڪ مان ائين چوندا آهن.

اُدمَ کي پرَ آهن.
اُدم - اَٽل ارادو، ڪوشش، جاکوڙ محنت.
اٽل ارادي وارو اڻ ورچ ماڻهو آوس سوڀارو ٿئي.
مثال: "سندرو ثابت منزل آسان." (گلقند 98)
"ڳِهڙيا سي چڙهيا." (گلقند 117)

اَدو مُئو ادي ڄائي، اسين اوتري جا اوترا.
واپاري يا ڪنهن ٻئي ڪم مان ڪجهڙي هنڌان فائدو ٿئي ۽ ٻئي هنڌان نقصان ٿئي تہ ائين چوندا آهن.

اُڌارو ڏٿي، ويٺو روءَ.
اوڌر نينهن ٽوڙ آهي، اوڌر ڏيڻ وارو ڏيڻ کان پوءِ موٽائي وٺڻ لاءِ پريشان هوندو آهي.
مثال: اڌارو ڏجي تنهن کي جنهن کان گهر جي نہ.
اڌارو ونجي تنهن کان، جو گهري نہ. (گل شڪر 17)

اَڌ حڪيم آهي ڪِري.
ڪِري - رڪ، پرهيز.
رڪ يا پرهيز اڌ علاج آهي، اها بيماريءَ کي وڌڻ کان روڪي ٿي.
مثال: "واٽ، اڌ حڪيم آهي.

اڌ رنگ ماري يا ڪاري.
اڌ رنگ- فالج.
اڌ رنگ يا فالج اهڙي بيماري آهي، جنهن جي حملي سان جسم جو اڌ حصو سُن ۽ ناڪاره ٿي ويندو آهي، ان بيماريءَ مان گهٽ ماڻهو بچندا آهن ۽ جيڪي بچي بہ ويندا آهن، اُهي ساري ڄمار جڏا ٿي ويندا آهن.

اَڏ جو ڪنو، ٻنيءَ جو ٻنُو.
اَڏ جو ڪَنو- اڏ جو ڪنارو جيڪو پاڻيءَ کي محفوظ بڻائي ٿو مِٽ مائٽ، گهر جو ڀاتي جيئن ٻنُو ٻنيءَ ۾ فصل جو بچاءَ هوندو آهي، تيئن مِٽ مائٽ بہ ڏڍ ۾ حوصلو هوندا آهن.

اَڏڻ ۾ مزو آهي، نہ کي ڇڏڻ ۾.
تعميري ۾ سُرهي سوچ نہ رڳو پاڻ لاءِ پر ٻين لاءِ بہ لاڀائتي هوندي آهي، پر ڀڃ ڊاهہ واري سوچ مان جوکم ۾ هاڃي کان سواءِ ڪجهہ بہ هٿ حاصل نٿو ٿئي.

احمق ڪُتو، هَرڻ جي پٺيان ڊوڙي.
هرڻ 70 ڪلوميٽر في ڪلاڪ جي رفتار سان ڊوڙي سگهي ٿو جڏهن تہ ڪتي جي رفتار هرڻ کان گهڻو گهٽ هجي ٿي، جنهن جي حاصل ٿيڻ جي اُميد ئي نہ هجي، ان جي حاصل ڪرڻ لاءِ هٿ پير هڻڻ اجايو آهي.

اڄ امامن جو، لتو پلنگ تان پيرُ.
گهڻي انتظاريءَ کان پوءِ، جڏهن آسرو لهڻ جي پڪ ٿئي ان مهل ائين چوندا آهن.

اڄ نندو سياڻ وڏو.
هر ماڻهو ٻاراڻي وهيءَ مان گذري جوان ۽ پوءِ ٻڍو ٿئي ٿو اڄ جا ٻار سياڻ جا وڏا هوندا آهن.
مثال: "اڄ جو ٻار، آئندي جو استاد" (اترادي ٻهاڪا 25)

اڄڪلهہ جا جوان ڪاتيءَ جا مياڻ، ڏڪو ڏين ٻين کي ڪريو پون پاڻ.
مياڻ- تلوار يا ڪاتي رکڻ لاءِ لوهہ جو ڪوبو يا ڍڪ.
اڄڪلهہ جي نوجوانن جي ڪمزور جسماني حالت کي ڏسي وڏڙا اڪثر ائين چوندا آهن.

اڄ، ڪهڙو واءُ لڳو آهي؟
گهڻو عرصو گذرڻ کان پوءِ ڪو ماڻهو اوچتو ڪنهن وٽ وڃي تہ اڳلو کيس ڏسي حيرت مان ائين چوندو آهي.

اڃان تہ ٽوئي مان چوٽائي بہ ڪانہ پيني آهي.

ٽويو= اَنُ توري لاءِ ڪاٺ جو ٺهيل ماپو جنهن ۾ چار پاٽيون ان جون ماپن.

چوٽائي = ڪاٺ مان ٺهيل انَ جو ماپو پاٽيءَ جو چوٿون حصو.

گهٽي ڪم مان تورو اُڪلاءَ ٿيڻ.

مثال: "اڃان تہ خرار مان، چوٽائي بہ ڪا نہ پيني آهي". (گلقند 14)

اڃان تہ سِرائي ڍاول هو.

سِرائي = چڱو مڙس.

سرائي ڳوٺ ۾ ڪنهن اوطاق تي پهتو تہ همراهن ماني پئي کاڌي مانيءَ جي صلاح ڪيائونس تہ وراڻيائين تہ "هاڻي هاڻي گهران ماني کائي ڍؤ ڪري پيو اچان." همراهن جي زور پرڻ تي مانيءَ تي ويهي رهيو ۽ چار پنج ڍڳڙيون کائي ويو هڪ همراهہ کان رهيو نہ ٿيو ۽ ائين چئي ڏنائين. پيتوڙي ۽ گهڻ کائو ماڻهوءَ لاءِ چوندا آهن.

مثال: "پيٽ پريو تہ منهن ڪاروئي سگهي."
(گل شڪر 58)

"پُلاهہ جهڙي پدمٽي، هَڪي حاضر هوءِ،
بؤسي هٽجي پيٽ ۾، هر پيٽ ڦاٽي پوءِ."
(گلقند 56)

اڃان ڪي اڳرو، چوڻ کان چوٽو گهٽو.

چوٽو= چار پيرا وڌيڪ.

جنهن ڳالهہ کان جهل ڪجي تنهن تي گهٽو زور ڏيڻ، ڪا بہ نصيحت نہ وڻڻ.

مثال: "انهيءَ ٽريءَ تيل ٿي ڪونهي." (پهاڪن جي حڪمت 100)

"ٽِريا ڪئين؟ چي، ويرئون وير وڌ." (گلقند 79)

اڃي تي نڪاح ۾ ڪري تي گهونگهٽ.

گُهونگهٽُ= پردو ڪرڻ، پاڻ لڪائڻ، شرمائڻ.

نڪاح ۾ ڀڄڻ کان پوءِ مڙس کان ڪهڙو پردو ۽ حجابُ؟

اچين تان آءُ وڃين تان واهہ، ڪانهي ڪاڻ ڪمال ڪي.

هيءَ شاعريءَ جي سِٽ آهي. جيڪا چوڻي بڻجي وئي آهي.

اچڻ واري کي جيءَ ۾ جايون ڏبيون، وڃڻ واري کي جهلبو ڪو نہ ڪو نہ ايندو تہ خوش هجي.

اچڻ ويل اگهاڙو، وڃڻ ويل هٿين خالي.

دنيا ۾ انسان اچي بہ هٿين خالي ٿو ۽ وڃي بہ سگهو ٿو پاڻ سان ڪٿي ڪجهہ بہ نہ ٿو وڃي.

اُڇلي وڃهو، ميڙهيءَ جي پيرين.

ميڙهي = تڏي وارو، پاٿاريءَ وارو. ميڙهيءَ پرسان ڦرندڙ ڍڳو.

ڳاهہ ۾ ڦرندڙ ڍڳي جي پيرن هيٺان جيڪو سنگ ايندو ان مان اَن جو داڻو تهہ مان نڪري نروار ٿيندو جيڪو داڻو رهجي ويو اهو بُهہ سان گڏجي ويندو ان ڪري هاري ڳاهہ دوران پيسائيءَ سان تيلن ۽ سنگن کي اٿلائي ڍڳي جي پيرن هيٺان ڏيندا آهن.

اچو اَن، پُوها.

پُوها= اَن جو ٿهہُ.

جڏهن ڪو نقصان جهڙو اونڌو اُبتو ڪم ڪري تڏهن توڪ مان ائين چوندا آهن.

مثال "ڏوئي ڍڪڻ گهِهُ" (پهاڪن جي حڪمت 80)

اَڙَ تنهنجي آ، جوان بڻي کي پيو.

ڪنهن کي اٽسڏي طرح چتاءُ ڏيڻ يا سمجهائڻ لاءِ چوندا آهن.

مثال: "هَڙُ ڏيءَ کي سکي ٿُنهن." (گل شڪر 254)

امانتَ، زمين بہ نٽي ڪائي.

مسلمانن جو عقيدو آهي تہ مقرر وقت لاءِ امانت ڪري زمين ۾ دفن ڪيل مڙهہ خراب نٿو ٿئي. امانت ۾ خيانت ڪرڻ مذهبي ۽ اخلاقي ڏوهہ آهي.

امان کان پڇي اچان!

فيصلي جي سگهہ ۽ ساهس نہ رکڻ واري پرمتڙئي ماڻهوءَ لاءِ ائين چوندا آهن. روايت آهي تہ چنيسر

سومري کي سنڌ جي حڪمران جي پڳ ٻڌائڻ لاءِ سومرن سردارن جي گڏجاڻيءَ کان پوءِ جڏهن چنيسر کي پڳ ٻڌرائڻ لاءِ چيو ويو ته هن بردباريءَ جو مظاهرو ڪرڻ بدران وراڻيو ته امان کان پڇي اچان! پرمتڙيو ماڻهو جنهن ۾ فيصلي جي قوت نه هجي.

اَنُ آهي ته ايمانُ آهي.

پيٽ ۾ ڪجهه آهي ته ماڻهو ايمان ۽ سانت ۾ آهي پر بکئي ماڻهوءَ جو ته ايمان به لوڏن ۾ هوندو آهي.
مثال: "اَنُ ته ايمان، بُکَ ته بي ايمان." (ننڍڙي روپ...10)

اَنُ انَ تويا، بک ڏهه تويا.

اٽپوري آمدني ۽ خرچ وڌيڪ هوندو ته پاندي پوري ڪا نه ٿيندي
مثال: "پڳ کان ٻتانو ڏوهه." (گلقند 55)

اَنبُ به ڦاڪون.

هڪجهڙائي، برابري

انتظار موتَ برابر آهي.

انتظار ۾ اوسيئڙو ڏاڍو ٿڪائيندڙ هوندو آهي.

انگُ اَڙيو، چوڪرُ ڪريو.

انگُ اڙڻ = رشتو ناتو ڳنڍجڻ، نينهن جي ناوڪ لڳڻ.
ڦوهه وهيءَ ۾ ڪنهن کي نينهن جي ناوڪ لڳي وڃي ته ان جي چال ڍال بدلجي ٿي وڃي.

اَنگُ الله تي، ماني راڄ تي.

انگُ = لٽو ڪپڙو
گُهمندڙ ڦِرندڙ سيلاني ماڻهو ٽوٽي ۽ پني منگي کائڻ واري ماڻهوءَ لاءِ ائين چوندا آهن.
مثال: "جنهن ساهه ڏنو آهي، سو گراهه به ڏيندو." (گلقند 69)

انگَ کي ونگَ، پوٺو ئي ڪونهي.

انگُ = لِکيو مُقدر
ونگُ = ڄهلَ، روڪَ.
مال کي ڏهڻ وقت اڳين ٻن ٽنگن کي ٻڌڻ لاءِ رسي جو ونگُ ۽ پوين ٽنگن لاءِ ڍنگ هوندي آهي.

ماڻهوءَ جي نصيب ۾ جيڪو لکيل آهي، اهو اٽل آهي، ان ۾ ڪا به جهل پل يا روڪ ٽوڪ ٿيڻي ئي ڪانهي.
مثال: "نڪي پاراتن ۾ نڪي منجهه دعا،
انگ اڳيئي لکيا، پاڙڻ پوءِ پيا." (گل شڪر 233)

اندر لَنگهڻ، ٻاهر ڪنگهڻ.

لَنگهڻ = بک، فاقا.
ڪَنگهڻ = ڪنگهڙاٽ ڪرڻ، آڪڙ ڏيکارڻ.
حيثيت کان وڌي ڏِکَ ڏيڻ. گهر ۾ ويلا ڪٽڻ ۽ ٻاهر وڏيون لاٽون ۽ ٻٽاڪون هڻڻ.
مثال: "آهُر جي وڏائي، ڪُني پاٽ تي آئي." (گل شڪر 12)
"هڙ ۾ هريڙون، گوڏ ۾ پتاشا،
اندر اڳڙيون، ٻاهر ناشا. (گلقند 98)

اندر ڪاري کان مُنهَن ڪارو ڀلو.

اندر ڪارو = اندر جو پليت، خراب نيت وارو.
مُنهن ڪارو = رنگ جو ڪارو.
رنگ جو ڪارو عيبُ نه آهي اهو اڇي رنگ واري ان ماڻهوءَ کان سئو ڀيرا ڀلو آهي جيڪو اندر جو ڪارو هجي.
مثال: "دل ڪاري کان، منهن ڪارو چڱو." (ماجر ڪڪرالي...114)

انڌي اڳيان آرسي، چيٽو ٽنگيائون

انڌي ماڻهوءَ لاءِ جهڙي آرسي تهڙو چيٽو عقل جي انڌي ۽ نادان اڳيان دانائيءَ جي ڳالهه ڪرڻ اجائي آهي.
مثال: "انڌي لاءِ جهڙي آرسي تهڙو تئو." (پهاڪن جي حڪمن 65)

انڌي اڳيان، عالمُ انڌو.

انڌي ماڻهوءَ لاءِ جڻ سارو جڳ جهان ئي انڌارو آهي.
مثال: "انڌي کي جهڙو ڏينهن، تهڙي رات." (گلقند 25)

انڌي اڳيان روئڻُ، اکين جو زيانُ.

بي رحم بي شناس ۽ بي قدري ماڻهوءَ اڳيان دل جو حال بيان ڪرڻ مان ڪو به فائدو نه ٿيندو.
مثال: "سيائي اڳيان روئڻ، اکين جو زيانُ." (گل شڪر 151)

انڌي جي جوءِ، الله جي اَمان.

جوءِ= زال

اَمانِ = پناهه.

انڌي جي زال کي مڙس جو ڪهڙو ڊپُ ٿيندو؟ ان جي ڇڙواڳيءَ جو گھڻو امڪانُ هوندو آهي.

مثال: "انڌي جي جوءِ جو واهي اللهَ." (گل شڪر 14)

انڌي جي جوءِ کي الله پَلي.

پَلي= باز رکي، پري رکي،

ڏسو: مٿيون پهاڪو

انڌي مَڪِ، ٻوڙ لاءِ زيانُ.

گھڻ پِيهڻ وارو بي سمجهه ماڻهو نهيل نُڪيل ڪم جو بيڙو ٻوڙيندو آهي.

انڌي وارو ٻَڪُ.

مچڻ ماڻهو جيڪو رَهڙو ٻڌي، ڪنهن جي ڳالهه تي پئجي وڃي، پوءِ انڌي جي ٻڪ وانگر ڦيو ته به واهه نه ڦبي ته به خير.

انڌي لاءِ جهڙو جيرو، تهڙي ٻُڪِي:

ڏسو: "انڌي اڳيان آرسي..."

مثال: "اڻ ڄاڻ لاءِ جهڙي مِصري، تهڙي ڦِٽڪي." (گل شڪر 7)

انڌي هَنگي، ٻه سيڙائي.

اناڙي ۽ ڄڙو ماڻهو ڪو ڪم ڪري، ته ان کي سِڌو ڪرڻ لاءِ ٻين کي ٻيڻي محنت ڪرڻي پوي ٿي.

مثال: "ڪيتو توتان گھوريو وِڃائج نه مُور." (گل شڪر 189)

انڌي ۾ جنڊُ، پسئي ٻه پاٿيونُ.

ڪنهن جي بي سمجهي ۽ ٻوجهاٽپ جو فائدو وٺي، ڪانئس ٿورڙي اُجرت تي وڏيڪ ڪم ۾ پورهيو وٺڻ.

انڌي ۾ جنڊُ، وارِي ۾ پَنڌُ.

جيئن واريءَ جي پنڌ جو ڪو آٿو مٿو نه هوندو آهي، کُٽندو ئي ڪونهي، تيئن انڌي جنڊ پيهندي ته نه ٻُڪيءَ جي سُڌ پونديس نه اٽي جي سماءَ ٿيندس.

اهڙو ڪمُ جيڪو ڪنهن جوئي نه هجي.

مثال: "انڌي گھوڙي ڪَلِ ۾ لغام." (پهاڪن جي حڪمت 65)

انڌن جي خيرات ڪانهي جو ڪائي ٻه وڃجي ته ڪٽي ٻه وڃجي.

ٻيوس ۽ لاچار ماڻهن جو مال ڪونهي، جو پنهنجي من ماني ڪري سگھجي، ڳالهه يا معاملي کي معمولي نه سمجهڻ.

مثال: "آڪَ جي ماکي ناهي، جو ڪائي وٺجي" (گلقند 16)

"کِچڙي ناهي، جو ڪائي وٺجي." (گلقند 17)

انڌو چوڪر، لانئون ڏوڪڙُ، ڏي ٽڪاٽي ۾.

اسان وٽ ڪِسِي ۾ لانئين شغي الله واڻ ڏيڻ جو رواج آهي. جيئن لٺل پراڻو ڪپڙو ٻچيل، اوباريل ماني ۾ ڪنو فروٽنه رڳو ايترو پر جڏا ۾ ڏڏ ٻار ٻه مدرسن ۾ ٽِڪاڻن حوالي ڪيا ويندا آهن.

انڌو عشق ڳاري ۾ لٽون.

آرنِ مان نڪتل عاشق اونڌا اُبتا ڪم ڪندا آهن.

انڌو عشقُ، مُڙس مارائي.

انڌا عشق، تباڻلي جهيڙن جو ڪارڻ بڻجندا آهن ۽ اُن ٻارڻ ۾ ڪيئي گھر ٻري پسم ٿي ويندا آهن.

انڌو مگراڙُ اڻ ڏٺا آرا ڪري.

مگراڙ = مگّٽهار لفظ جي بگڙيل صورت

آرا = فرمائشون، انگل.

لالچي ماڻهوءَ ۾ ڪم پوي ته ڪاڏي لاءِ وڏو واٽ پٽيندو آهي.

مثال: "انڌو مگّٽهارُ نه ڏسي، نه آرا ڪري." (پهاڪن جي حڪمت 65)

انڌو سوُنهائي انڌي کي ٻئي ٻي راهه.

جيئن انڌو انڌي جي رهنمائي نٿو ڪري سگھي تيئن هڪ بي سمجهه ٻئي جي رهنمائي نٿو ڪري سگھي.

مثال: "انڌوءِ اڻ سونهون ٻئي هڪ آچار" (گلقند 24)

انڌو، هٽي نہ، هٽي تہ ٻوڙي.

انڌو ڏُکي تي لٺ هڻندو اها لڳندي ڪا نہ پر سنڌائتي لڳي تہ ڇڏائي ڇڏيندي.

مثال: "انڌي جي مار خبر نہ چار." (اترادي پهاڪا 126)

اُنڌ جا مُنڌ.

بي ترتيب ۽ ڇڙوڇڙ ڳالهہ يا گفتگو جنهن جو مُنهن سِرُ يا مقصد نہ هجي.

اَنَ جي پلي گهرَ ۾ پلي، جَل جي مڇي جل ۾ پلي.

پَلي = اناج رکڻ لاءِ گُنديءَ جهڙي جاءِ

جَلُ: جَرُ، پاڻي.

جيئن پاڻيءَ کان سواءِ مڇيءَ جو جياپو ڪونهي، تيئن اناج کان سواءِ ماڻهوءَ جو جياپو ڪونهي، ان ڪري گهر ۾ ٻچن جي پيٽ پورت لاءِ سال جو اناج اڳواٽ گڏ ڪري رکجي.

مثال: اَنُ پلي، ذات پلي." (گل شڪر 6)

اَنَ جو تَنَ سان ۽ مَنَ جو گُنَ سان سَنبنڌ آهي.

سَنبَنڌُ = تعلق، لاڳاپو

اناج جسم جي واڌ ويجهہ ۽ خوراڪ لاءِ آهي ۽ روح جي خوراڪ سنا گڻ ۽ نيڪيون آهن.

اُنڙ ابوجَهلي.

انڙ برادريءَ جا ڪجهہ پاڙا هوڏيرا ۽ ضدي مزاج آهن. ان ڪري انهن کي ابوجهل جي ضد سان پيٽ ڏني، اٿين چوندا آهن.

مثال: "پنو تہ ضد، نہ تہ ڪُتي واري گوري." (اترادي پهاڪا 34)

انسانُ اُهو، جو پَڻءَ ماري.

پڻءَ = ران ڳجهہ اشارو اُهڃاڻ رمز چوپڙ راند ۾ ياري جو داءَ.

انسان اهو جو معاملي کان اڳ ٽيڻيءَ کي پروڙي وٺي يا راز ۽ ڳجهہ کي اندر ۾ سانڍي رکي.

مثال: "آپ نہ مريي، سوڳ نہ جاءِ" (سنڌي پهاڪا 89)

"منجهان پَڻءُ پروڙ توءِ آهيس تڪيو." (شاهہ)

انسانُ پٿر کان بہ ڏاڍو آهي.

انسانُ هوندن تہ ڏاڍو هيٺو ۽ نِبل آهي. رت پِت ۽ ماس مِٽيءَ جو پُتلو پر وڏي کان وڏي ڏک ۽ صدمي کي بہ سهي ٿو وڃي. اڻ ٽيٺيءَ کي بہ ٽيڻ جوڳو ڪري ٿو وجهي.

انسان جي اونڌي کوپري، پرجڻ جي آهي ئي ڪا نہ.

دولت ۽ مايا جو حرص اهڙي بيماري آهي. جيڪا صبر ۽ شڪر کي کائي ٿي وڃي. حرص واري ماڻهوءَ جو پيٽ پربو ئي ڪونهي.

مثال: "طمع سندو طش، پريو پرجي ڪين کي." (پهاڪن جي حڪمت 85)

انسان جي وَلِ ڊگهي آهي.

ڪُٽنبَ جي واڌ ٿيندي رهي ٿي. هڪ جوڙي مان پٽ نياڻيون پوٽا، پڙپوٽا، ڏوهٽا، پڙ ڏوهٽا ۽ تڙ ڏوهٽا ٿين ٿا. ائين شجري جي وَل جَڙي ٿي وڃي.

انسانُ نہ تڏي سهي، نہ ڪوسي.

پوهہ جي پارن واري ٿڌ ۾ ماڻهو اُونهاري کي واڪائيندو آهي ۽ اونهاري جي ڪاڙهن ۾ وري سياري جي ساراهہ ڪندو آهي.

مثال: "سرديءَ سالم نہ رهان، گرميءَ ٿيان ۾ گداز (رتي آهي.... 96)

انسانُ سوچي ڪجهہ ٿو، ٿئي ڪجهہ ٿو.

انسانُ پنهنجي ليکي رٿيڻون رٿيندو رهي ٿو پر ٿيندو اهو ئي آهي. جيڪو الله ڪندو آهي.

مثال: "پنهنجي رِٿي بيجاءِ ڏٺيءَ جي رٿي بَجاءِ" (گل شڪر 30)

"جا بندي کي بان سا صاحب کي سٽري" (گلقند 62)

انسانُ وڃي اَنَ وٽ، جنهن جا پَتيهہ ئي کِلن.

پَتيهہ = پٿيهي، ڏند

ڏسو پهاڪو: "اڳڻ وڃجي ان جي..."

انسانُ ويچارو آهي.

انسان بيوس آهي پاڻ وهيٽو نہ آهي.

مثال: "واڳ ڌڻي تنهنجي وَس آءٌ ڪا پاڻ وهيٽي" (شاهہ)

اِنهيءَ ترِيءَ تيلُ نہ لڳي.

چوڻ نہ مڃڻ پنهنجي غلط يا صحيح ڳالهہ تي اڙجي بيهڻ.

مثال: "ڪُتي جو پُڇُ، نَڙَ ۾ وجهہ تہ بہ ڏنگي جو ڏنگو" (گلقند 37)

اَلا بلا برگردن مُلا.

الا بلا = ابڙا پيڙا، ڏوهہ گناهہ، مصيبت، سڀ ڪجهہ.

برگردن = ڪنڌ ۾، ڳچيءَ ۾.

اڳ جڏهن مواصلاتي وسيلا عام نہ هئا، تڏهن ڳوٺن ۾ ملانُ موراڻا ئي سادڙن ماڻهن لاءِ جاڻ جا وسيلا هوندا هئا. ماڻهو پنهنجي مسئلن ۽ مونجهارن ۾ ملن جي جاڻ ۽ صلاح تي ڀاڙيندا هئا ۽ چوندا هئا. "ڪوڙُ سچُ، ملان جي ڳاتي ۾."

مثال: "دوزخ برگردن راوي." (فارسي)

اللهُ اللهُ، خير صلاح.

الله کي ياد ڪجي ۽ ٻين جو خير ۽ چڱائيءَ لاءِ دعاڳو رهجي.

اللهُ اُهي ڏئي، جي اَبو امان وساري ڇڏين.

اولادُ ابي امان کان بہ مٿو ٿو ٿئي. اولاد جي موهہ ۾ ماءُ پيءُ بہ وِسري ويندا آهن.

اللهُ بي پرواهہُ بادشاهہ آهي.

الله جي ذات، بي نياز آهي.

اللهُ بَس، باقي هَوس.

اللهُ جو نانءُ ئي باقي رهڻو آهي باقي ماڻهو جيڪا بہ مرڳ ڪري ٿو اها اکين جوڙيءَ ۽ اجائي حَوس آهي.

اللهُ بہ سياڻي سِڱ ٿو ڏئي.

الله جي هر تخليق ۾ وڏي حڪمت رکيل آهي. انسان کي بچاءَ لاءِ هٿ ڏنا اٿس تہ جانورن کي سِڱ ۽ پنجا ڏنا اٿس. جيڪڏهن انسان کي سڱ ۽ جانورن کي هٿ هجن ها تہ جهانُ ڪيئن هلي ها؟

اللهُ ڏاڍو آهي، ماري پُڇندو.

اللهُ هر ڀانهي کي سُڌرڻ ۽ ڪيل غلطين کي سڌارڻ لاءِ ڍڳهو رسو ڏئي ٿو پر مرڻ کان پوءِ پُڇاڻو ضرور ڪندو.

اللهُ ڏئي ٿو، پر ڪنگهائي ٿو ڏئي.

هيءَ پهاڪو وتائي فقير جي ٽوٽڪي تي آڌاريل آهي. "الله ڏئي ٿو" ان ڳالهہ کي پرکڻ لاءِ وتايو صبح ساڻ جهنگ ۾ وڻ تي چڙهي ويهي رهيو. منجهند ڌاري هڪ ڇڄ، ان وڻ هيٺان اچي ڊراپو ڪيو ۽ ديگ رڌي کائڻ لڳا. جڏهن کائڻ لڳا تہ وتائي کي بہ اچي بک تپايو هن مٿان کنگهڙاٽ ڪيو ان تي هيٺ ويٺلن ڪيس ڏنو ۽ سڏي ماني کارايائونس. ان موقعي تي وتائي فقير جي واتان اُئين نڪتو.

الله رازق آهي روزُ ڏئي ٿو پر ان لاءِ هٿ پير هڻڻا ٿا پون.

اللهُ ڏئي مانُ، تہ گڏهہ بہ خاندان.

اللهُ جنهن کي چاهي عزت ڏئي، گدا مان شاهہ ڪري يا بادشاهہ مان فقير ڪري وس وارو آهي.

الله جا ڳُجهہَ، اللهُ ئي ڄاڻي.

غَيبَ جو علمُ الله کي آهي.

مثال: "وڏيون اکيون، الک کي." (گلقند 104)

"اگهہ ۽ ڳُجهہَ جي سُڌِ، الله کي." (گل شڪر 27)

اللهُ جي ديگ، دير سان تَپي ٿي.

اللهُ ظالم کي تڙي ڪڙي سزا نٿو ڏئي تہ من صحيح ڏِگ تي اچي، پاڻ کي سُڌاري، پر جڏهن سڌرڻ جا سمورا امڪان ختم ٿي وڃن ٿا. تڏهن ڍڳهي رسي کي ڇِڪ ڏئي ٿو.

الله جي حڪم کان سواءِ پَنُ بہ نٿو ڇُري.

اللهُ ڪائنات جي هر شيءِ تي قادر آهي.

الله جي جوڙ آ، پر پئسي جي به سوڙهه آ.

الله ڪائنات جو خلقڻهار آهي. جڳ جهان جون جوڙون جوڙي ٿو. اميري ۽ غريبيءَ جي جوڙ به پاڻ جوڙي اٿس.

الله جي رحمت مان نا اميد نه ٿجي.

مايوسي ڪُفر آهي ماڻهوءَ کي دل لاهي نه ويهڻ گهرجي.

مثال: "جي ليلائي ته لهين، ته پڻ ليلائج.
آسرو م لاهيج، سجڻ سڀاجهو گهڻو." (شاهه)

الله جو رسو ڊگهو آهي.

ڏسو: "الله جي ديڳ..."

اللهءَ جي لٺ بي آواز آهي.

الله ڏمرجي ٿو ته ان جو قهر اوچتو اچي ڪڙڪي ٿو.

اللهَ جي هَنئي فقيرُ ڪٽي، فقير جي هنئي اللهُ به نه ڪٽي.

چون ٿا، ته صوفين فقيرن ۽ درويشن جون الله سان حجتون آهن. اهو فقيرن ۽ درويشن جي دعا کي نٿو موٽائي.

الله جي گهوڙي، جنهن کي رسو نه نوڙي.

وقت جيڪو مقرر رفتار سان هلندو رهي ٿو ۽ ڪنهن به رسي نوڙي يا روڪ سان بيهي نٿو رهي.

مثال: "هلندڙ گهوڙي، جنهن کي رسو نه نوڙي" (ماجر... 169)

اللهُ چور جي به ٻڌي ٿو.

چڱا ڀلا، سڀ الله جا ٻانها آهن. هو سمورن جو ربُ آهي. رڳو نيڪوڪارن جي نه پر گنهگارن جي به ٻڌي ٿو.

اللهُ ڇڏي ڪنهن کي به ڪو نه ٿو.

اللهُ سڀ ڪنهن جون حاجون پوريون ڪري ٿو ڪنهن کي به اُڃو بکيو ۽ بي سهارو نٿو ڇڏي.

اللهُ رکُ ڏٺي.

ڪنهن کي ٿابو اچي يا هٿ مان ڪا شيءِ ڇڏائجي وڃي ته زبان مان بي اختيار نڪري ويندو آهي.

ڪو ماڻهو خلاف توقع ڏوڪو يا دغا ڪري ته به ائين چوندا آهن.

اللهُ مهربانُ بندو بي ايمانُ.

الله جي ذات ٻاجهاري آهي پر بندو بي ايمان ۽ ناشڪرو ٿيو پوي ٿو.

اللهُ مهربانُ، ته جڳ مهربانُ.

جنهن تي ربُ راضي ٿئي، ته ان کي جڳ جهانُ به عزت ۽ مان ڏئي ٿو.

مثال: "ڏٺي همراهه ته ڪنهن جو به نه ٻاءِ" (گلقند 95)

اللهُ وٽ دير آهي، انڌير نه آهي.

اللهُ وڏو منصف آهي. هن جي انصاف ۽ دعا اگهاڻ ۾ دير ته ٿي سگهي ٿي، پر بندن کي ڪڏهن به مايوس نه ڪندو آهي.

اللهُ صبرَ جا ٻاڙا ڏئي ٿو.

ٻاڙو = صِلو

الله صبر وارن کي صبر جو صلو ڏئي ٿو.

مثال: صبر جنين ساڻ، اوکو نه پري انهن کي." (ماجر ڪڪرالي... 167)

اللهُ هڪ دَرَ لَٽي ٿو، ته ٻيو دَرَ پَٽي ٿو.

الله مهربان ۽ ٻاجهارو آهي. واهُون بند نٿو ڪري. روزي رزق جا هڪڙا در بند ٿين ٿا ته ٻيا در کولي ٿو ڏئي.

الله، ڪُتو ڪري ٻِلو ڪري، پر ننڍو پاءُ نه ڪري.

ننڍي پاءَ تي وڏا پائر دڙڪو دهمان ڪندا آهن. ان ڪان سواءِ گهرجي سنهي ٿُلهي ڪم ڪار جو بارُ به ننڍي پاءَ تي هوندو آهي.

اللهُ ڪنهن کي به ڪين سِڪايو آهي.

هر ماڻهو پنهنجي دل جو بادشاهه آهي. پاڻ کي گهٽ ڪير به نٿو سمجهي. هر ماڻهو پاڻ کي سياڻو سيبتو ۽ سهڻو سمجهندو آهي.

مثال: "ڪنهن کي سونهن سڪايو آهي، تہ ڪنهن کي عقل منجهايو آ." (گلقند 124)

اسان بہ اُس تي وار اڇا تہ ڪو نہ ڪيا آهن.

ڪو ماڻهو ڪوڙ هٽي، زوريءَ مڃائڻ جي ڪري تہ موٽ ۾ اُن کي زندگيءَ جي تجربي ۽ مشاهدي جو حوالو ڏئي ائين چوندا آهن.

اسان بہ چوڙيون تہ ڪو نہ پاتيون آهن.

اڳلو داہو ڏئي ڳالهائي يا دهمان ڏڏي تہ ڪيس موٽ ۾ ائين چوندا آهن تہ اسان توهان جهڙا مرد آهيون عورتون نہ آهيون.

اسان دا لوڙها بہ تون، تہ ڪُتا بہ تون.

هڪ پيرُ، مريدن وٽ ويو ۽ کين هدايت ڪيائين تہ "بابا چورا ڪاري لڳي پئي آهي. گهر کي لوڙهو وڏو ڏيو ۽ ڪُتو بہ ڏاريو." ان تي هڪ مريد هٿ ٻڌي ائين چيس تہ "اسان جو سڀ ڪجهہ تُون آهين."

اسان جا هٿ بہ ڪوسا ڪو نہ وڍي ويا آهن.

ڏسو پهاڪو: "اسان بہ چوڙيون..."

اسان جي آگوني مَٿي سورَ.

ڪو ماڻهو سمجهائڻ کان پوءِ بہ نہ سمجهي تہ ان کي ڪاوڙ مان ائين چوندا آهن.

اسان جي دانهہ آهي، مائي مسيت کي.

ڪنهن ڏاڍي جي ڏاڍ ۽ ظلم تي بي پهچ ۽ هيٺين ماڻهوءَ کان بيو ڪجهہ نہ ٿيندو تہ ائين چوندو آهي.

اسان جي دل ۾ خيرُ.

ناهہ کان پوءِ، اڳلو دل ۾ بُغض ڪِينو ۽ ٻيائي رکي تہ ان لاءِ چوندا آهن.

اسان جو اللهَ، اسان سان.

جڏهن ڪو ماڻهو ڏُکئي وقت ۾ دلاسي ۾ رکي ڏَڪُ ڪڍي وڃي ان موقعي تي ائين چوندا آهن.

اسان جو ڏُول، ڪو چَمٽو؟

ڏُول = حُقي يا چلم جي ٽوپيءَ جو لوهي ڍڪڻو.
چمٽو = ٽانڊي کي پڪڙڻ لاءِ لوهہ جي پٽين مان ٺهيل اوزار جنهن سان چلم ۾ ٽانڊو رکندا آهن.
ڪنهن معاملي کان لاتعلقي ظاهر ڪرڻ لاءِ چوندا آهن.

اسان جون اکيون، توهان جون لتون.

مهمان جي آدر ڀاءَ ڪرڻ لاءِ نهٺائي مان چوندا آهن. عقيدت جي اظهار لاءِ بہ چوندا آهن.

اسان جَنين ساڻُ، ٽڙ وٽي، تيرهن ڪيو، تنين اسان کان، ڍِڳو ڍڪي ڪاڏو.

ٽِڙ وٽي تيرهن ڪرڻ = ٽِر جي داڻي جا ورهائي تيرهن حصا ڪرڻ.
ڍڪي = لِڪائي.
جنهن کان ننڍڙي شيءِ يا معمولي ڳالهہ بہ نہ رکجي، اهو ڪا وڏي شيءِ يا وڏي ڳالهہ لِڪائي تہ ڏک ضرور ٿيندو.

اُستاد جي مارَ، سَنوار آهي.

اُستاد ۽ ماءُ پيءُ جي مارَ ۾ بہ پيار هوندو آهي، اها ٻار جي سُڌاري ۽ سنوار لاءِ هوندي آهي.
مثال: "استاد جي مار ٻار لاءِ سنوار." (گلقند 16)
"جورِ استاد، بهتر زمهر پدر." (گلقند 16)

اَسي وٺي گَسِي، سؤ ناهي پَئو.

هٿ چوٽ بيپرواهيءَ مان وڏا خرچ ڪرڻ.

اَويلو مهمان، پَٽائي پنهنجو پاڻُ.

اويلو = بي وقت اچڻ وارو
پٽائڻ = گلا ڪرائڻ.
ڪُمهلي مهمان لاءِ ماني بہ ڪُمهلي تيار ٿيندي. سڄي ڏينهن جي هڏ اُلوڙ ڪم ڪار کان پوءِ آرامي عورتون ڪچي ننڊ مان اٿنديون تہ ماني پچائيندي مهمان لاءِ چپن ۾ جيڪي پِٽڪا پيون ڪنديون آهن. انهن ۾ مهمان لاءِ عزت نہ هوندي آهي.
مثال: "اَويلو مهمان، پِٽائي پنهنجو پاڻ." (سنڌي پهاڪا 51)

اوڏر قرب جي ڪئنچي آهي.

اوڏر قرب کي ڪئنچيءَ جيان ڪُتريندي آهي. قرب، محبت ۽ سنگت واري جاءِ تان اوڏر وٺي وقت تي نہ موٽائي ڏيڻ تان ماڻهو ڪنو پئجي ٿو وڃي.

مثال: "اوڏر جا پيٽا بہ ٻڙِ پوڻ." (اترادي پهاڪا 30)

اوڏ، مٽيءَ جا ڪوڏ.

اوڏ = سنڌ جو قديم قبيلو. اُن قبيلي جا ماڻهو مٽيءَ جا ڪوٽ ۽ پٽيون ڪڻندا آهن.

اوڏن جو وهنوار روزي ۽ سڃاڻپ مٽيءَ سان آهي. ائين جيئن اوڏڪي پٽ ۾ ڪوڏ سلهاڙيل هوندا آهن.

اونڌي کوپري اُلٽي مَتِ، مٽان ڪري ڪوانُ تي پَتِ.

اونڌي کوپري = پاڳل چريو غائب دماغ حِرص وارو.

اُلٽي مت= اونڌو اُبتو عقل، اونڌي اُبتي صلاح.

پَتِ = يقين، اعتبار.

پاڳل غائب دماغ ۽ حرص واري ماڻهوءَ جي عقل ۽ صلاح تي نہ هلجي.

اُونڌو دِلو، پاڻيءَ سان نہ پرجي.

لالچي، هبچي ۽ حرص واري ماڻهوءَ جو پيٽ ڪڏهن بہ نہ پربو آهي.

اُونهاري جي اڳياڙي، سياري جي پڇاڙي.

اونهاري جي اُتڪ ۽ سياري جي پڇاڙي خراب هوندي آهي.

مثال: "نانوائيءَ جي اڳياڙي، ڪاسائيءَ جي پڇاڙي." (اترادي پهاڪا 62)

اولادُ پنهنجو زال پرائي.

پرائي شيءِ سُٺي لڳندي آهي. ايستائين جو زال بہ پرائي سٺي لڳندي آهي. سواءِ اولاد جي، اولاد پنهنجو وڻندو آهي.

مثال: "پرائي مينهن جو اوهڙ وڏو ڏسڻ ۾ ايندو آهي." (ماتيلي 104)

اولهہ لڳي سائي سُڪائي.

اولهہ جي ڪُنڊ لڳندي آهي تہ ڪڻڪ جي پوک داڻو ماري ويندي آهي. ڪڻڪ جي داڻي جو وزن ۽ سائيز گهٽجي ويندي آهي.

مثال: "اوير وائي، تہ ڏن اُپائي،
اُتر وائي، تہ سيءُ آڻي،
اولهہ وائي، تہ ڏوڙ اُپائي،
ڏکڻ وائي تہ هِيرَ آڻي." (اترادي پهاڪا 114)

اوڻٽيهہ اُپت، ٽيهہ کَپت.

اُپت = آمدني، ڪمائي.

کپت = خرچ

آمدنيءَ کان خرچ وڏو.

ڏسو: پهاڪو "آنُ اٺ ٽويا...."

اوهہ وڏو، کيرُ ٿورو.

اوهہ = مينهن، ڍڳي، ٻڪري ۽ کير ڏيندڙ مال جي کير واري ڳوٿري، جنهن مان کير ٿڻن ۾ ايندو آهي.

ڪم ٿورو ڏيکاءُ گهڻو.

مثال: "ٻاهران چَکي مَکي، اندر ٻڙ ٻڙ دکي." (گل شڪر 35)

اوجهري ناهي گوشت، پوليس ناهي دوست.

جيئن اوجهري گوشت نٿي ٿي سگهي، تيئن پوليس جو ماڻهو دوست نٿو بڻجي سگهي.

مثال: "سپاهيءَ جهڙو يار ٻيو دشمن نہ ڏار." (سنڌي پهاڪا 140)

اوجهڙ هليا نہ پُليا، راهہ هليا پُلجن.

اوجهڙ = جهنگ ۽ ڪنڊن وارو گس، اٽانگو پنڌ، گمراهہ سڌي راهہ کان ٿڙيل.

مثال: "جهنگل هليا، سي نہ پُليا، راهہ هليا ڦرجن." (شاهہ - ڪاهوڙي)

آنُ گُهريا موتي ملن، گُهريا ملن نہ دان.

دانَ = خيرات، ڀيک.

هوند وارن کي تہ اڻ گهرئي گهڻو ڪجهہ ملي، پر گهرج واري کي گهرج ۾ خيرات بہ نٿي ملي.

مثال: "ڪنئي اگهي نہ ڳولي لڀي نہ." (گلقند 113)

اُهي ايندا ڏينهَن، ڪندا شينهَن سلام سهن کي.

وقت ۽ ڦرندڙ حالتن تي تکي تور ۽ پرک واري نظر رکڻ وارا ڏاها ۽ وڏڙا پري جي نظر رکندا آهن. اُهي

حال جي ڳُڻ مان جنم وٺندڙ ايندڙ وقت جي حالتن کي پروڙي وٺندا آهن.
اهڙو وقت بہ ايندو جو ڳنڌار ۾ متيرَ مُڙس کي پاڙين ۾ گيدي مڙسن جي ڪاڻ ڪيڏي پوندي.
مثال: "وقت ڪري واڪا، تہ گهوڙو گڏهہ کي ڪري ڪاڪا." (گلقند: 57)

اُهي ٻيلا ئي ٻيا، جن جون ڪانيون ڪم جون.

ٻين کي نيض ڏيڻ ۾ واهر ڪرڻ وارا ماڻهو پري کان پڌرا.
مثال: اُهي ڪُکِڙ ئي مري وئي، جا سونا آنا ڏيندي هئي." (گلقند: 28)

اُهي پيٽ ئي پڌرا، جيڪي پُٽ ڄڻين.

ڏسو: متيون پهاڪو.
مثال: "اُهي ٿنيا ئي مري ويا، جيڪي گهَتا ڏيندا هئا." (پهاڪن جي پاڙ 17)

اِهي، تڏي، ڏون پَڪڙي.

پڪا= ڪرڙ جي وڻ جو ميوو جيڪو منو ۾ سوادي ٿيندو آهي.
پڪا مِنا تہ هوندا آهن، پر گهڻا کائڻ سان قبضي ڪندا آهن.

اُهي دَفتر ئي ڪُتا ڪٽي ويا.

جڏهن ڪو ماڻهو چوڙي ماڻي پوئين وهيءَ کي رسي ٿو تڏهن جوانيءَ جي ڏهاڙن کي ياد ڪري ائين چوندو آهي.
مثال: "اُهي وڻ بہ ويا، تہ واهيرا بہ ويا." (گلقند: 29)

اُهي ئي گڏهہ، اُهي ئي آتر.

آتر = گڏهہ جي پنيءَ تي رکڻ جون رليون ٽپڙيون.
ڪو ماڻهو گهڻي محنت ۾ جُهد پِنڻ کان پوءِ بہ پاڻ پرو نہ ٿئي تڏهن ائين چوندا آهن.

اهڙي ڪيائين، جهڙي هيڙهن ڪئي لِڏ سان.

هيڙهو = پکيءَ جو هڪ قسم ڪبر جيترو ۾ جهڙو پر پوري رنگ جو جيڪو ڪينئان کائڻ لاءِ لِڏ کي چُهنب ۾ چنبن سان ٿلهوريندو آهي.
ڪو ماڻهو ڪنهن ٻار کي چڱي ڦيهہ ڏئي يا چڱي جُٽ ڪري ان موقعي تي ائين چوندا آهن.
مثال: "اهڙي ڪيائين، جهڙي ٻُرڙي ڪئي ٻارن سان." (پهاڪن جي پيڙهہ 6)

اَهڙو سُيحو، جهڙو اَڪن تي پارو.

تاڪَ سُيو غربت جي لڪير کان بہ گهٽو هيٺ ماڻهو.

اَهنجَ بنان، سَهنجُ ڪونهي.

اَهنج = ڏک، تڪليف.
سَهنج = سُک.
ڏک ۾ سکَ انساني زندگيءَ سان سلهاڙيل آهن.
مثال: "ڏکَ بنان سُک ڪونهي." (گلقند: 84)

اَهنڪاري چڙهيل بہ ڪريل، نِهٺو ڪِريل بہ چڙهيل.

اَهنڪاري = مغرور ماڻهو.
نِهٺو = جنهن ۾ هَٺُ ۾ وڏائو نہ هجي.
نِهٺائيءَ وارو ماڻهو مانُ لهي ٿو ۾ غرور وارو ماڻهو سدائين اٽوٽندڙ ٿو رهي.

اهو عقلُ سانڍي رکُ، وَهي نہ وڃئي.

ڪنهن مسئلي تي سنجيده گفتگو دوران ڪو اونڌي اُبتي ڳالهہ ڪري تہ کيس ائين ٽوڪيندا آهن.

اُهو ڪي ڪجي، جو اوڙڪ سَهاءِ ٿئي.

اوڙڪ سهاءِ = مينهن وَسندي ڪم اچڻ.
سمجهدار ۾ سياڻو ماڻهو پنهنجي ڪمائيءَ مان ٿورو ڪجهہ اوکيءَ مهل لاءِ تاري رکندو آهي.
مثال: "اهو ڪي ڪجي، جو مينهن وسنديءَ ڪم اچي." (گل شڪر 5)

اڳهُ الله جو، واٽ وڏيري جي.

سادا ماڻهو روزي تہ الله جي کائيندا آهن، پر آڳي پيچي وڏيري جي ڪندا آهن.

آکُ انبُ نہ ٿئي، ڦٽي جھلي ڦرُ،
نانگ مان ناڙو نہ ٿئي، ٻَڪرُ وھي نہ ھَرُ،
پرائو پنھنجو نہ ٿئي، توڙي ڪٽي ڪارائين ڳھرُ.

ناڙو- جانور جي چمڙي مان وٽيل رسو

جيئن اڪَ جو ڦرُ (اڪ ٽٽري) انب جھڙو ھوندي بہ انب نہ ٿو ٿي سگھي ۽ نانگ ناڙي جھڙو ھوندي بہ ناڙو نٿو ٿي سگھي تيئن پرائو ڪڏھن بہ پنھنجو نٿو ٿي سگھي.

مثال: "اَڪُ آمون نہ ٿئي، ھر ڦُٽي جھلي ڦَرُ." (پھاڪن جي حڪمت 64)

"سوئر پڪري نہ ٿيندو، توڙي سؤ تڪبيرون پڙھجن." (اترادي پھاڪا، 81)

اڪيلائي اڪسير آھي.

اڪيلائي پسند ماڻھو اڪيلائيءَ ۾ سُڪون محسوس ڪندو آھي.

اڪيلو ماڻھو، نہ ڪلندو سُونھي، نہ روئندو سُونھي

روئڻ ۽ کلڻ بہ پنھنجن سان ئي ٿو خوشيءَ جو احساس پنھنجن سان ٻيڻو ڪرڻ يا ڏک ۾ پنھنجن جي ڪلھن تي ڪنڌ رکي روئڻ جي آسيس ئي نِرالي ۽ آملھ ٿئي ٿي.

آڪ جي ڪانيءَ ڪي، چوڏاري اُڏوھي.

ھيٺي ۽ اگھي ماڻھوءَ تي بيماريون ترت حملو ڪنديون آھن.

مثال: "ڏاڍي جي لٺِ ڪي بہ مٿا. (پھاڪن جي حڪمت 79)

اِڪريءَ جي ڦِڪري.

اڪري ڦِڪري = ٻاراڻي راند ۾ استعمال ٿيندڙ لفظ ھِڪ جي ٻي ٻُڏائڻ.

مثال: "اڪبر جو مڪير." (گلقند 9)

ائين پڳو جيئن گنجو پاڪيءَ ڪان.

ڪنھن ڪان ٻجي ۽ ٽتائي پاسو ڪري کِسڪي وڃڻ.

ائين پڳو جيئن شيطان لاحول ڪان.

ڏسو: مٿيون پھاڪو.

ائين پڳو جيئن ڪانءُ ڪمان ڪان.

ڏسو: مٿيون پھاڪو.

مثال: ائين پڳو جيئن ڪاري ھينان ڪانُ." (پھاڪن جي حڪمت 67)

ائين ڦريو جيئن ڪافر ڪلمي ڪان.

ڪو ماڻھو اڪ جي پڪائيءَ سان پنھنجي ڳالھہ تان ڦِري وڃي تہ ائين چوندا آھن.

اِئين ڳُم ٿيو، جيئن گڏھہ جي مٿي تان سِڱُ.

ڪو ماڻھو اوچتو ڳم ٿي وڃي ۽ گھڻي عرصي تائين ظاھر نہ ٿئي يا نابود ۽ تباھہ ٿي وڃي تہ ائين چوندا آھن.

ائين سچاتائين، جيئن اوڏُ گڏھہ ڪي.

اوڏ گڏھن تي مٽي ڍوئيندا آھن ۽ گڏھن جي گوھين ڪان وٺي سموريون ڪر مستيون سمجھندا آھن.

ائين ڪُٽيو جيئن اُٺ پٽڻ تي.

گھڻي مار ڪائڻ.

اڳ چوپائي مال يا وھٽن کي درياھہ اُڪارڻ لاءِ ٻيڙن ۾ چاڙھيندا ھئا ۽ اُٺ ۽ گڏھہ ٻيڙي ۾ چڙھڻ کان ڪيٻائيندا ھئا ۽ مالڪ ڪين ٻيڙن ۾ چاڙھڻ لاءِ لٺين سان ڪُٽيندا ھئا.

اَئي گھوڙٽِ!

گھوڙٽ = گھوڙن جي لَٺُ. وڏي لشڪر جي چڙھائي.

ھيءَ تاريخي پھاڪو آھي. اڳ ڌاريان ڦورو حملي آور سنڌ تي ھلائون ڪندا ھئا ۽ مار ڌاڙ ڪان سواءِ ڦرلٽ ڪري ڳوٺن جا ڳوٺ ساڙي تاراج ڪري ڇڏيندا ھئا. ڪنھن ڌارئين لشڪر جي ھَلان وقت پري ڪان گھوڙن جي سُنبن سان اُٿندڙ لٽ کي ڏسي، عورتون "گھوڙٽ" يا "گھوڙا، ڙي گھوڙا" ڪري خطري ڪان آگاھہ ڪنديون ھيون.

اَئي، گھوڙن ھَيس!

ڏسو مٿيون پھاڪو.

ب

بارُ ايترو کڻجي، جيترو کڄي سگهي.

بارُ کڻڻ ۾ هُوڙهيائي نہ ڪجي. وِتُ ڪان وڌيڪ بارُ کڻڻ سان آنڊي ۾ ڇڻُ بہ پئجي سگهي ٿو.

بارُ پريءَ ڪان گهٽو آهي.

ڪو معاملو يا ڳالھ سهپ ڪان چڙهي وڃي تہ ائين چوندا آهن.

بارُ گڏھ تي، نِتُ ڏئي ڪودي.

ڪو ماڻهو ڪمُ ڪري ۽ بيو پاڻ تہ ڪم نہ ڪري پر ڪم ڪرڻ واري جي طرفداريءَ ۾ اجايو کُرڪو ڪري تہ ائين چوندا آهن.

مثال: "ڏنيجي گڏھ سُورساتيءَ ڪي" (گل شڪر 120)

بارِي کڻن بارُ، ڪونهي ڪمُ ڪچن جو.

باري= بارُ کڻندڙ اُٺَ.

ڪچا = توڏا، ڪنواٽَ.

بارگير اُٺ ئي بارُ کڻندا آهن، ڪچن ڪنواٽن جو ڪم نہ آهي.

ڪنهن سان ڏکي اوکيءَ ۾ مهل بہ اهو ڪندو جنهن جا ڪلها گنل هوندا، جهڙي تهڙي يا پوءِ ڀائي ڪان نہ ٿيندو.

مثال: "اُنن جا بار بہ ڪي گڏھ کڻن؟" (گلقند 31)

بازار تيزُ تہ سيٺ بہ جاڻ، بازار موڙي تہ سيٺ بہ نوڙي.

موڙي =مندي، ڏنڌو گهٽ ٿيڻ

بازار ڪي چاتِي ۽ ڏنڌا ڏاريون تيز آهن تہ واپارين جا منهن بہ سرها آهن. پر پئسي جي کوٽ واري موسم ۾ ڏنڌا جهڪا ٿي ويندا تہ واپارين جا منهن بہ لهي ويندا آهن.

مثال: "اگهہ بازار، تہ پُوها جُوار." (ماتيلي .....103)

بازار جي منائي آهي، جو وٺي، سو ڪائي.

بازار جي منائي وڪامڻ لاءِ هوندي آهي، ان تي ڪنهن جي بہ دعوي نہ هوندي آهي، جنهن کي ڪيسو اجازت ڏئي، وٺي ڪائي سگهي ٿو.

بازار ۾ جوتو اونڌو ڪر تہ ماڻهو گڏ ٿيو وڃن.

شهر ۾ ڪا نئين ۽ انوکي ڳالھ ٿئي تہ ماڻهن جو تجسس وڌي ٿو وڃي ۽ معاملي جي ڄاڻ وٺڻ يا رونشو ڏسڻ لاءِ ماڻهن جا ميڙ گڏ ٿي ويندا آهن.

مثال: "پرائي ڏيءَ ڦِسي، لوڪ تماشو ڏسي."

"آگريءَ ٺُنهن ڇائو لوڪ تماشي آيو." (گلقند 4)

باندر جي ڳچيءَ ۾ موتي جي مالها.

نالائق ۽ بي قدري ماڻهوءَ وٽ مُلهائتي شئي، جنهن جي مُلھ ۽ اهميت جي ڪيس ڄاڻ نہ هجي.

باندرُ ڇا ڄاڻي بيوقوفَ، ڇا سُنڍِ جو سوادُ.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "ڪُتو ڇا ڄاڻي، کٽڪ جي مانيءَ مان؟" (گل شڪر 164)

"ڪوري ڇا ڄاڻي ڪباب مان." (اترادي پهاڪا 56)

باقرا، باقرا!
جهيڙي دا گانڍو، گهر دا آڪرا.

باقرا = باقر، نالو ماڻهوءَ جو.

گانڍو= ڊڄڻو گيدي، پاڙيو.

آڪرا = آڪڙيل، بي لحاظ

ڪانئر ۽ ڊيڄو ماڻهو جيڪو مُڙسيءَ وارن معاملن ۾ تہ پيرُ نہ ڪوڙي، پر گهر ياتين تي سدائين آڪڙيل رهي.

مثال: "آبو امڙ تي ورپامُ (ماتيلي .... 102)

باهہ باهہ چوڻ سان زبان ڪا نہ سڙندي.

زباني واتَ خرچ سان ڪو بہ ڪم نہ ٿيندو.

باهہ کي پاڻي ناري نہ تيلُ.

پاڻي ۽ تيل، ٻئي پاڻيٺ آهن، پر ٻنهي جو ڪم ڌار ڌار آهي. پاڻي باهہ کي اُجهائي ٿو ۽ تيل باهہ کي ڀچائي ٿو. سهپ ۽ صبر سان وڏي معاملي کي بہ ٺاري سگهجي ٿو پر ڪاوڙ ۽ جوش سان ننڍا معاملا بہ وڏا ٿي ويندا آهن.

باهيون يارَ جون، ڪڏي پِتار مان.

پِتار = مڙس

پاڻ ڪان ڏاڍي جي ڪاوڙ پاڻ ڪان هيٺي مان ڪيڻ.

مثال: "يارن جي باهِ پِتار مان نہ ڪيجي."

ماتيلي....110)

باھہ جو ويرُ، ڪکن سان.
ڏاڍي جي ڪاوڙ هيٺي تي.
نطري ٽڪراءُ ۽ دشمني.
ٽڪڙي نقصان جو امڪان هئڻ.

باھہ، چولي ۾ نہ لڪي.
باھہ = رازُ.
جيئن باھہ چولي ۾ نٿي لِڪي سگهي، تيئن راز بہ ڪنهن وٽ ٽِڪي نٿو سگهي.
مثال: "باھہ ۽ بلا تي ڪنهن جو آ پروسو؟"
(اترادي....69)

باھہ، ۾ تپايل سون ئي صافُ ٿئي.
جيئن باھہ ۾ تپڻ کان پوءِ سون صاف ٿو ٿئي، تيئن انسانُ بہ ڏکن ڏولاون جي بٺيءَ مان نڪرڻ کان پوءِ مقصد کي ماٺي ٿو.

بُکَ بہ غريبَ تي، ٺُڪَ بہ غريب تي.
غريب جي نصيب ۾ غُربت جا سورَ تہ آهن ئي آهن، پر ڪين ڏاڍن جي ڦِٽ ملامت بہ سهٽي ٿي پوي.
مثال: گدرو ڪري ڪاتيءَ تي، تہ بہ گدري جوڪو
ڪاتي ڪري گدري تي، تہ بہ گدري جوڪو
(گلقند 68)

بُکيا ويا سُجن وٽ چي، "عيدَ ڪنداسين."
اٺهوند وارو ماٺهو پاڻ جهڙي هيٺي حال ماٺهوءَ سان اڻ ٺيٺي حُجت يا انگل ڪري تہ موت ۾ ائين چوندا آهن.
مثال: "چَريا، چرين گڏيا" ادا، عيد مبارڪ" (گلقند 79)

بُکيو گدڙُ شينهن سان گڏ ڪائي.
لاچار مجبور ۽ هٺ سوڙهہ وارو ماٺهو جوکم واري ڪم کان بہ نہ ڪيبائيندو آهي.
مثال: "لاچار کي، سيڪي روا." (گلقند 94)

بُکَ لَڄَ وڃائي، ڏمرُ عقلَ.
بُکَ ۾ ماٺهوءَ جا حواسَ جاءِ نٿا رهن ۽ ڪاوڙ چڙ ۽ ڪروڌ ۾ ذهن ڪم نٿو ڪري ۽ عقل ڇڏائجي ٿو وڃي.
مثال: "بُکَ بچڙو تول، داناءُ ديوانا ڪري"
(گلقند 34)

ٻيبي نيڪ بخت، تہ دمڙيءَ جي دال، ٽي وقت،
ٻيبي بدبخت، تہ مهيني جي پگهار، هڪ وقت
سُگهڙ سمجهو ۽ سُلڇڻي زالَ سانگي صرفي ۽ قناعت سان خرچ ڪندي آهي ۽ ڪلڇڻي زال داٺا دَٺا ڪري، پئسا خرچ ڪري ڇڏيندي آهي.
مثال: "زال ڇَتي، تہ مڙس جي پاڙُ پٽي." (گلقند 38)

بي پٽي کان، بس ڀلي.
بي پٽي ۽ اٺاسي ماٺهوءَ مان ڪڏهن بہ ڇڱائي نہ ٿيندي
مثال: "ڏوڏيءَ کي بہ پٽو آهي." (گلقند 38)

ٻيٺي جو سيڪو، ڪِرئي جو ڪيڙُ بہ ڪونهي.
ٻيٺو = هوندَ وارو خوشحال، تونگر، آسودو.
ڪِريو = مالدار مان سڃو ٿيل ماٺهو.
مثال: "ٻيٺو تہ لک جو ڪريو تہ ڪک جو." (پهاڪن جي حڪمت 100)

ٻيٺل پاٺي، بانسَ ڪري.
بانسَ = ڏپ، هواڙُ
جمودُ موتُ ۽ تحرڪُ زندگي آهي. وهندڙ پاٺيءَ ۾ تازگي ۽ ٻيٺل پاٺيءَ ۾ هواڙ ٿيندي آهي.

بي دليو نوڪرُ، دشمن برابر.
ڪو بہ ڪمُ جيڪو دل وٽان نہ هوندو يا زبردستي ڪرڻو پوي، ان مان فائدي بدران نقصان ٿيندو آهي.
مثال: "تنگ پڳو ڪم ڪري، دل پڳو ڪم نہ ڪري" (موزون......41)

بي عيب خدا جي ذاتِ آهي.
الله جي خلقيل انسان سميت هر تخليق ۾ ڪا نہ ڪا کوٽ ۽ ڪمي هوندي آهي، پر خدا جي ذات هر عيب کان پاڪ آهي.

بي عزتي ٿيندي آهي عزتَ واري جي.
ماٺهو نہ ڊڄندو آهي، پر عزت ڊڄندي آهي. عزت وارو ماٺهو پنهنجي عزت جي ڪري ڊڄندو آهي، پر جنهن ماٺهوءَ جو پٽڪو هٿ ۾ هجي، ان کي عزت لهڻ جو ڪهڙو ڊپ؟
مثال: "ڦِٽ بُجو ڪِج، پر گِهہ ذرو ڏجُ."
(گل شڪر 72)

بيماري، خدا شل دشمن کي به نه ڏئي.

بيماريءَ جو پاڇاندو خراب ٿيندو آهي. وڏي بيماريءَ ۾ ماڻهو ڪٽ پيڙو ٿي گهڻو لوڙي ٿو. بيماريءَ جي ان محتاجيءَ واري جياپي کان ماڻهو الله کان پناهه گهرندو آهي.

بيماري گهوڙي تي چڙهي ايندي آهي، جُون تي چڙهي ويندي آهي.

بيماري اوچتو حملو ڪندي آهي ۽ ماڻهوءَ کي چڱو ڀلو ٿيڻ ۾ ڏينهن مهينا ۽ سال به لڳي ويندا آهن.

مثال: "بيماري ايندي آهي ڳڪ، ويندي آهي رِڪ"

(اترادي پهاڪا: 31)

"مرض اچي گهوڙي وانگيا، وڃي جونءِ وانگيا."

(گلقند: 100)

بيماريءَ جو علاج آهي، موت جو علاج ڪونهي.

علاجُ بيماريءَ جو ٿيندو آهي، موت جو علاج آهي ئي ڪو نه. ماڻهوءَ جا ڏينهن پُڄي ٿا اچن ته شئي کان سٺو علاج به بچائي نه سگهندو آهي.

بي شناسو ڪُتو، به در تي چڱو ڪونهي.

بي شناس - اکين پُور ماڻهو. بي مروت ماڻهو.

جنهن جي اکين مان سڃاڻپ جو پاڻي مري ويو هجي، ان مان ڪا به چڱائي نه ٿيندي آهي.

مثال: "بي لڄو ڪتو به چڱو ڪونهي" (ننڍڙي روپ... 21)

بي واهن جو واهي، اللهُ.

واهي - واهر ڪرڻ وارو، حفاظت ڪرڻ وارو.

جنهن جي ڪا به واهه نه آهي ان جو الله واهي آهي.

بَد کان بدنام بُرو.

بَدي ۽ برائيءَ کان بدنامي خراب آهي.

مثال: "ڪارو نانءُ ڪانون جو مُلڪ ڦري ويا ڳيرا."

(اترادي پهاڪا 54)

ٻَڃو بادشاهه، پيرو وزير، ٻارهن ٻڪروپيا.

انگريزن خلاف حر تحريڪ جا وطن دوست ڪردار جن انگريز حڪمرانن سان مهاڏو اٽڪايو ۽ پنهنجي حڪومت قائم ڪئي هئي.

ٻُچڙو مُنهن، ٻانور گهڻو.

ٻانور = هَٺُ، وڏائو

ڪوجهو ۽ بدشڪلو ماڻهو وڏائي ۽ غرور ڏيکاري ته موت ۾ ائين چوندا آهن.

بخش ٻيبي ٻلي، ڪُئو لنڊو ئي ڀلو.

لنڊو= پُڇَ ڪٽيل، ٻنان پڇ وارو.

ٻليءَ جي جَهپ ۾ سِر وڃڻ کان ڪُئي جو پڇ ويو ته گهوريو. وڏي مصيبت کان ننڍو نقصان ڀلو آهي.

بخشش سوَ سوَ، حسابُ جوَ جوَ.

جوَ = ذرو ٽورو.

رب وڏو مهربان آهي بخشڻ تي اچي ته سمورا گناهه ۽ ڏوهه بخشي ڇڏي ۽ وٺڻ تي اچي ته ذري ذري جو حساب وٺي.

مثال: "ليکو آهي چوکو چوکي آهي پريت".

(رٺي آهي.... 117)

برابر ٻگهڙ جو پيڙ آ.

گهڻي بحث ۽ مٿاڪٽ کان پوءِ جڏهن ڪنهن کي ڳالهه سمجهه ۾ اچي ته بي اختيار وات مان نڪري ويندو آهي

برادريءَ ۾ ننڍ وڏائي آهي ئي ڪا نه.

ڀائپي، برادريءَ ۾ امير غريب جو فرق نٿو رهي.

برادريءَ ۾ ڪسا لانوان به اگهامي ويندا آهن.

ڪسر = ڪوجهو لُڇو جڏو.

لانئون = لڳو گهٽ، شڪل ۾ لڇڻ ۾ گهٽ.

اگهامڻ = قبول پوڻ.

پنهنجن ۾ جڏهن مٿي ماڻٽي ڪبي آهي، ته ڏي وٺ جي "ڪُنو وٺيءَ" ۾ جڏا، ڪوجها، لُچ ۽ لڱا به اگهامي ويندا آهن.

بُرائيءَ جو نيٺ، هرڪو ڪيتو ٿو لوڙي.

ڪيتو = ڪرٽي، عملُ.

لوڙڻ = ڀوڳڻ، سهڻ.

برائيءَ جو انجام به برو آهي، برائي ڪرڻ وارو نيٺ پنهنجي ڪرٽيءَ جو نتيجو ڀوڳي ٿو.

ٻرَ ڪائجي ٻڙ ڪائجي، پر ٽڙ نہ ڪائجي.

ٻڙ - گنجائش، آمدني.

ٻڙ - پرائو

ٽڙ - سيڙپ، مُوڙ مُوڙي

آمدني ۽ اُپراسي آهر خرچ ڪجي پر ڪاروبار جي سيڙپ ۽ مُوڙيءَ مان خرچ نہ ڪجي.

مثال: "ڪِجي نہ ڦاڙي، سو ڪاپاري". (گلقند 100)

ٻرَ ڏسي، ٽڙ ڪائجي.

ڏسو مٿيون پهاڪو

مثال: "سوهڙ آهر، پير ڊگهيرجن." (پهاڪن جي حڪمت 84)

ٻنا دانءَ ۽ دَيا جي، اميرُ بہ، پينو فقيرُ.

دانُ - سخاوت.

دَيا - رحم ياجهہ.

الله دولت ڏئي بہ آزمائي ٿو تہ دولت ڪيئي بہ آزمائي ٿو اهو دولتمندُ جنهن وٽ سخا ۽ رحم نہ آهي، اهو اُن پينو فقير جيان آهي جنهن پني مَنگي پئسا ميڙيا هجن.

ٻَندِي خانو ٻيڙو، ڦل قيد نہ پوي ڪو.

ٻَندِي خانو - قيد، جيل، غلامي.

انسانُ ماءُ پيٽان آزاد ڄائو آهي، ان ڪري آزادي اُن جو قانوني آئيني ۽ ڪائناتي حق آهي ڪنهن کي بہ ڪيس قيد يا غلام رکڻ جو حق نہ آهي. ان ڪري تہ قيد جي زندگي عذاب هوندي آهي.

ٻَن ۾ شينهَن جل ۾ واگهو، ڌرتيءَ تي سنتوشي راڄا.

ٻَنُ - جهنگل

واگهو - واڳون، مانگر مڇ

سنتوشي - امن پسند.

جيئن جهنگ ۾ شينهن ۽ پاڻيءَ ۾ واڳون راڄ ڪن ٿا ۽ نهن ٿا. تيئن ڌرتيءَ تي امن پسند راڄا ئي رعيت جي دلين تي راڄ ڪري ٿو.

ٻلان بہ ٻارهين مهيني ڪلَ مڻائيندي آهي.

عمر وڌڻ سان گڏ ٻلان جو جسم بہ وڌڻ لڳندو آهي تڏهن ٻلان جي جسم تان پراڻي ڪلَ لهڻ لڳندي آهي.

ڪنجوس ماڻهو جيڪو پاڻ تي خرچ نہ ڪري، ان کي معمولي خرچ ڪرڻو پوي تہ ائين چوندا آهن.

ٻلَ چڏي، ٻلَ جو پُٽُ.

ٻلُ - موقعو

موقعو ملي، تہ ان مان فائدو وٺڻ گهرجي.

تڪرار ۽ دشمنيءَ ۾ بہ ائين چوندا آهن "رڳو موقعو ڏئي، چڏيانس تہ پُٽُ لڳانس!"

ٻلَ وڃي، پاڙئي مڙس ڪان.

ڏسو: مٿيون پهاڪو.

بسم الله اسان لاءِ، ٻيا پِني بہ ڪائيندا.

لالچي ۽ ڪوڙن مرشدن ۽ پيٽوڙي ملن لاءِ ائين چوندا آهن.

ٻَوا پوئي ڪا!

ٻَوا - وَبا لفظ جي بگڙيل صورت. مصيبت. موت. 1919ع ۾ سنڌ ۾ ساڻي (پليگ) واري بيماري هيءَ پارا تو آهي. ڦل ڪا مصيبت پوئي. موتُ پوئي.

ٻودلو ٻهارُ آهي.

ٻودلو - قلندر شهباز جي حاضريءَ جو خاص فقير.

ڪو ماڻهو طبيعت ۾ سادو سچو ۽ منافقيءَ کان پري هجي تہ ان لاءِ ائين چوندا آهن.

ٻوُلي ڏئي ٻَم.. جاني بيگ ڪي.

هيءَ پهاڪو تُرخان دور جو آهي جنهن جي معنيٰ ۽ پس منظر معلوم نہ ٿي سگهيو آهي.

ٻَصرُ بہ چوي، مون کي داڳ ڏئي ڪاءِ.

پاڻ کي گهٽِ ڪير بہ نٿو سمجهي.

ٻٽي تہ ٻٽي، نہ تہ دال ماني گهٽي.

هٺُ پيرُ هٺجي ڪوشش ڪجي، پوءِ ڪاميابي ٿي تہ بہ واهہ نہ تہ ساڳئي حال ۾ رهبو.

ٻڻ چڱو، تہ ٻٽياد چڱو.

ٻڻ - نَسلُ

ٻٽياد - اولاد. پيڙهي.

نسل چڱو هوندو تہ وِياءُ يا اولاد بہ چڱو ٿيندو.

بَھاول شاھہ ڳاڙھا، مارين هرڻ پَڇائين ڦاڙھا.

ڳاڙھو = سيدن جو پاڙو جيڪي ڳاڙھا سيد سڏبا آهن.
(پير حسام الدين راشدي "مير معصوم بکري" صفحو 67)
سڪرنڊ تعلقي جي ڳوٺ ڇتن شاھہ ۾ رهن ٿا.
بهاول شاھہ = ڳاڙهن سيدن جو بزرگ.
عوامي روايت آهي تہ ميرن جي رياست خيرپور ۾ (ورهاڱي کان اڳ) هرڻ جي شڪار تي پابندي مڙهيل هئي. هيءُ بزرگ سفر تي ويو ۽ خيرپور رياست جي جهنگ ۾ هرڻ جو شڪار ڪيائين. راکن جڏهن ڇاپو هڻي، کيس شڪار سميت پڪڙيو تہ هن کين چيو تہ "ابا، مون تہ ڦاڙهي جو شڪار ڪيو آهي." ان تي راکن جڏهن پَڪَ ڪرڻ لاءِ شڪار ڪيل هرڻ تان ڪپڙو لاٿو تہ اهو ڦاڙهو هو. ان واقعي تان هيءُ پهاڪو جُڙيو . جيڪو اڄ تائين علائقي ۾ ماڻهو ڪچهرين ۾ ورجائين ٿا.

بهشت ۾، دوزخ جي ڊنگهري.

ڪو اڻ وڻندڙ ماڻهو ڪچهريءَ ۾ ڦيٿڙو وجهي يا ڪو ماڻهو شڪون ۽ انتظار ۾ رنڊڪ وجهي تہ ائين چوندا آهن.

بهشت ۾ خَچرُ.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

بَهڻُ، مٿي پَهڻُ، هيٺ گَهَڻُ.

بهڻُ وڻ جو قسم جيڪو ڪڇي جي علائقي ۾ ٿيندو آهي هن وڻ جو ڪاٺُ ٻاهران سخت ۽ اندران لسو ٿيندو آهي. هيءُ ڪاراٺتو عمارتي ڪاٺُ آهي.
اُصولن تي هلڻ وارو ماڻهو جيڪو ڏسڻ ۾ تہ سخت ۽ گهرو لڳندو آهي، پر من جو مٺو هوندو آهي.

بگهڙُ ڪاٺي نہ کائي، وات ڳاڙهو.

ظالم جيڪو پنهنجي ظلم ۾ بدنام ٿي وڃي ٿو اهو ظلم ڪري نہ ڪري تہ بہ بدنام هوندو آهي.
مثال: "نالي چڙهيو واپاري، ڪنيو ڪاٺي، نالي چڙهيو چور ڦاهي ڪاٺي." (گل شڪر 239)

بگهڙُ ڙي بگهڙ.

ڪوڙي هاءِ گهوڙا ڪري ماڻهن ۾ حراس پکيڙڻ.
مثال: "جنهن جي هيڪار، ڪياءِ ڪوڙي ٿٿي، تنهين جي بيهار، سچي ساک نہ وسهان." (گل شڪر 78)

ب

ٻارُ، بادشاهن جو بادشاھہ آهي.

ڪنهن بادشاھہ وزير کان پڇيو تہ "ڌرتيءَ" تي بادشاهن کان وڏو بہ ڪو بادشاھہ آهي ڇا؟ "ٻئي ڏينهن وزير هڪ ننڍڙو ٻارُ بادشاھہ جي هنج ۾ ڏنو تہ ٻار ٻنان دير بادشاھہ جي وڏي مُڇَ ۾ ڪٽي هٿ وڌو ۽ بادشاھہ ٻار جي هٿ مان مُڇَ ڇڏائڻ ۾ لڳي ويو تڏهن وزير هٿ ادب جا ٻڌي چيو تہ "جيئندا ڀلا! ٻارُ بادشاهن جو بہ بادشاھہ آهي."

ٻارُ تہ پيارُ.

ٻارُ پيار واري ورتاءَ سان سُلڇڻو ۽ ذهين ٿئي ٿو. مار سان نٺر ٿئي ٿو.

ٻارُ تہ مارُ.

اڳ مدرسن ۽ اسڪولن ۾ اهو خيال پختو هو تہ ٻار کي مار سان ئي سُڌاري ۽ سنواري سگهجي ٿو.

ٻارَ، يارَ ۽ بيمارَ جي دل ۾ نہ ڪجي.

ٻارُ بي سمجھہ يارُ ڏک سُکَ جو ساٿي ۽ بيمارُ پنهنجي وَسَ ۾ ڪو نہ هوندو آهي. ان ڪري انهن جي ڪا بہ ڳالھہ دل ۾ نہ ڪرڻ گهرجي.

ٻارَ جي بہ دل ۾؟

ڏسو مٿيون پهاڪو
مثال: "ٻارُ ٻاڪرو ڦُڙ. (ننڍڙي روپ... 54)

ٻارَ ڇاتيءَ جا وارَ.

ڇاتيءَ جو وار پٽبو آهي تہ تڪليف ٿيندي آهي، مائٽ کي ٻار جي جهپي بہ ائين ايندي آهي.

ٻارُ ماءُ جي غلطيءَ سان ڪُپاتر،
پيءُ جي غلطيءَ سان مُورکُ.
ڪُٽنب جي غلطيءَ سان ڪانئر ۽
پنهنجي غلطيءَ سان دردري ٿئي ٿو.

ماءُ ٻار جا ٿلهہ ٻڌي ۽ غلطيون لڪائي کيس بگاڙي ڇڏيندي آهي، پيءُ جي مارڪٽ سان ٻار موڳو ۽ وائڙو ٿئي ٿو ۽ ڪٽنب جا ياتي ٻار کي ديجاريندا

آهن تہ "جن ٿو اچئي". ان سان ٻار جي ذهن ۾ ڊپ ويهي ويندو آهي ۽ پنهنجي غلطيءَ سان ٻارُ در در ڌڪا ڌوڏا ٿو کائي.

ٻارهين ڪوهين ٻولي ڦري.

ڪوهہ = ٻہ ميل

اڳ جڏهن مواصلاتي وسيلا ۽ سفري سهوليتون تيز نہ هيون، تڏهن ماڻهو اُٺن، گهوڙن ۽ گڏهن تي يا پنڌ سفر ڪندا هئا. ٻارهن ڪوهن جي پنڌ تي ٻوليءَ ۾ ٿورڙو فرق هوندو هو.

ٻارُ ڪلهي تي ڍنڍورو شهر ۾.

ڍنڍورو = گُمشدگيءَ جو پڙهو اعلان، وڙولَ

اڳ گمشدگيءَ يا ڪنهن اهم مسئلي جي ڄاڻ ڏيڻ لاءِ ڍنڍور جي ڪڇيءَ ۾ دهل ٻڌي شهر جي چوڪ چوڪ تي دهل وڄائي ڍنڍورو ڏيندا هئا.

ٻارُ ۽ بيمار، هڪڙي آچار.

ڏسو پهاڪو: "ٻار يار ۽ بيمار..."

مثال: "بيمارُ ٻي ميارُ"

"ٻاڪرو ڦرُ ۽ ٻارُ هڪڙي آچار" (ننيڙي روپ... 54)

ٻارَ ۽ ڪُتو، لَڏَ ۾ خوش.

اباڻا ڪکَ ۽ جنم ڀومي ڇڏي لڏي وڃڻ ڏاڍو ڏکيو آهي. پر ننڍا ٻار ۽ ڪتو نئون ماڳ ۽ نئون جهان ڏسڻ جي شوق ۾ خوش هوندا آهن.

ٻانهي ٿي ڪمائجي، راڻي ٿي کائجي.

محنت ۽ مزدوري ڪري ڪمائجي، چڱو چوکو ۽ سُٺو کائجي.

ٻانهن ڀڃندي آهي، سُورن لاءِ.

جيئن ٻانهن يا ٽنگ ڀڄڻ سان سُور ٿئي ٿو تيئن ڪو مسئلو پيدا ٿيندو تہ تڪليف تہ ضرور ٿيندي.

ٻالِ دي ٻهاني گهوڙا ڪُڏي آوين.

ٻالِ = ٻارُ

ٻئي جي آڙ ۾ پنهنجو فائدو حاصل ڪرڻ.

مثال: وڃي شادي شهيدَ تي، ٿورو ٿِڦي لونگ فقير تي. (موزون... 105ع)

ٻالڪپڻي ۾ جواني، جوانيءَ ۾ ٻڍاپو ۽ ٻڍاپي ۾ موت سمايل آهي.

اڄُ جو ٻارُ سڀاڻي جو جوانُ

اڄ جو جوان، سڀاڻي جو ڪراڙو

۽ اڄ جو ڪراڙو سڀاڻي جي ياد جو حوالو بڻجي ٿو وڃي، اهوئي انساني زندگيءَ جو وڏو سچ آهي.

ٻاهر جي سَڄيءَ کان، گهرَ جو اڌ ڀلو.

ٻاهر جي وڏي آسري کان گهر جو هَڪيو ٽڪيو ٿورو بہ ڀلو آهي.

مثال: وطن جو اَڌُ ٽُڪر، ٻاهر جي سڄيءَ کان بہ ڀلو. (اترادي.... 105)

ٻاهر جو ٽتَوَ گهر نري، گهرَ جو ٽتو ڪيڏانهن وڃي؟

ماڻهو ٻاهرين خفن مان بيزار ٿي، گهر اچي آسيس ماڻيندو آهي. پر گهر ۾ جهيڙو تڪرار ۽ جنڊا پٽ هجي تہ ڇا ڪجي؟

مثال: "گهر جي جهيڙي کان جهنگ مُنهن ڀلو".

"ڪرڪٽي ڪانڊ کان، ورويلا جهنگ ۾."

'(سنڌي پهاڪا 110)

ٻاهر خان بهادر ٻلي، گهر وچ نِڪر ٽلهي.

ٻَلي = واهہ واهہ

نِڪر ٽَلهي = سَڪڻا ٿانءَ، اٿهوند.

حيثيت کان گهڻو وڌيڪ، آجائي ڏِکَ ڏيڻ.

مثال: "هَڙ سڪٽي، لوڏ گهڻي. آءُ ماريا ڪُٺل ڏٽي." (گلقند 98)

"مُکِي، گهر جو ڏُکي." (پهاڪن جي حڪمت 94)

ٻائي جو، ڀَتَ ۾ ڇا؟

ٻائو = مَندر يا ٽِڪاڻي جو سنڀالڻ وارو گُرو.

مذهب جي پرچارڪ کي پيٽ جو پوڄاري نہ هئڻ گهرجي، اهو لاطمع هجي.

مثال: "ساڌن جو ڇا سواد سان." (اترادي پهاڪا 131)

ٻائي جو، تيوڻ ۾ ڇا؟

تيوڻ = گوشت، ڳنڊڻ، ڪاڏو

ڏسو مٿيون پهاڪو

ٻه ٻه ويون، ته ڇهه ٻه ويون.

ڪجهه ٻه هڙ ۾ ٻه ٻچڻ، ٻنهي پاسن کان ڏئوءِ خراب ٿيڻ. گهڻي حرص ۽ هيج ۾، گهٽو ته وڃي، پر ٿورو به وڃي.

مثال: "جيڪو اڌ کي ڇڏي، سڄيءَ ڏي وڃي، تنهن کان اڌ به وڃي." (پهاڪن جي پاڙ 6).

ٻپڙ بي خبر، جنهن جا اونڌا آکيرا.

ٻپڙ = ننڍڙو پکي، جيڪو وڻ جي سنهڙي لامَ ۾ مرليءَ جهڙا اونڌا لڙڪندڙ آکيرا ٺاهيندو آهي.

ٻيرن تي چڙهبو، ته سيلهن پر ڪهڙو ڏجبو؟

سيلها = ڪنڊا

ڏکين ۽ جوکائتن ڪمن ۾ هٿ وجهبو ته پوءِ تڪليفن ۽ ڏکيائين کان ڪهڙو ڏجبو؟

مثال: "سيلهن ۾ جي هٿ وجهندا، سي سُور ته سهندا." (گلقند 118)

ٻيرُ ڪُلهي تي ڦريو وڃي.

ٻيرَ وڻ جو ڪاٺُ سُڪڻ کان پوءِ ٻه ڦِري ويندو آهي. ڦِرٽي گهرٽي ماڻهوءَ لاءِ ائين چوندا آهن.

ٻهَ ٻرن ڪو نه، ٽي ٽِمڪن، چار چوياري ڪن.

چُلهه، ٻَنِي يا مَچَ ۾ جيترين وڌيڪ ڪاٺيون هونديون، باهه اوتري تيزْ ۽ تاءُ واري هوندي، مِڙي مُٺِ ٿيڻ ۾ چڱائي آهي.

مثال: "ٻه ته ٻارهن." (پهاڪن جي حڪمت 67)

ٻتيهيءَ مان ٻولجي، ته شُپ ٻولجي.

ٻتيهي = واتُ

شُپ = سُٺو چڱو

ڳالهائجي ته سوچي سمجهي چڱو ڳالهائجي.

مثال: "ٻتيهن ڏندن مان، سپ ٻولجي." (گلقند 40)

ٻَتيهہ منڍَ مَنڍي ۾، اسيءَ ۾ ڪاٺو، گنجو ساماڻو، ته مِڙني ڪٽي ماٺِ ڪئي.

منڍَ = ڪريب

ساماڻو = پيدا ٿيو

ظاهري جسماني عيب وارو ماڻهو ڪا ڪوچرائپ واري حرڪت ڪري ته ائين چوندا آهن.

ٻِه ٽَنگي ۽ ٻه ٻانهين کي الله جَهلي ته جهلي، ٻندو ڪيئن ٻَلي؟

ٻَلي = باز رکي، پري رکي، روڪي.

جنهن ماڻهو کي وڙهڻ جون ٻه ٻانهون ۽ ڀڄڻ لاءِ ٻه ٽنگون سالم هجن، ان کي ڪيئن ٿو روڪي سگهجي؟

ٻه ڳَڏيون، ٽِيون حقي جو پاڻي.

سيکت ڏيڻ لاءِ ائين چوندا آهن.

ٻيڙي ٻه ڏارجي، ٽڙهو ٻه تارجي.

ٽُرهو = ڪکن ڪانن ۽ ڪاٺين کي ٻڌي ٺاهيل هنجو جيڪو پاڻيءَ ۾ ٻيڙيءَ جو ڪم ڏيندو آهي. ٻئي جي آسري ۾ هٿ هٿ تي ڌئي ويهي رهڻ کان چڱو آهي ته آسرو ٻه رکجي، پر پاڻ ٻه هٿ پير هڻجي.

مثال: "ٻيڙيءَ سان ٺي پير، جا سين رتو راس ٿئي." (گل شڪر 88)

ٻيڙي ۾ل جَر ۾ هجي جَرُ ٻيڙيءَ ۾ نه هجي.

ٻيڙي پاڻي ۾ ترندي آهي، پر ٻيڙيءَ جي ڪنهن سوراخ مان پاڻي ٻيڙيءَ ۾ ڀرجي وڃي ته اهو ٻيڙي کي ٻوڙي ڇڏيندو آهي.

ٻين کي نڳڻ کان پاڻ کي نڳڻ چڱو آهي.

ٺڳي ۽ دولاب سان ٻين کي نقصان پهچائڻ کان چڱو آهي ته پاڻ ڪس کائجي.

ٻين جا پري، اسين پنهنجو دشمن پاڻ سان ڪٽيو وتون.

دشمن جهڙي نادان دوست لاءِ ائين چوندا آهن.

ٻين سان ته ٻَبئُون، پر مون سان ٻه ٻَبئُون؟

ٻَبئُون = نابري وارڻ، انڪار ڪرڻ.

هڪ وڪيل، جوابدار کي سمجهايو ته عدالت ۾ جج جيڪو ٻه سوال ڪري، ان جي جواب ۾ رڳو وات سان "ٻبئون" چئجانءِ. هن ائين ئي ڪيو ۽ جج ڪيس

چريو سمجهي ڇڏي ٿو. ٻاهر اچي جڏهن وڪيل ڪانئس پنهنجي فيس گهري ته هن جواب ۾ چيو ته "ٻيئون".
جيڪو گُر سيکاري، اهو گُر ان تي ئي استعمال ڪرڻ استادن سان به استادي ڪرڻ.
"ٻلي شينهن کون پڙهايا، ڦِر انهي کون کاوڻ آيا."

ٻين سان ته، هُون هُون، پر مون سان به "هُون هُون".
ڏسو متيون پهاڪو.

ٻين سان خوش راس، ٽؤنر فقير سانُ ٽانڊي.
ٽؤنر = نالو ماڻهوءَ جو.
ٽانڊي = ساڙ عداوت.
ڪنهن ماڻهوءَ سان طبيعت نه لڳندي آهي، ته اهو ماڻهو ڏٺي به ڪو نه وڻندو آهي.

ٻيلاين ۾ ٻاڪر ڪُتو.
ٻيلائي = ٻيلي جا رهاڪو.
ٻاڪر ڪتو = ٻڪرين جي بيماري، جنهن ۾ ٻڪريون مري وينديون آهن.

ٻيلو به ٻرانگهون.
ٻرجستي، ماڻهوءَ کي وڏو پنڌُ به ڏکَ ڪو نه ڏيندو آهي.
مثال: "مڙسن لاءِ، ٻيلو به ٻرانگهون."
(اترادي پهاڪا 60)

ٻيو ٽيو خيرُ!
ڪنهن ڪم ٿيڻ جو آسرو لهي وڃي، تڏهن نااميدي مان ائين چوندا آهن.

ٻيو مرادَ گنجي وارو ڦاهو ڪيئي حا؟
لوڀي ۽ هبچي ماڻهو يا پينو فقير ٿوري مان راضي نه ٿئي ته ائين چوندا آهن.

ٻه پڳ، وٹ گهوڙي، ڪتا ڏاڙ، ڪر شڪارُ.
ننڍو جڏهن وڏي جي جَهل نه وٺي ۽ اهڙي ڪرت کي جاري رکي جيڪا وڏن کي نه وڻندي هجي، تڏهن ڪاوڙ مان ائين چوندا آهن. "چڱي پڳ ٻڏي اٿئي".

ٻڌجي سيڪنهن جي، ڪجي پنهنجي.
رايا ۽ صلاحون سيني جون ڏيان ڏئي ٻڌڻ گهرجن، پر فيصلو اهو ڪجي، جنهن مان پاڻ مطمئن ٿجي.

ٻڏي چورَ تي، سيڪنهن جي تڏَ.
تڏَ = اُلرَ، هلأن، ڪاوڙ.
چوري ڪندي گهر ڏٺين هتان ٻڏجي پيل چورُ هيٺو ۽ بيوس هوندو آهي، ان مان ڪنهن کي ڊپُ نه هوندو آهي ان ڪري هر ڪوان تي اُلرون پيو ڪندو آهي.

ٻڏي نه سٹي، آلوٽا ٽِتَ هٽي.
آلوٽا = اڻ وڻندڙ ٻچان ڏيارينڊڙ.
بنان سَڏ ٻَڏ، اجايون ۽ بي بنياد ڳالهيون ڪرڻ.
مثال: "ٻَڏِ ٻوڙي سمجهه ڪنڏي" (اترادي پهاڪا 70)

ٻڏيءَ کي گاهڻ، ٻڏيءَ کي پاٹي.
جيڪا ڳالهه يا معاملو جتي هجي اُن کي اُتي ڇڏي ڏيڻ، ان جي وڌيڪ چور پچور نه ڪرڻ.

ٻڏيءَ ۾ برڪت آهي.
ٻڏي ايڪي ۽ اتحاد ۾ چڱائي آهي، ڪنهن به معاملي ۾ گهڻن جي مڙي مُٺ ٿيڻ ۾ سگهه آهي.

ٻڏي مئي، هت نه هُئي.
ڪا عورت اهڙو ڪم ڪري جيڪو سندس مڙس يا گهر وارن لاءِ ٻڏي مرڻ جهڙو هجي، اُن موقعي تي ڪيس شرمائڻ لاءِ ائين چوندا آهن.

ٻڏيءَ جا ٻيٽا.
سنڌو جي ڪچي ۾ ٻوڏ جو پاڻي ٻنيءَ ۾ فصلن کي ٻوڙيندو آهي پر جڏهن پاڻي هيٺ لهندو آهي ته ٻوڏ جي ريج واري ٻنيءَ ۾ لٽ اچڻ سبب فصل پلو ٿيندو آهي.
مثال: "هُنئين هوندَ مئي، ٻڏيءَ جا ٻيٽا ٿيا." (شاهه)

ٻُڏندڙ کي ٻُڏو ٻُڏو ڪيو، ته ٻُڏي ويندو.
پر جي تريو، ترپو ڪيو، ته ترَي ويندو.
مصيبت ۾ وڪوڙيل ماڻهوءَ کي دلجاءِ ۽ حوصلو ڏبو ته حوصلي سان پاڻ کي مصيبت مان آجو ڪري وٺندو پر جيڪڏهن مايوسيءَ جون ڳالهيون ڪبيون ته هانءُ هاري ويهندو.

ٻُڏندڙ لاءِ ڪک جو به سهارو.
مصيبت ۾ ورتل ماڻهوءَ لاءِ ٿورڙو ڏيءِ ۽ دلاسو به وڏو سهارو هجي ٿو.
مثال: "ٻڏندڙ ٻوڙن ۾، ڪي هاتِڪ هٿ وجهن." (شاهه)

ٻُڏل ماڻهو ٻـ، ٽئين ڏينهن ظاهر ٿئي.

ٻُڏل ماڻهو ٻڏڻ کان ٽئين ڏينهن تي پاڻيءَ جي مٿاڇري تي تري ايندو آهي.
ڪو دوستُ گهڻن ڏينهن جي وڇيءَ کان پوءِ ملي ته کيس ڏوراپي طور ائين چوندا آ. ن.

ٻڏڻ کان پوءِ، ترڻ آيو ياد.

برباد ۽ تباهه ٿيڻ کان پوءِ، بربادي کان بچاءَ جون تدبيرون ياد اچڻ.

ٻڏڻ کان پوءِ، ترڻُ ڪهڙو؟

نقصان ٿي وڃڻ کان پوءِ بچاءَ جون صلاحون ڪهڙي ڪم جون؟

ٻُڍي گهوڙي لال لغامُ.

پيريءَ ۾ ڪا عورت هارسينگار ڪري ته ٽوڪ مان ائين چوندا آهن.
مثال: "اڇي ڏاڙهي اٿو خرابه" (پهاڪن جي پاڙ 01)

ٻجُ، هجي نجُ.

پوک لاءِ ٻجُ سٺي جنس جوءِ سچو هئڻ گهرجي ڪسي غير معياري ۽ گوسڙو ٻج مان فصل به ڪسو ٿيندو.
مثال: "جهڙي ٻني، تهڙو ٻجُ.
تنهن جي سلي پر به ڍڄُ." (گلقند 72)

ٻَرندي باهه کان پاسو ڪجي.

متل پرائي جهيڙي کان پري رهڻ چڱو آهي.
مثال: "باهه پاڻي ٽورا ڪري نه جاٽجن." (گلقند 22)

ٻروچ هيٺو تـه بـه ٻن کان ٻيٺو.

هوڏيرو ماڻهو موڏ تي چڙهي ته چئن کان به ڏاڍو آهي

ٻروچ ۽ ٻڪري ٻئي پاڙي لاءِ ڦڪڙي.

پاڙي جي ڪينئس خراب آهي، جڏهن ڪو اجائي ڪينس ڪري ته ائين چوندا آهن.

ٻـه ملهـه وڙهندا، تـه هڪ ضرور ڪِرندو.

ٻن جي وچ ۾ چٽاپيٽي ٿيندي ته هڪ ڪٽيندو ۽ ٻيو هارائيندو ٻئي ڪَٽين يا ٻئي گڏ هارائين اهو ٿي نٿو سگهي.

ٻن گڏڙن، شينهن ماريو.

ٻڌيءَ جي طاقت ۾ هڪبئي جي ڏي سان به هيٺا پاڻ کان ڏاڍي کي مات ڏئي سگهن ٿا.
مثال: "هڪڙو شينهن، ٻن پاڏن سان نه پُڄي." (گل شڪر 192)

ٻَني اُها راڻي، جنهن جي مٿان پاڻي.

پوک آهي ئي پاڻيءَ سان. اها ٻني جنهن کي گهرج آهر پاڻي مَڪيو موجود هجي، اها ٻني ڀلي آهي.

ٻَني تي سائي، تـه هاريءَ مٿائي واٺي.

هاريءَ جو جياپو ئي فصل تي آهي. فصل ڀلو ٿيندو ته هاريءَ جي ڳالهائڻ ۽ لهجي مان خوشي پئي ٻَکندي.

ٻَني وَني، ڪنهن نـه ڏِني.

سنڌي سماج ۾ ٻنيءَ کي ماءُ ۽ زال کي لڄَ ۽ عزت جاتو ويندو آهي.
مثال: "ڪَني ڦُرائجي، ٻني نه ڦُرائجي." (گلقند 110)
"هڪ جُوءِ ٻي جوءِ، چَڏن ڪين جوان،
اُهي پي انسان، جي ننگن تان نثار ٿيا."
(سچل سرمست)

ٻَني ۽ وَني، سِرَ سان.

وَني = زال. جوءِ
زال ۽ ٻني سنڀال سان آهن. ٻنيءَ جي سنڀال سان جيون شکي ٿو ٿئي ته زال جي سنڀال سان گهر شکي ٿو رهي.
مثال: "ڪيتي سِرَ سيتي." (گل شڪر 185)

ٻني ۽ وني، وڃي نامردن کان.

ڏسو مٿيون پهاڪو.
مثال: "ٻني ۽ وني، ڪنهن پاڙٽي جي پيلبي آهي." (اترادي پهاڪا 32)

ٻن جي وچ ۾ ٽيون ٻَڇي ڦاڙائي.

ٻَڇي = ڪانڄ جي لانگ
ٻن جي جهيڙي يا معاملي ۾ ٽيون اجائي ٽنگ اڙائيندو ته نقصان ۾ ويندو.
مثال: "پرائي ٻري ڪيرُ مري؟" (اترادي پهاڪا 118)

ٻن مَلن وچ ۾ مرغي حرام.

جيئن ته شينهن ٻيلي ۾ ڪو نه لهندا آهن. تيئن ته پيتوڙي پاڻ ۾ ڪو نه لهندا آهن. پيتوڙي مُلن لاءِ ٽوڪ مان ائين چوندا آهن.

ٻنهي جهانن جو ٻوڙ پلاءُ.

ابوجهه ماڻهن کي ٻنهي هٿن سان ڦريندڙ ڪوڙن مرشدن ۽ ڏن خور پيرن لاءِ ٽوڪ مان ائين چوندا آهن.

ٻن گهرن جو مهمانُ، بک مري يا ڦاٿي مري.

ٻن گهرن جي مهمان جي ماني يا ته ٻنهي گهرن ۾ تيار ٿيندي يا هڪبئي جي آسري تي مهمان بک مرندو.

ٻليءَ کي کير ڏناٿون سانڍڻ لاءِ.

ڏئي وائڻي نقصان ڪرڻ.

مثال: "ڇهير چورُ ته واهي ڪيرُ وهي؟" (گلقند 89)

ٻليءَ جا ٻلونگڙا، ستن گهرن جا مهمان.

ٻلي ويامندي آهي ته ٻچا ٻلو کائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. انڪري ٻچن کي ٻلي کان بچائڻ لاءِ ٻلي ٻچن کي وات ۾ کڻي گهر پئي متائيندي آهي.

ٻليءَ جا ڏند پچن، ته به کيري.

کيري - کير پتي، نئين نندي، ٻليءَ کي کيري ڪري سڏبو آهي.

عمر لڪائڻ، پاڻ کي نئون ننڍو ظاهر ڪرڻ.

ٻليءَ جي پاڳين ڇڪو ٽٽو.

ڇڪو- تيلين مان نهيل ساهميءَ جي پڙ وانگر ٽن نوڙين ۾ ٻڌل سينهوڙي، جنهن ۾ اُڳ مڇي گوشت يا کير رکي ڇپر ۾ ٽنگي ڇڏيندا هئا ته جيئن ڪو ٻلو زيان نه ڪري وڃي.

اوچتو يا اتفاق سان ڪنهن جو ڀلو ٿيڻ.

ٻليءَ جي ڳچيءَ ۾ گهنڊٽي ڪيرُ ٻڌي؟

چوڻ ته سولو آهي پُر جوکم وارو ڪمُ ڪيرُ ڪري؟

مثال: "سُتل شينهن جي ڪَن مان ماڪي ڪير چاٽي؟" (ماجر ڪڪرالي.... 174)

ٻوٽ پاڪرو، ڳَئي ريڍي.

هڪڙو ڪم سِڌو ته ٻيو اونڌو ڪرڻ.

مثال: "سِسي نندي پُڇ وڏو" (ماجر ڪڪرالي... 174)

ٻوٽ پاڪرو، ڇيلهه ريڍي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "سُٿڻ ڏسي جي اڳٽ ريشم جو." (ماٿيلي.... 105)

ٻوڙي کي پئي ڪلو ٽوڪيائون جي، ڌڪارُ الائجي ڪٿي آهي؟

ڌڪارُ- ڏٻڪو ڌڪ جي گونج يا پڙاڏو.

ٻي سُڌ ۽ ٻي سمجهه ماڻهو جنهن کي پنهنجي نقصان جي به خبر نه پوي.

ٻوڙن سان ڪهڙا سُرباتَ ڪبا؟

سُرباتَ - چپن ۾ ڳالهائڻ رازداريءَ ۾ سنهو ڳالهائڻ. راز جون ڳالهيون ۽ دل جا اورڻ ڪنهن دل گهرئي سان اوريا ته من جي مونجهه لهي ٿي پوي. ٻوڙن سان ڪهڙا ويهي سَنها سرباتَ ڪبا؟

ٻوڙو ڪلي به دفعا.

ڪچهريءَ ۾ ڪا ڪل پوڳ جهڙي ڳالهه ٿي ته ٻوڙو ٻڌندو ڪو نه پر ٻين سان گڏ هرو ڀرو پيو کِلندو. پوءِ جڏهن پڇڻ تي ڪيس اصل ڳالهه ٻڌائبي ته ٻيو ڀيرو به کلندو.

مثال: "ٻوڙو ٻڌي به دفعا." (ماجر.... 171)

ٻول ته ڳنڍڙي ڪول.

ڏيڻ وٺڻ کان سواءِ ڪو به ڪم نٿو ٿئي. ڳالهائڻ به پئسن جو ٿي ويو آهي.

ڀهراڙيءَ جي ٻولي امڙ جي لولي.

ڀهراڙيون، ٻوليءَ جا واهڙ هونديون آهن. ڀهراڙيءَ جي ٻولي نج ۽ ٺيٺ ٻولي هوندي آهي.

مثال: "ڀهراڙيءَ جي گُفتار، ساهت جو سينگار." (اترادي پهاڪا 115)

ٻئي جي چُڪايل مڇي به نه وڻجي.

چُڪائڻ - اڳهه ڪرائڻ، خريد ڪرڻ جو ارادو ظاهر ڪرڻ.

جڏهن ڪو اهڙي سڱ جي ڳُهر ڪري جنهن جي ڳُهر ڪو ٻيو به ڪري چڪو هجي ته ان موقعي تي ائين چوندا آهن.

ٻئي کي سو ڇڏائي سگهندو، جيڪو پاڻ ڦاتل نه هوندو.

جيڪو پاڻ مسئلن ۾ مونجهارن ۾ ڦاتل هوندو اهو ٻئي جي ڪهڙي مدد ڪري سگهندو؟

پ

پاڳين جا پاڻَ، خالي تيٽا نه آهن.

پاڻَ = چوپائي مالَ جا وٿاڻَ، ڍورن کي رکڻ جو ماڳ.
مالوند، پاڳين جا وٿاڻَ ڪڏهن به پالها نه ٿيندا.
مثال: "پاڳين جا پاندا، سدائين پربور." (موزون... 37)
"پاڳين جا پاڻ، سدائين وسدا رهندا."
(ماتيلي... 104)

پاڳيو مجنون آهي.

پاڳيو = مالوند ماڻهو جنهن جو مال چوري ٿي وڃي.
جنهن جو مال چوري ٿي وڃي، اهو ڪنهن تي به شڪ ڪري سگهي ٿو.

پاڳ وارن جا ڏڳا به ڏُڪا.

پاڳُ لڳي، ته متيءَ مان به سونُ ٿئي. پاڳ واري لاءِ اڻ تيٽي به تيٽي ٿي پوندي آهي.
مثال: "بختاورن جا ڏڳا به ويامن." (گلقند 33)

پاڙيو پاءُ به چڱو ڪونهي.

سنڌي سماج ۾ پاڙيائي مڙس لاءِ تِڪو آهي پوءِ سندس سڳو پاءُ چو نه هجي.
مثال: "پاڙتي پاءُ کان ڪٺ خالي چڱي." (اترادي... 33)

پاڻُ پوي ته کيتي، نه ته ڪوري ريتي.

فصل ۾ پاڻ پوندو ته پوک پلي ٿيندي، بنان پاڻ جي فصل پلو نه ٿيندو.

پائيواري پاءُ سان به چڱي ڪانهي.

پنهنجائتِ ۾ پائيواريءَ جو ڪم ڪرڻ سان چڱائي نٿي رهي، اڳيون ڦُرب به هليو ٿو وڃي.
مثال: "سوڙهي سياندري، وَهنوار نه ڪجي."
(گل شڪر 146)
"پائيواريءَ جو پَٽُ ٿي گهوريو." (رني آهي... 115)

پائيواري ڪجي ڪُڏَ چڙهي، چتائجي، ڪَن سَن ۾.

ڪُڏ چڙهي = وڏي واڪ، ڪُلم ڪُلا.
ڪَنَ سَن ۾ = لِڪ ڇُپ ۾، بين کان لڪي پنهنجي مُنهن.
پائيواري پلي سرعام ڪجي، پر نبيرجي پنهنجي مُنهن نه ته وچ وارا ڦيتهڙو وجهندا.
مثال: "پاڳو ڪوني چڙهي ڪجي، ورهائجي ڪُنڊ ۾." (اترادي.... 115)

پاءُ جهڙو، سڄڻ ڪونهي، پر چيٽ پوي، ته اهڙو ڏجڻ ڪونهي.

چيٽ پوڻ = ڇَپ پوڻ ضد تي چڙهڻ، خلاف ٿيَ بيهڻ.
ڏجڻ = دشمن.
سڳو پاءُ دشمن ٿئي ته ان جهڙو ٻيو دشمن ٿيندو ئي ڪو نه.

پائو، گهوڙو ڪهڙي نَسل جو؟ چي، "ادا، جيڪو چڙهيو سو اَڙيو، جيڪو لٿو سو ڦاتو."

همراهه گهوڙي تي اُڏاڻو پئي آيو واٽ تي بيٺل همراهن سان ملڻ لاءِ گهوڙي کي بيهارڻ لاءِ لغام کي ڇڪيائين. ته گهوڙي نرا ڪنيا گهوڙي کي بيهارڻ ۾ لهڻ جي ڪوشش ۾ همراهه جو پٽڪو لهي پيو بيٺل همراهن مان هڪ جي پڇڻ تي ڪاوڙ مان اها ورندي ڏنائين.
مثال: "مگيو ته اڙيو پرٽيو ته پيو ڪاٺِ،
ماڻهوءَ ڪريو ماٺِ، مڙس به ويو پئسا به ويا."
(پهاڪن جي حڪمت.. 94)

پِٽ بٺياد تي ويندي آهي.

پِٽِ هجي يا عمارت بٺياد تي بيهندي آهي.
مثال: "پِٽِ، آٽريءَ تي ويندي آهي."
(اترادي پهاڪا 33)

يَٽَ پيالي لاءِ، رَتَ پيالو ڏيٽو ٿو پوي.

پيٽ پرڻ لاءِ سخت پورهيو ڪرڻو ٿو پوي

مثال: "رت ڪٽورو ٿو ڏجي، تڏهن يَٽَ ڪٽورو ٿو ملي." (گلقند 90)

"بگهڙ بنان، پئسو نہ ملي" (گلقند 90)

يَٽَ پَهتَ، اڌاري ياڄي آهي.

پَهت = مرڻ واري جي تڏي تي سندس مائٽن ڪي ڏنل رقم، پوتي يا اجرڪ.

شادي مرادي يا مرڻي تي ڏيڻ وٺڻ اُڌاري ياڄي آهي.

يَٽَ جي اڳياڙي، جهيڙي جي پڇاڙي.

يَٽ جي اڳياڙيءَ ۾ ڳالهہ ٻيهي وڃي تہ پويان نبري ويندي. جهيڙي جي تاءَ ۾ اڳياڙيءَ ۾ تہ هر ڪو وڙهي ٿو وڃي، پر جهيڙي ڪان پوءِ منهن ڏيڻ ڏکيو آهي.

مثال: "يَٽ جو اڳُ، لَٽ جي پُٺِ" (اترادي پهاڪا 70)

پِگا ڏارَ، ڳِيرا اُڏاڻا هليا ويا.

جيئن پکين ۾ پرديسين جو ڪو بہ ٺڪاڻو نہ هوندو آهي، تيئن انسانُ بہ سدائين رهڻو نہ آهي. موت جو واڇوڙو جيون ڏار پڃي ويندو آهي ۽ ساهہ پکيئڙا اُڏري ويندا آهن. هيءَ غزل جي سٽ آهي، جيڪا پهاڪو بڻجي وئي آهي.

پِگت جي پِگتي، اَجائي نہ وڃي.

پِگت = ڌرمي راڳ ڳائڻ وارو

پِگتي = هندن جي خاص ڌرمي مجلس، جنهن ۾ پِگت ڳائين نچن ۽ عبادت ڪن.

چڱائيءَ جي پرچار اجائي نہ ويندي آهي.

پِگو سڄو نہ ٿئي، هڪ موتي ٻيو مَنُ.

موتي ۽ مَنَ هڪ پيرو پڃي ٿا پون تہ وري جُڙي نہ سگهندا آهن.

مثال: "ڪُٽي ڏاڙهي، هٿ نہ اچي." (گل شڪر 184)

پِيمِ پاڳارا، تنهنجا ٿرن برن ۾ نعرا.

حُر جماعت جو روحاني نعرو.

پِيمِ پاڳارا، ڪلنگيءَ وارا.

سيد علي مکي شاهہ صدر لکياري ۽ پير محمد راشد روضي ڌڻيءَ جي اولاد مان راشدي بزرگن جي پاڳارا خاندان جي هر پڳدار ۽ ڪلنگيءَ واري بزرگ لاءِ جماعت هيءُ مخصوص نعرو هڻندي آهي.

پِيمِ يتائي، ڪر مُلڪُ مٺائي.

شاهہ عبداللطيف يٽائيءَ جا عقيدت مند عقيدت مان هيءُ نعرو هڻندا آهن.

يِڇي وِمُ تنهنجي جاءِ نہ آهي.

جيڪو ماڻهو معمولي ۽ عام رواجي ڪم بہ چڱيءَ طرح نہ ڪري سگهي ان لاءِ ائين چوندا آهن.

مثال: "ٿَتُون، ٿوپڻ جي هٿ جاءِ نہ آهي." (پهاڪن جي حڪمت 90)

يَمُ ڏکي تہ ڇَتيُون.

ڏکي = ٺڪر جو ٿانءُ جنهن ۾ گهہ يا مکڻ رکندا آهن.

مطلبي ۽ پيٽوڙي ماڻهو جيڪو پنهنجو پيٽ پرڻ لاءِ ٻئي جي نقصان جي پرواهہ نہ ڪري.

يُر يُر چيٽا، جنگ مَچاءِ.

چيٽي پور ۾ بہ وڙهائو ماڻهو جيڪو جهيڙي ڪي تارڻ بدران جهيڙي جي باهہ ڪي ڦوڪون ڏئي پڙڪائي.

مثال: "چُغلي جهيڙي جي ماءُ آهي." (اترادي پهاڪا.. 43)

يَري سا پيتي.

موالين جو گفتو. سلفي جيڪا تماڪ ۽ وزم سان پرجي ٿي اها موالين جي سُوٽن ۾ سڙي رک ٿي وڃي ٿي.

حياتيءَ جو ٿانءُ پرجي ٿو اچي تہ جيون جي پڄاڻي ٿئي ٿي.

يَري ٻيڙيءَ ۾، ڪاٺو ڳرو.

هيٺي ماڻهوءَ تي آيو رهڻ.

مثال: "پري ٻيڙيءَ ۾ واٽيو ڳرو لَهہ ڙي، واٽيا، ٻيڙي تي ٻڏي (پهاڪن جي حڪمت 69)

"اُٽ واٽيا، تنهنجو ڪولو ڳرو." (ماجر.... 169)

پَري پيڙيءَ ۾ واٽيو ڳرو.

(ڏسو: مٿيون پهاڪو)

پَريو بہ روئي، سِڪٽو بہ روئي.

پريو = سکيو ستابو پئسي وارو.

سڪٽو = سُڃو.

سُڃو هجي يا سکيو سِيڪنهن کي پنهنجا سُور آهن، جنهن وٽ آهي، اهو بہ سُور ٿو روئي، جنهن وٽ ناهي اهو بہ سُور ٿو روئي.

مثال: "داٽو هِڻ هِڻ، تہ لغام بہ هِڻ هِڻ." (اترادي پهاڪا 126)

"اُتَ جي وات ۾، لوڻ وجهہ تہ بہ رڙي، ڳُڙ وجهہ، تہ بہ رڙي." (گلقند 10)

پَرجي پرجي، نيٺ هارٽي آهي.

دلو هٿُ يا ٿانءِ، ڪنان تار ٿيندو تہ هاريو.

ظُلم جڏهن چيهہ کي رسندو آهي تہ ظالم کي بہ نهوڙي ڇڏيندو آهي.

مثال: "پاپَ جو گهڙو پرجي پرجي، نيٺ ٿاتي." (گلقند 50)

پرڪيا، پاٺرن کان ترڪيا.

پِرڪيا = هڪ ذاتِ، قبيلو.

ڪُتنبي ۽ برداري سهائپَ ۽ روايتي ساڙُ.

پَرئي گهر مان، ليلان وڃي سڪٽي.

مرڻ وارو سڀ رشتا ناتا ٽوڙي هٿين خالي ٿو وڃي.

پڙوي پاءَ کان ڪٽ خالي ڇگي آهي.

پاءَ جيڪو ڪٽنب جي بدناميءَ جو ڪارڻ بڻجي، ان کان مُئو چڱو آهي.

پڙوي ڪي ماني، ڳاڙهي بوڙ سان.

ڪِنين عورتن جي دلالي ڪرڻ وارو پڙوو مِنو هوندو آهي. ان جا انگل آرا بہ ڪنيا ويندا آهن.

پڙوي جو هنڌُ، سدائين ڪٽ تي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

پڙوو، پاءُ کان بہ پيارو.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

پُنگ پئي پائتي، ڏِڪا ڪائي ڏيٺس.

پُنگ پئي = ڏوهہ جي چٽيءَ ۾ پئي، ڏوئي ۽ هِيائيءَ جو نتيجو پوڳڻو ٿو پوي

پَلا پيا، پَلن وٽ اچن.

پلو = پلو سونهارو قرآن پاڪ، چوراٽو پهاڪو.

ڪو پاڳيو جڏهن چوري ٽيل مال موٽائڻ لاءِ چورن وٽ قرآن ميڙ ڪٽي ويندو آهي، تڏهن چورائين چوندا آهن.

پلي آيو، ڳانءِ جائو، جنهن سارو ملڪ وَسايو.

ڳانءِ جائو = ڍڳو ڏانڊُ.

ڍڳو جيڪو فصل اُپائڻ لاءِ زمين کيڙي، هَر ۽ تر ڪان وٺي ڳاهہ ڳاهڻ تائين هاريءَ جو ساٿي ۽ مددگار آهي، ان جو انسان ذات تي وڏو وَڙُ آهي.

پلي مٿي وارن کي بہ خبر پوي تہ هيٺ بہ ڪي جوان آهن.

ڪُتِ يا ٽامي جا وتا ۽ ٿالهيون جڏهن پاڻ ۾ ٽڪرائبا آهن يا پَٽ تي ڪرندا آهن، تہ مترنم آواز نڪرندا آهن. گهر ۾ ڪو وتو يا ٿالهي ڪرندي آهي، تہ وڏڙيون ترت وجندڙ ٿالهي يا وتي تي هٿ رکي چونديون آهن. "اهو آواز، عرش تي ٿو وڃي."

اهڙي ڪنهن موقعي تي وڏڙيءَ جي سمجهائڻ جي موٽ ۾ نوجوان اها ورندي ڏني.

پلو گهوڙو پاڻ ڇڏائي.

گهوڙو ڪيڏو بہ پلو سُٺي نسل جو هجي، پر پنهنجو پندُ پاڻ ڇڏائيندو.

پَلئي واٽئي، ڳُڙ ڪاڏو.

ڪنهن کان اتفاقي يا پَل چُڪ ۾ ڪو غلط يا خراب ڪم ٿي وڃي تہ ائين چوندا آهن.

پورو پڳو نہ ٿئي.

پورو پچڻ = رازُ ظاهر ٿيڻ. ڳجهه يا پرولي ٿلڻ
ڳجهه ٿليو نہ ٿئي، رازُ پروڙيو نہ ٿئي.

ت

تارَ وڳي، سُر سَمجهيوسين.

گُفتگو يا ڳالهہ جي شروعاتي گُفتن مان ئي ڳالهہ جي تهہ تائين پهچي وڃڻ. معاملي کي ٿورن لفظن ۾ سمجهي وڃڻ.

تاڙي کي تاتِ تَنَ ۾، مينهَن ڙي مينهن.

تاڙو = هڪ پکي، جنهن لاءِ چوندا آهن تہ مينهن لاءِ تنواريندو آهي.
تاتِ = سان ڳٽتي.
تاتِ اُن شئي جي ٿيندي آهي، جنهن جي طلب گهڻي هوندي آهي.
مثال: "آراڙيون اَبر آسري، تاڙا تنوارين." (شاهہ)
"جي جاڳندي من ۾ سُتي پڻ سيئي." (گلقند 43)

تاڙي کي تنوارَ، پاڻي ڙي پاڻي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.
مثال: "چورَ جي مَن ۾ چَڙي" (اُترادي پهاڪا 90)

تَتيءَ کي تائجي.

تَتِي = ڪم جو جوش وارو مرحلو
تائڻ = تپائڻ، تيز ڪرڻ.
مَتل ۽ جوش واري مرحلي واري ڪم کي اجان وڌيڪ تيز ڪجي يا اُڪلائجي.
مثال: "تَدِيءَ تَکي نہ وهي، تَتيءَ ڪري تاءِ." (شاهہ)

تِترِ آنا پَٽَ ۾، جنهن جو واهي اللهُ.

واهي = واهر ڪرڻ وارو، نگهبان، حفاظت ڪرڻ وارو.
تِتر، وَڻ ۾ آکيرا نہ ٺاهيندو آهي، پر ڪٽڪن جي مند ۾ پٽ تي آنا لاهيندو ۽ ڦوڙيندو آهي.
مثال: اڪيلي جو واهي الله. (ماجر .... 164)

تِتر کيڙي دا پِتر سو ميڏا، ڪانُ ٻڙا نانءُ سو تيڏا.

ڏسو پهاڪو "ايندين تہ چا آڻيندين ...."
مثال: "تيڏا سو ميڏا، ميڏا سو هِين هينَ.
(پهاڪن جي حڪمت 69)

تِتڙ ساڃي تنواري تہ سياڳو، کاٻي تنواري تہ نياڳو.

سفر ۾ يا رستي ويندي تِتڙ ساڄي پاسي تنواريو تہ ان کي سٺو سنوڻ ۽ کاٻي تنواريو تہ ان کي خراب سنوڻ سمجهندا آهن.
مثال: "تِتر نہ ٿئي تن کي، ڏونگر ۾ ڏاٿو. (شاهہ)

تَتَنِ تاري، وقت گذاري.

تَتَن تاري = بي دليو تڙ ٽڪڙ ۾، مٿاڇري دل سان ڪم ڪرڻ.
ميار لاهڻ لاءِ مٿاڇري دل سان ڪم ڪرڻ.

تيلُ سڙي ڳهہُ ٿئي، ڳهہ سڙي وهہُ ٿئي.

تيل کي ڪاڏي ۾ استعمال ڪرڻ کان اڳ گرم ڪبو آهي تہ جيئن تيل جي هواڙ نڪري وڃي پر ڳهہ کي باهہ تي گهڻو ساڙبو تہ وِهہُ جيان نقصانڪار ٿي ويندو.

تَڏي آئي کي تنگ نہ ڪجي، توڙي هُجن ويرَ.

تڏي تي لَڙي آيل ماڻهوءَ سان اڻنگو ۽ تکو نہ ڳالهائجي پلي کڻي دشمن چو نہ هجي.

تَڏي آئي ۽ پُٺَ ڄائي بہ ڪو اَرهو ٿئي؟

اَرهو = رنج، ناخوش.
مهمان اچڻ ۽ پُٽ ڄمڻ تي ڪير رنج ٿيندو؟

تختُ يا تختو.

ڦاهي يا بادشاهي ڪَٽَ يا هارَ اڳ جڏهن بادشاهتون هيون، تڏهن تخت تان جنگيون ٿينديون هيون. وڏي رتوڇاڻ کان پوءِ کٽڻ وارو تخت ماڻيندو هو ۽ هارائڻ وارو مارجي ويندو هو.
مثال: "لڳي تہ لائي، نہ تہ رَنَ پرائي."
(پهاڪن جي پيڙهہ_27)

ترار جي ڏڪَ کان واپار جو ڏڪُ خراب آهي.

ترار جي ڏڪ جو گهاءُ تہ ڇُٽي ٿو وڃي، پر واپار جو ڏڪُ يا ٽوٽو ڳٽتين جا ڪوٽ ڇاڙهي ٿو ڇڏي.

تَري بہ تارو ٻڏي بہ تارو.
اڻ تارو پاڻيءَ ۾ لهندو ئي ڪو نہ تہ ٻڏندو ڪٿان؟ تارو ترڻ جي مغروريءَ ۾ ڪڏهن ڪڏهن اونهي ۽ اوياري پاڻيءَ ۾ ٻانهون هڻي، تڪجي ٻڏي ويندو آهي.

تِري ڪُيتي، مَلهہ چُتي.
مَلهہ راند ۾ ضروري ڪونهي تہ پهلوان جا پُنا ڪُپن. پهلوان جي هٿ جي تِري بہ زمين کي لڳي تہ مَلهہ وئي.

ترڪيءَ جو جوابُ، ترڪيءَ ۾.
جهڙو ڪو چوي، تهڙي موٽ ڏيڻ.
مثال: "جهڙو ٻوٽُ، تهڙي چماٽ." (گلقند 72)

تَنگِي ڪاٽجي، پر مَنگِي نہ ڪاٽجي.
ڏکيو سکيو گذران ڪجي، پر ڪنهن جي آڏو هٿ نہ ٽنگجي.
مثال: "شڪو ٽُڪر ساءَ جو چگو ۽ چوکو
لعنت انهيءَ لپيءَ تي جنهن مان جيءُ جو جوکو."
(گلقند 97)

تَن جي اڪ سان جهانُ ۽ مَن جي اڪ سان پِگوان ٿو پَسجي.
بدني ۽ ظاهري اکِ ظاهر ۽ حاضر شيون ڏيکاريندي آهي، باطني ۽ روح واري اک، سان الله کي پسي سگهجي ٿو.

تُنهنجا پُٽَ ڪليٽر ٿين.
ڪليٽر = ڪليڪٽر
چڱو ڪم ڪرڻ تي وڏڙا خوش ٿي اها دعا ڏيندا آهن تہ "شل، ترقي ڪري، شُني رُتبي کي پهچين."

تُنهنجي مُنهن ۾ بہ اکيون.
ڪنهن کي ڪا سچي ڳالهہ وراڻي مُنهن ۾ ڏيڻ. ڏورابو يا ميار ڏيڻ.

تنهنجي واتَ ۾ گلابُ.
هلندڙ گفتگوءَ ۾ ڪنهن جي ڳالهہ اڌ ۾ ڪٽبي آهي يا ڪو ماڻهو ڪنهن جي ڳالهہ کي تيڪو پرائي تہ ائين چوندا آهن.

تُنهنجو ٿيو واتَ خرچ، مواليءَ جو سِرُ ئي ويو.
پائلي وزم رکڻ جي ڪيس ۾ جج جڏهن مواليءَ کي هڪ سال جي سزا ٻڌائي تہ مواليءَ جي واتان، بي اختيار ائين نڪتو. ڳالهہ ڪرڻ ۾ ڪنهن جو خرچ ڪو نہ ٿو اچي، پر پوڳنا مان تہ اهو گذرندو جيڪو ان ڳالهہ جو پورائو ڪندو يا جنهن تي گذرندي.

تلوار ڪان زبان تکي، زبان ڪان ويڻ ۽ ويڻ ڪان وير.
ويڻ = گُٺو لفظ طعنو ٽُنڪو.
ويرُ = دشمني
زبان ۽ ويڻ جي ڪاٽ ۽ چُڀن ڏاڍي ايذائيندڙ ۽ تڪليف ڏيندڙ آهي. پر وير جي باهہ ان کان بہ وڌيڪ هاڃيڪار ٿئي ٿي.
مثال: "ترارڙ جي گهاءَ ڪان، زبان جو گهاءُ ٻُڇڙو. (گلقند 127)

تو جهڙا تہ ڪيسي ۾ پيا آهن.
ڪنهن کي ليکي ۾ نہ آڻڻ.

توڙي پُگت پُوري، شادي پوءِ بہ ضروري.
پُگت = پهچ، حيثيت، آمدني، آمدني پلي پوري پُني هجي، پر شادي ڪرڻ ضروري آهي.
مثال: "جُهڳا هووي جوءِ مِل ويسي" (اترادي پهاڪا 123)

توڙي پئسي لڳي خوارُ، تہ بہ شيدي اَنُ آٽين رلين ۾.
غُربت ۽ اٺهوند ڪا عيب جهڙي ڳالهہ نہ آهي، پر جيڪڏهن جيئڻ جو سليقو ۽ ڍنگ نہ هوندو تہ هُوندي شوندي بہ جيون ۾ ترتيب نہ هوندي.

تُون پنهنجي خرچ پاڙي تي، هلي آ يارُ جهٽ پٽ ۾.
جهٽ پٽ = بنا دير، تُرتِ، تڪڙ ۾.
ڏسو پهاڪو: "ادا، پائو..."

تُون ڪاڇين، ڇا سان ٿو؟
ڪنهن کي ليکي ۾ نہ آڻڻ. بہ جٽا پاڻ ۾ ڏند چَڪ ڏيندا آهن. تڏهن ڪاوڙ مان چوندا آهن تہ "تنهنجي ڪهڙي حيثيت آهي؟"

تُون خُوش، تہ اسين اِڳي ئي خوش.

ٻين جي خوشيءَ تي خوش ٿيڻ وارو ماڻهو.

تون سوهاري، آءٌ ڏوهاري.

سوهاري = ساهميءَ جو هڪ پاسي جو وزن، ٻرتر. نهٺائي ۽ انڪساريءَ مان چوندا آهن. جيئن "تون ئي وڏو اسين ننڍا."

توهان جي ٻلي ٻہ ٻہ مَيئي.

ڪو پاڻ پڏاڻو ماڻهو پنهنجي شئي کي ٻين کان اعليٰ ۽ اوچي ڄاڻائي، تڏهن ٽوڪ مان ائين چوندا آهن.
مثال: "پنهنجي ڏونري کي، ڪَٽو ڪو نہ چوي." (گل شڪر56)

توڪَل جا ٻيڙا پار.

ڏسو پهاڪو: "پوءِ جا ياڳ..."

توڪل جو تُرهو لُڏي تو پر ٻُڏي نٿو.

ڏسو مٿيون پهاڪو

ٿ

ٿارا، ناري ڄائين!

هيءَ پاراتو آهي. جيڪو ٿري ماڻهو ڪاوڙ ۾ ڏيندا آهن. تہ شل، ناري وڃين. ٿر ۾ جڏهن ڏڪار پوندو آهي تہ ٿر جا مالوند ماڻهو بکن کان بيحال ٿي، ناري واري علائقي ڏانهن لڏ پلاڻ ڪندا آهن ۽ مال بہ ڪاهي ويندا آهن. هن پهاڪي ۾ بہ ڏڪار ۾ گهر کان ٻي گهر تي ڏنڙجي لڏڻ واري ڪربناڪ پيڙا کي پاراتي طور آندو ويو آهي، تہ "شل ڏُنڙجي ناري وڃين."

ٿَڏي ڇانءَ، مِٺي ٻَڪ.

گهٽي ٻک بہ ماڻهوءَ کي ڇتو ڪري ٿي. تہ گهٽو ڏِءَ بہ چڱو ڪونهي. ائين ماڻهو نہ گهٽي ٿڏ ٿو سهي نہ گهٽي گرمي. هتي پوري پني ٻک مان مراد "مني ٻک." ۽ پوري پني ٿڏ لاءِ "ٿڏي ڇانءَ." آهي. يعني ٻک ۽ ٿڏ ۾ وچولي سطح مزي واري آهي ۽ وٽي ٿي.

ٿڏو گهڙو پاڻ کي ڇانءَ ۾ رَکائيندو آهي.

ٿڏي مزاج ۽ سهپ وارو ماڻهو جتي ڪٿي مان ماڻيندو آهي.

ٿَر آهي ٿَڻ تي، نہ کَڻ تي[1].

مال جو کير ڪاڙهبو آهي، تہ ٿرڻ وقت ان جو سٽُپ ٿريءَ جي صورت ۾ مٿاڇري تي تري بيهندو آهي. اها خاصيت اناج يا گاهہ جي ذرڙن ۾ ڪانهي، پر مال جي ٿڻ جو ڪمال آهي. جيڪو اها سٽُپ ۽ تري جوڙي ٿو.
ٿر جي مارو ماڻهن جو گذاريو چوپائي مال تي آهي. پوک ۽ اناج جي اهميت ان کان پوءِ آهي.

ٿُلهو ڏسي ڊِڄجي نہ، سَنهو ڏسي وڙهجي نہ.

هر ٿلهو ماڻهو دلير ۽ هر سنهو ماڻهو ڪانئر نہ هوندو آهي.
مثال: "ايمان نہ آهي تہ ٿلهائپ بہ ڪم جي نہ آهي." (موزون...32)

ٿورا ٻارَ پيار ئي پيار.

ٻار ٿورا هوندا تہ انهن جي تعليم ۽ تربيت بهتر ٿي سگهندي ۽ ماءُ پيءُ لاءِ پريشانين جو ڪارڻ نہ بڻجندا.

ٿورا ڪٽا، ٿالهيءَ ۾ ڀلا.

سليقي ۽ عزت سان کائبو ۽ کارائبو تہ ٿورو بہ گهڻو لڳندو پر بي ترتيبيءَ سان گهڻو بہ ٿورو ٿي پوندو ان ڪري، تہ عزت ۽ مان سان ٿورو اُن گهڻي کان بهتر آهي. جنهن ۾ عزت نہ هجي.

ٿوري مان ٿورو، گهڻي مان گهڻو.

ڏيڻ چڱو آهي. حيثيت آهر ٿوري مان ٿورو ۽ گهڻي مان گهڻو.

ٿورو لاهجي نہ تہ ڳائجي.

ڪنهن جو احسان يا ڳڻ هجي تہ لاهڻ جي ڪوشش ڪجي. لاهي نہ سگهجي تہ ڳائجي.
مثال: "احسان لاهي نہ سگهجي تہ ڳائجي"
(اترادي پهاڪا 128)

---

1 اهي پهاڪو ناميارې ڪهاڻيڪار امر لغاريءَ وٽان مليو.

ٽورو لکيو گهٽو ڪري سمجهندا.
ٽورن لفظن ۾ معاملي کي سمجهڻ، ڪنهن ڪم جي پارت يا تاڪيد ڪرڻ لاءِ اڳ خطن ۾ ائين لکندا هئا.

ٽورو ويندو آهي، گهٽي لاءِ.
ٽورو ٽورو ٻين جو مال ڪائڻ واري کي گهٽي تان هٽ ڏوڪٽا پون ٿا.' ڪنهن ڪم يا واپار ۾ هلڪو نقصان پوي ته اهو گهٽي فائدي جو ڪارڻ به ٿي سگهي ٿو.

ٽُوم مان جافران.
جافران = زعفران
حيثيت کان وڌيڪ ڏِکَ ڏيڻ واري ماڻهوءَ لاءِ ائين چوندا آهن.
مثال: "ماءُ موري پيءُ بصر، ڏيءُ ڏا نالا گل زعفران." (گلقند 32)

ٽولا ٽولا ڇُگي، سَيم ڪريندي ڇهگي.
پاڇيءَ مان ٽورو ٽورو ڪري ڪاٽبو ويجبو ته ڇُهگو ڇهڻ تي ويندو.

ٽُڪَ به ڪدڙي جي ڳُئِي به ڪدڙي جي.
ڏسو: "ايندين ته چا....."

ٽُڪَ تي نارُ، چاڙهيو وتي.
ٻَٽ سَٽَ تي گذران ڪرڻ وارو ماڻهو جيڪو پنهنجي هوند کان مٿي رِتائون رِٽيندو آهي.

ٽَڪو ڏِڳو، به ڏٽي سنيالي.
ٽڪو = ٽڪل، ڏُبرو.
ڪا شيءِ ڪارج ۾ نه رهي ته ڏٽي ان شيءِ کي سودي واپار ۾ ٻئي کي ڏئي ڇڏيندو آهي.
مثال: "ٽڪِي تي پُڇ جهلائي." (ماجر.... 171)

ٿ

ٿپڙ، پاڏي تي.
ٿپڙ = سامان
سدائين سفر ۾، لاڏائو يا سيلاني ماڻهو جنهن جو ڪو به ٺڪاڻو نه هجي.

ٿپڙ، تيشڻ تي.
نقصان پوڻ، رُلي وڃڻ.
مثال: "هن جا ٿپڙ تيشن تي رکيا آهن." (پهاڪن جي حڪمت 99)

ٿپهريءَ جي سِجَ جون تڪڙيون وڪُون.
وچينءَ کان پوءِ ، سج لهڻ ۾ دير ئي ڪا نه ٿيندي آهي، ڪو مهمان وڃڻ جي تڪڙ ڪندو آهي ته چوندا آهن. ته "ٿپهريءَ جو سِج ٿي پيو آهين."

ٿِتَ پِنيان ڦيڪاري خرابُ آهي.
ڦيڪاري - ڦِڪو ڪرڻ خوار ڪرڻ شرمسار ڪرڻ
ٿِتَ يا ڦوس ڏيڻ خراب نه آهي، جسم مان نڪرندڙ بادي هوا کي روڪڻ نقصانڪار آهي، ان ڪري ان تي ڪِل يا ٺٺول ڪرڻ نه گهرجي.
ڦيڪاري لومڙي کي به چوندا آهن، لومڙي جڏهن ٻچا ڄڻيندي آهي، تڏهن هن جي ڏر پرسان ڪو شينهن ايندو آهي، ته ان کي تنگ ڪري اتان پري ٿيڻ تي مجبور ڪندي آهي، ته جيئن سندس ٻچا شينهن کان محفوظ رهن.

ٿُڻيءَ کي ناڪو ٿي نه لڳي.
ڏسو "ڀِڳو سجو نه سهي....."
ماڻهوءَ جي ڦِڻي تي ته ڪو به حيلو ڪم نٿو اچي.

ٿِتَ ڏئي ويرُ نه پارجي.
ڏسو "ٻِٽ ڇِهر ته...."

ٿِ واٽي، ٿي ووٽَ.
ٿ واٽي - نقصان، حرج پوڻ
گڏيل راءِ وارا يا ڪنهن ڳالهه تي هڪ ڳالهه تي بيهڻ.

ٿَنگ پڳي، پر هَر ڪُر لهي پئي.
هرُ ڪرُ - انتظاري، چنتا، ڳُڻتي
نقصان ٿيو پر اها چنتا لهي پئي ته الائجي ڇا ٿيندو؟

ٿُنگر ٻيڙي، پار نه پُڄائي.
جيئن اندو انڌي کي گس نٿو ڏيکاري سگهي، پاڻ ٻڏندڙ ٻئي ٻڏڻ واري کي نٿو بچائي سگهي. تيئن

پريشانين ۾ وڪوڙيل ماڻهو ٻئي جي پريشانيءَ ۾ ڪهڙي ٿو مدد ڪري سگهي؟

ٽَنگون يارن هٿ ۾، هلي آ گمبٽ.

پرائي وَس ماڻهو رڳو پورَ پچائي خواهشن ۾ پاڻ کي خوش رکي سگهي ٿو.
مثال: "لولي چيو "آءٌ حج ٿو وڃان" ڪانگن چيو "اسان مٽا آهيون ڇا؟" (ڀهاڪن جي حڪمت 87)

ٽوپي ڪري ٽانءِ، تہ بہ پڳ نہ ٿئي مُور.

ٽوپي سنڌي ماڻهن جو مانءُ شانءِ ۽ ثقافتي اهڃاڻ ضرور آهي، پر پڳ جو مٽ نہ آهي. ان ڪري تہ پڳ ثقافت جو حصو هئڻ سان گڏ نہ رڳو اصليت بہ رکي ٿي، پر وڏائپ وارو رتبو بہ رکي ٿي.

ٽڪَ ۾ وَرُ، سو تو ۾ وَرُ.

ٽِڪَ = ائٽ يا چرخي جي چوٽين ۾ پيل لوهي سيخ، جنهن جي وڙڻ سان سُٽ ٺهندو آهي.
ڪو ماڻهو پنهنجي غلطي يا ڏنگائي نہ مڃي تہ ٽوڪ مان چوندا آهن.
مثال: "ٽِڪَ وِنگي وَرَ گهٽا، ڪتيان ڪچاڙو." (شاهہ)

ٺ

ٺاٺاري جي گهر، ديگڙو سڄو نہ هوندو.

ٺاٺارو= جستہ، ڪوپر، پتل ۽ ٽامي جا ٿانءُ وڪڻڻ وارو ٺاٺاري وٽ دڪان تي ڪو پڳل ٽٽل ۽ وڪرو نہ ٿيڻ جهڙو ٿانءُ هوندو تہ اهو گهر جي استعمال لاءِ کڻي ايندو.
مثال: "ماريءَ جي گهر، هڏن جو ڍير." (گلقند 118)

ٺاٺارو ڏيندي بہ ڪائي، وٺندي بہ ڪائي.

ٺاٺارو نوان ٿانءُ بہ منافعو رکي وڪڻندو ۽ پراڻا ٿانءُ گهٽ اگهہ ۾ سستا وٺندو ۽ ان مان بہ ڪمائيندو.
مثال: "سونارو ماءُ جي نٿ مان بہ نہ مُڙي" (ڀهاڪن جي حڪمت 84)

ٺاري ٺاري ڪائجي، ٺَري ٺَري پيئجي.

ماني يا ڪاڌو هٿ ٺهندو کائجي گرم نہ کائجي ۽ پاڻي يڪساهيءَ نہ پر ساهيون کڻي پيئجي. ڪنهن جو حق ڦٻائيندي اهو نہ وسارڻ گهرجي تہ ان جو ڪيتو بہ لوڙڻو پوندو.
مثال: "هٿ سهائيندو ڪائجي، لوڪ سهائيندو پائجي." (گل شڪر 255)

ٺوڙهي تي ڳوڻ ٻڌي، سو بہ پنهنجو!

ٺوڙهي = جهيڙاڪار، ليڙو لٽل عورت.
جهيڙاڪار ۽ ڪني عورت جي پاڙي ۾ ڪير گهر وٺندو؟ اڻ ٿيڻي ڳالهہ جيڪا ٿيڻ ۽ مڃڻ جوڳي نہ هجي.
مثال: "ڪانون کي پيلا هجن ها، تہ اڏامندي ڏسجن ها." (سنڌي پهاڪا 92)

ٺَلهو ڦيٽو، سورُ پيٽو.

مفت جو تہ ڦيٽو بہ اثر نٿو ڪري.
مثال: "جَهجِهي پارت، پِٽ برابر." (ماجر... 172)

ٺهيو تہ ٺَهيو.

ٺهيو = درگذر ڪرڻ، مُڙي وڃڻ، جُڙيو آباد ٿيو.
جنهن درگذر ڪئي ۽ مُڙي ويو سو آباد ٿيو.
تون جيڪو وَڙُ ڪندو هئين، سو جي تو ڪارڻ هاڻي نٿو پچي تہ تون بہ خوش هجين ۽ اسان بہ خوش.
"جو مڙيو سو جڙيو."

ٺِڪر جو ٺَهيو آ، سو ڀڄندو ضرورُ.

انسان سميت، جيڪا بہ ساهواري مخلوق پيدا ٿي آهي سا هڪ ڏينهن ضرور مرڻي بہ آهي.

ٺَڪِ، سلام عليڪمُ!

مانيءَ جي مهل تي ٺِڪمي ۽ آئي تي چٽي ماڻهو جو اچڻ.
مثال: "چاڪري چور، نيوالي حاضر." (گلقند 78)

پ

پاپَ ڪان پاسو ڪجي، نہ پاپيءَ ڪان.

پاپَ= ڏاڍُ، ظُلم، گناهہ ڏوهہ
پاپي - ڏوهہ ڪندڙ ظالم
ظالم سان واسطا هجن تہ پلي هجن پر ظلم ۽ انياءَ ڪان پاسو ڪجي.

پاپيءَ کي اُن جو پاپُ ئي ناسُ ڪندو آهي.

ناسُ = تباهه، نابود

ڏوهاري ۽ ظالم ماڻهوءَ جي پڇاڙي خراب ٿئي ٿي.

مثال: "پاپيءَ جو پيرُ، پارهن هٿ هنيءَ ۾." (اترادي پهاڪا 72)

پاتڻيءَ کي بہ سَڏَ ڪجي، تُرهو بہ تارجي.

ڏسو پهاڪو. ٻيڙي بہ ڌارجي...."

مثال: "دوا بہ ڪجي دعا بہ ڪجي." (پهاڪن جي حڪمت 78)

پاڇي نندي ٿيڻ سان، جسم ننڍو نٿو ٿئي.

نِهنائيءَ سان ماڻهوءَ جي حيثيت ۾ ڪا ڪاٽ نٿو گهٽجي.

پاڇولو اُسَ ۾ وياءُ.

وياءُ = ڄَمُ ڄائو.

پاڇولو اُس جو ئي ٿيندو آهي، ڇانءُ جو پاڇولو نہ ٿيندو آهي.

سخت محنت، پورهئي ۽ آزمائش کان پوءِ ئي سچي خوشي ۽ لاڀُ ملي ٿو.

پاڻياري سيڪا، جا سِر گهڙو پري،
ڪا لئہ سندي سڄڻين، ڪا پورهئي ڪاڻ پري.

پاڻِياري = دلا مٽي تي کٽي کُوهہ يا تڙ تان پاڻي پرڻ واري عورت.

محنت سڀ ڪو ڪري ٿو ڪو پنهنجي لاءِ تہ ڪو ٻين لاءِ.

پاڻي پاڻي چوڻ سان، اُڃ ڪا نہ لهندي.

ڏسو پهاڪو "باهہ باهہ چوڻ سان..."

مثال: "آن پاڻيءَ جي نانءُ وٺڻ سان ٻَکَ اُڃ تہ ڪا نہ لهندي" (گلقند 82)

پاڻِي پَٽڻ بہ ڳاريو ڇڏي.

پاڻيءَ جو ٽيپو ٽيپو لڳيتو پٿر تي ڪرندو تہ پٿر ۾ بہ سوراخ ڪري وجهندو.

مستقل مزاجي ۽ اٽل ارادي سان ڪنهن ۾ ڏکيو ڪم بہ آسان بڻجي ٿو وڃي.

پاڻي ڇاڻي پيئجي.

ڇاڻي پيئڻ سان پاڻيءَ مان ڪکُ پن، مٽي ڪچرو ۽ جراثيم ڇڻي ٿا وڃن ۽ پاڻي صاف ٿي وڃي ٿو.

پاڻي ڪپڙو بہ اونهو، پر ڪکُ تري.

جيئن ڪکُ پاڻيءَ کان وزن ۾ هلڪو هئڻ ڪري پاڻيءَ ۾ تري ٿو تيئن انائن کان آجو ۽ نهٺو ماڻهو بہ ڏکيا ڏينهن نٿو ڏسي.

مثال: "ڇُجُ ٻُڏي، کاري ٻڏي، پروڻ ڇو ٻڏي جنهن کي سؤ ٽنگہ..؟ (ماڻيلي.... 186)

پاڻي کِنو تہ بہ باهہءِ اُجهائي.

باهہِ کي اُجهائڻ پاڻيءَ جي خاصيت آهي، پوءِ اهو پاڻي کِنوءِ گدلو ڇو نہ هجي.

سنڌ جا ماڻهو سيدن لاءِ ائين چوندا آهن.

مثال: "مُهري پِٽي، تہ بہ پِترن پڇڻ لائق." (اترادي پهاڪا 117)

پاڻيءَ ۾ گهڙبو تہ ڦِنگن کان ڪهڙو ڊڄبو؟

ڏسو پهاڪو: "ٻہرن تي چڙهبو..."

مثال: "ٻڏڻا تہ گهيڙ ڪهڙا پڇڻا." (اترادي پهاڪا 80)

پانَ چڱي لاءِ دُنيا چڱي آهي.

ماڻهوءَ جو پنهنجو ڪردار سياءَ ۽ ٻين سان ورتاءُ چڱو آهي تہ اُن سان ٻين جو ورتاءُ بہ چڱو هوندو.

پانُ سڄڻُ عقلُ دشمن.

ماڻهو نيت ۾ خراب پلي نہ هجي، پر ان جي سادگي ۽ بيوقوفيءَ جو ڪو عمل يا ڪم نقصان رسائي، تڏهن ائين چوندا آهن.

پاڪَ پوتي، ڪيرُ بہ ڪونهي.

پاڪ پوتي = گُناهن کان آجو پارسا.

ٻندو گناهگار آهي، خطا جو پُتلو آهي.

پاءُ اٽي جو، سيڪو ڪائي ٿو.

ٿورو يا گهٽ عقلُ سڀ ڪنهن وٽ آهي.

پاءُ گوشت، ٻلي ٻہ ڪايو وڃي.

جڏهن ڪو ننڍڙي ڪمَ يا ذميداريءَ ڪان لنوائي، تڏهن ائين چوندا آهن.

پائي، پائيءَ جو ٻہ حسابُ آهي.

حسابَ ڪتابَ ۾ پائي جي ٻہ حيثيت آهي، هڪ پائي گهٽ هجي تہ سؤ جو نوٽ مڪمل نہ ٿو ٿئي.

ڏيتي ليتي ٿوري هجي يا گهڻي پر ليکو چوکو رکڻ گهرجي

مثال: "ٻہ پائر، تيون ليکو." (گلقند 37)

پُٽ جي پونڊي ڪان، اڳ جو پونڊو ڀلو.

ٻرپُٽ ڪنهن جي گلا ڪرڻ ڪان چڱو آهي، تہ ان ماڻهوءَ کي منهن تي سچ چئي ڏجي.

پُٽ جي مارَ ڏجي، پيٽ جي مار نہ ڏجي.

ڪنهن کي جسماني سزا ۾ مارڪٽ ڀلي ڏجي، پر ڪنهن جي پيٽ تي لَتَ نہ ڏجي، ڪنهن کان روزيءَ جو وسيلو نہ کسجي.

پَٽُ بہ پنهنجو، پيهو بہ پنهنجو.

پيهو = جوئر، ٻاجهريءَ جي پوک ۾ ڪاٽ جون چار ٽوٽيون ڪوڙي، ڪکن ڪانن سان ناهيل پيهو جنهن تي چڙهي هاري فصل تان جهارِ هڪليندا آهن.

ٻي اونو ماڻهو جنهن کي روزيءَ لاءِ ٻئي ٻہ پنهنجي تہ پوک بہ پنهنجي هجي.

پُٽُ، پيءُ جي اَڏَ ڇڪي ٿو.

اَڏَ ڇڪڻ = پنهنجي وڏن جون عادتون اپنائڻ.

پيءُ ۾ استاد ٻار لاءِ نمونا هوندا آهن. اُٽي ويٺيءَ جا گڻ اوگڻ ۽ عادتون ٻارُ ننڍي وهيءَ ۾ وٺائڻ ٿي سکندو آهي

مثال: تُخم تاثير، صحبت اَثر." (گلقند 99)

پِٽ پَر کي، لڳي گهرَ کي.

پِٽڻُ = پاراتو ڏيڻ بدعا ڏيڻ بد خواهي ڪرڻ مَنو گهرڻ ٻئي جو منو گهربو تہ پنهنجو ٿي نقصان ٿيندو.

مثال: "ڪوري ڪڏ کٽي، پر پاڻ پوي." (گل شڪر 179)

پٽ پڙهيو باقي مُنيوسين، سو مُنيوسين.

ڪنهن ماڻهوءَ جو پُٽ مدرسي مان پڙهي موٽيو هڪ ڏينهن پيءُ پٽ رستي سان ويا پئي تہ پيءُ کي مُٺ لڳو ۽ اُتر ڏانهن منهن ڪري وينو تہ پٽ رڙ ڪئي چيس، "بابا، ايڏانهين تہ پيران پيرُ آهي".
پٽس پاسو ورائي اولهہ منهن ڪيو تہ پٽ وري رڙ ڪري چيس، "بابا، ايڏانهين تہ ڪعبو آهي." پٽس اُتي ڏکڻ منهن ڪري وينو تہ پُٽ رڙ ڪئي، "بابا، ايڏانهين تہ لنواريءَ وارا بزرگ آهن." تڏهن پٽس ڪاوڙمان ائين چيو.

پٽيا، سي چٽيا.

چٽيا = رڱيا

ڏسو پهاڪو "پٽِ پَر کي...."

پَٽ چِبر، تہ ڀڏون ٻُڪ مرنس.

ڪنهن کي ڇيهو يا نقصان پهچائڻ لاءِ ماڻهپي کان ڪريل حرڪت ڪرڻ.

پُٽَ مِٽيءَ جا ٻہ ڀلا.

سنڌي سماج ۾ پُٽَ پيءُ جي پيڙهيءَ کي اڳتي وڌائيندا آهن، اُن ڪري اُيرا سَيرا ٻہ پٽ وٽندا آهن.

مثال: پُٽَ ڄائي ڪان پوءِ پُٽ پڌري ٿئي." (سنڌي پهاڪا 109)

پُٽُ، لَٽيا ڪوهہَ پَٽين.

لَٽيا = لَٽجي ويل ويران ٿيل.

سُلڇڻا پُٽَ سُڄ ۾ ٻہ وسَ ڪن پيءُ جي نالي کي روشن ڪن.

پُٽُ سڌريو تہ اکين جو نارُ، جي ڪَريو تہ اندر جو ساڙُ.

سُڌريل اولاد مائٽ کي سُکَ ڏيندو آهي ۽ اڻ سڌريل اولاد مائٽ کي ڏنجها ۽ ڏک ڏيندو آهي.

پَٽڪو تہ ڏِنئي، پر سَٿُ بہ سيکارِ.

سَٿُ = ڍنگ ۽ سليقي سان ٻڌڻ

مثال: "اُٺ جو ٻارُ ٻہ جَٽَ تي." (ماجر... 170)

پَتڪو لَٿو عزتَ بَچي، ڪنهن ڏٺو ڪنهن نہ ڏٺو.

ڪنهن ماڻهوءَ واتر تان ٽپو ڏنو تہ ڪري پيو ۽ پٽڪو لهي پيس اُتي هيٺانهن هوڏانهن ڏٺائين ڪير بہ ڪو نہ هو ماٺ ڪري پٽڪو چنبڙي مٿي تي رکي اٿين چيائون ڍچندي عزت آهي. عزت وارو ماڻهو پنهنجي بي عزتيءَ تي واءِ واءِ نہ ڪندو آهي.

پٽر تي ليڪَ.

پڪو واعدو، پڪي ڳالهہ اٽل ارادو.

پٽر شَنڪرُ، پٽر ڪَنڪَرُ.

شَنڪر - ڀڳوان جي مُورتي.

ڪنڪر - عام رواجي ننڍڙو پٽر.

هڪڙو عام پٽر ٿئي ٿو جيڪو ماڻهن جي ٺوڪرن ۾ هوندو آهي ۽ پٽراهو بہ آهي جيڪو مندر ۾ ڀڳوان جي مورتي آهي جنهن کي پُوڄيو ٿو وڃي.

پُکي پئي، ڪُڄئي وئي.

پُکو - ڪُٺو.

عورت نالي ٿي يا نسبت ۾ آئي تہ پوءِ ڪُڄڻ پڇڻ ڪهڙو؟

پيادو، سُوار تان ڪِلي.

اَٽاسو ماڻهو جيڪو پاڻ عيبدار هوندي ٻين جي خامين تي ٺٺول ڪري اُٿهوند وارو هوند واري تي ڪِلون ڪري

پيٽ پنهنجو ڪَريو، پَٽي ڪيرُ ڪري؟

جيڪو ماڻهو ٻنهنجي هٿن سان پاڻ کي هاڃو رسائي يا پنهنجي اولاد هٿان هاڃو رسي تہ ان جو ڏوراپو ڪنهن کي ڏجي؟

مثال: "هٿئون تو پئي ٿي ڪچو ڪيچين کي ڪرين." (شاهہ)

پيٽ کي قبرستان نہ بڻائجي.

گهڻي گوشت خوري صحت لاءِ هاڃيڪار آهي.

پيٽ ۾ ٻکَ، اُرهہ ۾ آڪڙ.

اُرهہ- ڇاتي، سينو

ڏسو پهاڪو "ٻاهر خان بهادر....."

مثال: "اڇا ڪپڙا ڪيسا خالي"

لوڪ ليکي جڳ جو والي." (گلقند 97)

پيٽ ۾ لَلَ، تہ بہ ڳوٺ ۾ هَلَ.

لَلَ - ٿُلهي ماني، ڍوڍو، لولو.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "پيٽ ٻک مري، ڇتِ راڳ ڪري" (اترادي پهاڪا 38)

پيٽ سان، ڪهڙا ليکا؟

ڪمائجي پيٽ لاءِ ٿو ان ڪري ڪاڏي پيتي جو ڪهڙو ويهي ليکو چوکو ڪبو؟

مثال: "پيٽ، بُري بلا." (گلقند 60)

پيٺو پِٽُ بہ ڪاڄُ ڪاري.

پيٺو- گهڻ ڪاٺو هَيچي.

ڪاڄ - پِٽ، خوشيءَ جي رسم.

گهڻي هيچ وارو ماڻهو ڪاڄ ۾ ضرور ڏليڙُ وجهي ٿو.

مثال: گهڻي هَيچ، گهڻو فساد." (ننڍڙي روپ......11)

پيٽ، ڪُتن سان گڏ ڪارائي.

پيٽ جي ٻکَ ۽ هٿ جي تنگي ماڻهوءَ کان ڪِني کان ڪِنو ڪم بہ ڪرائي ٿي.

مثال: "پيٽُ پَريو مُنهن ڪارو سهي." (گل شڪر 58)

پيرُ، پُٽ نہ ڏيندو، گُسُ تہ ڪو نہ جهليندو؟

سوال ڪرڻ گهُرڻ يا ڪم چوڻ ۾ ڪو بہ حرج ڪونهي. اڳلو وڌ ۾ وڌ ڪم نہ ڪندو نقصان تہ ڪو نہ ڏيندو؟

مثال: "راڻي رُسندي تہ پنهنجو شهاڳ وٺندي ڪنهن جو ٻيا ڳَنَ ڪين وَٺندي" (گلقند 104)

پيرُ پُٽ نہ ڏيندو، زال تہ ڪو نہ کسيندو؟

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "عُمر وٺي وٺي مارئي وٺندو ٿر تہ ڪو نہ ٿيلهيندو؟ (پهاڪن جي حڪمت 85)

"ڍِڳو چتو ٿئي تہ ڪکُ چرندو نٽ نہ چرندو." (ماڃر...166)

پيرُ پلو يا ويساھُ؟
ويساھُ ۽ عقيدي جي پختگي ئي اصل ڳالھ آھي.

پيرُ، فقيرُ راضي، تہ ڪوھُ ڪريسي قاضي؟
ڏسو مٽيون پھاڪو.

پيرَ کي خليفا ڪٽندا آھن.
مُريدن جي ڏَن تي تڳندڙ لوپي پيرن جا خليفا بہ وڏا آڙيڪاپ هوندا آھن. اُھي مُريدن مان گھڻو مال ڏوڪڙ ڪسڪائڻ لاءِ سادن ماڻھن جي ذھنن ۾ پير جي ڪرامتن جا ڪوڙا تصا يري ڊپ ويھاريندا آھن.
مثال: آفيسر کي پٽيوالا ئي ڪٽندا آھن. (موزون... 28)

پيريءَ جي شادي، پاڙي جو سُکُ.
وڏي ڄمار ۾ ننئين ننڍي ڇوڪريءَ سان پرڻجڻ مان خرابيون پيدا ٿينديون آھن.
مثال: "پيريءَ جي شادي آھي خيراتي کوھُ کٽائڻ." (سنڌي پھاڪا 139).

پيريءَ ۾ سؤ عيبَ آھن.
پيريءَ ۾ هَڏ هيٺا ۽ مُدافعت جي قوت گھٽجي ٿي وڃي ۽ هيٺائيءَ ڪري بيماريون ورائي وڃن ٿيون.
مثال: پيري، بيمارين جو گھرُ. (اترادي پھاڪا 39)

پيرَ جي جُتي، مُنھن ۾ لڳي.
گھر جو ننڍو ياتي، اولاد يا زيردست سامھون ٿئي تڏھن ائين چوندا آھن.

پيرَ مان لاھي، آھي مُنھن ۾ هڻُو.
شرمساريءَ جھڙي ڳالھ جنھن جي ڪرڻ سان ماڻھو پاڻ گلارو ٿئي.

پيرو گمُ، مال عدم.
عدمُ = غير موجود
چوري ٿيل مالُ جو پيرُ کُرُ نہ لڳي، تہ چوري موٽڻ جو امڪان گھٽ ٿو رھي.

پيءُ اَميرُ، پُٽ فقيرُ.
بي سمجھ ۽ نادان اولاد پيءُ جي مرڻ کان پوءِ ملڪيت عياشين ۾ اڏائي پنڻ جھڙو ٿي ويندو آھي.

پيءُ پني پُٽ گھوڙي چڙھي گھمي.
نافرمانءُ اولاد حيثيت کان وڌي ڏِک ڏيڻ وارو.

پيءُ، تہ ٽرئي جيءُ.
پنگ ۾ پيالو چاڙھڻ وقت ائين چوندا آھن.

پيءُ مَري اڌُ ڇورو، ماءُ مري سَڄو ڇورو.
ڇورو = يتيم
ننڍپڻ ۾ ٻار جو پيءُ مري وڃي تہ اولاد کي ماءُ سنڀالي ٿي پر ماءُ جي مرڻ کانپوءِ گھڻو ڪري پيءُ ٻي شادي ڪندو آھي ۽ ڇورو ٻار نڌڻڪو ٿي ويندو آھي.

پيءُ لَبُ جو، زال لبُ جي، ماءُ، ٻي لَبي:
لَبُ = لالچ، طمع.
پيءُ ۽ زال جا رشتا ڏني جا آھن، اُھي پُٽ يا مڙس جي ڪمائيءَ تي نظر رکندا آھن. پر ماءُ اھڙو مقدس رشتو آھي، جو اولاد سان هر لالچ کان مٿانھون ۽ اڻ ميو پيار ڪندي آھي.

پُڄي ٿي اڄي، تہ ديرُ ئي ڪانھي.
پُڄڻ = حياتيءَ جا ڏينھن پورا ٿيڻ.
داڻو پاڻي کُٽي ٿو ۽ حياتيءَ جا ڏينھن ڪٽن ٿا تہ پوءِ ڪوبہ حيلو نٿو هلي.

پُڄنديءَ جو پَھُ آھي.
سودو ۽ واپارُ حيثيت آھر ۽ مرضيءَ سان آھي.

پُڄُ ڪڻ تہ سبِ ماديون.
مادي = ڪانئر، ڏڄڻو.
مڙس جي مُڙسيءَ جي خبر مھل تي پوندي آھي، هونئن سيڪو پاڻ کي ڏھيسر پيو سڏائيندو آھي، پر مھل ۾ گُسي ويو تہ ان کي مادي چوندا آھن.

پِڇر ڊائيءَ کان قرض نہ ڪٽجي توڙي هجي تجار.
پِڇر ڊائو- پوءِ ڊائو
غريب مان اميرُ، پوءِ ڊائو ماڻھو ننڍڙي ڳُجيءَ وارو ۽ هلڪڙو ٿيندو آھي، ڪنھن تي ٿورو ڪري پوءِ ان کي ٻين جي سامھون پيو جَتائيندو آھي.
مثال: "ٻَچائي فقيرُ، پوءِ ڊائي کان." (گلقند 32)

پُچڙي، ٻُڌي يا سُڪي.

شاخ جي پچڙيءَ جون زمينون پاڻيءَ جي کوٽ ڪري سدائين سُڪنديون آهن ۽ جڏهن پوکن کي پاڻيءَ جي گهرج نہ هوندي آهي تہ مٿن جا آبادگار پاڻي اڳتي اُماڻي ڇڏيندا آهن ۽ پچڙي ٻڏڻ لڳندي آهي.
مثال: پُچڙي ٻُڃڙي“ (ننڍڙي روپ.....12)

پُچندڙ، پسندڙ.

پُڇا ڳاڇا ڪرڻ وارا ماڻهو ڪڏهن بہ ڪو نہ مُنجهندا. اُهي سولائيءَ سان ماڳ رسندا آهن.
مثال: ”پُڇڻا، نہ منجهڻا.“ (گلقند)
”پُڇن، سي پسن. جڏهن تڏهن پرينءَ کي.“ (شاهہ)

پَراوا دَرنوسڻ، ڪُتي جو ڪمُ.

نُوسڻ = سِنگهڻ، سِنگهي هٿ ڪرڻ، ڳولڻ
ڪاڏي لاءِ پر' ون درن تي ڊِڪا کائڻ ۾ عزت نٿي رهي.
مثال: ”هر هَر هورائي وڃڻ در دوس جي.“ (گلقند 39)
”هَر هَر هلڪائي وڃڻ دردوست جي“ (ماجرا... 167)

پرائي پُٽ ڪان، پنهنجي ڌيءَ بہ چڱي.

پرائو اولاد، پنهنجو نٿو ٿي سگهي. پنهنجي ڌيءَ هوندي، تہ بہ ليئي پيئي مائٽ جي خدمت ڪندي.
مثال: پراوا پُٽ جي پنهنجا ٿين تہ زالون سُورَ سهن ئي ڪو نہ.
”پرائي پُلاهہ کان پنهنجي پيچ چڱي.“ (گلقند 54)

پَرائِي پاڇي، سَوادي.

اولاد کان سواءِ پنهنجي شئي جي پيٽ ۾ هر پرائي شئي وڌيڪ وڻندي آهي.
مثال: ”پرائي ڪُنيءَ جو ٻوڙ سوادي“ (اترادي پهاڪا 119)

پرائي دعا ڪنجي، نہ پِٽَ.

پِٽَ= پاراتو بددعا. آهہ.
ٻين سان اهڙو سهڻو ورتاءُ ڪجي جو دعائون ملن پاراتا نہ ملن.

پرائي ڏُگري، ڪپڙن جو وٽاهہ.

ڏُگري = ڪپڙن ڌوئڻ لاءِ سونٽي.
وِٽاهہ = زيان، وڃاڻ، نقصان. پرائي شئي استعمال ڪبي تہ اُن مان فائدي بدران نقصان ٿيندو.
مثال: ”پرائي آس، نِت اُپواس.“ (گلقند 53)

پرائي مالَ تي ٽوپي نراڙ تي.

پرائي دولت ۽ طاقت تي آڪڙ ڏيکارڻ.

پرائي مَتِ، پُرڻَ ۾ پاٽي.

پُرڻ = چاٽي جنهن ۾ راتو چاٽبو آهي.
مَتِ = عَقلُ، صلاح.
پرمتڙيو ماڻهو جيڪو ٻئي جي چوڻ تي ڪو ڪم ڪري تہ نقصان ۾ ويندو.
مثال: ”پرائي مَوت. اُڌاري اک. وهاڻيءَ جي ٽوڻِ ڪنهن ڪم نہ اچي. (اترادي پهاڪا 72)

پرائي جهار، پرائي جهرڪي.

پرائي شئي پرائي آهي، پنهنجي نہ ٿيندي.

پرائو پُٽُ پنهنجو نہ ٿئي، توڙي لُٽائي لڪُ.

ڏسو پهاڪو ”پرائي پٽ کان....“
مثال: ”پرائي پُٽ کي چُمئي، ڳِگ پرجي واٺ.“ (گل شڪر 61)
”ڏُريان ئي ڏاريا. مِٺَ مُئيءَ جا نہ ٿيا.“ (شاهہ)

پرائو پُٽُ، ٽَڪو ڏئي بہ ڪارجي.

ڪارڻ = خراب ڪرڻ، بگاڙڻ.
سماج جي منفي سوچ تہ گهر جو خرچ ڪري بہ پرائي پُٽ کي خراب ڪجي.

پرائو پيو پنهنجو ويو.

جيڪو ڌارين مان پرڻجي آيو سو جڻ پنهنجن کان ويو يا جنهن پنهنجي ڪاروبار ۾ ڌارئي کي شامل ڪيو تہ پنهنجي موريءَ کي بہ هاڃو رسائيندو.
مثال: ”پُٽ پرڻيو پرُنيو.“ (سنڌي پهاڪا)

پرائو ٽَٽُ پنهنجي پيٽ ۾ نہ وجهجي.

پرائي معاملي ۾ ٽنگ نہ اڙائجي.

پرائو حقُ هندوءَ لاءِ ڳانءِ، مسلمان لاءِ سُوئر.

پرائو حَقُ کائڻ، ڪنهن بہ مذهب ۾ جائز ڪونهي اهو ائين حرام آهي، جيئن هندوءَ لاءِ ڳئون جو گوشت ۽ مسلمان لاءِ سوئر جو گوشت کائڻ حرام آهي.

مثال: "هندوءَ ڳانءِ، مسلمان سُوئر." (پهاڪن جي حڪمت 99)

پرائو عقل، ڪُڏَ جي ڊوڙَ.

ڏسو پهاڪو "پرائي مت..."

پريا مڙس، "ڪُنو چتيندين؟" چي، "ابا! ويٺي ڪو وڏندسَ؟".

پَريو مڙس = بزرگ، وڏي ڄمار وارو.

ڪُنو = ٺڪر جو ديڳڙو.

واندي ويهڻ کان چڱو آهي تہ ڪونہ ڪو ڪم ڪجي.

مثال:

"بيڪار مُباش، ڪُڇ ڪيا ڪر".

ڪپڙي اُڌيڙ ڪر، پسيا ڪر." (گلقند 92)

پُرِ ڏنڊو پڳو، هيلُ ڪونڊو، ڏڪِنِ مٿان ڏڪُ.

پُرُ = گذريل سال.

هيل = هن سال، هلندڙ سال.

اڳهوند ۾ ننڍڙو نقصان بہ وڏي نقصان جي ڏِکَ ڏيندو آهي.

پَرٽيا ناهيون پر ڄاڃي ضرور ٽيا آهيون.

ترڪوئي ۾ جو ڪائيءَ ۾ ڪم واري ۽ روزاني استعمال جي شئي جو نقصان ذڪر ڏي ٿو ڇڏي

پلي ڪٽي مُوندَ ۽ ڍِل ڀائي نہ بہ هجي، پر ضروري ڪونهي تہ جنهن شيءِ تائين پهچ ۽ رسائي نہ هجي ان جي سَڌِ ۽ چاڻ نہ هجي.

پڙاڏو، سَڏَ جو وياءُ.

پڙاڏو = سَڏَ يا واڪي جو پڙلاءُ، گونج، موٽ

پڙاڏو سڏ کان ڌار نہ آهي، اهو سَڏ جو پرلاءُ ٿي تہ هوندو آهي

مثال: "پڙاڏو سوئي سَڏُ وَرَ وائيءَ جو جي لهين." (شاهہ)

پَڙَچُ هيٺان ڏوڙ.

پَڙَچُ = لوهہ يا ٽِين جي چادر.

ٽِين جي چادر ٻاهران ڪيڏي بہ چِلڪڻي هجي، پر اُن جي هيٺان ڏوڙ ڄميل هوندي آهي، ڏيکاءَ ۾ سنئون سولو ماڻهو پر اندر جو ڪوتو ۽ ڪوڪلو ماڻهو.

مثال: "ڏيٺي جي پُٺ ۾ اوندهہ" (گل شڪر 119)

پڙهو نہ پڙهو آڱوٺي تي چڙهو، اسان جو پڳهار ڪڙو.

اڳُ جڏهن استاد محنت سان پڙهائيندا هئا، تڏهن اهي گوسڙو شاگردن کي انين چوندا هئا، اڄ تہ شاگرد پڙهڻ گهرن ٿا، استاد گوسڙو ٿي پيا آهن.

پِنَ تي پَري، تہ مُڙسُ ڪوهہُ ڪري.

پِنَ = پِنڻ، منگڻ

پَري = پلجي، گذارو ڪري.

ڪوهہُ = ڇو؟

جيڪو ماڻهو پِن جي ٽُڪرن تي جيئڻ تي هِري ٿو وڃي ان کان پورهيو ڪري ڪمائي کائڻ ڪٿي ٿو پُڄي؟

مثال: "پِنئي، منگئي گهر هلي، تہ ڪُهہُ اڌاري واٽ." (گل شڪر 71)

پَندُ، اڪيلي جو دُشمن.

اڪيلي ماڻهوءَ جو پندَ نہ نِبرندو آهي، ٿورو پندَ بہ وڏي منزل پيو لڳندو، پر ٻہ ڄڻا پاڻ ۾ ڪچهري ڪندا ويندا تہ وڏو پندُ بہ ڏِکَ ڪونہ ڏيندو.

پنجَ ڪٽي، مِهرُ گهٽي.

پَنجَ ڪٽي = پنجن قسمن جو اناج جهڙوڪ ڪڻڪ، جوئر، ٻاجهري، چانور وغيره، خيرات.

اڳُ ٻهراڙين ۾ فقير در تي سَئن هٽندو هو تہ گهر ڌڻي ڪيس اَنَ جي لَپ واٽ الله جي خيرات ۾ ڏيندا هئا. اهو اناجُ مٿين پنجن قسمن جو هوندو هو. فقير بہ اها ئي صدا هڻندا هئا ۽ فقيرن جي ڳوڏڙيءَ ۾ خير جي مليل اناج رکڻ لاءِ ڌار ڌار ڳوٿريون هونديون هيون.

مثال: "ڏيڻ سڀ چڱو ٻچڙي هڪڙي ڳار. وٺڻ سڀ ٻچڙو چڱيءَ هڪڙي دِل." (گل شڪر 119)

پَنيرُ ڦَڪيو وَتي.

پَنيرُ = پسارڪو ڪڙ جيڪو ڪڙو ۽ ڪسارو ٿئي ٿو. ڪڙو ۽ اُگرو ماڻهو جيڪو سدائين آپي کان ٻاهر نڪتل هجي ان لاءِ اِئين چوندا آهن.

مثال: "ڪڙوهڻ پيتو وتندو آ." (ماٺيلي.... 108)

پِنڻ پَچر چِڏيم، تہ بہ ڪُتو نتو ڇڏي.

ڪو ماڻهو برائي ۽ بچڙائيءَ وارا ڪم ڇڏي بہ ڏئي تہ بہ ڪو وقت تہ ماڻهو پيا سندس ماضيءَ جون ڳالهيون پچاريندا آهن.

مثال: "جِنُ تہ جنيءَ کي ڇڏي، پر جَني بہ تہ جن کي ڇڏيا" (اترادي پهاڪا 180)

پنهنجا پاڻ ۾ آهيون، سِراين مان پهرِ بہ ڪانهي.

سِرائي = ڳوٺ جو چڱو مُڙس، وڏو ماڻهو.

هڪجهڙائي، ڪو بہ ڪنهن کان حيثيت ۾ مٿيرو نہ هئڻ. سڀ هڪ حال ۽ حيثيت وارا هئڻ.

پنهنجائيءَ جو ڪنهن کي سيڪُ نہ سوادُ.

پاڻَ پٽي ۽ موتمي پرستيءَ جي اهڙي تہ هوا لڳي جو رت جا رشتا بہ وٿيرڪا ٿي ويا آهن. رت جي چڪ ۽ دانگيءَ تي رتُ ورڻ واري سيڪُ ۽ ساءُ نہ رهيو آهي.

پنهنجي ٻارجي، پنهنجي چاڙهجي.

ٻئي تي ڀاڙڻ ۽ محتاجيءَ وارا هٿ تنگڻ بدران پنهنجي پگهر پورهئي سان پنهنجي گهر جي چُلهہ ۽ چمني ٻارجي ۽ رڌي پچائي شان سان کائجي.

پنهنجي ٻَني، پنهنجو هَرُ.

ٻَنيءَ جا چار ٻارا پنهنجا هجن ۽ ڍڳن جو جوڙو ۽ هرُ بہ پنهنجو هجي، اهو ئي آسودگيءَ جو اهڃاڻ آهي.

پنهنجي پُٺِ، ورائي ڪنهن ڪا نہ ڏٺي آهي.

ماڻهوءَ کي پنهنجا عيب ۽ اوڻائيون ڏسڻ ۾ ڪونہ ٿيون اچن. ٻئي جي گِلا ڪرڻ کان اڳ پنهنجي جيءَ ۾ جهاتي پائي ڏسجي.

پنهنجي ڦاٽي پيٽ جي، ڪهڙي مَلمَ پَٽي.

ڏسو پهاڪو: "پيٽُ پنهنجو ڪريو..."

پنهنجي ڦرڙي، پاڻ کي سَتائي.

پنهنجو پيٽ ڄائو اولاد جڏهن ماءُ پيءُ کي ڏنجها ڏيندو آهي تڏهن ائين چوندا آهن.

پنهنجي ڪاڏي ۾ وهہُ ڪير ڳڏائيندو؟

ڄاڻي واڻي پاڻ کي ڏُچي ۾ ڪير وجهندو؟

پنهنجي جيءَ ۾ جهاتي پائي ڏِسجي.

ٻئي جو درد ۽ پيڙا، پاڻ تي محسوس ڪري ڏسجي.

پنهنجي هاڻ تي هٿ رکي ڏسجي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

پنهنجي، هٿن نارڻ ۽ ٻئي جو اندرُ ساڙڻ کان پنهنجي ڪاوڙ مارڻ گهرجي.

ٻئي تي هٿ کڻي ٻاهر ڪڍڻ ۽ ڪُٽن لفظن سان اندر ساڙڻ کان چڱو آهي تہ پنهنجي ڪاوڙ کي مارجي.

پنهنجي گهر ڪو ٽِڏُ پيو ڏيندو، تنهن سان ڪو بڏل آهي ڇا؟

ڪو موالي اُٿي ويٺي پيو چوندو هو تہ "سِرُ سيد کي ڪم اچي" هڪ ڏينهن ڪو سيد اتان اچي لنگهيو ۽ موالي‌ءَ جو گفتو ٻڌي ورتائين. موالي‌ءَ کي سڏي چيائين "موالي، اڄ تنهنجي سر جي ضرورت پئجي وئي آهي." تڏهن موالي‌ءَ تہ پهرِ اها ورندي ڏيندي.

پنهنجي گهوڙي جا پنڌ ۽ پنهنجي ڳابي جا ڏند، هر ڪنهن کي سارِيا پيا آهن.

هر ماڻهوءَ کي پنهنجا حال سارِيا پيا آهن.

پنهنجو فائدو ڪنهن ڇڏيو آهي؟

پنهنجو مفاد، هر ماڻهوءَ کي پيارو هوندو آهي.

پنهنجو رکي ٻئي جو چکي.

پاڻ ڏي سيانو ۽ ٻين کي اياڻو سمجهڻ وارو ڪنجوس ماڻهو جيڪو ٻين جي مُروت ۽ لحاظ واري ورتاءَ جو غلط فائدو وٺندو آهي.

مثال: "آپ چي خورچي، ٻِئي کي چوي مکي کاءِ." (پهاڪن جي حڪمت 65)

پنهنجو عقلُ ۽ پرائو مالُ گهڻو ڏسڻ ۾ ايندو آهي.

ڏسو پهاڪو. "اولاد پنهنجو....."

پنهنجو ساهُ بہ پرائو آهي.

ساهہ تي ڪو بہ ڀروسو نہ آهي، هر شيءِ فاني آهي، انسان کي نيٺ مري منجو ڇڏڻو آهي.

پلاندَ پراڻا نہ ٿيندا آهن.

ويڙ پاڙڻ ۾ پلاند وٺڻ جو ڪو وقت مقرر نہ هوندو آهي.

پلئہ، پلي پَڌي، رسول جي اُمتَ وَڌِي.

پلئہ پلي پڌڻ = شاديءَ جي رسم، جنهن ۾ ڪنوار جي پوتي ۾ گهوٽ جي پٽَ جا پلئہ پڌا ويندا آهن. گهوٽَ ڪنوار جو وهانءُ ٿيو تہ اولاد بہ ٿيندو، رسول جي اُمت بہ وڌندي.

پَلو ويچارو غريبَ غُربي جو گذارو.

هيءُ پهاڪو آڳاٽي دور جو آهي، جڏهن پَلا سستا ۽ غريب غربي جي وَس ۾ پهچ ۾ هئا.

پَلئہَ پراڻا نہ ٿَ ندا آهن.

ڏسو پهاڪو: "پلاند پراڻا..."

پوڪَ پاڻيءَ سان ماڻهو نيت سان.

جيئن پاڻي پوک کي سيرابُ ڪندو آهي، تيئن نيت ماڻهوءَ جي روح کي تازو رکندي آهي.

پوکين تان ڪي پوک، جاسين وَتِ اَتُئي واري ۾.

وَتِ - پاڻي

پاڻي پهچ ۾ هجي تہ پوک پوکڻ ۾ دير نہ ڪجي.

پوکٹي اَتُئي تہ پوک، نہ تہ ڀينديُ مُندَ چڙهي.

مُندَ چڙهي وئي تہ پوک پاڇاٽي ٿي ويندي، ان ڪري مُندَ ۾ مهل سان پوک ڪجي.

رتَ رتيءَ واري وهيءَ ۾ جيڪو ڪرڻو آهي سو ڪري ڇڏجي، چڙهيل وهيءَ ۾ ڪجهہ بہ نٿو ڪري سگهجي.

پوکَ سنگَ سان، رلي رنگَ سان، مڙس ننگَ سان، ڌرتي جهنگَ سان.

پوک جا سنگ ۽ رليءَ جا رنگ پلا هوندا تہ وڻندا، مڙس اهو جو زال جو خيال رکي ۽ ڌرتي جهنگ کان سواءِ ٻسي هوندي آهي.

پورهيو، تہ خدا چور جو بہ نٿو پجي.

ڏسو پهاڪو: "الله چور جي...."

پوڙهو ۽ ٻارُ، هڪ آچار.

آچار = وانگر، جيان، مثال

ڏسو پهاڪو: "ٻار يار ۽ بيمار...."

پوليسارو، نہ ڪجي يارُ.

ڏسو پهاڪو: "اوجهري ناهي گوشت..."

پوليس نوڙيءَ مان نانگُ ۽ نانگ مان نوڙي ڪري.

پوليس ننڍي معاملي کي اينگهہ ڏئي وڏو ڪري ۽ وڏي معاملي کي سُسائي ننڍو ڪري سگهي ٿي.

پولو ڪڻ ڪتولو، چاند گاڏي جلد مقامُ.

اڳي پولو ۽ چاند گاڏي برانڊ جا سستا ۽ غير معياري سگريٽ بنا فلٽر جي سنڌ ۾ عام جام وڪامبا هئا، هنن سگريٽن جي ڪري ٽي بي جهڙا موذي مرض سرجيا، جنهن تان هيءُ پهاڪو ٺهيو.

پوءِ جا پاڳَ، پوءِ سان.

توڪل وارا ماڻهو پاڇي نہ رکندا اهن، اُهي رزق لاءِ پنهنجي پالڻهار تي توڪل رکندا آهن.

پوئينءَ کان، پهرين پلي.

پوءِ جيڪو ڪجي اهو وقت سر ۽ پهرين ڪجي.

پٺين مَئي کان پوءِ سَڌِ ٿي ڪانهي، تہ گرهہَ ٻچن جي وات ۾ يا پنهنجي وات ۾.

وَرَ ولهي، رَن زال جو جياپو بہ سورن گاڏڙ هوندو آهي.

ڀاڄ، مکڻ ٻه نٿو سهي.

ڀاڄ = زالَ جي مٿان ٻي زال پرڻجي اچڻ.
مثال: "ڀاڄَ، مکڻ جي ٻه چڱي ناهي" (ماٽيلي... 104)

ڀتو ٽُڙَ کي ٻه ڪونهي، لامَ تو لڙڪي.

وِٽَ ۽ وَس آهر ڪمُ ڪجي، وَس کان ٻاهر ڪمَ ۾ هٿ وجهبو ته نقصان ٿيندو.

ڀتو وتائي تائين ڪونهي، اللهُ الله تو ڪري.

عوامي روايت آهي ته وتايو فقير درياهه پٽ اُڪريو ته همراهه چيس ته "وتايا، مون کي ٻه وٺيو هَلُ" وتائي کيس چيو ته "ٺيڪ آهي تون منهنجي پٺيان، وتايو وتايو چوندو اچ." ٻئي پاڻيءَ ۾ لهي پيا ۽ اڳتي وڌڻ لڳا. ڪجهه اڳتي هلي، همراهه وتائي ڏانهن ڪن ڏنو ته هو "الله الله" ڪندو پئي هليو همراهه ٻه سوچيو ته چو نه آءُ ٻه الله الله جو ذڪر ڪريان ۽ هن ائين ڪيو ته ٻڏڻ لڳو، ان تي وتائي ڪنڌ ورائي ائين چيس.
هر ڪم سهپَ ساروِ حيثيت آهر ۽ مرحلي وار ڪرڻ گهرجي

ڀرين وٺي کير پري، ٻي ڏيندو اللهُ.

اُٿندي ئي ڪنهن ڪم ۾ ڪاميابي ٿئي يا من جي مرادَ پوري ٿئي ته ائين چوندا آهن.
مثال: "هڪڙي ڪُپڙي کير پري، ٻي ڏيندو اللهُ"
(گلقند 65)

ڀريون مُلهه، ڪٿُوري.

مالَ پڙيءَ ۾ ڪو مالُ ڪاهي وڪڻڻ وڃي ۽ اُن ڏور جو ڀريون سٺو مُلهه لڳي ته ڏئي ڇڏجي. ان ڪري ته ڀريون مُلهه پڙيءَ جي چاٽيءَ وارو هوندو آهي.

ڀڙَ هيٺيءَ هنڌان ڀڄي.

ڀڙَ = حد، لوڙهو ماٿهو
جيئن واتر، شاخ يا لوڙهو وغيره اُتان ڀڄندو آهي جتان ڪمزور هوندو آهي، تيئن ماٿهوءَ جي هيٺائي کيس مرضيءَ خلاف فيصلا مڃڻ تي مجبور ڪندي آهي.

ڀرئين ڏينهن مهمانُ، ٻئي ڏينهن مڙو، ٽئين ڏينهن پادر ڪڙو.

مهمان جي، ڀرئين ڏينهن، چڱي آدرياءَ ۽ خدمت چاڪري ٿيندي آهي ٻه ٽي ڏينهن ٽڪيو ته کيس مٿاچري دل سان قبول ڪيو ويندو آهي، پر جيڪڏهن مهمان لڏو لاهي ٽڪي پيو ته مهمان جي مانيءَ تان گهر ۾ ڪِر ڪر ۽ جهيڙو شروع ٿي ويندو آهي.

ڀَڪ ٽي پاڏي کي، ته مينهن مِڙي وئي پاڙي تي.

مِڙڻ = ڏُيي وڃڻ.
پاڙو = مينهن جڏهن ويامندي آهي ته کيس ڏهڻ کان اڳ سندس ڦر کي ڇڏيندا آهن ۽ مينهن جو هڪ ٿڻ ڦر کي ڏائڻ ڏيندا آهن، ڪا مينهن ڦر سان ٻه نه مڙندي آهي، ته پاڳيا مينهن کي گاهه جي مُٺِ يا ڏارو وغيره ڏئي ڏُهي وٺندا آهن، ان وقت جي ڏنل گاهه يا ڏاري کي پاڙو چوندا آهن.
دلاسي ۾ رهڻ کان پوءِ، آسرو لهڻ جي ڀڪ ٿيڻ.

ڀڪي وَڻَ ۾، سئو چاٽپون.

چاٽپ = ڪاٺيءَ جو ٽُڪرو جيڪو ٻيرَ چاٽڻ لاءِ ٻير جي وڻ ۾ اڇلائي هڻندا آهن. ميويدار وڻ مان ميوو چاٽڻ لاءِ ٻار چاٽپون هڻندا آهن.
ڪنهن گهر ۾ چوڪري ساماڻل هوندي ته ان گهر ۾ سگَ جي گُهر ڪرڻ وارا ٻه ايندا رهندا.
مثال: "ڀڪل ٻير ۾ هر ڪو چاٽپ هڻندو" (گلقند 55)

ڀڪي گهڙي ٻه ڪڏهن ڪُتا پيا؟

اڻ ٽيٺي ڳالهه ڪچي وهيءَ ۾ جيڪو نه سُڌريو سو ڀڪي وهيءَ ۾ ڪهڙو سُڌرندو؟
مثال: "جي ننڍيان ڪِر نه وريا، ڏينهن ڪريا، وري نه وريا." (ماجر .... 178)
"جنهن اُڀرندي تاءَ نه ڪيو سو اُلهندي ڪهڙو تاءَ ڪندو؟" (گل شڪر 15)

ڀڪلَ ماني ٻه يا نصيبُ.

هُوندَ اٿهوندَ يا رڌي ڀڪي اصل ڳالهه نه آهي، پر اصل ڳالهه نصيب جي آهي، ماٿهوءَ جي نصيب ۾ ناهي ته رڌي ڀڪي ماني ٻه نٿو کائي سگهي.
مثال: "رڌي، ڀڪي ٻه يا نصيبُ."
(ننڍڙي روپ... 69)

ڀَنچاتي سالو، وڏو مُڙسالو.

ڀَنچات = چيڙيون نبيريون ۽ فيصلا ڪرڻ واري هندن جي جماعت

هَلندي پچندي ۽ اثر رسوخ واري ماڻهوءَ جو سالو مائٽ يا خاص ماڻهو بہ وڏي آڪڙ ڏيکاريندو آهي.
مثال: "سالا شينهن کي بہ پيارا آهن" (سنڌي پهاڪا 139)

پئسا، پاڇي هوندا، تہ سَڏَ ۾ سڏُ ڏيندا.
پئسو پنجڙ تاريل هوندو تہ ڏکيءَ مهل ۾ ڪم ايندو.
مثال: "ڪَڏَ، چي جيءَ سَڏَ." (گل شڪر 187)

پئسا ئي پاڻيءَ ۾.
خرچُ اجايو ٿيڻ، خرچ ڪري ورتل شَي، ضايع ۽ بي فائدي ٿيڻ.

پئسي بنا پرساد، هَرو ڏئي نہ هٿ ۾.
هرو = نالو ماڻهوءَ جو
پرساد = ڪاڏو
هيءَ ساميءَ جي سلوڪ جي سِٽ آهي. خيراتي شئي بہ حيثيت ۽ مطلب بنا نٿي ملي. ٽڪاڻي جو ٻائو بہ حيثيت واري کي مان ڏئي ٿو.
مثال: "اُٺ بہ ناڻو ويهہ بہ ناڻو ناڻي بنا ٽڙ ويڳاڻو" (گلقند 8)

پئسي کي پَر ۽ پيرَ آهن.
پئسو پير ڪري اچي ٿو ۽ پَرَ ڪري اُڏامي، ٿو وڃي.

پئسي جي تانگهہ بہ بُري تہ تار بہ بُري.
تانگهہ = کوٽ، ڪمي
تارِ = گهڻائي
پئسي جي کوٽ ۽ اڻهوند بہ خراب آهي تہ پئسي جي گهڻائي بہ خراب آهي. ٻنهي حالتن ۾ ماڻهوءَ جي بگڙڻ جا امڪان وڌي ويندا آهن.

پئسي سان جيڪا نہ ماسي، سا بہ ماسي.
سُکئي ۽ شاهوڪار ماڻهوءَ سان پري جي مائٽاڻي لِڇَ بہ ويجهي پئي لڳندي آهي.
مثال: "پِتڙ تہ بکيو غريب تہ گڊو خاشو تہ خاصخيلي، تونگر تہ طاهراڻي" (ماجر... 178)

پئسن کي ڪُتو بہ نٿو کائي.
پئسو خرچڻ جي شئي آهي، کائڻ جي شئي نہ آهي، نوٽن جون ٿهيون ڪتي جي اڳيان اُڇلائيبيون تہ مُنهن بہ نہ هڻندو.

پئسو آهي، شينهن جي کَنَ ۾.
پئسو سُترو نٿو اچي، وڏي محنت ۽ جاکوڙ کان پوءِ حاصل ٿئي ٿو.

پئسو اکين جو ڏيءُ آهي.
پئسو ڪوڙو ڏيُ آهي، جنهن تيزيءَ سان اچي ٿو ان تيزيءَ سان هٿن مان نڪري ٿو وڃي.

پئسو اچڻي وڃڻي شئي آهي.
پئسو هڪ جاءِ تي نٿو ٽڪي ڪالهہ جا اميرَ اَج جا ڪنگال ۽ ڪالهہ جا سُڃا اَج جا امير بڻجي ٿا وڃن.

پئسو اِسمُ اعظم آهي.
پئسي ۾ ڪرامت آهي، نہ ٿيڻ وارا ڪم بہ پئسي جي ڪرامت سان ٿي وڃن ٿا.

پئسو پئسي کي ڇڪي ٿو.
پئسو ئي پئسي کي ڪمائي ٿو.

پئسو عيبن کي ڍَڪي ٿو.
پئسي سان ماڻهوءَ جا عيب ۽ اوڻايون ڍڪجي وڃن ٿيون.

پئسو هٿن جي مير آهي.
پئسو هٿن سان ڪمائجي ٿو ۽ هٿن مان ئي خرچ ٿي وڃي ٿو.

پئسو هجي ساڻُ، تہ کهڙي کجي پُڇاڻ؟
هَرَ ۾ پئسو آهي تہ پوءِ پُڇا ڳاڇا ڪهڙي؟

پٽون ٻارهن.
چوپڙ راند ۾ وڏو داءُ، ٻهريون داءُ ٻن چڪن جو. اُتندي ئي سوڀ، سڀ سٽائي ٽڙي ڪڙي ڪاميابي حاصل ٿيڻ.

ج

جاڳ، تہ وَرئي ڀاڳ.
جيڪو ننڊ مان صبح سوير جاڳندو اهو زندگيءَ ۾ ضرور ڪاميابيون ماڻيندو.

مثال: "گهرجئي ياڳُ، تہ سويل جاڳُ." (پهاڪن جي حڪمت 92)
"سُتا اٿي جاڳُ، ننڊ نہ ڪجي ايتري (شاهہ)

جاڳڻُ، ڪمُ جوانَ جو.

ننڊ مان اُٿڻ وارو هر ماڻهو جاڳيل نہ هوندو آهي. ننڊ مان اُٿڻ ۽ جاڳڻ ۾ فرق آهي، اکيون ننڊ ڪري اُٿنديون آهن ۽ جاڳندا حواس آهن.
جُوانَ اُهي، جيڪي هر شئي تي تِکي تور واري پرک جي نظر رکن.

جاڙا خان، ڪُتو ڄھنجاڻءِ.

ڏسو "نَڪ سلام عليڪم!"

جا جُڙي، سا واھہ.

ربَ جي پاران جيڪا جوڙ جُڙي تي اُن تي راضي رهجي.
مثال: "جا جوڙيائين، سا واھہ." (گلقند 93)

جانِ آهي، تہ جهانُ آهي.

جهان جا سمورا جِنسار جيون سان آهن، دَم سان دَمُ آهي، حياتي آهي، تہ سڀ ڪجھہ آهي.

جانِ بچائڻ، سُنتَ آهي.

زندگي، ربَ جي خوبصورت سُوکڙي آهي، ان کي بچائڻ ضروري آهي.

جا ساماڻي آهي، سا گهر ڏجاڻي بہ تيندي.

جيڪا نياڻي جوان ٿي آهي، سا نيٺ هڪ ڏينهن پنهنجو گهر بہ وسائيندي.
مثال: "وينيون نہ مڱجن ۽ مڱتيون نہ پرڻجن تہ جڳ ڪيئن هلي؟" (رلي آهي... 77)

جاوٽي تان واھہ، ڪَلُون قريبن کي.[2]

ڪَلُون = سُڌ، سماءُ، اندر جو حال، ڳجهہ، پروڙ
قريب= ويجهو مٽ مائٽ.
اسان ڏِٺي تي، پسند ۽ ناپسند ڪندو آهي پر اها چڱائي آهي يا مٺائي، سا خبرَ خاوند کي آهي.

2. قاسمي غلام مصطفيٰ علامہ، مضمون "علامہ پير محمد راشد روضي ڌڻي" ٽماهي "الرحيم" 1، 1965، صہ 127

جاهل فقير، شيطان جو ٽٽُون.

ٽٽون = گهوڙو
جاهل ۽ اڻ ڄاڻ ماڻهوءَ کي، شيطان جلد ڦلائي وجهندو آهي.

جاهلَ کي جِنُ پوي، تہ عالم ڪڍي،
عالم کي جِنُ پوي تہ ڪيرُ ڪڍي.

سنڌ جو هاڪارو عالم دين ۽ مُفسر قرآن علامہ سيد ابو محمد بديع الدين شاهہ راشدي ماڻهن کي پيٽ لاءِ ٺلائڻ ۽ پنيلائڻ وارن مُلن ۽ عالمن لاءِ اڪثر ائين چوندو هو.
اڻ ڄاڻ غلطي ڪري، تہ عالمُ سُڌاري. پر ڪو ڄاڻ کي عالم سڌائي، ڄاڻي واڻي ائين ڪري، تہ ان کي ڇا چئجي؟
مثال: ٿَرُ ڏلهي تہ سنڌ جهلي. سنڌ ڏلهي، تہ ڪيرُ جهلي." (اترادي پهاڪا 35)

جائي جُواري، حاضِرُ.

جائي جُواري = جوئر جي ماني، سادو کاڌو.
ڏسو: "حال حبيبان..."

جِتي پَئي، اُتي وهائي.

هلندڙ گُهمندڙ سيلاني ماڻهو جنهن جو ڪو بہ گهر گهاٽ ۽ تڏو منهن نہ هُجي.

جِتي تون پڙهيو هُئين، اُتي آءُ ماستر هُئس.

جڏهن ڪو ڄاڻ کي بين ڪان سياڻو سمجهي، تڏهن ڪيس زندگيءَ جي تجربي ۽ مشاهدي جو حوالو ڏئي، توڪ مان ائين چوندا آهن.

جِتي ڳُڙ، اُتي مکيُون.

ماڻهن کي جتي پنهنجو مفاد ڏسڻ ۾ ايندو اُتي ڳاهٽ پيا ٿيندا.

جِتي ڪائي، اُتي ڳري.

جنهن جو ڪائي اُن کي اکيون ڏيکاري يا بدخواهي ڪري
مثال: "ٻڪري جنهن وڻ سان ٻڌجي، سو وڻ چري." (گل شڪر 37)

جتي ڏسي پاڻ، اُتي ڳائي ساري رات، جتي ڏسي ٿالهي، اتي هٿ ڪٽي خالي.

طمع وارو لالچي ماڻهو جتي گهڻو ملڻ جو آ... ر هوندس، اُتي دل لائي ڪم ڪندو پر جتي گهٽ... ڻ جي پڪ هونديس اُتي ٻچيءَ دل سان ڪم ڪندو

مثال: ”جيڏانهن ڏسي تيري، تيڏانهن پاٿي ڦيري.

(گلقند 44)

جتي راڄ واڙا هوندا، اُتي ڍيڍ واڙا به هو... دا.

راڄ واڙا = چڱي ماڻهوءَ جي اثر هيٺ ڳوٺ يا و... ي

ڍيڍ واڙا = گندو پاڙو جتي ڇڙواڳ ۽ لچ ماڻهو رهند... جن

پلا ۽ ڍلا ماڻهو جتي ڪٿي آ... جتي ... ۽ چڱا ماڻهو هوندا، اتي بُرا ماڻهو به هوندا.

مثال: ”جتي پاڙا، تتي ڍيڍ واڙا.“ (پهاڪن جي حڪمت 73)

جتي ماکي، تتي ماڪ.

ماکي اُتي مانارو ٺاهيندي آهي، جت... ساوڪ به هجي تہ پاڻي بہ هجي. اڳ ڳو... بہ اُتي ... ڏا ويندا هئا. جتي پاڻيءَ جي سهوليت هجي.

مثال: ”جاتي پاڻي، تاتي م... ڪ.“ (موزون... 48)

جتي ماني، اُتي ماڪ. (گلقند 64)

جتي مُلو ساندُ نہ آهي، اُتي بہ ڇتي ڪاڌل ڇُتن تا.

مُلو ساند = مخدوم سعد بلاولي. مخدوم بلاول جي ستن خليفن مان هڪ خليفو جنهن جي مزار سڪرنڊ لڳ قديم ڳوٺ بهادر جوکيو ۾ جمال ڪيريو ۽ ”چانهيون، ٻوهيون“ جي قديم دڙي پرسان آهي. اتي جي ماڻهو جو ويساھ آهي تہ هن قبرستان جي ڪنڊن جا پن ڪارائڻ سان ڇتي ڪتي جي ڇڪيل ماڻهوءَ کي فائدو ٿئي ٿو.

رهجي ڪم ڪنهن جو به ڪو نہ ٿو جن وٽ ڪو به سهارو نہ آهي، انهن جون هاجون بہ پوريون ٿين ٿيون.

جتي لالُ ناهي، اُتي بہ ماڻرون پُٽَ جڻين ٿيون.

ڏسو مٽيون پهاڪو.

جتي وارَ وڇايا، تن سان ڪو برَ ميچبو؟

وار وڇائڻ = نياڻيءَ جو سڱ ڏيڻ.

برمُيچڻ = برابري ڪرڻ، مقابلو ڪرڻ.

جتي نياڻي ڏنل هجي، انهن سان ڪهڙو سينو ساھبو؟

مثال: ”جن کي ڏنيون جايون، تن سان ڪهڙيون باهيون؟ (گلقند 67)

”جتي وڇايا وارَ اُتي ڪهڙا بارَ؟“ (سنڌي پهاڪا 137)

جتي وڻ وڻ ڪاني گڏجي، اُن ويڙهي، پاڙي مان لڏجي.

جنهن ڳوٺ ۾، مختلف ذات، برادرين جا ماڻهو گڏ رهندا، اُتي مسئلا بہ پيدا ٿيندا.

مثال: ”جني ويڙها، تني جهيڙا.“ (گلقند 63)

جُتيءَ جو ڪوڪو، تون هلُ، تہ آءٌ گسان.

عاجزي، انڪساري ۽ نهٺائي.

مثال: ”تون سپڙ، آءٌ سيڪڙو تون ڌاتار آءٌ ڏوهه“ (شاهہ)

جَتَ مرٿي، پنهونءَ جا پاٿر.

جڏهن ڪو ماڻهو پنهنجي مِٽَ مائٽ يا پاءُ جي اجائي طرفداري ڪري تہ ان موقعي تي ائين چوندا آهن.

مثال: ”رڌون سپ، ڪار ٻوٿيون.“ (گلقند 77)

جَڳت سالي جو، جتَ ڪِتَ بخت نرالو.

جڳت سالو = عورتن جو دلال، ڀڙوو.

ڏسو پهاڪو ”ڀڙوي جو هنڌُ....“

جُڳ جُڳ جيءَ، ڪنڌون ڪير پيءَ.

امڙ جي پنهنجي ٻچن لاءِ دُعا.

مثال: ”جيءَ ڪيرُ پيءَ.“ (پهاڪن جي حڪمت 74)

جَڳَ، جهانَ جو خيرُ.

سنڌ جي ماڻهن جي سوچ جي عالمگيريت

جيءَ ٻنيو هُجئي يارُ، تہ ٻيو دشمن نہ ڌارِ.

ٻنيو = واڻيو واپاري، حسابي ماڻهو بي مروت، لالچي.

اڳ ٻهراڙين ۾ هٽ واڻيا هوندا هئا. جن کان سادا ۽ اڻ پڙهيل ماڻهو ڪنڌو ڪٽندا هئا ۽ هٽ وارا هڪوڻ جي ٻيڻ اوڳاڙيندا هئا.

مثال: ”سپاهيءَ جهڙو يار، ٻيو دشمن نہ ڌارِ.“ (سنڌي پهاڪا 140)

جي ٻڌو آهي، تہ ڪھڙا ويهي گھيڙ پچبا؟

گھيڙ = درياهہ يا واهہ جي ڪپ جو اهو هنڌ جتان پاڻيءَ ۾ گھڙجي يا ٻاهر نڪرجي.

پاڻيءَ ۾ ٽپو ڏئي ٻڏي مرڻ جو ارادو هجي، تہ پوءِ پاڻي ۾ لهڻ يا ٻاهر نڪرڻ لاءِ اڳوات سهوليت ڇو ڳولجي؟

جيترا وات، اوتريون ڳالهيون.

ڪنهن واقعي کي، هر ماڻهو پنهنجي انداز سان ڏسندو ۽ سمجهندو آهي ۽ پوءِ ان کي بيان بہ پنهنجي انداز ۾ ڪندو آهي.

جيتري گُذَ، اوتري اَذَ.

پوک مان جيترو گُذَ ڪڍي گندگاهہ صاف ڪبو، اوتروئي ٻوٽو صحتمند ۽ پوک پلي ٿيندي. ان ڪري تہ فصل ۾ گند گاهہ فصل جي ٻوٽن جي کاڌ خوراڪ کائي ٿا وڃن.

جيترو اوڇڻ، اوترو سيءُ.

اوڇڻ = سيءُ کان بچڻ لاءِ سمهڻ مهل مٿان وجهڻ لاءِ سوڙ يا ڪمبل.

جيتريون سهوليتون هونديون، اوترو ئي سهپ جي سگهہ گھٽبي، جن وٽ وسيلا گھٽ هوندا آهن، انهن وٽ سهپ ۽ مدافعت جي قوت سجيهہ هوندي آهي.

مثال: "ناهي گندي، ناهي سيءُ." (رني آهي... 120)

جيترو ڇاڻُ، اوترو ٻُهرُ.

ڇاڻ = ڇٽيل، صاف ٿيل اَنُ

ٻُهر = گند، ڪچرو، ڪک، مٽي

ڇٽي جي داڻي کي ڪٽ کلون هونديون آهن. ان کي جيئن پيو ڇڙبو آهي، تيئن پيون کلون لهنديون ۽ ٻهرپيو نڪرندو.

جيترو ڳُڙ وجهبو، اوترو مِٺو ٿيندو.

جيتري وڌيڪ محنت ڪبي اوترو وڌيڪ لاڀ ملندو.

جيترو ڦَرُ، اوترو ڦَرُ.

ڏسو پهاڪو "ڪيتي آهي...."

جيتَ سڄڻ بہ، دشمن بہ.

ڪجهہ جيت، فصلن کي نقصان ڏيندا آهن ۽ ڪي جيت وري انهن جيتن کي کائي ناس ڪندا آهن ۽ فصلن کي فائدو ڏيندا آهن.

جيڏانهن پيرَ، تيڏانهن خير.

سفر تي اُسهڻ واري لاءِ دعا ۽ نيڪ خواهش جو اظهار.

جيڏانهن گاهہ، تيڏانهن راهہ.

جنهن جُوءِ ۾ گاهہ جامَ هوندو آهي، اُن جوءِ ڏانهن مالوند ماڻهو اچ وڃ جا چارا ناهي ڇڏيندا آهن.

جيڏانهن ڪَنڌُ، تيڏانهن پنڌُ.

ڏسو پهاڪو "جتي پئي...."

جيڏو اللهُ، تيڏو آسرو.

اللهُ جي پاڃهہ اڻ ڪُٽ آهي.

مثال: "الله جيئن نالو، تيئن مون وڏو آسرو" (شاهہ)

جيڏو هَڏُ، تيڏو سَڏُ.

هن پهاڪي جو استعمال، هڪ کان وڌيڪ ڌار ڌار معنائن ۾ ٿئي ٿو.

1ـ پيٽ ۽ ڪاڄ جو سَڏُ. ايترو ڏجي، جيتريون ڦنڊرون هجن.

2ـ پاڇي ٿيل پئسو يا چوپايو مال جيترو هوندو اوتروئي اوچتي گهرج ۾ ڏکي مهل ۾ ڪم ڏيندو.

3ـ جيتري جسم ۾ سگهہ هوندي، اوتروئي وات مان واڪو يا سڏ نڪرندو. جوان ۽ صحتمند ماڻهوءَ جو سڏ يا واڪو جيترو مارُ ڪندو، ڪراڙي يا هيٺي ماڻهوءَ جو آواز اوتري فاصلي تائين نہ رسندو.

جي چَرن، سي نہ مَرن.

جنهن جو معدو صاف ۽ هاضمو درست هوندو ان کي کاڌو پيتو وڻندو ۽ سٺي غذا کائڻ وارو بيمار نہ ٿيندو.

مثال: "جنهن اَنُ ڇڏيو تنهن قبر کي ڪن هنيو."

جنهن پاڻي ڇڏيو تنهن قبر کي ماٽي ڇڏيو." (اترادي پهاڪا 40)

"چُر پُر ۾ حياتي آهي." (اترادي پهاڪا 43)

جي رکين پياس پسڻ جي، تہ مَکڻ سيخ پچاءِ.

محبوب جي ملڻ جو گھرو ۽ گُھرجائو آهين، تہ فِراق جي ڏوڙائي مان لنگھي پارِ پئہ.

جي روحُ ڏٿي ريلو، تہ وطن هڪڙي وکَ تي.

رُوح جو ريلو = روح جي سَٽ کائڻ، دل ڪيڻ.

سِڪ سچي آهي ۽ وطن جي مِٽيءَ جو هڳاءُ اُتاولو ڪري تہ وڏو پنڌ بہ ڪا ڏِک نٿو ڏئي.

مثال: "سِڪندين کي سيد چوي، ڪوهہ جهليندو جهنگُہ" (شاهہ)

جيلَ بہ، مَرسن لاءِ نهيا آهن.

حق ۽ سچ جي راهہ ۾ وڙهندي جيل وڃڻ مردانگي آهي، پر چور ڌڙي ۽ لُچ ماڻهو بہ جيل وڃڻ تي فخر ڪندا آهن.

جيل کي، حضرت يوسف عہ جي دعا آهي.

ڏسو مٿئين چوڻي.

جيسين سچيءَ کي سارجي، تيسين پڳيءَ کي پيرجي.

آسري يا دلاسي ۾، هٿَ تي هٿَ ڏئي ويهي نہ رهجي. جيسين نئون چرخو يا اٺت ملي، تيسين پڳل تنل چرخي سان ئي ڪتڻ جو ڪم ٻاري رکجي.

مثال: "پڳي سان ئي پير، جيسينءَ رتو راسِ ٿئي." (شاهہ)

جيسين سچُ سچ ٿئي، تيسين ڪُتجي ڪوڙ.

سچُ تہ سچُ ئي آهي، پر جيسين سچ پڌرو ٿئي، تيسين ڪوڙ کائي ٿو وڃي.

جي ويا جاوا، سي وَل نہ آيا،
جي آيا، تہ بال ٻچا ڏايا.

اڳُ سنڌ جا وڻجارا وکر جا ٻيڙا ۽ غوراب ڀري انڊونيشيا جاوا تائين واپار لاءِ ويندا هئا. پاڻيءَ رستي جاوا جو پنڌ اڻانگو ۽ خطرن ڀريو هوندو هو پر وڻجارا اتان موٽندا هئا تہ ججهو ناڻو ڪمائي موٽندا هئا.

مثال: "جيڪو وڃي جائي، سو وَل نہ آئي، جي آئي، تہ پڙپوٽا ڏائي. (ماجر... 178)

جي وڃان وڃان ڪن، سي رهي رهندا ڪيترو؟

وڃڻ وارا مهمان، ڪنهن وٽ ڪيترو ترسندا؟ نيٺ تہ ويندا، انسان فاني آهي، جڳ ۾ ڪيترو وقت رهندو؟ نيٺ تہ مرڻو آهي.

مثال: هلڻ هارا منهنجا سپرين، وڃڻ وايون ڪن." (لوڪ گيت جي سِٽ)

جي وڃڻ ڪاڻ ويا، سي رهي ورندا ڪِين ڪِي.

مرڻ وارا ماڻهو جيڪي هيءَ جهانُ ڇڏي ٿا وڃن،سي وري ڪڏهن بہ موٽئا نہ آهن.

مثال: "مُئا بہ ڪڏهن، حسڻ تان موٽيا آهن؟"
(گل شڪر 231)

"مڙهہ بہ، ڪڏهن مُقامن مان موٽيا آهن.؟
(گل شڪر 231)

جي هوندو پيٽَ ۾ داڻو، تہ پوءِ ئي وڻندو راڳو.

پيٽَ ۾ ٻڪ هوندي، تہ سُونهن سوپيا بہ ڪا نہ وڻندي.

مثال: "پيٽ نہ جيسين روڄي، تيسين ڳالهہ مِڙئائي ڪوڙي." (گلقند 34)

"ڏءُ بنا ڏوليا، ناهي ساڄهہ سونهن جي." (شيخ اياز)

جيڪا پهرين پينهي، پوءِ ٽ ي پَٽي، تنهن جو اٽو، ڪڏهن نہ کٽي.

جيڪو مکيہ ۽ ضروري ڪم پهرين اُڪلائي ۽ پوءِ ٻيا رواجي ڪم اُڪلائي، ان کي ڪڏهن بہ کوٽ نہ ٿيندي.

مثال: "اڄ جو ڪمُ سڀاڻ تي نہ ڇڏجي." (گلقند 13)

جيڪا دائيءَ کان پيٽَ لڪائي، سا ٻارَ سان گڏ پنهنجو بہ سِرُ وڃائي.

ڊاڪٽر، حڪيم ۽ دائيءَ کان ڪجهہ بہ نہ لڪائجي، بيماري يا بيماريءَ جو اصل ڪارڻ لِڪائڻ سان فائدي بدران اٽلندو نقصان ٿيندو.

جيڪا عورتُ گهرُ نہ ڪري، اهو نہ ڪَري، تہ سياڻ ڪري.

جيڪا عورتَ ورَ ۽ گهر جو خيال نہ رکي ۽ گهر کي گهر ڪري نہ سمجهي، ان عورت جي خراب ٿيڻ جو امڪان وڌي ويجي ٿو.

مثال: "جيڪي گهرَ ۾ ڪين گذاريندين، تن کي لوڪ ميارون ماريندين." (گلقند 39)

جيڪا رات قبر ۾ هوندي، سا ٻاهر نہ ٿيندي.

موتَ جو وقتُ مقرر آهي، اهو اڳ يا پوءِ نہ ايندو پر مقرر وقت تي ايندو.

جيڪا راز سان رڌي اچي، حلال آهي.

مُلان جي گهر ڪُڪڙَ جو ٻوڙ رڌو پچڻ تي زال ٻڌايس، تہ ڪڪڙ الائجي ڪٿان اچي گهر ۾ ڪريو سو ڪُهي، ڪٽي رڌو اٿئون. ملان توبهہ، توبهہ ڪندي چيو. "حرام.... حرام...." زال مانيءَ جو پڇيس تہ وراڻيائين. تہ "رهو حلال آهي، ٻوٽيون مُردار آهن" پليٽ ۾ رهو پئي ڪڍيو تہ ڏوئيءَ ۾ ٻوٽي بہ اچي وئي. زال ڏوئي مان ٻوٽي ڪڍڻ لڳي تہ ملان رڙ ڪري ائين چيو

"رهو حلال، ٻُوٽيون مردار." (پهاڪن جي پاڙ 80)

"شور حلال، ٻوٽيون مردار." (گلقند 111)

جيڪا مگي آهي، سا پرٽبي بہ ضرورُ.

ڏسو پهاڪو: "جا سامائي آهي..."

جيڪا لڳي، سا اندي جي اک ۾.

جسم جي ڪنهن حصي ۾ سورُ هجي ۽ اتفاقي ڌڪ بہ ان ۾ لڳي، تڏهن چوندا آهن.

مثال: "جا لڳي لٺ، سا ڪاڻي جي اک ۾."

"مارَ مڙئي، منڌر واري گابي تي." (ماٺيلي 109)

جيڪا گهٽڻ جي صلاحَ.

چوڪرن لنين سان گڏهہ کي پئي ڪٽيو وتايو فقير اتان اچي لنگهيو ۽ چوڪرن کي ڏسي پاڻ بہ لڪڻ کڻي، گڏهہ کي ڪٽڻ لڳو ان تي ڪنهن چيس تہ "وتايا! اهو ڇا پيو ڪرين؟" تہ ٺهہ پهہ وراڻيائين. "ابا! جيڪا گهٽڻ جي صلاح."

لازمي ناهي. تہ گهٽڻ جي صلاح سان ٿيندڙ هر ڪم چڱو بہ هجي.

مثال: "پنجن ۾ پرميشور." (سنڌي پهاڪا 43)

جيڪب آباد، دل آباد.

جيڪب آباد شهر لاءِ چوڻي مشهور آهي.

مثال: "جيڪب آباد آئي جو نہ ڇائي جو." (اترادي پهاڪا 76)

جيڪي اَڻ ڏارين ٿا، سي دروازا بہ وڏا رکندا آهن.

جيڪي وڏو ۽ مهانگو شوق ۽ خفت ڪندا آهن، سي اُن جي پورائي جو ستُ بہ رکندا آهن.

مثال: "جيڪي ڪانچ پائيندا آهن، سي مُٽڻ جي جاءِ بہ رکندا آهن." (سنڌي پهاڪا 92)

جيڪي اُکرين ۾ متا وجهندا، سي مُهرين کان ڪهڙو ڊڄندا؟

جيڪي خطرن سان کيڏڻ جا هيراڪ هوندا، اُهي نتيجن کان ڪهڙو ڊڄندا؟

مثال: "جي پوندا سوڙهئين تن لڳندا سيلهہ" (گل شڪر 84)

"سيلهن ۾ هٿ وجهندا، سي سُور تہ سهندا."

(گلقند 118 ا)

جيڪي پيٽ ۾ ماپيون، سي ڪُني ۾ بہ ماپي ويندون.

پيٽ جايَن نياڻين جو ماءُ پيءُ تي ڪهڙو بارَ ٿيندو؟ جڏهن ڪا نياڻي ساهرن کان رُسي ماٽن ۾ اچي ۽ ساهرا کيس پرچائي، پاڻ سان وٺي وڃڻ لاءِ اچن، تڏهن نياڻي جا ماءُ پيءُ ائين چوندا آهن.

جيڪي پيئن تروَ، تن کي ه وُر نہ ٻرو.

ڀنگ جي موالين جو گُفتو.

ٿاڌل يا ڀنگ گهوٽي ڇاٽي ٿانءَ ۾ رکبي، تہ قوڳ مان نپوڙيل مغزيات جو عرق تري ۾ رهجي ويندو آهي.

جيڪي پيئن، سي جيئن، ٻين جو جيئڻ الاهي.

اِلاهي = اجايو، فضول، ڏکيو. موالين جو گُفتو.

جيڪي ڏَئي نہ ٿا ڄاڻن، سي وٺي بہ ڄاڻن ٿا.

جهيڙڪار ڪانچ ۾ واترادو ماڻهو اوتر ڏيندو تہ جهيڙو ڪري بہ اوڳاڙي ڪندو.

جيڪي ڄٽين، سي نپائين.

جنهن ڪم ۾ جنهن کي مهارت هجي يا جيڪو ڪم جنهن جو مهڙ مرڪ هجي، سوئي ڪري. جيڪو مسئلو پيدا ڪري، سوئي مُنهن ڏئي.

مثال: "جو ڄٽي، سو نپائي، جوڏاري، سو پاري." (پهاڪن جي حڪمت 72)

جيڪو ڄوانءِ، سو تہ اڳيئي آهين.

همراهہ کي گڏهہ اِٺ هنئي، ان تي هن ڪاوڙ مان گڏهہ ڏانهن ڏسي ائين چيو.

جيڪي جُلهہ تي سي دل تي، جيڪو ڄامَ سان سو نامَ سان، جيڪو يارَ آ، سو ڀائيوارُ آ.

ڄام صادق عليءَ جي سنڌ جي وڏ وزارت واري دور ۾، جڏهن هن دڙڪي ۾ لالچ جي هٿيار سان ٻين پارٽين جا ميمبر ٽوڙي حڪومت ٺاهي هئي، هيءَ پهاڪو انهن ڏهاڙن ۾ سرجيو ۽ عام ٿيو.

مثال: "جيڪي چُلهہ تي، سي دل تي، جيڪي اُسريا، سي وِسريا." (پهاڪن جي حڪمت 74)

جيڪي منجهان ماڻ، سو ڪُڇڻ مان ڪِين ٿئي.

تکي ۾ ڳُتي لفظ جي ساڳئي لهجي ۾ موٽ ڏيڻ سان جهيڙو ٿيندو پر ڳتي ۾ تکي جملي جي ماٺ جهڙي موٽ آهي ٿي ڪا نہ ان سان اڳلي جي داڻ ٻي اثر ٿي وڃي ٿي.

مثال: "چُپ، هزار تکن جملن کان بہ تکي آهي." (اترادي پهاڪا 43)

جيڪي هٿان جا هريا، سي قيام بہ ڪو نہ مڙندا.

عورتن پاڻ ۾ ڪچهري پئي ڪئي، هڪ عورت چيو "ادي هتي تہ مڙس پاڻ تي ڏاڍ ۽ جبر ڪن ٿا، پر قيامت جي ڏينهن پاڻ ساڻن پلٽ ڪنديونسين." ان تي ٻي عورت تڏو ساهہ کڻي ائين ورندي ڏي.

مثال: "هيڙ، ڇني پيڙ." (ننڍڙي روپ.... 86)

جيڪي ڪمائين، سي کائين.

محنت ڪرڻ وارا ماڻهو ئي شڪيو ٽُڪر ٿا کائين ۽ عزت سان جيئن ٿا.

جيڪو آسمان سان مٿو گَسائيندو، سو ضرور ٿابو کائيندو.

تڪبرُ هٺ ۽ وڏائي ڪرڻ وارو ماڻهو آوس نقصان ۾ ويندو.

جيڪو اُبتا واهڙَ ترندو، سو ٻانهون هٽي مرندو.

واهڙُ = درياهہ جي چاڙهہ واري مُنڌ ۾ درياهہ مان وهي ايندڙ پاڻيءَ جو وهڪرو. جيڪو جهنگن ۾ چَرن ۾ چوڙ ڪري ٻوڏ آڻيندو آهي.

جيڪو ڏئي وائي جوڪم وارا ڪم ڪري ۽ اڻ ٽيٺي ڪم لاءِ هٺ پير هٽي، اهو نقصان ڪائيندو.

جيڪو ٻئي لاءِ کڏ کٽي، سو پاڻ اُن ۾ پوي.

جيڪو ماڻهو ٻين جا پير ٿڪيڙ لاءِ سٽيون پيو سٽيندو ۽ بدخواهي ڪندو تہ پنهنجو پاڻ کي نقصان رسائيندو.

مثال: ڪرجا کڏ کنئي، پوڻ ڪارڻ پرينءَ جي، تنهن ۾ پاڻ پئي، غِيبتي غار ٿيو." (شاهہ)

جيڪو پنهنجو پٽڪو لاهي هٿ ۾ ڪري، ان کي ٻئي جو لاهيندي ڪهڙي دير؟

لُوٺيو ماڻهو جنهن کي پنهنجي عزت جي پرواهہ نہ هجي، اهو ٻئي جي ڪهڙي عزت رکندو؟

جيڪو تريءَ تي مُٺي، تنهن کي مُنهن تي مُتجي.

جيڪو جهڙي اڳرائي ڪري، ان کي ان کان بہ اڳري موٽ ڏجي.

مثال: "جهڙي سان ٿجي تهڙو." (سنڌي پهاڪا 49)

جيڪو ٿُلهير ۾ ٿُوڪون ڏيندو، سو پنهنجو مُنهن چارُ سان پريندو.

ٿُلهير = چُلهہ جي چارُ رَکَ.

ڏسو: "جيڪو اُبتا واهڙ..."

جيڪو ڪاڻي نہ مڃي، هندو نہ مسلمان.

جيڪو ماڻهو ڪنهن جو ڳڻ، تورو يا چڱائي نہ مڃي، اهو ڪنهن بہ ذات، برادري ۽ مذهب سان تعلق رکندو هجي، پر چڱو انسان نہ هوندو.
مثال: "جنهن جو کائجي، تنهن جو ڳائجي" (پهاڪن جي حڪمت 73)

جيڪو ديڳ ۾ هوندو، سو پاٽ ۾ پوندو.

پاٽ = ٺڪر جو وڏو ٿالهہ
جيڪو هَڙَ ۾ يا پاچي ٿيل هوندو اهو ئي هٿ ۾ ايندو. جنهن وٽ جيڪا علميت، ڄاڻ ۽ لڇڻ هوندو اهو ئي گفتگو مان پڌرو ٿيندو.
مثال: "جيڪو ڳني ۾ هوندو سو پاٽ ۾ پوندو. (گلقند 76)
"جو ڏُڙُ جُڙي جن سين، سو وڙ سيئي ڪن." (شاهہ)

جيڪو چوي جِيءُ، تنهن کي چئہ سدا جيءُ،
جيڪو چوي ڦُوٽُ، تنهن کي چئہ ڀوڏ.

ڦوٽُ = ڦِتڪار، لعنت، ڌڪار
ڀوڏ = ڦتڪار واري سڏ جي اڻ وڻندڙ ورندي
جيڪو جهڙو ورتاءُ ڪري، ان جي ان کان بہ ڀرپور موٽ ڏجي.

جيڪو محبت ۾ نہ ٻڌو، سو ڪامڻي نہ ٻڌبو.

ڪامڻي = جادو، مڻ، ڀوهڙ خوبصورت عورت
محبت ڪرشماتي جذبو آهي جنهن تي محبت جو اثر نہ ٿئي ان تي ٻيو ڪو بہ جادو يا ڀوهڙ اثر نہ ڪندو.

جيڪو نَميو، سو ڦِبيو.

ڦِبڻ = چڱي حاصلات ٿيڻ، مرادون پوريون ٿيڻ، پرائي شيءِ پنهنجي ٿيڻ.
نوڙت ۽ نهٺائيءَ سان هلڻ وارو ماڻهو گهڻو ڪجهہ حاصل ڪري ٿو.
مثال: "واءُ ڏسي، گاهہ بہ نمي." (گلقند 68)
"نِمي، کِمي نهارِ، ڏمر وڏو ڏڪ،
سنجان صبر سِکُ، جي سنواريا سمجهين." (شاهہ)

جو لُقمو ڏئي، سو لُقمانُ.

لُقمو = ٿاڪاٽُو پڙ چڪ جي دُرستي
لُقمان = ڏاهو داناءُ
تراويح نماز ۾ قرآن جو حافظ قرآن پڙهندي ڪٿي ٿلجي پوندو آهي. تہ پوئين صف ۾ بيٺل ٻيو حافظ سندس دُرستي ڪندو آهي ان کي ٿاڪاٽو يا لقمو چوندا آهن.
جيڪو ٻين جي اصلاح ڪري ٿو سو ڏاهو آهي.

جيڪو ساڏي، سو واڏي.

ساڏي = ڳُڻائتو سادي طبيعت وارو، همت وارو.
سادگي ۽ ڳُڻ وارو ماڻهو سدائين خوش ٿو رهي.

جيڪو، سڄ کي ڏيئو ڏيکاري،
سو، پنهنجو تيلُ، اجايو ٻاري.

ڏسو پهاڪو: "اُپ اکئين ڏسجي..."
مثال: "هٿ جي ڪنگڻ کي آرسيءَ جو ڪهڙو ڪَپُ؟" (گلقند 128)
"ٻتي نہ ٻار اگڻ جي.
چوڏهينءَ جو چنڊُ چمڪي ٿو." (تنوير عباسي)

جيڪو واءَ کي پُني ڏئي نٿو هلي،
سو پنهنجا پيرَ ڏکيا ٿو جهلي.

جيڪو زماني جي دستور ۽ رسم رواج سان نهڪي نٿو هلي ان کي ڏکيائيون اڳيان ٿيون اچن.
مثال: "جهڙو لڳي واءُ، تهڙي ڏجي پُٺ." (گلقند 68)

جيڪو واءُ لڳي، ان کي سامهون ٿجي.

جيڪي بہ حالات سامهون اچن، تن سان مُڙسان مُڙسي مقابلو ڪري مُنهن ڏجي.

جيڪو هٿ ڪٽي وڏي ڏي، تنهن سان ڦهڙي ٿئي، هاءِ!

جيڪو وڏي سان سامهون ٿو ٿئي، تنهن کي سيڪو ڦِٽ ملامت ٿو ڪري.

جيڪو هٿَ ۾، سو واتَ ۾.

ڏسو پهاڪو: "جيڪو ديڳ ۾..."
مثال: "جيڪو ڪُوهہ ۾ هوندو سو آنهہَ ۾ پوندو." (گلقند 76).

جيڪو هِڙ سان نہ مُئو، سو ترار سان بہ نہ مرندو.

هِڙِ = طعنو مِهڻو چِڙٻ، ويڻ.
ماڻهپي ۽ اکر واري انسان لاءِ تہ مِهڻي جا بہ اکر بہ ڪوڙ آهن پر اُٺاسي انسان کي تہ ترار جو گهاءُ بہ اثر نٿو ڪري.

جيڪو هٿئي ڪوڙ، تنهن کي ڏُڪر جو ڪهڙو ڏَرُ؟
هَڏَ پڳل ۽ محنتي ماڻهوءَ کي ڪڏهن به کوٽ ۽ هٿ جي تنگي نه ٿيندي.

جيڪو ڪري پيءُ، سو ٿي سکي پُٽ.
ڏسو پهاڪو "پُٽ، پيءُ جي آءِ."
مثال: "جهڙو وَڻُ، تهڙو ڦَرُ." (گلقند 93)

جيڪو ڪوڙي نه اچي، سو سچيءَ ڪهڙو ايندو.
جيڪو ڪُوڙي ڳالهه پُڌي به سار لهڻ نٿو اچي، سو سچي ڳالهه ۾ اوکيءَ ۾ ڪهڙو پر جهلو ٿيندو؟

جيءُ آهي، ته جهانُ آهي.
دنيا، جهان جا سمورا رنگ، جيءُ جان سان آهن.
مثال: جيءُ خوش، ته جهان خوش." (گلقند 76)

جيئي شاهه، جبل ۾ شاهه.
شاهه نورانيءَ جي عقيدت مندن جو نعرو.

جيئي لال، ناهي خيالُ.
قلندر شهباز جي عقيدت مندن جو نعرو.

جيءُ جَٺءُ تن کي، جن تو کي جيءُ سيکاريو.
سنڌي هندو سماج ۾ نياڻين جو ساهراڻو پاسو مٿي ۽ پيڪاڻو پاسو نِميل هوندو آهي. ڪو ماڻهو ڪيڏو به آڪڙ ۽ تکي سياءِ وارو هجي پر نياڻيون جوان ٿيون ته سندس سموري آڪڙائپ، نهٺائيءَ ۾ بدلجي ٿي وڃي.
مثال: "ڪُتا قريبن اڳيان، ڪنڌ ڪٽين تو ڪيئن؟ جنين سيکاريئي جيءُ، تن ڏند ڏيکارين تن کي." (شاهه)

جيئري ساهه کي، نه سيڪائجي.
وَس ۾ هجي ته ڪاڏي پيتي ۽ چوڙماڻ ۾ پنهنجي روح کي نه سِڪائجي، حيثيت آهر کائجي، پيئجي ۽ چوڙجي ماڻجي، دل جي جائز خواهشن کي نه دٻائجي.

جيئري ڪجهه نه ڪيائون، مُئي ڍَڪ ڍَڪ پٽيائون.
ماڻهوءَ جو جيئري قدر نٿو ٿئي پر مُئي کان پوءِ هن جا گڻ ياد ٿا پون ۽ هن جي وڇوڙي جو احساس رُئاري ٿو.
مثال: جيئري ڪو نه سَنيان، مئي ڏڙ ڏِڙ پٽيان. (ماجر ... 165)
"جيڪي مُئي ڪنداهه سو جانب ڪريو جيئري." (عبدالرحيم گرهوڙي)

جيئرن سان جهيڙو، مُئن تي ميڙو.
جيئرن سان جهيڙا، تڪرار ۽ اختلاف پيا ٿيندا رهندا آهن پر مُئي تي سڀ ويڇا وساري گڏ ٿي ويندا آهن.
مثال: "پنهنجن سان وير، پراون سان ميڙ." (گلقند 107)

جيئرو ڪاٽي مُئو مَچي، اها ڳالهه علم جي عقل ۾ ڪيئن اچي؟
مرڻ واري جا مائٽ مُئي جي روح کي ثواب پهچائڻ لاءِ ختما ۽ ست جمعاڻا ڪري مُلن کي کارائيندا آهن. هڪ شاعر "علم فقير" ان ڳالهه کي شاعريءَ جي سٽن ۾ آندو آهي، ته مُئي جي نيت ڪري هتي مُلن کي جيڪي طعام کارايا ٿا وڃن، اُهي مُئي تائين، ڪيئن ٿا پهچن؟ ڪائين ملاءِ پهچي مُئي کي؟

جيئن ٿا ڏيندڙ ڏين، تيئن جي چيندڙ چين، ته بيتن ۾ 'بيگو' چوي، ڪَکَرَ ڪين پين.
چيندڙ = چوندڙ شاعر، سُگهڙ
چِين = چَوڻ، اُچارين، سرجن.
ڪکر = بگاڙ زيرن زبرن ۽ تلفظ جون غلطيون.
پِين = پوَڻ.
شاعر ۽ سگهڙ، جيئن بيت سرجين ٿا تيئن پڙهندڙ ۽ اچاريندڙ انهن کي درست تلفظ سان پڙهن ته بيتن ۾ بگاڙ پوي ئي ڪو نه. شاعريءَ کي ڌيان سان ۽ جيئن جو تيئن اُچارڻ گهرجي.

جيئِنسِ ڏٽي، مَرنِس چورَ.
مال جا پارکو پاڳيا ۽ وهٽن جا خفتي جڏهن پلوڙ ڏاند، مينهن، اُٺ يا گهوڙي کي ڏسندا آهن، ته ان جي پُٺيءَ تي هٿ ڦيري دعا ڏيندا آهن، ته "شل، چورن، ڦورن، دشمنن ۽ هٿ گُهرن جي بُري نظر کان بچائي، ڏٽيءَ کي رب سائين بخشي بچائي ڏئي."

جيئن جَهل، تيئن ٻَجَ.

ٻجَ = هٿيِ، ڇُرڇ، اُلر.

جنهن ڳالهه کان روڪجي ڄاڻي واڻي ان ڳالهه تي زور رکڻ

مثال: "ڇرئي کان پڇيائون. 'ڪي ڇگو آهين'؟ ڇي. ڏيئرون دير وَڏ." (گل شڪر 104)

جَڏا جياري، مُرڪندڙ ماري.

موٽ اڳهائيءَ. سگهائيءَ تي آهي ٿي ڪون.

مثال: "ملوڪ ٿو ماري. جڏا جياري." (گلقند 20)

جڏو ڪاٽو ماستر، لنبُ لومز سپاهي.

موجوده سياسي دور جي سفارشي ڪلچر ۾ سياسي ڪوٽا تي ڏڏي ۽ بنهه جڏا ماستريءَ ۾ ۽ لُچ. لومز ۽ بگڙيل نوجوان سپاهيءَ جي نوڪريءَ ۾ ڀرتي ٿي وڃن ٿا.

جڏهن هٿئون وئي، تڏهن الله تي پئي.

جڏهن ڳالهه ماڻهوءَ جي وس ۽ پهچ کان ٻاهر ٿي ويندي آهي، تڏهن ان کي الله جي ڪرٽي سمجهندا آهن. رِڏ اڳيئي مرٽي، بد پئي بگهاڙ تي.

(ماڃر... 173)

جڏهن ڪَنَ پراوا ٿيا، تہ واليون بہ پرايون ٿيون.

ڏسو: "ڏنل ڏاڃ..."

جڏهن، ڪَٽو ڪَرارو ٿيندو، تڏهن پيٽ بہ دشمن ٿيندو.

ڪٽو ڪرارو = پلو فصل. فصل وارو ڏياري. پئسو گهٽو ٿيڻ. گهٽو پئسو جهيڙي جي جَڙ آهي. مسئلن کي جنمي ٿو ۽ پائرن ۾ بہ وڇوٽيون وجهي ٿو ڇڏي.

جَرَ ڪي جُوءِ جهلي.

درياهه جي چاڙهه واري مُندَ ۾ جڏهن درياهه مان واهڙ وهي ايندا آهن. تڏهن ٻوڏ جي اُن پاڻيءَ کي جهنگ ۽ ٻَڙ روڪيندي آهي.

جَڙن تي کهڙا سنجَ؟

جڙا= ڪچا ۽ نوان وهٽ. سيڪڙات.

هيءَ چوراٽو پهاڪو آهي. جيئن ڪچن وهٽن. توڏن ڪنواٽن ۽ وڇرن تي سواريءَ لاءِ سنج نہ رکبا آهن. تيئن گهاگهہ چور نون ۽ سيڪڙات چورن تي گهٽو بارُ ۽ ڀروسو نہ رکندا آهن.

جن الله تي پاڙيو، تن سوير چاڙهيو.

توڪل وارو ماڻهو جيڪو الله تي آسرو رکي ٿو ان کي ساجهر سويل ملي ويندو آهي.

ڏسو: "توڪل جا......"

جِنين ادب، تِنين حاصل.

ادبَ. اخلاق ۽ سُٺن لڇڻن وارا ماڻهو جتي ڪٿي عزت ماڻيندا آهن.

مثال: "ادب اٿئي اوٺ. اوٺ تہ آڳاهون ٿئين." (سچل سرمست)

"آئي پهر ادب سين. پنهون جي پُڇن. رَس ريزلايون تن سين. ڪجاڙي ڪي ڪن." (شاهه)

جنڊَ جو مَٽيون پَڙُ، سدائين چڪر ۾.

جيئن اَنُ پيهڻ مهل جنڊ جو مٽيون پڙ. سدائين پيو ڦرندو آهي. تيئن گهوٽيتن جا سدائين. ڪناريتن ڏانهن پنڌ هوندا آهن.

جَنڊ ڪڍي سسئي، پنجوڙيون پائي.

جنڊ ڪيڻ = ڪشالا ڪيڻ.

پنجوڙيون = سَنهي ڏوري يا چَمر جي وڏي جيڪا پکين جي پرن يا پيرن ۾ ڏيڍي ڳنڍ ڏئي ڦاسائبي آهي.

مقصد ماڻڻ لاءِ ڪو سسئيءَ جيان ڏونگرن جا ڏاڪڙا ڪيڍي. جيڪا پَر ۽ پير ٻڌل پکيءَ جيان. ونڊر جي واقف نہ هوندي بہ ڪشالا ڪيڍي ڏونگر ڏوري ٿي.

مثال: اجان اُٺ ڪيڻ. مسئي." (گلقند 14)

جن جا ماڻهو مُريدَ، تن کي کهڙو ڪالَ؟

سندَ جا پير ۽ مُرشد. جن جي عقيدت جي تندُ ۾ ماڻهو ٻڌل هجن. تن کي کهڙي ڳالهه جي کوٽ ۽ پرواهه هوندي؟

مثال: "ماڻهو جنهن جو مالُ. تن کي کهڙي ڳالهه جو ڪالُ؟ (اترادي پهاڪا 151)

جن اڳيان وارَ وڃايان، تن سان کهڙو سِينُو ساهيان.

ڏسو: "جتي وار وڃايا..."

مثال: "جن کي ڏنيون جايون. تن سان ڪهڙيون ٻاهيون؟" (پهاڪن جي حڪمت 80)

جن جتي پاڙيو، تن کي تتي مليو.

پنهنجي سوچ سمجهه ۽ ذهني سطح آهر. جنهن جتي توڪل ڪئي، تنهن کي اُتي ئي ملي ٿو وڃي.
مثال: ”جن جاتي جاتو تن تاتي پاتو.“
(اترادي پهاڪا 39)

جن چاڙهي، تن چکي به ڪا نه.

جن جُهدَ پٽي ڪٽي ڪمائي ميڙا چونڊي ڪئي تہ انهن جو سمورو پورهيو پوتارن ۽ سيٺين جي کيسن ۾ هليو ويو.
ڏسو ”پڪل ماني بہ...“
مثال: ”ڪاهوڙي ڪِجن، پَسي پورهيت وِيسرا.“ (شاهہ)

جن چاڙهيو، تن چکيو.

جن هَڏا لوڙي محنت ڪئي تن کي ان محنت جو ڦلُ مليو.

جن چڏي دعويٰ، سي ٿيا ساوا.

جن درگذر ڪئي ۽ مُڙي ويا، سي آباد ٿيا.
مثال: ”مُڙيا، سي جُڙيا.“ (گل شڪر 234)
”جن ڪسيرو قيمت، سي بہ سوداگر نہ جهلي، تنين لڏا لک، جي پري ڪان پريِ ٿيا.“ (خواجہ محمد زمان)

جِنَ خدا جا واوَ آهن.

واوَ = هوا.
جن بہ انسان جيان خدا جي مخلوق آهن. جيڪي هوا جيان وجود تہ رکن ٿا. پر ڏسڻ ۾ نٿا اچن. ان ڪري خدا جا واوَ سڏجن ٿا.

جن سندا، تن سامهان.

جيڪو ڪندو تنهن کي ئي پنهنجو ڪيتو اڳيان ايندو.
مثال: ”جيڪو ڪري، سو پري“
نئڊري روپ..... ص14)
”پيون ڪوهہ پُڇهن، جن سندا تن سامهان. (شاهہ)

جِنس ئي جنس کي ڳولي ٿي.

هر ڪو پاڻ جهڙي حال ۽ حيثيت واري جوڙ جيسين کي ڳولي ٿو لهي.
مثال: ”ستُ، سَتَ کي ڳولي. (رئي آهي... 104)

جَنوري جِنُ آهي.

جنوري مهيني ۾ سيارو ڦوهہ مُند ۾ هوندو آهي، ماڻهن چواڻي، جيئن جن ماڻهوءَ جي سرير ۾ واسو ڪري ويندو آهي تيئن سيءُ بہ ماڻهوءَ جي سرير ۾ داخل ٿي سُن ڪري ڇڏيندو آهي.

جنهين سندي مَنهين، تنهين سندو آچارَ.

مَنهين = گهر. تڏو ڪکائين جهوپڙي
آچ'ر = فيصلو نبيرو
جنهن جو تڏو هوندو ان جي ڳالهہ مٽي ٿيندي.
مثال: ”جنهن جو تڏو تنهن جي ڳالهہ“ (رئي آهي... 77)

جنهن اُلاريو، سو هَٽندو.

جنهن ڏَڪُ هٽڻ لاءِ هٽُ ڪنيو ان ۾ مُروت ۽ لحاظ نہ هوندو اهو ڏڪ اُلاري سگهي ٿو تہ ڏڪ هٽي بہ سگهي ٿو.

جنهن نَهيو ڪئي، سو نَهيو.

نهيو = درگذر ڪريو مُڙيو جُڙيو آباد ٿيو.
ڏسو ”جن ڇڏي دعويٰ.....“

جنهن گوڏي تان ڪنئي، تنهن لاءِ جهڙو تارِ تهڙو تانگهو.

گوڏي تان ڪڻڻ = اگهاڙو ٿيڻ. لڄ لاهي ڇڏڻ.
تار = اُونهو پاڻي.
تانگهو= ننڍو گهٽ پاڻي
نَڪ نرجو ماڻهو اگهاڙو ٿي ويهي تہ ان کي ٻين جي لڄ ۽ شرم جو ڪهڙو خيال ٿيندو؟
مثال: ”لنگهي لاٿي لوئي، تہ ڪيا ڪريگا ڪوئي.“ (گل شڪر 207)

جنهن کي، الله رکي، تنهن کي ڪيرُ چکي.

جنهن کي اللهُ پنهنجي حفاظت ۽ آمانِ ۾ رکي، اُن کي ڪو بہ ڇيهو نٿو رسائي سگهي.
مثال: ”اُهي ڳري ڪين ڳَرن، جي قائم رهن. ڪِيرَ سان.“ (اترادي پهاڪا 30)

جنهن کي پنهنجي گهر جو داڻو، سو، ٻين ڪڙمين سياڻو.

ڪُڙمي= هاري
جيڪو هاري پنهنجي هارپئي جي ونديءَ مان، ٻچن جي پيٽ قوت لاءِ سال جو اناج، گهر ۾ سانڍي ٿو رکي، اهو ٻين هارين ۾ سمجهو ۽ ڏاهو هجي ٿو.

مثال: "ذات پلي اُن جي جنهن جي گهر مهندان پلي." (ماجر...182)

جنهن کيتَ کانياٺي ڇڏي، تنهن جو ريع پاٺيءَ سان ڇا؟

کيتُ = پوک فصل، هاريو

کانياٺي = جهار هڪلڻ لاءِ سُٽَ مان ٺهيل ۽ وَٽيل رسي، جنهن جي وچ ۾ مٽيءَ جو ڳوڙهو وجهي گهمائي هڻندا آهن ته ٺڪاءُ ٿيندو آهي ۽ پکي اڏامي ويندا آهن.

جنهن ڪم سان واهپو ۽ تعلق نه رهي، ته اُن ۾ مداخلت به نه ڪجي.

مثال: "سا ٿُون ڪچاڙياءِ، سڪڻ جون سڏون ڪرين؟" (شاهه)

جنهن کي جُوءِ تي غيرت نه آئي، تنهن کي جوءِ تي به ڪا نه ايندي.

جُوءِ = ماڳُ، مُلڪُ، ٿَرُ

جوءِ = زالُ.

پنهنجي جنم يومي ۽ ماتر يوميءَ سان، هر ماڻهوءَ کي اُنسيت ۽ لڳاءُ هوندو آهي.

مثال: "سجڻ ۽ ساٿيهه ڪنهن اٺاسيءَ وسري" (شاهه)

جنهن کي ڄڻجي سائين، تنهن جي ڪهڙي لانئين؟

لانئين = گهٽتائي، اوڻائي

جنهن لاءِ دل ۾ عزت، احترام ۽ پيار هجي، اُن جي اُوڻاين کي ڪهڙو ڏسبو؟

جنهن کي ماءُ نه ماءُ ڄائو، سو به گهٽن ماءُ پيءُ وارن کان سائو.

ماءُ ڄائو = ڀاءُ، ڀيڻ، گهر ڀاتي.

سائو = سکيو ستابو آسودو.

پرديس ۾ رهندڙ ماڻهو جتي ڪو به مِٽ مائٽ يا گهر جو ڀاتي يا ڄاڻ سڃاڻ وارو نه هجي.

ڇورو ڇنو جنهن کي ڀاءُ ڀيڻ نه هجي.

مثال: "نه مون ناناٽنان ڪنيو نه مون ڏاڏاٽنان، پرينءَ جي پاران، مون سين وڏا وڙ ٿيا." (شاهه)

جنهن کي مُنهن ۾ نَڪُ ئي ڪونهي، ان کي ناسَ پِتو، ڪهڙو هوندو؟

اٺاسي، نٺودو ۽ بي لڄي ماڻهوءَ لاءِ چوندا آهن.

مثال: "جو ڄائوئي ڪونهي. سو مرندو ڪيئن؟

"اديون آتڻ واريون نرجا نَڪ ٿيانِ.

وڏيا تان نه ويانِ، پاٽان مورين مُنهن ۾. (شاهه)

جنهن کي ناهي سر جو سانگو، تنهن لاءِ جهڙو تارِ تهڙو تانگهو.

سانگو = پرواهه خيال

بي ڊپو ۽ سِربُت مان بيزار ماڻهو ڪنهن به خطري يا جوکم کان نه ڊڄندو آهي.

مثال: "تَرَّ تڪِڙ، تار گهڙڻ ايءُ ڪانيارين جو ڪمُ." (شاهه)

جنهن کي هيٺين واتَ پئہُ نه مٿين وات پئہ، تنهن کي سؤ ڪٽي چئہ، ته به ساڳي ڪار ڪمونءَ جي.

بي ڊپو ۽ ضدي ماڻهو پنهنجي رٽيندو ۽ پنهنجي هلائيندو آهي ان تي ڪنهن به نصيحت يا سمجهاڻيءَ جو اثر نه ٿيندو آهي.

جنهن کي واتُ هوندو، سو کائيندو به ضرورُ.

جيئري ماڻهوءَ کي جياپي لاءِ کاڌو پيتو ضروري آهي.

جنهن يار جو پارُ نه سڃاتو، تنهن ڄڻ يارُ نه سڃاتو.

پارُ = طرف، نشاني،

جنهن يار جي ڪنهن نشاني، حوالي موڪليل ماڻهوءَ يا نياپي کي مانءُ نه ڏنو ان ڄڻ يار کي مان نه ڏنو.

مثال: "بانيڻ ٿيءُ ٻُوٽيون، ته ڪُتا کائني ڪيچ جا." (شاهه)

جنهن جي عمر جي خير هجي، ان جا ڏند ڪهڙا ڏسبا؟

اُضحيءَ لاءِ خريد ڪرڻوتت ڍور جو واتُ پٽي ڏند ڏسبا آهن. ته ٻڙاندو ٿي ويو آهي يا نه پر جي گهر جو پاليل هوندو ته ان جي عمر ساري پٽي هوندي، ڏند نه ڏسبا.

جائي جمر کان جنهن جا لچڻ سارا پيا هجن، ان جي باري ۾ پڇڻ ڳاڇڻ اجايو آهي.

مثال: جنهن جي ساکن جو سهي، تنهن جا ڏندَ ڪهڙا ڏسجن؟" (اترادي پهاڪا 121)

جنهن جي ماني، تنهن جي ڪاني.

ڏسو "جنهن جي مَنهين..."

مثال: "جنهن جي ويلا، تنهن جي رکيا." (گلقند 77)

جنهن جي مغز ۾ واءُ، تنهن جو هوش نہ جاءِ.

هوڏيري ۽ مت موڙهيل ماڻهوءَ جو هوڏ تي چڙهي عقل چڏائجي ويندو آهي.

جنهن جي ناني نياڳي، تنهن جا ڏوهٽا ڪهڙا ڏاتار ٿيندا؟

نَسلُ انساني هجي يا حيواني، بڻياد جو اثر ۽ ڇڪ پيڙهين تائين رهي ٿو.

مثال: "جنهن جو بَدِ بڻيادُ، تنهن جو ميوو مِٺو نہ ٿئي." (سنڌي پهاڪا 89)

جنهن جي هٿَ ۾ ڏوئي، بُکَ مري سوئي.

ٻوڙيا پِتَ جو ڪُنو ونڊڻ واريءَ لاءِ ڪڏهن ڪڏهن ڪُنيءَ ۾ ڪجھ بچندو ئي ڪونهي.

جنهن جي گهر ۾ ڪاهي، تنهن جي چري بہ ڏاهي.

ڪاهي = اَنُ ڪٽڻ لاءِ بہ ٻورا گڏ سبيل، وڏو ٻورو.

ڏسو "جنهن کي پنهنجي گهر...."

مثال: "دلي ۾ داڻا، ڪُڏنِ ڪُتاڻا." (ماتيلي...106)

جنهن جو پاورَ، تنهن جو پادر.

ملڪ ۾ سياسي ڪلچر جي بدعت بابت جرّيل چوٽي اقتدار ۾ اچڻ کان پوءِ مخالفت لاءِ رڻ تپائي ڏيندا آهن.

جنهن جو ڪائجي، تنهن جو ڳائجي.

جنهن وراثتي ماڻهوءَ جو وڙُ هجي تہ اُن کي ڳائجي.

مثال: "مان ديوان جو نوڪر آهيان، نہ واڱڻ جو." (پهاڪن جي پاڙ 103)

جنهن جو جيترو تنهن جو تيترو، فقيرَ جو ڪهڙو ڪمُ ڪڇڻ جو؟

ڪنهن فقير کي اچي ريڇڪ ٿيو تہ گڏھ جو پُڇُ وڏو آهي يا گهوڙي جو؟ پڪ ڪرڻ لاءِ ڪانيءَ جو ٽڪرو ڪٽي گڏھ جو پُڇُ ماپڻ لڳو تہ گڏهڙاٽ وهائي ڪيس تڏهن ڪانيءَ مان هٿُ ڪڍي ائين چيائين.

ٻين جي اندروني ۽ ذاتي معاملن ۾ ٽنگ اڙائيبي تہ ان مان چڱائي ڪا نہ ٿيندي

جَنهنَ جو خُلقُ، تنهن جو مُلڪ

جنهن وٽ مِٺي زبان، صاف سُٿرو ڪردار ۽ اخلاق وارو سياءُ هوندو اُهو هر هنڌ جيءَ ۾ جايون جوڙيندو.

جنهن جو ربُ، تنهن جو سَبُ.

ڏسو "الله مهربان....."

مثال: "بي واهن جو واهي، اللهُ." (اترادي پهاڪا 31)

"جَنين ريجهايو ربُ، وِير نہ وڙهي تن سان." (شاهہ)

جنهن جون سارُيون، تنهن جو پلال.

پلالُ= سارين جو اَنُ نڪرڻ کان پوءِ بچيل ڪک پن، پراڙ

لاڀُ بہ تنهن جو ٿيندو جنهن جو مُورُ هوندو.

جنهن جو واءُ ٿئي ويري، تنهن جو ڊينگو ئي ڊيري.

ڊينگو = هُرلي يا نار جو مُهڙ وارو چڪر يا ائٽ جو چرخو.

جڏهن الهندي جي ڪُنڊَ لڳندي آهي، تہ ڪٽڪ جو سائو فصل بہ اُن جو داڻو ماري ۽ سُڪائي ويندو آهي. فصل کي ڪاپاري ڏڪ لڳندو آهي.

مثال: "والي، واهرڪا ڪري، واءُ سٽائو وارِ." (شاعري سِٽ)

"ڪاچي واءُ، ٻوڙي يا ٽوڙي." (ماڇر...168)

جنهن جوءِ جا ڳابا ڏنا، تنهن جوءِ ڏني.

اڳ چوپائي مال جي جسم تي ڏنپ سان نشان هڻندا هئا. ان مان پتو پوندو هو تہ هيءُ مال فلاڻي مالوند يا

فلاڻي جوءِ يا علائقي جو آهي. واٽهڙو يا مسافر به جهنگ ۾ چرندڙ مال جي جسم تي لڳل نشان مان اندازو لڳائيندو هو ته هي ءُ فلاڻي جوءِ يا علائقو آهي. مال جي کُوءِ، روءِ ۽ سگهه مان ماڻهوکي پتو پئجي ويندو هو ته هيءُ مال ڪنهن وسنءَ واري علائقي جو آهي يا ڏوگاهي جو ماريل آهي.

مثال: "وڻ ڏنا، ته ڏيهه ڏٺو."(ماجر... 177)

"ڪاڪو ڏٺو ته ڪتنب ڏٺو."(ماجر... 175)

جنهن ڏٺو آ جنڊ، بُکي به سوئي ڏيندو.

جنڊُ = اَن پيهڻ لاءِ ٻيڙي پٿر جي ننڍي چڪي، جيڪا ٻهراڙين ۾ اڄ به ڪن گهرن ۾ موجود آهن. جنهن اَن پينهڻ لاءِ جنڊُ ڏٺو آهي سو پيهڻ ۽ ڪائڻ لاءِ اَنُ به ڏيندو.

مثال: "جنهن ساس ڏٺو آهي گِراس به ڏيندو."

(گلقند 69)

"مگ تنهين کان مگٹا، جو ڏيهاڙي ڏئي."(شاهه)

جنهن رُني نه ڏٺو، سو گُهرئي ڪهڙو ڏيندو؟

ڳنور دل ماڻهو جنهن ڪي روئي حال ڏيڻ تي ڪهل نه اچي، تنهن کي گهرڻ تي ڪهڙي جهبي ايندي.

جنهن ماٽڻ جي نه رکي، سا ٻئي جي ڪهڙي رکندي؟

ڀاجوڪڙ عورت، جيڪا پنهنجي ماٽن جي عزت اورانگهي چاهيندڙ سان ڀڄي وڃي، اها ساهرن ۽ مڙس جي عزت جي ڪهڙي پرواهه ڪندي؟

جنهن جي ماڻُ پيو، سا راهه رهندي ڪيتري؟

ماڻُ = اَنُ پرڻ جو ماپو پڻمانو تور تڪ.

راهه = ٻنئيءَ لاءِ ڪِري ۾ ڳاهه تيل اَنُ جو ڍڳُ.

جنهن ديري ۾ ٻنئيءَ لاءِ تور پئي ته اهو اَن جو ڍڳُ گهڻي دير تائين نه رهندو.

ماڻهوءَ جا ڏينهن پرجي ٿا اچن ته وڃڻ ۾ وير ئي نٿو ڪري.

مثال: "ڪاڏي ڪُوهه ڪُتيو وڃن." (پهاڪن جي حڪمت 89)

جنهن وٽ جيڪو وکر هوندو، هوکو به، اهو ڏيندو.

وَکر = سودو سامان، وِڪامڻ واري شيءِ.

هوڪو= سامان وڪڻڻ لاءِ، ماڻهن جو ڏيان سامان ڏانهن ڇڪائڻ لاءِ سڏ يا واڪو.

گدرا ڪپائڻ وارو انبن جو هوڪو نه ڏيندو اهو ئي هوڪو ڏيندو جيڪو وٽس وکر هوندو. جنهن وٽ جيترو عقل ۽ سمجهه هوندي، ان جي گفتگوءَ مان اهو ئي پڌرو ٿيندو.

مثال: "وکر سو وهاءِ، جو پئي پراڻو نه ٿئي."(شاهه)

"سيڪو پنهنجي هٽيءَ جو هوڪو ٿئي"(گل شڪر 152)

جنهن هُوندَ ۾ نه ڪيو، سو، اڻهوند ۾ ڇا ڪندو؟

جنهن هوندي سوندي ڪجهه نه ڪيو سو سڃائيءَ واري حال ۾ ڪهڙو ٻوتو ٻاريندو؟

مثال: "جان واهڙ ۾ هئو وَهُه ته مڇ موٽڻ جي نه ڪيئي. سِرَ مٿئون سَهُه، مهميزون ملاحن جون. (شاهه)

جنهن ڪَنَ ڪڙا ڪيا، سا هينگ به ضرور ڏيندي.

ڪن ڪڙا ڪرڻ = تياري ڪرڻ، ارادو ڪرڻ سنبرڻ.

جنهن دل ئي دل ۾ پڪو ارادو ڪري سَنبتِ ڪري ورتي، اهو ضرور ڪري به ڏيکاريندو.

جن گهٽو گهٽو ڪيو، سي ورياڻي ڪو نه.

جيڪي گهٽو حرص ۽ مايا ميڙڻ لاءِ هٽ پير هٽي ۽ هڻ هٽاڻ ڪري مري ويا، سي موٽيا ئي ڪو نه.

جل تون جلال تُون، آئي بلا ٽُون ٽال تُون.

جَل، جَلال = جل جلاله

وڏي شان ۽ بزرگيءَ وارو الله پاڪ.

بلا= مصيبت، ڏکيو وقت.

مصيبت يا ڏکيءَ مهل ۾ چوندا آهن يا ڪنهن اڻ وڻندڙ ۽ اڻي تي چٽي ماڻهوءَ کي ڏسندا آهن ته ان جي ٽري وڃڻ لاءِ چوندا آهن.

جواريءَ جي جوءِ به پرائي.

جواريءَ کٽي ۽ موڙ موڻائڻ جي جنون ۾ پنهنجي زال کي به داءَ تي لڳائي ڇڏيندو آهي.

مثال: ڪشئي نہ ڪمان، پڙئي نہ ضمان، ٽپئي نہ کوها، رَهئي نہ جوٺا." (گل شڪر 169)

جوان سان جيل بہ وڃجي، پاڙئي سان پَٽَ تي بہ نہ وڃجي.

جُوان ۾ اڪر واري ماڻهوءَ سان جيل وڃڻ ۾ بہ الڪو نہ ٿيندو پر پاڙئي سان شاديءَ جي ڪاج ۾ وڃبو تہ خوار ڪندو.

جُوا، سدائين سُوا.

جُوا جي ٿَڪري هلائڻ واري جواريءَ لاءِ جوا بہ سوا مينهن وانگر روز پئي کير ڏيندي، نال جي اوڳاريءَ مان روزانو پيو ڪمائيندو.

مثال: "جوا ۾ هارائڻ واري جو اڌ منهن ڪارو، کَٽڻ واري جو سڄو مُنهن ڪارو." (گلقند 71)

جوڳي، رمندا پلا.

جوڳي ۽ سامي فقير سدائين سفر ۾ هوندا آهن ۽ سفر ۾ئي سونهن ٿا.

مثال: "جوڳي رَمتا پلا..." (ننڍڙي روپ..... 61)

"سندي جوڳيان ذات، پئي پيري پاڳ مِلئِي." (شاهہ)

جوڳي نہ ڪنهن جا مِتّ.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "جوڳيءَ کي پَٽُ نہ وسريو نانگ کي پُڇ نہ وسريو." (ماٺيلي.... 105)

جوڳين ڪهڙا ديس، ڪهڙا ويس؟

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "سامي جي سياڳا هجن ها تہ ماٺتن جون مڙهيون وسائين ها." (ماجر... 174)

جو ڳولي، سو لهي.

لوچڻ وارو ماڻهو جيڪو ڳولڻ جو ساهس رکي ٿو سوئي منزل ۽ مراد ماڻي ٿو.

مثال: "اندَن ملتان لڌو." (پهاڪن جي حڪمت 65)

جو کيرُ پئي، سو ويرُ ٿئي.

کير جي اهميت ۽ افاديت جي باري ۾ اڳوڻي نصاب ۾ شامل نظم جي سِٽ، جيڪا چوڻي بڻجي وئي آهي.

جو سڄڻُ ڪونهي، سو دشمن بہ نہ ٿيندو.

پاڻ پٽي ۾ ورتل ماڻهو جيڪو ڪنهن سان سڄڻائپ نٿو ڪري، سو ڪنهن سان دشمني بہ نہ ڪندو.

جو سَهندو سوئي لَهندو، سائينءَ سندي واٽَ.

سهپ ۽ صبر وارو ماڻهوئي، سنئين راهہ ماڻيندو.

مثال: "جيترو پيٺہ اوترو ڏِءِ" (گلقند 70)

جو وَهي، سو لهي.

هَڏَ پڳل ماڻهو جنهن جي سخت محنت ڪيل هوندي، سو ئي ڪاميابيون ماڻيندو.

جوهي، مڪڻَ موهي.

جوهي= وٽن جي هُڙي، دادو ضلعي جو هڪ شهرُ.

موهي= ڳوهيل اٽي ۾ مرڻ (ڳُهہ) وجهڻ.

سٽيو سائو ۽ نکاريل، وٽراهہ وارو علائقو يا هنڌُ.

مثال: "جُوءِ جا جانارن جي پيلا پهہ پهہ ڪن." (شاهہ)

جو ڪري، سو ئي پَري.

جيڪو ڪندو سوئي پنهنجي ڪئي جو نتيجو ڏيندو.

جوءِ تي گار، سُوئر بہ نٿو سهي.

سُوئر جي شڪار ۾ شڪاري ٽُمر ۾ ٽميل سوئر جا گهٽ جهلي بيهندا آهن. سُوئر ٽُمر مان نڪري ڀڄڻ جي ڪوشش ڪندو آهي، پر جڏهن ڪو شڪاري ڪيس جوءِ تي گار ڏيندو آهي تہ يڪدم موت ڪائي گار ڏيندڙ شڪاريءَ تي حملو ڪندو آهي.

جوءِ، جوٽ سان.

سَرير ۾ سگهہ ۽ جان ۾ جوٽ سلامت آهي تہ ازدواجي زندگي خوشگوار ٿي رهي.

جُوءِ جو چورُ، چورُ نہ مورُ.

اڳُ نالي وارا چور پنهنجي ٿَر ۽ علائقي مان چوري نہ ڪندا هئا، تہ ۾ چوري ڪرڻ واري کي پاڙيو ۾ گيدي

چور سڏيندا هئا. سندن چوڻ هو تہ جيڪو پاڙي پتي ۾
تہ مان چوري ٿو ڪري اهو ٻڪَ ٿو پنائي، اهو چور تہ
آهي پر اڪر ۾ اصول وارو مڙس ماڻهو نٿو ٿي سگهي.
مثال: پاهريان اڇا وڇا، تہ راضي رکجي."
(اترادي پهاڪا 32)

جُوئر ڪري، ٻُوري ڪري.

جوئر جي سنگن تي ٻچڻ کان اڳ، هيڊي رنگ جو سنهو ٻورو چڙهندو آهي. جو تہ ان جي سنگ جا داڻا پوريءَ طرح رَسندا نہ آهن. ان ڪري داڻي واري جڳهہ تي توتڙن جيان ٻورُ ڏسڻ ۾ ايندو آهي. جيڪو فصل جو عيب هوندو آهي.

جهڙا چِٽَ رليءَ جا، تهڙا جانبَ جوانَ.

چِٽ= گُلڪاري

جهڙا رليءَ جا چِٽَ ۽ رنگ سهڻا آهن، تهڙا ئي رلين تي ويهڻ وارا، سُهڻا سبيتا ۽ گڻن وارا جوان آهن.

مثال: "جهڙو پنهون پاڻ، تهڙي سِٽَ آساٽ جي." (شاهہ)

جَهڙي ڏُوڙِ، تهڙي ڇائي.

ڇائِي= رَکَ، ڇارُ ڪيري.

مرڻ کان پوءِ قبر ۾ پُورڻ سان ماڻهو مٽيءَ سان ملي مٽي ٿي وڃي ٿو ۽ مسانن ۾ ساڙڻ سان ماڻهو ڇار ٿي وڃي ٿو. اصل ڳالهہ انسان جي فنا ٿيڻ جي آهي.

مثال: "ڏوڙ ڇائي، ٻڪَ ايائي." (گلقند 39)

جهڙي ڇالي تهڙي پني، جهڙو گهوٽ تهڙي وني.

ڇالِي= لِٽ، ڇُلٽو ڦُلڪٽو ملِي.

پني= هيڊ ۾ ٻصر جي لُپري، جيڪي يا ڪلراٺي مِٽيءَ يا ٻصر جي لُپري، جيڪا لِٽ يا ڦرڙيءَ تي ٻڌندا آهن.

جيڪو جهڙو پاڻ آهي، تنهن کي تهڙو ئي ملي ٿو.

مثال: "جهڙي ڇالي، تهڙي پني، هُن لاهي ڪٽي هِن کي ڏني." (پهاڪن جي حڪمت 72)

جهڙيون پَنجَ ويهون، تهڙو سؤ.

وِيهونُ= وِيهہ روپيا

اڳ سنڌ جي ٻهراڙين ۾ وڏي عمر جا ڪراڙا ۽ ڪراڙيون پئسن جي ڳڻپ سئو پنجاهہ بدران ويهن سان ڪندا هئا. جيئن سؤ روپين لاءِ ڏهہ ويهون چوندا هئا.

ساڳي ڳالهہ هڪجهڙائي.

جهڙو ٻجُ، تهڙو سلو.

سَلو= ٻج مان ڦُٽل گونچ، انگورَ ننڍڙو ٻوٽو.

ٻجُ سُٺو هوندو تہ سلو بہ سٺو نسرندو پر ٻج ڪسو هوندو تہ سلو بہ ڪمزور نسرندو.

مثال: "جهڙو وڻ تهڙو ڦرُ" (گلقند... 93)

جهڙو ڇيٽُ، تهڙي ڪَتِي.

سدائين ساڳئي حال ۾ رهڻ، هڪ جهڙي سياءِ ۾ رهڻ.

جهڙو راڄُ، تهڙو پاڳُ.

جهڙي رعيت هوندي، حڪمراني بہ اهڙي ئي هوندي

مثال: "جهڙو راجا، تهڙي پرجا."
(پهاڪن جي حڪمت 73)

جهڙو سانوڻ تهڙي ڪَتِي، جهڙي ٻجلي تهڙي ٻتِي.

ڏسو پهاڪو: "جهڙو چيٽ...."

جهڙو ڪُچرُ ڪانئين تي، تهڙو گانڊو گاهہ تي.

ڪُچر= وڏن ڪُچن وارو سست، بي همت

بي همت، سُست ۽ ڍڄڻي ماڻهوءَ کان مهلَ نہ ٿيندي

ج

جار جاڳرُ هڪڙي اڳهہ.

جار= کهڙ جو قسم جنهن ۾ پيرون بہ ٿين. تہ پاڙ مان ڏندڻ بہ ٿين.

جاڳر= پير جو قسم. جنهن ۾ عام پير کان ننڍو ۽ مٺو پيرُ ٿيندو آهي. ٻُري ڀلي جي فرق نہ ڪرڻ، شين جي بي قدري ڪرڻ.

مثال: "انڌير نگري، چرپٽ راجا، ٽڪي سير ڀڄڙا، ٽڪي سير کاڄا." (گلقند 98)

"جڳر ۾ جار اڳهہ مڙيئي هڪڙي" (پهاڪن جي حڪمت 75)

ڄاڻي اکر بہ نہ، نالو فاضل خان.

ڏسو پهاڪو "اکين کان انڌي......"

مثال: "لِين لوڻ ڪٿا بہ نہ نالو سونَ ٻائي" (گلقند 98)

جاٽي ھليءَ پيرُ بہ نہ نالو آڪابر خان.
ڏسو مٿيون پهاڪو.

جاڻ ٿي جارَ آهي، اڻ جاڻ ٿي پارَ آهي.
سمجهہ واري ڏاهي ماڻهوءَ لاءِ سورَ آهن. بي سمجهہ ماڻهوءَ کي معاملي جي نتيجن ۽ سنگينيءَ جي ڄاڻ ئي نہ هوندي تہ پڇراڻ ڪهڙي ٿيندي؟
مثال: "بي عقل جي بلا ڏور." (گل شڪر 30)
"الله ڏاهي مَر ٿيان، ڏاهيون ڏُک ڏسن." (شاهہ)

ڄٽ کي لڳي پاڳ، تہ ڏياري ڄواري اٺي کي داڳ.
ڄواروا ٺو = ڄون جو اَٺو
بي سمجهہ ۽ پوءِ ڍائي ماڻهوءَ وٽ ڄجهو پئسو ايندو تہ بيوقوفن وارين اونڌين اُبتين حرڪتون پيو ڪندو.
مثال: "رنَ پٽَ کي لڳي پاڳُ، تہ ڏياري ڄواريءَ اٺي کي داڳ. (گل شڪر 131)

ڄٽ سمورو سونُ، پر ڳُٺي پتل جي.
بي سمجهہ ماڻهوءَ ۾ سڀ گڻ هجن. پر ڪنهن معاملي ۾ پنهنجي پر ۾ عقل واري ڳالهہ ڪندو پر ان مان سندس بي عقلائي پڌري ٿي پوندي.

ڄرڪو ڪُرَمَ جو ويري.
ڄرڪو= مڇيءَ جو قسم جيڪو پنهنجي ئي نسل کي کائيندو آهي.
ڪُرَمُ= گهراڻو آڪهہ.
مثال: "سگ ۾ ساڙو رت ۾ باهہ"
(پهاڪن جي حڪمت 84)

ڄمي بہ پيرُ، مري بہ پيرُ
سنڌ ۾ پيري مريديءَ جهڙو لاپائتو ڌنڌو بيو آهي ئي ڪونہ. پيرن جي مرڻي پرڻي ۾ خوشيءَ جي ڪاڄن جو خرچُ مريد ڪڻندا آهن. پير کي پٽ ڄمي يا فوت ٿئي تہ مُريد ڏيندا ونندا آهن.

ڄمُ ۾ئي ڪمُ آهي.
ڄمَ ۽ وياءَ سان ئي انساني نسل جي واڌ ويجهہ ٿئي ٿي. نہ رڳو انسان پر جانورن توڙي پکي پکڻ ۾ جيت جڻين جي نسلن جي بقا بہ ڄمر ۾ ئي آهي.

ڄٽي ماءُ منهن ڪارو ٻارن جو.
ماءُ ۾ لڇڻ نہ هوندو تہ ٻارن جي تربيت ڪهڙي ٿيندي؟
ماءُ ٻار ڄٽي ٿي ۽ ٿوري گهٽي تي ڏوهہ ٻارن تي ڏئي.

ڄٽي ماءُ منهن ڪارو مائٽن جو.
ماءُ اولادُ پاڻ ڄٽيندي آهي ۽ پوءِ ٻارن کان ڏک يا تڪليف پهچي تہ مائٽن کي پٽئا پاراتا ڏيندي آهي تہ "ناحق پرڻائي ڏڇي ۾ وجهي ڇڏيائون."

ڄَٽيندئيون وڃن ڊنگهرن تي اُڇليندئيون.
ڪثرت سان اولاد پيدا ڪرڻ پر اولاد جي سار سنڀال ۽ تربيت نہ ڪرڻ وارين مائرن جو اولاد ڇڙواڳ ٿيندو آهي.

ڄٽيندڙ ڄُٽا پرڻيندڙ مُٺا.
مُٺا= نقصان ۾ پيا، آڙيا، ڦاسي ويا.
ڏني نہ ورتي، راهہ گناهہ پرائو مسئلو ڳاتي ۾ پئجي وڃي، تہ ائين چوندا آهن.

ڄٽيو ماءُ، ماريو موتَ.
ڄمُ ۽ موتُ لازم ملزومُ آهن. جيڪو ڄمي ٿو اُن کي هڪ ڏينهن اَوسِ مرڻو بہ آهي.
ماءُ جو ڪم آهي ڄڻڻُ ۽ موت جي ملائڪ جو ڪم آهي مارڻ.

جهہ

جُهگو ئي جَهڙُا!
آلهہَ ٿلهہَ ڇٽ ٿيڻ، برباد ٿيڻ.
ڏسو "لوٿو انگوڇو..."

جهيڙاڪار کي چار ڪَنَ.
جهيڙاڪار عورتَ، جهيڙي لاءِ وَر ڪنيو بيٺي هوندي آهي، پٽين کان پئي ڪنائيندي آهي. شل نہ ڪو پٽڪو ڪن تي پويس جهيڙو شروع ٿي ويندو آهي.

جهيڙي تي نائجي، ڳچيءَ پوي تہ ڳائجي.
نائڻ = پاڻي نائڻ، ٽڏو ڪرڻ، ٽارڻ.
جهيڙي کي ٽارڻ ۽ ٽڏو ڪرڻ جي ڪوشش ڪجي. پر جڏهن صفا ڳاتي ۾ پئجي وڃي، تہ پوءِ مُڙسان مڙسي منهن ڏجي.

مثال: "جهيڙو ڪُهه پيو جهيڙو جهيڙو گلي جو هارُ جهيڙو" (گلقند 78)

جهيڙي مان، وَري نـ سَري.

جهيڙن مان ڪجهه حاصل تـ ڪو نـ ٿو ٿئي رهندو جيءَ جو جوکو ۽ گهر جو گهاتو پلئه پوي ٿو.
مثال: "جُهڙُ جهيڙا، سدا نـ رهندا." (ماٺيلي... 105)

جهيڙي ۾ ڏڪ ڳڻي ڪو نـ هڻبا آهن.

جهيڙي ۾ ڏڪن جو هوش ۽ حسابُ نـ رهندو آهي، اَولو سولو ڏڪ بـ لڳي سگهي ٿو.
مثال: "جهيڙي ۾ لڏون ڪو نـ ورهائبا آهن." (اترادي پهاڪا 23)

جهيڙن جا مُنهن ٻَرن ڏانهن.

جهيڙا ۽ تڪرار پري هجن.
مثال: "جهيڙي ۽ باهه جو منهن ٻَر ڏي هجي." (ماٺيلي... 105)

جهرڪيءَ جي ڳُٺيءَ ۾ مُهري.

اڻ ٿيڻي ڳالهه تي پئسو وقت ۽ دماغ خرچ ڪرڻ.
ڏسو: "سئيءَ جي ناڪي مان..."

جُهڙ جي اُس گنجي جي قوسَ ۽ پاڙي جي هُوسَ، خراب آهي.

جُهڙ ڪان پوءِ تکي اُس ٿي نڪري، ٿوري گهٽي تان پاڙي جي اڻ سهو وارو ورتاءَ خراب آهي.
مثال: جُهڙ جي اُس، انڌي جي ٺُڪَ ۽ ماتيجي ماءُ جي مُڪَ جتي لڳي اُتي سُڪَ. (سنڌي پهاڪا 98)

جهنگ جو گڏهـُ، شينهن جو شڪارُ.

گڏهـُ جيڪو جهنگ ۾ رهندو سو نيٺ هڪ ڏينهن شينهن جو شڪار ٿيندو.

جهنگل ۾ منگلُ.

منگل = ميلو منڊل، خوشي
سُڃَ ۽ جهنگ ۾ ميلي جهڙا خوشيءَ جا رنگَ.
مثال: "جَهنگ، پنهنجا رنگ" (گلقند 77)

جُهولي لالُ، ٻيڙا پار.

لالُ = صوفي بزرگ اُڏيرو لالُ جنهن کي هندو ۽ مسلمان مڃين ٿا. جيڪو سنبت 1007 يعني 51-1550ع ۾ نصرپور ۾ رتن راءِ جي گهر ۾ پيدا ٿيو. هن بزرگ کي هندو اڏيرو لال ۽ مسلمان شيخ طاهر جي نالي سان ياد ڪندا آهن. هن بزرگ جا هندو عقيدت مند هيءُ نعرو هڻندا آهن.

جهولي لالُ، ناهي خيالُ.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

جُهو جُهو ماتي، لسي پنهنجي گهاتي.

ٽِڪر جي چاڙهيءَ ۾ مانڌاڻيءَ سان لسيءَ کي ولوڙيو آهي تـ "جُهو جُهو" جو آواز نڪرندو آهي.
ٻاراڻو ٻولُ جيڪو ٻهراڙيءَ جا ٻار راند رُوند ۾ چوندا آهن.

چ

چاچي بـ چوي، ڇُهندڙي بـ هَٽي.

بـ اکيائي ڪرڻ وارو ماڻهو جَنهن جي دل ۾ گدڙ ويٺل هجي، اهو پنهنجي مطلب جي پورائي لاءِ هڪ ئي وقت بـ متضاد ڳالهيون ڪندو آهي مطلب نڪري تـ بـ واهـ نـ تـ بـ ڳالهه ڏِڪ ۾ رهجي اچي.
مثال: "واڻئي جو دستورُ ڏڪَ بـ هٽي، ڏاڙ ڏاڙ بـ ڪري" (اترادي پهاڪا 91)

چار ڏينهن چاهـَ جا، پوءِ وٺ ڪَپڙ واهـَ جا.

ڪچي سنگت ۽ ڏيکاءَ جي پُرٺي دوستي پتر جيان پُري ويندي آهي. گهڻو جَتاءَ نـ ڪندي آهي ڪجهه وقت چاهـَ سان هلندي آهي، پوءِ چِڊي تي ويندي آهي.
مثال: "چار دن ڪي چاندني، ڦر انڌيري رات." (پهاڪن جي حڪمت 76)

چار جَٽا رِليءَ ۾، پاءُ گَهـَ ديگ ۾، پلي تـ نيڪي ٿئي.

سڪرنڊ تعلقي جي ڳوٺ چِتن شاهه ۾ بزرگ ڪامل شاهه (سرڪار پير) جو هر سال ميلو لڳندو آهي، پري پري کان مريد، عقيدت مند ۽ تر جا ماڻهو اچي گڏ ٿيندا آهن. مريدن ۽ پانڌيئڙن جي رهائش

۽ لنگر جي ذميداري، درگاھ جي مُجاور ۽ خدمتگار بلِن فقير شيديءَ جي هوندي هئي. هڪ سال سياري جي مُند ۾ پانڌيئڙن ۽ مريدن جو انگ وڌي ويو. هن درويش صفت فقير، مڪان ۾ باھ جا وڏا مچ ٻاريا ۽ ڪنهن کي رلي، ڪنهن کي سوهڙ ته ڪنهن کي پٽراٽي ڏئي ائين چيائين.

مهل کي رس، ڪس ۽ همت سان تپائجي.

چار سڄڻ چار دشمن سڀ ڪنهن جا آهن.

هَجُ هجان واري انساني زندگيءَ ۾ جتي ماڻهوءَ جا نوان لهه لاڳاپا نهن ٿا، اُتي پراڻن لاڳاپن ۾ بگاڙ ۽ رنجشون به جنم وٺن ٿيون ۽ جتي ڪجهه ماڻهو جيءَ ۾ جايون ڏيڻ وارا هوندا، اُتي چار ماڻهو مَٺ گهرا ۽ ڪڏون ڪوتڻ وارا به ضرور هوندا.

چارئي پلاندَ چِڪَ ۾.

چِڪَ= گپ، چِڪڙ، تِرڪڻ.

چئني پاسن کان مسئلن ۽ مُونجهارن ۾ گهيريل ماڻهو.

چانگ ۽ پينانگ وَلِ تي وڙهي پيا.

وَلِ = لُٽيل ڪَٽڪ جي سَڙي، گڏو

پينانگ= پنڙائو رولو پنڻ وارا.

ڪٽڪن ۾ لابارا پوندا آهن. ته پير مرشد مُلا ۽ پينو فقير وَلِ پنڻ لاءِ پهچي ويندا آهن. پينو فقير ته ڳِگ تي چنبڙي پوندا آهن. اُهي منٿ سان نه سمجهندا آهن ته دڙڪي دهمان سان جند ڇڏائڻي پوندي آهي.

چانگ ڪاڏن نانگ، ڪپَر سڀ ڪپائيا.

ڪپر = بلا جو قسم.

چانگ برادريءَ جا سَتَ جڻا رات وڳڙي ۾ جهنگ جي پيچري تان ويا پئي ته اڳيئين همراھ کي ڪپرَ بلا ڏنگي وڌو. هو پويان ايندڙ همراهن کي هوشيار ڪري بلا کان بچائڻ بدران اڳتي وڌي ويو ته "پلي سڀ مون جهڙا ٿين." ائين ڪپر بلا ستن ئي همراهن کي ڏنگيو پر ڪنهن به رڙ نه ڪئي.

نطري ساڻ مسهائپ ۽ اڻ سهو مزاج رکندڙ ماڻهو.

مثال: "سهتا ستن نانگن جا ڪاڏل"

(اترادي پهاڪا 133)

چانگ ۽ نانگ ويرَ نه ڇڏي.

چانگ قبيلي جا ڪجهه پاڙا ويڙهاڪ ۽ جهيڙاڪار آهن. اُهي دشمني پاڙيندا آهن.

چانڊئي جي چڱائيءَ کان قرآن ڏکي.

هيءَ پهاڪو آسيءَ واري ڏهاڪي جي سنڌ جي حالتن جي عڪاسي ڪري ٿو جڏهن سنڌ ۾ ڌاڙيلن جو راڄُ هو ۽ چانڊيا برادريءَ جا ڌاڙيل وڌيڪ هئا.

چاڪي يارُ ته به آٽيا وارَ.

چاڪي، گهاڻي وارو تيلُ وڪڻڻ وارو تيلي.

سهوليت هُوندَ ۽ موقعو هوندي به ڪو ان مان فائدو نه وٺي ته ائين چوندا آهن.

ڪنهن پڇيو ته "يارُ چاڪي، سينڌ اٽيي، پوءِ به توکي آ غُرورُ؟" ۽ جواب مليس. ته "يارَ ياريءَ لاءِ ڪبا آهن نه ڪي سينڌ سٽيي ڪرڻ لاءِ."

بي لوث محبت لاءِ به ائين چوندا آهن.

چاڪيءَ جي ڏاندَ کي، گهرُ ۾ ئي سؤ ڪوهه.

ڪوهه= به ميل، لڳ ڀڳ ٽي ڪلوميٽر.

گهاڻي ۾ جوٽيل ڏانڊُ روزانو گهاڻي جي چوڌاري سؤ ڪوهه پنڌ جيترا چڪر ڪاٽيندو آهي.

غريب ۽ پورهيت ماڻهو کي گهر ۾ روزانو گهڻي محنت ڪرڻي پوي ٿي.

چپرو رات جو شاههُ، ڪانءُ سُجهندي جو شينهَن.

سياڻو ڪانءُ ڏينهن جو جاڳندو ۽ مَن مستيون ڪندو آهي ۽ مَتِ موڙهيو چپرو رات جو جاڳندو آهي.

چِپرَ لڳندي ته چُوڙَ بند ٿيندي.

چِپرَ= ڪاٺيءَ جي گهڙيل ٽُڪري، جيڪا ڪاٺ جي سوراخن جي وِٿين ۾ پچائي ڪاٺ جي مضبوطي ۽ لچڪڻ کان بچائڻ لاءِ ٺوڪبي آهي.

چوڙ = ڪاٺ جا گهڙيل چيڙا، جيڪي ٻي ڪاٺيءَ جي سوراخ ۾ پچائبا آهن. ائين جيئن ڪٽ جي پاون جي سوراخن ۾ ايسُون پچائبيون آهن.

رازُ يا دل جي ڳالهه به چُوڙَ جيان آهي. ان کي ڍڪڻ لاءِ چپر جيان دل ۾ سانڍي رکبو ته واڪو نه ٿيندو.

ڄِتو پُٽُ گھر جي سُونهن.
لاڏلو ٻارُ گھڻو ڪري بگڙيل ۽ بدعادتو ٿيندو آهي. ڇريو ڪريو پوءِ به مائٽن کي پيارو هوندو آهي.

ڄِتو رَن جا يار به گھڻا ته ٻار به گھڻا.
ڪِني ۽ بدلچڻي عورت جا لاڳاپا هڪ کان وڌيڪ مردن سان هوندا آهن.
مثال: "ڪِني رَن جا ٻار، جيئن ٿورا تيئن چڱا." (گلقند 110)

ڄِتو رهي پر ڄِتوءَ جي ڄِتِ نه رهي.
هيرَ خراب آهي. بدعادتو ماڻهو ڀاڻ کي ڪيڏو به ڪٽي پلي پر پراڻي عادت ڪيس ائين ڪرڻ نه ڏيندي.
مثال: "هيرَ ڇني پيرَ." (ننڍڙي روپ....86)

ڄِتائي آهي مِتائي.
ڄِتائي= معاملي جي اَڄائي فيصلي جي پڌرائي، نبيرو. جهيڙي ۽ تڪرار کان پوءِ اُلڪي ۽ ڪُتڪي واري ڪيفيت ۽ گونگ ٻوڙ ۽ بي يقينيءَ واري حالت ۾ رهڻ کان معاملي جي اڄائي ۽ نبيرو وبهتر هجي ٿو.
مثال: "ڄتي، مِٺي آهي." (ماجر.... 172)

ڄَتِي چانڊين جي، پئي پرٽيجن تي.
غلط صحبت ۾ رهڻ ڪري ڪڏهن ڪڏهن ائين به ٿيندو آهي ته ماڻهو اڻ ڪئي جي سزا ڀوڳيندو آهي. ڪندو هڪڙو آهي ۽ ڀريندو ٻيو آهي.
مثال: "ڄَتِي ڄنيجنِ جي، پئي پَرٽيجن تي. (ڀهاڪن جي ڀاڙ 55)

ڄتَ ڏياري ٽتَ.
سنڌي مهيني ٻڍي جو سڄو مهينو ۽ آسو مهيني جا ڏهه ڏينهن جن ۾ ڪتيءَ جوان پڇندو آهي گُهٽ ۽ ٻوسٽ جي ڪري گرمي گهڻي ٿيندي آهي. هوا جي سِٽ به ڪا نه گُهلندي آهي ڄٽ جي گرمي ماڻهوءَ جي سهپ کان ڇڙهي ٿي وڃي ته دانهه ڇڏائجي ٿي وڃي.

ڄتَ ڏئي ڄِتوءَ کي ڪانُ ڪٽايائون ڪلهي تي.
ڄتَ - سڪڻو دلاسو ڏنو ڀوزي، ڦُلي.
ڪنهن پر متڙئي ماڻهوءَ کي ڦندائي ۽ ڪوڙي واڪاڻ جي ڦُلي ڏئي سخت ۽ ڏکيو ڪم وٺڻ.

ڄٽَ جي اُبڙاسَ، ڊور به ڪيرائي ڇڏي.
اُبڙاس = زمين مان نڪرندڙ گرميءَ جي اُٻ.
ڄٽ جي گُهٽ ۽ ٻوسٽ نه رڳو انسان پر جانورن کي به ساڻو ڪري وجهندي آهي.

ڄتَ نه ڪنهن جي مِتَ.
ڏسو ڀهاڪو ڄتَ ڏياري ٽِتَ.

ڄنيءَ تي ڪمُ ٿئي، پاڻ وڃي ته بي آبو ٿي اچي.
بي آبو = بي مانو بي عزت.
لباڙي ۽ ٻتاڪي ماڻهو جيڪو ٻَرپٽ هام هڻي، پر هلندي پُڇندي نه هجيس ان کي ٽوڪ مان ائين چوندا آهن.

ڄُگي ته ڄڪورُ نه ته مورُ ته هَئي ئي هئي.
ڪنهن ماڻهوءَ کي جهنگ مان ڪو ٿتيل پکي هٿ لڳو ڳوٺ وارن جڏهن پکيءَ کي نه سڃاتو ته ڄگي مڙس وٽ سڃاڻپ لاءِ ڪٺي آيا. ڄگي مڙس، پکي کي غور سان ڏسي، ائين چيو.

ڄگا به ڪنهن ورهايا آهن؟
ڄگا مڙس ڪنهن به ذات برادريءَ جا هجن پر انهن ۾ سيني جي حُجت هوندي آهي. ڪمن ڪارين ۽ جهيڙين نبيرين لاءِ ڄگي وٽ سڀ ڪو ويندو آهي.

ڄگائي ڪري گهوگها پيو ڏيانس ته اکيون پيو ڦوٽاري.
گهوگهو= گُهٽو ساهه ٻوساٽڻ.
زوال پذير معاشري ۾ غلط ڪم لاءِ دليل گهڙي وٺڻ ڪو مسئلو نه آهي.

ڄگائيءَ جو وقت ٿي ڪونهي.
پاڻ پٽي جي مرض ۾ ورتل سماج ۾ ڄگائيءَ جي موت برائيءَ ۾ ملي. ته ڏک ۽ مايوسيءَ مان ائين چوندا آهن.
مثال: "ڄگائيءَ کي چار ڳِتي هٽجن موچڙا." (ڀهاڪن جي حڪمت 77)
"نيڪي برباد گناهه لازم" (ڀهاڪن جي حڪمت 97)

چڱائيءَ مان چَڳهائي.

چَڳهائي- عيب ڪڍڻ، بُرايون ڪرڻ، سٺي موٽ نہ ڏيڻ.

ڏسو مٿيون پهاڪو/ چوڻي.

"ڀلي شينهن پڙهايا، ڦير ڀلي ڪون ڪاوڻ آيا." (گلقند 42)

"نيڪيءَ جو بدلو بُرائيءَ ۾." (پهاڪن جي پاڙ 109)

چڱي جي ڇيجَ ۽ ٻئرا ج جي پيجَ مان چڱائي ڪانهي.

پيجَ - ٻنيءَ کي سيراب ڪرڻ لاءِ پاڻيءَ جي رسد.

وڏي ماڻهوءَ سان ويجهڙائپ ۽ ٻنيءَ لاءِ شاخ بدران سڌو ٻئراج مان پاڻي وٺڻ سان چڱائي نہ ٿيندي.

چڱن جا چار گرهہ.

وڏا ماڻهو ڪنهن دعوت ۾ ويندا آهن تہ وڏ ماڻهپي جي ڏيکاءَ لاءِ مانيءَ مان بہ چار گرهہ وجهي بس ڪندا آهن. ڪو ماڻهو مانيءَ کي چڱي ڌڪ ڏئي ۽ گهڻو کائي تہ کيس ٽوڪ مان بہ ائين چوندا آهن.

چڱن چونڊ چالو، ڦٽڪن جو ڦهڪو.

جنرل ضياءَ جي آمريت واري دور ۾ سياسي اڳواڻن جي انڌاڌنڌ گرفتارين ۽ سياسي ڪارڪنن کي ڦٽڪن جي سزائن جي پس منظر ۾ جُڙيل پهاڪو.

ڄَريا بہ ڪي پنهنجي وَسِ ڇڏيا آهن.

ڄرين کي پنهنجي مرضي هلائڻ ۾ آزادي ڏبي ۽ ڇڙواڳ ڇڏبو تہ ان مان چڱائي نہ ٿيندي.

ڄَريا ٿياسين، يارَ پرکياسين.

ڪي يار ۽ دوستَ زباني هوندا آهن. انهن جا رڳو ظاهري ڏند کلندا آهن پر جڏهن ڄريو ٿبو آهي تہ پڌرا ٿي پوندا آهن ۽ پري پري ڀڄندا آهن. ان ڪري تہ پوءِ انهن جي طمع ۽ لالچ نہ رهندي آهي.

ڄريا ڪريا آهيون، پر سُڃاڻون سيڪنهن کي ٿا.

ڄريو ڪريو ۽ آياڻو ماڻهو هوندو تہ بہ ان ۾ رت جي رشتن جي شناس ۽ ماڻهوءَ کي سڃاڻن جي اهليت ضرور هوندي.

مثال: "اُٺ چاريندا وتون ٿا، پوءِ بہ هي سمجهي سگهون ٿا."

اُٺَ ڇا هن، ڏهہ ڇا هن، ڳلَ ڇا هن، ڳهہ ڇا هن؟" (نور محمد سومرو)

ڄَريو ڳالهائي، سنهيُون پرکي.

سنهيَون =سنئون سالم سياڻو سيبتو.

ڄريو ۽ اياڻو ڪا ڳالهہ ڪري تہ سنئين سالم ماڻهوءَ جو ڪم آهي تہ ان تي ويچار ڪري.

مثال: "اياڻو چوي، سياڻو ويچاري." (گلقند 30)

ڄريو هٽي نہ، هٽي تہ ماري.

ڄريو ماڻهو ڏڪ نہ هٽندو پر جي هٽندو تہ ڪو بہ سانگو نہ ڪندو.

ڄريءَ کي ڄائو پُٽ، ڇُميون ڏئي ماريائينس.

سِڪٽي ماڻهوءَ کي سِڪي سِڪي پئسو يا چڱي شيءِ هٿ لڳندي، تہ هر هر پيو ٻين کي ڏيکاريندو ۽ سِڪائيندو.

مثال: "سِڪٽيءَ کي ڄائو پُٽ ڇُميون ڏئي ماريائينس." (پهاڪن جي حڪمت 76)

ڄريءَ جو جولو، ڄنڊڻيءَ ۾ ويو.

ڄرين جا پُورَ آهن، جنهن ڳالهہ تي چڙهيو اها ئي ڳالهہ ذهن تي سوار هونديس. اهو بہ نہ سوچيندو تہ پنهنجو نقصان پيو ڪريان.

مثال: "ڄَريءَ کي ڄُوڙو ڪڏهن تنگ ۾ تہ ڪڏهن ٻانهن ۾." (گلقند 79)

ڄَريءَ ڄَکي ڏِٺو، ڄي "ڳُرُ".

سڪٽو ۽ ڇٽيرو ماڻهو رڳو کاڌي جا موقعا پيو تاڙيندو آهي.

مثال: "رَنَ ڇشڪي هري، رکي آرت وار."

(گل شڪر 132)

ڄريءَ ڄکيو لڳس مِٺو ڄي، "هلندي ڪا شهر"؟

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "ٻُکئي ڇيو ٻقال ڪر يا ٻقال جي زالَ ڪر." (موزون... 34)

چريءَ چڪيو لڳس مِنُو ڇي، "هل ڪالهوڪي هنڌ."

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "چريءَ جا پُورَ متي جا سُورَ. (گلقند 79)

**ڇَرنِ تي ڇَمِ ڪنڍيءَ تي رَمِ،
جي تڪڙا آهيو تہ سُوٽي ڏئي وڃو.**

ڇرن = چرندڙ مال، چوپايو مال.

رَمَ = ڇوڏو، ٻير ۽ ڪنبڙيءَ جا ڇوڏا، جنهن سان چمڙي کي رڱيندا آهن.

سُوٽي = بيانو

اڳ موچي چمڙي کي رڱي ان مان هٿ سان جوتا ٺاهيندا هئا. ڪم جي گهڻائيءَ ڪري گيراڪن کي چوندا هئا تہ چم اڃان مال جي بَتَ تي آهي ۽ چمڙي رڱڻ لاءِ ڇوڏا ڪنڊيءَ جي وڻ ۾ آهن. ان هوندي بہ گهٽي تڪڙ آئو تہ سُوٽي ڏئي وڃو.

چرسَ ذري، تماڪَ پَري.

چرس جو ذرو يا ٿورڙو مقدار بہ تماڪ جي پريءَ کان وڌيڪ نقصانڪار آهي.

چرس جي ذري تماڪ جي پريءَ ۾ ملائي استعمال ڪجي تہ بہ هاڃيڪار آهي.

مثال: "چرسُ. بي ترسُ." (ننيڊڙي روپ...... 35)

چرسَ ناهي، تہ پِٽَ نُنئي تي ٿيندي.

پِٽَ = ماتم

نُنيو= آڱوٺو

ڪنهن ڳوٺ ۾ محرم جي ڏهاڙن ۾ وزم جي آسري تي مڪان ۾ ايندڙ موالي‌ءَ کي وزم نہ مليو تہ ايئن چيائين.

چمَ جي سُونهن چمار ڏسي، ڱُڻ جي سونهن گياني.

چمار = چمڙي جي رڱائيءَ جو ڪم ڪندڙ. چمڙي جو ڪم ڪرڻ وارو سوچي.

عام ماڻهو ڪنهن جي ظاهري سُونهن ۽ چمڙي جو واپاري چم جي سونهن ڏسندو پر علم ۽ ڄاڻ وارو ماڻهو ۽ پارکو ماڻهوءَ جا ڱڻ ڏسندو آهي.

چَمڙي لاءِ ڏينهن ٿئي ئي ڪو نہ.

چمڙو ساري رات جاڳندو ۽ شڪار ڪندو آهي ۽ ڏينهن جو سمهندو آهي.

مثال: چورَ چمڙي جي ڪئي سج جي گلا چا ٿي پيو؟ ناهہ ڪا پرواهہ سج کي، سج سدا روشن رهيو. (عبدالقادر سيتائي)

چَمڙي ڇيو مهمانن کي "اسين بہ پيا لڙڪون، اوهان بہ لڙڪو."

چمڙو وڻ جي ٽاريءَ ۾ چنبا کوڙي اونڌو لڙڪي ننڊ ڪندو آهي. ان ڪري آيل مهمانن کي پنهنجي حال آهر آڇ ڪيائين.

مثال: "جهڙو حال حبيبان تهڙو پيش پرين. (گلقند 73)

چَمڙي وڃي، دَمڙي نہ وڃي.

ڇيهہ جو ڪنجوس، پيچڙ ۽ مرچوٽ ماڻهو پنهنجي جان کي نقصان ڏيندو پر پئسي تي ساهہ پيو ڏيندو.

چَمُ نئو وٽي، ڪمُ ٿو وٽي.

سيڪو ڪم لاءِ مزدور ٿورڪي ۽ اُجرت بہ ڪم جي ڏئي ٿو اڇي چمڙيءَ واري کي ڪم جي معافي نٿي ملي.

مثال: "ڪم پرين سڀ ڪو آهي، چَمَ پرين ڪو نہ آهي." (پهاڪن جي حڪمت 82)

چندَ ٻَڪي، چوڏهينءَ وهانءُ.

تڪڙ ۾ بازُ لاهڻ. سادگيءَ ۾ وهانءُ جو لڳ لنگهائڻ. ڪنهن بہ ڪم کي تڪڙ ۾ اُڪلائڻ.

مثال: "ٽُرت دان، مُها پِنُ." (گلقند 46)

چَندَ جي پِڳَ ٽاري تي.

وڏن جي معاملي يا ڳالهين ۾ ڪو ننڍو ٽنگ اڙائي تہ ان موقعي تي ائين چوندا آهن.

چندُ چڙهندو، تہ جهانُ ڏسندو.

عام ۽ رواجي ڳالهہ. پٽ پڌري ڳالهہ جنهن ۾ ڪا بہ لِڪ لڪوتي نہ هجي.

چوٽين يار جو اولاد آهين ڇا؟

چوٽون يار = حضرت علي عہ سيد. پِيرُ.

ڪو ماڻهو پاڻ کي ضرورت کان وڌيڪ ڦُندائي ۽ مٿيرائپ ڏيکاري تہ موٽ ۾ ائين چوندا آهن.

چوڏهين چَٽُ، پندرهين پَٽُ.

وڏڙن جي اڳڪٿي آهي تہ چوڏهين صديءَ ۾ برايون خرابيون ۽ ڏوهہ وڌي ويندا ۽ پندرهين صدي هجريءَ ۾ قيامت ايندي

ڏسو مٿيون پهاڪو.

چوڏهين صديءَ کان مرن بہ پناهہ گهري آهي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

چوران پَتِ نہ ڪائي، توڙي هوونِ سڳي پائي.

پَتِ = اعتبارُ، يقينُ.

چورُ سڳو پاءُ هجي تہ بہ ان جي ڳالهہ تي يقين نہ ڪجي

مثال: "هاٿو هوندي مِٺُ، تہ بہ اُبڪولاهہِ اُن مان"(شاهہ)

چورُ تہ بيشڪ چورُ، پر ڳالهہ مڃي تہ مورُ.

ڳُٺائتو ۽ اڪرَ وارو چورُ اُهو آهي، جيڪو بک جا چَڪَ نہ هٽي پر چڱي مٺي جو چيو ڪري ۽ غريب پاڳئي جي منٿ ميڙ ڪي مانُ ڏئي.

مثال: "هڪڙو چوي، بيو مڃي.

تنهن جو پورهيو ڏٺي بہ نہ پڇي." (گل شڪر 246)

چورَ ڪي چار اکيون.

چورُ ڪيڏو بہ دليرُ هجي، پر پرائي گهر ۾ چوريءَ لاءِ گهڙندو تہ چوڏاري ڪن پيو هڻندو تہ متان گهر ڌڻي سجاڳ تي پون.

چور ڪي نياڳَ، ڪاتَ مهل ڪنگهہ.

ڪاتُ = چور چوري ڪرڻ لاءِ رات جي وقت گهر جي پٽ ۾ خاص رُنبي سان وڏو سوراخ ڪري گهر ۾ داخل ٿيندا آهن. اُن کي ڪات هڻڻ چوندا آهن.

ضروري ڪم مهل ڪا اوچتي ۽ اڻ وڻندڙ رنڊڪ پئجي وڃي تہ ايئن چوندا آهن.

مثال: "ٻڪرين ۾ ٽهڙ ٿيو ڪُتيءَ کي هنگڻ آيو." (اترادي پهاڪا 114)

چوري حرامُ، چوري حلالُ.

هي چوراٽو پهاڪو آهي اڳ نالي ۽ اکر وارا چور ڳوٺ ۽ پاڙو تہ وڏي ڳالهہ پر پنهنجي تر ۽ علائقي جي چوريءَ کي عيبُ ۽ پاڻ لاءِ حرام سمجهندا هئا. اُهي تڏ چڏي ڏورانهن علائقن مان چوري ڪري ايندا هئا ۽ ان کي پاڻ لاءِ حلال ڄاڻندا هئا.

چوري ڪانهي، زوري آهي.

اڳ چورن وٽ بہ ڪي اصول قدر ۽ اخلاقيات هئي. چوريءَ دوران گهر ڌڻي جاڳي پوندا هئا تہ چور ڀڄي ويندا هئا. نياڻين سياڻين جي لڄ هئي پر اڄ تہ گهر ڌڻين کي هٿيارن جي زور تي يرغمال ڪري گهر ٻهاريو ٿو وڃي

چوري گهَٽي تہ بہ گهوري.

چوري ڪکَ جي هجي يا لک جي پر ان جو نتيجو خراب آهي.

مثال: "چوري، نہ موري، موري تہ بہ گهوري" (گلقند 43)

چوريءَ جا ڪپڙا، ڏانگ جا گزَ.

ڏانگ = ڊگهي ڪاٺي، لڪڻ.

گزَ = ڪپڙو ماپڻ جو وال.

چورَ چوري ڪيل ڪپڙو لنين جي گزَن سان ماپي ورهائيندا آهن. پرائي ۽ چوريءَ جي مال جي ورهاست ۾ ڪهڙو نفعي نقصان جو ڏپُ؟

مثال: "نڌڪا گهوڙا، غيباڻا سوار." (پهاڪن جي حڪمت 96)

چوريءَ جو ڳُڙ مِٺو.

پرائو ۽ مُفت جو مالُ مِٺو لڳندو آهي.

چورُ، چورَ کي نہ سهي،
ڪُتو، ڪُتي کي نہ سهي.

جيئن ڪُتو ڪُتي کي ڪو نہ سهندو آهي، ايئن چورن ۾ بہ فطري مسهائپ هوندي آهي. ان اڻ سهو فطرت ۽ هڪٻئي کي نيچو ڏيکارڻ واري روش ڪري ئي اڪثر چوريون ڦاٽي پونديون آهن.

چور مان چڱو مُٺس.

اتفاق سان چوريءَ مان ڪو چور ٿيڪجي ويو تہ چوري ڇڏي چورن ۽ ڪاٺڪن جو چڱو مڙس بڻجي ويندو آهي.

مثال: "ماءُ مريڙي، پٽ ڳاٽي ڳچو." (ماٽيلي... 109)

چور ۾ ساڃاهہ آهي، ڏُکي ۾ ساڃاهہ ڪانهي.

ڏُکو - بانٺو، ڏنڊو، لٺ، گهوٻاٽو.

ڏُکي کي اکِ نہ هوندي آهي، چور ۾ پلي ساڃهہ ۽ ڪهل هجي پر پاڳين کان جند ڇڏائڻ لاءِ چور جيڪو گهوٻاٽو اڇلائي هٽندا آهن، اهو اَجائو سجائو بہ لڳي سگهي ٿو.

ڃُور موت ڪائي تہ پوليس جو دلالُ.

چور جي پچاڙي خراب ٿئي ٿي، اهو ٻئي ڪم کان ويندو آهي تہ پوليس جي مخبري ۽ دلالي ڪندو آهي.

چورن ڦُرئي، پاڳيا وِلها نہ ٿين.

وِلها - خالي، پڙَ پالها، سُڃا.

ڏسو پهاڪو: "پاڳين جا پاڻ...."

مثال: "چورُ سائو ڪونهي، پاڳيو بکيو ڪونهي." (ماٺيلي....... 105)

چورن ڏُکا هنيا نہ هنئي جهڙا.

چوري ڪندي پاڳين جي سجاڳ ٿيڻ تي چور ڀڄڻ وقت پاڳين کي روڪڻ لاءِ گهوٻاٽا اُڇلائي هٽندا ويندا آهن، انهن جو مقصد پاڳين کي پيڇو ڪرڻ کان روڪڻ هوندو آهي، پاڳين کي نقصان پهچائڻ جي نيت ۽ ارادو نہ هوندو آهي.

چورُ جهليو، جڻ ڪُتو جهليو.

چوري ڪندي، چور پڪڙجي ٿو پوي تہ پاڳيا جُنيون ڪري ڪتن سان گڏ ڪارائيندا آهن. ان ڪري چور پاڳين هٿان ہڏجڻ کان بچڻ لاءِ نُنهن چوٽيءَ جو زور لائيندا آهن.

چوڙئي پَٽَ بہ جُڙيو وڃن، ڪاڏي، ڪُوهہ بہ ڪُتيو وڃن.

چوڙڻ = پهرڻ، پائڻ، استعمال ڪرڻ، پائڻ ۽ پهرڻ سان. پَٽ ريشم جهڙو قيمتي ڪپڙو بہ جُڙي ڦاٽيو ٿو وڃي، ڪمائڻ بنا ويٺي کائو تہ خزاني جا کوهہ بہ خالي ٿي ويندا.

مثال: ڪاڏي، خرار بہ ڪُتيو وڃن." (پهاڪن جي حڪمت 89)

چولي جي اڳڙي، چولي کي لڳي.

چولي جي اڳڙي، ڦاٿل چولي کي ئي چتي لڳندي

مثال: "کُوهہ جي مٽي، کوهہ کي لڳي." (گلقند 112)

چوڻ سان کو بہ کوهہَ ۾ ٽپو نٿو ڏئي.

هامَ ۽ لباڙ هڻڻ سولي آهي، پر چوڻ ۽ ڪرڻ ۾ وڏو فرق ٿئي ٿو.

چوڻ سولو، ڪرڻ ڏکيو.

چوڻ سان ڪجهہ بہ نٿو ٿئي، ڪجهہ ڪرڻ لاءِ اٽل ارادو ٿو گهرجي.

مثال: "چوڻ ۽ ڪرڻ ۾ وڏو ڦير آهي." (گلقند 81)

چوڻ وارن کي جَهل آهي ٿي ڪا نہ.

چوڻ وارن کي ڪيترو روڪي سگهبو؟ ماڻهن جا وات بند ٿيڻ جا آهن ئي ڪو نہ.

مثال: "کوهن جا وات بند ٿين، ماڻهن جا وات بند ٿيڻ جا نہ آهن." (پهاڪن جي حڪمت 90)

"ماڻهن جا وات بہ ڪي بند ٿيڻ جا آهن؟" (پهاڪن جي حڪمت 93)

چِٺا تِٽَ گهٽا، مَٽَر ماٺِ نٿا ڪن.

چٺا ۽ مٺر، گهٽي ريح ۽ بادي هوا خارج ڪن ٿا.

ڇُهڙن جون وندِيون ڇُهڙا ڪائين.

ڇُهڙا - لاڏائو قبيلو جيڪو مئل جانور جو گوشت کائيندو آهي.

وندِيون - حصا پتيون.

حرام شيءِ جا حصا پتيون بہ حرام کائيندڙ ئي کائيندا.

ڇَهُو تِتَرَ گُنديءَ ۾.

ڇَهُو = چٽ، گُم

اڳ لئي جي ڇهن مان گُنديون ۽ پليون ٺاهي گاري سان لنبي ڇڏيندا هئا، تہ ڇُها لڪي ويندا هئا.

تِتِر چورائي گُنديءَ ۾ وجهي ڏڪَ ڏئي ڇڏجي، تہ بہ ان اندران ٻوليون ڪري پڌرو ٿي پوندو آهي، اهو ڇهي جيان لِڪي نہ سگهندو آهي.

چَڪر گهوڙو، دراڳيان نہ ٻڌجي.

جيڪو وهٽ ماڻهن سان وڙهي، لتون ۽ چَڪَ هڻي، ان کي ماڻهن جي لنگهه واري جاءِ پرسان نہ ٻڌڻ گهرجي نہ تہ ايندڙويندڙ کي پيو چڪ ۽ لتون هڻندو.
نقصانڪار شيءِ کان پاسو ڪرڻ ۾ چڱائي آهي.

چڪني گهڙي تي ٻُوندَ نہ ٽِڪي.

چڪنو- سٽيو.
ٺَڳوڙُ ۽ ڍيٺ قسم جي ماڻهوءَ تي ڦِٽَ ملامت ۽ ڪنهن بہ نصيحت جو اثر نہ ٿيندو. ڪنهن شيءِ کان پاسو ڪرڻو هجي تہ ان جو ضد ڳولجي.

چڪني گهڙي تي، مينهن ڦُڙو پيو نہ پئي جهڙو.

ڏسو: مٿيون پهاڪو.

چُڪَ ڪري چونڊيءَ واري، ٽِڪر پڃي ٺوڙهيءَ تي.
ڪري ڪَنن واري، پوي ويچاريءَ ٻوڙيءَ تي.

چُڪَ = غلطي
ٽڪر پڃڻ = الزام اچڻ.
ڪري هڪڙو پوڳي پيو. ناانصافيءَ واري سماج تي ٺٺولَ

چَئي ڪٽي ڪُتاءِ.

جيتري واڪاڻ ڪجي اُها گهٽ آهي، ڪنهن جي ڪم يا ڪنهن شيءِ کان بيحد متاثر ٿيڻ تي ان جي ٿورن لفظن ۾ واکاڻ ڪندي ائين چوندا آهن.

چَڱُون تا سَڄُ، تہ آهي پَٽ ڦِڪو.

سڄُ چوڻ ڏاڍو ڏکيو آهي اُن سان لاڳاپا بہ خراب ٿي سگهن ٿا ۽ وقتي وچوٽيون بہ پئجي سگهن ٿيون.

ڇ

ڇا باهہ، ڇا ڪپاهہ؟

جيئن ڪپهہ جو باهہ سان ڪو ميل آهي، نہ مقابلو تيئن نبل ۽ هيڻي ماڻهوءَ جو ڏاڍي سگهاري ماڻهوءَ سان ڪهڙو مقابلو ٿيندو؟
مثال: "ڇا ڪوري، ڇا ترار؟" (ماٿيلي.... 106)

ڇا ٻلي، ڇا جُلابُ؟

زور کي زور جهليندو آهي، هيڻو ماڻهو وتِ کان وڏي بار کي ڪٿي نہ سگهندو.
مثال: ڇا ڪِول، ڇا ڪِول جو وزن."
(موزون.... 67)

ڇا دال، ڇا بسم الله؟

ڪِٿي دال جي حيثيت ۽ ڪٿي بسم الله جو شانُ. اڻ برابريءَ واري سماج ۾ ڪڏهن ڪڏهن ڪميڻي ۽ نااهل ماڻهوءَ کي انصاف جي ڪرسيءَ تي وهاريو ويندو آهي.

ڇا ڇتو پَٽَ، ڇا بسم الله؟

ڇتو پَٽُ- ڇڊو يا پٽڙو پَٽ، هاٿيلو پَٽُ، جنهن ۾ ڪير ملائي ڇڊو ڪري کائبو آهي.
ڏسو: مٿيون پهاڪو.
مثال: "ڪٿي محمد خان مختيارڪار، ڪٿي متِرن جي دال؟" (ماجر.... 175)

ڇتو ڪُتو بہ، ڌڻي سڃاڻي.

پالينڊڙ جي سڃاڻ جو انوکو مثال، تہ ڪتي ۾ ڪوڙ خرابيون هجن، پر ٭ ن ۾ وفاداريءَ جو وڏُو ڳڻ بہ مثال آهي. اُٿ ڇتو ٿيندو آهي تہ ڌڻيءَ کي کائيندو آهي پر ڪتي ۾ ايتري سڃاڻ ۽ شناس هجي ٿي، جو ڇتو ٿيڻ کان پوءِ بہ پالڻ واري ڌڻيءَ کي نٿو کائي.
ڪنهن بي شناس ماڻهوءَ کي شرمائڻ لاءِ چوندا آهن.
مثال: "ڇتو ڪتو سائين سڃاڻي."
(ماٿيلي.... 106)

ڇَڻيءَ جو چورو، شل ڌڻي دشمن کي بہ نہ ڪري.

ڇمندي ئي ڪنهن ٻار جي ماءُ مري وڃي تہ اهو ٻار سڄي ڄمار ٺڪر ٺولن ۾ ٿو گذري. نڌڻڪو شل دشمن بہ نہ هجي.
مثال: "ڇني مورون وٺي، ٻانيڻ ڪهڙو ڏوهہ؟
(گلقند 108)

ڇَٽي جان چوڪرَ جي، ڪڏهين لنڊُ خدا.

ڪو ماڻهو وڏي مصيبت ۽ مشڪل مان هٽي جان ڇڏائي تہ ائين چوندا آهن.

مثال: "لولي ڇُني ڪتڻ کان، ڪُنڊڻ لڳس ٻارَ." (سنڌي پهاڪا 83)

ڇڏ، تہ ڇڏيئين!

ٻہ همراهہ وڙهي پيا ۽ هڪ ٻئي جي وارن ۾ هٿ وجهي ڌونڌارڻ لڳا. وڙهي ڍانگا ٿيا تہ هڪڙي چيو "وارن مان هٿ ڪيد." ٻيو جيڪو اڳ ئي بيزار هو تنهن نهہ ٻهہ وراڻيو تہ "ڇڏ تہ ڇڏئين."
ڪو بہ ماڻهوءَ خوشيءَ سان مصيبت پنهنجي ڳاٽي ۾ نہ وجهندو آهي. هڪڙو درگذر ڪندو تہ ٻئي کي بہ درگذر ڪرڻي پوندي.

ڇڄي پوک، دُنيا سنگ.

پوک جا سلا ۽ ٻوٽا وٺيرڪا وائکا ۽ ڇڊا هوندا تہ گهربل اُس ۽ هوا حاصل ڪري صحتمند ٿيندا ۽ سنگ بہ ٿلها ٿيندا.
ياري دوست ۽ ميل جول ۾ جيتري ڇڊائي هوندي، اوتري سِڪ ۽ محبت وڌندي.
مثال: "ڏيڍَر ٿَپ جوان ڪوئي ڪوئي. ٿُڏا واڙ (اترادي پهاڪا 129)
"دورباش، خوش باش." (سنڌي پهاڪا 49)

ڄُري سوني هوندي، تہ بہ ڪاٺي تہ ڪا نہ.

ڪاڏي جا ٽانءَ ڀلي سون جا هجن، تہ بہ ڪاڏي جو نعم البدل نٿا ٿي سگهن. ٻاهريون ڏيک ويک ڪٿي ڪيڏو بہ نٿ وارو هجي پر ڪم جو نہ آهي.

ڄُڙي مِڙي، شاهہَ جي.

اڳُ ماڻ ويامندو هو تہ ان مان هڪ ڦرُ مرشد جي نالي ڪندا هئا. ان موقعي تي ائين چوندا هئا. يعني مري، بچي، چوري ٿئي يا موتي ملي يا وڏي ويجهي مرشد جي آهي.

ڄُڙي وئي، ڄُلندي آئي.

ماڻ ڄُڙي ويندو آهي تہ ٻيلي يا جهنگ مان چَري ٻاٽي پي شام جو وٿاڻ موٽندو آهي. ڪچي جيه مالوندن جو مال گهٽو ڪري، بنا ڌنارن جي گور چرندو آهي ۽ پاڻ ئي وٿاڻ تي موٽندو آهي.

ڄَڙي ڪري ڄَم ڄَم، تہ وديا اچي گم گم.

ڄَڙِي= لٺِ، لڪڻُ.
وِديا = علم
اڳ مدرسن مڪتبن ۽ اسڪولن ۾ مار کي ٻار لاءِ سنوار سمجهيو ويندو هو. اُن لاءِ دليل ڏنو ويندو هو تہ ٻار کي استاد جي مار جو ڊپ هوندو تہ مار کان بچڻ لاءِ شوق سان علم پرائيندو.

ڇَڙهو ڇاندُ، اُضحيءَ جو ڏاندُ.

ڇَڙهو= غير شادي شده، اڻ پرڻيل.
ڇڙهو ماڻهو گهر ۽ ٻارن جي خفن خرچن ۽ ڳڻتين کان آجو هوندو آهي، ان ڪري ڪائي ٻي مچي مواڙ تي پوندو آهي.

چورو پڙهيو قسمت جاڳي، چوري پڙهي مُنهن تي داڳي.

سنڌ جي لاڙ واري علائقي سان تعلق رکندڙ هيءَ چوڻي سنڌي زرعي سماج ۾ نياڻين جي تعليم لاءِ منفي ۽ جاهلاڻي سوچ کي پڌرو ڪري ٿي.

ڇوڙن جو واهي، گدڙُ.

ڇوڙو = ماڻ جو ڇَمُ.
ڏسو "آنڊن جو واهي...."
مثال: "ڀِهير ڇور، تہ واهي ڪيرُ وِهي؟" (گلقند 89)

چوڪر جي ياري، گڏهہ جي سُواري.

چوڪر سان ياري رکڻ ۽ گڏهہ جي سواري ٻنهي مان ڌڪ کائبو ۽ خواري، بدناميءَ کان سواءِ ڪجهہ بہ هڙ حاصل نہ ٿيندو.
مثلاً: "ڪچيريءَ جو يارُ ٻَحريءَ جو شڪار سدا خوار." (گل شڪر 169)

ڇِڪي رکُ، سَٺ تي ڪانٽو.

اڳُ گاڏين جي رفتار ميل واري حساب سان وڌ ۾ وڌ سٺ تائين هوندي هئي، ڪنهن ڪم کي تيزيءَ سان اُڪلائڻ لاءِ ائين چوندا آهن.

ح

حاجي تہ حرامي، نہ تہ پئسا ئي پاٽيءَ ۾.

اُنهن حاجين لاءِ چوندا آهن، جيڪي پلي پار ڪان حج ڪري توبهہ تائب ٿي موٽي وري ساڳيا ڪڌا ڪم ڪن يا اُهي ماڻهو جيڪي حج جي بهاني سامان وٺي اچي وڪڻن.

حالَ حبيبان، پيش پرين.

جيڪو حالُ ۾ حيثيت هوندي، پرين پيارن ۾ دل وارن جي اڳيان حاضر ڪبي.
مثال: ”حالُ پريان نالُ“
”سُڪِڻي جِند، پرين تون صدقي.“ (ماڻيلي..... 107)

حالَ هيٺا، سُورَ ٻيٺا.

هيٺي حال ۾ غريبت جا سُورَ ۾ مسئلا بہ وڌي ٿا وڃن.

حاڪم حڪيم، قوي ۾ ڪوتوال سان ويڙ نہ رکجي.

جنهن سان سدائين جو واسطو پوي، ان سان وير نہ رکجي، نہ تہ نقصان ڏيندو.

حُبَ ڪان سواءِ، هوڏَ بہ ڪهڙي؟

انگل آرو آٿو ۾ هوڏ بہ اُتي ٿهندي، جتي قرب واري حُجت هوندي

حُبِ علي نہ، پر بُغض مُعاويا.

دشمن جي دانگي پيڄڻ ۾ ڇيهو رسائڻ لاءِ ڪو دشمن جي دشمنن جو ساٿ ڏئي، تہ اُن ۾ ساٿُ ڏيڻ واري سان لڳاءُ نہ هوندو پر پنهنجي دشمن جو بغض شامل هوندو آهي.

حياتي آهي، تہ ڇڏي ڪا نہ ٿي وڃي.

موتُ بيماريءَ تي ڪونهي، حياتي آهي تہ ماڻهو بيماريءَ جي لوڏن لمن ۾ چاڙهيڪن مان بہ چڙهي ٿو وڃي.

حياتي آهي، تہ ميلا پيا ٿيندا.

ڏسو ٻهاڪو ”يار زنده....“
مثال: ”جِيندا، هڪ ڏينهن مِلدا.“
(ماڻيلي... 105)

حياتي آهي، تہ موڪلاڻي آهي ئي ڪا نہ.

جيئرن جون ڪهڙيون موڪلاڻيون؟ دوست، موڪلائڻ مهل ايئن چوندا آهن.

حياتي اُها، جا هيج سان هجي.

هيج - شوق، چاهہ، خوشي، انگل.
حياتي اُها، جيڪا چاهہ ۾ خوشيءَ سان گذري

حياتي باقي، يارُ اوطاقي.

ڏسو ڏهاڪو: ”يار زندهہ....“

حياتيءَ تي، ڪو پروسو ڪونهي.

حياتي، بي بقا آهي، انسان ۾ هر ساهہ واري جي مِٽي پورو آهي، هڪ ڏينهن نيٺ پُرڻي آهي.

حياتيءَ ۾ ڏينهن آهن ٻہ، هڪ پرڻي جو، ٻيو مرڻي جو.

انسان جي زندگيءَ جا ٻہ اهم ۾ يادگار ڏينهن آهن ٻہ هڪ پرڻي ڪان پوءِ ماڻهوءَ جي دُنياوي زندگي شروع ٿئي ٿي ۾ ٻيو مرڻي ڪان پوءِ آخرت جي زندگي شروع ٿئي ٿي.

حَياءُ زالَ جو سينگار آهي.

حياءُ نيڪ سيرت عورت جو زيور هوندو آهي.

حَجامُ چڙي ماڪيءَ ڪان، ساڳي ماڪي مُنهن.

اڳُ ڳوناڻي سماج ۾ ماڪيءَ ڪان حجام چڙندا هئا، جيئن مڱڻهار مڱڻ ڪان چڙندا هئا.
مثال: لنگهو چڙي مڱڻ ڪان اُهي ئي مُڱ“ (گل شڪر 210)

حجام ۾ پاڪي، چڳ نہ بچي باقي.

حجامُ پاڪيءَ سان مٿو ڪوڙيندو تہ چڳ بہ نہ ڇڏيندو.
مثال: ”حجامڙو حرامڙو.“ (ننيڙي روپ.... 13)

حَجُ بہ ٽيہَ، عمرو بہ ٽيہ.
ڪو ماڻھو نيڪيءَ جو چڱو ڪم ڪري تہ ايئن چوندا آھن.

حرامين جو حَجُ، پنج موري ڪان پرتي.
پنج مورو= سعيد آباد ۽ هالا برانچ جي وچ تي، نيشنل هاءِ وي، تي ننڍڙو اسٽاپ ۽ وڏو ڳوٺ.
اهل حديث مسلڪ رکندڙ بزرگن ۽ عالمن، جڏهن غير الله جي نالي تي خير خيراتن کي حرام ۽ شرڪ قرار ڏنو تڏهن مخالف مسلڪ وارن اڌ پڙهيل مُلن موراڻن ۽ موالين، ايئن ردعمل ظاهر ڪيو.

حرامُ حلال کي بہ چڪي ٿو.
حق حلال جي ڪمائيءَ ۾ حرامَ جو پئسو ملائڻ ايئن آهي جيئن کير ۾ لسيءَ جو ذرو (سباڻ) ملائڻ سان کير ڦٽي ٿو پوي.
مثال: ”حرام“ جيڪي کائيندا، بک ۾ سي اوناڻيندا.“ (موزون.... 67)

حرام جي ڪمائي، ڪن کي سون پاڻي، ڪن کي لوڻ پاڻي.
سونَ پاڻي = سونَ جو پاڻي ڏنل، فائدو ڏيندڙ
لوڻ پاڻي= لوڻ واري پاڻيءَ جيان ڳاريندڙ نقصان ڏيندڙ
حرام جو پئسو ڪن کي پانءِ پوي ٿو تہ ڪن کي ٺپ پانءِ نٿو پوي.

حرامَ جو مالُ، حرام ۾ وڃي.
حرام جو ڪمايل پئسو بہ حرام جي ڪمن ۾ خرچ ٿو ٿئي
مثال: ”پاپ جي مايا، پراچت ۾ وڃي.“ (گلقند 50)

حرامُ مِٺو آهي.
رڳو رشوت ۽ وياج خوري نہ پر هر اُهو ڪم جيڪو حرام آهي، مِٺو لڳندو آهي.

حُر تا، ڦُر ڪرڻ ڪان مُڙن؟
انگريزن خلاف حُر هلچل کي ماٺو ڪرڻ ۽ حُرن خلاف سنڌ ۾ نفرت پيدا ڪرڻ لاءِ انگريز سرڪار ۽ سندن ڏيهي چاڙتن ياران حُرن کي وطن دوست نہ پر ڌاڙيل ڪري پيش ڪرڻ جي منفي پروپيگنڊا ڪئي وئي هئي. هيءَ چوڻي ان سلسلي جي ڪڙي آهي.

حرصُ تاري، حرصُ ٻوڙي.
حرصُ سٺائو ۽ مثبت هجي تہ تاري ٿو پر جي، اٽائو ۽ منفي آهي، تہ ٻوڙي ٿو.

حليمت سان، حيوان بہ وَس ٿين.
حليمت= نرمائي، ٿڌو مزاج، پاٻوهہ
پاٻوهہ سان انسان تہ ڇا حيوان بہ وس ۾ ڪري سگهجن ٿا.

حساب ۾، ڏِڪو بہ نہ ڇڏجي.
ڏيتي ليتي ۽ وهنوار ۾ رعايت نہ ڪجي.
مثال: ”وند کائيي، سک پائيي.“ (گل شڪر 242)

حق آ، لڱو دشمن کي ڏَڪُ آ.
دشمن = شيطانُ
بانگ ايندي آهي تہ سنڌي ماڻهو بي اختيار چوندا آهن تہ حق جو آواز بلند ٿيو ۽ شيطان کي اُماڙي لڳي.

حڪيمن حاڪمين شل ڏٽي، ڪنهن کي بہ نہ وجهي.
بيمارين ۽ حڪمرانن جي ڏمر کان شل ڏٽي بچائي

خ

خاموشي نيم رضامندي
ڪنهن اهم معاملي يا پُڇيل سوال جي جواب ۾ ماٺ رهڻ مان مراد اڌ رضامندي سمجهي ويندي آهي.

خيران پَوسِن، مَرُ تہ سَهي.
هن جهان ۾ انسان کي ڏکھو رسو آهي، پر مرڻ کان پوءِ هر عمل جو حساب ڏيڻو پوندو.

خير شاهہ جي جِني ڪٽيو وتي.
نواب شاهہ جي پراڻي سياسي سيد گهراڻي ج بزرگ شيخ خير شاهہ، جنهن جي نالي سان نوا شاهہ پرسان ڳوٺ بہ آهي. نالي وارو سياستدان ؟

گذريو آهي. ڪمن ڪارين سان ايندڙ ماڻهن کي چڱن ۾ ڪامورن ڏانهن خط لکي ڏيندو هو ان ڪري هيءَ چوڻي مشهور ٿي. ڪو ماڻهو پنهنجي ڪم لاءِ گهڻا پنڌ ڪري ته ايئن چوندا آهن.

خيرُ ڪندي هٿ سڙن ته سڙڻ ڏي.

چڱائيءَ جو ڪم ڪندي ڏکيائيون ۾ وقتي تڪليفون اچن ته گهبرائڻ نه گهرجي.

مثال: "دال روٽي ڪاڏي، ڏَنُ ڪُتي، ته ڪتڻ ڏي" (گل شڪر 112)

خرچُ ميهر جو، ڪائي جاني.

ڪمائي هڪڙو ۾ ڪائي پيو.

مثال: "ڪتيو ڪائي ڪتيجان، ڏُڪَ جهلي ڏيڻس." (گلقند 110)

"کوهي ڪنگهار جي، نالو نارائڻ جو." (اترادي پهاڪا 89)

خُشڪ ڪچهري، بند جو پاسو.

مطلبي ۾ ڪم ڪيڏائو ماڻهوءَ جو ڪم نڪتو ته جڻ واقف ئي نه هوندو.

خوابَ گهوڙا هجن ها ته فقير به سواري ڪن ها.

خوابَ خواب ئي هوندا آهن. هوا جي ڳالهين جيان لمحن جا مهمان، هوندن به غريب ته رڳو خوابن ۾ ئي خوشيون ڏسندا آهن. باقي ساپيان جي جهان ۾ ته سُور ئي سُور هوندا آهن. ان لاءِ چيل آهي ته ڪو فقيرُ گهوڙي جي سواري ڪرڻ چاهي ته اها خواب جيان خام خيالي ئي هوندي.

خونُ ۽ ڪتوري نه لڪي، توڙي بارُ پون باري.

خوشبوءِ کي ڪيڏو به لڪائجي پر اها لِڪي نٿي سگهي، ايئن ڪنهن جو ناحق خون به ڪڏهن نه ڪڏهن نيٺ ڦاٽي ٿو پوي، ان ڪري ته خون کي ڊگهي زبان هوندي آهي.

مثال: "عِشق ۽ مُشڪ لڪي نٿا سگهن." (پهاڪن جي حڪمت 85)

"خونُ ۽ ڪتوري، ڳجهو نه رهي." (گلقند 8)

خوشامد ۾ به آمد آهي.

جيئن "خوش آمد" لفظ ۾ به آمد آهي، ايئن چاپلوسيءَ ڪرڻ واري جو ٽُڪر به گِهه ۾ ٻڏل هوندو آهي.

خوشيءَ جهڙي خوراڪ ڪانهي، ڳڻتيءَ جهڙو مرض ڪونهي.

جيئن اُڏوهي ڪاٺ جي ويري آهي، تيئن ڳڻتي انسان کي جهوري ٿي وجهي خوشيءَ ۾ اگهو ماڻهو به ٽِڙي ٿو پوي پر ڳڻتيءَ ۾ چڱو ڀلو ماڻهو به ڳرندو ٿو وڃي.

خوش رَهه پنهنجي خرچ تي.

پنهنجي زور ٻَلَ ۾ همت سان جتي به هجين، شال خوش هُجين.

خَطُ اَڌُ ملاقات آهي.

خطَ مان حال احوال معلوم ڪري ماڻهو نئون سنئون ٿي وڃي ٿو.

د

دادلو بارُ، چَريو يا چُٽو.

دادلو بارُ گهڻي لاڏ ڪوڏ ۾ پيار ڪري گهٽو ڪري موڳو ٿيندو آهي يا بد عادتو هوندو آهي.

مثال: "شاهُوڪاري بارُ چريو يا چُٽو." (سنڌي پهاڪا 46)

دادو، جادُو.

دادو شهرُ جادوءَ جهڙي ڇڪَ رکي ٿو. ان ڪري هيءَ چوڻي مشهور ٿي آهي.

داناءُ مري اَکَر سان، نادان مري تلوار سان.

سمجهه ۾ سُرت واري ماڻهوءَ لاءِ اکر جي مارَ به گهڻي آهي. نادان ماڻهوءَ تي وِٺو چٽر يا ٽوڪ اثر نه ڪندي پر تلوار سان جُهري پوندو.

دائيءَ کان پيٽُ ۽ ڪرَميءَ کان کيتُ ڳجهو ڪونهي.

رازدان حال محرم ۾ پِٽي کان واقف ماڻهوءَ کان حال ڳجهو نه هوندو آهي.

مثال: "دائيءَ کان ڏُنُ ڳجهو ڪونهي" (گل شڪر 112)

ڏٻي ۾ ٺڪريون.
سمجهه ۾ نه ايندڙ ڳالهه يا معاملو جيڪو سمجهڻ کان ٻاهر ٿي وڃي.

ڏٻي وهاءِ، رڄي کاءِ.
ڏبي وَهائڻ = گهڻي محنت ڪرڻ، گهڻو هَرُ هلائڻ.
رَڄي = ڍءُ ڪري، خوش ٿي.
ٻنيءَ ۾ گهڻو هَرُ هلائڻ ۽ سڄيهه محنت سان پيداوار وڌندي ۽ آسودگي ايندي.

ڏٻ ڏي دانگيءَ واريءَ کي، ته ڪُني واري ڪَن ڪري.
ٻين کي سيکت ۽ سمجهاڻي ڏيڻ لاءِ ڪنهن کي آڙ بڻائي چَئبَ پنڻ ته جيئن ان مان ٻيا به سمجهي وڃن.
مثال: "هَرُ ڏيءَ کي سِکي ٺُنهُن". (گل شڪر 254)

ديگ جي پرک ڪَٽي مان.
ديگ کي ڏمَر تان لاهڻ کان پوءِ حجامُ يا ريڏارو ديگ مان ٻه چار ڪٽا وات ۾ وجهي پڪ ڪندو آهي ته چانور رڌجهي ويا آهن يا اڃان ڪچا آهن. يا لوڻ مرچ ۾ پورا آهن؟ اٿين چانور جي هڪ ڪٽي مان سموري ديگ جي پرک ٿي ويندي آهي.
ڪتنب جي هلت چلت ۽ رهڻي ڪهڻيءَ جو پتو ڪتنب جي ٻار مان پئجي ٿو وڃي.
ڪنهن ماڻهوءَ جي ڳالهائڻ ٻولهائڻ مان سندس حيثيت ۽ ڄاڻ جي پرک ٿي وڃي ٿي.
مثال: "ڪٽي مان خبر پوي، ته ديگ پڪل آهي." (ماجر... 175)

ديگ جيترا پاڙيا، هر برادريءَ ۾ هوندا آهن.
ڪسا، لانوان هر ذات ۽ برادريءَ ۾ هوندا آهن.

ديدار بازي، الله راضي.
نظر نيڪ هجي ۽ سُونهن کي ڏسي خلقڻهار کي واکاڻجي، ته ڏسڻ ۾ ڪو به حرج نه آهي.

ديس ڏٺي ديوانو ٿيئي.
ديس ۽ ساٿيهه جي سِڪ ۽ ڇِڪ هر ماڻهوءَ کي ٿئي ٿي.
مثال: "سڄڻ ۽ ساٿيهه ڪنهن اٿاسيءَ وِسري" (شاهه)

ڏرَ تي ڏهلَ وَڄن، ڇوڪر ميڙي ڇيٽا.
ننڍي ڄمار ۾ ڇوڪرين جون شاديون مڱڻا ۽ پڌريون ڪري گنديون پوتيون وجهڻ جي ڪُڌي رسم، جنهن ۾ ٻارڙي وهيءَ جي ڇوڪرين کي شادي وهانءُ لفظ جي معنيٰ جي به خبر نه هوندي آهي.

درياءَ ميڻهن جي چاري مان به وهي پوندو آهي.
درياهه جي چاڙهه واري مُندَ ۾ درياهه مان واهڙ وهي پوندا آهن ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن وَڙ يا مال جي لنگهه واري چاري تان به وهي پنهنجو رُخ مٽائيندو آهي.

درزيءَ جي سُئِي، ڪڏهن سُٿ ۾ ڪڏهن پٽَ ۾.
جيئن درزيءَ جي سُئِي سدائين هڪ قسم جي ڪپڙي ۾ نه وهندي آهي تيئن ماڻهو به سدائين هڪ حال ۾ نٿو رهي، ڪڏهن ڏک ۾ ته ڪڏهن سُک ۾ گذاري ٿو.

ڏرسني منهن ڏيکاريندي نه مٽيا.
گيان مٽيا ڏيکاريندو نه مُنهن.
درسني = آرسي، آئينو ٽِڪ
گيانُ = عِلمُ.
مٽيا = جوت، جوهر، قابليت
آرسيءَ ۾ ماڻهوءَ جو چهرو ته ڏسڻ ۾ ايندو پر ماڻهوءَ جو جوهر ۽ مٽيا ڏسڻ ۾ نه ايندي اُها ته علم سان پڌري ٿيندي آهي.

ڏڙي ٿي ڏڦ.
ڏڙي = مِٽيءَ جو ڍِڳُ
ڏڦ = ڇَٽُ، ختم.
آلهه تلهه ڇِٽُ هڪ ئي ڌڪ ۾ ساري پونجي ختم ٿي وڃڻ

دعوي کي دليلُ گهرجي.
ماڻهو جيڪا هامَ هڻي ٿو ان جي سچائيءَ لاءِ دليل به هئڻ گهرجي.

دَمادمُ مست قلندر.
سنڌ جي بزرگ عثمان مرونديءَ (شهباز قلندر) جي عقيدت مندن جو نعرو.

ڏمُ ناهي بدن ۾ نانءُ زور آور خان.

ڪي ڪي نالا ڏاڍا عجيب لڳندا آهن جيڪي ماڻهوءَ جي مزاج ۽ شخصيت جي ابتڙ هوندا آهن. جيئن ڪمزور ۽ ٿڪل ماڻهو جو "پهلوان"، ٽُند پگهل پيرسن جو "پرين"، سُڃي ماڻهوءَ جو "سُکيو"، اڪثر ۽ بدمزاج ماڻهوءَ جو "مِنو" يا "مصري" انڌي جو "آفتاب" ۽ ڪوجهي ماڻهوءَ جو "ملوڪ" جهڙا نالا رکيا ويندا آهن.

مثال: "اچي ڏاڙهي نانءُ دلير." (گلقند 38)

ڏمَ سان ڏمُ آهي.

ڏمَ- ساهُ

ڏمُ- وجود، موجودگي حياتي.

ساهه سان سارو جنسار آهي.

ڏمُ وڃي دمڙي نه وڃي.

ڪنجوس ماڻهو جيڪو ٽڪي پئسي تي به ساهه ڇڏي ان لاءِ چيو ويندو آهي.

مثال: "ديوانَ جو ڏمُ دمڙيءَ جي دال تي." (پهاڪن جي حڪمت 79)

ڏنِ ڪي ٿي رولو.

ڏنِ - جوئر ۽ ٻاجهريءَ جي ڪانن جي ڳڏن جي اُپي گول سٽي.

ڏسو پهاڪو: "ڪوڙيءَ ڪي...."

دُنيا دورنگي آهي.

ٻهُروپي دنيا جا ڪيئي رُوپ آهن.

دُنيا ڏمُ گُذر.

جڳ ۾ جياپو ڪَن پَل ۽ اک ڇنڀ جيان گذري ٿو وڃي.

مثال: "دنيا آهي ڏوڙ ڏوڙ دنيا جي منهن ۾." (پهاڪن جي حڪمت 78)

دُنيا مانجهاندي جو ماڳُ آهي.

مانجهاندي جو ماڳُ - ڪجهه دير لاءِ آرام ڪري ٿڪُ ڀڃڻ جي جاءِ، عارضي ٺڪاڻو.

ڏسو: مٿيون پهاڪو.

مثال: "جو تو ساٿيهه پانئيو سو مانجهاندي جو ماڳُ." (شاهه)

دُنيا ۾ ڪَرَڻ ڪان مَرڻ بهتر آهي.

دنيا ۾ ڏوهن، گناهن ۽ پاپن واري زندگي گذارڻ ڪان چڱو آهي ته ماڻهوءَ کي الله ڪٽي وٺي.

دُنيا سوڙهي، گهرُ ڪُشادو.

ماڻهو پاڻ کي جيترو پنهنجي گهر ۾ سلامت ۽ سُکون سان سمجهي ٿو اوترو گهر کان ٻاهر نٿو سمجهي.

مثال: "جو سُک اپڻي چوباري ۾، سو ناهين بَلخ بخاري ۾." (گلقند 58)

دلاسي جهڙو، دشمن ڪونهي.

جيڪي ماڻهو هٿ پير هڻڻ بدران ٻئي جي آسري تي ڳنڍِ ٻڌي هٿُ هَٿَ تي ڏئي ويهي ٿا رهن، اُهي سدائين ڏوکو کائي خوار ٿيندا آهن.

مثال: "دلاسي دوست جي، سيءُ شڪايتِ ڪَلَ." (پهاڪن جي حڪمت 78)

"سخي ڪان شوم ڀلو تُرت ڏئي جوابُ." (گلقند 96)

دِل پسند، لوڪَ پسند.

جيڪو دل کي وڻي سو جڻ ٻين کي به وڻيو.

دل ڪٽي ويو آهين، ته ٻيانو موٽائي ڏي.

ٻيانُو - سُوٽي، واعدا، وچن.

ڪو دل گهريو دوست دوستيءَ ۾ ڪچائي ڏکائي ڪري تڏهن چوندا آهن.

دلين تي درجا آهن.

الله دلين جا ڀيدَ ڄاڻي ٿو. سچي دل ۽ صاف نيت واري ماڻهوءَ جي ڪا نه ڪا ادا يا ننڍڙو ڪم به ربَ وٽ اگهامي ٿو وڃي.

دلين جا ڀيدَ، ربُ ٿو ڄاڻي.

ڏسو چوٽي، "ڳُجهه جو علم....."

دل ڏوٿي، دکيءَ ۾ رکَ.

ڪو ماڻهو ڪنهن جي ڪوڙي ڏِني ۽ آسري ۾ هجي ته چاڻ ڪم ٿيو ان کي ٽوڪ مان چوندا آهن.

دِل جو رازُ، ڦُرڙيءَ مثال.
ڦُرڙي ڦاٽندي تہ گندُ ڇڏيندي ائين راز جيستائين دل ۾ آهي تہ رازُ آهي، پر کلي ويو تہ خواريءَ بدنامي ٿيندي
مثال: "دل جي ڳالهہ دوست سان بہ نہ ڪجي.
(اترادي پهاڪا 44)

دل جو گهاءُ، هڪ راڻي ڄاڻي، بيو راءُ.
ڳجهي صدمي جو درد ان کي ئي معلوم هوندو جنهن کي صدمو رسيو هوندو.
مثال: "جنهن تن لڳي، سو تڻُ ڄاڻي." (گلقند 69)

دِل، خدا جو گهرُ آهي.
ربُ، دلين ۾ وسي ٿو.

دل ۾ ڏارُ ۽ آئيني ۾ وارُ پوي، تہ ڪڏهن نہ نڪري.
ڏسو پهاڪو "ڀڳو سڄو نہ ٿئي....."

دل ۾ جاءِ هجي، تہ سوڙهہ آهي ئي ڪا نہ.
دل وڏي ۽ حوصلو سلامت هجي، تہ هر معاملي ۾ گنجائش نڪري ٿي اچي.
مثال: "دل سوڙهي نہ هجي تہ جاءِ سوڙهي نہ ڇئبي." (گلقند 84)

دل ۾ خوش، بَغلَ ۾ تِين.
مٿاڇرو ۽ ٻي دليو انڪار ڪرڻ، پر دل ۾ خوش ۽ راضي هئڻ.

دل لڳي ڏائڻ سان، تہ پري ڪهڙي شئي آهي.
ڪنهن ماڻهوءَ کي ڪوجهي عورت جي نينهن جي ناوڪ لڳي وڃي تہ ان کي ٻي ڪا بہ عورت نہ وڻندي آهي

دل ڪر، درخت جي دستور.
دستور = جيان، وانگر.
اڳاٽي پرائمري نصياب ۾ شامل نظم جي سٽ، جيڪا چوڻي بڻجي وئي آهي.
ماڻهوءَ کي وڻ جيان ٿيڻ گهرجي، جيڪو پاڻ اُس ۾ سڙي ٻين کي ڇانءُ ڏئي ٿو ۽ پٿر ڇاٽيون سهي مٺو ميوو ڏئي ٿو.
مثال: "ڦٽي ڦَرُ ڏِين نيت مقابل پانهجن جي (شاهہ)

دستار رفتار ۽ گفتار، سدائين سنڀالي رکُ.
پنهنجي پڳ (عزت)، زبان (گفتگو) ۽ چال چلت ۽ اُٿي ويٺيءَ ۾ احتياط کان ڪم وٺجي.

دستگير! ڪڍُ پناهگيرَ.
سنڌ، سدائين ٻاهرين ۽ ڌارين جي پناهہ گاهہ رهي آهي. ڌرتيءَ ڌڻي، جڏهن پناهگيرن جي ڪينتس مان بيزار ٿيندا آهن، تہ ڪانئن ڇوٽڪاري لاءِ هن دعا جا ٻڪ کڻندا آهن.

دَستر خوان جي ٻلي، گڏ ڪائي.
دسترخوان = ماني کائڻ يا کارائڻ لاءِ وڇائڻ جي چادر يا ڪپڙو.
هيرايل، حجتي ۽ ويلا تار ماڻهوءَ کي ڄِتي ڪاڏي جي هواڙ پوي، اُتي پهچي ٿو وڃي.
مثال: "حمايتڻ گڏهہِ عراقيءَ کي لتون هڻي." (گلقند 82)

دشمن کي مارڻ بدران ڪاري ڇڏ، دوست کي ڪارڻ بدران ماري ڇڏ.
دوست کي خراب عادتن تي هيرائي زندگي تباهہ ڪرڻ ڪيس قتل ڪرڻ کان بہ وڏو ڏوهہ آهي. اهڙو ورتاءُ دشمن سان ڪجي.

دشمن کي پاڻ کان، گهٽ نہ ڄاڻجي.
دشمن ڀلي ڪمزور هجي، پر ان مان سدائين ڪٽڪو رکڻ گهرجي.

دشمن جي دانگي، ڀڳي بہ چڱي آهي.
دشمن جي ٿورڙي ۽ معمولي نقصان تي بہ خوش ٿيڻ.

دشمن جي در ڇو ٿو وڃين؟
چي، "ادا، سڄڻ گروي.
ڪنهن سان لاڳاپا ڀلي سُٺا نہ هُجن، پر رشتن جو ڀرم رکڻ لاءِ پنهنجي انا کي مارڻو ٿو پوي.
مثال: "ڄِتي وڃايا وارَ اُتي، کهڙا پارَ" (سنڌي پهاڪا 137)

ڏُشمنُ، ننڍو بہ وڏو ڪري ڄاڻجي.

دشمن کي ڪڏهن بہ پاڻ کان هيٺو ڪري نہ ڄاڻجي. ننڍي دشمن کان بہ ڪُنُ ڪرڻ گهرجي.

ڏُشمنَ سان داناءُ ٿجي،
سڄڻ سان، حال اورجي.

دشمن سان سياڻپ سان هَلجي ۽ سڄڻ سان دل جو حال ڪجي.
مثال: "دشمن لاءِ مال، سڄڻ لاءِ حال."
(ماجر.... 166)

دوا اندر، دَمُ ٻاهر.

نيم حڪيم ٺُڳڪو ۽ اڻ ڄاڻ ڊاڪٽر جو علاج فائدو ڏيڻ بدران سِر وڃائو هوندو آهي.

ڏُونهان، سُونهان آهن.

سونهان = راهہ جو ڏس ڏيندڙ رهنمائي ڪندڙ.
ٻهراڙين ۾ سانجهيءَ کان اڳ مالوند ماڻهو مچرن کان مال کي بچائڻ لاءِ دونهيون ڏُکائي ڇڏيندا هئا. اهو دونهون مٿي ويندو هو ۽ پري کان ڏسڻ ۾ ايندو هو. ڪو مسافر يا واٽهڙو دونهين مان ڪنهن ڳوٺ يا وسنديءَ جو اندازو لڳائي اوڏانهين وڃي نڪرندو.

دولت آهي ترڪٽي، هڪ جاءِ ٽِڪي ٿي ڪا نہ.

ڏسو "پئسي کي پَر...."
مثال: "مايا، چُلٽي آهي." (گلقند 84)

دولتَ وَڻ جي ڇانءُ آهي.

دولت نِنهڻ اُسَ ۾ وڻ جي ٽڏڙيري ڇانءَ جهڙي آسائش ڏئي ٿي.
مثال: لَڇِمِي، ڪُلڇڻ ڍِڪي." (گلقند 22)

دولت مايا دورنگي، واريءَ جي مُٺِ،
جيڪو جهليس زور سان، تنهن سان ڪري ڇُٺِ.

ڏسو "پئسو اچٽي وڃٽي...."

دوست ٿئي دشمن، تہ ٻيو دشمن نہ ڌارِ.

دوست حال محرم رازدان ۽ ڪچاين ڦڪاين کان واقف هوندو آهي. اهو دشمن ٿئي تہ وڏو نقصان ڏيندو آهي.

دوستي، ڪچي تندُ آهي.

دوستيءَ جو رشتو ڪچي ڌاڳي جي تند جيان نازڪ ۽ ڪمزور هوندو آهي. شڪُ بدگماني ۽ غلط فهميءَ جي معمولي ڇڪ بہ ان کي جهوري وجهندي آهي.
مثال: "دوستي رکڻ سَولي، نڀائڻ ڏکي آهي "(رئي آهي....)

ڌُهل وڄي اورين گُهنبيا، دوسو نچي پرين گهنجيا.

گهنبيا= ڳوٺ جو نالو.
سڪرنڊ تعلقي ۾ گهنبيا نالي سان بہ وڏا ڳوٺ آهن. جيڪي هڪٻئي کي ويجها واقع آهن. انهن مان هڪ کي اورين گهنبيا ۽ ٻئي کي "پرين گهنبيا" سڏيندا آهن. ٻنهي ڳوٺن ۾ ڪوري ۽ زرداري قبيلن جا ماڻهو رهن ٿا.
پيتوڙي ماڻهو جيڪو ڪاڏي جو موقعو ڏسي خوشيءَ مان هنبوڇيون هڻندو آهي.
مثال: "ڌُهل وڄي، دوسو نچي." (ماجر....66)

ڌُهل وڄي ڌڌَ جي ڳوٺ، سڦوران نچي سڪرنڊ ۾.

ڌڌَ= ان نالي سان بہ قديم ڳوٺ سڪرنڊ لڳ نيشنل هاءِ وي تي واقع آهن.
ڏسو: مٽيون پهاڪو.

ڌ

ڌاريا، ڌارين جا يارَ.

ڌاريا پاڻ ۾ يلي ذات. قبيلي ۽ قوم جي حوالي سان ڌار ڌار هُجن، پر اُنهن جا مفاد پاڻ ۾ سلهاڙيل ۽ هڪجهڙا هوندا آهن. انڪري اُهي نہ چاهيندي بہ پاڻ ۾ جُٽُ ۽ گڏ هوندا آهن.

ڌارين هنئي سيڪا، پنهنجن هنئي آءُ.

ڌاريو تہ ڌاريو آهي. آهنجُ. ايذاءُ ۽ تڪليف ڏيندو تہ ان تي ميار بہ ڪا نہ نهندي ۽ ڏک بہ ڪو نہ ٿيندو پر ڪو پنهنجو ائين ڪندو تہ اُن جو ڌارين واري ورتاءُ جو ڏکُ هانءَ تي چڙهي تو بيهي.
مثال: "گهوڙن هنيون گهٽيون، اُنن هنئي آءُ." (شاهہ)

ڌڳاٽو جهڙو گهر، تهڙو جهنگ ۾.

ڌڳاٽو= ماڻهوءَ جو نالو.
ڏسو: "ڳهٽو جهڙو...."

ڏيءَ اروڙي ڏنُ، وڌندي ويرم ئي نہ ڪري.

اروڙي = آروڙي، واڙ کان پوءِ اچو تيل آنُ پُسايل آلي مٽي.
جيئن بٺٽي لاءِ راهہ تيل آنُ ۽ گاري ليپي لاءِ پُسايل
مٽيءَ کي ڪچڻ ۽ شڪڻ ۾ دير نٿي لڳي، تيئن
نياٽيون بہ جلد وڏيون ٿي ويندون آهن.
مثال: "ڏيءَ ڏڻ، وڌندڙ وڻُ." (سنڌي پهاڪا 109)

ڏيئرن ماءُ، گهرَ ڏجاٽي،
پٽن ماءُ، نوڪرياٽي.

ڏيئرن جي ماءُ کي گهر جي ڪم ڪار جو اُنو نہ
هوندو آهي. ٻهاري، صفائي کان وٺي رڌي پڪي ۽
ڪپڙي لٽي جي ڏوپ تائين، هر ڪم نياٽيون
ڪنديون آهن ۽ ماءُ بي اوني هوندي آهي. پر پٽن
ماءُ کي گهر جو سمورو ڪم ڪرڻو پوندو آهي ۽
پٽن اڳيان نوڪرياڻيءَ جيان پئي ڳهندي آهي.
مثال: "پيئي ليئي، ڏيءَ ڪم اچي." (گلقند 61)

ڏيئرون، پرائو ڌن.

ڏيئرون، ماءُ پيءُ جي گهر مهمان هونديون آهن. اُهي
پرائي ملڪيت هونديون آهن. ساماڻجڻ کانپوءِ ماءُ
پيءُ جي گهر مهمان جيان هونديون آهن. نيٺ
پرڻجي پرايون ٿي وينديون آهن ۽ ساهراڻي گهر
جون سڏبيون آهن.

ڏيءُ گهرَ جي لڇمي آهي.

سنڌي سماج ۾ اهو تصور رهندو اچي تہ نياٽيون
گهرَ جو ڀاڳُ هونديون آهن.

ڏيئڪو ڏنُ، وڏي سِگهو.

ڏسو پهاڪو "ڏيءَ اروڙي ڏڻ...."
مثال: "ڏيئون ڏيورون اهن." (پهاڪن جي حڪمت 79)

ڏرتي ماءُ آهي.

هر سماج ۾، ڌرتيءَ کي ماءُ جو درجو ڏنل آهي.
سنڌي ماڻهن وٽ بہ اهوئي تصور آهي جنهن لاءِ اهو
چيو ويندو آهي.
مثال: "ڌرتي، سَرتي." (ننڍڙي روپ...14)

ڌرمُ تہ نيتي، ٻيو سڀ ڪوڙ.

نيتي- نيت، طريقو رستو دل جي سچائي ۽ نيت
جي سچائيءَ کان سواءِ، ڪو بہ ماڻهو ڪنهن بہ
مذهب جو سچو پيروڪار نٿو بڻجي سگهي.

ڌنُ، رکڻ رکَ، ميڙڻ مِٽي، ڏيڻ ڏاتِ ۽ خرچڻ خوراڪ آهي.

ڌنُ ميڙڻ ۽ سانڊي رکڻ ڪنهن بہ ڪم جو نہ آهي،
پر ڌن کي ٻين جي ڀلائيءَ لاءِ خرچ ڪرڻ ئي ڌن جو
اصل ڪارج آهي.
مثال: "ڌنُ آهي چِتو ڪتو جنهن کي ڪائي."
(ننڍڙي روپ.... 69)

ڌُوڙ ڌائيون، پٽينس نياٽيون.

ڌوڙ ڌائيون= پئسا اُڏائڻ، اجايو خرچ ڪرڻ.
سنڌي هندو سماج ۾ مائٽ نياٽين کي ڏيج ڏيڻ
ڏني پرڻائڻ لاءِ نہ سوچين ۽ پئسا اجائي خرچ ۾
اڏائيندا رهن، تہ اُهي نياٽيون، مائٽن کي پٽون ۽
پاراتا ڏينديون آهن.
مثال: "ڌُوڙ ڌائيون، آتي چاٽيون. (پهاڪن جي
حڪمت 79)

ڌڻيءَ جو ڌڻي، آهي ٻئي ڪو نہ.

پنهنجي شيءِ جي مالڪيءَ جو جيڪو حق ۽
اختيار ڌڻيءَ وٽ هوندو اهو ٻئي وٽ نہ هوندو.
مثال: "ڌڻيءَ ريءَ ڏڻ سجو ڏڻ ريءَ سُڃي
واڙ." (گلقند 85)

ڌَڪ دُشمن جو بہ نہ وڃائجي.

دُشمني پنهنجي جاءِ تي پر اخلاقي قدر نہ وڃائجن.
وڏي دل گُردي واري بردباري هٿئون نہ ڇڏجي. چڱيءَ
۽ سچي ڳالهہ دشمن جي بہ ميڃڻ گهرجي.

ڌڪِ، ڌڻيءَ جي آسري.

جهڙي تهڙي حال ۾ صبر ۽ شڪر سان ڌڻيءَ جي
آسري جيون جي گاڏي کي ڌِڪجي.

ڌڪَ، ڌڪن ۾ ڦوڪَ.

سنڌ جو سماجُ قبائلي نہ پر راڄوٽو رهيو آهي. هتي راڄَ هئا. راڄ وارا بہ هئا تہ راڄن ڀال بہ هئا. ان سماج ۾ فيصلا بہ راڄوٽي ٿيندا هئا. راڄن کي کير کنڊ ڪرڻ وارا اڳرائيءَ ڪرڻ واري تي ڇٽيون ۽ ڏنڊ رکندا آهن پر جهيڙي ۾ لڳل ڌڪن کي لئي مٽي ڪري فيصلو ٻڌائڻ مهل ائين چوندا آهن. "ڌڪَ ويا ڌڪن ۾ برابر ٿي."

ڌڪن جا شاهد، ڦٽَ.

ڌڪَ لڳندا، تہ ڦٽَ بہ ضرور ٿيندا. ڌڪن جو ثبوت ڦٽن کان وڌيڪ ٻيو ڪهڙو ٿيندو؟

ڌڪُ لڳو مڙس مئو، وڙن جي خبر پئجي وئي.

ڪنهن بہ ڪم ۾ نقصان پوي تہ سمجهو ماڻهوءَ کي ان مان سبق ملي ويندو آهي.

ڌڪُ شيطاني، ڌڪُ رحماني.

جهيڙي ۾ آجايو سجائو ڌڪ لڳڻ جي خدشي کان ائين چئبو آهي.

ڌڪُ هڻُ، رتَ جو ڦڙو نہ نِمي.

سراپيل حيرت ۾ ورتل ۽ پنهنجي شرم ۾ ٻڏل ماڻهو.

ڏ

ڏاتارُ لکن جا بہ ليکا نہ ڪري، ٻندو ڪَکُ بہ نہ ڇڏي.

الله ڀاڄهارو آهي ٻانهن سان ليکو نٿو ڪري، جتي نيڪوڪارن کي ڏئي ٿو اُتي گناهہ گارن کي بہ نٿو وساري پر ٻندو بي ايمان آهي. ننڍڙي بہ نيڪي ڪري ٿو تہ الله کان ان جي صلي جي طلب ڪري ٿو.

ڏاڻَ جو علاجُ اَنبوري.

انبوري = لوهہ جو اوزار، پڪڙُ جنهن سان ڪوڪا، ڇڪي ڪڍبا آهن.

ڏاڻ جو سورُ ڏاڍو آزاريندڙ ٿئي ٿو. سُورَ واري ڏاڻ ڪڍائڻ سان ئي سور مان جِندُ آجي ٿئي ٿي.

ڏاڻون ڪائي، اچي ڏندن کي لڳو آهي.

ڏسو: "ڪٽون ڪائي اچي....."

ڏاڍو اُهو جيڪو مُنهن تي مڃائي.

ناٽُ ڪوڙو ماڻهو جيڪو ڪوڙُ هٽي نَڪَ نرڄائيءَ سان مُنهن تي مڃائي ۽ ٻئي کي ڪوڙو ڪري. ان کان وڌيڪ ٻيو ڪيرُ ڏاڍو ٿيندو؟

مثال: "ڏاڍو اُهو جيڪو درياهہَ جي پرينءَ پر ٻيهي گاريون ڏي" (پهاڪن جي حڪمت 81)

ڏاڍو مَري روئڻُ نہ ڏي.

ڀاڻ کان سگهو ۽ وڏو ماڻهو ڇيهو رسائيندو تہ اُن جي دانهن ڪُوڪ بہ ڪري نہ سگهبي.

مثال: "ڏاڍو سو ڳابو." (گلقند 85)

ڏاڙهي جنهن جي پيٽ ۾، پهرين پٽڻ سي پهچن.

تنقيدي وَهيءَ ۾ وڏي سمجهہ سُرت ۽ ڏاهپ وارو جتي ڪٿي ڪاميابي ماڻي ٿو.

ڏاڙهي نہ ڏَتُ تنهن تي ڪهڙي پَتِ؟

ڏَتُ= ٿورو اَحسان، وَڙُ.

پَتِ = يقينُ، اعتبار، ويساهُ.

بي وڙو ماڻهو جيڪو ننڍَ وڏائيءَ جو لحاظ نہ رکي ۽ ٻين کي اوکيءَ ۾ ڪم نہ اچي ان تي ڪهڙو اعتبارُ؟

مثال. "جنهن جون اڳي اڇن مُڇون، تنهن جي ڏاڙهي ڪنهن کان پُڇون؟" (پهاڪن جي حڪمت 93)

ڏاهرين جا ڏاندَ، ڪَڙ ٻُهہَ جا هيراڪ.

مالوند ماڻهو کير ڏيندڙ مال مينهن يا ڍڳيءَ کي کيرُ وڌائڻ لاءِ کڙ، ٻُهہ کارائيندا آهن. ڏاندن کي کڙ ٻهہ گهٽ ڪري نہ ڏيندا آهن. بي سمجهہ مالوند ڏاندن کي بہ کڙ، ٻُهہ کارائيندا آهن پر ڏاندن جا خفتي ۽ آسودا مالوند ائين ڪندا آهن.

ڏِيي رِڏَ، سَهڪي ٻروهي.

ڏسو پهاڪو "بارُ گڏهہ تي....."

مثال: "مٽي مُون، ڪنجهين تون." (ماجر..... 168)

ڏِنم ٿُوهَرَ، ٿيم رُوحَ، ڪاڏي، خيالَ ڪجي ويا.

ٿُوهَرُ - جهنگ جي وَلِ جو گدري جهڙو پتو جيڪو ڏسڻ ۾ ته ڏاڍو سهڻو پر ڪڙو ٿيندو آهي.

ڏيک ويک ۾ سُهڻو سيبتو پر اندر جو ڪوتو ماڻهو جيڪو واسطو پوڻ تي پڌرو ٿئي ٿو.

ڏِنو، ته پوڳ، نه ته ساپيان.

چوريءَ جو مهذبُ طريقو. دل ۾ گدڙ ويڻل، ڏسڻو وائسڻو ماڻهو اک بچائي، ڪنهن جي ڪا شئي ڪڻي وٺي. ڏٺي ڏسي وٺي، ته پوڳ، نه ڏٺائين ته شيءِ گم.

ڏنو مِڻو آهي.

آڻ ڏني ۽ آڻ ميسر شيءِ ڪان ڏني ۽ هٿ ۾ آيل شئي مٺي ٿئي ٿي.

مثال: ڏِنا، مُنهن مِٺا." (ننيڙڙي روپ.... 68)

ڏقيرَ ۾ ڏَهرَ قيرَ.

ڏَقيرُ- سوئرن جي شڪار ۾ ڏڪو (پالو) هڻڻ وارو. شڪاري پالو يا جهبيرُ.

پيڙيل طبقي جي لڏڙائو قبيلن جي ماڻهن تي مٿئين طبقي جي ماڻهن جي چٽر.

ڏقير، شل نه ڏهين قيرَ تي اچي.

ڏسو: مٿيون پهاڪو.

ڏُکن جي پاڙُ، آهي ٿي ڪا نه.

ڏُک ۽ ڏُکيا ڏينهن، سدائين رهڻا نه آهن.

مثال: "ڏُکن پُنيان سُکَ، سکن پنيان ڏُکَ."
(گلقند (9)

ڏکئي کي، ڏئي ڪونه، سُکئي کي، سَهي ڪونه.

انساني فطرت جو اهو ڪڙو سچ آهي، ته ڏکئي ماڻهوءَ جي ڪو واهر نٿو ڪري ۽ سکئي ماڻهوءَ کان ساڙُ ڪيو ٿو وڃي.

ڏيکاري هڪڙو، وجهي ٻيو.

بي ايمان واپاري گيراڪ کي ڏيکاريندو سٺي جنس آهي ۽ بوريءَ ۾ ڪسي جنس وجهي.

مثال" هاٿيءَ جا ڏندَ، کائڻ جا هڪڙا، ڏيکارڻ جا ٻيا." (گلقند 127)

ڏيکاري ڪڻڪَ، وجهي جَوَ.

جَوَ- هلڪي جِنس جو اناج.

مثال: "شڪارپوري نيت بُري، ڏيکارين ٻاجهر، ڏين ٻُري." (اترادي پهاڪا 100)

ڏيکڻ دا گشولڙا، پر پتڻ دا ڪُتا هئي.

ڳوناٺي، سادڙي ماڻهوءَ وٽ مرشد آيو. هن پنهنجي پر ۾ ماڻهن اڳيان، مرشد جي ڪافي، ڪرامتن جو رعب وهارڻ لاءِ ائين چيو.

ڏسو پهاڪو: "اسا ڏا لوڙها...."

ڏيندڙ مُون ڏنا، جِن جا هنڌَ حُضور ۾.

ڏيندڙ= سخي، داني، ڏاتار ۽ واهر ڪرڻ وارو.

يتيمن، غريبن، انگ اگهاڙن، پيٽ بکايلن ۽ گهرجائو ماڻهن جي مدد ۽ واهر ڪرڻ وارن جا درجا بلند ٿين ٿا. اُهي الله جا پيارا ٻانها ۽ جنتي آهن.

مثال: "ڏيڻ تان وڏو ڏاج، پرمَٿُ ناهي، نوڙت جو. (اُترادي...... 46)

ڏينهن تتو، مُرسُ متو.

ڏينهن تپندو ته پوک پچندي، مڙس مچندو ته ڪم گهڻو نبرندو.

مثال: "تتيءَ تڏيءَ ڪاهه، ڪانهي ويل وِهڻ جي." (شاهه)

ڏينهن جو چندَ جي سُونهن، پيڊاپي ۾، عورت جي سونهن ۽ ڳِٽتيءَ ۾ ڪا به سونهن نه وٽندي آهي.

سج جي روشنيءَ ۾، چنڊ جي روشنيءَ مٿل هوندي ٻُڍاپي ۾ ماڻهوءَ جي مستي ۽ هستي مٺل هوندي آهي پر ڳِٽتيءَ ۾ ماڻهوءَ جو هر شئي مان موهه ختم ٿي ويندو آهي.

ڏينهن ۽ پنڌُ، پنهنجي مُداوَ تي پورا ٿين.

مداءُ = مُدي مقرر ٿيل وقت

جيئن طئه ٿيل وقت تي ڏينهن پنهجو پنڌ پورو ڪري پڄاڻي تي ڪري، تيئن طئه ٿيل ۽ مقرر فاصلو به پنڌ ڪرڻ سان ٿي پورو ٿيندو.

ڏيوالي جو ڏيئو، غريب جي گهر ٿي ٻرندو.

ڏيوالو= واپار ۾ ٽوٽو نقصان، کُٽي وڃڻ.

اڳ، جڏهن ڪو واپاري، واپار ۾ کُٽي ٿُٽي، سڃو ٿي ويندو هو ته گهر يا دڪان ۾ ڏيئو ٻاري ڇڏيندو هو ته جيئن قرضي ۽ ڏيتي ليتيءَ وارا لهڻيدار ڪيس تنگ نه ڪن. اهو ڏيوالو گهڻو ڪري غريب ۽ وچولي طبقي ۾ هيٺئين طبقي جا واپاري ڪيندا هئا.

ڏيڻ، روئڻ ۽ ڏيهہ ڇڏڻ لاءِ، هنيانءَ تو ڪپي.

اوکيءَ ۾ ڪنهن کي هڙئون وڙئون ڏيڻ، ڪنهن جي درد ۾ پيڙا، پاڻ تي محسوس ڪري، اکين ۾ پاڻي اوتجي اچڻ ۽ پنهنجو ڏيهہ ۽ اباڻا ڪک ڇڏڻ، سچ ته ڏاڍو ڏکيو آهي.

مثال: ڏيڻ ۽ روئڻ، دل جي هيٺان، گُهرڻ ۽ کِلڻ، دل جي مٿان. (گل شڪر.... 122)

ڏيهہ ٻڏي، ڏيرياڻي نه ٻڏي.

گڏيل ڪٽنبي سنڌي سماج ۾ ڏيرياڻيون نطري ساڙ ۽ سهاڻپ جي ڪري پاڻ ۾ گهٽ ٺهنديون آهن. خاص ڪري گڏيل چلهہ پاڻ واري گهر ۾ اهو عام آهي.

مثال: "ڏيهہ چوي، ڏيرياڻي نه چوي." (گلقند... 107)

"ڏيرياڻيون، توڙ جون ويرياڻيون." (پهاڪن جي حڪمت 81)

ڏيهہ ڏِسي، ڏيرياڻي نه ڏسي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "ڪِني ڪُني، پر ڏيرياڻيءَ نه ڏني." (سنڌي پهاڪا 138)

ڏيئي بنا پنهنجو، ڏِسِ گهمي اونداهو گهرُ.

گهرُ سوجهري سان آهي، بنا سوجهري گهر ويران کنڊر جيان لڳندو آهي ۽ ڏيئو گهر جو اُجالو هوندو آهي.

ڏُڌ گهرڻ ۽ مائٽي جوڙڻ ۾ ڪو به عيبُ نه آهي.

ڏُڌ = لسي.

اڳ ٻهراڙين ۾ جن غريبن وٽ کير لاءِ مال نه هوندو هو انهن گهرن جا ٻارڙا صبح ساڻ لوٽا ۽ چونريون کڻي ڳوٺ جي مالوندن جي گهرن مان لسي وٺڻ ويندا هئا. ان کي عيبُ يا مهڻو نه سمجهيو ويندو هو.

جيئن لَسي گُهرڻ مِهڻو نه آهي، تيئن مٽي مائٽيءَ لاءِ سڱ جي گهر ڪرڻ ۾ به عيبُ يا مهڻو نه آهي.

ڏَرجي به ڏَجي به.

ڏَرڻُ = آنَ ڏرڻ، ڏارو ڪرڻ، ڀڄڻ، ڪنبڻ.

ٻٽي معنيٰ وارو پهاڪو آهي. الله جي واٽ ۾ ڏجي به پر الله کان هر دم ڀڄجي به.

پنهنجي پيٽ لاءِ ان جو ڏارو ڪجي ته ان مان ٻين جي به سار لهجي عبادت ڪيڏي به ڪجي پر ان تي نخر ۽ وڏائو ڪرڻ بدران الله کان ڀڄجي، ته شل قبول پوي.

ڏمرجي نه ڏاتار، ڏَسي ڏنگايون.

ربُ ڏمرجي ٿو ته ماڻهوءَ کان مَتِ کسي ٿو ڇڏي.

مثال: ڏمرجي نه ڏيهہ ڏٽي، ڇَنا ڇڏائي." (پهاڪن جي حڪمت 80).

ربُ رُسي، مَتِ کسي، هٿي ڪو نه هٿيارُ.

ڏسي اهڙي ڪار، جنهن مان جوکو جيءَ کي. (شاهہ)

ڏِني قرضُ چُٽي، ڪَٽي پنڌُ کُٽي.

قرض ڏبو ته جندُ چُٽندي پنڌ ڪبو ته فاصلو کٽندو.

مثال: ننگر پهچي ڪو نه بنا پنڌ ڪئي." (گلقند 82)

ڏني نه ورتي.

هرو ڀيرو بنا ڪنهن ڪارڻ، ڪو مسئلو ڳاٽي ۾ پئجي وڃي ته ايئن چوندا آهن.

ڏندَ هئا ته ڀُڳڙا نه هئا، ڀڳڙا آهن ته ڏند نه آهن.

سڀ ڳالهه هُوند سان آهي ڏند سلامت هئا ته ڀُڳڙن لاءِ پئسا نه هئا، اڄ پئسا آهن ته ڀڳڙا کائڻ لاءِ ڏند نه آهن.

مثال: جڏهن ڏند هئا، ته حلوو نه هو حلوو آهي ته ڏند نه آهن. (گل شڪر 88)

ڏَنڊي تي منزل.

تاڪَ سُڃو ماڻهو جنهن جو گهر ٽڙيءَ ڪونڪاڻو نه هُجي.

ڏنل ڏاجُ مائٽن به ڪو نه موٽايو آهي.

ڏاجَ ۾ ڏجي يا دانَ ۾ پر ڏنل شئي پرائي ٿي ويندي آهي، اُها موٽائي نه وٺبي آهي.

مثال: "ڏنو ڏاڻ مُئو پناڻ ورائي وٺي بي ايمان. (گلقند 87)
"ڏني ٻنڊڻ چني." (پهاڪن جي حڪمت 80)

ڏِنو، ٻرو چنو.

ٻرو = بخار، تپ، آزار.
ڪنهن جو لهڻو يا قرض مٿي تي آهي، ته بارُ ۾ ڪٽڪو ٿو رهي پر لهڻو ليکو ڏئي ٿو ڇڏجي ته ماڻهو پاڻ کي هلڪو ڦلڪو محسوس ٿو ڪري

ڏِنو وسري لکيو نه وِسري.

ڏيتي ليتيءَ ۾ ليکو چوکو ۽ لکت ضروري آهي. ڏنل رقم يا سيڏو ڏيڻ واري ۽ وٺڻ واري کي ته وِسري سگهي ٿو. پر لکت ڪنهن جو به مُنهن نٿي ڏسي.

ڏسڻ جا وڏا، اندر جا ڄڏا.

ٻاهريون ڏيکَ ويک ۾ ڏُٺ ٺانگر ته وڏن ماڻهن وارو پر اندران سکڻو ۽ کوکلو.
مثال: "اندر اگهڙيون ٻاهر پڳڙيون." (گلقند 97)

ڏسڻ ۾ راڻي، مَنجي ته مُهاڻي.

ظاهري ٺاهہ ٺُوهہ ڪپڙي لٽي ۾ اتفاقي تن دولت ۾ حيثيت ملڻ سان ماڻهوءَ جي اصل ذهنيت تبديل نٿي ٿئي
مثال: "مُنهن جو مِنو اندر جو ڪارو." (گلقند 38)
"ڪچو سچو نه ٿئي توڙي لڳيس رنگُ" (سچل سرمست)

ڏورُ شهزور آ ...

ڏور = لوڪ ادب جي صنف. بيت ۾ ڳجهارت ٻڌل هوندي آهي، جيڪا ڪنهن واقعي جي ڪول تي ٻڌندي آهي.
ڏورُ اهو سُگهڙ ۾ پارکو ٻڌندو جنهن وٽ سني ديني ۽ اسلامي تاريخ جي ڄاڻ هوندي.

ڏوهتاڻ پيتاڻ، وڏندي جا ويري.

سنڌي هندو سماج ۾ نياڻيءَ کي شاديءَ کان پوءِ به گهڻو مانُ ڏنو ويندو آهي. ڏوهتاڻ پيٽ جو سڳ هئڻ ڪري ڏاڏي مٺي هجي ٿي، ان ڪري ڏوهتاڻ کي به ڏيڻ ۾ گهرڻ ضروري ٿئي ٿو.
مثال: "ڏوهتا وڏندي جا ويري" (موزون ..... 72)
"ڪائي ٻي ڏوهتا، ڪونبا ڏاڏي پوتا." (سنڌي پهاڪا 110)

ڏِهي ڪائجي، ڪُهي نه ڪائجي.

مينهن ڍڳي يا کير ڏيندڙ چوپائي مال کي ڏهي ڪائجي، ڪُهي ڪائبو ته هڪ ڏينهن جو ڏيءُ ڏيندو.
مثال: "ڏُڏي جا ڏينهن گهڻا، ڪُٺي جو ڏينهن هڪڙو." (گلقند 87)
"ڏُهڻ آ سؤ پيرا، ڪُهڻ آ هڪ پيرو." (اترادي پهاڪا 48)

ڏُهڻَ جو نه ڪُهڻَ جو.

نِڪمو ماڻهو جيڪو ڪنهن به ڪار جو نه هجي. جنهن مان ڪنهن کي ڪو به فائدو نه ٿئي.

ڏهہَ ئي آڱريون گِههَ ۾.

گهڻي فائدي ۾ هئڻ.
مثال: پنج ئي آڱريون گِههَ ۾." (پهاڪن جي حڪمت 71)

ڏهہَ ئي ڏوڪڙ لَسا.

سڀ حيلا بيڪار ٿيڻ. ڪم جو آسرو لهڻ.

ڏُڪر ۾، داٽي بدران، ناٽو ٿو چٻاڙجي.

ڏُڪرُ = اٽاٽ، اٿهوندَ اناج ۽ ڪاڏي پيتي جي شين جي کوٽ ڏُڪرَ ۾ شين جي ترڪوتي ۽ اگهہ چوٽ چڙهي ويندا آهن. واپاري مالءَ مهانگو ڪري وڪڻندا آهن. تڏهن داٽي بدران ناٽو چٻاڙبو آهي.

ڏٽي ڏاتارُ، ڳُٺي ڦاٽي ڀانڊار جي.

ڀانڊار = ڀانڊو سنڀالڻ وارو ڀانڊاري لنگر هلائڻ وارو. خرچ ڏٽيءَ جو ڳُر ڪي ورهائڻ وارو.
مثال: "تيليءَ جو - سڙي مشعلچيءَ جي گانڊ سڙي." (سنڌي پهاڪا 114)
"آهو جا ڪائين، ماهو جا پيٽ سور مرن." (گلقند 4)

ڊ

ڊاهڻ سَولو، ٺاهڻ ڏکيو.

ٺاهڻ ۾ وقت ٿو لڳي. ڊاهڻ ۾ وڃائڻ ۾ دير ئي ڪا نه ٿي لڳي.

ڌڳڙي مذهبُ ڌڳڙيءَ تائين، مُنافق جو سلامُ پڳڙيءَ تائين.

ڌڳڙي مذهب= مالڪ جو طريقو مرضي.
نوڪُر يا پگهاردار تيستائين مالڪ جي چوڻ آڪڻ ۾ هوندو جيستائين کيس پگهار ڏيندو رهندو منافق ماڻهو بہ تيستائين ڪنهن جي آڳي پيڇي ۾ چاپلوسي ڪندو جيستائين سندس مفاد هوندو.

ڌڃٽي ڪُتي، مِرونُ جي مُنهن ۾.

ماڻهو جنهن ڳالهہ کان گهڻو پيو ڌڃندو ۽ لنوائيندو آهي. اُها ئي ڳالهہ منهن ۾ پونديس.
مثال: "ڪانئر چکيءَ موتُ، ڏهہ ڏهہ پيرا ڏينهن ۾." (گلقند 106)

ڌڃٽو وڙهي نہ، وڙهي تہ سِرُ نئي.

ڌڃٽو ماڻهو وڙهندو ڪونہ پر پنهنجي ڌپ ۾ ۽ جان بچائڻ لاءِ ڪنهن کي ڌَڪُ هڻندو تہ اهو ڌڪُ سِرَ وڃائو هوندو.
مثال: ڌَڪڻ مينهن نہ وسڻا، وسي تہ ٻوڙي
ڪانئر ڌڪ نہ هڻڻا. هڻي تہ جهوري. (گل شڪر 121)

ڌرائيورَ مان وَرُ نہ وڃي.

وَرُ= وَڪڙ وَلو هيرا ڦيري.
ڊرائيورن جي گهٽائي هڪ جاءِ ٽِڪي ملازمت نہ ڪندي آهي. ڪڏهن ڪٿي تہ ڪڏهن ڪٿي مزاج ۾ شامل وَرُ ڪين هڪ جاءِ ٽڪڻ نہ ڏيندو آهي.
مثال: "هيرياڙي جي هيرَ. تنگ پڇي تہ بہ نہ وڃي." (ڀهاڪن جي حڪمت 99)

ڌنگ مار، ڌنگ مار،
جهڙو تهڙو ڪار، پر ڏينهن نہ ڪار.

ڌنگُ = وڏو ماڻهو شاهوڪار.
ڪارِ = خراب ڪرڻ.
مُلاڻي هيچ واري سوچ تي عوامي چٽر.
مثال: "ڪرڪسو نہ خالي آڏيو نہ پاٺلي." (ماجر.... 168)
"ٻڌيءَ ٻيڙيءَ جون هيريڙون بہ پليون." (ڀهاڪن جي حڪمت 68)

ڌنگهرن تي اٺو پيو هاري.

آجايو ۽ فضول خرچ ڪرڻ وارو جيڪو نالاڻق پيو نوازي

ڍ

ڍائي وٽ هر ڪو اچي، ٻڪئي وٽ ڪير ايندو؟

دُنيا ٻيئي جي آهي سُکئي ستابي ماڻهوءَ وٽ هر ڪو ايندي ويندي پيرو پيو ڪندو آهي پر ڏُکي ۾ سکئي ماڻهوءَ وٽ وڃڻ کان هر ڪو پيو لنوائيندو آهي.

ڍڳي جو مُلهہ هزارُ، ڍڳو پيرُ پيران.

لوڪ گيتَ جي سِٽَ آهي، جيڪا ڀهاڪو ٻڻجي وئي آهي. ڳالهہ وڏي پر ڪم جو ٻڙي ۾ ڪسو.
ڏسو ڀهاڪو: ڏسڻ جا وڏا......"
مثال: وَهي، نہ وَهي، وٽُ رينگٽ ڪي." (گلقند 60)

ڍڳو نہ ڍورُ، ڇا ڪاهيندو چورُ؟

چوري چڪاري ۾ ڦُر جو اُلڪو ۽ ڳتي مال واري کي هوندي، پر غريب جي گهر ۾ ٻُتي ٻڪري بہ نہ هوندي، ان کي چوري جو ڪهڙو ڌپُ؟
مثال: "سُکُ سُمهن ڪنيار چور نہ چائين مِتي." (ماتيلي.... 108)

ڍينگو ٿي ڍيري.

ڍينگو= اٽَ جو چڪرو هُرلي يا نار جو تڙ وارو چڪرو چرخو.
رِتا ئي چوپٽ ٿي وڃي يا سموري موڙي ٻڏي وڃي ۽ ڪو ڪُتي تباهہ ٿي سڪن مان ڏکن ۾ اچي وڃي تہ ان لاءِ ائين چوندا آهن.

ڍَرِ ڍارا، پٽُون ٻارهن، سِرِ وڃي.
سڳو نہ وڃي، ڏڙ وڃي ڏاڳو نہ وڃي.

جوڳي ڍارو هڻڻ وقت چوپڙ راند وانگر چڪا اُڇلائيندو آهي ۽ وات سان ائين چوندو ويندو آهي. پهرين اُڇل تي ٻن چڪن جو داءُ اچڻ تي اٿندي ئي سوٻ ۽ چڱائيءَ جي خوشخبري ٻڌائيندو آهي. جوڳي ڍارو هڻي سادن ماڻهن کي ڏاڳا وٺي ڏيندا آهن ۽ پئسا ڦريندا آهن.

ڏکڻُ ڏِکَ ۾ ٻُڏي ٻـ نتو مَرين.
ڪو ماڻهو شرمساريءَ جهڙو ڪم ڪري ته ان کي ننڍڻ ۾ شرمائڻ لاءِ ائين چوندا آهن.

ڏ

ڏاتِ ٻـ ڏاڍو، واتِ ٻـ ڏاڍو.
ذات ڏاڍو = وڏ گهراڻي جو سيد، پيرُ.
واتَ ڏاڍو = وات جو چوڻ، ڳالهه وڏائي ڪرڻ وارو، واترادو.
ڪاني ڪرامتن جا ڍپ ڏئي ڀن سِن تي گذران ڪندڙ لوڀي پيرن ۽ نوڪي مُرشدن لاءِ ائين چوندا آهن.

ر

راتيان ڪاٽي ڪچٽي، ڏينهان ڪاٽي ڀلاهـ،
جاٽي هڪ الله، تـ صابو ڪوري سيد ٿيو.
حرفتي ۽ چالاڪ ماڻهو جيڪو گهر ۾ ته ڪچٽي ڪاٽي پر ٻاهر ذاتِ مٿائي سنا ڪاڏا ڪاٽي.

راتين پُنيان ڏينهَن، ڏينهن پنيان راتيون.
قدرت جو نظام آهي، جنهن موجب ڪائنات جو وهنوار هلي ٿو.
ڏکن پنيان سُکُ، سکن پنيان ڏُک.
مثال: "روزن پنيان عيدون، عيدن پنيان روزا." (گلقند 91)

راڳُ تي مِرُون ٻـ عاشق.
راڳُ روح جي غذا آهي، راڳ کان انجاڻ ماڻهوءَ کي بـ راڳ متاثر ڪري ٿو.
مثال: "جيئن موتين ۾ هيرو تيئن راڳ ۾ ڪليان." رني آهي... 111)

راڳُ رَسوئي، پڳڙي ڪڏهن ڪڏهن.
رسوئي = ڪاڏو طعام رڌڻو.
پڳڙي = هندن جي رسم مري ويل ماڻهوءَ جي آخري رسمن کان پوءِ، تنهن ڏينهن پڳ ٻڌائڻ جي رسم.
راڳيءَ جو راڳُ بـ ڪڏهن ڪڏهن ڏاڍو رس ڪري ٻيهي ويندو آهي طعام بـ ڪڏهن ڪڏهن تمام سنو ٺهندو آهي ايئن موت فوت بـ ڪڏهن ڪڏهن ٿيندو آهي.

راڳُ لڳي نـ لڳي، اسين پئسن جا ڏٽي.
شاديءَ جي ڪاڄ ۾ راڳيءَ کي پئسا ٻولي گهرائبو آهي ۽ راڳ جي محفل ۾ راڳ لڳي نه لڳي، ڪاڄ وارا ڄاڃي ۽ ساڏا گهوٽ تان پئسا ضرور گهوريندا آهن.

راڳُ لڳي نـ لڳي، وٺُ رينگٽ ڪي.
ميلن ۾ ناچو چوڪرا يا ناچڻيون، جڏهن راڳ تي نچي پئسا وٺنديون آهن، تڏهن راڳُ گهٽ ۾ سازن جو رينگٽ وڌيڪ هوندو آهي.

راڳُ ويراڳُ آهي.
ويراڳُ = دنيا تُرڪ ڪرڻ، تياڳڻ، سنياس.
هندو ڌرم ۽ مسلمانن جي چشتي ۽ صوفي سلسلي ۾ راڳ کي گيان ۽ ڌيان سان ڳائڻ ۽ سُرت ۽ سمجهه سان ٻُڌڻ ۽ پرکڻ کي عبادت سمجهيو ويندو آهي. راڳ جي ان مُقام کي ماڻڻ لاءِ راڳ کي پاڻ ارپڻو ٿو پوي.

راڳُ ۾ رَبُ، تڏا ٿيا، تـ چِتا.
ربُ جيسين گرم آهي، مزو ڏئي ٿي ائين راڳ بـ رَس ۾ وٺي ٿو. ٻئي تڏا ٿيا ته مزو چِڏائجي ٿو وڃي.

راڄ جي رضا آهي تـ مُلهـ ڏجي مٿاري کي.
رضا = مرضي، ارادو رضامندي
متارو= نالو ماڻهو جو.
غلط فيصلو ۾ گهڻن جي صلاح ۽ اڪثريتي راءِ سان.
مثال: "جا ساڏن جي، سا پنڇن جي." (پهاڪن جي حڪمت 71)

راڄُ جاٽي تـ موتُ جاٽي.
جتي راڄ هوندا اُتي موت جو ملائڪ بـ پيرو بيو ڪندو.
مثال: "ڳُڙ جاٽي تـ ڳُڙ جي ڳوٽري جاٽي." (گلقند 116)

"اي ڇاٽي تہ آو ڇاٽي، تون پيئي اٽا تور." (اترادي پهاڪا 97)

راڄ مُٺا تہ خير، پر ڪو راڄن پال نہ مَري.

راڄن پال= راڄ ۾ هيٺن کي سنڀالڻ وارو پالڻ وارو. موتُ اٽل آهي، هر ماڻهوءَ کي مري هنجو ڇڏڻو آهي پر هر ماڻهوءَ جي پنهنجي خوشبو آهي، هونئن تہ ڪيترائي ماڻهو مرندا رهندا آهن، پر جڏهن ڪو هيٺن جو همراهہ هڏ ڏوکي ۾ راڄ کي سنڀالڻ وارو وڇڙي ٿو وڃي تہ اهو وڇوڙو ڏکوئيندڙ ۾ راڄن جو اجتماعي ۾ وڏو نقصان هوندو آهي.

مثال: "لک مري، لکپال نہ مري." (ماتيلي.... 109

"سِرُ وڃي، سِرواهہُ نہ وڃي." (اترادي پهاڪا 132)

راڄن مان بہ ڪي پاڳ ويا آهن.

پاڳ = سومرن جي راڄ جا فقيرَ هڪ ذات.

اڳُ راڄن جا پنهنجا فقير هوندا هئا، جيئن سومرن جي فقيرن کي پاڳ ۾ سمن جي فقيرن کي پان چوندا هئا.

راهوءَ جو روهُ، ڪارو ڪوهہُ.

راهو= رَهاڻيءَ وارو هلندي پڇنديءَ وارو نالو ماڻهوءَ جو ذاتہ هندن جي عقيدي موجب اهو ديوتا جو سج چنڊ کي جهلي گرهڻ ڪرائي.

هلندي پڇنديءَ وارو ماڻهو گهڻو ڪري رکُو ٿيندو آهي.

راڪاسَ مٽان، برڙ باڪاس.

راڪاسُ= وڏي بُتَ بوتي وارو ديوُ.

برڙ باڪاس= راڪاس کان بہ وڏو ۾ سگهو ديو. لوڪ ڪهاڻين جا خيالي ڪردار.

ظالم ۾ ڏاڍي جي مٿان بہ ڏاڍا آهن.

مثال: "چورن مٿان مورَ." (پهاڪن جي حڪمت 58)

راءِ کان راڄُ وڏو.

حڪمراني بہ آهي راڄن سان، راڄن جي چاهت کان سواءِ ڪو بہ حڪمراني نٿو ڪري سگهي.

راءِ کي راڻي، ڪاڻي کي ڪاٽي.

هر ڪنهن کي پنهنجي حال ۾ حيثيت آهر ملي ٿو.

مثال: "جهڙا روح، تهڙا ختما." (گلقند 72)

ربُ راضي تہ جڳ راضي.

ڏسو پهاڪو: "الله مهربان...."

ربُ ٿئي راضي تہ ڏوڙ مان ڏنُ.

ربُ جي پاران سٺائي آهي، تہ اونڌا ڪم بہ سُبتا ٿي پون ٿا. مٽي کي هٿ لائيندو تہ بہ سون ٿي پوندي.

مثال: "پاڳُ هجنئي پاري، تہ ڪو نہ ڪنديئي ويچاري" (ماجر... 165)

ربَ جي رضا تي راضي رهجي.

هر ڳالهہ ۾ رب جي حڪمت هوندي آهي، ان ڪري ڏک سک ۾ راضي رهجي.

ربَ جي سرڪار ڏاڍي آهي.

اللهُ ڪُل شئي تي قادر آهي اللهُ جي ڏمرَ کان ڊڄجي.

ربُ، جن سان جيڏو، تن سان تيڏو.

رب کي جنهن پنهنجي سمجهہ شعور ۾ ذهني سطح موجب جيئن چاتو رب جي ٻاجهاري ذات، تن کي تيئن ئي پاڻ محسوس ڪرائي ٿي.

ربُ رسي مَتَ ڪسي، هٽي نہ هٿيار، ڏسي اهڙي ڪار، جنهن مان جوکو جيءَ کي.

ربُ ڏمرجي ٿو تہ ماڻهوءَ کان مت کسي ٿو ڇڏي پي علائقي ۾ ماڻهو اهڙا ڪم ٿو ڪري جو آزار ۾ پئجي ٿو وڃي

رَبَ پٽاري نہ ڪاڏو نہ پيتو.

ٻاجهريءَ جي ڏاري، ۾ پاڻي وجهي چانهہ وانگر ڪاڙهي پيئبو آهي ان کي رب چوندا آهن. ربَ نہ ڪاڏي ۾ ڳڻبي آهي نہ پيتي ۾.

مثال: "جوئر جو اٽو نہ شاديءَ جو نہ ڪٽي جو." (اترادي پهاڪا 42)

"ويچارو ٿماٽو نہ پاڇين ورتو نہ ميون پرتو." (رُئي آهي....118)

ربَ جي آسري، درياهہ ۾ نہ گهڙجي.

خالي پيٽ درياهہ ۾ ترڻ چڱو ڪونهي، ترڻ وارو جلد ٿڪجي ساٿو تي پوي ٿو ۾ رب سان پيٽ نٿو ڀرجي.

ڪوڙي ڏٽي ۽ دلاسي تي ڪنهن ڪم ۾ هٿ نہ وجهجي.
مثال: "پٽ جي آسري، درياهہ ۾ نہ گهڙجي." (اترادي پهاڪا 34)
"پٽُ پٽِ تائين، چانور چانئٺ تائين." (اترادي پهاڪا 34)

رت ڪي باهہ لڳل آهي.
پاٽپٽي جي هوا اهڙي گُهلي آهي، جو رت جي رشتن ۾ ميٺ محبت ۽ سهپ بدران ساڙ ۽ سهائپ جي ڪڙاڻ اوتجي وئي آهي.
مثال: "آنڊن ۾ تاندو." (گلقند 107)

رتُ ڏيڻ وارا بيا، اسين ڪُتي ڪائڻ وارا مجنون آهيون.
ڪُتي - چُوري، پور، ديسي گيهہ ۽ کنڊ ۾ پيريل ماني.
مطلبي لالچي ۽ ڪم ڪڍائو ماڻهو جيڪو پيٽ پرڻ لاءِ عشق جو ڍونگ رچائيندو آهي.

رَتُ راٺو آهي.
رتَ رتيءَ سان سرير جي شونهن ۽ صحت سلامت رهي ٿي.
رتَ جي رشتن جي ڇڪَ بہ ائين آهي، جيئن عاشق جي پنهنجي محبوب لاءِ.

رتَ ريءَ نہ رَمي، چٽَ ريءَ نہ پيٽ.
رَمي - سگي جنهن سان جسم مان رت ڪيندا آهن.
هر ڪا شئي ان تي پاڙيندڙ جي ڪري وجود رکي ٿي جيئن رت کان سواءِ سگيءَ جو ۽ پيٽ کان سواءِ چٽ جو تصور نٿو ڪري سگهجي.
مثال: "رت ڏسي، رمي هٿجي." (گل شڪر 133)

رتُ سَتُ آهي.
رت رتي هوندي تہ جسم ۾ سگهہ ۽ توانائي ايندي رَت جا رشتا ڏڍ ۽ طاقت هوندا آهن.

رُنائي رهن پر هُجن حياتي.
سچي محبت بي لوث هوندو آهي رُسڻ ۽ پرچڻ پيار جو حسن هوندو آهي. پيار وارا ڀلي رُئل ئي رهن پر شل حياتيءَ هجن.
مثال: رُني جو ڀاڱو مٺو." (ماتيلي.... 107)

رڪَ بادشاهہ پير تي، بيڙا ٿي پار.
پيران پير عبدالقادر جيلانيءَ جي عقيدت مندن جو نعرو.

رکيو نالو پُٽَ تي بہ چڱو ڪونهي.
توڪل وارا ماڻهو پاڇي نہ رکندا آهن، انهن جي توڪل هوندي آهي تہ جڳ جهان جو پالڻهار جيڪو جيت جڻي ۽ پکي پکڻ کي بہ ڏئي ٿو اهو ئي نئين سج جي نئين روزي انسان کي بہ ڏيندو.
مثال: "رکڻ رکَ آهي. (ننڊڙي روپ.... 60)

ريسَ ڪجي، پر هيسَ نہ ڪجي.
هيسَ - هيسائڻ، ساڙُ ڪرڻ
ريس - رشڪ، اُتساهہ
ڪنهن جي ڪٿي ڪمائي، محنت ۽ ڀاڳ ۽ چڱي ڪم تي رشڪ ڪجي ۽ ان مان اُتساهہ وٺجي، پر ان تي ساڙُ ۽ ٽوڪ نہ ڪجي.

ريلو وٺي، ٽورو وڃوڙو.
ريلو - ننڍو پيشاب.
ٽورو - وڏو پيشاب، جهنگ جو خيال، رفع حاجت
اڳ جهنگ ۾ پنڌ ويندي ڪنهن کي پيشاب لڳندو هو تہ اتي ئي پاسي کان ويهي رهندو هو ۽ واندو ٿي ٽوري وٺيءَ تي اڳيان ويندڙ ساٿين سان وڃي ملندو هو. پر ڪنهن کي وڏو پيشاب لڳندو هو تہ جهنگ ۾ پري نڪري ويندو هو ۽ جڏهن واندو ٿي رستي تي چڙهندو هو تہ ساٿي ڪانئس گهڻو اڳتي نڪري ويندا هئا.

ريءَ ڪَنئي ريءَ وٺي، وَنُو سيم چڙهي.
ڪنئي - ڪَٽي ڪمائي.
وٺي - ميڙي چونڊي، ڏي وَٺُ، حصو
وَنُو - گهوٽُ، لاڏو، ٻنرو. پراڻن ڪلهن ۽ ٻين جي خرچن تي پلجندڙ نڪتو ماڻهو.

رِڏَ تي، ناسَ ڏئي!
اڻ ٿيڻي ڳالهہ.

رِڏَ جي لتَ، پيڏيءَ تائين.
پيڏي - پيرَ جي ڪُڙيءَ مٿان ٻاهر نڪتل گول هڏو.
جيئن رڍ جي لتَ بي اثر هوندي آهي تيئن غريب ۽ هيڻي ماڻهوءَ جي ڪاوڙ ۾ بہ ڪو اثر ۽ طاقت نہ هوندي آهي.

رڍَ ڇا ڄاڻي راڳ مان.

ڏسو پهاڪو "انڌي لاءِ جهڙو....."

مثال: "سُر منڊل جي ساز مان، ساندو ڇا ڄاڻي؟" (پهاڪن جي حڪمت 83)

رڍَ رڙين ۾ ڏِيي.

رڍَ کي ڏُهندا آهن تہ ٻيڪاٽ ڪندي آهي.

رمضانُ آهي مهمانُ.

رمضانُ مهينو سال ۾ هڪ ڀيرو ايندو آهي ۽ مهمان جيان اچي هليو ويندو آهي.

رنبامار ڇَپر ڪُون، تہ بہ ٿُڪ لعنت ڪوڙيءَ ٻپر ڪون.

ڪانُ ماري ڪپر ڪون، تہ بہ ٿُڪ لعنت ڪوڙي ٻپر ڪونُ.

ڪُوڙو - نالو ماڻهوءَ جو (ڏسو پهاڪو: "جيڪا لڳي سا......"

مثال: "جاڏي وڃي واڳهو تاڏي پاڻي تانگهو" (گل شڪر 78)

"وسي تہ بہ ڏُهري گسي، نہ وسي تہ بہ ڏهري گسي." (رئي آهي.... 63)

رَن بہ وَٺي رلي بہ وٺي.

ڏسو پهاڪو "ڀَہ بہ وڃون....."

مثال: "گگر گگر، پنڌا آڙيا." (گلقند 115)

رَن ٻڏي سکر، چار پوپس بکر.

ڏسو: "وتائي وارو اڳ...."

مثال: "ڪاٿي دستگير، ڪاٿي جمعون فقير؟" (اترادي پهاڪا 83)

(1) هيءُ پهاڪو نوجوان شاعر ذوالفقار گاڏهيءَ وٽان مليو.

رنگيلي اُها، جا سوَ رنگَ ڄاڻي.

رنگيلي = رنگين مزاج، تيرهن تالي، ڪِني عورت. ڪِني تيرهن تالي عورت مڪر ۽ ڪريب ڄاڻندي آهي.

مثال: "عورتَ ڪِينَ ڄاڻي، تہ بہ اُٺ مڪرن جو ڄاڻي." (اترادي پهاڪا 98)

رنگُ رتو چڙهجي، ميلو متو چڙهجي، يارُ پرتو چڙهجي.

رتو = ڀَڪو ڳاڙهو.

متو = متل، اوج وارو.

لڳ لاڳاپا ۽ رشتا ناتا وڙهي نہ چنجن، ٻر رس رهاڻ ۾ ڪلندي ائين چڊوٿي وڃجي جو ماڻهو ڳل لڳڻيءَ ڪان نہ وڃي.

مثال: "رهاڻ رسَ ۾ چڙجي." (ماجر..... 173)

"رانڊِ رسَ ۾ چڙجي. (اترادي پهاڪا 121)

رنگَ ۾ ڀنگَ.

ڏسو پهاڪو: "بهشت ۾ دوزخ...."

رنگيءَ جا رنگَ آهن.

رنگي - رنگ برنگي ڪائنات جو خالق الله جنهن جو هر رنگ ۾ جلوو پسجي ٿو ڪائنات جا سمورا رنگ روپ، جوڙ ۽ جِنسار الله جا خلقيل آهن.

رَنُون ربَ وڃائيون، ڏاڙهين ڪونهي ڏوهہ.

مردن جي پيٽَ ۾ عورتن وٽ مِڪر ۽ مڪرُ وڌيڪ هوندو آهي.

مثال: "رنون مڪر جَنون، تنرَ تال ڪن، رڌيون پڪيون ڪونجڙيون اُڏايو ڏين." (پهاڪن جي حڪمت 82)

رِلي ڪٽي ٻاهر ٿجي، رِلي ڪٽي اندر ٿجي.

مَندَ متجڻ جا اثرات انساني جسم تي ٿين ٿا. ان ڪري رليءَ جي سهپ جي ٿَڌِ هجي تہ ٻاهر سمهجي ۽ سياري جي مُند ۾ رليءَ جي سَهپَ جي ٿڌِ هجي تہ اندر سُمجهي.

رُلي رُلي نہ مَرُ، ڪم ايندئي پنهنجو گهر.

ڏسو ڏهاڪو: "جيڪا عورت....."

مثال: "جو سُک اپڻي چوباري ۾ سو ناهين بَلخ بخاري ۾." (گلقند 58)

رليون ڪائي اچي واڻ ڪي لڳو آهي.
ماڻهو ڪمائڻ ڪان سواءِ گهر پيو ڪائيندو. ته نيٺ گهر جا ٽپڙ ٽاڙي تين وال ڪندو.
ڏسو: "ڪتون ڪائي...."

رلي ڪلهي تي ماني راڄ تي.
نڪمو ماڻهو جنهن جو گهر تڙ نه هُجي.
ڏسو: "انگ الله تي..."
مثال: "جنهن ڇُهنب ڏني آهي، سو چوڻو به ڏيندو." (نندڙي روپ... 38)

رَستي جو مالُ سَستو.
بازار ۾ گاڏن ۾ پڙين تي اهو مال وڪامندو آهي جيڪو نقص وارو مُدي خارج ۾ غير معياري هوندو آهي اهو سستي اگهه ۾ وڪامندو آهي.
پاڃين ۾ ميوات سميت هر شئي جيڪا ڀهراڙين ڪان اچي تي، اها منديءَ تائين پُڄڻ ڪان اڳ سستي ملي تي وڃي ان ڪري ته ان ۾ منديءَ جي دلالن ۾ واپارين جون ڪميشنون ۾ نفعا شامل نه هوندا آهن.

رَسُ ڪان سواءِ رَسوئي، ڍورن جو چارو.
رسوئي = ڳُنڌڻُ.
رَسُ = رَهو شوروو قربُ
ڳنڌڻ پانڌڻ به آهي رَسُ ۾ شوروي سان. بنان شوروي واري پاڇي، جوئر ۾ ٻاجهريءَ جي مانيءَ سان کائڻ ۾ ڏکي لڳندي ۾ سواد نه ڏيندي
رَڌ پچاءِ ۾ چُلهه پاڻ به آهي رَسُ ۾ قرب سان. گهر پاتين ۾ رس ڪس سان رهڻ جي ريت نه هوندي ته چڱو کاڌو به ڍورن جو چارو لڳندو.

رسو ٻه نُڪرَ.
مُنهن مهانڊي ۾ تر جيترو به فرق نه هئڻ. ائين جيئن جاڙا ٻار يا ٻاريهلن جي جوڙي
ڏسو: "ائين به ڦاڪون."

روپُ دودي جو، ڪمَ چنيسر وارا.
ڀهروپيو ۾ بدنيت ماڻهو ظاهر ۾ ته منڙو ۾ هڏ ڏوکي پر اندر جو ڪارو ۾ پليتُ.
مثال: "مُنهن ۾ موسيٰ، اندر ۾ ابليس." (گلقند 28)
"مُنهن ۾ موسيٰ جهڙو اندر ۾ ابليس." اهڙو خام خبيث، ڪڏي ڪوهه نه ڇڏئين؟ (شاهه)

رُوپُ سِڪي، ٻخت ڪائي.
ماڻهوءَ ماڻهوءَ پنهنجو ڀاڳُ آهي. سُهڻا سيبتا ماڻهو ته ٻکن ۾ پاهه تا تين، پر ڀاڳ ۾ سائٽ وارا ڏءِ جون اوڳرايون تا ڏين.
مثال: "سُونهن سِڪي ڀاڳ ڪائي." (سنڌي پهاڪا 116)
"روپ روئي، ڪرمُ ڪائي." (سنڌي پهاڪا 116)
"سائٽ وارو ڪائي وڃي، لهڻي وارو لنگهڻ وڃي." (اترادي پهاڪا 24)

روزي رزاق جي هٿَ ۾ آهي.
روزي ۾ رزق ڏيڻ الله جي اختيار ۾ آهي.

روزُ روزُ مرڻ ڪان هڪ پيرو مرڻ چڱو آهي.
ڪانئر ۾ ڊڄڻو ماڻهو ٿوري ٿوري ڳالهه تي پنهنجي ڊپ ۾ روز پيو مرندو جيئندو آهي پر الله ڪان ڊڄڻ وارو ماڻهو پنهنجي مرڻيءَ هڪ پيروئي مرندو آهي.
مثال: "ڪانئر چڪن موتُ، ڏهه ڏهه پيرا ڏينهن ۾." (گلقند 106)

روز روز نئين ڪوهيءَ جو پاڻي نه چکجي.
ڏيتي ليتي، وهنوار اوڏن پاڏر يا سنگت ۾ ياري هڪ سان رکجي، روز روز نوان ڪنڏا ڪولائڻ ۾ يار مٽائڻ سان پت به وائڪي ٿيندي ته اعتبار ۾ اعتقاد به وڃائي ڇڏبو.

روزو ڪائي ڪونهي جو پڇي پوندو.
روزي جو احترام ڪرڻ ضروري آهي، پر ايئن به ڪونهي ته ڪنهن ڪي ڪائيندي پيئندي ڏسڻ سان روزو پڇي ٿو پوي.

روئي ٻه راند ڪَتجي.
سنئين سولي طريقي سان ڪو ڪم نه نبري ته جهيڙو جهتو ڪري ويتر مسئلو پيدا ڪرڻ ڪان نهنائي ۾ منت ميڙ سان ڪم وٺجي.

روئجي تن لاءِ جيڪي پَرچائين.

روئنديون تہ اکيون آهن. پر روئاڙيندي دل ۽ دل وارو ڳانڍاپو آهي. روئڻ ۽ رُسڻ جي پنيان پرچڻ ۽ پرچائڻ جي آس هوندي آهي. پوءِ جنهن کي روئڻ تي جهڙي نہ اچي ان لاءِ روئجي ڇو؟
مثال: "ڳل رکبو آهي ڳوڙهو وِهہ جو پربو آهي ڏُکَ." (اترادي پهاڪا 52)

روئڻ واري، نہ پِٽڻ واري.

نِڌڙڪو ماڻهو جنهن لاءِ نہ ڪو روئي نہ پِٽي.
ڏسو: "پائي، نہ پوتي."

روئڻ ۽ ڳائڻ ڪنهن کي نتو اچي.

روئڻ ۽ کِلڻ ماڻهوءَ جي فطرت ۾ شامل هوندو آهي. ڏک ۽ تڪليف رئاڙي ٿي ڇڏي ۽ کل جهڙي ڳالهہ تي بي اختيار کل ڇڏائجي ٿي وڃي. ان لاءِ ايهم ڀار کي بہ ڪا سکيا وٺڻي نٿي پوي. ائين هر ماڻهو پنهنجي منهن ڪجهہ نہ ڪجهہ جهونگاريندو رهندو آهي ۽ ڏک جي ڳالهہ تہ اکين جا ڳاٽ پرجي ٿا وڃنس.

رُڍو لهي وڃي، ڊِٺو نہ لهي.

رُڍو = قرض، اوڌر، ڪٽت، لهڻو.
ڊِٺو = ويڻ، مِهڻو، ڳتو لفظ
لهڻو يا قرض تہ ڏکيو سکيو نيٺ لهي ٿو وڃي، پر مهڻو، ڳتو لفظ ڳِرهہ وانگر هر وقت هانءَ تي چڙهي ٿو بيهي، دل تان لهي ئي نٿو.
مثال: "ترار جو ڦَٽُ ڇُٽي وڃي، زبان جو ڦٽ، نہ ڇُٽي." (گلقند 106)
"ڪال ويسي، سُڪال ويسي، پر ڇُٽ سڙي دا داڳ نہ ويسي." (اترادي پهاڪا 83)
"سُنو طعام وسري ويندو پر ڪڙو ويڻ نہ وسرندو." (ماجر.....182)

رهي نانءُ الله جو.

هر شئي کي فنا آهي، پر الله جو نانءُ ئي باقي رهندو.

رَهہ راجا تي پر مَنُ ڪر فقيراڻو.

سُنو ڪائجي پيئجي چوڙجي ۽ هنڊائجي پر غرور تڪبر ۽ وڏائو نہ ڪجي.

رَهڙ مان ڦَٽُ.

معمولي ڳالهہ يا ننڍي معاملي کي نبيرڻ بدران ڪو ماڻهو وڏائي وڏو مسئلو بڻائي تہ ائين چوندا آهن.

رهجي ڪمُ ڪنهن جو بہ ڪو نہ ٿو.

مسئلا ۽ مونجهارا، انساني زندگيءَ سان سلهاڙيل آهن. اُهي نسرندا بہ رهندا آهن تہ نبرندا بہ رهندا آهن. ڏکيءَ مهل ۽ تڪليف ۾ ڪو واهر ڪري يا نہ ڪري ڏُکيو سُکيو ڪم هر ڪنهن جو نبري ٿو وڃي.

رَهن رنگ رتا، اُنئي پَهرَ اندر ۾.

انسان کي اصل ۾ اندر جي دنيا کي راضي ڪرڻو هوندو آهي، ان لاءِ هو ٻاهرين دنيا کي ڪم آڻيندو آهي. ان ڪري ڪم اهڙو ڪجي، جنهن سان ٻاهريون جوڙون بہ جڙيون رهن تہ اندر جي دنيا جا رنگ بہ رتا رهن ۽ من جو سڪون تباهہ نہ ٿئي.

ز

زالَ مُڙسَ جو ڪيسو ڏسي ماءُ ڏسي پيٽ.

ماءُ جو رشتو ۽ ممتا هر طمع لالچ ۽ مفاد کان مٿانهون ٿئي ٿو اولاد پلي جوان ٿي وڃي پر ماءُ کي رڳو ٻچن جي صحت، سلامتي ۽ ڪاڏي جو اوُنو رهندو آهي، پر زال جي رڳو مڙس جي ڪمائي ۾ دلچسپي هوندي آهي.
مثال: "ڏُوڙ پُڪليو ماءُ پرين، ڏن پُڪليو جوءِ پرين ۽ اچن ڪپڙن سَسُ پرين." (گلقند 119)

زالن جي زبان تي مُهر آهي.

سنڌي زرعي سماج ۾، عورت مُڙس جي ڪمين ڪوتاهين ۽ اوڻاين تي ڪک رکندي آهي. ٻڙڪ بہ ٻاهر نہ ڪڍندي آهي.

زالَ سُلڇڻي، گهرَ جي سُونهن.

ڏسو "زال ڇِني...."
مثال: "مرد جي ڪتي، زال جي سَهيرَ." (سنڌي پهاڪا 139)

زالَ جُهورِ تہ بہ اکين جو نُورُ.
زالَ پلي ڪراڙي هجي پر مُڙس جو سهارو هوندي آهي. اکهاڻي، سگهائي ۾ زال ئي مڙس جي بهتر سنڀال ڪري سگهي ٿي.

زبانَ چِمَ جي، ڪنهن نہ ڪَم جي.
گفتگوءَ ۾ جڏهن ڪنهن کان اڻ ڄاڻائيءَ ۾ وات مان ڪو اهڙو گفتو يا وائي نڪري وڃي، جيڪا اڳلي کي ڏکي لڳي، تڏهن معذرت ڪندي ايئن چوندا آهن.

زير ٿيءُ زبر نہ ٿيءُ، مٿان پيش ٿيڻو پوئي.
سنڌي لپيءَ جي اعرابن جي علامتي رنگ ۾ چيل هن چوٽيءَ ۾ وڏي ڏاهپ سمايل آهي. ڪوزي ۾ درياهہ کي بند ڪيو ويو آهي. جيڪا ڳالهہ سمجهائڻ لاءِ ڪتاب لکجي سا هڪ جملي ۾ نهايت ڪاريگيريءَ سان سمجهائي وئي آهي.
مثال: "ڏول ٽنين جي ڏارَ هيٺايون هلن جي." (شاهہ)

زراعت عبادت.
زراعت سان خدا جي خلق جي پيٽ جا اُلڪا پلجن ٿا، ان ڪري زراعت عبادت جو درجو رکي ٿي.
"سانجهي سيئي مَل، هَرُ جنين جي هٿ ۾." (شاهہ)

زمين جي سنوت، پاڻيءَ جي بچت.
پوکيءَ کان اڳ زمين کي هر ڏئي مٿان سانئر گهمائي ڪڙا ۽ پٽر پيچي سنوت ۾ رکبو اوترو پاڻي کي رڪاوٽ گهٽ ٿيندي ۽ هلڪو ڏنل پاڻي بہ گهٽي ڏنل پاڻيءَ جيترو اثر ڪندو ان پوک کي ترت ترت پاڻيءَ جي گهرج بہ نہ ٿيندي ۽ پاڻي زيان بہ نہ ٿيندو.

زمين جاءِ ڏئيس تہ لهي وڃي.
ڪو ماڻهو پنهنجي ڪِئي تي پڇتائي ۽ نِدامت محسوس ڪري تڏهن ائين چوندا آهن.

زمين خدا جو فرش آهي.
آسمان ۽ خلا کي عرشُ ۽ زمين کي فرشُ چوندا آهن. خدا جي زمين خدا جي اُن بندي جي آهي جيڪو ان کي کيڙي، سوڙي ۽ سنواري ٿو.

زمين ۽ زالَ آهي قبضي سان.
هتي قبضي مان مراد، صحيح سانَ سنڀال لهڻ ۽ هَٿَ وَسَ ۾ رکڻ آهي. عورت ۽ زمين سار سنڀال چاهہ ۽ اهميت لهڻن ٿيون. ٻي صورت ۾ هٿ وس مان نڪتيون تہ پوءِ زور نٿو هلي.

زَنا فنا آهي.
جيڪو ماڻهو لاهي پاهي ڪِني ڪَمَ ۾ براين جي پنيان لڳي ٿو ان جي پڇاڙي ڏاڍي خراب ٿئي ٿي.

زندگي پاڻيءَ جو ڦوٽو آهي.
زندگي، خواب جيان آهي، هوا جي جُهوتي ۽ پاڻيءَ جي ڦوٽي جيان گذري ٿي وڃي.

زندگي ۽ موتَ خدا جي وَسِ آهي.
زندگي ۽ موت تي الله جو اختيار آهي، ماري يا جياري وَسَ وارو آهي.

زَهرَ بنا نانگُ، جوڳيءَ جو ڳهڻو.
نانگ جو سراپُ آهي ئي زهر سان، جوڳيُ نانگ جا زهر وارا ڏندَ ڪڍي ڇڏيندا آهن. نانگ بي اثر بڻجي ويندو آهي ۽ جوڳي ان کي هارَ يا مالها جيان ڳچيءَ ۾ وجهي هلندا آهن.

زهر کي، زهرُ ماري.
طاقت واري کي طاقت وارو ئي مُنهن ڏئي سگهي ٿو.

زور کي زور ٿو جهلي.
ڏسو مٿيون پهاڪو.

زور جي ميندي لڳڻي ئي ڪانهي.
ڪنهن جي راضپي ۽ مرضيءَ کان سواءِ ڪنهن تي پنهجو فيصلو مڙهبو يا راءِ ٿوڦبي تہ اها جٽادار نہ هوندي
مثال: "اُجياري پيئندي، ڇڪياري ڪين پيئندي" (گلقند 14)

زور لائجي وتَ آهر.
زور ايترو لڳندو جيتري سگهہ هوندي سگهہ کان وڌيڪ زور لائڻ سان ڇيهو رسڻ جو امڪان رهي ٿو.

س

ساڳيا اُتر، ساڳي تاهري.

ڪرَ جي يڪسانيت، ساڳي ڪِرت ڪي لڳو رهڻ.

ساڳيا لاٽون، ساڳيا ڇُگهہَ.

ڇُگَهہ- سوراخ

جيڪو ڪنهن جي سمجهہ ۽ صلاح نہ وٺي ۽ پنهنجي ڪِرت ڪي جاري رکي ان لاءِ ائين چوندا آهن.

ساڳي ماني، ساڳ سان.

ڪنهن غريب کي ڪٿان پئسو هٿ اچي ۽ ان پئسي کي اجائي ٺَٽَ ٺانگر ۽ عياشين ۾ اُڏائي ڇڏي ساڳي حالت کي رَسي تہ ان لاءِ ائين چوندا آهن.

ساڳيو ڳَنُ، ڪُهاڙيءَ ۾.

ڳَنُ- ڪهاڙي، ڪوڏر يا کهيڙي ۾ هٿ وجهڻ لاءِ ڪاٺ جي گهڙيل لسي ڏنڊي

ڏسو: "ساڳيا لاٽون...."

ساکَ چور جي ڍالَ آهي.

ساکَ = قَسمُ

ياڳيو جڏهن ڪنهن چورَ ۾ چوريءَ جو شڪُ ڏيکاريندو آهي تہ چورُ پاڻ کي صاف ۽ بيڏوهيءَ ظاهر ڪرڻ ۽ ڏکُ ٽارڻ لاءِ قسم ڏيڻ تي تيار ٿي ويندو آهي. ياڳيا، چور جي قسم تي اعتبار نہ ڪندا آهن ۽ ائين چوندا آهن.

ساڌُو رمندو ڀلو، پاڻي وَهندو ڀلو.

ساڌُو= سنياسي، سَنت

درويش، ويراڳي.

جيئن وهندڙ پاڻي سدائين تازو هوندو آهي تيئن سنياسي ۽ ويراڳي فقير بہ سدائين پنڌ ۾ خوش هوندا آهن.

ساڌُو سو جو دَکُ لائي.

سَنت، درويش ۽ مُرشد جو ڪم آهي تہ پنڪيل ۽ اڻ جاڻ ماڻهن جي رهنمائي ڪري، کين سِڌي راهہ ڏيکاري

ساڌوءَ جي سنگت ۾ ڪُڇڻ جو ڌرشن.

سَنت، درويش ۽ ويراڳي، دنياوي خواهشن کان گهٽو پري هوندا آهن. طمع ۽ لالچ واري ماڻهوءَ کي انهن جي صحبت مان ڪجهہ بہ پلئہ نہ پوندو.

سارِي ڪريءَ پاپڙي ڪري.

سارِي = چانورن جو فَصلُ.

پاپڙي = ٺلهيون ساريون جنهن ۾ ان جو داڻو نہ هجي

ڏسو: "جوئر ڪري..."

ساز وڳو سُر سمجهيوسين.

ڪنهن جي ٻچاپڙائي وارين ڳالهين مان سندس لڪل نيت پرکي وٺڻ.

ڏسو: "تارو ڳي...."

سامهون شينهَن بہ نہ کائي.

چوندا آهن تہ شينهن کي ڏسي ڀڄجي نہ هاٿيءَ کي ڏسي بيهجي نہ ان ڪري تہ شينهن ڀڄڻ ۽ ڇُرپُر ڪرڻ واري تي حملو ڪندو آهي.

ڪنهن بہ معاملي کي سامهون ٿي، مُنهن ڏجي، لڪڻ سان مسئلو حل نہ ٿو ٿئي، پر ويتر مُنجهي ٿو.

سانڍي مان صوبيدارُ.

نااهل ۽ نڪمي ماڻهوءَ کي اهم ذميواري ڏيڻ.

ڏسو: "توم مان زعفران."

مثال: ماءُ مُوري، پيءُ بصر، پُٽ ٻنهي کان ڪسر." (گلقند 32)

سانُ سُوڳَ ڪري ٿي ڪونہَ.

سانُ = نَرُ، پاڏو.

سُوڳَ = بچان، ڪِراهت

مينهن سَنجهو ڪندي آهي تہ مالوند ان کي سانُ ڏيندا آهن ۽ سانُ ڪنهن بہ مينهن کان بُچان نہ ڪندو آهي.

سالُ ڪَريو آهي عُمر ڪا نہ ڪَري آهي.

ٻوڏ ۽ فصل ٻڏي وڃي، واپار ۾ نقصان پئجي وڃي يا شاگرد امتحان ۾ ناڪامياب ٿي وڃي تہ ائين چوندا آهن.

ساهہُ آهي، تہ ساهہُ وري بہ ٿي پوندو.

حياتي آهي، تہ جوڙِ طاقت، مال متاع وري بہ ٿي پوندو.

مثال: "شل آنءُ مر هجي، ٿانءُ مرٽي پوندو." (ماجر... 134)

ساهہِ بہ آهي، سوَن سان.

ساهہِ = ڳهن زيورن جو جنسار، بدن جا زيور.

زيور سون جا هوندا تہ نہ رڳو پائڻ واري عورت جو ڪاڄ ۽ ڦنهن مُرڪندو، پر سون جا ڳهہ ڏکيءَ مهل ۾ بہ ڪم ايندا آهن. ڪوڙا زيور ڪنهن بہ ڪم ۾ نٿا اچن.

ساهہُ پريت آهي.

ساهہ جهڙي پياري شئي بي آهي ئي ڪا نہ.

مثال: "مرڻ گهُري ڪين، جيئڻ گهري جانِ،

تورڙي ڪيس حياتي، لڳندي هئي وبانُ." (گلقند: 19)

ساهہ تي ڪو بہ ڀروسو نہ آهي.

ڏسو "آدم آدم."

ساهي بہ ڪنُ ڪُتر بہ هڻُ.

ڪُتر = ڪُتر مشين يا ڪاٽ سان جوئر، لوسڻ وغيره جي ڪيل ڪتر.

ٿورڙي اُجرت تي پورهيت کان سخت ۽ گهڻو ڪم وٺڻ ۽ ڏيکاءُ جي همدردي بہ ڏيکارڻ.

مثال: "ڪمر نہ هجئي تہ وڃُ وٺائي گهر." (موزون.... 100)

ساهہُ ڪُتي کي بہ مِٺو آهي.

ڏسو "ساهہُ پرين آهي."

سائين جاٽن ڳائين جاٽن.

جيڪو ڪمُ جن جو آهي يا جن جي ڀلي آهي، اهي ئي ڪن، ٻئي جو ان ۾ ڪجهہ بہ نہ وڃي.

مثال: "قاضي جاٽي، ڀيامر جاٽي." (پهاڪن جي حڪمت 86)

سُياٽي جا پاڳ، سُياٽي سان.

ڏسو "پوءِ جا پاڳ...."

مثال: "جيڪي آهي اَڄُ، سياڻ ناهہِ صديق چئي." "س (شاعر صديق)

سڀ فنا آهي.

هر شئي، پوءِ اُها ساهہ واري هجي يا سيجان، ان کي نيٺ فنا ٿيڻو آهي.

سڀ ڳالهہ، هَرنال.

اَناج سميت انساني جياپي لاءِ ڪاڻ خوراڪ، زمين مان پيدا ٿئي ٿي ۽ هر پئدائش لاءِ زمين جي ڪيڙ لازمي هجي ٿي، زمين جي ڪيڙ هَرَ سان ٿيندي آهي.

سَيري پاءُ ڪان، اَيري ٻَني پلي.

سَيرو = سُڪيو ستابو آسودو شاهوڪار.

سُڪئي ستابي پاءُ آڏو هٿ تنگڻ يا محتاجيءَ کان پنهنجي ڪِسي لانئين ٻني پلي آهي.

مثال: "سڪئي ستابي پاءُ ڪان پنهنجي اَيري، سَيري، پوڪ پلي." (اترادي پهاڪا 50)

سڀ رئيس، گهوڙو ڪير ٻَڌي؟

اڳُ ٻهراڙين ۾ ڪو مهمان ايندو هو يا ڪو مسافر ڪنهن وٽ لڙي ويندو هو تہ اوطاق ڏٺي ان کان گهوڙو اُٿ يا وَهٽ وٺي ٻڌندو هو ۽ ان کي گاهہ ۽ داڻو ڏيندو هو.

سيڪو پاڻ کي معتبر ۽ وڏو ماڻهو سمجهندو تہ زندگيءَ جو گاڏو ڪيئن گهلبو؟

مثال: "تون بہ راڻي، آءٌ بہ راڻي، ڪير پريندو پاڻي؟" (گلقند 118)

"آءٌ بہ رئيس، تون بہ رئيس، گڏهہُ ڪيرُ هڪليندو؟" (گلقند 111)

سڀ ماڻهو تہ خدا مان بہ راضي نہ آهن.

دنيا ۾ ڪروڙين ماڻهو اهڙا بہ آهن، جيڪي لادين ۽ دَهريا آهن. ڪنهن بہ مذهب جا مڃيندڙ نہ آهن.

چار سجڻ، چار دشمن هر ماڻهوءَ جا آهن. ڪو بہ اهڙو ماڻهو ڪونهي، جنهن مان سڀ راضي هجن.

سيڪو چَڙهيءَ جو يارُ آهي.

چڙهي = اَوجُ، سَرسِي، حيثيت.

ڏسو: "ٻيٺي جو سڀ ڪو...."

مثال: "ٻيٺل جو، سڀ ڪو يارُ." (گلقند 69)

سيڪو پنهنجي قبر ۾ ويندو.

هر ماڻهو پنهنجو ڪيتو لوڙيندو ۽ مرڻ کان پوءِ پنهنجي اعمالن جو پاڻ حساب ڏيندو، ان ڪري ٻئي جي گلا ڪرڻ بدران، پاڻ کي سڌارجي.

سُتا اُٿي جاڳ، سُلفي آئي اٿئي سِرَ تي.

موالين لاءِ سُلفي سَر ڪرڻ کان وڌو ٻيو ڪهڙو ڪمُ؟ سُلفي پرجي موالي جي مٿان اچي ۽ موالي ننڊ پئجي وڃي ته ان کان وڏو ٻيو ڪهڙو نياڳ؟

ڪمَ جو وقت پرجي اچي ۽ اڳلي کي ڪا اُونَ نه هجي، ته اهو ماڻهوءَ جو نياڳُ چئبو.

سَتَ گڏهه آڪرو.

ٻنان ڪنهن سبب يا جواز جي، ڪو ماڻهو اجائي آڪڙ ۽ وڏائي ڏيکاري، ته چوندا آهن.

سَتين ايندو سَتُ لنڊي ۽ لچ جا لڳي؟

سَتُر واري پاڪ دامن عورت ئي سَتر رکندي، ڪِني ۽ بدڪار عورت کي ستر جي ڪهڙي جاڻ ۽ قدرُ؟

سَتئين مذهبين سُوئُر حرامُ.

اسلام سميت ٻين به ڪيترن مذهبن ۾ سوءُ. جو گوشت ۽ وياجُ حرامُ آهي.

ستين مذهبين، ڪاوڙ حرامُ.

تمام مذهبن ۾ ڪاوڙ کي مارڻ ۽ صبر ۽ سهپ جي تلقين ڪيل آهي.

سَتين لِيَ ڏاچيءَ کي به چِڪَ ڪري.

ڪئي گُڻَ خاصيتون ۽ عادتون موروثي هونديون آهن، اهي پونين نسلن تائين منتقل ٿين ٿيون.

ستين لنگهڻين، سوئر به حلال.

ڪو ماڻهو سَتن ويلن کان بُکَ تي هجي ته ان لاءِ ايترو حرام گوشت کائڻ جائز آهي، جو هو زنده رهي سگهي.

مثال: "ستين لنگهڻين، ڪتو به حلال." (گل شڪر 141)

سُتل ٻلان جي پُڇَ تي لتَ ڏبي ته ڦوڪون ته ڏيندي.

جاڳي واٽي ڪنهن کي ڇڪ ڪبو يا ستائبو ته ردعمل ته ضرور ڏيکاريندو.

مثال: "سُتل شينهن کي، آڱر نه ڏجي." (گلقند 94)

سُنا فَصُلَ، خوشحال نَسُلَ.

زراعت جيترو ترقي ڪندي، فصل اوترا سُنا ۽ وڏيڪ لاپ ۽ اُپت ڏيندڙ ٿيندا. اوترو ئي آسودگي ۽ نسل در نسل خوشحالي ٿيندي.

سُبتي ڦَٽِي، پوک ڪُٽِي.

واپار يا ڪاروبار ۾ پهرين مُوڙي سيڙائبي آهي، تجربو گهٽ يا نه هئڻ ڪري واپار ۾ پهرين نقصان به پئجي سگهي ٿو. پوءِ جڏهن ڪاروباري گُرن جي جاڻ ٿئي ٿي، ته ڪمائي ٿئي ٿي.

سَڳي کان پوءِ به ستَ موالي چڪين.

موالين ۾ هَٻڇَ جي هواڙ به مڙئي گهٽ هوندي آهي، اُهي وزم جي پائلي هجي، ڀنگ جي چپٽي يا پن جي ٻيڙي پاڻ ۾ ونڊي ورهائي استعمال ڪندا آهن. پن جي ٻيڙيءَ کي سڳي کان پوءِ به ست موالي چڪيندا آهن.

سِڳُ پچائي، گابو ٿيو وَتي.

وڏي چمار جو ماڻهو وارن کي خضاب هڻي ۽ ناهه نوهه ڪري، پاڻ کي ننڍو نينڍو ۽ جوان ڏيکارڻ جو ڏيکاءُ ڪري ته ائين چوندا آهن.

سَڱ سياپو، لڪئي جو ليڪُ آهي.

ڏسو: "لکيو منجهه اُزل...."

مثال: "ليڪ کي ميڪ پوڻي ئي ڪانهي." (ماجر.... 168)

سُڪَ جي ساعتَ به چڱي.

سُکَ سلامتيءَ جو احساس ۽ خوشيءَ جا ڪجهه لمحا به ڀلا.

سُکَ جو سالُ به ٿورو، ڏکَ جو ڏينهن به گهڻو.

سُکَ جو سالُ به اک ڇنڀ ۾ گذري ٿو وڃي، پر ڏکَ جو هڪڙو ڏينهن به سال جيترو ڏِکُ ٿو ڏئي.

سڪٽي دُعا، پِٽ برابر.
پِٽ = پاراتو بددعا.
ڏسو: "ڏُکو ڦٽو..."
مثال: "سڪٽو ڦٽو سورُ ٻيٽُو." (اترادي پهاڪا 49)

سياري ۾ سي ٿي چڱا، جن کي گهٽي باهه.
اونهاري ۾ سي ٿي چڱا، جن کي گهٽي ڇاهه.
ڇاهه = ڇانءِ.
سياري جي ٿڌِ کان اهي ٿي بچاءُ ۾ هوندا، جن جي گهرن ۾ باهه جو مچ ٻرندو هوندو. اونهاري ۾ وڻ جي ڇانءِ غريب ماڻهن لاءِ وڏي نعمت آهي.
مثال: "سياري ۾ سي ٿي چڱا، جن کي ڪي آهه، اونهاري به سي ٿي چڱا، جن کي ڪي آهه." (گل شڪر 145)
"گرمي چڙي، جهڙ ڪِنگر سان. سردي چڙي زر ڪِنگر سان." (گل شڪر 197)

سياري جي ٻچاڙي ڳري.
ڏسو: "سونهاري جي اڳياڙي....."

سياري جو سڄ، اُبرڻ سان اُلهي.
سياري ۾ ڏينهن ننڍو ۽ رات وڏي ٿيندي آهي.
مثال: "سياري جو سڄ، ڪن پاءُ ۾ پُورو." (اترادي پهاڪا 120)

سياري ۾ سنگهه، اونهاري ۾ آرايون،
ڪنهن کي سارا هي، ڪنهن کي سارا هيون؟
سياري ۾ ٿڌِ ۽ زڪام تنگ ٿو ڪري، ته اونهاري ۾ گرميءَ کان آرايون ٿيون نڪرن.

سياري سونُ، آڪاڙ چاندي،
ساوڻ پورهيو تاوڻ، ٻڌي جو هر بادي.
ڏسو: "آڪاڙ سون، ساوڻ...."

سياري ۽ درياهه جي، سيرَ ڏکي.
سيرَ = وِچ اُوڄَ.
درياهه جي وچ واري حصي ۾ وهڪرو تيز ۽ ڪُن وارو هوندو آهي. ائين سياري جي سيرَ واري حصي، ۾ دِلن جو پاڻي جمي ويندو آهي.

سياڻو وزيرُ، راڄ جي سُونهن.
اڳ، جڏهن بادشاهتون هيون، بادشاهن کي ڏاها وزير هارائيندا هئا. سياڻو ۽ عقلمند وزير رعيت لاءِ خدا جي رحمت هوندا هئا.

سياڻو ڪانُ، ڪِنُ ڪائي.
سياڻپ ۽ ڏاهپ ضروري ناهي، ته سُٺن ۽ تعميري ڪمن لاءِ استعمال ۾ اچي. سياڻو ڪانُ ڪِنُ ڪائيندو آهي. هڪ کي هزارين اکيون آهن پر ويهندي ڪِنَ تي آهي.

سيڻ جو پاڙو بہ، جَتَ تي.
ڏسو: "پٽڪو ته ڏنئي....."

سيڻ سيرُو ملُ يا جُتي هَٽَ ۾.
جُوا جهڙو جو ڪاٽيو ڪمُ جنهن ۾ فائدو ٿئي ته ڊءُ ۽ نقصان ٿئي، ته مُوڙي به چَٽُ تي وڃي.
مثال: "ڪڏهن هٽُ ماٿيءَ تي، ڪڏهن ماٿي هٽَ تي." (گلقند 94)
"لڳي ته لائي، نه ته رنَ پرائي." (پهاڪن جي پيڙهه 27)

سيد ميرو، تہ بہ پنج سيرو.
سنڌ جو سيدُ، پلي ڪيڏو به ڪٽي بدڪار، ڪُڌن ڪ توتن وارو ۽ غريب هجي، پر پاڻ کي ٻين کان اتم ۽ مٿيرو سمجهندو آهي.

سيد سائو، تہ ملڪ لاءِ ڦاهو،
سيد سُڃو، تہ ملڪ لاءِ ڏڃو.
ڏُڃو = ڏُڪارُ.
سيدُ سُکيو ستابو ۽ حيثيت وارو هوندو ته ملڪ کي تپائي ڏيندو. پر غريب آهه، ته مريدن ۽ غريبن کي پَٽ کوهه ڪري، پنڻ جهڙو ڪري ڇڏي.

سيدُ ۽ سپاهي، تن کان رکج اِلهيٰ.
سنڌي ماڻهو ڏَنَ تي تڳندڙ سيدن ۽ پوليس جو تپايل رهيو آهي.
مثال: "سيدُ سِپاهي، غضب الهيٰ." (پهاڪن جي حڪمت 99)

"سيد سپاهي تہ غضب الهي، جي ٽئي ڪِري، جي لائي، تہ ڏيڻ ڏٽي سان آئي. (ماجر.... 179)

سِيرَ مٿان، سَوا سيرَ.

هر اُهو ماڻهو جنهن جي پيا ڪاڻ ڪيڻ تا ۽ پاڻ کان هيٺن تي آڪرو ٿو رهي، اهو وري پاڻ کان ڏاڍن جي ڪاڻ ڪيندو آهي، ائين هر ڏاڍي جي مٿان بہ ڏاڍو موجود آهي.
مثال: "چورن مٿان مور" (پهاڪن جي پاڙ 58)

سِيڙيا سين بہ، سيدَ بہ ڪو نہ وڙهيا.

جنهن ڪمَ يا مقصد لاءِ بہ چار پيا ڪمر سيڙائي، انتظار بہ ڪجي ۽ اهو ڪم بہ نہ ٿئي، تہ ائين چوندا آهن.

سينڌِ تہ آهي، سَچي سائڻ جي.

سچي سائڻ = خاتونِ جنت، بي بي فاطمتہ الزهرا
عورتون سينڌ تي هٿ رکي، سچي سائڻ جو قسم کڻڻ وقت، ائين چونديون آهن.

سِيندو ڪُتو، بہ پيرا ڏاڙهي.

سِيندو- سُجاڻندڙ حُجتي، سجاڻندڙ ڪتو جيڪو پُل ۾ ڏاريو سمجهي ڏاڙهي ۽ پيهر مارَ جي دپَ کان ڏاڙهي.

سيوا سان ڪَرمُ ڪُلندو آهي.

عبادت يا پين جي واهر ۽ خدمت ڪرڻ سان ڀاڳُ کُلندو آهي ۽ ناما چاري ٿيندي آهي.

سيوهڻ ڪي، گهلَ ڇا ڪندي؟

گهلَ = لشڪر، هلان ماڻهن جي گهٽائي، انبوهہ
سيوهڻ قديم شهر آهي، جيڪو نہ رڳو گيٽ وي، پر ڏارين حملي آورن کان ڍال بہ رهيو آهي. هتي مضبوط قلعو بہ هو ان ڪري سيوهڻ کي فتح ڪرڻ ڏکيو هو.
سيوهڻ ۾ روزانو هزارين ماڻهو زيارتن لاءِ اچن ٿا. پرڪاني ۽ مڪانن تي جام لنگر، نياز ۽ تِل ڦل ملي ٿو. ماڻهن جي گهٽائي کي ڪاڏو پيتو ملي ٿو.

سيوهڻ،
ڏي تہ وڻ، نہ تہ تپڙ ڪَنُ.

سيوهڻ ۾ ڪجهہ ماڻهن جو زيارتين تي گذر سفر آهي. زيارتي، مهمان خانن، اوتارن ۽ مسافر خانن ۾ رهن تا ۽ رهائش جا پئسا ڏين ٿا. ماڻهو هفتن جا هفتا رهي پون ٿا. پر ڪنهن جا پئسا ڪٽي ٿا پون، تہ ان کي اتان تپڙ ڪٽڻا پون ٿا.

سيڻ، ڏيڻ.

ڏيڻ = ڏائڻ
سيڻ = گهوٽ ۾ ڪنوار جا مائٽ.
گهوٽ، ڪنوار جا مائٽ، پاڻ ۾ گهٽ ٺهندا آهن.
مثال: "سيڻ، تہ نيڻ، نہ تہ ويڻ." (سنڌي پهاڪا 111)

سِڌي راند، سَونٽي جي،
پيڙي پُڏي، ڪوٽي جي.

ٻنا ڪنهن وَٽ وراڻ ۽ لِلي چِپيءَ جي، سِڌي پڌي ڳالهہ ڪرڻ سان، ڪوٽي ۾ مڪوڙي ماڻهوءَ جي پَٽِ واٽکي ٿي وڃي ٿي.

سِڌي ڪانيءَ تي بارُ گهٽو.

جيئن چپر يا ڇت تي رکيل سِڌي ڪانيءَ تي بار گهٽو هوندو آهي. تيئن سڌوسچو ۽ سنئون سولو ماڻهو بہ پنهنجي سچائي ۽ کري مزاج ڪري گهٽو پوڳي ٿو.
مثال: سنئون چوي، سُورَ پرائي، کيڏ ڪري، سو ڪائي. (گلقند 99)

سِڌي ڪانيءَ تي، سڀ ڪنهن جي اکِ.

وڻ جي سنئين ڪاني، ڪچن گهرن جي منهن، چپرن کان سواءِ گهر جي فرنيچر لاءِ بہ ڪارائتي هوندي آهي. ان ڪري سڀ ڪنهن جي اک ۾ هوندي آهي.
سڌي سنئين هلت چلت واري ماڻهوءَ کي هر ڪو اک ۾ ڪريو وينو هوندو آهي، ان سان ساڙُ ڪندا آهن.
مثال: سنئين ڪانيءَ جو واڍو ويري (سنڌي پهاڪا 85)

سِڌي ڪائيءَ تي، سڀ ڪنهن جي لَتَ.

رستي ۾ ڪا ڏنگي، ڦڏي يا انگهن واري ڪاٺي پيل هوندي، تہ واٽهڙوان تي پير نہ رکندو تہ متان تنگ يا پير نہ لڳي. پر سڌي ڪائيءَ تي لت ڏئي هليو ويندو آهي. ڏنگي ۾ ڏاميچ ماڻهوءَ کان هر ڪو پاسو ڪري لنگهندو ۽ سڌي ماڻهوءَ تي آيو رهندو.

سُڌِ ساڻُ ئي، ٻُڌِ آهي.

سُڌ = ڄاڻ، آگاهي.

ٻُڌِ = سمجهہ مت، ڪُٽڪ.

سالم سمجهہ ۽ مت اها آهي، جيڪا ڄاڻ ۽ آگاهيءَ ساڻ هجي.

مثال: "سُڌِ تي ٻُڌِ." (گلقند 64)

سِچ اڳيان ڏيئو ٻارڻ، تيل جو زيانُ.

جيڪو اڳي ئي ڳالهہ يا معاملي کي سمجهيو وينو آهي، ان اڳيان ڪنڌِي ڪڍڻ اجائي آهي.

ڏسو: "جيڪو سچ اڳيان...."

سِچَ، ڪاري، هيٺان نہ لڪي.

پَتِ پڌري ڳالهہ ڪٿي تي لڪي سگهي؟ چٽي پٽي حق کي لڪائڻ اجائو آهي، ائين جيئن عشق ۽ مشڪ نہ لِڪندا آهن.

مثال: سچ بہ ڪو ترِيءَ هيٺان لڪي؟" (گلقند 8)

سِچُ ڪُتي، يا ٻِچُ ڪُتي.

اڻ ٿڪ محنت، اورچائيءَ سان ڪم ڪرڻ.

سچن سندي مُلڪ ۾، ڪيئن انڌا اَکهہُ ڪندا!

سُڄاڻ ۽ سُرت وند ماڻهن اڳيانن، جاهل ۽ عقل جا انڌا ڪهڙي هامَ هڻندا؟

سَڄڻ، ڏڄڻَ جو خيرُ.

سنڌ جي روايتي خيرخواهي، تہ اُهي دشمن جا بہ مَٺ گهرا نہ هوندا آهن. نہ رڳو سڄڻ، پر دشمن جو بہ خير گهرجي.

سڄڻ، ڏڄڻ نہ ٿئي، توڙي رُسي سئو وار.

سڄڻ ۽ هڏڏوکي ماڻهو ڀلي رسي وڃي پر دشمن نہ ٿيندو.

مثال: سڄڻ هونءَ سنوان، مَر ڏيهہَ ڏنگايون ڪَنِ. (گلقند 95)

سڄڻُ ڄاڃي مٿو، دشمن ڄاڃيٰ پيرَ.

جيڪو سڄڻ ۽ هڏڏوکي هوندو اهو حالَ ڏسندو ۽ دشمن ويڪون ۽ عيب ڪڍڻ لاءِ افعال ڏسندو.

سُڄا آيا پينگين وَٽ، چي، عيد ڪندا سين.

ڏسو "ٻُکيا ويا سُڄن وٽ....."

مثال: "سُڄا، پِني پنهن، روئي رڏين ۽ خارن مان ڪائين. (ننڍڙي روپ.... 31)

سُڄامَلَ! پالهومل، سلام ڏيندو هوءِ.

پالهو - سکڻو خالي.

پالهومل - نالو ماڻهوءَ جو.

ڏسو: مٿيون پهاڪو.

سُڄامَلَ! چي، جيءُ پالها مَلَ.

ڏسو: مٿيون پهاڪو.

مثال: سُڄي ابي ڄائي، ڇَڄُ چنڊيندي آئي." (سنڌي پهاڪا 136)

سُڄي ڪي، سُڄائِي ڇا ڪندي؟

ڏسو: "ڍِڳو نہ ڍورُ...."

مثال: "سُڄي ڪي نہ هيٺين واٽَ پيءُ.

نہ مٿين واٽَ پيئہ." (اترادي پهاڪا 130)

سُڄي رَنَ، سَڪٿا سلامَ.

اڳُ ڀهارين ۾ پريم ڪهاڻين جي شروعات، سلامن سان ٿيندي هئي. اکين جي اتڪاءَ کان پوءِ، وچ واري ڏوتيءَ هٿان سلامن سان گڏ سوکڙيون بہ اماڻيندا هئا.

مثال: سُڄا عاشق، پيتو دي آچار." (گل شڪر 149)

سُڄي مان، اللهُ بہ بيزارُ.

سُڄي ۽ ڪنگلي ماڻهوءَ کان هر ڪو پيو ٿهندو ۽ ڀڄندو آهي.

سُڄو، الله کان بہ ڏاڍو.

سُڄو ماڻهو ٻُتَ مان بيزار هوندو آهي. اهو پنهنجي ڳالهہ تي چڙهي، تہ سُنهن ساک ۽ ڪنهن بہ مُهابي کي نہ مڃيندو آهي.

سُڄو گهر، چورن جو تاڪُ.

سُڄو ۽ ويران گهر، جنهن ۾ ڪنهن جي رهائش نہ هجي. ان گهر کي چور لِڪڻ ۽ چوريءَ جو مال ٺمڻ لاءِ استعمال ڪندا آهن.

سَچُ، ٽنهي ڪالن ۾ سچُ آهي.

سَچُ، ڪڏهن بہ ميرو ۽ پراڻو نٿو ٿئي اهو ٽنهي زمانن، ماضي، حال ۽ مستقبل ۾ هڪ ڪروءِ اُجرو ٿو رهي.
مثال: سچ جي ٻيڙي لُڏي، لُڏي، پر ٻُڏي ڪِين. (گل شڪر 136)

سَچو آهين، پر ڏُچو آهين.

ڏچو = آزار، مصيبت
سچو ماڻهو مُنهن تي سچ ٺهڪائي ڏيندو آهي، جيڪو ڪڙو لڳندو آهي. ڪوڙ جو ڪتيو ڪاٽڻ وارا ماڻهو ، سچي ۽ کري ماڻهوءَ کي انڪري آزار سمجهندا آهن.

سچو آهين، تڏهن تہ بچيو آهين.

سچ کي لَهر لوڏو آهي ئي ڪونہ.
مثال: "سچي دل تي، صاحبُ راضي." (سنڌي پهاڪا 144)

سچو سَڏُ اللهَ جو، پر منهنجي ڳالهہ بہ سچي.

ڪو ماڻهو ڪا ڳالهہ پيو ٻڌائي ۽ ڳالهہ وچ ۾ بانگ اچي، تہ اُهو ثُرت ائين چوندو آهي.
سنڌ جا ماڻهو ان ڳالهہ کي سچي سمجهندا آهن، جهن جي دوران بانگ اچي.

سَچُ، ڪڙو آهي.

سَچُ ڪڙو ٿئي ٿو پر ان جو ڦل منو ٿو ٿئي.
مثال: سچ مرچان، ڪوڙ ڳُڙ." (گلقند 96)
"سچي ڳالهہ هميشہ ڪوڙي لڳندي آهي"(اترادي پهاڪا 48)

سَخِي، ڏيارڪو پکي، ڏسونس چکي.

موالين جو گُفتو موالي، جڏهن نشي ۾ هوندا آهن، تہ هوائي ماڙيون اڏيندا آهن.
مثال:"آئي هزاري چڙهي ڪيون هَسواري"(تنيڙي روپ 69)

سَخي، ساري، چِئوُ، جيئن پيل، تيئن پلو ٿئي.

پيل = فصل کي پٽڻ لتاڙڻ.
جيئن ساري ۽ چٽي جي فصل کي جيترو پيلبو پٽبو لتاڙبو ۽ ڪاٽبو اوترو ئي پلو نصل ٿيندو. سخي بہ جيترو ڏيندو مال رزق ۾ اوترو برڪت پوندي.

سخي، ساري، سرنهن ۽ چٽو، جيئن پيل، تيئن پلو ٿئي.

سرنهن جي فصل مان بہ جيئن ماڻهو پاڃيءَ لاءِ پَنَ ۽ ڳنرَ پٽيندا تيئن فصل پلو ٿيندو.

سخي ۽ شُومَ جو، سال ۾ ليکو برابر.

شُومُ = ڪنجوسُ.
سخيءَ جي بلا ۽ مصيبت، سخا جي ڪري ٽري ٿي وڃي ۽ مال ۾ برڪت پوي ٿي. ڪنجوس جو مالُ بيمارين ۽ ٻين چٽِين ۾ خرچ ٿي وڃي ٿو.
مثال: "صدقو رَدِ بَلا." (پهاڪن جي حڪمت 85)

سخيءَ جي بَلا مالَ تي، شُومَ جي بلا جان تي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

سِرائي مُٺا، تہ هَڻ مُٺا.

ڪو ماڻهو پڏو ڪمُ يا غلطي ڪري ۽ ڳالهہ کلي پوي، تہ ائين چوندا آهن.

سِرُ ڪپي، تہ حاضر آهي. ڳاهہ جو ڳڏو ڪونهي.

سَڪٽي هامَ هڻڻ، ڏيکاءَ ۽ مٿاڇري دل سان سر گهورڻ جي ڳالهہ ڪرڻ پر معمولي ڪم تي پاڻ کي پڏرو ڪري ڇڏڻ.

سَري تن جي، جي وڃڻ کي ويا.

جيئري انسان جي سري نٿي سگهي. جيڪي ماڻهو مري لاڳاپا ڇني تا وڃن، انهن کي لگ لاڳاپن ۽ رشتن ناتن جي ڪهڙي تانگهہ؟

سَرديون گرميون بہ انسان تي آهن.

ڏُکَ ۽ سُکَ، انساني جياپي سان لاڳاپيل آهن.

سَرَ جي بَلا، سِرَ سان.

ماڻهوءَ جي مٿي تي اچي ٿي تہ پنهنجي ڪرتيءَ جي مصيبت کي پاڻ ئي پوڳي ٿو.

سَرنهن کَري، تہ ڪاٽي ڪري.

ڪاٽي= رتي، پوک جو هڪ مرض

سرنهن جي پوکِ ڪرندي آهي تہ اُن ۾ رتيءَ جو مرض لڳندو آهي.

سِرُ وڃي، پر سُخن نہ وڃي.

سُخن = واعدو، وچن، قولُ زبان.

هڪ شخنوُ ماڻهو جيڪو هڪ ڀيرو واعدو وچن ڪري تہ سرندو مري وڃي، پر واعدي تان نہ مڙي.

مثال: "مڙسن جي ڳالهہ ۾ ساهہ آهي" (گل شڪر 166)

سَرڪار جي ڳُٺي ڳُڙَ جي، منهن شينهن جو.

غبنُ بدعنواني ۽ سرڪاري مال جي چوري سرڪار جي نظر ۾ ناهي تہ ڦبي ٿي وڃي. پر ڦاٽ ڦاٽي پوي تہ ماڻهو ڪاٺ ۾ پئجي ٿو وڃي.

سَرَ ٻَچي، ڪُنڍَ وارا.

پنهنجي دشمن ۽ مخالف کي ساڙڻ لاءِ ڪنهن جو نالو وٺڻ بنا اشاري ۾ چوندا آهن.

سَمرُ آهي ساڻُ، تہ پوءِ کهڙي ڪاڻ؟

سفر ۾ ڪاڏي پيتي ۽ ضرورت جو سامان ساڻ آهي تہ پوءِ ڪو بہ اُلڪو نہ آهي.

مثال: سَمر جنين ساڻ، هوتُ حمايتي تن جو (شاهہ)

سمرُ هجي ساڻُ، تہ رات نہ پوي راجڙي ۾.

راجڙي = راجڙي ٻيلو.

راجڙي ٻيلي ۾ مچرُ تمام گهڻو ٿئي ٿو ان ڪري مسافر ٻيلي ۾ رات پوڻ کان لنوائيندا هئا.

مثال: سمرُ هجي ساڻُ تہ ٻيجُ پاڏاين ڪان (ماجر.... 162)

سَمرُ هُجي ساڻُ، تہ رات نہ پوي راوتياڻي ۾.

راوتياڻي - سانگهڙ ضلعي جو هڪ ڳوٺُ.

ڏسو: مٿيون پهاڪو.

مثال: "جهڙو سمر آڻيو تهڙو مڻ نہ ڪوءِ" (گلقند 57)

مثال: "راهوجن ۾ رات، قادر نہ وجهي ڪنهن جي" (شاهہ)

سُمهڻ هو پٺهين سان، هاٿي آهي ڏهڻ.

ڏهڻُ= ڪٺ تي ٻي دليو شمهي پوڻ.

عورت جو لاڏُ شوق ۽ خوشيون مڙس سان هونديون آهن. وَرُ ڏهاڳڻ ۽ رنڙ عورت ٻچن لاءِ جيئندي آهي. ان ۾ جياپي جو موهہ نہ رهندو آهي.

سمجهہ کي سُورَ آهن.

سمجهو ماڻهو ايندڙ وقت جي ڏکيائن جو پتو ٻين کان اڳ لڳائي وٺندو آهي ۽ پوءِ پيو سُور ڪاٽيندو آهي.

ڏسو: "چاڻ ئي چار......"

سمجهي نہ سُٽي، آلوٽا تِتَ هٽي.

آلوٽا تِتَ= بيهوديون ڳالهيون، اجائي بڪ.

جيڪو ماڻهو معاملي کي سمجهڻ ڪانسواءِ اجائي بڪ ڪري ۽ جَلان ڦلان ڳالهائي تہ ان لاءِ چوندا آهن.

مثال: "اٽو چي گهوياٽو." (پهاڪن جي پاڙ 4)

سنگتِ ۾ جڏا سوڙها نہ ڪجن.

سنگت ۽ دوستيءَ ۾ اڳلو ليکو نہ ڪري تہ اُن سان بہ ليکو نہ ڪجي.

سَنکيو مَري تہ تَري، نہ تہ ڪاريهر جيان وَري.

سنکيو - زهر جو قسم.

سنکيو زهر آهي. حڪيم ان زهر کي باهين ۾ ماري ان مان اڌ رنگ ۽ قوت باهہ وڌائڻ جون دوائون تيار ڪندا آهن. سنکيو چڱي طرح مري ٿو تہ فائدو ٿو ڏئي، پر ٿورو بہ ڪچو رهجي ٿو وڃي تہ اهو ڪاريهر نانگ جي ڏنگ جيان اثر ڪندو آهي.

سُني، وَمَ جي مُني.

شيعا تن خليفن ۽ ڪجهہ اصحابن سڳورن کي نہ مڃيندا آهن. اهلحديث مسلڪ ورا پيرن، فقيرن ۽ اوليائن جي ڪرامتن کي نہ مڃيندا آهن. پر سُني چئن يارن، اصحابن، امامن، پيرن، فقيرن ۽ اوليائن کي مڃيندا آهن. ان ڪري وِچ جي مُني سڏبا آهن.

سنڌُ قُربي، قَڪِي ٿيندي، پَڇندي پٺئون پٺ.
ايندي تن جي هٿ، رتي رحم نہ جن جي روح ۾.

سنڌ جي ڪنهن بزرگ جي سنڌ جي آئيندي بابت هيءَ اڳڪٿي آهي، جيڪا ارغون، ترخان ۽ مغل حملن بابت آهي. تہ سنڌ ڌرتي ڌڻين کان قربي، پاڳن ۾ ورهائجي ويندي ۽ اهڙي سفاڪ ۽ ڪٺور ماڻهن جي هٿ ايندي، جن وٽ ڪهڪاءُ ۽ رحم نالي ماتر بہ نہ هوندو.

سِنڌُ ڪَلي سان ڀڙل آهي.

ڪَلو= موچڙو، مار، سختي.

هن پهاڪي ۾ سنڌ مان مراد سنڌ جو مٿيون طبقو آهي. ان ڪري تہ سنڌ جا وچولي ۽ هيٺين طبقي جا ماڻهو تہ هر دور ۾ ڌارين حڪمرانن سان وطن جي آجپي لاءِ وڙهيا آهن. پر ميرن، پيرن، جاگيردارن، عالمن ۽ قاضين جي گهڻائي پنهنجي مفادن ۽ ملڪيتن جي بچاءَ لاءِ ڌارين حڪمرانن جي ڏن پرو ۽ آنڪي پريندڙ رهي آهي. اُهي حڪمرانن جي ڏمر کان ڏڪندا رهيا آهن.

سنڌيءَ جو پهريون عقل، ڪنهن ڪتي ڪي بہ نہ اچي.
سنڌيءَ جو پويون عقل، شل اهل اولاد ڪي اچي.

سنڌي ماڻهو فيصلن ۾ جلد باز ۽ ڪنهن تي تڪڙو اعتماد ڪري ويهندا آهن ۽ ان اعتماد ۾ ويساهہ گهاتيءَ جي چوٽ کائي پوءِ هٿ هٽندا آهن. بعد ۾ ئي ڏي مغز اعليٰ قسم جي حڪمت عملي جوڙي اُن چوٽ جي پورائي ڪندا آهن.

سنڌُ ڄاين جي نہ، پر آين جي آهي.

ڄاوا = ڌرتيءَ ڄاوا، ڌڻي.
آيا = ٻاهران آيل، ڌاريا.

سنڌ جا اصل وارث، ٻاهران آيلن ڪي جيءَ ۾ جايون ڏيندا رهيا آهن. انڪري سنڌ ٻاهران آيلن لاءِ تہ جنت بڻيل آهي پر اصل ڌڻي ڌڪن ڌوڏن ۽ ننڌڻڪاين جي اوجهڙ ۾ آهن.

سنڌ چاليهہ سال اڳ غرق ٿيندي.

(1) هيءَ اڳڪٿي، سنڌ جي بزرگ شهيد عبدالرحيم گرهوڙيءَ ڏانهن منسوب ڪئي وئي آهي.

سنڌُ چورن پال آهي.

چورن پال = ٻُڪين پينگين ۽ ٽڙيل ماڻهن کي پالڻ واري
ڏسو: "سنڌ ڄاين جي نہ......

سنڌُ، سون کاڻ آهي.

سنڌ صدين کان خوشحال ملڪ رهيو آهي. زراعت ۽ معيشت ۾ پاڻ ڀرائپ کان سواءِ قدرتي ۽ معدني وسيلن سان مالا مال رهيو آهي.

سنڌ ۾ پلو بہ رنگ مٽائي.

پلو سمنڊ مان درياهہ ڏانهن ابتو ترندو آهي. سمنڊ ۾ ان جو رنگ ڪارو هوندو آهي پر سنڌو جي مٺي پاڻي ۾ پلي جو رنگ ڦري اڇو ٿي ويندو آهي.

سنسار ۾ پاپ جهڙو اوگڻ، چُغليءَ جهڙو پاپُ ۽ اُپجس جهڙو موت ڪونهي.

اُپجس= خواري، بدنامي
جڳ ۾ ظلم، ڏوهہ ۽ چُغلي خراب آهن پر ماڻهوءَ جي ڪردار تي ڪو ٽڪو لڳي ٿو وڃي تہ اهو موت جي برابر هوندو آهي.
مثال: "سنسار مها چار." (گلقند 99)

سنهڙي کي سيٽ گهڻي.

سنهڙي سيپڪ ۽ ٿڪل ماڻهوءَ کي ٻي پهچائيءَ واري آڪڙ گهڻي هوندي آهي.
مثال: "بدن ۾ ٿَمُر نہ لهي نالو زور آور خان." (گلقند 33)

سَنجهي جي ڳالهہ، بيهي ٿي ڪا نہ.

سنجهو = رات جو پهريون پهرُ.
ڏسو: "آڌيءَ جي ڳالهہ...."
مثال: "رات جون ڳالهيون نہ پڙن." (گلقند: 90)

سلام مان موتُ.

چون ٿا تہ مخدوم محمد هاشم ٺٽويءَ واري وقت ۾ جيڪڏهن ڪو هندو رسو يا "رسول" گهرندو هو تہ ان کي زوريءَ مسلمان ڪندا هئا. تہ تون رسول چئي اسلام کي دين محض تي آمادگي ڏيکاري آهي.
ڏسو: "مٺيارين جو موت...."

سلام عليڪم چي، ڪائيندو ساڻءِ.

جنهن سان پلائي ڪجي سوڙري دشمن ٻڌجيو وڃي،
ڏسو: ماسي، پلي آئينءَ..."
مثال: "آتو ٻاٽ چي، "گهوٻاٽ." (گلقند 9)

سُستَ جو هٿُ، سدائين ڪڇَ تي.

سُستُ ماڻهو بي همت ٿيندو آهي، ان ڪري ڪجهه ڪرڻ جو سُتُ ۽ ساهس نه هوندو آهي.

سوالُ بي حالُ آهي.

سوال - گُهرڻ، پنڻ سوال ڪرڻ وارو ويچارو بيحال ۽ پرائي وس هوندو آهي، ان ڪري ته سندس دارومدار ڏيڻ واري تي هوندو آهي ته سندس مرضي اوڪيءَ ۾ ڏئي يا جواب ڏئي ڇڏي

سوالُ مُنهن جي ترار آهي.

سوال ڪرڻ ڏکيو آهي، ڇو ته ڪان گهرڻ مهل پنهنجي انا ۽ خودداريءَ کي پاسي تي رکڻو ٿو پوي.
مثال: "سوال، ويچارو آهي." (گلقند 100)

سو ڀاڳوانُ جنهن جي گهر مهمانُ.

سنڌ جي روايتي مهمان نوازي بابت چوڻي مهمان اچڻ تي سنڌ جا ماڻهو پاڻ کي ڀاڳ وارو سمجهندا آهن.

سوڀَ خدا جي وس آهي.

انسان جي هٿَ ۾ هيلو آهي، ڪاميابي ڏيڻ الله جي اختيار ۾ آهي.

سَوَ کي سَوائي ڇا ڪندي؟

اڳُ، سئو روپيا به وڏي رقم هوندي هئي، جنهن وٽ سئو روپيا پاڇي هوندا هئا، اهو شڪيو ستابو سمجهيو ويندو هو جنهن وٽ سئو هجي ان کي سوائي نه هجي ته به شاهوڪار ليکبو.

سويرُ سُمجهي سوير اُٿجي، اَولِ ڏٺيءَ جو نالو ڳنهجي.

آڳاٽي نصاب ۾ شامل نظم جي ٿُلهه جون سِٽون، جيڪي چوڻي بڻجي ويون آهن. سوير سمهڻ ۽ سوير اٿڻ سان نه رڳو صحت سلامت رهي ٿي پر ڪاميابيون به ملن ٿيون.

سودو آهي بودو.

بودو - بي سمجهه، ابوجهه.
سودو آهي سمجهه سان، سودي ۾ ڪُس لڳڻ جو امڪان به رهندو آهي پر اهو بي سمجهائي جي ڪري ٿيندو آهي.

سودو آهي رضا جو.

سودو ٿيندو ئي ڏيڻ ۽ وٺڻ واري جي خوشي ۽ رضامنديءَ سان آهي.
مثال: "خوشي به خوشي، سودا به رضا." (پهاڪن جي حڪمت 101)

سودو ڪجي تنهن سان، جنهن جو تازو مُئو پيءُ

پيءُ جي مرڻ کان پوءِ ڪنهن کي پيءُ جي ڇڏيل ملڪيت هٿ اچي ٿي ته اهو ملڪيت کي اوٽيون پوٽيون ڪري اڏائيندو آهي، اها ملڪيت سندس ڪمايل نه هوندي آهي، ان ڪري کيس ان جو قدر نه هوندو آهي. سياڻا ۽ موقعي جو فائدو وٺڻ وارا ماڻهو اهڙن ماڻهن سان سودو ڪندا آهن.

سوچَ کي لوچ آهي.

اُهو ئي ماڻهو لُچندو پُچندو ۽ لوچيندو آهي جنهن وٽ چاڙ، سمجهه ۽ سوچ هوندي آهي.

سورجُ تَپي ڪيتي مچي، سياري جو پارو پاڻهَ جو بورو.

ڪٽڪ جي پوک سيءَ ۽ پارن ۾ مچندي ۽ زور وٺندي اهي ۽ سج جي تپش ۾ پچندي آهي، ڪٽڪ جي فصل کي رات جو پارو فائدو ئي تڏهن ڏيندو جڏهن صبح تيز اُس لڳندي.

سُورمو اُهو جو پَڻءُ ماري.

پڻءُ= رازُ ڳجهُه، اُهڃاڻ، نشانُ.
سُورمو رڳو اُهو ڪونهي جيڪو ويڙهه جي ميدان ۾ پاڻ ملهائي پر سورهيائي اها به آهي ته راز ۽ ڳجهه کي دل ۾ سانڍي رکجي ۽ واڪو نه ڪجي.
مثال: "منجهان پَڻءُ پروڙ تو ۾ آهيس تڪيو." (شاهه

سُورَ سيدن جا، پنجن امامَ.

امامن سڳورن جي مظلوميت جو ڏکُ ۽ ماتم تہ سنڌ جا ماڻهو هر سال ڪندا آهن. پر سيد ذات جي نالي ۾ سنڌ جي سيدن غريب ۽ ابوجهہ ماڻهن کي جيڪي ڏنجها ڏنا آهن، ان جو ماتم سنڌ جا ماڻهو هن پهاڪي جي صورت ۾ ڪندا آهن.

سونَ تي مِينُ.

مِينُ = ميناڪاري، چٽسالي، گُلڪاري.

سونُ قيمتي ڌاتو آهي. ان تي مين جو ڪم ان جي مُلهہ سان گڏ سونهن بہ وڌائي ٿو ڇڏي.

سونَ تي سُهاڳو.

سهاڳو = ڪنگڻ ڪار جنهن سان سون ۽ چانديءَ کي جرڪائڻ ۽ اوجر ڏيڻ لاءِ استعمال ڪندا آهن.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

سونَ ڪان گَهڙائي مهانگي.

گَهڙائي = زيور ٺهرائڻ جي اُجرت.

ڏسو: ”لوئي ڪان اُپنگہ...“

سوني ٿالهيءَ ۾ ڀِکيا ڪير نہ وجهندو؟

حيثيت واري ماڻهوءَ کي هر ڪو خوشيءَ سان ڪم ايندو آهي.

مثال: هڪ سهڻي زبان، ٻيو سونو ڳهڻ پوءِ ڪيرُ نہ رکندو ڳهڻ؟ (اترادي پهاڪا 141)

سونَ جهڙا ڪُوهہ جي تري ۾.

ڪنهن ماڻهوءَ ڏانهن اوڌر رهيل هجي ۽ ڏيڻ جو انڪاري بہ نہ هجي، پر ڏيڻ جو نالو بہ نہ وٺي، تڏهن ائين چوندا آهن.

سون رتيءَ ڪان رتَ رتي وڌيڪ آهي.

سونَ جا زيور ٺهرائڻ ڪان چوپايو مال وڌيڪ فائدو ڏيندڙ آهي، ان ڪري تہ مال پٽاري پرواڌ ويجهہ ٿئي ٿي. ملڪيت ۽ شاهوڪاريءَ ڪان صحت وڌيڪ آهي.

مثال: ”مالُ پٽارو اڪين جو تارو“ (رٺي آهي......64)

سِولِ آهي ڪِولِ.

ملڪ جو عدالتي نظام جنهن مان انصاف ملڻ خواب ٿيڻجي ويو آهي، عدالتن ۾ سالن ڪان پيل ڪيسن جو اُڪلاءُ نٿو ٿئي.

هيءَ ننڍڙو پهاڪو ان عدالتي نظام ڪان مايوس ماڻهن جو مشاهداتي ردعمل آهي.

سُوڪهڙي ڪان، ٻوڏهڙو چڱو.

سوڪهڙو= پاڻيءَ جي اڻاٺ. فصلن لاءِ پاڻيءَ جي اڻهوند.

ٻوڏهڙو = گُهرج ڪان وڌيڪ پاڻي.

ٿر، ڪاڇي، ڪڇي ۽ ٻئراجي علائقن جي پُڇڙين ۾ پاڻيءَ جي اڻهوندا ڪان ٻوڏ واريون حالتون، چڱيون آهن.

مثال: ”سُڪَ تور ڪان، ٻُڏَ تور چڱي.“ (پهاڪن جي حڪمت 83)

”وهندي پيرَ ٻوڙ بہ چڱي، بيٺل تارِ بہ نہ چڱي.“ (گل شڪر 244)

سَٽائي مينهن جي ڪَٽِي ڪٽي سونُ.

اهو مينهن جيڪو فصلن جي گهرج واري مُند ۾ وسي، ان جي بُوند، بُوندَ لاپائتي هوندي آهي.

مثال: جي وسي چيٽُ، تہ اُنَ نہ ماپي ڪيٽ.“ (سنڌي پهاڪا 107).

سَٽيي مُنهن تي مڪيون مِڙن.

هُوندَ ۾ هلندي پڄنديءَ واري ماڻهوءَ وٽ، گُهرجائو ماڻهن جا ڳاهٽ هوندا آهن.

سُهاڳڻ اُها جا وَرَ ۾ گهرُ نہ ڇڏي.

سهاڳڻ عورت جيڪا ڏکئي سُکئي حال ۾ ورَ ۽ گهر سان ساٿُ نڀائي اها سُلڇڻي ۽ وفا شعار زال سڏجي ٿي.

مثال: ” نُنهن اُها، جا پيڪا بہ ملهائي، تہ ساهرا بہ.“ (اترادي پهاڪا... 63)

”نُنهن آهي، ٻن گهرن جو ڏيئو. پيڪا بہ ٺاري تہ ساهرا بہ ٺاري“ (سنڌي پهاڪا 110)

سَهي چيو ماءُ کي، ”امان، ٻوڙا!“ چي، ”ابا، پاڻ اڳيئي ٻوڙ.“

اهڙي خواهش نہ ڪجي جيڪا پوري ٿيڻ جهڙي نہ هجي.

مثال: ”اتي جو ڏيئو اندر ڪائين ڪوئا، ٻاهر ڪائين ڪانگہ“ (پهاڪن جي حڪمت 64)

سُهڻي صورت کان سُهڻي سيرت ڀلي.

سُهڻي صورت کي تہ زوالُ آهي، سونهن سدائين قائمُ نٿي رهي، پر سٺا عمل ۽ ڪردار تاريخ جو حصو ٿي رهندا آهن ۽ سدائين ياد رکيا ويندا آهن.

ڏسو. "مُنهن آڇي کان...."

سگهو چور اگهو شاهوڪارُ.

پراڻي پرائمري نصاب ۾ شامل سبق جو عنوان. جنهن جو حاصل مطلب آهي، تہ ڏنُ دولت اصل دولت نہ آهي، پر ان کان بہ وڏي دولت صحت آهي.

ڏسو: "سورن رتيءَ کان...."

سُکا ڦيٽا، سُورَ ٻيٽا.

سُکِن، ڏاڳن، تعويذ ڦيڻن ۽ دعا ڪرائڻ جهڙا چڱا ڪم بہ ڪاروبار ٻڌجي ويا آهن. ڏاڳو ڦيٽو بہ پئسن کان سواءِ نٿو ٿئي.

ڪمُ وٺڻ لاءِ هٿ پير هڻڻا ٿا پون. بنان جاکوڙ جي ڪم ٿيندو ڪونہ رهندو بگڙندو (ڏسو: "سکڻي دعا...")

سُکَ ڀلي، ڪاٺَ ۾.

ڪو ماڻهو چوري ڪندو رهي ۽ نيٺ پڪڙجي پوي تہ ائين چوندا آهن.

سِکَ کي پنڌُ آهي ٿي ڪو نہ.

ڏسو "جي روح ڏٺي ريلو....."

مثال:"حيدرآباد ۾ ڪنهنڙي بہ گڏئي پئي هِن." اترادي پهاڪا 123)

سَکي جي حڪومت، اڍائي ڏينهن.

سَڪو= ٻُچا سڪا، افغانستان جو پخالي، جنهن کي هڪ ڏينهن جي حڪومت ملي تہ چمڙي جا سِڪا رائج ڪيائين. بي سمجهہ ۽ اياڻي جي ڳالهہ. گهڻو وقت ٽڪاءُ نہ ڪندي

مثال: "جَٽ جي جمار اڍائي ڪٺا."(گل شڪر 100)

سِڪيلڌَن سُور، پينگهي ۾ پرائيا.

سِڪي پني چاول ٻارُ لاڏ ڪوڏ مان پلجي ٿو پر وڏو ٿي ڏکيا ڏينهن ڏسي ٿو.

سِکَ جي وِکَ بہ ڀلي.

ڪو ماڻهو خُلوص، سچائي ۽ چاهہ مان وک کڻي وڙائتو گُڻ ڪري تہ اهو ڏيکاءُ واري همدرديءَ کان سئو ڀيرا وڌيڪ آهي.

سُئيءَ جي پاکي مان، اُٺ پيو لنگهائي.

پاکو = سُئيءَ جو سوراخ جنهن ۾ ڌاڳو پوندو آهي.

ڪو ماڻهو اڻ ٿيڻي ڳالهہ ۽ ناممڪن ڪم کي ڪري ڏيکارڻ جي ڪوڙي هامَ هڻي تڏهن ائين چوندا آهن.

سئوٽِ، سنجي مان جوٽِ.

زالَ ڏاڏي پوٽي هوندي، تہ اُها مڙس جو گهڻو خيال رکندي ۽ دل سان خدمت ڪندي آهي.

مثال: "پنهنجي، سَنهنجي." (گلقند 56)

سئو ڳالهين جي، هڪ ڳالهہ.

ٿورن لفظن ۾ ڪم جي ڳالهہ ڪرڻ. اجائي پٽار ڪرڻ بدران هڪ ٺپي ڳالهہ ڪرڻ.

سؤ ذاتيءَ جو سردارُ.

ذات، قبيلي ۽ ويڙهي جو چڱو مڙسُ.

ڪو ٿورڙي هوند تي گهڻي ٺڏ ۽ آڪڙ ڏيکاري تہ ان کي ٽوڪ مان چوندا آهن.

سؤ ماکوڙا ڏرڙ ۾.

ڪنهن ماڻهوءَ پُٽَ کي نصيحت پئي ڪئي ۽ پُٽَ نصيحت کي اڻ ٻڌو ڪري، ماکوڙن کي غور سان پئي ڏٺو جيڪي ڏرڙ ۾ پئي ويا. پيءُ نصيحت ڪري پٽ کان پڇيو. "ابا. ڪجهہ سمجهئي؟! تڏهن پُٽَ ائين ورندي ڏنيس.

مثال: "اڪ نامت الله دي، اڪ نامت سِک لئي،

آڪ سِکندي بہ ناسِکي جيسي پٿر بوند پئي" (گلقند 37)

سَؤ ماکوڙو، ڍَڍَر پيتو.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "سوين سَنت چون، تہ بہ ٻوڙا ٻُڌن ڪين ڪي." (گلقند 91)

سَئو لُومڙيون هڪ شينهن جو شِڪارُ.
گهڻا هيڻا، بي همت ۽ ڪانئر گڏجي بہ ڪنهن ڏاڍي ۽ ظالم جو مقابلو نٿا ڪري سگهن.

سَؤ ويائي، هڪ ڪَمائِي.
ڪُمائِي - ڪجهه بارُ ضايع ٿيڻ.
ڪجهن مهينن جو ٻار ضايع ٿيڻ تي عورت، ويم ڪان وڌيڪ درد ۽ پيڙا مان گذري ٿي.

سَؤ وڃائجي، پر ساهُ نہ وڃائجي.
لکَ وڃائجي، پر لڄ نہ وڃائجي.
مالي نقصان سهي وڃجي، پر لهڻ لاڳاپو ۽ رشتا ناتا ۽ اخلاق نہ وڃائجن.

سَؤ هرُ، هڪ سانٽرُ.
سانٽرُ - ٿَرُ، ڪاٺَ جو سڌو ٻنڊ، جيڪو هاري پتر پڇڻ لاءِ زمين ۾ هلائيندا آهن.

ش

شادي ڪيتئي؟
آڪي، پڄ بہ ڳئي.
ڳالهہ پرائي ٿي وڃڻ.
ڪنهن ٻاليشاهيءَ کان جڏهن ڪنهن شاديءَ جي باري ۾ پڇيو تہ هن مخصوص سادگيءَ سان وراڻيو. تہ "پجي بہ وئي!".
مثال: "زال زحمت، ٻار ٻرو وس پڄئي تہ گهر چڙهو." (ننڊڙي روپ ...18)

شاعرَ الله جا پڙهايا آهن.
اُهي عوامي ڪلاسيڪل شاعر جيڪي في البديهہ شاعري ڪندا آهن، اُنهن لاءِ ائين چوندا آهن.

شالَ نہ ماڻهوءَ جي وِجا ۽ نرجا مَري.
وِجا= وِديا، علم، سمجهہ، ڄاڻ.
نِرجا= اورچائي، دليري، نِڊر.
ڪنهن تنُود ماڻهوءَ کان سمجهہ ڄاڻ اورچائي ڇڏائجي تي وجي تہ ان جي ڪِئي ڪمائي چٽ ٿي وڃي ٿي.

شاهوڪار ڪي جوي ڪو نہ، باقي پھرَ هيٺيءَ هندان پجي.
پاڻ کان ڏاڍي ۽ مالدار ماڻهوءَ سان تہ ڪيرُ ڪُڇي بہ نٿو سگهي، پر پاڻ کان هيٺي ۽ غريب تي هر ڪو آيو ٿو رهي.
مثال: "ڏاڍي تي چڙ چڙهي نہ، هيٺي تان لهي نہ." (اترادي پهاڪا 45)

شاهہَ صدر، نيڪَ نَظَرَ.
سيد علي مڪيءَ جي اولاد مان سنڌ جو معروف بزرگ، جيڪو سنڌ جي راشدي ۽ لڪياري سيدن جو وڏو جدامجد آهي. ان لاءِ ائين چوندا آهن.

شاڪر کي شُڪرُ، موذيءَ کي ذُڪرُ.
صبر ۽ شُڪر ڪرڻ وارو هر حال ۾ پنهنجي پالڻهار جو شڪر ادا ڪندو آهي، پر مُوذي ۽ نرچُوڻ ماڻهو سدائين هڪ وانگر مُنهن مٿو پيو پٽيندو آهي.

شِفا ٿئي، تہ مِٽي بہ اَڪسير.
هيلو ۽ علاج انسان جي وَس ۾ آهي وسيلو خدا آهي. ڪڏهن ڪڏهن وڏي بيماريءَ ۾ معمولي پسارڪي وکر يا ڏس پنڌ مان بہ فائدو ٿي ويندو آهي.

شيخ جو ڊِڊو سدائين پنڌ ۾.
ڊِڊو= گهوڙو.
اڳَ پيرَ ۽ مُرشد مُريدن کان ڏَنُ وٺڻ لاءِ گهوڙن تي چڙهي سفر ڪندا هئا ۽ گهڻو ڪري سدائين سفر ۾ هوندا هئا.

شير خان ٻاٻوڙي.
ٻَجي سٽن شِينهن جي ڪوڙي.
ڪوڙي- شِينهن جو ٽولو ڪوڙيءَ جو ڪنبو ڪرنگهو ڀاڙي، ٻتاڪي ماڻهو جيڪو اڻ وسهڻ جهڙيون لباڙون هڻي.

شيرو ٻلو شاهہَ جو گهر جا ڪُڪڙ ماري.
گهرَ جو آڪرو ماڻهو جيڪو پاڻ کان ننڍن ۽ گهر ڀاتين تي آڪڙيو وتي.

مثال: شير و ٻلو شاهه جو نہ پيءُ جو نہ ماءُ جو. (سنڌي پهاڪا 45)

شينهن پوڙهو تہ بہ گاهہ نہ کائي.

شينهن پوڙهو ٿيندو آهي، تہ ڏند ڳسي ويندا اٿس نہ شڪار ڪري سگهندو آهي نہ ئي گوشت کائي سگهندو آهي. پوءِ بہ گاهہ نہ کائيندو آهي.

ڏسو: "مرسان مرسان..."

مثال: شينهن بُکَ مري، تہ بہ ڏَڀَ نہ چري. (اترادي پهاڪا 97)

شراع ظاهر تي آهي.

شريعت جو قانونُ ظاهري معاملن تي لاڳو ٿيندو آهي.

شرمَ ويو شڪارپور لمَ وئي لاڙڪاڻي.

ٽڪ ٽيرجو ۽ بي لڄو ماڻهو جنهن وٽ شرم نالي ڪا شيءِ نہ هجي.

مثال: "بي حيائي، تہ بادشاهي" (پهاڪن جي حڪمت 67)

شرم ڪونهي پيو سيڪجهہ آهي.

ڏسو: مٿيون پهاڪو

مثال: شرمُ وڏي شئي ٿاتار جنهن کي ڏئي (ماجر... 182)

شل ماڻهوءَ کان مَهلَ نہ ڇڏائجي.

ڪڏهن ڪڏهن، ماڻهوءَ نہ چاهيندي بہ مهل ڇڏائجي ويندي آهي، هُوندي سُوندي بہ ڏکيءَ مهل ۾ ڪنهن کي ڪم نہ اچي سگهندو آهي ۽ پوءِ پنهنجي ڪئي تي هٿ هڻندو آهي ۽ شرمسار ٿيندو آهي.

شلَ نہ ڪارو مٿو ڪنهن جي پويان پوي.

نوجوان ۽ نئين نندي عورت پنهنجي ڳالهہ تي اچي ٿي تہ دليريءَ سان پيار ۾ ڳهٽو اڳتي نڪري ٿي وڃي ۽ ڪنهن بہ ڳالهہ جي پرواهہ نٿي ڪري.

شلَ نہ ڪنهن ۾ ڪمُ پوي.

ماڻهوءَ جو ماڻهوءَ ۾ ڪم ضرور پوي ٿو پر ڪنهن کي ڪم چوڻ کان پوءِ اڳلي مان اُها موٽ نہ ملي تہ ماڻهوءَ جي خودداريءَ کي ڇيهو رسي ٿو. ان ڪري چوندا آهن، تہ ڪنهن ۾ ڪم نہ پوي، تہ چڱو.

مثال: "شل نہ ڪنهن ڪميڻي ۾ ڪمُ پوي" (رني آهي.. 86)

شلَ نہ هَلنديءَ کي وَرُ پوي.

هلندي = پهچ، طاقت، رسائي، پُڄت

وَرُ پوڻ = وَڪَڙُ پوڻ، بگاڙ پوڻ، روڪ يا رنڊڪ پوڻ.

هلندي پُڄنديءِ حيثيت ۾ شل روڪ يا رنڊڪ نہ پوي

شهر سرهاري پائي لُنڊي، شاهُ واهُ، ڪراچي آگوني دا مٿاهُ.

سرهاريءَ پرسان لُنڊي شهر جو وڏي چمار جو ماڻهو ڪراچي گهمڻ ويو پر ڪيس مزو نہ آيو. واپس موٽڻ تي ڪنهن پڇيس، تہ ائين تبصرو ڪيائين.

شڪارُ آهي بيڪار، لڳي تہ عيدنہ تہ هَلبو هوا تي.

شڪاري چوڻي آهي. شڪارُ هوائي روزي ۽ ڀاڳ تي آهي. لڳي تہ لڳي نہ لڳي تہ سڄو ڏينهن سيڙائڻ ڪان پوءِ بہ هٿين خالي موٽڻو ٿو پوي.

شڪورَ جي واري جو.

وڏي عمر ۽ سُٺي ڪِهيءَ واري ماڻهوءَ لاءِ ائين چوندا آهن.

شئي پنهنجي قابو ڪجي، ڏوهہُ ٻئي کي نہ ڏجي.

پنهنجي شئي جي پاڻ حفاظت ۽ خيال ڪجي. وڃائجي وڃي تہ پاڻ تي ڏوهہ ڏجي، ٻئي کي اُن جو ذميوار نہ ڪجي.

ص

صافو رکيو آڪلهي تي، صافو ڙي صافو.

صافو= صفائيءَ جو ڪپڙو. ململ جو ڪپڙو جيڪو ديگ پچڻ کان پوءِ ديگ جي منهن تي رکي مٿان ڍڪَ ڏئي دمَ تي رکندا آهن.

چيهہ جو ويسارو ۽ غائب دماغ ماڻهو جيڪو شئي اکين آڏو هوندي بہ ڳوليندو پيو آهي.

صبرَ جو ڀاڱو مِٺو.
ڀاڱو = وَنڊِ، حصو.
صبر ڪرڻ وارن کي صبر جو سُٺو ڦل ملي ٿو.
مثال: ”صبران جو ملي، سو تڪڙان نہ ملي.“ (ماجر... 167)
”صَبر جا سورهن، تڪڙ جا تيرهن.“ (موزون... 95)

صبح جا سائين، ٻيڙا ٻَني لائين.
ڏسو ”مولا! ڪر ڪرم.....“
مثال: ”صبح جي تاري نہ ڏينديءِ ٻُڪ، نہ بيماري.“ (ننڍڙي روپ.... 69)

صُبح سکر شامَ ڪراچي.
گُهمندڙ ڦرندڙ سيلاني ماڻهو.
مثال: رهي راهوجين، ٻهي باهوجين، ڪُتي ڪوريجن جي“ (گل شڪر 129)

صبحَ وئي، شامَ آئي.
اَدي، مون ڪا دير لائي؟
پنهنجي غلط ڳالهہ کي درست ثابت ڪرڻ لاءِ دليل ڏيڻ ۽ اُن تي اڙجي وڃڻ.

صفائي اَڌُ ايمانُ آهي.
صفائي ايمان جو جُز آهي، صفائي سُٿرائيءَ سان نہ رڳو صحت پر ماحول بہ صافُ ۽ سٺو ٿو رهي.

صلاحَ ٻُنڊَ کان بہ وٺجي.
ٻُنڊُ= وڻ جو شڪل ڪاٺ. هر معاملي ۾ صلاح وٺڻ ضروري آهي، ڪو ماڻهو نہ ملي تہ ڪنهن بي جان شئي سان خود ڪلامي ڪري، ان معاملي جي مثبت ۽ منفي پاسن تي دليل ڏئي پاڻ کان صلاح وٺجي.
مثال: ”پئنچن ۾ پرميشور.“ (پهاڪن جي پاڙ 156)

صَلاحَ ٻوڙي کان بہ وٺجي.
ڏسو مٿيون پهاڪو.
مثال: ”صلاحين شينهن ٻُجهن، ڪم ڪُرهين نہ ٿئي.“ (گل شڪر 156)

ض

ضامِنُ ڀاءُ جو بہ نہ پئجي.
ڪنهن جي ڏيتي ليتي يا ٻئي معاملي ۾ ضامن پوڻ نہ گهرجي، پوءِ اهو سڳو ڀاءُ چو نہ هجي.
مثال: ”ڪُشئي نہ ڪمانُ پڙئي نہ ضمان.“ (گلقند 103)

ضرورتَ ايجادَ جي ماءُ آهي.
هر ايجاد جي پنيان انساني زندگيءَ جي ضروريات آهي، اُن ڪري تہ جڏهن ماڻهوءَ کي ڪنهن شئي جي ضرورت پئي آهي، تہ اُن ضرورت جي پورائي لاءِ ڪا نہ ڪا ايجاد ڪئي آهي.

ضرورُ ڪمُ شيطانَ جو.
هر ڪمُ پنهنجي مُداوَ تي ٿيندو آهي ۽ ڪو ڪم ٿيندو آهي تہ ڪو ڪم نہ بہ ٿيندو آهي، ان ڪري انسان کي تڪبر واري وائي نہ وارڻ گهرجي.

ط ظ

طلبهَ تہ مِلَهَ.
هن پهاڪي ۾ عربي ۽ سنڌي لفظن جو ميلاپ ڏاڍي خوبصورتيءَ سان ڪيل آهي. طلب ۽ سِڪ سچي آهي تہ ميلاپ ضرور ٿيندو.

ظلمُ قائم آهي ظالم قائم نہ آهي.
خيرُ ۽ شرُ تہ رهندي دنيا تائين قائم رهڻا آهن. جتي چڱائي ۽ سُٺائي هوندي اُتي ظلم ۽ استحصال بہ هوندو. اهو جاري رهندو پر ظلم ڪرڻ وارو فاني آهي ان کي نيث فنا ٿيڻو آهي.

ع

عادتَ عُضوو آهي.
عادتَ، جڏهن ماڻهوءَ جي مجبوري بڻجي ٿي وڃي، تڏهن اُها جسم جو عضوو بڻجي ويندي آهي.
مثال: ”عِلت وڃي، عادتَ نہ وڃي.“ (گل شڪر 158)

عادتَ مَتِي نہ عادتي، عِلت مُور نہ جاءِ،
اُٺ پوي ڪَٽڪ ۾ تہ بہ ڪَندا ڄڻ ڄڻ ڪاءِ.

عِلتَ= بيماري، مرضُ
ڏسو مٿيون پهاڪو.
مثال: "فقيرياڻي ٿي راڻي، ڇي، "جالا ڏيوٽا، مين ڪاوٽا." (موزون... 84)

عيبن کان آجو، هِڪُ الله.

انسانَ سميت هر تخليق ۾ ڪو نہ ڪو عيبُ يا نقص ضرور هوندو پر خدا جي ذات هر عيب کان آجي ۽ پاڪ آهي.
مثال: "انسانُ تہ نيسانُ" (گلقند 23)

عيال دار، نہ مالدارُ.

وڏي آڪهہ وارو ماڻهو پنهنجي محدود آمدنيءَ مان ڪڏهن بہ مالدار نہ ٿي سگهندو.
مثال: "پاليتوُ نہ مائيتُو." (پهاڪن جي حڪمت)
"پيٽُ نہ هجي، تہ سونيون پٽيون اڏجن" (گلقند 60)

عيدَ کان پوءِ، ڪپڙا ڇا ڪندا؟

گُهرج واري ڏکيءَ مهل ۾ ڪو ڪم نہ اچي تہ پوءِ ڪهڙي ڪم جو؟
مثال: "مُئي کان پوءِ، سِڄُ اُڀري، نہ اُڀري" (پهاڪن جي حڪمت 95)

عيسيٰ، مُوسيٰ، بڙا پير پئسا،
خير محمد خوشامدان جي ڪري، جنهن جا پُر ڪيسا.

پئسو مرش، پيرَ کان بہ وڏو پيرُ آهي، جيترو مانُ پئسي کي ٿو ملي، اوترو پير کي بہ نٿو ملي.
مثال: عيسا نہ مُوسا، وڏا پيرُ پئسا." (گل شڪر 96)

عُمر ويهہ پولڙي جي، چاليهہ ڏاند جي.
سٺ ڪُتي جي، اسي ڇٻ جي.

جانورن ۽ پکين جي عمر کي ماڻهوءَ جي زندگيءَ جي حصن سان پيٽ ڏني وئي آهي، ويهن ورهين تائين جي زندگي پولڙي وانگر موج مستيءَ واري آهي. چاليهن سالن تائين ماڻهو ڍڳي جيان ٻچن لاءِ ڳيهي ٿو. وهيءَ موٽ کاڌي تہ سٺ واري عمر ۾ ڪُتي جيان رڳو پيو گهر ۾ مٿو هڻندو ۽ اسيءَ واري وهيءَ کي رسيو تہ ڇٻَ وانگر هڪ هنڌ اٽڻ ويهڻ کان لاچار ٿي وينو اکيون ٽنيندو.
مثال: "آسي مَتِ کسي." (پهاڪن جي حڪمت 64)

علاجَ کان ڪري چڱي آهي.

ڪري- رَک، پرهيز
بيماريءَ جي پاڙ تہ علاج سان پٽبي آهي، پر بيماريءَ کان اڳ احتياط ۽ بيماريءَ کان پوءِ رک يا پرهيز نہ ڪبي تہ بيماري وڌندي ۽ علاج اثر نہ ڪندو.
ڏسو: "اڌ حڪيم...."

علاجُ سُنتَ آهي.

بيماريءَ جو علاج ڪرائڻ سُنت نبوي آهي.

علي، علي خانُ ۾ قمبر منجهہ قهرُ،
هجئي ناٿو، تہ گهم لاڙڪاڻو،
نہ تہ ڪري پئہ گنهڙ شهر ۾.

قنبر علي خان ۽ گنهڙ اڳ لاڙڪاڻي ضلعي ۾ ۽ هينئر قمبر-شهدادڪوٽ ضلعي ۾ آهن.
مثال: "جي هجئي ناٿو تہ گهم لاڙڪاڻو نہ تہ وَتُ ويڳاٿو." (سنڌي پهاڪا 146).

عَلي سخي آ، پر بُندي بہ ڳري آ.

هٿن پيرن جي پورهئي کان سواءِ ڪا بہ ڪرامت ۽ دُعا گهر ويٺي وات ۾ گرهہ ڪا نہ وجهندي آهي ڪنهن اُٺ کي پيرن ۾ ڏاوڻ وجهي الله جي آسري ڇڏبو تہ ٽيڙ کائي مرندو.
ڏسو: "الله جي جوڙ آ....."
مثال: "پاڻهي ايندم هوت، پر آءٌ بہ ڪجهہ اڳيري ٽيان." (شاهہ)

عِلمُ بادشاهہ آهي.

علم انسان جي ٽين اک ۽ اهڙي بادشاهي آهي جنهن کي ڪڏهن بہ زوال نٿو اچي.

عِلمَ جي دولت ڪي ڪو بہ چورُ چورائي نٿو سگهي.

علم اهڙي ڏراوت آهي، جنهن کي جيترو خرچ ڪبو اوترو ئي وڌندي. ڪو بہ چور، ڏاڙيل يا ڦورو ڦُري يا چورائي نٿو سگهي.
مثال: "عِلمُ جيترو کَپاءِ، اوترو وَڌي" (اترادي پهاڪا 53)

علم روشني آهي.

علم اهڙو سوجهرو آهي، جنهن جي پرنُور ڪِرڻن سان جهالت ۾ اڻ ڄاڻائيءَ جا سمورا انڌيرا اُجالي ۾ تبديل ٿي وڃن ٿا.

مثال: ”عِلمُ انسان جي ٽِين اک آهي.“ (سنڌي پهاڪا 52)

عِشقُ جيري واري جَرُ، جنهن کي لڳي تنهن کي خبرَ.

عِشقُ باهہ جي چڻيءَ جيان ساڙي ٿو ان جي سُڌ ان کي ئي هوندي، جنهن کي ان جو سيڪ آيو هوندو.

مثال: ”عشق نانگ ٽپڻُ، خبر ڪاڻن ڪان پُڇو.“ (شاهہ)

عشق چڙهيو آڳاٽي، هاٿي هاڻءُ ٿو ڦاٽي.

سنڌيا ۾ ڪجهي پنديءَ وارا عاشق جيڪي عشق جي واٽ ۾ ٿورڙي ڏک ۾ اهنج تي بہ ڦاٽي پوندا آهن. اهڙن عاشقن لاءِ ٿوڪ مان ائين چوندا آهن.

عِشقُ ماري يا ڪاري.

عِشق جي سٽ سهڻ ۾ فراق جي ڦوائي ۾ پچڻ ۾ پچرڻ ڏاڍو ڏکيو آهي، ان مان بچڻ ڏاڍو ڏکيو آهي پر قسمت سان ڪو بچي بہ ويو تہ سنئون سالم نہ رهندو.

عورت آڏيو، عورتَ پاڻُلي، پر ڪا عورت، رُپئي جو رُپيو.

جسماني طور عورت مرد جي ڀيٽ ۾ گهٽي ڪمزور هوندي آهي، پر ڪي عورتون اهڙيون تہ همت ۾ ريون دلير ۾ ڏيا واريون هونديون آهن، جو مردن جو مٽُ هونديون آهن.

عورت آڏيو، مردُ رپئي جو رُپيو.

جسماني طاقت ۾ عورت جي حيثيت مرد جي ڀيٽ ۾ اڌ جيتري هوندي آهي.

عورت تہ چوٿو، نہ تہ مٿو لوٿو.

وڏا وارَ عورت جو شانُ ۾ سونهن آهن ۾ وارن جو شانُ چوٽي آهي، سنڌي سماج ۾ ڪُليل وارن واري عورت کي سٺو نہ سمجهيو ويندو آهي.

مثال: ”ڏڻ تہ ڏٽي، نہ تہ وِڪڻُ ڪٽي، وار تہ ڦٽي نہ تہ ڪوڙاءِ ڪٽي.“ (پهاڪن جي حڪمت 79)

عورت حياءَ جو گلدستو آهي.

حياءُ عورت جو شانُ ۾ سينگار آهي.

عورت جي ڳالهہ رَڍَ جي لَتَ.

جيئن رڍ جي لتَ پيڏيءَ تائين هوندي آهي، تيئن عورت جي ڳالهہ ۾ بہ وزن ۾ اثر نہ هوندو آهي.

عورتون هڪ تئي جون روتيون،
ڪي چوتيون تہ ڪي موتيون.

عورتون قدَ بُتَ، رنگ ۾ جسامت ۾ هڪٻئي کان مختلف ٿي سگهن ٿيون پر پنهنجي سوچ ۾ نطرت ۾ گهڻو ڪري هڪجهڙيون هونديون آهن.

عقل واري لاءِ اشارو ئي ڪافي آهي.

سمجهہ وارو ماڻهو ٿورڙي ڳالهہ مان ئي معاملي کي سمجهي ويندو آهي.

مثال: ”انسان کي اکرُ بَس.“ (گلقند 49)

”گهڻا هَر ٻنيءَ کي ڏبا آهن.“ (رنني آهي... 78)

”اکر چٽي هڪڙي، ڀهون جي نہ ٻُجهن.
ڪوهہ ڪبو کي تن، سڃي سڻائي ڳالهڙي.“ (شاهہ)

عَقلَ واري جو عقل، بي عقل جي جَمارَ.

ڏسو مٿين چوٽي.

مثال: ”علم واري جو علم، بي علم جي جمار.“ (اترادي پهاڪا 101)

هُنرَ وري هُنر، بي هنر جي جمار. (گل شڪر 247)

غ

غَيبَ جي ڄاڻَ غيب دانَ کي.

غيبُ = ڳُجهہُ اڻ ڏٺل، لڪل رازُ.

غيب دانُ = ڳُجهہ ڄاڻندڙ الله پاڪ.

ڏسو چوٽي، ”ڳُجهہ جو علم....“

غُربتُ غَريبَ جو ٻَچاءُ آهي.

جهيڙا تڪرار ۽ دشمنيون به مال ملڪيت ۽ ڏن دولت ڪري ٿينديون آهن. غريب وٽ هوندو ئي ڪجهه ڪو نه. ته ڪيس ڊپ به ڪهڙو هوندو؟

غريبيءَ ۾ سَوُ عيبَ.

غريبَ جا عيبَ جلد ڏسڻ ۾ ايندا آهن. اميرن جا عيب دولت ۾ ڍڪجي ويندا آهن.

غَريبَ جو پاڳُ به غريبُ.

غريب ماڻهوءَ سان پاڳ به پيڙو نه هوندو آهي.

مثال: "غريب تي مري، ته ڪانڌي وجي ڪو نه" (ماجر.... 174)

غريب جو بارُ متي ڪائيندو ته چوندا "بُکَ کان توڪائي،

امير جو بارُ متي ڪائيندو ته چوندا "شوق کان توڪائي."

ڏسو پهاڪو: "غريبيءَ ۾ سئو....."

مثال: "سانئڻ جو پيٽُ سڙيو ڪنهن نه ڏٺو پانهي جو متو ڦاٿو هر ڪنهن ڏٺو (پهاڪن جي حڪمت 82)

غريبُ نه ڇاڻو چڱو نه مَئو چڱو.

غريبَ جي گهر وِيمُ ٿئي ته به سَٿن ۾ اچيو وڃي. جي ڪو گهر ڀاتي مري پوي ته به ڪفن دفن ۽ ان کان پوءِ ٽيجهن ختمن ۽ جُمعاڻن جي خرچن ۾ پيڙجيو ئو وڃي.

غريبن رکيا روزا ته ڏينهن به ٿيا وڏا!

غريبُ ماڻهو سَدَّ ۽ آسَ ڪري ڪنهن ڪم ۾ هٿ وجهي ۽ اهو اينگاروتي وڃي تڏهن ائين چوندا آهن.

مثال: "اتڏن رکيا روزا، ته ڏينهن به ٿيا وڏا. (گلقند 23)

غريبيءَ ۾ جَونِ جي روٽي به مِني لڳندي آهي.

اڻهُوند واري بُکَ ۾ جَهڙي تهڙي ۽ رُکي سُکي ماني به مِني لڳندي آهي.

مثال: "عشقُ نه پوڇي ذاتِ، بُک نه پوڇي باسي ڀاتِ، پياس نه پوڇي ڏوبي گهاٽ، ننڊ نه پوڇي ٽوٽي کاٽِ" (اترادي پهاڪا 83)

غلام حسين واڍو ڪوسن کان ڏاڍو.

سنڌ جو نالي چڙهيو ڏاڙيل، جيڪو ڪوسن سان دشمني ڪري ڏاڙيل بڻيو هو.

غلام حسين سنڌ جي پلوڙ شاعر ۽ ڪيٽي ڪتابن جي ليکڪ الحاج رحيم بخش قمر جو مامو هو.

ف

فالودو ڪائيندي، ڏندَ ڀَڃن ته ڀڃڻ ڏي.

عام رواجي ۽ معمولي ڪم ڪرڻ ۾ ڪهڙو جوکم ٿيندو؟ چڱائي جو بدلو برائيءَ ۾ ملي ته ملي پر ان ڪري ڇا چڱائي ڪرڻ ڇڏي ڏبي؟

مثال: ڦٽي ڏيندي، وارَ کُسن ته کُسڻ ڏي" (گلقند 83)

قَرضُ ڇڏجي مرضُ ڇڏجي پر قرضُ نه ڇڏجي.

قرض جهڙو ڳُڻيتن ڳاراٽو ٻيو آهي ئي ڪو نه.

مثال: قَرضُ، وڏو مرضُ." (گلقند 105)

فَنُ ڪنهن جي ميراث نه آهي.

فَنُ قدرت واري جي ڏات آهي، اهو موروثي نه ٿيندو آهي.

فَقيرُ ته ڦَندُ نه ته ڪُتائي ڪندُ.

ڦَندُ = مِڪرُ، ڇَندُ، چالاڪي

پينو فقير وٽ پنڻ جو جيترو ڏانءُ، ڇَندُ ۽ طريقو هوندو اوترو ئي وڌيڪ ڪمائي سگهندو.

فقيري شينهن جو بُرقعو آهي.

فقير= فَقَرَ جو ڌڻي، سالِڪُ

فقير سڏائڻ ته سولو آهي. پر فقيريءَ واري منزل تي رسڻ ڏاڍو ڪٺن ڪم آهي.

مثال: "فقيرن جي گودڙي پنچن ۾ پڌري" (ماجر.... 175)

"ڇتيون لڳل رنگين، ڪيڏيون اُن تي آس جون، هيءَ دل آهي ڪين ڪا گودڙي فقير جي." (نارائڻ شيام)

فقيريءَ جا پندَ پري آهن.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "فقيرَ جي ڪاوڙ پاڻ تائين." (گلقند 104)

فقيرَ دعا ڪري چي، "ابا! جهڙي نيت تهڙي مُرادَ."
عملن جو دارومدار نيتن تي آهي. جهڙي ماڻهوءَ جي نيت هوندي، نتيجو بہ اهڙو ئي سامهون ايندو.
مثال: "جهڙي نيتَ، تهڙي مُرادَ." (گلقند 104)

فقيرَ گهوڙي نياڳي اٿئي،
چي، "ابا، پنان تہ هونهين پيو."
پنڻ کان وڌيڪ ڪهڙو نياڳ ٿيندو؟

فقيرن جا آهن اُوندا ٺوپا.
اونڌا ٺوپا = اجايا سجايا ڪم.
فقيرن جا ڪم سمجهہ ۾ نہ ايندا آهن. بظاهر اجايا سجايا لڳندا جنهن تان هي چوڻي سرجي.

ق

ڦاٽي کان پوءِ ڦَٽڪڻ ڪهڙو؟
مصيبت يا پريشانيءَ مان سهپ ۽ بُردباريءَ سان نڪرڻ گهرجي هاءِ گهوڙا ڪرڻ سان ڪجهہ بہ نہ ورندو.

ڦبيا اُهي جيڪي ڦاٽي مُئا، اسين تہ پاڻ ڪٽايو پيا وڃون.
ڦبيا= جن کي ڪجهہ حاصل ٿيو.
مُلو ڪنهن دعوت ۾ ڪاٺي پريو تہ هلڻ کان وڌو تي پاڻ ڪٽائي پئي ويو. رستي ۾ ڪنهن پڇيس، تہ "مُلان ڪجهہ ڦبئين؟" ان جي موٽ ۾ ائين چيائين.
ملا جي ڪردار تي عوامي ٽوڪ.

ڦِٽي تہ ڪو ڏِني اٿئي؟
ڦِٽي = موتُ.
ڪو ماڻهو ٽِڙيل ٽِڙيل ڳالهيون ڪري تہ ائين چوندا آهن. يا ڪنهن جُٺ ٿيڻ جو انديشو تہ نہ ٿيو اٿئي.

ڦِٽي تي تہ هٽَ بہ اَنگهون.
انگهُون = ڪانيءَ جون وريل ۽ ڇُهنب واريون ڪتيون.
ماڻهوءَ جو نياڳُ جڏهن چوٽي ٿو ڪري، تہ جيڪو بہ ڪم ڪندو تہ ان ۾ پنهنجي هٿان نقصان ٿيندس.

مثال: ڪَرمَ هيڻ ڪيتي ڪري، بَلدُ مري يا ٽوٽا پري." (گلقند 108)

ڦُٽيون بہ ڦاڙهونءَ جون گجرون بہ ڦاڙهونءَ جون.
ڦاڙهونءَ نالي گهورڙيو ڳوٺ ۾ گجرون ڪٽي اچي کپائيندو هو. پارَ ڦُٽين جو چنبو ڏئي ڪانئس گجرون وٺندا هئا. ڪي حرڪتي پار وري ڦٽيون بہ سندس چورائي ڪانئس گجرون وٺندا هئا.
ڏسو: "ٺڳُ بہ ڪدڙي جي...."

ڦِٽندي آهي تہ واٽون ونگيون ٿينديون آهن.
ونگي = ڦِڏي، انگ ونگڙ.
ڏسو پهاڪو: "ڦِٽي تي تہ....."

ڦيري ڏس فقيرَ هَٽُ پنهنجي هِنيانءُ تي.
پنهنجي حال کي ڏسي ٻئي جي ڏک ۽ تڪليف کي پاڻ تي ٿيندي محسوس ڪري ڏسڻ ۽ ان جو اندازو ڪرڻ.

ڦيرو نہ ماري گهيرو ماري.
سنئون سولو ڳُس وٺجي پوءِ چو نہ ڦيرو ڪري ويڄو پوي.
مثال: "ڦِري ماري، پيرو نہ ماري" (گلقند 45)

ڦَل ڦوٽو جيئن پاڻيءَ تي ٽِلي، هلي سنگت، ست ڏارئي سان، تہ ڪيئن؟
جيئن پاڻيءَ جي ڦوٽي کي جٽاءُ نہ آهي. تيئن ست ڏارئي سان سنگت بہ جٽاءُ نہ ڪندي. ان ڪري تہ ڏارئي جي، سنگت مطلب ۽ ڪم ڪڍڻ تائين هوندي آهي.
مثال: "پنهنجي ٽئي سهنجي، پرائي وجهي گهاري" (ننڍڙي روپ.... 12)

ڦوٽي جي ڦارَ، سَجڻَ جي سارَ.
ڦوٽو = ڇَٽُو ڇٽي جو ڪچوءِ سائو داڻو.
ڦوٽي جي داڻي جون بہ ڦاڪون ڪجن تہ بہ وندي، ورهائي کائجي. ننڍين شين ۽ خوشين ۾ ٻين جي سارَ لهڻ گهرجي.

ڦُودنو ڦُودنو جوڙ سان، پيٽ جو سور ڪو نہ لهندو.
ڏسو پهاڪو "پاڻي پاڻي چوڻ....."

ڦوس تي لپو.
لپو = ڪوڙر سان ڪنيل مٽيءَ جيڪا گهاري جي سوراخ ڪي يا آڏ جي مُنڍي کي بند ڪرڻ لاءِ استعمال ڪبي آهي.
پاڻ ڏاڍي يا وڏي جي موجودگيءَ ۾ ڪنهن جي ٻولتي بند ٿيڻ.

ڦوس مان فتح خان.
ڏسو پهاڪو "ٿُومَ مان....."

ق

قاضي ۽ ڪَير جي ڪا ذات نہ آهي.
قاضي ذات نہ آهي پر لقبُ آهي جيڪو علميت جي ڪري حاصل ٿئي ٿو. ائين ڪير بہ ذات نہ آهي پر پنهنجي ڏنڌي ۽ ڪِرت جي ڪري ڪير سڏجي ٿو.

قاضيءَ ڪان ڪَتي اچجي، تہ بہ الله ڪان ڊڄجي.
قاضيءَ جي عدالت مان فيصلو ڪٿي اچجي تہ ان تي فخر يا وڏاءُ نہ ڪجي، پر الله ڪان ڊڄجي.

قاضيءَ جي هڪ رعايت، سئو شاهدين برابر.
فيصلي ڪرڻ واري قاضي يا جج جو ٿورڙو رياءُ بہ انصاف جو بيڙو ٻوڙي ڪنهن جو حَقُ کسي وٺي ٿو.

قائدي ۾ فائدو آهي.
جيڪو ماڻهو زندگيءَ جي اصولن نيمن ۽ قاعدن تي هلي ٿو، اهو ئي ڪاميابيون ماڻي ٿو.

قبرَ جي مِٽي، قبر تائين.
ڏسو "مُٽي جي مِٽي..."
مثال: "ڪُوهہ جي مِٽي، ڪُوهہ تائين." (پهاڪن جي حڪمت 90)

قبرَ ۾ پيرَ لڙڪايو ويٺو آهي.
وڏي ڄمار جو ماڻهو.

قبضي مِڙني بيمارين جي ماءُ.
قبضي اهڙي بيماري آهي، جيڪا ٻين بيمارين جو ڪارڻ بڻجي ٿي.

قيامت جا ڏَڏا تہ ڪو نہ ويڙهيندين؟
ڪو قبر ڪنڌيءَ کي پهتل وڏي ڄمار جو ماڻهو اونڌي اُبتي حرڪت ڪري تہ ان کي ائين چوندا آهن.

قرضُ، مرضُ ۽ فَرضُ، ڪڏهن ڪين وسارجن.
قرض ۽ مرضُ ڪي ڇڏي ڏبو تہ وڏي وڻ تي ويندو ۽ ماڻهو گهٽي ۾ پئجي ويندو ائين الله ۽ الله جي بندن جا جيڪي فرض آهن اهي بہ ادا ڪرڻ گهرجن.
مثال: قرض، ڪوڙهہ جو تڪو آهي. (گل شڪر 159)
"قرض ڏاران لوڻ پاڻي بہ چڱا آهن." (ننيڙي روپ...19)

قَلمُ تلوار کان تکو آهي.
قلمُ قانونءَ جو درجو رکي ٿو تلوار جو وارُ گُسي بہ سگهي ٿو پر قلم مان نڪتل فيصلو اڻ ٽر آهي.

قَلمُ گونگي جي زبان آهي.
جيڪو ماڻهو اظهار جي جرئت ۽ ڳالهائڻ جو سَتُ نٿو ساري سگهي، اهو قلم وسيلي پنهنجي راءِ جو اظهار ڪري سگهي ٿو.

قَلمُ ڪُلها ٿو ڀڃي.
پورهيو سپ ڏکيو آهي پر ذهني ۽ قلمي پورهيو ڪرڻ بہ ڏاڍو ڏکيو ۽ ٿڪائيندڙ ٿئي ٿو.

قلندرَ تنهنجا سونا دَرَ.
سنڌ جي بزرگ عثمان مروندي (لال شهباز قلندر) جي درگاهہ جا دروازا سونَ جا ٺهيل آهن.

قَسمُ نہ ڏيندي چڱو نہ وٺندي چڱو.
دنياوي تڪ مسئلن ۽ معاملن جي نبيري لاءِ ڪنهن کان قرآن شريف تي هٿ رکي قسم وٺڻ يا ڏيڻ چڱو ڪونهي.

قصو واهہ ڳُروءَ کان چڙهيل آهي.

بحث مُباحثي ۾ ڳالهين سان مسئلو نبرڻ کان ڳرو ٿي وڃڻ.

ڏسو: "ڳالهہ چرچي کان...."

قضا پُڇي ڪا نہ ٿي اچي.

ڪا بہ مصيبت تڪليف يا ڏکي مهل پڇي ڪا نہ ايندي آهي، پر اوچتو اچي ڪڙڪندي آهي.

قَضا سان ڪُتي اٺو ڪائي وئي.

ڪنهن نڪمي نِڪتوءِ ٿوڻي ماڻهوءَ کان ڪو اتفاقي چڱو ڪم ٿي وڃي تہ ايئن چوندا آهن.

ڪ

ڪاٺَ پرائي ڳُٺيءَ ۾، ڪپهہ کان بہ ڪُنئورو.

ڪُنئورو = نَرمُ.

ٻين جي ڪلهن تي بندوق رکي هلائڻ وارو ماڻهو جيڪو پنهنجي مفاد لاءِ ٻئي جي تڪليف جي پرواهہ نہ ڪندو آهي.

مثال: پرائي ٻُودن ڪاٺ، ڪپهہ کان بہ ڪنئورو." (گلقند 53)

ڪاني پاڻي، پاڻ وَهيٽو رزقُ آ رحماني.

پاڻَ وهيٽو = پنهنجي هَٿ وَسِ، سولائيءَ سان مُيسر.

ٻهراڙين ۾ پاڻ لاءِ ڪاٺيون ۽ پيٽ جي ضرورت لاءِ پاڻي تہ بنا پئسي ۽ سولائيءَ سان ملي ٿو پر رزق ۽ روزي الله جي هٿ وَس آهي، ان لاءِ هٿ پير هڻڻا ٿا پون.

ڪانيءَ ۾ بہ، ڪمُ پئجي ٿو وڃي.

معمولي غير اهم ۽ عام شئي ۾ بہ ماڻهوءَ جو ڪيڏي مهل بہ ڪم پئجي ٿو وڃي.

ڪاٺَ جو ڪُنو، چُلهہ تي نہ چڙهي.

ڪُوڙَ ۽ دغا جي پاڙَ نہ آهي. ڪوڙُ جَٽاءَ نٿو ڪري.

مثال: "ڪاٺَ جي ڪُني، باهہ تي هڪ دفعو چڙهي." (اترادي پهاڪا 83)

ڪاغرَ پڇي ڪلمي کان، ساڳيو ڪلمو مُنهن ۾.

جيڪو ماڻهو جنهن ڳالهہ کان ٽهندو ۽ پڇندو آهي، اُن کي اُهائي ڳالهہ مُنهن ۾ ايندي آهي.

مثال: گهوڙو پڇي توبري کان، ساڳيو توبرو مُنهن." (ماجر....172)

ڪاغذَ جي ٻيڙي، جلد ٻُڏي.

ڪوڙَ جو تڪسالُ جَٽاءَ نٿو ڪري.

ڪارِ آهي پائيوار.

ڏيتي ليتي ۽ وهنوار ۾ سِڌي ۽ سُٺي ساک رکندڙ ڪارپت واري ماڻهوءَ کي اوکيءَ مهل ۾ هر ڪو اوڌر ڏيندو.

مثال: "لک پتي ڪُتي، پَتِ پتي نہ ڪُتي." (اترادي پهاڪا 86)

ڪارِ پَت کي ڊِنگهرُ.

ڪو ماڻهو ڏيتي ليتيءَ ۾ پَتِ ۽ اعتبار وڃائي ٿو ويهي، تہ ان کي ڏکئي وقت ڪو بہ اُڌارو ڏيڻ کان ڪُتو جواب ڏيندو.

ڪاري ڏانڊَ جا ڏٽي رسي ويا.

ڏسو: "شيخن لاءِ پَتَ....."

ڪاريهرَ جي ٻرَ ۾، جيڪو وجهي ٻانهہَ، جي نہ ڪرائي داتَهہ تہ ڪاريهر ڪيئن سڏجي.

ڪاريهر = اصيل نانگ ڪوبرا جو قسم.

جيڪو ڄاڻي واڻي جوکم واري ڪم ۾ هٿُ وجهي تہ اهو پڪ سان جوکي ۾ پئجي ٿو وڃي.

مثال: "ڪاريهر جي ٻر مٿان، جيڪو لنگهائي لنگهہ جي نہ ڳڙڪائي جنگهہَ تہ ڪاريهر ڪيئن سڏجي." (اترادي پهاڪا 55)

ڪارڙو ڪَمارڙو، اَنَ پاڻي ڏي تہ مينهن وسي.

ڪارڙو ڪمارڙو جي رسم قديم آهي، اڳ جڏهن منداٽتا مينهن نہ وسندا هئا تہ ڳوٺ جا ٻارڙا گڏ ٿي، هڪ ڇوڪر کي، جنهن جي پيءُ نہ هجي، اڳواڻ ڪري ڳوٺ جي گهر گهر وڃي، اها سُئن هٽي پنج

ڪٽي (پنجن قسمن جو اناج، ڪڻڪ، جوئر، ٻاجهري، چانور وغيره) پنندا هئا ۽ پوءِ مليل اناج جو ديڳڙو لاهي کائيندا هئا. چون ٿا تہ ان سوڻ ڪرڻ سان مينهن وسندو هو.

ڪارو ربّ کي پيارو.

ڪو ماڻهو رنگ جو ڪارو هجي، پر ان جا لڇڻ چڱا هجن. ان کان دنيا وارا ڀلي ٻڇان ڪن، پر ربُ اُن تي راضي هوندو آهي.

ڪارو ڪُنو، نڪام ٻُنو.

ڪارو ڪُنو خوار بدنام نادار غريب، ڪنل حال.
غريبي حال ۾ وهاڻ جو لڪُ لنگهائڻ، چئن ڪپڙن ۾ نياڻي ويڙهي ڏيڻ.
گلا جو ٽڪو لڳڻ جي ڊپ کان تڙ تڪڙ ۾ نڪاح وجهي ڏيڻ.

ڪا مَهلَ نہ ڪنهن جهڙي.

وقت سدائين هڪجهڙو نٿو رهي ان ڪري اوکيءَ مهل لاءِ پئسو تاري رکڻ چڱو آهي. ڏکي وقت ۾ ان تي هٿ ٽُپندا ۽ هٿ تنگڻ جي محتاجيءَ کان بچي سگهبو.

ڪامورو کُتي جَتُ ڦَتي، واپاري کُتي هَتُ ڦَتي، ڊاڪٽر کُتي ڦتُ ڦَتي.

کُتل ڪامورو سادن ۾ ابوجهہ ماڻهن کي ڦريندو واپاري کتندو تہ دڪان جو مورُ کائيندو ۽ نڙڪو ڊاڪٽر کتندو تہ مريض جي مرض کي ويتر وڌائيندو.

ڪانگ جو ٻچو ڪانگ ٿيندو، نانگ جو ٻچو نانگ.

انسان هجي يا جانور ڀلي پکڻ هجي يا جيت جٽيو شڪل شبيهہ کان وٺي عادتن ۾ پنهنجي ٻڻ تي ويندو.
مثال: "جهڙا ڪانءَ، تهڙا ٻچا." (ڀهاڪن جي حڪمت 92)

ڪانءَ کان ٻياني تِکي.

ڪاني = پٺ، پاراتو بددُعا.
ٻياني = ٻن شاخن واري ڪاني، جنهن جو هڪ سرو (V) جهڙو هوندو آهي. ڳاهہ ڳاهڻ وقت ان سان ول کي اُٿلائيندا آهن يا لوڙهو ڏيڻ لاءِ ڊنگهر ڪٽندا آهن. ان کي ٻسانگي بہ چوندا آهن.

هڪ پيرُ مريدن ۾ ويو ۽ ڏن ۾ هڪ مريد جو ڏاند زوري چوڙڻ لڳو تہ مُريد ٻياني کڻي پنيان لڳي پيس مرشد ڏاند مان هٿ ڪڍي ڀڄڻ لڳو خليفي مرشد جي پٺيان ڊوڙندي چيو "قبلا! ڪاني هٽينس، ان تي پير ڀڄندي اها ورندي ڏنئس.
مثال: "جيسين ڪاني اثر ڪري، تيسين ٻياني سِرُ ٺئي." (موزون... 58)

ڪانءَ جي اندران، مرض پيو سُجاڻي.

ڪو ماڻهو ٻڌ سُڌ تي اڻ ڏٺل ۽ اڻ تصديق ٿيل ڳالهہ ڪري ۽ ان جي سچ هئڻ تي اڙجي وڃي تہ ان موقعي تي چوندا آهن.
مثال: سِلي کان اڳُ، سنگ پيو ڳُڻي." (گلقند 14)

ڪانءَ جي اک پٽي نڪري.

اونهاري ۾ منجهند جو سخت گرميءَ واري ڪاڙهي ۾ ماڻهو تہ ماڻهو پر پکي پکڻ بہ پريشان هوندا آهن. جنهن لاءِ هي چوڻي مشهور آهي.

ڪالهہ جا حاڪم، اڄ جا پڙوا.

ڏن دولت ۽ حيثيت وارو ماڻهو عياشين ۾ دولت لُٽائي سُڃو ٿيندو آهي تہ پوءِ پنندو آهي يا ڪِنو ڪم ڪندو آهي.
ڏسو: "چور، موت کائي...."

ڪاوڙيو آهي، پرچائڻ لاءِ.

رُسڻُ پيار ۽ پنهنجائپ جي نشاني آهي، ڏاڙئي ۽ اوپري ماڻهوءَ سان رسڻ ۽ ڪاوڙجڻ ڪهڙو.
ڏسو: "روئجي تن لاءِ...."

ڪاوڙ جهيڙي جي جَڙ آهي.

جهيڙي جو اصل ۽ وڏو ڪارڻ ڪاوڙ ۾ پرجڻ آهي ڪاوڙ ۾ پرجڻ وارو ماڻهو آپي مان نڪري ويندو آهي.
مثال: "ڪاوڙ ماري، جُهڳا ساڙي" (گل ڦل: 242)

ڪاٽي کي ڪاٽو نہ چئجي.

عيب واري ماڻهوءَ جي سندس منهن تي ان جو نہ ڪولجي ان سان دل آزاري ٿئي ٿي.

ڪاڻڍ جي ڪسرَ، ڏَڙيءَ مان.

وکر ڪسو هوندو ته واپاري اُن جو پورائو تور جي ڪوٽ مان ڪندو.

مثال: لتر کي چڪر پچي." (گل شڪر 215)

ڪاڻ ساڻ، رهاڻ آ.

ڪاڻ = ڪَسُ، پرواهه.

سنگت ۾ مٽي ماٽيءَ ۾ ڪَسُ ڪسر سان هلبو ۽ هڪٻئي جو لحاظ ۽ خيال رکبو ته قرب محبت قائم رهندي.

ڪاڪو ڪُوڙُ، سعيد آبادي ڏُوڙُ، جمالڪو جانئو ۽ سُهتڪي گيسر.

هي منظوم چوڻي سعيد آباد جي ڳوٺ جي سگهڙ جمن شاهه جي آهي.

سعيد آباد کان بکر جمالي تائين ڪاڪا، سهتا ۽ جمالي برادرين جا ڳوٺ آهن. هن علائقي ۾ ڪاڪن جو ڪوڙ سعيد آباد ڏانهن ويندڙ ڪچن رستن جي ڏوڙ جمالين جو موقعي مان فائدو وٺڻ ۽ سهتن جي سُستي ۽ گيسر واري سنبت مشهور آهي.

ڪُبُرُ ڪُونر، جوٽا شام.

جُوٽا ۽ ڪُبرَ قاضي احمد تعلقي جا قديم ۽ وڏا ڳوٺ آهن. جتي اڳ وڏا مدرسا ۽ وڏا عالم رهندا هئا. انهن ڳوٺن ۾ غير شرعي ڳالهيون ڪرڻ نه ڏيندا هئا. ان ڪري ماڻهن انهي پنهي ڳوٺن لاءِ اهو پهاڪو مشهور ڪيو.

ڪُتا پونڪ ته مين نندِ ڪر گهنان.

ڪُتي جو ڪم آهي پونڪڻ. ان ڪري ذمير ڪتي جي پونڪڻ تي ڌيان ئي ڪو نه ڏيندو آهي.

پنهنجي ڪم کي مستقل مزاجيءَ سان ڪندو رهجي. ڪنهن جي روڪڻ، ٽوڪڻ يا چٽرون ڪرڻ تي ڪن نه ڏجي.

ڪَتِ بہ، ڪَنبُ بہ.

ڪَترڻ = اُٽڻ يا چرخي تي سُٽ ڪترڻ.

ڪَنبڻ = ذَڪڻ. خدا جو خوف ڪرڻ.

ڪو به ڪم ڪرڻ مهل، پاڻ تي خدا جو خوف طاري رکبو ته خطا نه کائبي.

ڪو به خير جو ڪم ڪجي ته اهو رب کي اڳيان رکي ڪجي، ته شل اڳهامي پوي.

ڏسو: "ڏرجي به ڏجي به."

ڪُتِ چارو ڪونڊائي، ٽيئي خلقت اجائي.

ڪُتِ = سنهڙو اچو جيت مڇر وانگر.

چارو = خلقجي دنيا ۾ آيل.

اجائي = ڪنهن نه ڪم جي. بيسود.

ڪونڊائي = مري تبيلي جو پاڙو جيڪي گهٽو ڪري پنگ ۽ چرس جا موالي آهن.

مڇرُ ته ڏسڻ ۾ اچي ٿو ۽ پوَن پون ڪري، پنهنجي موجودگيءَ جو احساس ڏياري ٿو پر ڪُتِ ۽ چارو ته گهٽو ڪري ڏسڻ ۾ به نه ايندا آهن ۽ نه ئي مڇر وانگر پٽڪو ڪندا آهن.

ڪُتِ، مَچرَ، جَئي، ٽيئي خلقت اجائي.

جَئي = جُون جو بچو

ليکَ ڪُتِ، مچر ۽ جُون، ٽيئي ماڻهوءَ جو رت پيئڻ وارا جيت آهن، جيڪي ماڻهوءَ کي بيزار ڪن ٿا.

ڪُتي، بک کان جنڊُ پٽي چَٽيو، پٽي چيس، "ادا، اَتي لپَ ته ڦَجان."

ڏسو "بُکيا ويا شُجن وٽ....."

ڪَتي ڏُنبڻ، مُنڊ پَنجڻ.

سنڌ جي اتر واري پاسي جڏهن ڪيرٽر وهي ايندو آهي، ته ماڻهو فصل پوکڻ جون تياريون ڪندا آهن. ان کان اڳ جو ڪتيءَ جي مند چڙهي اچي ۽ پاڻي کي مُنڊ وارا روڪين اُهي ساريون رونبي وٺندا آهن.

ڪُتي جو علاجُ، پٽڙ.

چون ٿا ته ڪُتو پٽر کان ڊڄندو آهي ڏاڙهڻ واري ڪتي ڏانهن پٽ تان پٽر ڪڍي اڇلائبو ته هتي بيهي رهندو.

مثال: "چتي ڪُتي جي دوا، پٽڙ." (گل شڪر 109)

ڪَتيءَ جي ڏوڙ به پلي.

ڪَتيءَ جي مُندَ ۾ وونٽڻ جا فصل ٿيندا آهن. ڪتيءَ جو لائٹون فصل به پيٽ ٿوٽ کان سواءِ دنياوي ڪمَ نبيرڻ ۾ هٿي ڏئي ٿو.

ڪَتيءَ ڪِچا ڪوهيا، چَلي آيو چيٽ.
ڪَتيءَ جو فصل مکيہ هوندو آهي. چيٽ جو فصل تہ پيٽ لاءِ اناج جي پورت ڪندو آهي. جڏهن تہ زندگيءَ جون ٻيون گهرجون ۽ شادين مرادين جا ڪاج ڪتيءَ جي فصل مان ٿيندا آهن. ان ڪري جنهن جو ڪتيءَ جي فصل مان چاڙهو نہ ٿيو سو چيٽ جي فصل مان ڪهڙو ٻوتو ٻاريندو؟

ڪُتو بہ ان کي ڪائي، ڦٽ لعنت بہ اُن تي.
ڪنهن ڇوڪر کي ڏڪ لڳي يا ڪُتو ڪائي تہ گهر جا ڀاتي اُلٽو ڪيس ئي ڇڙٻون ۽ دڙڪا ڏيندا آهن. تہ "انڌو هئين ڇا؟ يا "ڪتي واري پاسي وئين ڇو؟"
مثال: "هڙ بہ گاسو لوڪ تماشو." (گل شڪر 246)

ڪُتو بہ ويهندو آهي تہ پُڇ هٽي پوءِ ويهندو آهي.
صفائي سترائي، صحت لاءِ نهايت اهم آهي. ان ڪري صفائي، ستائي جي تلقين لاءِ هي چوڻي ورجائجبي آهي.
مثال: ڪُتو بہ وِهي، پڇ لتڪائي وِهي." (گلقند 107)

ڪُتو بہ ڪُرَم ڪان سواءِ، نتو نهي.
ماڻهو ڪُرَمَ تبيلي ۽ پنهنجن سان نهي ٿو سڪن ۽ سچي خوشي ۾ ڏکن ۾ بي لوث ڏي. جيڪو پنهنجن وٽان ملي ٿو اهو ٻين وٽا نتو ملي. ان ڪري ڏک. سک ۾ ماڻهو پنهنجن سان نهي ٿو.
مثال: "ڪُرَم تبيلي کان، شل ڪتو بہ ڌار نہ ٿي." (سنڌي پهاڪا 108)

ڪُتو پنهنجو قابو ڪر، اسان پنڻ پَچر ڇڏي.
ڏاڍي ماڻهوءَ کي غريباڻي ۽ نماڻي ميار تہ اسان جو غريباڻو گذران آهي. تو کي نتو وڻي تہ اسان بس ڪئي. رڳو پنهنجو ڏمر نہ ڏيکار.

ڪُتو ماني ڪٽي ويو، چي "ابي جي نيت."
ڪو ماڻهو جيڪو ڪنهن کي پنهنجو ٿَپُ بہ نہ ڏئي. پر جڏهن ڪا شئي هٿن مان نڪرڻ لڳيس تہ نہ چاهيندي بہ ٻئي تي ٿورو ڪري ڇڏي.

ڪُتو مسيت ۾ گهڙيو تہ نمازي تہ ڪونہ ٿيندو؟
ڏسو: "حضرت عيسيٰ جو گڏهہ..."

ڪُتو ڪُتي کي نہ سَهي، فقيرُ فقير کي نہ سَهي.
ساڳئي پيشي ۽ ڪِرت وارن ماڻهن جو هڪٻئي سان نطري ساڙ ۽ مُسهائپ.
مثال: "ٻہ شينهن، ٻيلي ۾ نہ نهن." (پهاڪن جي حڪمت 99)

ڪُتو، ڪُتي جو وياءُ.
ڏسو "نانگ جو ٻچو...."
مثال: "ڪُتو ڪُتي جو وياءُ." (موزون... 86)

ڪَنُورَ وڃن ٿي جهيڙي جي پاڙ آهي.
ڏسو: "گارِ جهيڙي جو...."
مثال: "چُغلي، جهيڙي جي ماءُ." (اترادي پهاڪا 42)

ڪِٿي ڳُڙُ، ڪِٿي پاڙَ.
ڳُڙُ ڪيترن ئي مرحلن مان گذرڻ کان پوءِ مِٺو ٿو ٿئي. ڪماند کي چيچڙي ۾ پيڙي رس ڪڍيو ٿو وڃي ۽ ان رس کي وڏي ڪڙاهيءَ ۾ ڪاڙهي گهاٽي چاش ناهي ٿي وڃي ۽ پوءِ ان مان ڳڙ جون ڊِميون ناهيون وينديون آهن.
ماڻهوءَ کي مقام ماڻڻ لاءِ آزمائش مان گذرڻو ٿو پوي.

ڪِٿي چنڊَ ڳچي، ڪِٿي حافظُ ٻُچي.
حافظ نالي رٽائرڊ پوليس آفيسر ڏوڪٽرن تي نئين ننڍي خوبصورت ڇوڪريءَ جو سڱ ورتو پر ڇوڪريءَ ساڻس شاديءَ کان انڪار ڪري ڇڏيو اهو فيصلو سائين جي ايم سيد وٽ آيو سائينءَ ٻنهي کي ڏسي ڪاوڙ مان ائين چيو.
مثال: ڪِٿي راجا ڀوڄ، ڪٿي گنگو تيلي." (سنڌي پهاڪا 103)

ڪُفرَ جو نالو وٺڻ، ڪُفر نہ آهي.
ڏسو: "زهر چوڻ سان... "

ڪَکَ پَن ۾ خُدا وسي ٿو.
تصوف جي وحدت الوجود فڪر سان لاڳاپيل صوفين جو خيال آهي تہ "خُدا، هر شئي ۾ وسي ٿو ۽ هر شئي ۾ خدا جو جلوو آهي."
مثال: "ڪَکَ پن ۾ پاڻ وسي ٿو" (سنڌي پهاڪا 115)

ڪَڪَ سان بہ نہ ٿڦائجي، متان اُڏامي اڪ ۾ پوي.

پنهنجي معمولي ۽ پاڻ کان حيثيت ۾ گهٽ ماڻهوءَ کي بہ گهٽ ڪري نہ ڄاڻجي. ان سان اُچاٽ ڪري نہ رنجائجي نہ تہ ان مان بہ جو ڪو رسي سگهي ٿو.

ڪي دل غني، ڪي مالَ غني.

غني = مالدار امير

غنا رڳو مالَ جي ڪا نہ ٿيندي آهي. زبان ۽ دل جي غنا بہ ٿيندي آهي مال جو غني ۽ سخي سخاوت ڪندو آهي پر غريبي حال ۾ بہ ڪو دل جو ڪشادو ۽ سخي هوندو آهي.

ڪي حالَ پرين، ڪي مالَ پرين.

ڪُجهہ سچڙا ۽ گهَڻ گهُرا ماڻهو جيڪي هر حال ۾ ريت ۽ پريت نڀائڻ ڄاڻندا آهن تہ ڪي وري ڪوڙا ۽ ڪپتي ماڻهو موقعي پرست هوندا آهن جيڪي مالي حيثيت ڏسي تعلق رکندا آهن ۽ پوهائون حال ڏسي پويان پير ڪندا آهن.

ڪي حالَ مَستَ، ڪي مالَ مست.

ڪجهہ ماڻهو اهڙا جيدار هوندا آهن جيڪي پئسي جي اٽاٽ ۽ اڻهوند ۾ بہ پنهنجي حال ۾ خوش هوندا آهن تہ ڪجهہ وري پنهنجي ڌَن دولت جي زور تي مست ۽ مغرور هوندا آهن.

ڪيرُ چوي "تنهنجي مُنهن ۾ بہ اکيون؟

پاڻ کان ڏاڍي کي سچ چوڻ يا ميار ۽ ڏوراپو ڏيڻ ڏکيو آهي.

مثال: "مجيدا! ڪو نہ ڪهي صاحب ڪون" تہ يون ناڪرو تہ يُون ڪرو. (گلقند 27)

ڪيرُ چوي شينهن جي وات ۾ ڏپ؟

ڏاڍي جي اڳيان سندس عيب اگهاڙڻ يا غلطيءَ جي نشاندهي ڪرڻ ڏکيو آهي.

ڪري ڪير؟ پري ڪيرُ؟

هن سماج ۾ ڏوهہ جو پُڇاڻو ٿيڻ ۽ انصاف ملڻ ۾ سال لڳيو وڃن پوءِ ٿي ائين ٿو تہ ڪرڻ وارو تہ پاڻ ڪيائي ٿو وڃي ڇڪ ڇبيڙو ٻئي جي ڳاٽي ۾ پئجي ٿو وڃي.

ڏسو "ڇُڪ ڪري چوٽيءَ واري..."

مثال: "ڪري ڪو تہ پري ڪو" (سنڌي پهاڪا 97)

ڪيرُ ڪنهن جو ڪونهي.

پنهنجي پارٽي ٿي پوي ڏکي مهل ۾ ڪير بہ ڪنهن کي ڪم نٿو اچي.

مثال: "ڪو ڪاهُو ڪو ناهين." (گلقند 114)

ڪي وڃائي سِکن، ڪي سکي وڃائين.

ڪجهہ سُڇيت ماڻهو پنهنجي غلطين مان سبق پرائي پاڻ سنڀالي ٿا وڃن پر ڪي اهڙا موڙڪ بہ آهن جيڪي ڏک ڪاڻ کان وءِ بہ ساڳيون غلطيون ورجائي پاڻ کي تباهہ ڪندا آهن.

مثال: "ٻلي ٻلي پاڻ آئي سا بہ نہ ٻلي" (گل شڪر 43)

ڪي ڪمَ پرين، ڪي ڇَم پرين.

ڪجهہ ماڻهو ڪمَ جا گهورا هوندا آهن تہ ڪي ماڻهو وري سونهن جا گهورا هوندا آهن. اصل ۾ ڪم جي گهورائي مقصد کي ويجهو ڪندي آهي.

ڪڏهن آءُ پُٽَ اَبي جو، ڪڏهن ابو پُٽ مون.

اسان وٽ پُٽن تي پنهنجي پيءُ جا نالا رکڻ جو رواج آهي نوت ٿي ويل پيءُ جو نالو پنهنجي پُٽ تي رکندا آهن.

مثال: "ڪڏهن مَٺُ ماتيءَ تي، ڪڏهن ماتي مَٺ تي. (گلقند 94)

ڪڏهن تولو، ڪڏهن ماسو.

انسان سدائين هڪجهڙو نٿو رهي. ڪڏهن ڪهڙي خيال ۾ تہ ڪڏهن ڪهڙي حال ۾.

مثال: "ايمانُ آهي مهمانُ." (ننڍڙي روپ..... 52)

ڪڏهن ڪوٽ ۾ ڪڏهن سوٽ ۾ ڪڏهن سوائيءَ ۾ ڪڏهن نوائيءَ ۾.

انسانُ هڪڙي حال ۾ نٿو رهي ڪڏهن هوند ۾ تہ ڪڏهن اڻهوند ۾ ڪڏهن خوشحاليءَ ۾ تہ ڪڏهن بدحاليءَ ۾.

مثال: "ڪڏهن پريءَ ۾ تہ ڪڏهن پاڪُر ۾." (گل شڪر 162)

ڪڏهن ڏينهن وڏا، ڪڏهن راتيون.

جيئن اونهاري ۾ ڏينهن وڏا ۽ سياري ۾ راتيون وڏيون ٿيون ٿين. تيئن انسان تي بہ لاها چاڙها ايندا رهندا آهن.

مثال: "هڪ سج بہ پاڇا آهن." (گل شڪر 256)

ڪڏهن مَڙهيَ ۾، مقامَ مان موٽيا آهن؟

آڻ ٽيٽي ڳالهہ مرڻ کان پوءِ مُردو قبر مان ٻاهر نڪري اچي اهو ممڪن ڪونهي.
مثال:"ڪڏهن ڪانہ وئي ڪا موٽ ڳولهڻ هَٽ تي "(شاهہ)

ڪڏهن لاهيءَ کي سلامُ، ڪڏهن چاڙهيءَ کي سلامُ.

ڪڏهن هيٺاهين ۾ نوڙت تي ڪم اچي تہ ڪڏهن ڏکو سکو ڪم ٿو اچي.
مثال: "لاهين پنيان چاڙهيون، چاڙهين پنيان لاهيون." (گلقند 92)

ڪڏهن ڪڏهن غريبت بہ ڪم اچي ٿي وڃي.

غريب کي غُربت جا سُور هجن تہ هجن پر بدامنيءَ جو ڊپُ نہ هوندو ڌاڙيلن جي اوج واري دور ۾ جڏهن پئسي وارن جا ساهہ مٺين ۾ ۽ ننڊون حرام هيون. اُتي غريب سُکون جي ننڊ سمهندا هئا.
ڏسو: "ملڪ چمن....."

ڪَيرَ کي بہ عزتَ مِٺي آهي.

ڪِنو ڪمُ ڪرڻ وارو ماڻهو بہ بي عزتو ٿيڻ کان لنوائي ٿو.

ڪَيرَ کي بہ مُنهن تي ڪير نہ چئجي.

ڪنهن جي عيبَ جي ڄاڻ هوندي بہ ان جو عيب اُکهاڙي دل آزاري نہ ڪجي.
ڏسو: "ڪاڻي کي ڪاڻو....."

ڪَچا ڀَتي وٽيس تہ پڪا ڀَتي، مالڪ جي مرضي.

موٽُ ننڍي وڏي تي آهي ئي ڪو نہ مالڪ جي اختيار ۾ آهي تہ نوان ننڍا ۽ ٻار ماري يا وڏي ڄمار وارا.
مثال: ڪَٽن وڃي ماٽيون ماٽين وڃي ڪَٽ "(گلقند 120)

ڪَچا ٿو ڀَتي، نوڙيون ٿو وَٽي.

نِڪمو ۽ بي همت ماڻهو ڪنهن وڏي ڪم ڪرڻ جي لباڙهٽي تہ ٽوڪ مان ائين چوندا آهن.

ڪُچر نہ مرن ها، تہ ڏاسَ جو ڪَالُ ئي نہ پوي ها.

ڏاسَ = اُنَ، رڍن جا وارَ
ڏسو مٿين چوڻي.

ڪُڇن کُتي بہ ڪا مَيت هَلڪي ٿئي.

کُتي = ڪوهڻ يا پٽڻ سان.
ڪنهن ماڻهوءَ جي مٽي تي مڻ وزن هجي ان مان اڌ پاءُ جيترو بار گهٽ ڪجي يا ڪنهن کي لک رپيا ڏيڻا هجن ۽ ان کي ڏهہ روپيا گهٽ ڏجن تہ ڪهڙو فرق ٿو پوي.

ڪچو ٻڏي تہ سچو، نہ تہ آهي ڏچو.

ڪڇي جي زرخيزي ۽ فطري سونهن آهي ئي ٻوڏ تي، ڪچو ٻڏي ٿو تہ نہ رڳو زمينون آباد ٿين ٿيون پر گاهہ بہ لٿن ٿا ۽ مال جو چارو جام ٿئي ٿو پر ٻوڏ نٿي ٿئي تہ ڪچو آزار بڻجي ٿو پوي.

ڪچهريون قائم بادشاهي برقرار.

درٻاري ۽ غلاماڻي سوچ جو عڪس ڪنهن وڏي سگهاري ۽ بااثر ماڻهوءَ اڳيان نوڙت مان ائين کيڪاريندا آهن.

ڪَڇن کَنئي، ڦَڙَ پيا ڏِسجن.

غريبي حال ۽ اٿهوندَ ڪري ڪمزور جسم ۽ هيٺا حال.

ڪَچَ واريءَ ڪان، پيٽ واري تڪڙي.

گُهرج واري ڪان، اڻ گهرجائو گهڻي تڪڙ ڏيکاري تہ ائين چوندا آهن.
مثال: "گهوٽ ماءُ ڪان، انهير ماءُ تڪڙي" (گل شڪر 203)

ڪُراڙو اُٺَ ڏهہ ڪنواٽَ لهي.

تجربيڪار ۽ مشاهدي وارو ماڻهو ڏهن جڙن ۽ نون ننڍن سيکڙاٽن کان وڌيڪ هوندو آهي.
مثال: "پوڙهو اُٺ، ٻہ ڪنواٽَ لهي." (پهاڪن جي حڪمت 71)

ڪَرِ پورهيو کاءُ پوريو.

هٿن ۽ پيرن جي هُنر ۽ همت سان محنت ڪري ڪمائجي ۽ پوءِ سُنو ڪاڏو کائجي ۽ خوش زندگي گذارجي.
ڏسو: "دهي وهاءِ..."

ڪرِ پلو، تہ ٿيئي پلو.

ٻين سان ڀلائي ڪبي ۽ ٻين لاءِ سٺي سوچ رکبي تہ ان جي موٽ بہ سٺي ملندي

ڪَرَ ڪڻُ تہ ڪارائيءَ ۾ سُورَ.

ويتي ڪانڊ وارن جا هڏ ۽ سنڌ نڪما ٿي ويندا آهن. ڪم نہ ڪرڻ وارا ماڻهو جن کي کاڌي خوراڪ لاءِ محنت نہ ڪرڻي پوي انهن لاءِ ائين چوندا آهن.

ڪري ڪري جنهن نہ ڪئي، تنهن بہ نہ ڪئي.

پاڻ پٽي جي بيماريءَ ۾ ورتل سماج جي نفسيات اها ٻڌجندي پئي وڃي تہ ڪنهن ماڻهوءَ کي ڏهہ پيرا ڏکيءَ مهل ۾ ڪم اچجي پر هڪ پيرو واهر ڪان کُسي وڃي تہ جڻ اڳيان وڙ بہ ٻڏي تا وڃن. ڪئي ڪمائي چٽ اڳلوا اڳيون ڳالهيون وساري ٿو ڇڏي.

ڪرن ماوان، لوڙن ڏيوان.

ڇيڳرين ۽ جهيڙيڪار مائرن جون ڌيئرون ڏڃي ۾ پنجي ويندين آهن. اُهي مائرن جو ڪيتو لوڙين ٿيون.
مثال: "ڪري ٿاڙهيءَ واري پري مُڃن وارو." (ماتيلي...108)

ڪُماريا، ڪنهن نہ ماريا.

ڪماريا = ابڙن جو پاڙو.
اُتر سنڌ ۾ ڪماريا (ابڙا) رهن ٿا. ڏنگا، ويڙهاڪ ۽ المورت هئڻ ڪري انهن لاءِ هيءَ چوڻي مشهور آهي.

ڪمان مان نڪتل تيرُ ۽ وات مان نڪتل ويڻ، موٽي نہ اچي.

جيئن ڪمان مان نڪتل تيرُ موٽي ڪمان ۾ نٿو اچي، تيئن وات مان نڪتل گُٿو لفظ موٽي نٿو اچي، ان ڪري سوچي سمجهي ڳالهائجي.

ڪمال کي زوالُ آهي.

انسان سميت هر اُها شئي جنهن کي عُروج آهي، ان کي زوالُ بہ اچڻو آهي.

ڪمائي بہ شَهرَ، ڪائي بہ شهرَ.

ٻهراڙيون اناج ۽ پيداوار جا ذريعا آهن. شهر ڪاروباري ۽ واپاري مرڪز آهن. ٻهراڙين جي پيداواري جنسن ۽ مال تي جتي آبادگارن کي مالي فائدو ٿئي ٿو اُتي واپاري ۽ ڪاروباري طبقو وڌيڪ ناڻو ڪمائي ٿو.

ڪَمائي خانِ خانان، ڪائي ميان فهيم.

خانِ خانان = مغل فوج جو سپهہ سالار عبدالرحيم خانِ خانان. جنهن (سن 998_ 999هہ - 1590_ 1591ع) ۾ سنڌ تي حملو ڪري سنڌ فتح ڪئي هئي.
ڪمائين هڪڙا کائين ٻيا.
مثال: "مينهان چاري ميهر فقير، کير پي وڃن ڪوبلي." (اترادي پهاڪا 89)

ڪمائي نہ ڪو ڏي، خرچڻ جي ڪري.

ڪمائي نہ ڪري پر بنان سوچ ويچار جي، اونڌا اُبتا خرچ ڪري.
مثال: ڪاڻ مهل ڪَرو، ڪم مهلَ ٻَرو." (پهاڪن جي حڪمت 90)

ڪمائين بودا، کائين ڳوڏا.

بودا = بي سمجهہ، اڻوجهہ، ڪنوات.
ڳوڏا = ڍڳا، ڏاند، جوڌا، سُورما.
ڏسو: "ڪمائي خانِ خانان....."
مثال: "آڏي ڪاٽ، پڏي توئو وڃ واري کي، لڳو سُوئو." (پهاڪن جي حڪمت 90)

ڪَمائجي فقير ٿي، کائجي اميرُ ٿي.

آنا کي ڇڏي ڪمائجي، ڪنهن بہ پورهئي کي عيبُ يا مهڻو نہ سمجهجي، محنت سان ڪمائجي ۽ پوءِ سُٺو کاڌو کائجي.

ڪمائجي گڏهہ ٿي، کائجي شينهن ٿي.

گڏهہ جيان سخت پورهئي سان ڪمائجي ۽ شينهن جيان سُٺو کاڌو (گوشت) کائجي.

ڪمائڻ ڏکيو، کپائڻ سولو.

پئسو ڪمائڻ سولو ڪم نہ آهي، ڏاڍو ڏکيو آهي، پر پئسي کي خرچ ڪرڻ تمام سولو آهي.
مثال: "اک ڪيڏڻ سولي، وجهڻ آولي." (گلقند 18)

ڪمائڻ واري لاءِ، سنڌ ۾ دبئي آهي.
سنڌ ڌرتي قدرتي وسيلن سان مالا مال آهي، صدين کان خوشحال رهي آهي. محنت جو جذبو سالم هجي ته سنڌ ۾ روزگار جي وسيلن کي کوٽ آهي ئي ڪانه.

ڪمُ پوي ته پيءُ ڪن، ڪم نڪري ته پُٽ به نه ڪن.
ڪمُ ڪيائو ۽ مطلبي ماڻهو پنهنجي ڪم ۽ مطلب لاءِ ته گهٽي آڳي پيچي ۽ هيڻاهين ڪندو آهي پر جڏهن ڪم نڪري ويندو اٿس ته مُنهن موڙي ويندو آهي، مُڙي پڇندو به ڪو نه آهي.
مثال: "سيج ڪيائون سُرهي منا مڱڻهار." (گلقند 109)

ڪُميءَ جي ڪُک، بگهڙ جي ٻَک ۽ راهوءَ جي رُخ جي خبر نه چارَ.
راهُو= راهه ويندڙ واٽهڙو.
ڪچوءَ جي ٻُنيءَ تي سخت ڪويو چڙهيل هوندو آهي، ان ڪري هن جي ڪُک ڏسڻ ۾ ڪا نه ايندي آهي. بگهڙ جو ڪڙڪيدار نمونو ڏسي، اندازو لڳائڻ ڏکيو آهي ته هو بکيو آهي، ائين راهه ويندڙ ماڻهو جي منزل جي خبر نه پوندي آهي.

ڪمزور تي ڪَٽِتي، ڏاڍي کان ڪتري.
ڪَٽِتي = ڪٽتو هٽڻ، واپاري اناج، ڪپهه يا جنس وٺڻ مهل مڻ تي ٻه چار ڪلو ڪٽوتي ڪندا آهن.
ڪتري = لنوائڻ، پاسو ڪرڻ. ڏاڍي کان هر ڪو لنوائي ٿو ۽ غريب کي ڦُرڻ کان ڪو به نٿو مُڙي.
مثال: "سُبرسين سينءَ، ڪبي ڪيئن؟ ۽ چوندو جيئن، ٿيندو تيئن." (گلقند 85)

ڪمُ ڪنهن جو به رهجي ڪو نه ٿو.
ڪو واهر ڪري نه ڪري ڏکيو سکيو ڪم هر ڪنهن جو نبري ٿو وڃي.

ڪُنيرَ جي گهر، ٿانءُ سچو نه هوندو.
ڏسو: "ٿاناري جي گهر..."
مثال: "ڪُنير جي گهر، ڀِنو دِلو." (سنڌي پهاڪا 114)

ڪُنير ڪُتي گڏهه جا ڪَنَ.
ڪُنيرُ ٿانون ٺاهڻ لاءِ گڏهه تي چيڪي مٽي ڍوئيندو آهي جنهن سان ته پُڄي نه سگهندو آهي پوءِ اندر جو ٽيسو ۽ ڪاوڙ گڏهه کي سٽي ڪڍندو آهي. پاڻ کان هيٺي تي آيو رهڻ.

ڪَنَ کي قولهبو، ته ڏَپَ ايندي.
اٽوٽندڙ ۽ ڪِنين ڳالهين کي جيترو پچاربو اوترو گلا ۽ بدنامي ٿيندي.

ڪُنيت تي هلندڙ پاءَ به دشمن مثال.
ڪُنيت = ذات، ڪُرِّم اُهو نالو جيڪو ابو ابن، اُمِ يا بنت سان اچي، ڪنهن تي چڙ جو نالو.
سنڌ ۾ ڪجهه ماڻهو عربن جي تقليد ۾ نالن جي اڳيان ۽ پٺيان ابن، اُم ابو ۽ بنت جا لفظ لڳائيندا آهن.
اسان وٽ ڪوڏاٽي جا نالا رکڻ کان سواءِ چڙ جا نالا به رکيا ويندا آهن جيئن قائم ڪارو طاهر ٽنڊو مُريد ٽيڏو بخشل بشني بهادر پينڊو گلڻ گولو وغيره. انهن چڙ وارن نالن سان سڏڻ وارو پاءُ ئي چو نه هجي، پر وٽندو ڪونهي.

ڪِني رنَ،ٻئي ڪم کان ويندي، ته گس تي مُتندي.
ڪِني عورت، چاهجڻ جي وهيءَ کان چڙهي ويندي آهي ته پوءِ ليڪا لتاڙي بيهندي آهي، ته من ڪو گار ڏئي وجهي ته آسيس اچي.
ڏسو: "عادت مٽي نه عادتي...."

ڪِني وَل جا، پتا به ڪڙا.
پتا = ڦَلُ، ميوو.
بڻياد خراب هوندو ته اُن جو اثر لازمي طور ڦل (اولاد) تي به پوندو.
مثال: "جنهن جي وَلِ ڪاري، تنهن جا پتا به ڪارا." (ماجر... 172)

ڪَنڌَ تي ڪاٽي ايندي، ته دانهن به ڪبي.
مجبورين ۽ محرومين جا آثار پاڻ ڳالهائيندا آهن.
ڏسو: "پلان جي پچ تي...."

ڪنڊياري ۾ کَنڊ گهٽي، ننڍي وڏي جنگ گهٽي.

ضلعي نوشهروفيروز جي قديم شهر ڪنڊياري ۾ ورهاڱي کان اڳ ڀاٽيا برادري جو وڏو پاڙو هو سڀ سُکيا ستابا ۽ زميندار هئا. پنهنجي زور تي ڪٺونس باز ۽ ويڙهاڪ هئا. اُهي پنجاب مان پٽسن تي ڀانهون گهرائي سُريت ڪري رکندا هئا ۽ ان ڳالهه تان هنن ۾ اڪثر جهيڙا به ٿيندا رهندا هئا. ان ڪري هي پهاڪو ٺهيو.

1. لڇمڻ ڪومل. "وهي کاتي جا پنا". ماهوار سوجهرو". فيبروري 2003ع.

کِن جي آئي، کِن جي جائي.

ماڻهوءَ ماڻهو ڀاڳ آهي. ڪنهن گهر ۾ ٺُنهن پرڻجي ايندي آهي ته پنهنجو ڀاڳ به ساڻ کڻي ايندي آهي يا ڪو ٻارُ ڄمندو آهي. ته گهر وارن لاءِ ڀاڳ تي ايندو آهي.

مثال: "ڪاڻي ڪاڻي لچ." (گلقند 106)

کَنَ جي کَسَرَ، پُڇَ مان.

ڪنهن سان پُڇي نه سگهبو آهي ته اُن جي کسَرَ ان مان ڪڍبي آهي. جيڪو پهچ ۾ سولو هوندو آهي.

ڏسو: "ڪاڻ جي کسر...."

کَنجوسُ، مکي چُوس.

ڇيهه جو مرچوٽُ ماڻهو جو ٻوڙ ۾ مک پئجي وڃي، ته ان کي به ڪڍي چوبي پوءِ اُڇلائي.

کِن چيٽُ چريو، کِن پيٽ چريو.

جن سياڻن سيبتن چيٽ جي پورهئي جي ونديءَ مان سال لاءِ اناج گُنديءَ ۾ سانڍي رکيو تن سڄو سال بي اونائيءَ سان ڀچن سان گڏ چيٽ جو پورهيو ڪاڻو پر جن مُورکن چيٽ جي ونديءَ جو اناج داڻا دڻا ڪري اجاين خرچن ۾ ڦوڪي ڇڏيو انهن سڄو سال جڻ پيٽ کي فاقه ڏنا.

مثال: "چيٽُ لِڳن ميڻُ ننڍي وڏي پيٽُ." (ماجر.... 179)

ڪنو ڪم ڪرائجي، ڏيڏ کان.

ڏيڏُ= گهٽ ذات وارو مردار جانور کائڻ وارو.

ڪِنو ۽ گندگيءَ وارو ڪمُ گهٽ ذات وارا ماڻهو ئي ڪندا آهن.

ڪنهن کي دَڙَ ڪنهن کي دلاسو، ڪنهن کي ٻنڊڻ، ڪنهن کي پاسو.

دَڙَ= دڙڪو دَهمانُ.

ٻنڊڻُ = ويهڻ واري جاءِ جو اڌ حصو.

حوالِي ڏَتائي ۾ ٻي اعتبار ماڻهو يا ڪِني ۾ بدنام عورت جنهن جا هڪ کان وڌيڪ مردن سان لاڳاپا هجن. اها سمورن سان ڪيئن ٽي پُوري پوي؟ اُن جي عڪاسي ٿيل آهي.

ڪنهن کي دل جو حالُ نه ڏِجي.

راز کي سانڍي رکڻ وڏي دل گُردي ۽ مردانگي جو گُڻ آهي. اُن ڪري راز کي دل ۾ ئي رکجي ٻئي سان راز سلڻ سان ماڻهو خُوار ٿئي ٿو.

ڪنهن ڏِني سُهٽي، ڪنهن ڏنو ميهارُ.

اها عشق جي سچائي ۽ لازواليت ئي ته آهي جو سهڻي ميهار جا ڪردار اَمر ٿي ويا آهن نه ته سهڻي ميهار کي ڪنهن ڏٺو آهي جو اڄ سوڏو ڳائجن پيا؟

ڪنهن جا ڪَتيا ڪيرُ ڪائي.

قسمت ۾ لکئي جا ليکا آهن جو وَڻُ ته پوکي ٿو ڏاڏو ۽ ان جو ڦل پوٽو ٿو کائي.

ڪنهن جي ڀاڳ سان ڪا ريسَ؟

ڀاڳ جو ونڊُ خدا کان ٿو مِلي، ان ڪري ڪنهن سان ريَس ڪرڻ سان ڪجهه به پلئه نه پوندو.

ڏسو: "مڙس سان ريس...."

ڪنهن جي هَٽئون، ڪنهن جي مَٽئون.

ڪنهن جي مٽان کان قدرت واري جي طرف کان ٿئي ٿي ته نقصان پوي ٿو پر ڪي ته پنهنجي هٽن سان پاڻ ڦِتائي نقصان ڪٽندا آهن.

ڪنهن جو قسمُ، ڪنهن جي ڳالهه.

جتي ٻي پتيو ماڻهو قسم کڻي ڳالهه ڪندو اُتي ٻئي ساک ۾ پتِ وارو ماڻهو ڳالهه ڪندو ته ان جي ڳالهه تي يقين ڪيو ويندو.

ڪلامي، سو سلامي.

جيڪو ڳالهائيندو ٻولهائيندو سو سلام ۾ ڪيڪار به ڪندو.

ڪلرَ ويري ڪوٽَ، مڇيءَ ويري جارَ،
مرد ويري ننڊَ، زالَ ويري سينگار.

مٽيءَ جي ڪوٽ جي پٽ کي ڪلر لڳندو ته پٽ جي پاڙ ڪاٽي ويندي ۽ ڪري پوندي جار ۾ رڇ ۾ ڦاسڻ کان پوءِ مڇي ڦٿڪي ساهه ڏئي مرد ننڊ مان دير سان اُٿندو ته زندگيءَ ۾گهٽو اڳتي نه وڌي سگهندو ۽ عورت جيڪا رڳو هار سينگار تي ڌيان ڏيندي ان جي بگڙڻ جو امڪان رهندو.

ڪلرَ ۾ ڪَيَر جو مانُ آهي.

ڪلرُ = ولايتي ٻاڻُ. يوريا ۽ ٻين قسمن جا ٻاڻ.
اڄڪلهه زراعت ۾ ولايتي ٻاڻ ۾ سماج ۾ منافق ماڻهن جو قدر ۽ مانُ وڌي ويو آهي.

ڪَسُ کان سواءِ رَسُ نه آهي.

ڪَسُ ڪسرَ سان ٿئي، جيون جو وهنوار هلي ٿو. رشتن ناتن ۾ سنن لاڳاپن جي ڳانڍاپي ۾ رَسُ لاءِ ڪَسُ ڪاڻي پوي ٿي.
مثال: "جن سان منا ڪاٺبا، تن سان ڪڙا به ڪاٺبا." (ڀهاڪن جي ٻيڙهه 80)

ڪُسنگ نانگ جي ڏَنگ کان به، وڌيڪ زهريلو آهي.

ڪُسنگ = خراب سنگت، بُري صحبت.
بُرن ماڻهن جي صحبت ۽ خراب سنگت. نانگ جي ڏنگ کان به وڌيڪ زهريلي ۽ هاڃيڪار ٿئي ٿي.

ڪو ٻائي پرائي، ڪو وڃائي پرائي.

ڪجهه ماڻهو واپار جي فائدي جي ڪٿئي مان ڄاڻ پرائيندا آهن ته ڪجهه ماڻهو وري واپار ۾ ڏکُ ڪائي پوءِ ان مان سکندا آهن.
ڏسو: "ڪي وڃائي سکن...."

ڪوٽُ جي مِٽي ڪوٽَ تائين.

ڪوٽ = ڪچو قلعو اوڏڪي پٽين سان ٺهيل اوچي چوديواري
جتان ڪمائجي، اُتي ئي خرچ ڪري ڇڏڻ.
ڏسو: "ڪوهه جي مٽي . "

ڪوڏي ڏئي ويٺو ڪُتيِنس.

ڪوڏي = آڳاٽي زماني جو سِڪو. دمڙي
لالچي ماڻهوءَ کي لالچ ڏئي ڪو به ڪم وٺي سگهجي ٿو.

ڪورٽ نه اَلايا ڪو نه، سِرڙا نه تڻين ڪاڏا ئي.

چرس جي ڳوڙهي رکڻ جي ڪيس ۾ ججَ موالِيءَ کي سزا ٻڌائي ته وزم جي نشن جي اوتارن ۾ موالِيءَ ٺهه پهه ائين وراڻيو ته "ڪورٽ ته ڪو نه پئي ڳالهائي، مٿو ته تون پيو ڪائين."
ڪو ماڻهو ڪنهن ٻئي جي آڙ وٺي، اهڙي ڳالهه ڪري جنهن ۾ سندس مفاد هجي يا ڪنهن ٻئي جي حوالي سان يا ٻئي جو نالو وٺي اونڌي اُبتي ڳالهه ڪري ته ان کي ائين چوندا آهن.

ڪورٽ ڪچهري ڪانهي جو ڪوڙُ هٽجي.

هيءَ چوڻي ڪوڙ جي تڪساٽ تي ٻينل وڪالتي ۽ عدالتي نظام تي ڀرپور عوامي چٽر ۽ طنز آهي.
راڄوٽي فيصلن ۾ ڏريون ۽ شاهد فيصلو ڪندڙ اڳيان سچي ڳالهه ۽ شاهديون ڏيندا آهن ته ڳالهه شروع ڪرڻ کان اڳ، ائين چوندا آهن.

ڪورين هنگي تخت وڃايو.

آڳاٽي زماني ۾ جڏهن ننڍين ننڍين علائقن تي راڄن جو راڄُ هوندو هو تڏهن ڪورين جي به ڪنهن تڪري تي راڄ ۽ حڪمراني هئي. جڏهن ڪنهن ڌارين فوج جي هلان ٿي ته ڪورين وڙهڻ بدران ٻجي هٿيار کٽي ڦٽا ڪيا.
مثال: "ڇا ڪوري ڇا ترار؟" (ماٺيلي.... 106)
"هنگي هروءَ ماءَ ڪاج کٽي ڪِنُ ڪيو." (ماٺيلي.... 142)

ڪوريءَ مان قاضي، سوچيءَ مان سلطانُ.

ڪوري، سوچي، موچي، ڏڪڻ، ڪُنڀر، مگھار وغيره ذاتيون نہ آھن، پر ڪرت ۾ ڏنڌا آھن. اُن ھوندي بہ اُھي گھٽ ذاتيون سمجھيون وڃن ٿيون. انھن ذاتين مان ڪو پئسي وارو ٿي وڃي ٿو تہ اھو ذات مٿائي قاضي، چنا، سمان يا ساند وغيره سڏائيندو آھي.
مثال: "ماءُ ٻنارڻي، پُٽ ڳاٽي پڳو." (گلقند 32)

ڪوڙ کي پَرَ ٿيندا آھن پر پير نہ ٿيندا آھن.

ڪوڙُ اُڏڪ ۾ پلي ڪيڏو بہ ڪٿي اُڏامي پر ڪوڙ جي پچاڙي نہ آھي.
مثال: "ڪوڙي ڪتابُون وچون، ڪجھہ نہ ٿِيسي." (پھاڪن جي حڪمت 89)

ڪوڙي تي لعنت سَچي تي رحمت.

ڪوڙي ماڻھوءَ تي ڦِٽڪار وسي ٿي ۽ سچي ماڻھوءَ جو مانءُ ۾ عزت ٿئي ٿي.
مثال: "ڪوڙُ چمار جي ڪِتر آھي." (پھاڪن جي حڪمت 87)

ڪُوڙي جي ڳالھہ گَڏھہَ جا ٽَٽَ.

ڪوڙو ماڻھو پنھنجي پَتِ وڃائي ڇڏيندو آھي. ان ڪري ھن جي ڳالھہ تي ڌيان ئي ڪو نہ ڏبو آھي.
مثال: "ڪوڙي جي ڳالھہ ڪڏ جي ڊوڙَ" (گل شڪر 180)

ڪُوڙ جي پاڙ آھي ئي ڪا نہ.

ڪوڙُ تہ ڪوڙُ آھي، نيٺ ڪٿي نہ ڪٿي کُٽي پوندو نيٺ پڌرو ۾ واڻکو ٿيندو.

ڪوڙھي کي جُون ڪا ليکَ؟

ڪوڙھہ = جذام، چٽيءَ جو ھڪ قسم، چمڙي جي بيماري، جنھن ۾ بُت تي اڇا داغ ٿين ٿا.
ليکَ - سنھڙي جون، جونِ جي آني مان نڪتل ٻچو جنھن کي جَٽي بہ چوندا آھن.
جُون مِنو رتُ پيئندي آھي، ڪوڙھي جو رت خراب ھوندو آھي، ان ڪري ڪوڙھئي کي جُون پوندي ئي ڪا نہ.
سَچي ماڻھوءَ کي ڪھڙو ڏپ؟
مثال: "گنجي کي، جُون ڪا لِيکَ؟" (پھاڪن جي حڪمت 91)

ڪوڙُ ڪنھن جي پيءُ جو ڪونھي.

ڪوڙُ ھٽڻ واري کي ڪھڙي جھل پلَ؟ ڪوڙُ ڪنھن جي ملڪيت ناھي، جيڪو ھٽي. اُن جو آھي.
مثال: "ڪوڙُ تہ ڪھڙو صرفو؟" (گلقند 125)

ڪِول ڪاڏي مان بہ آھہَ نہ لاھجي.

ڪِول ڪاڏو = ھيٺو ڪمزور.
آھہَ = آسرو اُميدَ
ھيٺي ۾ ڪمزور ماڻھوءَ کي بہ ڪمزور نہ ڄاڻجي.

ڪُولھي زمين جو ڪيڙو.

ڪُولھي سخت جان ۽ پورھيو ڪندڙ پورھيت آھن. پوکي راھيءَ ۾ زالين مڙسين گھڻي محنت ڪندا آھن. ان ڪري انھن کي زمين جو ڪيڙو چوندا آھن.

ڪولھڻ انڌي تہ بہ لکَ جي.

ڪولھين ۾ رواج آھي، تہ مٽي ماٽي ڪرڻ وقت سگ جا پئسا وٺندا آھن.

ڪوسو پاڻي مُردا اُٿاري.

نيم گرم پاڻي سان وھنجڻ ڪري جسم کي حرارت ملي ٿي، صحت لاءِ سُٺو آھي.
مثال: "ڪوسا ناوي، ٿڌا ڪاوي، ويج پاس نہ جاوي." (گل شڪر 182)

ڪوجھي روئڻ ڪان بُس پلي.

روئڻ فطري عمل آھي ان تي ڪنھن جو بہ اختيار نہ آھي، پر روئڻ جو بہ ھر ڪنھن جو پنھنجو انداز ٿئي ٿو. ڪجھہ ماڻھو رانياڙ ڪري ائين روئندا آھن، جو اٹوٹندڙ لڳندو آھي، ٻُچان پئي لڳندي آھي.
مثال: "ڪن جو ڪلڻ بہ خواري، ڪن جو روئڻ بہ راحت" (پھاڪن جي حڪمت 88)

ڪُٽي پئي، ڪِڇٽي وئي.

ڪنهن عورت جي ڪنهن جي نالي ٿيڻ يا پڌري ٿيڻ سان. اها ان سان منسوب ٿي وڃي ٿي ۽ ان کان پوءِ ڪُڇڻ پڇڻ جي ڪا بہ گنجائش نٿي رهي.
مثال: "ڏني جائي، ڇُٽي وائي." (گلقند 67)

ڪَٽي مان، ڪيڇَ ٿين.

زمين ۾ ڪٽو پوکجي ٿو تہ ان مان گنج ٿو ٿئي، شادي کان پوءِ هڪ جوڙي مان پُٽ، پوٽا، ڏوهٽا ۽ پڙپوٽا ٿين ٿا، انساني نسل وڌي ٿو.
ڪنهن جو پُٽ پرڻبو آهي تہ وڏڙيون دعا ڏينديون ائين چونديون آهن.

ڪَٽي گهٽ ڪاسو.

ڪاسو = اَنُ ماپڻ لاءِ ڇٺن ٽوين جو ماڻ، خرار جو سنهون حصو.
پُوري ماڻ مان اڻ لکو گهٽ ڪو ڪم ٿيندي ٿيندي رهجي وڃي تہ ائين چوندا آهن.

ڪَٽَن سان گڏ گُهٽا بہ پيسجي ويندا آهن.

گُهٽا = اناج جا سنهڙا جيتَ
جهيڙي تڪرار ۾ دشمنيءَ ۾ ڏوهين سان گڏ بيڏوهي بہ لپيٽ ۾ اچي ويندا آهن.

ڪٽڪَ ڪري تہ ڏَٽڪَ ڪري.

ڏَٽڪ = ڪٽڪ جي پوک جو ڪريل داڻو.
ڪٽڪ جي پوک کي مرضُ لڳندو آهي تہ ان جو داڻو هلڪو ٿيندو آهي.

ڪٽڪ جي مانيءَ لاءِ فولادي پيٽ گهرجي.

وڏي رُتبي ۾ سُني ڪاڌ خوراڪ لاءِ وڏي حوصلي ۾ هَڏَ آلوڙيندڙ محنت ڪرڻي ٿي پوي.

ڪَٽڪَ سان گڏ ڏَٽڪ بہ پيسجي ويندي آهي.

ڏسو: "ڪٽن سان گڏ....."

ڪٽڪ، ڪماند، مَڪئي، ٻي پڻ ڪيتي ڪُل، پاڻ ڀاڄهون نہ ٿئي، تون ڳالهہ اها نہ ڀُل.

ڀاڄهون = بنان، کان سواءِ
پاڻي مکيہ عنصر آهي. پاڻي کان سواءِ ڪا بہ پوک نٿي پوکي سگهجي، پر پاڻ پوک جي ٻوڙن کي سگهہ ڏئي ٿو ان ڪري پوک لاءِ پاڻيءَ کان پوءِ ٻي اهم شئي ڀاڻُ آهي.

ڪُهاڙيءَ ڪهڙو ڏوهہ ڳَنُ وڍيندڙ هَٿَ ۾.

ڪو پنهنجو ڏارئي جي برغلائڻ تي دشمن تي بيهي تہ ڏارئي تي ڪهڙو ڏوهہ ڏبو؟

ڪُهڙي اربع خطا تي پئي؟

سنڌ ۾ صفر مهيني جي پوئين اربع تي شيعا مسلڪ جا ماڻهو امام جعفر صادق ؑ جي نالي تي ديگڙو لاهيندا آهن. ان کي صفر پوئين اربع چوندا آهن.
ڪو ماڻهو بنان ڪنهن ڪارڻ جي ڪاوڙ ڏيکاري تہ ائين چوندا آهن.

ڪهڙي باغَ جي موري آهين؟

تون آهين ڇا؟ پاڻ کي سمجهين ڇا ٿو؟ تون ڪهڙو وڏ گهراڻو ۽ معتبر ماڻهو آهين جو تنهنجو آدرياءَ ڪريون.

ڪهڙي ڇَڪيءَ جو اَنو ٿو ڪائين؟

ڪنهن جي جسم تي ماڄ چڙهي وڃي ۽ ٿُلهو ٿنيرو ٿيندو وڃي تہ توڪ مان ائين چوندا آهن.

ڪُجهہ امان جي بہ هَٿَ ۾ آهي، ڏيٽس تہ ماني پچائي، وٺيس تہ پَٽَ رَڌي.

وتائي فقير کي ڪنهن چيو تہ "سڀ ڪجهہ الله جي هَٿَ ۾ آهي." ان جي جواب ۾ هن ائين وراڻيو تہ الله تي ڀاڙڻ سُني ڳالهہ آهي پر ڪجهہ پنهنجي همت بہ ڪرڻ گهرجي ماڻهوءَ ۾ مستقل مزاجي ۽ فيصلي جي قوت سان ڪم ڪرڻ گهرجي.

ڪجهہ گُذري آ، ڪجهہ گذري ويندي.

زندگي پاڻيءَ جي وهڪري جيان گذرندي رهي ٿي. ڪنهن کان پُڇبو تہ "ڪيئن پئي گذري؟" تہ هو نهنائي مان ائين وراڻيندو.

ڪَڪَر ڏِسي، ڊِلا نہ ڀڃجن.

ڪنهن وڏي دلاسي ۽ آسري تي ٺورڙي بچيل موڙي بہ خرچ نہ ڪري ڇڏجي.

أُپ تي چڙهي آيل هر بادل وسندو ناهي. انڪري
ڪجهه پڪ واري ڳالهه تي ياڙي نه ويهجي.

ڪُڪڙ اڳي يا آنو اڳي.

برطانيا جي شيفلڊ يونيورسٽيءَ جي سائنسدانن ڊگهي تحقيق کان پوءِ ان جو جواب ڳولي لڌو آهي ته دنيا ۾ پهرين ڪڪڙ آئي هئي. دليلُ اهو ڏنو ويو آهي ته ڪڪڙ جي آني جي کَل يا ڇلڪو هڪ خاص پروٽين مان ٺهي ٿو . جيڪا ڪڪڙ جي جسم ۾ موجود هوندي آهي.

ڪواجايو بحث ۾ بي مقصد تڪرار ڪري ته ائين چوندا آهن.

مثال: وَڏي ڀاڳهي، ڪي ڏيٿس؟" (گلقند 109)

ڪُڪڙ ٻچن سوڌي انڌي.

سڀ هڪجهڙا.

ڏسو: "ڪوڙيءَ ڪي ڳُهرو."

ڪُڪڙن ڏَس نه ڏِنا، ته ڇا صبح نه ٿيندو؟

ڏَس = ڪُڪڙ وڏي آسرَ ٻانگون ڏيندا آهن.

معمولات جا ڪم ٿيندا رهندا. ڪنهن جي چاهڻ يا نه چاهڻ سان يا رنڊڪ وجهڻ سان ڪجهه به نه ٿو ٿئي.

مثال: "مُلو ٻانگ نه ڏيندو، ته ڇا صبح نه ٿيندو؟" (سنڌي پهاڪا 14)

ڪُڪڙ ڪورين جي، ناموسَ وڏيري جي.

ناموسَ = واکاڻ، تعريف، واهه واهه.

ٻئي جي خرچ ۾ مال تي پنهنجي واکاڻ ۾ نالو ڪيائڻ.

ڪُئو ٻرَ ۾ ياڻ نه پُورو، ويتر ٻڌائين ڇَڄُ.

پنهنجو گذارو ڇڪي تاڻي مس پورو ٿئي پوءِ به ٻين کي ڪِئُ لائي هلي، ان لاءِ چوندا آهن.

مثال: "پونگي سوڙهي پڙوا گهڻا." (سنڌي پهاڪا 110)

ڪُئو ڪوٺي مُنهَن ۾ پائي.

پنهنجو ڪيتو آڏو ٿو اچي.

مثال: "ڪوري ڪڏ ڪٽي، پاڻ پوي." (پهاڪن جي حڪمت 74).

ڪ

ڪاٽو پُٽ، انڌي جي لٺ.

پيريءَ ۾ ماءُ پيءُ جي سنڀال ڪرڻ وارو سلڇڻو پٽ مائٽن لاءِ سهاري جي لٺِ هوندو آهي.

مثال: "پُٽ وَٽي کَٽي وارو ڏيءَ وٽي لَڏي واري" (سنڌي پهاڪا 109)

ڪاٽو پُٽ، گهرَ جي سُونهن.

ڪمائيندڙ پُٽُ سڄي گهر کي پيارو هوندو آهي.

مثال: "ڪٽائو پُٽُ، پيارو." (اترادي پهاڪا 135)

ڪاٽو پُٽُ، ڪاٽو به ڀلو.

ماڻهوءَ جو ظاهري عيبُ ان جي محنت ۾ ڪردار ۾ لڪي ٿو وڃي.

سنئين سولي نِڪتو پُٽ کان ڪمائيءَ وارو ڪوجهو ۾ عيب وارو پُٽ چڱو آهي.

مثال: "ڪير پتي مينهن جي لَٽَ به ڀلي." (سنڌي پهاڪا 106)

ڪاڏي بنا زهر نه ماري، توڙي چڙهي ويهه ڳوٺين تي.

نقصان ڏيندڙ شئي کي ويجهو نه وڃبو ته نقصان يا ڇيهو نه رسندو.

ڪاڏي جو ٻَڪيو، ڪيرُ به ڪونهي.

مِلڻ جي سِڪَ اُڪيرَ ۾ مُحبت واري اُڪنڊَ آهي. جيڪا ماڻهوءَ کي ڇڪي وٺي ٿي اچي نه ته ڪاڏي جو ٻڪيو ڪيرُ آهي.

مثال: "ماءُ جو ٻڪيو سيڪو نانءُ جو ٻڪيو ڪو ڪونه" (گلقند 123)

ڪاڏي مُئاسين ته شهيد ٿياسين.

پيٽي ماڻهو مُلاڻي سوچ.

ڏسو پهاڪو "ڦِٻيا اُهي....."

ڪاراءِ سونو گرهه، پر نَظَر شينهن واري رک.

اولاد جي ڪاڏي پيتي، چوڙماڻ ۾ ضروري خرچ کان پَڪائي نه ڪجي. پر انهن جي اُٿي ويٺي ميل جول

۽ عادتن تي ڪڙي نظر رکجي تہ جيئن انهن جي بگاڙ جو امڪان نہ رهي.
مثال: "ڪارائجي هوتن جيان، پر ڏنيجي ڏائڻ جيان." (رنّي آهي.....)

ڪاٽي مانيءَ تان، ڪَل بہ نٽو لاهي.

ڪاٽي = ڪانيل، سَڙيل.
چيھ جو ڪنجوس ۽ شومُ ماڻهو.

ڪائيا سو پائيا، جوڙيا سو بوڙيا.

ماڻهو پنهنجي ڪَتيءَ ۽ ڪمائيءَ مان پنهنجي حياتيءَ ۾ جيڪو چوڙي ماڻي ٿو يا چڱن ڪمن ۾ خرچ ڪري ٿو، اهو ئي ڪيس هتي ۽ هُتي ڦبي ٿو. مرڻ ڪان پوءِ جيڪو ڪجهہ ڇڏي ٿو وڃي اهو سندس ڪنهن بہ ڪم نٽو اچي جڻ ٻڏي ٿو وڃي.
مثال: "چڪ دال، مال ڏن ڪو ڪوڙي نہ رک ڪفن ڪو جس ني ديا هي، تن ڪو ديگا وهي ڪفن ڪو." (گلقند 83)
"آدا چوڙا، آدا بوڙا، مال ڪوڙا، مراد پورا." (موزون... 28)

ڪاٽي پي نالو وَٽ.

ڪنهن بي فيض ۽ بي وڙي ماڻهوءَ جو ڪنهن ڪم لاءِ نالو وٺڻ تي ائين چوندا آهن. جنهن مان ڪجهہ ورڻو سرڻو نہ هجي.

ڪائيندڙن ڪارائيندڙن جو خيرُ.

دعا جو جُملو آهي. جيڪو اڪثر مهمان مسافر ۽ ڳوناٺا ڪنهن وٽ ماني کائڻ کان پوءِ چوندا آهن.

ڪائين نہ ڪارائين ڳوٺ جو پَٽيلُ سڏائين، ڳِھہ جي دکي رکي بصر سان ماني ڪائين.

پَٽيلُ = ڳوٺَ جو چڱو مڙس، وڏيرو.
دِکِي = ٽڪر جو لوٽي جهڙو ٿانءُ، ڪنگر.
ڪنجوسُ ماڻهو جيڪو پاڻ کي مُعتبر ۽ عزت وارو تہ سمجهي پر نہ پاڻ کائي نہ ٻين کي کارائي.

ڪائجي تہ ڳائجي پر ايترو بہ نہ ڳائجي جو ڪنهن کي آسمان سان لائجي.

جنهن جو کائجي ان جي واکاڻ ڪرڻ واجب آهي پر گلم جو توبچي بڻجي ايتري بہ واکاڻ نہ ڪجي، جو اها چاپلوسي بڻجي وڃي.

مثال: "ڳِرڻُ ڪجي ڳُڻ پر ڪجي، ڳُڻ ڪجي ڳِٺهار سان". (اترادي پهاڪا 85)

ڪائجي تہ ڪارائجي نہ تہ اصل نہ ڪائجي، لائجي، تہ نيائجي نہ تہ اصل نہ لائجي.

سنگت ۽ چوياريءَ ۾ ڪائجي پلي پر ڪارائڻ بہ گهرجي نہ تہ عزت ڪا نہ رهندي ائين نينهن لائجي تہ توڙ نيائجي.

ڪائڻ مهل گڏُ، سُمهڻ مهلَ مسيت ۾.

توتي ۽ ڪم چور ماڻهو جيڪو ڪائڻ مهل تہ هڪيو تڪيو حاضر هجي پر ڪم مهل ڪو نہ ڪو بهانو ڪري نٽائي وڃي.
مثال: "ڪائڻ مهل مُڙس، هاج مهلَ چوڪرُ." (گلقند 78)

ڪَٽ ڪٽي نہ ڏيو پر سُمهو تہ سُولا ٿي.

ڪو ماڻهو مهمان لاءِ پاڙي جي گهر مان ڪٽ وٺڻ ويو گهر ڌڻي نٽائيندي تڪڙ ۾ چيو تہ "ادا، اسان جي گهر ۾ آهن ئي بہ ڪٽون هڪ تي امان ۽ آءٌ سمهندا آهيون ۽ ٻي ڪٽ تي بابا ۽ منهنجي گهر واري سمهندا آهن." ان تي همراهہ ڪلندي ائين چيس.
مهل ۾ ڪم نہ اچجي تہ ٽُپ جواب ڏجي نٽائڻ لاءِ ڪوڙا ۽ اڻ وسهڻ جهڙا بهانا نہ ڪجن.

ڪٽيا تہ بہ گهر آپٽا، هاريا تہ بہ گهر آپٽا.

ڏُڪُ هجي يا سُڪُ پر پنهنجي گهر جهڙي آسيس ۽ سڪون آهي ئي ڪونہ.
مثال: "پنهنجي گهر جهڙي ڪا بہ بادشاهي؟"

ڪَتي اوڳرائي نہ ڏجي.

اڻ وڻندڙ ۽ دل آزاريندڙ ڳالهہ نہ ڪجي، ڊيڪ نہ ڏجي.

ڪَتي شاهہَ صدر، ڪائي شهباز قلندر.

لَڪياري بزرگ ۽ درويش شاهہ صدر جيڪو سنڌ ۾ راشدي ۽ لڪياري سادات گهراڻن جو وڏو جيد امجد ۽ سيد علي مڪيءَ جي اولاد مان آهي. هيءُ

چوٽي ڏانهن منسوب آهي. جيڪا سينا بہ سينا هلندي پئي اچي.
مثال: "ابي جي ڪٽي، ادي ڪپائي، ڪمائيءَ هڪڙو تہ ٻيو ڪائي. (پهاڪن جي پاڙ 3)
(1) بلوچ نبي بخش خان ڊاڪٽر، روزاني "مهراڻ" شاهہ صدر نمبر.

ڪُتل آهيون تہ بہ خان آهيون، جُتي ناهي تہ بہ جوان آهيون.
دل جو سخي ۽ همٿ چوٽ ماڻهو غربت واري هيٺي حال ۾ بہ مايوس نہ آهي.

ڪُتابين اُتَ مسيت تي چاڙهيو.
ڪُتابي = ڪتابي، مدرسي جا شاگرد
شاگرد ۽ ڦُوهہ وهيءَ وارا ڇوڪرات اڻ جهل هوندا آهن. جنهن ڳالهہ تي چڙهندا آهن سا ضرور پوري ڪندا آهن.
مثال: "ڇوڪراٽي پوتي، ڪنهن نہ ڏوتي." (گلقند 81)

ڪڳا ڍنڍ ۾ ڪو نہ، ويڳر پيا ڪُتجن.
ڪڳو = مڇيءَ جو قسم.
ويڳر = مسالا.
هر ڪمُ پنهنجي مهلَ موقعي ۾ مداوَ تي ٺهي ٿو.
اڳوات اُبهرائي نہ ڪجي.
مثال: "ڪڳا ڪوهر ۾ مريون مانڊ پيون ڪتجن." (ماجر...175)
"ڪنگر ۾ ڪڪڙا، ڀڙي مبارڪ." (گل شڪر 180)

ڪيتي آهي ڪيڙ سان.
ٻنيءَ کي جيترو هَرَ ڏئي ڪيڙبو ۽ اُٿلائبو فصل اوترو ئي پلو ٿيندو.

ڪيتر اُهاءِ جا ڪِنگرَ پجي.
ڪيتر = ڪيتو ڪندڙ ڏُهڻ مهلَ لتون هڻڻ واري.
ڪِنگر = ڪير ڏُهڻ لاءِ ٺڪر جو ٿانءُ.

ڪيرُ ڏوهڻ مهل ٿورو گهڻو ڪيتويا لت هڻڻ تہ ڇوپائي مال جي عادت آهي. پر بيزاري جي حد تائين ڪيتو مال جو عيب سمجهيو ٿو وڃي.

ڪيتر پنهنجو بہ هاري، تہ ٻئي جو بہ هاري.
ڏسو مٿيون پهاڪو.
مثال: "ڪَتر، پنهنجو تہ هاري، پر ٻئي ڪي بہ ڪاري." (ماجر ... 168)

ڪيڏي ٿو راندِ ۾ آڳ نہ ڏيندو؟
آڳِ = ٻارڙن جي راند ۾ وارو.
راند ۾ ننڍ وڏائي ۽ اميري غريبيءَ جو فرق آهي ئي ڪو نہ. ٻارڙن جي اکپوٽ اِتي ڏکر يا ٻي ڪنهن راند ۾ جيڪو ٻين کان آڳ وٺندو سو آڳ ڏيندو بہ ضرور.
مثال: "نچٽو پيو تہ گهونگهٽ ڪهڙا؟" (گل شڪر 239)

ڪير ۾ پيرَ ڪي نہ موتائجي.
سنڌ ۾ ڪيرءِ پيرَ کي وڏي عزت ڏني ويندي آهي. مالوند ماڻهو ڪير کي "ڪير پٽارو"، اَنَ کي "ان پٽارو" ۽ مال کي "مال پٽارو" چوندا آهن.
مثال: "ڪيرُ پيرُ آهي." (ننديري روپ 19)

ڪيڙي ٽيڙي، پوءِ ميڙي.
ٽئي پوک جا مرحلا آهن. پهرين پوک لاءِ زمين کي ڪيڙبو آهي پوءِ ان ۾ ٻج ڇٽبو آهي ۽ پوءِ اُنُ ميڙبو آهي.

ڪيڙي سو کائي.
سنڌ جي عظيم صوفي بزرگ شاهہ عنايت شهيد جهوڪ واري جو تاريخي نعرو جنهن مغلن جي دور ۾ حڪمرانن سان بغاوت ڪري "جيڪو ڪيڙي سو کائي" جو نعرو هنيو هو ۽ شهيد ٿي ويو هو.

ڪيلُ ختم پئسا هضمُ.
ڪمُ پورو ٿيو تہ ڪمَ لاءِ ڏنل اُجرت بہ هضم ٿي وئي.

کدڙي کي چيائون، "پُٽ ڄائو اٿئي جي، اِها دعا دل سان ٿي نڪتي لڳي."

اهڙي ڳالهه جيڪا مڃڻ ۾ نه اچي.

کَدڙي کي مرندي ڪنهن ڏٺو؟

ڪدڙا فقير، مرڻ واري جون ڪفن دفن جون رسمون رات جي بيگاهه وقت، لوڪ کان لڪي ڪندا آهن.

کَدڙي جي سُڃاڻ تاڙيءَ سان، مرد جي سڃاڻ ڏاڙهيءَ سان.

سنڌي سماجَ ۾ مرد جي سڃاڻپ ۽ شانُ پٽڪو ۽ ڏاڙهي هئا. چاپئين ڏاڙهيءَ تي وٽيل شهپر مرد جو شان سمجهيو ويندو هو.

اهڙي ريت ڪدڙي جي سڃاڻپ تاڙي سان ٿئي ٿي.

کدڙن جي خاسارن کي پانڊي تا پڇن.

پانڊي = کدڙن جو دلال.

حاضر يءَ جو خاص ماڻهو.

خاسارا = ڳِهل گينڊاڻ ناز نخرا. انگل آرا ۽ خرچ پکا.

کدڙن جي انگل آرن ۽ ناز نخرن کي پانڊي ئي مُنهن ڏئي سگهن ٿا. ان ڪري جو اُهي سندن پيٽ تي پيل ۽ مزاج کان واقف هوندا آهن.

مثال: "جنهن جو ڪمُ سوئي ڪري، ٻيو ڪري ته گهاٽو پري" (گلقند 83)

کدڙن جي ڪمائي، ڏاڙهي مَچَ جي صفائي ۾ وئي.

عورتاڻي ڏيکُ ڏيڻ لاءِ ڪدڙا ٿاهه ٺوهه تي گهڻو خرچ ڪندا آهن. جسم جا وار لاهڻ ۽ ڏينهن ۾ ٻه ڀيرا شيو ڪرڻ ۾ گهڻو خرچ ايندو اٿن.

کَڏَ ۾ ڪنڊو، صاحب لوڪُ منڊو.

صاحب لوڪ = انگريز

ٻاراڻي راند جو ٻول انگريزن خلاف حُر هلچل دوران ٻاراڻي ذهن جي ايجاد آهي. جنهن مان انگريزن لاءِ ڌِڪار پڌري ٿئي ٿي.

کَڏُون ٿيون خالي، هَنجُ نه رهيو هيڪڙو.

جڏهن چڱن ماڻهن جي اٺاڻِ محسوس ٿيندي آهي. تڏهن ائين چوندا آهن.

مثال: "ويا مورَ مري، هنجُ نه رهيو هيڪڙو." (شاهه)

کَريا به پنهنجا، ٻَريا به پنهنجا.

کريا = ڪريل، بگڙيل، خراب لڇڻن وارا.

ٻريا = بيمار جهيڙاڪار.

ڪسا هجن يا لانوان پنهنجا وري به پنهنجا آهن.

مثال: "ڇريا، کريا پر مائٽن جا." (ماچر... 172)

کريل ٻار ڪوٽو سِڪو، کر ٽڪاڻي حوالي.

اسان وٽ الله جي نالي تي نڪمين ۽ بيڪار شين ڏيڻ جو رواج آهي ڪنو ميوو ٻاروٽي ماني. چوڙيل ڪپڙا الله جي واٽ ۾ ڏيندا آهن نه رڳو ايترو پر انڌا، منڊا، جڏا ۽ ڏڏ ٻار مدرسن ۽ ٽِڪاڻن ۾ ڏيندا آهن.

کَنبَ مان ڪانُ جوڙيائين ته ٿيو جمعدارُ.

معاملي کي ننڍي مان وڏو ۽ وڏي مان ننڍو ڪرڻ جو گُر سِکي ورتائين ته سپاهيءَ مان جمعدار ٿي ويندو.

مثال: "تيليءَ مان ٻڻائي ٿنڀُ ڪيو اٿس." (ڀهاڪن جي حڪمن 69)

کنڌو ويو ڪاڏي ۾، ٻار ٻچا نفعي ۾.

کنڌو = ڪٽنه اوذر جو ڪاتو.

زالَ جو خرچ پکو سندس خدمت چاڪريءَ ۾ برابر ٿيو. ٻار ٻچا نفعي ۾ ٿيا.

مثال: "اوٺ پڙي موٺ ۾ ڪنوار پڙي گهوٽ ۾." (گلقند 28)

کَنئي کپي ڪا نه، ڳولي لڀي ڪا نه.

ضرورت ۾ ڪا به شئي ڪٿي وڃي ڪنهن وٽ کپائجي ته ان جو مانءُ نه ٿيندو. اوترو مُلهه نه ڪندي ۽ گهرج ۾ ڪنهن شئي کي ڳولبو ته لڀندي يا ملندي ڪا نه.

مثال: "کنئي وِٽَ جو مُلهه ڪونهي." (گلقند 192)

کلُ ته ڪتلَ ڪارائين.

رُئل ۽ روئندڙ ٻار کي پرچائڻ لاءِ پيار ۽ ٻاٻوهه مان چوندا آهن.

ڪِلَ خوشيءَ جي خوراڪ آهي.

ڪِلَ خوشي جو اهڃاڻُ ۽ انساني صحت لاءِ فائدي واري هوندي آهي.

ڪِلندڙن تان خيرُ.

ڪنهن ماڻهوءَ جي ڪمَ مان خاميون ڪڍي مٿس چٿرون ۽ ٽوڪون ڪيون وڃن. تڏهن اڳلو موٽ ۾ ائين چوندو آهي.

ڪلُ ڪتلَ ڪلِ.

رڳو ماڻهو نہ پر ڪتل بہ ڪلندي آهي ڪتل ڪپائڻ وارو جڏهن هٿن کي تيل هڻي ڪتل کي مهٽيندو آهي ۽ گاڏي تي ڍڳُ ڪري رکندو آهي تہ تيل جي هلڪي سٽپ ڪري ڪتل جو رنگ اپري پوندو آهي ۽ جرڪڻ لڳندي آهي، ان کي ڪتل جو ڪلڻ چوندا آهن.

ڪَسي نہ ڪلر مان، ڏئي نہ ڪلر مان.

ڪَلرُ = جهيڙو فسادُ.

ڪَلرُ= لوڻياڻي زمين، جنهن ۾ فصل نہ ٿيندو آهي.

ربُ نہ ڪسي تہ ڀلي ڪسي پر جهيڙي فساد سان نہ ڪسي پر ڏئي تہ ڪلر مان نہ ڏئي.

ڪوٽو سِڪو بہ پنهنجو ڀلو.

ڪَسي لائنين شئي يا اڻ سُڌريل پُٽ بہ پنهنجو ڀلو.

ڪودو ئي ڪُوهہَ ۾.

مُندَل معاملو جنهن ۾ سڀ وڪوڙيل هجن.

ڪوڙيءَ ڪي گُهمرو.

ڪوڙي = ڪانن ٻنا گڏا سٽي رکيا آهن. تہ ان کي ڪوڙي چئبو آهي. سڀ هڪجهڙا.

ڪوسي جي خير ڪان ويرُ ڀلو.

خيرُ = صُلحُ، ناهُ.

ڪوسن جي ڪن پاڙن لاءِ چيو وڃي ٿو تہ اُهي فيصلو ڪري ناهہ ڪرڻ ڪان پوءِ بہ ويرُ نہ ڇڏيندا آهن.

فيصلي ڪان پوءِ ماڻهن ٻي اونو ٿي وڃي ٿو پر دشمني هوندي تہ احتياط ضرور ڪندو.

ڪُوهہَ جي ڏيڏر لاءِ دنيائي ايتري.

ڪُوهہَ جو ڏيڏرُ جيڪو ڄمي بہ ڪوهہ ۾ ٿوءِ مري بہ ڪوهہ ۾ وڃي ٿو ٻاهرين دنيا ڏسڻ جو موقعو ئي ڪيس نٿو ملي ان جي سموري ڪائنات ئي ڪوهہ آهي.

ڪوءِ ڍلن دوستي، ڀلو ڀلن ويرُ.

هيءَ تاريخي پهاڪو آهي روايتن موجب علاؤالدين جي سنڌ تي حَلان وقت آبڙي سمي سومرن حڪمرانن جون سامون جهليون هيون. تن ڏهاڙن ۾ ابڙي سمي جا جاڙيجن سان تِر سنوان نہ هئا پر جنگ هئي، جاڙيجاڻي سردار جکري جڏهن ابڙي سمي تي چڙهائي ڪئي تہ علاؤالدين جي لشڪر کي ڏنائين. جيڪو ابڙي سمي کان سومرن جون سامون وٺڻ لاءِ مٿس حملي لاءِ تيار هو ابڙي سمي پاڻ کي ٻن دشمنن جي وچ ۾ گهيريل ڏٺو. تڏهن جکري سردار کيس چوائي موڪليو تہ "ابڙا، ماندو نہ ٿجانءِ، اڃهو آياسين جڳ ۾ گهٽا جاڙيجا آهن." علاؤالدين کي مري سومرن جون سامون ڏينداسين. ان نياپي جي موٽ ۾ ابڙي سمي جي واتان بي اختيار ائين نڪتو.

ڪَڏُ پنهنجي پاءُ کي رِليءَ ۾ ويڙهي.

مَلهہ راند ۾ پهلوان کي ڏڪُ اچي يا جهيڙي ۾ ڪو ڦَٽي ٿئي تہ ائين چوندا آهن.

گ

گاڏي نڪتي تہ بہ ڇَريا نہ ويا.

سنجيده گفتگوءَ ۾ ڪو بيوقوفيءَ جي ڳالهہ ڪري تہ ٽوڪ مان ائين چوندا آهن.

گارِ جهيڙي جو مُنڍُ.

گُٽي ۽ گَندي لفظ ڳالهائڻ سان جهيڙو وڌي ٿو.

گاندوءَ ڪان گوشو ڪر، تڏي ڪندو تڪرارُ.

گاندو= ٻڇڙو ڪانئر.

گوشو = پاسو ٽارو.

ڪانئر ۾ هلڪڙو ماڻهو پنهنجي تڏي تي آڪڙ پيو ڏيکاريندو اهڙي ماڻهوءَ کان پاسو ڪجي.

گاهہُ ٻَريءَ کان گهڻو آهي.

ڳالهہ يا معاملو وَس کان ٻاهر ٿيڻ.

گاڻڙيان جوين گاس هئي، ترِيان جوين آنَ، مَهلي جوين مرد مردان جوين ڏَنَ.

گاڻڙيان = ڳئون، ڍڳيون

تِريان = گهوڙيون

مهلي = عورت

هيءُ ٽري پهاڪو آهي.

ڳئون جو چارو گاهہُ آهي ۽ گهوڙن جو داڻو عورت جو مهامرڪُ مرد ۽ مردن جي گُهرج پئسو آهي.

مثال: "اُٺ کي لاٺو گهوڙي کي داڻو مرد کي ناڻو محبوب کي ماڻو." (گلقند 82)

گپَ جو ڪِلو ڍِلو ئي ڍِلو.

جيئن گپَ ۾ ڪِلو کوڙبو تہ پيو لچڪندو تيئن پرمتڙئي ۽ غير مستقل مزاج ماڻهوءَ جي ڳالهہ بہ بيهندي ڪا نہ. پرائي مَتِ تي پيو ڦرندو گهرندو.

مثال: "گپ جو ڪِلو جتي کوڙ اُتي ڪُپي." (گلقند 112)

گپَ ۾ گهڙبو تہ ڦٿنگن کان ڪهڙو ڊڄبو؟

ڦِٿنگون = چنڊا.

ڏسو پهاڪو: "ٻيرن تي چڙهبو...."

گُتو آهين، جي "هَٿَ ۾ آهين."

هٿَ ۾ هئڻ = قبضي وسَ يا اختيار ۾ هئڻ ڪا ڪمزوري هٿ ۾ هئڻ.

جيڪو ماڻهو ڪنهن جي قبضي ۽ وَس ۾ هجي يا ڪنهن جي ڪا ڪمزوري ڪنهن وٽ هجي، اهو ڪيترا ڏک گُسائيندو؟

گدڙُ ڪائي نہ ڪائي، واتُ ٻاڙهو.

ڏسو پهاڪو "ٻگهڙ ڪائي نہ ڪائي....."

مثال: وِڪئي چوڙ جو ناڻ ءُ سٽائو." (گلقند 122)

گدڙ کي ڪُتي ڪٽي تہ ڪري شهر جو مُنهن.

ڇاٽي واٽي، خطري ۾ جوکم واري هنڌ وڃڻ.

مثال: "ڪانگ کي وَهڻ ٿئي تہ ڪري سانباهو سمونڊ ڏي" (ماچر.... 182)

گدو بندر جي پڳل حيدرآباد نهي ٿي ڪا نہ.

نهي ڪا نہ = مِلي ڪا نہ، لڀي يا موجود نہ هجي.

جنهن ڏک تڪليف کان ۾ سُور ٻرندي ڪو ماڻهو آجائپ جو موقعو ملڻ تي پڇي ٿو نڪري تہ اهو ويجهي ڇِڪَ ۾ لڪڻ جي بيوقوفي نہ ڪندو جيترو ٿي سگهندس ڳولڻ واري جي پهچ کان پري پڄي ويندو.

گُذري سا گُذري.

گذريل وقت موٽي نٿو اچي. ان ڪري گذريل وقت جو تي روئڻ بدران حال ۾ آئيندي لاءِ ڳڻ ۾ سوچ ويچار ڪرڻ گهرجي.

مثال: "گذري کي ياد نہ ڪجي." (گلقند 105)

"گُذري ڪو نہ ڦرياد نہ ڪرڻا، جا گذري سا چوڪي." (گل شڪر 190)

گُذر جو گَڦيون، ڪن کي ننڍيون ڪن کي وڏيون.

گذر سفر ۾ روزگار لاءِ ڏڪا ڏوڙا ڪائي ڏاڪڙا ڪيڏڻا ٿا پون. پوءِ ڪن کي ٿورا تہ ڪن کي گهڻا.

گڏهہ ڪائي ڪائي مري ويا، ڏَبَ وري مورجي ويا.

مورجڻ = ڦُٽڻ

ڏِب جي ٻُوٽي ۾ اها خاصيت ٿئي ٿي تہ بنا ريج واري غير آباد ٻنيءَ ۾ بہ ٿئي ٿو ۽ مال يا گڏهن جي چَرڻ کان پوءِ بہ ٻيهر ڦٽي ٿو پوي.

ظالمَ ظلم ڪندي ڪندي مري کپي ناپَٽ ٿي ويا پر مظلوم ماڻهو نئين سِر جِيئا پر ساٽي ويا.

گڏهيون بہ تيون گَمَ پائين؟

گَجَ = پيرت پريل خوبصورت چولو عمدو لباس.

جنهن عورت کي ڪپڙي لتي پائڻ جو سليقو ۽ ڍنگ نہ هجي اها عمدو وڳو پائي تہ ائين چوندا آهن.

مثال: گڏهہ بہ ڪو گجُ پائي؟" (گل شڪر 196)

"انڌيون تيون رِليون سِبن! (ماچر ... 178)

گڏھہ جي ڳچيءَ ۾ لالُ.

بي سمجھہ ۽ بي قدري ماڻھوءَ وٽ قيمتي شئي ھجي ۽ ھو ان جي قدر ۽ قيمت ۽ اھميت جي ڄاڻ نہ رکندو ھجي.
مثال: ”گڏھہ تي گلابُ هاريندي حيف ٿيو.“ (گلقند 114)

گڏھہ لاءِ جھڙو ګندُ تھڙو گلقند.

ڏسو مٿيون پھاڪو.

گڏھہ ساڳيو آٽر مَٽ.

آٽر = گڏھہ جا ٽڙا، گڏھہ جي پُٺيءَ تي رکڻ لاءِ تپڙي.
مَٽ= مَٽيل، تبديل ٿيل.
اَبالو ۽ ڇيڳرو ماڻھو ڇَٺيءَ ڇماھيءَ نئون يا ڌوتل وڳو پائي تيار ٿي نڪري تہ ٽوڪ مان چوندا آھن.
مثال: ”گڏھہ اھو ئي، آٽر ٻيا پيس تہ پئو ڪونھي.“ (پھاڪن جي پاڙ 99)

ڳرا ڳنجا پيا ڪائين، لَلنگھہ پيا ليلائين.

للنگھہ = سھڻو سيبتو اشراف، سورھيہ.
ليلائڻ = منٿون، ايلاز ڪرڻ.
سماجي اوڻائي بابت چوڻي تہ اَھل ۽ لائق ماڻھوءَ جو قدر نٿو ٿئي. اُھي ٻاٽون پيا ڪائين ۽ نااھل ماڻھن کي نوازيو ٿو وڃي.
مثال: ”سونھن سِڪي سونَ ڪاڻ، سونُ سِڪي سونھن ڪاڻ. (رني آھي... 118)

ګرو، ګپ جو ٻاڙي آھي.

ګرو = مرشد، اڳواڻ.
نِڪمو ۽ ٽوٽي ماڻھو جيڪو وڏيون ھامون ھڻي، ڦندَ تہ گھڻا ڪندو پر ڏکئي وقت ۾ اٿين غائب ٿي ويندو جيئن ڳئونءَ جا مٿيان ڏندَ.

ګرھہَ، ګرھہَ تي بسم الله.

ٿوري ٿوري ڳالھہ تي نيڪ ۽ ديندار ھئڻ جو ڏيکاءُ ڪرڻ.

ګرھہَ ګرھہَ تي واھہ ګُرو.

ھندو ۽ سک کائڻ مھل واھہ ګروءَ کي ياد ڪندا آھن.
ڏسو مٿيون پھاڪو.

ګرھہَ ګھٽ تہ بہ پريَن وٽ.

سنڌي سماج ۾ تھذيب جون اڻ ٽٽ محبتون ۽ رشتن جو گھرو تعلق ان ڪري پُوري پُٺي اُپت ۾ دال ماني بہ پنھنجي گھر جي پلي سمجھندا آھن.

ګرھہَ ګھٽ تہ بہ چُلھہ وٽ.

گھر ۽ ڪٽنب جا ڀاتي ھڪ ڪُني پاٽ ۽ چُلھہ تي پاڻ ۾ گڏ ھجن تہ پوءِ لسي ۽ کير سانُ ماني بہ سڪون پئي ڏيندي آھي.

ګَندُ ګند سان نہ ڌوپجي، نيٺ پاڻيءَ سان ڌوپي.

برائيءَ کي برائيءَ سان نٿو روڪي سگھجي پر چڱائيءَ سان روڪي يا گھٽائي سگھجي ٿو.
مثال: ”ڪِنُ، ڪِنَ سان ڪين ڌوپي.“ (گلقند 110)

ګُندي کيرُ ڏئي تہ مينھن کو ڏاري ئي ڪو نہ.

ګُندي = مٽيءَ مان نھيل وڏو ګُندلو جنھن ۾ سال لاءِ انُ سانڍي رکندا آھن.
سڪٽيون ۽ ھوائي توائي ڳالھيون پيٽ نہ پرينديون آھن، اٿين ھجي تہ ڪو بہ پورھئي جا ھٿ پير چو ھڻي؟
مثال: وَڇ کيرُ ڏئي تہ مينھن چو ڏارجي؟“ (گل شڪر 243)
”ڳابا ھرَ وھن تہ ڏاندن کي ڪير پُڇي؟“ (اترادي پھاڪا 137)

ګندَ جو ڪيڙو، ګندَ ۾ خوش.

ګندَ جو ڪيڙو ګند ۾ ئي خوش رھندو آھي، ان ڪري تہ ان جي کاڌ خوراڪ بہ ګند ۾ ھوندي آھي ۽ ھو مانوس بہ انھن حالتن سان ھوندو آھي. برو ماڻھو بري صحبت ۾ خوش رھندو آھي.

ګنجو چوي ”سڀ مون جھڙا ٿين“.

اَڻ سھو ۽ ساڙ سڙيو ماڻھو ٻئي جي چڱڀلائي آسودگي ۽ خوشي ڏسي اندر ۾ ٻلان وارا وَٽ پيو کائيندو آھي.

ګلا خور، مُئل ڀاءُ جو گوشت ٿو کائي.

اسلام ۾ ګلا کان سختيءَ سان روڪيو ويو آھي. ايتري قدر جو ګلا ڪرڻ واري ماڻھوءَ کي پنھنجي مُئل ڀاءُ جو گوشت کائڻ وارو چيو ويو آھي.

ڳُلَ جي خوشبو نَڪ تائين، ماڻهو جي خوشبو، ملڪان مُلڪ.

ڳل جي خوشبو ماڻهوءَ جي سونگهڻ جي حد تائين هوندي آهي پر ماڻهوءَ جي ڪردار جي هاڪَ پري پري تائين ۽ مُلڪان مُلڪ پهچي ٿي وڃي.

ڳُلن جي ورڪا ڪان ڏِجُ نہ پٿرن جي وسڪار ڪان.

پٿَر وسائڻ واري جي مَن ۾ تہ ڇِتي پِني ڌِڪار ۽ نفرت هوندي اُن ۾ منافقي نہ هوندي پر اهو ضروري ڪونهي تہ ڳچيءَ ۾ هار وجهڻ وارو هر ماڻهو دل ۾ محبت بہ رکندو هجي.

حسين بن منصور حلاج ۽ شبليءَ جو مثال دليل لاءِ ڏئي سگهجي ٿو پٿرن جو وسڪارو ڪندڙن جي وچ مان جڏهن منصور جي دوست شبليءَ گل اُڇلائي ڪيس هنيو تہ هن ڪان رڙ نڪري وئي ان ڪري تہ هڪ ڄاڻو ۽ سمجهو ماڻهوءَ ننڍڙي ئي صحيح پر سزا تہ تجويز ڪئي، اُها ہين ڪان گهڻو ڏکوئيندڙ هئي.

ڳُلُو جهڙو گهر تهڙو ڳابن سان.

ڪنهن نڪمي ماڻهوءَ جي هئڻ يا نہ هئڻ سان ڪو بہ فرق نٿو پوي.

ڳوڏا سدائين پيٽ ڏانهن ورن.

ہين جي پيٽ ۾ پنهنجي مٽ مائٽ جو لاچار وڏيڪ ٿو پوي اهو مثبت تعصب ۽ ماڻهوءَ جو فطري لاڙو آهي.

مثال: "رَتُ دانگيءَ تي بہ وري" (ڳلقند 90)

ڳوڏي يا جوڏي؟

ڳوڏي = ڍڳو ڏاندُ.

جوڏي = پُٽ.

هيءَ ٽري پهاڪو آهي، ٽري ماڻهن جو گذران وسڪاري ڪانپوءِ پوکي راهيءَ تي هوندو آهي يا چوپائي مال تي. خوشحالي مال جي واپار يا پورهئي سان ايندي آهي يا پٽن جي ڪمائيءَ سان ايندي آهي.

ڳونگي ڳاريون ڏنيون پر دل ۾.

دل ئي دل ۾ ڏنل ڳارين جي ڪا بہ ثابتي نہ هوندي آهي *

ڳُونگن ڳايو ٻوڙن ٻُڌو.

ڳُونگو ڳائي نٿو سگهي ۽ ٻوڙو ٻڌي نٿو سگهي.

اڻ ٿيڻي ڳالهہ ڪرڻ يا لِڪ ڇپ ۾ ڪرڻ.

مثال: "انڌن وِهاڻ ۾ منڊا نچن، ٽُنڊا پائن ڦيريون." (ڳل شڪر 12)

ڳونگن جون ميچون ڳونگا سمجهن.

ميچون = اشارا.

ڳونگا اشارن ۾ ڳالهائيندا آهن ۽ انهن جا اشارا ۽ ڳالهيون بہ انهن جهڙا ڳونگا ئي بهتر سمجهي سگهن يا مائٽ.

مثال: "ڳونگن جون آچون مائٽ سمجهن." (ماڃر... 175)

ڳُونگو مينهن ٻوڙي.

جيڪو مينهن گجندو ۽ گُڙندو ناهي يا ذڪر جو مينهن گهڻو وسندو آهي ۽ گهڻو نقصان بہ ڏيندو آهي.

گِهہُ کيرَ مان نڪري، پر کير ۾ ملائي نہ سگهجي.

ڏهي، مَهي، مکڻ، لسي ۽ گِهہ کير مان ئي نڪرن ٿا پر هر ڪنهن جي خاصيت ڌار ٿئي ٿي، اُهي کير ۾ ملائي نٿا سگهجن. هر ماڻهو منفرد آهي، ڪو بہ ڪنهن جو بدل نٿو ٿي سگهي.

ڳ

ڳاتا پيا، ڪہ سُٽا؟

راڳُ ڳائڻ واري راڳيءَ کان راڳ جي سمجهڻ وارو پارکو پيلو آهي.

ڳاٽي پيا ميندي لاوڻ ڏي.

پنهنجو ڪمُ ڪيڻ لاءِ ٻئي جي تڪليف جي پرواهہ نہ ڪرڻ.

مثال: "لوڪ کي لوڪ جي، ٻوڙي کي ڪنن جي." (ماٽيلي...109)

---

* راڻي گوتم مضمون "تبديل ٿيندڙ ترجيحات ۽ چوڻيون" تماهي "ٽريپ سماچار"، جولاءِ سيپٽمبر 2005ع

ڳاڙي هڪلڻ دا مين پڙ هان، رڳو ميڪون جهل ٻهو.

ڳاڙي نارَ يا ڳهاٽي جو تختو جنهن تي ويهي نارَ ۾ جوٽيل اُٺ يا ڍڳي کي هڪليندا آهن.
پڙ = ماهر، چاٽو.
ڪم جي توتي ۾ ٻهاني بازماڻهوءَ لاءِ ائين چوندا آهن.

ڳالهه پلي، پر ڳجهارت ٻجي.

ڳجهارت پچڻ لاءِ جڏهن ڪو ماڻهو ڪو ڏکو هٽي ۾ نہ لڳي تڏهن ڳجهارت ڏيندڙ ائين چوندو آهي.

ڳالهه، تي ڪَناٽڻي.

ڳالهه کي مختصر ڪرڻ، معاملي جو نبيرو ڪرڻ.

ڳالهه ڳوٺ کان ٻاهر نہ ويندي.

ڪا ڳالهه جڏهن پيٽ جي ڪچي ۾ ڦاٽوڙي ڌُهل جهڙي ماڻهوءَ وٽ پهچي تڏهن توڪ مان چوندا آهن.

ڳالهه يا ڦَڪڙي؟

ڦَڪڙُ = جهيڙو.
ڦَڪڙي = ڪِر ڪِر ڪرڻ، پنبي ٻارڻ.
ڪو ماڻهو ننڍي ۾ معمولي ڳالهه کي اينگهائي وڏو ڪري تڏهن چوندا آهن.

ڳالهه چرچي کان چڙهيل آهي.

سنجيده ۾ ڳٽيءَ جوڳي ڳالهه هئڻ.

ڳالهه نہ ڳالهه جو مُنهن.

چڙوچڙ ۾ بي ترتيب ڳالهه سمجهه ۾ نہ ايندڙ معاملو.

ڳالهه نہ ماري ڳالهه جو مامرو تو ماري.

ڳالهه تہ ڪا نہ ٿي ماري پر ڳالهه جي پيٽ مان جيڪي مسئلا پيدا ٿا ٿين، انهن کي منهن ڏيڻ ڏکيو آهي.
مثال: "جيرو نہ ماري، جَرُ ماري." (ماجر... 172)

ڳالهه واهہ گروءَ کان چڙهيل آهي.

ڏسو ڏهاڪو "ڳالهه چرچي کان..."

ڳالهه ڪجي اللہَ لڳ، ڏُکو ڪٽجي پاءُ لڳ.

ڏُکو = لَٽِ لوڙهہ کهاڙي يا هٿيارُ.
جهيڙي جهڳي يا تڪرار ۾ پاءُ جو ساٿ ڏجي پر فيصلي ۾ شاهدي خدا ڪارڻ ڏجي.
مثال: "لَٽِ ڪٽجي، پاءُ پاران، شاهدي ڏجي، خدا ڪارڻ." (گل شڪر 115)

ڳالهه رنبي جي ڳن جهڙي.

رنبو = زمين کوٽڻ لاءِ لوهہ جي ٿلهي سيخ مان ٺهيل اوزار رنبي کي ڳن ٿيندو ئي ڪونهي.
بي بنياد ڳالهه جنهن جو مُنهن سِرُ ئي نہ هجي.

ڳائڻ ۾ روئڻ ڪنهن کي نٿو اچي؟

روئڻ نطري عمل آهي، ڳوڙهن جون ڳنڍيون دل سان ڳنڍيل هونديون آهن. پنهنجي مرضيءَ يا هٺي جي چوڻ تي روئي نہ سگهبو آهي پر ڪو ڏک رسندو آهي ۾ جيءَ کي جهپي ايندي آهي تہ اکيون پاڻ مرادو پاڻيءَ سان پرجي ايندون آهن. ائين هر ماڻهو پنهنجي منهن جهونگاريندو رهندو آهي.

ڳَيرَ ڦاٽي ڳيرو ڦاٽو، تون ڪيئن ٿاٽين وهيا؟
ياران آڪي، ڄُڻ پَڻ لاٿي، ميڏا روح بہ نہ رهيا.

ڳَير = ڳَپِ وارا مادي پکي، ننڍي عمر وارا پکي.
وهيو = پکيءَ جو نالو.
ڪو ضرورتمند ۾ بي سمجهہ ماڻهو پرائي مت تي هر ڪجي مصيبت ۾ ڦاسي تہ سمجهہ ۾ اچي ٿو پر ڪو سياڻو سيبتو ۾ سرند ماڻهو لالچ ۾ اچي ڪنهن اوجهڙ ۾ ڦاسي پوي تہ ائين چوندا آهن.

ڳچيءَ ۾ پٽڻُ، سمنڊُ ڪيئن تري؟

انيڪ مسئلن ۾ مونجهارن ۾ ڦاٿل ماڻهو مسئلن کي مڙسان مڙسي منهن نہ ڏيندو تہ آجاٺپ ڪيئن ماٺي سگهندو؟

ڳچيءَ ۾ ڪيڙو، وات ۾ ڳاهہ،
پيرين پوندي، آخوند ماءُ.

هيءَ تاريخي پهاڪو آهي، ارغون، ترخان ۾ خاص ڪري مغل دور ۾ ڏارين جي فوج سان وڙهندڙ سنڌي ويڙهاڪ قبيلن جي ڳوٺن تي فوج هلان

ڪري ڳوٺ تاراج ڪري، ماڻهو گرفتار ڪري ڪٺي وينڊي هئي، تڏهن قبيلن جا چڱا مڙس ۽ آخوند ڳچيءَ ۾ ڪپڙو ۽ وات ۾ گاهه وجهي ڳچيءَ ڳارانا ڪري معافيون وٺي گرفتار ٿيلن کي ڇڏائيندا هئا. اها سنڌن حڪمت عملي هوندي هئي.
ڪو ماڻهو پنهنجي ڪم لاءِ ڪنهن ڏاڍي ماڻهوءَ اڳيان نيچپٽو ڏيکاري راضي ڪرڻ لاءِ جتن ڪري تہ ائين چوندا آهن.

ڳُڙ ڳُڙ چوڻ سان، وات مِٺو نہ ٿيندو.

ڏسو "ڳُودنو ڦُودنو چوڻ سان......"
مثال: "ڏپ چرڻ سان بک ٽوروئي لهي" (ماجر.... 173)

ڳُڙ کاڌائين، ڳُڙ جي روغني نہ کاڌائين.

ٿوري بدنامي ۽ نقصان کان پاسو ڪرڻ ۽ وڏي بدنامي ۽ نقصان جي پرواهہ نہ ڪرڻ.

ڳُڙ مِٺو ئي مٺو، ليمون کٽو ئي کٽو.

جيئن مٺاڻ ڳُڙ جي خاصيت آهي ۽ کٽاڻ ليمي جي اها بدلجي نٿي سگهي، تيئن ماڻهو جو سڀاءُ بہ نٿو بدلجي، چڱو ماڻهو چڱو ۽ لُچ ماڻهو لُچ ئي رهندو.

ڳَنڍِ ۾ نهي ڪو نہ، زورُ سخاوت تي.

پنهنجي حيثيت کان وڌي ڪم ۾ هٿ وجهڻ.
مثال: "قَبر ۾ نهي ڪو نہ زورُ ختمن تي." (پهاڪن جي حڪمت 86)

ڳوليندي، خدا بہ ملي ٿو وڃي.

اٽل ارادي سان ۽ لاڳيتي جستجو سان مقصد ضرور حاصل ٿئي ٿو.
مثال: "سُڻ سُڻ انڌي، پاون راهہ" (گل شڪر 5)
ڏورين، سي ڏسن اگڻ عجيبن جا." (شاهہ)

ڳولڻ واري جا، ڪيئي مُنهن،
وڃڻ واري جو، هڪ ئي مُنهن.

رُسي وڃڻ وارو يا گم ٿيڻ وارو تہ هڪڙي ئي مُنهن سان ويندو پر ڳولڻ وارا تہ ڪيس هنڌين ماڳين پيا ڳوليندا آهن. ائين جيئن لِڪ لڪوٽي راند ۾ لِڪڻ وارو بار تہ هڪڙي ئي هنڌ لڪي ويهندو آهي، پر آڳ ڏيڻ وارو ٻار کيس هر هنڌ پيو ڳوليندو آهي.

ڳهٽو جهڙو ڳوٺ، تهڙو ڳَئن سان.

ڳهٽو = ماڻهوءَ جو نالو.
ڏسو پهاڪو: "ڳَلو جهڙو گهر...."

ڳُجهارتَ ڳُجهڙي، جنهن کي ڪن ناهي پُڇڙي.

جيئن ڳجهارت پرائو ڳُجهہ هوندي آهي، ان کي ڳولڻ ڏکيو آهي، تيئن ماڻهوءَ جي اندر جو ڦنجهہ لهڻ بہ ڏکيو هوندو آهي.
ڳُٿي ماڻهوءَ جي اندر جو ڳُجهہ هوندي آهي، جنهن جو ڪو بہ آٿو مٿو ۽ مُنهن سِرُ نہ هوندو آهي.

ڳجهہَ جي نظرَ ڏُونڊَ تي.

ڳجهہ مثل جانور جي ڳولائو هوندي آهي ان کي ٻي ڪنهن شئي جي گهرج نہ هوندي آهي.
جيڪو جنهن ڳالهہ جو گهُرجائو هوندو ان جي دل ۽ دماغ تي بہ اها ڳالهہ ڇانيل هوندي
مثال: "ٻليءَ کي، خواب ۾ ڇيڇڙا." (گلقند 43)
"ٻگهن مڇيءَ مِن، پارس پسن ڪينڪي." (شاهہ)

ڳُجهہ جو علم الله کي.

ڳِدرو مِٺو آهي يا ڦِڪو؟ انبُ مٺو آهي يا کٽو؟ وَنگو مٺو آهي يا ڪڙو؟ اهو ڳُجهہ آهي، جنهن جو علم الله کي آهي، بندي کي نہ آهي.
مثال: "وڏيون اکيون، الک کي." (گلقند 104)

ڳجهن جي پاراتين بہ ڪڏهن ڍور مئا.

ڍورَ = جانور، پالتو مالُ.
اندر جي ڪوتي ۽ اڻ سهائپ جي باهہ ۾ سڙندڙ ماڻهوءَ جي پاراتن ۽ ڪڏون ڪوتِہ سان ڪو بہ نقصان نٿو پهچي.

ڳَئي اگهاڙي، لال ڦيري.

عيبدار ماڻهو جيڪو پنهنجا عيب لڪائڻ بدران پڙها ڏئي ۽ وتي هر هڪ کي پنهنجا پرڪار ۽ عيب ٻڌائيندو اهڙي ماڻهوءَ کي ائين چوندا آهن.

ڳُئي تي ڳَنا چُوپي؟

اڻ ٿيڻي ڳالهہ اهو ماڻهو جيڪو سڌون ۾ خواهشون تہ ڪري پر انهن جي پورائي لاءِ ڪجهہ بہ نہ ڪري.

ڳُئي نہ هجئي ها تہ ولي هجين ها.

ڪو مٽ موڙهيو ۾ اڻجاڻ ماڻهو بيوقوفيءَ جهڙي اڳڪٿي ڪري تہ ٽوڪ مان چوندا آهن.

ڳُئي لَيي ڪا نہ، زورُ جلاب تي.

ڏسو: "ڳنڍ ۾ نهي ڪو نہ......."

ڳُئي سوڙهي، خيال وڏا.

حيثيت کان گهڻو مٿي ڏاڙون ۾ لباڙون هڻڻ.

ڳُئيءَ کي کهڙي خبر تہ دادوءَ ۾ ڏاڙو لڳو آهي؟

اڻ ڄاڻ ۾ بي سمجهہ ماڻهوءَ کي معاملي جي ڪارڻ ۾ سنگينيءَ جي ڪهڙي ڄاڻ ۾ سڌ؟

ڳُئيءَ جو سور، ڳُئيءَ ڏاري.

پنهنجو ڏکُ ۾ اهنجَ پاڻ تائين رکجي، واڪو ڪبو تہ ڪو واهر تہ ڪو نہ ڪندو رهندو گلارو ڪندو.

ڳُئيءَ ۾ ڏپ، هَٽَ ۾ رومالُ.

ڏسو: "اَنڊر لنگهڻ......"

مثال: "اندر ڪارو ڪانُ باهر ٻولي هنج جي" (شاهہ)

ڳُئيءَ ۾ چريو، الهڏنو ڪُنير.

ڪو ماڻهو چرياڻپ جهڙو اونڌو اُبتو ڪم ڪري تہ ان کي "ڳُئيءَ ۾ چريو" چوندا آهن.

ڳئون کي سڱن جو، پهلوان کي لڱن جو ۾ مائٽن کي آنڊن جو ڪهڙو بارُ؟

آنڊا = پيٽ ڄاوا، اولادُ

جيئن ڳئونءَ تي سڱ ۾ پهلوانن تي لڱ بارُ نہ هوندا آهن، تيئن ٻچا ماءُ پيءُ تي بارُ نہ هوندا آهن.

ڳئونُ جو ملهہ ڪٿجي کير سان نہ سونهن سان.

کير ڏيندڙ ڳئون يا مينهن جو ملهہ کير سان ڪٿيو ويندو آهي جيترو کير وڌيڪ ڏيندي اوترو ملهہ بہ وڌيڪ ٿيندس. ڪارج کان سواءِ سونهن ڪنهن بہ ڪم جي ناهي هوندي، ٻاهرئين ڏيک ويک بدران پاڻ ۾ جوهر پيدا ڪجي چو تہ ماڻُ ان تي ملندو آهي.

گهہ

گهاٽي پوئي ڪا!

گهاٽي= ننڍو گهاٽو جنهن ۾ سرنهن پيڙي تيل ڪڍندا آهن. مخدوم بلاول جي گهاٽي ۾ پيڙجڻ واري واقعي جي پس منظر ۾ عورتون ان واقعي جي اهڃاڻ ۾ ڪنهن کي پاراتو ڏيڻ لاءِ چونديون آهن.

گهٽ معنيٰ بي عزتي، شو معنيٰ تباهي.

ڏيک ويک ۾ گهٽتائي بي عزتي آهي، پر حد کان گهڻو ڏيکاءُ برباد ڪري ٿو ڇڏي.

گهٽ سوٽ بہ ڪا نہ ٿيندي.

سُوٽ = انچ جو ڏهون حصو.

ڪنهن بہ ڪمَ ۾ ذرو بہ ڪسرُ نہ ڇڏڻ.

گهَٽيل خرچُ وڌي سگهي ٿو، پر وڌيل خرچ نٿو گهٽجي سگهي.

خرچ وڌائڻ سولو آهي، پر وڌيل خرچ کي گهٽ ڪرڻ ڏاڍو ڏکيو آهي.

گهيٽي جو پُڇ وڏو تہ بہ پنهنجي ڳُئي ڍَڪيندو.

ڪنهن وٽ جهجهو مال اسباب ۾ اڻ مئي دولت هوندي تہ اها ان لاءِ هوندي، ان مان ٻئي کي ڪهڙو فائدو ٿيندو؟

گهر آئي ڪُتي کي بہ ڪو نٿو لوڌي.

لوڌڻ = بيعزت ڪري ٻاهر ڪڍڻ.

ڏسو: "تڏي آئي کي....."

گهر آٽو شيشي ۾ ٻاهر لڱڙي لاٽ.

لاٽَ = ڪوڙُ ٻٽاڪَ، ڏاڙُ.

ڏسو: "ٻاهر خان بهادر..."

مثال: "گهر ۾ داڻو نہ ليي، امان وڃي آ پنبڻ پينهڻَ." (ماٽيلي .... 109)

گهر اڳيان ٻير نه پوکجي.

گهر اڳيان ٻير جو وڻ هوندو ته ٻار ٻچو ٻير ۾ پٿر يا چاڪ ضرور هڻندو ۽ ان تان جهيڙي جو امڪان رهندو ۽ گهر اڳيان ٻارن جي ڪينس به رهندي.

مثال: "دشمن نه هجئي، ته گهر ۾ ٻير پوکِ." (اترادي پهاڪا 78)

گهُر انهيءَ کان گهُر، جيڪو ڏئي نه پڇاري.

اُن مالڪ کان گهُرجي، جيڪو ڏئي به ٿو ته ڏيڻ کان پوءِ ٿورو جتائي به نٿو. انسان کان گهربو ته اهو ڏئي پوءِ ڳالهه ڳالهه تي احسان پيو ڳڻائيندو.

مثال: "جو ڏيهاڙي ٿو ڏئي، مڱ تنهين کان مڱڻا." (شاهه)

گهرُ ٻاري ٽيو نالو ڪڍائڻو.

ڏسو: "هٿ ڪُتائي..."

مثال: "گهر ٻاريو ڏياري نه ڪجي." (گلقند 54)

"ڪيڏي ڪاڍارا، ڏئي اُڏارا." (گل شڪر 181)

گهرُ ٻار جو پهريون اسڪول ۽ اسڪول ٻار جو ٻيو گهر آهي.

گهر ۾ ماءُ ٻارجي ابتدائي تربيت ڪري ڪيس ڳالهائڻ سيکاري ٿي ۽ اسڪول ۾ ٻار جي ذهني ۽ فڪري واڌ ويجهه ٿئي ٿي.

گهرُ ته زال نه ته مڙوئي ڪوڙ.

گهرُ آهي ئي زال جي سگهڙاپ سان. زال سيبتي ۽ سمجهه واري آهي ته گهر جنت جهڙو لڳندو پر زال ڪُلڇڻي آهي ته گهر دوزخ جهڙو لڳندو.

مثال: زالَ چڱي چال، پلي پاڙئي مُڙسَ کان." (ننڍڙي روپ... 16)

گهُر ته گهُرئين!

پاڻڻُ گهرڻُ آهي، پاڻڻ گهرڻ وٽان. ڪنهن کي عزت مان ۽ پيار ڏئي پاڻئبو گهُربو ته اڳلو به موٽ ۾جيءَ ۾ جايون ڏيندو.

مثال: "گابي وانگر، چِتِ ته چَتيانءِ" (گل شڪر 194)

"گهُر ته گهُرجين تون، مُند مِڙئي مِينهن جي." (شاهه)

گهُر کي سَرڳُ يا نرڳ بڻائڻ، استريءَ جي وس آهي.

سرڳ = بهشت

نرڳ = دوزخ

استري = عورت، زال.

ڏسو: "گهر ته زال...."

گهُرين تون متان، ڏيندس آءٌ ڪو نه خدا ڪندو سيڪي ٽيندءِ.

بي فيض مرچوڙ ۽ بي مهابو ماڻهو جنهن مان مهل ۾ ڪم اچڻ جي اميد رکڻ به اجائي هجي.

گهُري ٿي اُهو جيڪو نه گهُري.

ڪنهن کان اڌارا پئسا وٺجن ۽ اُهو مُروت ۾ نه گهري ته ان کي اڻ گهريا ۽ گهرڻ کان اڳ موٽائي ڏجن.

گهر جي پيڙ کي تيل جي ڪُني ته ڪانه ڪارائبي؟

ماڻهو جيترو ويجهو رهندو ان جو اوترو ئي قدر گهٽ ٿيندو. پوءِ اهو مُرشد ئي ڇو نه هُجي.

مثال: "گهر جو پيرُ، چُلهه جو مارنگ" (گل شڪر 203)

گهر جو ٻائو ٻيلَ برابر." (ننڍڙي روپ... 24)

گهَر جي ڪُنڊُ ڪِرڪِرڪري، چوريءَ جو ڳِڙُ به مِٺو.

پنهنجي يا سولائيءَ سان ملڻ واري شئي جو قدر نه ٿيندو پر پرائي گهٽ ۽ غير معياري شئي به وڻندي آهي.

گهَر جي جَنڊڙي واري واري سان.

جنڊڙي = اٽي پيهڻ جو جنڊُ

اڄ به ڪٿي ڪٿي ٻهراڙين ۾ عورتون اَسرُ جو اُٿي جنڊ تي اٽو پيهنديون آهن. گهر جون عورتون واري واري سان جنڊ تي اٽو پيهنديون آهن.

مثال: "جنڊ به وارَ ٻُٽِ به وارِ." (گلقند 66)

گهر ۾ نهي ڪو نه، ڪُڪڙُ سنئين ڳاٽ.

گهَر ۾ اهو اَنُ جو داڻو نه آهي، جو گهر جو ڪڪڙُ ڪٽي چُڳي سگهي. مفلسي ۽ غربت.

گهر ۾ زال آهي پر ٻُٽَ.

ڏسو: "گهرُ ته زالَ....."

مثال: "زال ته سهڻو گهر نه ته آهي ٻَر جو ٻڙ." (اترادي پهاڪا 47)

گھر ۾ ڪِينَ تہ بہ گھوڙي تي زينَ.
زِينَ = گھوڙي جا سنجَ، چمڙي جو هَنو.
ڏسو: "ٻاهر خان بهادر......"
مثال: "گھر ۾ ڪلا بجا، ٻاهر شير بهادر بلي." (ڀهاڪن جي حڪمت 91)

گَھر مَري تہ مائٽَ پِنِينس.
ڪنهن ماڻهوءَ کان سخت ٻُچان ۾ بيزاري هجي تہ ائين چوندا آهن.

گھَرُ سريو تہ گھوريو، ڪُتا تہ مُئا.
ٿوري فائدي لاءِ گھڻي نقصان جي پرواهہ نہ ڪرڻ.

گھَرَ واري جو هڪڙو گھَرُ، ٻي گھر جا سئو گھر.
ٻي گھر ۾ گھمندڙ ڦرندڙ ماڻهوءَ جو گھر گھاٽ نہ هوندو آهي. ڪڏهن ڪٿي تہ ڪڏهن ڪٿي جتي پئي اُتي وِهائي.

گھرئي تہ موتَ بہ ڪو نہ ٿو ملي.
موتَ جو وقت مقرر آهي، خواهش ڪرڻ يا گھرڻ سان موت نہ ايندو آهي.

گُھٽي گُمائي ونجي، ڏھٽي ڏھائي ونجي، نڪر ونجي تہ بہ نوڪي وڃائي ونجي.
ڪا بہ شئي ڏسي و ٿسي ونجي، مينهن، ڍڳي، ٻڪري يا ڪو بہ مال ونجي تہ ڏُهي ۾ گھمائي ڦيرائي ڏسي وائسي ونجي. ايتري قدر جو نڪر ونجي تہ بہ نوڪي وڃائي پوءِ ونجي تہ ڀڳل نہ هُجي.
مثال: "نڪر ونجي، نڪي نوڪي." (گلقند 49)

گھوٽَ چڙهيو گھوڙي، ناسَ پِتو ٻوڙي.
وڏي چمار جو ماڻهو دولت جي زور تي يا ڏوهتي پوٽي يا ڏيءَ جو سگ ڏئي بدي تي نئين نندي چوڪريءَ سان پرڻو ڪري تہ ائين چوندا آهن.

گھوڙون ٿا گھورين، پر پلئہ جهلين ڪين ڪي.
ڏيکاءُ واري پنهنجائپ ڪرڻ وارا تہ ڪوڙ آهن پر ڏکئي وقت ۾ سهارو ڏيڻ وارو ڪو بہ نہ آهي.

گھوڙا ٻاري توبھہ زاري.
گھوڙا ٻاري شهر لاءِ هيءَ چوڻي مشهور آهي.

گھوڙا ڙي گھوڙا!
هيءَ تاريخي چوڻي آهي جيڪا اڄ بہ ڪنهن نہ ڪنهن ظلم ۽ انياءَ تي سنڌ جي ماڻهن واتان بي اختيار نڪري ويندي آهي. سنڌ تي مدد خان پناڻ سميت ڌاريان ڦورو ۽ حملي آور هلان ڪري ڦرلٽ ڪندا هئا ۽ ڳوٺن کي ساڙ ٻار ڪري تباهہ ڪري ڇڏيندا هئا. سنڌ جا ماڻهو جڏهن ڌارئين لشڪر کي پري کان ايندي ڏسندا هئا تہ ٻين کي جاڻ ڏئي هوشيار ڪرڻ لاءِ واڪا ڪري ائين چوندا هئا.

گھوڙا ڙي گھوڙا چو؟
چي، هونهين.
هُونهين = ائين ئي، بنا ڪارڻ، هرو ڀرو.
ڪوڙو ماڻهو جيڪو اجائي واويلا ڪري ٻين ۾ ڊپ ۽ ڏهڪاءُ پکيڙي ۽ پڇڻ تي ڏند ٽيڙي چوي تہ "مون تہ ائين ئي پئي چيو."
مثال: "جهنگ ۾ مينهون ڪِلن ۾ وڃون، چي، "ڏايون ڙي ڏايون!" (ڀهاڪن جي حڪمت 33)

گھوڙي کي نہ ڏسجي پر گھوڙي جي سوار کي ڏسجي.
گھوڙي جي سِکيا ۽ تياريءَ جي پرک گھوڙي جي سوار مان ٿيندي آهي.
مثال: "ڪتا تو نہ منهن، تنهنجي ڌڻيءَ جي مُنهن." (گلقند 33)

گھوڙي جو ٻچُ وڏو تہ بہ پنهنجون مکيون هَڪليندو.
ڏ سو: "گھيتي جو ٻچ...."

گھڻي باغباني خوشحاليءَ جي نشاني.
زراعت ۾ ميوات جا باغ پوکڻ نہ رڳو نفعو ڏيندڙ آهي پر آب هوا برساتن ۽ وڻندڙ موسم جو ڪارڻ بہ بڻجن ٿا.

گهٽي مان ڇا کائبو؟

کاڌي ۾ طعام پلي ڪيترا به هجن پر پيٽ ۾ اوترو ئي کاڄي سگهندو، جيترو پيٽ ۾ گنجائش هوندي

گهٽي مان گهٽو توري مان تورو.

حيثيت آهر ٻين جي مدد ڪجي.

گهٽيون گهرجون انسان کي ڏکي ڪن ٿيون.

وَڏيل ضرورتون خرچ کي وڌائين ٿيون، ان ڪري ماڻهو پريشانين ۾ وڪوڙجي ٿو وڃي.

گهٽن ۾ پنهنجو مُنهن به نٿو وٽي.

گهٽين شين مان چونڊ ڪرڻ ڏکي هوندي آهي خريداري ڪرڻ مهل دڪاندار جڏهن ڪنهن وکر جا گهڻا قسم آڏو رکندو آهي تہ انهن مان ڪنهن هڪ جي چونڊ ڪرڻ ۾ ڏکيائي ٿيندي آهي.

گهٽو کاڌو، وهڻ برابر.

ضرورت کان وڌيڪ ۽ گهڻو کاڌو کائڻ سان معدي ۽ هاضمي جي نظام ۾ خرابي پيدا ٿئي ٿي.

گهٽو خَير!

هيءَ چوڻي سنڌ ۾ "انشاءَ الله". جي معنيٰ ۾ ڪم اچي ٿي ڪو ماڻهو چوي تہ سياڻي هيءَ ڪم ڪرڻو آهي تہ اڳلو جواب ۾ چوندو آهي تہ "گهڻو خير"!

گهٽُو عقلُ گهر جو گهاتو.

ضرورت کان وڌيڪ سياڻپ ڏيکارڻ سان فائدي بدران نقصان ٿئي ٿو.

مثال: "گهڻو مال، گهڻو وبال." (گلقند 77)

گهٽو نفعو مُورَ جو وڃانُ.

وڃاڻ = زيان، نقصان.

واپار ۾ گهڻي لالچ فائدو ڏيڻ بدران واپار کي ڌڪ رسائي ٿي

ل

لاڙو پلي ۾، لاءُ نہ ساءُ.

لاڙو پلو= سنڌوءَ مان سمنڊ ڏانهن موٽ ڪائيندڙ پلو.

پلو سمنڊ مان نڪري درياهہ ۾ اوپارو ترندو پاڻي لهڻ تي پوءِ موٽ ڪائيندو آهي.

لاڙو پلي ۾ اهو سوادُ نہ هوندو آهي.

لانئين سان پَلي، پلي سان لانئين.

لانئون = لڳو سونهن ۾ گهٽ.

ڏي وٹُ جي مٽي مائٽيءَ ۾ ڪسا ۽ لانوان سڱ بہ اڳهامي ويندا آهن.

لالُ، لِڏ ۾ ئي لِڪان رهجي ويو.

ڪنهن ماڻهوءَ جي سچائي، خلوص، ڏاهپ ۽ گڻن جي پرک نہ ڪرڻ بي قدري ڪرڻ.

لالچيءَ کان، لعنتي پلو.

لالچي ماڻهوءَ مان چڱائي نہ ٿيندي، ان کان لعنتي ماڻهو چڱو آهي.

مثال: "لالچ ڪتن سان گڏ کارائي" (پهاڪن جي پيڙهہ 83)

لالوءَ پيري، چوڙي چڏيم.

ڪنهن رنڙ زالَ جي عادت هئي تہ زالن جي ڪچهريءَ ۾ ڪنهن ڪپڙي لتي، سون يا سهنجن جي ڳالهہ نڪرندي هئي، تہ نهہ پهہ ورائيندي هئي، تہ اها تہ مون لالوءَ (مڙس) پيري چوڙي چڏي آهي.

چوڙڻ = پائڻ، استعمال ڪرڻ.

احساس ڪمتري ۾ مبتلا ماڻهو جيڪو پاڻ کي اجايو ڦنڊائيندو آهي.

لاهوتي لڏي ويا، ڪاري ڪُتي چڏي ويا.

سچڻ ۽ هڏ ڏوکي ماڻهوءَ جي اکين ہوٽڻ کان پوءِ پونين ۾ اها خوشبوءِ لڃڻ نہ هجي تہ ائين چوندا آهن.

مثال: "ناناٽا لڏي ويا، ڪاري ڪُتِي چڏي ويا." (پهاڪن جي حڪمت 96)

لائي تہ چُني، رهندو ڏاتي بہ وڃائي.

لائي = اُجرت تي ڪٽڪ جي پوک جي لُٽائي ۽ ڪٽائي.

ڪمائي تہ ڪمائيءَ جي ماڳ رهندو گهر جو گهاتو پئجي ويو. مثال: "ڏاڻ هلي مڙدا ڪيڻ، مڙدن ڪپڙا بہ لاهي ورتس." (گل شڪر 126)

لبي لوٽڪ ڪا نہ، زور مريڙي تي.

لوٽڪ = گاهہ ائن جو چارو ڏت، ياجي جو هڪ قسم.

مريڙو= خاص ڏُتَ جنهن جي ياجي سوادي ٿيندي آهي

پنهنجي حيثيت کان وڌيڪ ڏيڻ جي خواهش ڪرڻ.
مثال: "لين لوڻ ڪڻا نہ منهنجو نالو سون پائي." (گلقند 109)

لَٽ بہ ڏيکارجي، چَٽ بہ ڏيکارجي.
چَٽ= ٽڪر جو ٽانءُ، جنهن ۾ پالتو ڪتي کي کاڌو ۽ پاڻي ڏيندا آهن.
ٻار ۽ اولاد کي پيارءُ بہ ڏجي پر ڪجهہ اک بہ ڏيکارجي.
پالتو ڪتو هجي يا ٻيو ڪو پالتو جانور ڏٽيءُ جي دٻ ۾ هوندو تہ ضابطي ۾ رهندو نہ تہ گهر جا ٿانءُ وڃائيندو ۽ لُنڊو تي زيان ڪندو.
مثال: "جيڪا ڏڏي سا نہ مڙي، سا ريب ميڙجي." (ماجر.... 112)

لَٺ ڪٺڻ سُنت آهي.
اڳ، جهنگ جا لنگهہ ۽ پنڌ هوندا هئا. جهنگ ۾ نانگ بلائون ۽ جانور بہ هوندا هئا. ان ڪري سفر يا پنڌ ۾ هٿ ۾ لٺ کڻڻ ضروري هوندو هو. اها سُنت بہ آهي.

لَٺ هڻڻ سان پاڻي ڌار تہ ڪو نہ ٿيندو؟
ويجهن رشتن ۾ وقتي گهٽ وڌائي ۽ رنج روساما تہ ٿي سگهن ٿا، پر رت جا رشتا ٽُٽي يا ڇڃي نہ سگهندا آهن.
مثال:"پنهنجا، وري بہ پنهنجا آهن." (سنڌي پهاڪا 50)

لَتي لاباري، ڪُڄڙ ٻڌل ڪانبو.
ڪانبو= ڪپڙي جي جهولي، جيڪا عورتون پُٽن سان ٻڌي ڏُٿُ ۽ ٻاڃيون پٽينديون ۽ ڦُٽيون چونڊينديون آهن.
ڪانبو لاباري کان اڳ ٻڌبو آهي پوءِ ٻڌڻ بيوقوفي آهي
ڏسو: "نياڳي ٻار ڪي...."

لڳي تہ لکَ جي، نہ تہ ڪَکَ جي.
ڪا معمولي شئي جيڪا ڪنهن ڪم ۾ اچي يا ڀاڳءِ پوي تہ قيمتي چئبي. پر ڪا شئي جنهن بہ ڪم ۾ نہ اچي، تہ اڪارج چئبي.
پريت ٻنهي پاسن کان آهي، تہ سون تي ميڻ آهي، پر هڪ طرفي آهي تہ ماڻهو ڪک جو بہ نٿو رهي.

مثال: "لڳي تہ لک هزار، ٽٽي تہ ٽڪو بہ نہ لهي." (حمل فقير)

لڳي دَمُ، تہ مِٽجي غَمُ.
وزم جي موالين جو گفتو موالين جو خيال آهي تہ جيستائين نشي جا خمار ۽ سُرور رهن ٿا، ڳڻتيون پري رهن ٿيون.

لڳي مَڪَ موليءَ کي، پيروءَ ڏاهيا پيرَ.
ڏسو: "دب ڏي دانگيءَ واري..."

لڳي هودئي تہ کَلِ پوئي، نہ تہ پُڇ لڳيان واليان ڪنون. أ
جن جي مٿان گذري ٿي، ان ڪرب ۽ پيڙا جي پوڳنا جو احساس بہ انهن کي ئي هوندو ٻين کي ڪهڙي ڄاڻ هوندي؟
مثال: "دل دي تضا دل ڄاڻي، ڪيا ڄاڻي قاضي؟" (پهاڪن جي حڪمت 78)

لڳٽي ٻيڙي، سرُ وڃائي.
لڳٽي ٻيڙي = جتي اچي اُتي ڳالهين ۾ ٻيهي رهڻ، ٿوري پاڻيءَ ۾ ٻيڙيءَ جو ترو لڳڻ. هر ڪنهن سان نينهن جا پيچ لڙائڻ. ڳالهين جو ڳهيرُ ۽ هر ڪنهن سان نيهن جا پيچ اٽڪائڻ وارو ماڻهو سر وڃائيندو آهي.

لڳيءَ تي لعنت آهي.
لڳي = عشق ٿيڻ، نينهن جي ناوڪ لڳڻ.
عشق ۾ ورتل ماڻهو پنهنجي وَسَ ۾ نہ هوندو آهي، اکين اڳيان عشق جا ترورا اچي ويندا اٿس ۽ ٻيو ڪجهہ بہ ڏسڻ ۾ نہ ايندو اٿس.

لَکُ بنديءَ تي، ٻي سيِ اوڌر.
کُتل ماڻهو واپار ۾ موڪائي سجو ٿيل واپاري.

لکَ تي ڏيئو، پيو ٻري.
مثال: کُتو واٽيو بنديون ساري (گل شڪر 186)
اڳ پئسو گهٽ هو لکن ۾ ڪو ورلي اهڙو واپاري يا سيٺيو هوندو هو. جنهن کي لک روپيا هوندا هئا.

جنهن وٽ لک روپيا ٿيندا هئا تہ لک تي ڏيئو ٻاري لکاپتي ٿيڻ جو اعلان ڪندو هو يا لک روپين جي ڍنگلن سڪن جي پريءَ تي ويهي مٿو ڌوئندو هو.

لکَ تي، مٿو ڌويو وتي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

لکي عيسيٰ، پڙهي موسيٰ.

آڏي اُبتي ءِ اڌ اکري لِکت، جيڪا پڙهڻ ۾ نہ اچي.

لکيو منجهہ ازل، ڪيرُ وجهي جَهلَ؟

ٿيڻيءَ کي ڪير بہ ٽاري نٿو سگهي. جيڪو نصيب ۾ لکيل آهي، اهو ئي ٿيندو.

مثال: "لکئي منجهان لک، نکو لاهي نکو پائي." (گلقند 118)

"هيءَ ڪميڻي ڪير، جا امر کي آڏو ٿئي؟" (شاهه)

لِکيو، لوهي ڪوٽَ پچي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "لِکيو پري، ٽري نہ" (پهاڪن جي حڪمت 92)

"هيءَ ڪميڻي ڪير، جا امر کي آڏو ٿئي؟" (شاهه)

لِکئي جا ليکَ آهن.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "لکيو جو نراڙ سو انگ ڪيائي نہ ٽئي." (شاهه)

لَڏَ بہ ڏي، لڏيندڙ بہ ڏي،
اهو بہ ڏي، جو توڙ پڄائي.

لَڏَ - سامانُ، بورو پري

ڏسو پهاڪو "پتڪو تہ ڏنئي..."

سموري جو سمورو ہئي تي پاڙڻ وارو ماڻهو.

لَڏي ويا، پر پونين کي اڏي ويا.

ٻَڪا ماڻهو جيڪي پنهنجي تن کي ٿسيا ڏئي، ساري جمار ميڙي گڏ ڪري، پونيرن لاءِ ملڪيت ڇڏي مري ٿا وڃن.

لڏي ويا، ڇڏي ويا، ڏَنُ ڏنارَ،
نڪا ٻيڪ ٻڪر جي، نڪا تَڙُ تنوار.

ڪو ماڻهو ساري جمار هڻ هٽان ڪري اولاد لاءِ مال متاع ۽ ڏنُ دولت ڇڏي وڃي ٿو پر پويان مائٽ ۽ پگهر پورهئي جي ميڙا چونڊيءَ کي لوڪي اڏائي ٿا ڇڏين.

لِڏ منجهان لعلُ، پرور ڪٿي پيدا ڪيو.

ٻُچڙي، ٻُري ۽ لُچي ماڻهوءَ جي گهر ۾ نيڪ ۽ چڱي ماڻهوءَ جو پيدا ٿيڻ.

مثال: "جن کي مُنهن ۾ مٽيا، سي پاڻي ٿيندا پڌرا." (گلقند 21)

لَڏون چوڻ سان، واتُ مِٺو نہ ٿيندو.

ڏسو چوڻي "ماکِ پيئڻ سان...."

لَڏو ئي لَٺ تي.

اڳ فقيرُ سيلاني ۽ گهمڻ ڦرڻ وارا ماڻهو سفر ۾ ڪپڙن جو وڳو ۽ هلڪو ڦلڪو سامان ڪپڙي جي هڙَ ۾ ٻڌي هَڙ کي وري لٺ جي سِري سان ٻڌي ڪلهي تي رکي هلندا هئا.

مثال: "ميان جي مَڏِي، بہ ڏنڊڻ، ٽين ٽڏي" (گل شڪر 230)

لَنگرُ گهٽ وَڌِ، ڪچهري جامَ.

لنگرُ - خيرات، دان، کاڌو جامُ.

پيارن ۽ قرب وارن سان ملڻ جي سِڪ سچي هجي تہ کاڌو پيتو ڪا معنيٰ نٿو رکي، پر رُکو سُکو کائي ڪچهريءَ مان دِءَ ڪري سِڪَ لاهي سگهجي ٿي.

لُنڊيون پيون لاڏُ ڪن.
سَتيون سيتائين.

لُنڊي= ڪِني عورت.

لاڏ= البيلايون، ماٽا، نخرا.

سَتي - سَتر واري، نيڪ عورت. سچي جمار ڪنواري رهڻ واري

سيتائڻ= سيءَ ۾ ڏڪڻ، اڪيلو گذارو.

ڏسو پهاڪو: "روپُ سِڪي...."

لنڊن ۾ لنگور ڪي، گولا گهاءَ ڪندا.

انگريزن خلاف حُر هلچل جي پس منظر ۾ شاعريءَ جي سِٽَ آهي جيڪا ان دور ۾ چوٽي ٻڌجي وئي هئي.

لنگهہ تي، گاهہ نہ ڦٽي.

پيچري يا چاري واري زمين جنهن تي ماڻهن جي اچ وڃ گهڻي هوندي آهي، ان زمين تي گاهہ يا ڪو سلو نہ ڦٽندو آهي.

مفاد پرست، ڦرچوٽ ۽ بي فيض ماڻهوءَ مان مهل يا چڱائي ٿيڻي ئي ڪانهي.

لنگهو پڇي ڪڏ ڪان، ساڱي ڪڏ مُنهن.

لنگهو = مڱڻهار ميراثي.

ڏسو پهاڪو: "حجامِ چڙي ماڪيءَ ڪان..."

لنگهڻُ، شل ڪتو بہ نہ سُمهي.

لنگهڻ = ٻنا ڪاڏي ٻک تي.

ٻک بڇڙي آهي، ماڻهپي مان ڪڍي سوچڻ سمجهڻ جي صلاحيت وڃائي ٿي ڇڏي، انسان تہ ڇا؟ ڪو جانور بہ شل بک تي نہ هجي.

لَسٽ گَري يا ڏوُ گري.

ہ ڪوهي مري سنڌ جي ڪنهن شهر ۾ گهمڻ آيا ۽ بازار ۾ ڪٽل جي گاڏي تي بيهي ڪٽل جو اگهہ پڇيائون. گاڏي وارن ٻڌاين تہ سٺي ڪٽل پنج روپيا پاءُ آهي ۽ هلڪي ڪٽل ڏهہ روپيا سيرُ. ان تي هڪڙي همراهہ ٻئي ڏانهن ڏسي ائين چيو... يعني ڏيءُ ڪرڻ لاءِ ڏهين روپئي سير واري ڪٽل وٺون يا سواد ۽ ذائقي لاءِ پنجين روپئي پاءُ واري؟

لشڪر ٻنان سلطانُ، مهمان ٻنا خان، ٻنيءَ ٻنا نانُ سَڪٽو لڏو ليکيو آهي.

لشڪر ۽ رعيت گڏ نہ هجي، تہ سلطاني ڪهڙي؟ ڪو خانُ سڏائي ۽ وٽس ڪو مهمان لڙي نہ اچي، تہ اها خاني ڪهڙي؟ ساڳيءَ ريت جنهن هاريءَ وٽ آنُ تہ هجي، پر کيڙڻ لاءِ ٻني نہ هجي تہ اهو هاري بہ نڪمو ليکيو ويندو.

لوپُ، وياج وانگر وڌي ٿو.

لوپُ، اهڙي بيماري آهي، جو ڪنهن کي لڳي وڃي، تہ اها جيئن پوءِ تيئن پئي وڌندي ان ماڻهوءَ جو پيٽ ڀربو ئي ڪونهي، گهڻي جي حرص ۾ هٿ پير هڻي مري ويندو آهي.

لوٽو، انگوڇو ڳهہ.

ڳهہ = گِروي

مُفلسي ۽ اٿهوند ۾ گهر جا ٿپڙ بہ تين وال ٿي وڃڻ، هٿ جي سوڙهہ ۽ تنگيءَ واري حالتِ.

لوٽي ڪان اُپنگُ ڳَرو.

اُپنگُ = سَرن مان وٺيل نوڙُ يا رسو جنهن سان نارَ جي لوٽن کي ٻڌندا آهن.

ڏسو پهاڪو: "اوٺنيهہ اُپتہ..."

مثال: "لوٽي ڪان ڀهڳڻ ڳرو" (ماجر... 182)

لوچين سي لَهِن.

لوچڻ = ڳولا ڪرڻ، هٿ پير هڻڻ.

محنت ڪرڻ.

لهڻ = ڳولي لهڻ، پائڻ، ڪٽڻ.

جيڪي محنت ۽ ڳولا ڦولا ڪن ٿا، اُهي ئي اڻ ورچ انسان ڪاميابيون ماڻين ٿا.

مثال: "لوچ تہ لهين لال کي ڏور تہ پوئي ڏسُ" (گلقند 24)

"ڏورڻ منجهان ڏسُ ملندئي هوتَ پنهونءَ جو" (شاهہ)

لُوسڻُ، ٻٽُ چِتالوءَ جو.

چِتالو = (1) گاهہ جو قسم.

(2) ووٽن جي فصل ۾ گاهہ لاءِ چِتيل جوئر جو ٻجُ.

ڏسو پهاڪو: "جهڙيون پنج ويهون..."

مثال: "جهڙا ساڏا بہ تهڙا اڏائي." (گلقند 74)

لوهہ کي لُوهہ، ڪُتيندو آهي.

ڏسو پهاڪو: "زهر کي زهر..."

لوهَر جي گهر نِڦٽي سڃي نہ هوندي.

نِڦٽي = ٽن ڪنڊن واري لوهہ جي ڪُريي جنهن سان تئي تي پچڻ واري مانيءَ کي اٿلائبو آهي.

ڏسو پهاڪو: "ٺاٺاري جي گهر..."

لوڪان آکيان مجنون ڪون، تيڏي ليلا رنگ دي ڪالي، مجنون آکيا لوڪان ڪون، تُسان ڪون اک نهين ڏيکڻ والي.

حُسن، ماڻهوءَ ۾ نه پر ڏسڻ واري جي اک ۾ هوندو آهي سونهن اها ئي آهي، جيڪا ماڻهوءَ جي اک کي وڻي.
مثال: "لوڪان نحو صرف، من مطالع شُپرينءَ. (شاهه)

لوڪُ ته آهي ٻوڪُ.

ٻوڪُ = واتَ جو چُڙيل، وڏي واڪي ڳالهائڻ وارو.
ڳالهه وائکي ٿئي ٿي ته ماڻهن جي ڪچهرين جو موضوع بڻجي ٿي وڃي. وات جا چُڙيل ۾ گلا خور ماڻهو ڳالهه کي ڳالهوڙو بڻائي ٿا ڇڏين.
مثال: کُوهن جا واتَ بند ٿين، ماڻهن جا وات بند نه ٿين. (ٻهاڪن جي حڪمت 90)

لوڪَ پسند پائجي، دل پسند کائجي.

زماني جي رواج ۾ لوڪاڻي پسند مطابق پهرجي پر کائجي پنهنجي پسند ۾ مرضيءَ مطابق.

لوڪُ مُنهن موڪُ.

موڪ = وات جو چُڙيل، هيناهين زمين ۾ وهندڙ پاڻي، گهٽو.
ڏسو ٻهاڪو: "لوڪ ته آهي ٻوڪُ."
مثال: درياهن جا منهن به ڪنهن بند ڪيا آهن؟ (ماڻيلي..... 106)

لوڪَ ليکي چري ڪَري، مڙس ليکي حُورَ، جٽي ڏنائينس پنڙا ته لهي ويس سُورَ.

پنهنجائپ ۾ ڌاريائپ جي نظر ۾ فرق ٿو ٿئي. هڪ ماڻهو جيڪو ٻين جي نظر ۾ چريو ڪريو آهي سو پنهنجن جي نظر ۾ سنئون سالم ۾ ڪاراڻتو آهي.

لوڪَ لَڏَنَ تي، چَري اَڏَنَ تي.

چرين جا ڪهڙا چِٽَ؟ چريو ماڻهو اهو ئي ڪندو جيڪو هن جي دماغ ۾ آيو. ان جي غلط يا صحيح جي پرواهه نه ڪندو آهي.
ڪو ماڻهو جَهلڻ ۾ روڪڻ باوجود ضد تي ڪو ڪم ڪري تڏهن ائين چوندا آهن.

مثال: "ڏيهه ڪري ڏياري ته هرچند ڪري هولي." (سنڌي ٻهاڪا 117)

لَئيءَ مان لٺِ پجي، لَئيار تيو وتي.

لئي = لَئي وڻ جو قسم.
لئيار = لٺ وارو چگو مڙس.
پوءِ ڏائو ماڻهو جيڪو حيثيت کان وڏي ڏِک ڏئي.

م

ماتا پِتا گُرو حڪيم ۽ راجا جو چيو، ڪڏهن به نه موٽائجي.

متا پتا= ماءُ پيءُ.
ماءُ پيءُ جو چيو موٽائبو ته نافرمان سڏبو. مرشد اڳواڻ يا چگي جو چوڻ موٽائبو ته بداخلاق ۾ نٺود سڏبو حڪيم جو چوڻ نه ڪبو ته صحت کي هاڃو رسندو ۾ وقت جي حاڪم جي چوڻ کي پُٺي ڏبي ته باغي سڏبو ۾ ڪاٺ ۾ پوندو.

ماٺِ جهڙي مِٺائي ڪانهي.

ماٺِ ۾ وڏي حڪمت رکيل آهي ڳالهائي پاڻ کي وائکو ڪرڻ کان ماٺ رهڻ چگو آهي.
مثال: "ماٺِ ڏاڍي مٺي آهي." (ٻهاڪن جي پيڙهه 30)

ماکي نه ڏسي وَڻُ، عورت نه ڏسي مردُ.

ماکي، مانارو ناهيندي آهي ته وڻ جي سُوڪ نه ڪندي آهي. ائين عورت جڏهن خراب ٿيندي آهي ته مرد جي سُونهن ۾ گُڻ نه ڏسندي آهي. آنڌَ جي گهوڙي تي سوار هوندي آهي.

مايا جو مُريد، اندر جو پليدُ.

ڌن دولت جي موهه ۾ انڌي ماڻهوءَ جي دل دماغ ۾ حُواسن تي رڳو دولت جو ڀوت سوار هوندو آهي. ان ماڻهوءَ جي اندر ۾ کوٽ ۾ اکين ۾ ماڻهپي جو پاڻي مُئل هوندو آهي.
مثال: "مايا اچي ته انڌو ڪري وڃي ته چيله پيجي." (سنڌي ٻهاڪا 115)

مايا، ڇايا آهي.

ڇايا - ڇانءُ، پاڇو.

دولت ڇانءُ جيان آهي جيڪا هڪ جاءِ نٿي ٽِڪي، پر ڦرندي گهرندي رهي ٿي.

مايا ميڙ مڪڙَ سان، ڪاءُ، شڪر سان.

مڪڙَ - دولابُ، ٺڳي، اٽڪل، سياڻپ.

شڪر - ڪنڊُ، مٺاڻ.

دولت چالاڪي ۽ سياڻپ سان ميڙجي، پر سڪ سانت سان خرچ ڪجي.

مايا ۾ موهـُ، جيئن باگڙي ۾ ڳوهـُ.

باگڙي قبيلي جا ماڻهو ڳوهه جو گوشت شوق سان کائيندا آهن. جيئن ڳوهه کي قاسائڻ لاءِ باگڙي جهنگ ۾ رلندا آهن تيئن دولت جا پوڄاري دولت جي حرص ۾ هڻ پير هٽي مري ويندا آهن.

مايوسي ڪُفر آهي.

الله جي رحمت مان نااميد ٿيڻ، ڪفر جي برابر آهي.

ماديءَ مُنهون پنهنجي گهر جو سونهون.

ماديءَ مُنهون - نڪمو ڏڄڻو بي همت ۽ زالاڻي طبيعت رکندڙ.

ڪانئر ۽ ڏڄڻو هجي يا نِڪمو پنهنجي گهر لاءِ شينهن آهي.

مثال: "ڇريون تہ بہ گهر وَريو." (سنڌي پهاڪا 90)

ماديءَ ڪُڪڙِ بانگ ڏني.

ڪو ماڻهو لڄ لاهي ڳالهائي اڻ ٽيڻي ڳالهه ڪري يا اجائي هامَ هڻي تڏهن توڪ مان ائين چوندا آهن.

مثال: "مادي ڪُڪڙِ بہ ڪڏهن بانگ ڏني؟" (گل شڪر 219)

ماڇي نہ ماڻهو ڪُتو نہ مال.

انگريز دور ۾ هٽي ڏني طبقاتي اونچ نيچ کي گهڻو وڌايو ويو هو ان کان سواءِ هندو سماج جي ذات پات واري سوچ جي ڪري ڏتڙيل ۽ پٺتي پيل قبيلن کان نفرت ۽ بچان ڪئي ويندي هئي، ميءُ پهاڪو ان سوچ کي پڌرو ڪري ٿو.

ماڇين جو ڪُتو، مِرونَ جو همراهـُ.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "ماڇڪو ڪتو سوئر جو همراهہ." (اترادي پهاڪا 86)

مارفاٽي ڪفن وڃ هووي، تہ بہ ڪن ڪريجي.

مارفاٽي - ابڙن جو پاڙو.

ابڙن جي مارفاٽي پاڙي جا ماڻهو ڏنگا ۽ ويڙهاڪ هوندا آهن.

مار ڪان پارُ خراب آهي.

پارُ - طرفداري، تَلَهہُ پڌڻ.

پارَ لاءِ مارَ خراب آهي پر مار ڪان بہ پار جون غلطيون لڪائڻ ۽ جائز ناجائز طرفداري ڪرڻ خراب آهي، پٺ پڌڻ سان پار خراب ٿئي ٿو.

مثال: لَڪڙُ لائو ڏاندُ پرائو." (اترادي پهاڪا ...58)

مار ڪان جِنَ بہ پڄيو وڃن.

سنڌ جي ڪڏين رسمن مطابق جنهن عورت کي جن پوندو آهي تہ مائٽ جن ڪيڻ لاءِ پوپا يا فقير آڻيندا آهن. پوپا سُرندي جي ساز تي جن واري عورت کي وجد ۾ آڻي جن کان عورت جي پڇر ڇڏڻ لاءِ چوندا آهن. پر ڪو ويڍ جن پچر نہ ڇڏيندو آهي تہ پوپو يا فقير ان عورت جي جن کي ڪپڙي جو نوڙُ وٽي يا لڪڙ سان ڪُٽيندو آهي. چوندا آهن. تہ اُها مار اصل ۾ جن کي ڏيندو آهي ۽ مار تي جن پڄي ويندو آهي.

مثال: "ڪلو پنجون پيرُ." (اترادي پهاڪا 137)

ماري پاڻ خدا ڏوهـُ ڏنائين ڏاند تي.

زندگي ۽ موتُ خدا جي اختيار ۾ آهي پر موت ڪنهن نہ ڪنهن بهاني سان اچي ٿو جيئن بيماري يا اتفاقي حادثو وغيره.

مثال: "حيلي رزق، بهاني موتُ." (گلقند 82)

ماريءَ مٿان بہ ماري وينو آهي.

جيڪو ڪنهن کي قتل ڪري ٿو يا ساهہ پري شئي جانور يا پکيءَ جو ساهہ وٺي ٿو ان جو ساهہ بہ ڪنهن جي هٿ ۾ آهي. ائين بہ اتفاق ٿيا آهن. تہ ٻئي کي قتل ڪرڻ لاءِ نڪتل ماڻهو پاڻ قتل ٿي ويندو آهي يا شڪار ڪندي شڪاري پاڻ شڪار ٿي ويندو آهي.

مارجن تہ ميرَ پيئجن تہ کيرَ.

پاڻ کان ڏاڍي ۾ حيثيت ۾ وڏي سان مهاڏو اٽڪائجي جيتَ بہ سرهي تہ هارَ بہ سرهي کٽي ويو تہ واهہ واهہ ٿيندي پر جي مات کا ڏائين تہ بہ گلا ڪا نہ ٿيندي پاڻ ڏاڍو ڪٽي يا هارائي ٻنهي صورتن ۾ ڳلارو ٿيندو.

مثال: "پائجي تہ وڏي ڍير سان پائجي." (گلقند 51)

مارجن تہ مير نہ تہ ڇڇَ ڇيپاڻ کان بس ڀلي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "ماکوڙيون مارڻ ڪمُ نہ ڪيهر شينهن جو." (پهاڪن جي حڪمت 93)

مارواڙيءَ مانءُ ڀلي نہ ڳانءُ ڀلي*.

مانءُ = ماءُ.

ڳانءُ = ڳئون، ڍڳي.

ڏڪار وارين حالتن ۾ مارواڙي ڏُتڙجي مال سميت ناري، واري پاسي لڏي ايندا آهن. ڏڪار سٽيل مارواڙين جو مالُ ٻکن جو ماريل ۽ ڏبرو هوندو آهي، ان ڪري ڳئن ۾ کير نہ هوندو آهي ۽ نہ ئي ٻکن ۾ پاهہ ٿيل مائرن جي ڇاتين ۾ کير يا ٿڃ هوندي آهي.

مارڻ واري جو هٿ روڪي سگهجي ٿو، پر چوڻ واري جي وات کي نٿو روڪي سگهجي.

ڪو ڏڪُ هڻندو تہ ان جو ڏڪُ گسائي يا روڪي سگهجي ٿو پر چوڻ واري کي ڪهڙي روڪ ٿيندي؟

مثال: "ماڻهن جا واتَ بہ ڪي بند ٿيڻ جا آهن؟" (پهاڪن جي حڪمت 93)

*هي پهاڪو برجستي ليکڪ ۽ ڪهاڻيڪار امر لغاريءَ وٽان مليو

مانءُ آهي مهمانَ تي.

جهڙو مهمان هوندو ان جي خاطر مدارت ۾ آڌر ڀاءُ بہ اهڙو ئي ٿيندو.

مثال: "جهڙو مهمانُ تهڙي مهماني." (ماڃر 165)

ماني اللهَ جي آهي.

سنڌ جي ٻهراڙين ۾ ڪنهن وٽ ڪو مهمان مسافر يا واٽهڙو لڙي ويندو تہ خوشيءَ سان حال سارو ماني ٽڪرُ ڪارائيندا آهن سندن ويساهہ آهي تہ ماني کارائڻ ڪنهن تي ٿڌو ٿورو ناهي پر ماني الله جي آهي.

ماني مَکَ سان، ملهہَ ڏکَ سان.

ماني مکڻ سان مکيل ڀلي آهي ۽ ملهہ اُها ڀلي آهي جنهن ۾ پهلوانن وچ ۾ سخت مقابلو ٿئي ۽ پهلوان ڏند ڀڄي وڃي.

مانيءَ لاءِ جيئڻ کان مان لاءِ جيئڻ چڱو آهي.

پيٽُ تہ پکي پکڻ ۽ جانور بہ ڀرين ٿا رڳو پيٽ لاءِ جيئڻ زندگيءَ جو مقصد نہ آهي پر رُکو سُکو کائي اوچي ڳاٽ ۾ مانءُ سان جيئڻ ئي اصل زندگي آهي.

مثال: "ڀلي ٻُکَ پرم جي، شل نہ وڃي شانُ." (گلقند 123)

مانگهہُ مُنا ڦڳڻ ڦولهڙيون.

مانگهہ ۽ ڦڳڻ = سنڌي سال جا مهينا.

مُنا = ٿلها ٿنيرا، صحت مند

مانگهہ مهيني ۾ پوکيل اناج جي منداٺي فصل جو داڻو ٿلهو ۽ صحت مند ٿئي ٿو ۽ ڦڳڻ مهيني ۾ پوکيل پاڇاتي فصل جو داڻو ماريل ۽ ڪمزور ٿئي ٿو.

مالَ تي منائي آهي.

هن قديم پهاڪي ۾ جديد مارڪيٽنگ جي اُصول جو تصور موجود آهي تہ جنس يا مال جي اگهہ جي ڪٽ ان جي ڪپت جي گهرج ۾ معيار جي آڌار تي ٿيندي آهي.

مثال: "مال تي منائي آهي، پنڌ تي پاڙو." (ماڃر ... 169)

مالُ واري جو مالُ وڃي، سڃي جو وڃي سِرُ.
دولت مند جي بلا ان جي مال تي ايندي آهي پر سڃي ماڻهوءَ جي بلا ان جي سِر تي ايندي آهي.

مال مُفت دل بي رحم.
جنهن شئي ۾ پنهنجي هَڏ جي ڪمائي شامل نه هوندي، ان کي خرچ ڪرڻ تي گهٽي جهڙي نه ايندي.
ڏسو: "چوريءَ جا ڪپڙا..."

مالُ مٽين جنهن کي ڪُتي ڪٽي.
ڳَنڍ ۾ پئسو آهي ته ڪنهن به شئي جي کوٽِ آهي ئي ڪا نه.

مالُ صدقو سِرَ جو، سِرُ، صدقو لڄ جو.
مالُ ۽ دولت انساني حياتيءَ ۽ سِرَ جو مٽُ نه آهي. ائين لڄن ۽ ننگن جي حُرمت تان سِر به گهوري ڇڏبا آهن.
مثال: "ناڻا گهوريا سِرن تان، سر گهوريا شرمن تان." (گلقند 123)
"لَڄن تان لک قربان." (گلقند 123)

مالڪ کي مزورَ گهٽا، مزورَ کي مزوري گهٽي.
روزي رزاق جي هٿ ۾ آهي جتي پئسي وارن کي اُجرت تي ڪم ڪرڻ وارن پورهيتن جي ڪا کوٽ نه آهي، اُتي ڏهاڙيءَ جي اُجرت تي تڳڻ وارن پورهيتن کي به مزدوريءَ جي ڪا ڪمي نه آهي.
مثال: "ڪتيءَ کي مزدوري کوڙَ." (ماجر... 182)
"مانيءَ کي مزدور گهڻا، مزدور کي ماني گهڻي." (پهاڪن جي حڪمت 93)

ماساتَ مٺي ذات، ڪُڪڙ ڪُهه ته نِڪون راتِ.
ڏاڏاڻو رشتو تُخم جو رشتو هوندو آهي ۽ ناناڻو رشتو پيٽ جو رشتو هوندو آهي، ان ڪري ڏٺو ويو آهي ته ڏاڏاڻي ڪيڙ کان ناناڻي ڪيڙ ۾ قرب ۽ سِڪَ سڄيهه هوندي آهي.

ماسُ کائي هَڏو ڳچيءَ سان ته ڪو نه ٻڌبو.
ڪمَ واري شئي استعمال ۾ آڻي غير ضروري شئي ڇني ڪري ڇڏبي آهي. جيئن گوشت کائي هڏا اُڇلائي ڇڏبا آهن ۽ انب جو ڳِپُ کائي کل ۽ ڏوڏي اڇلائي ڇڏبي آهي.

ماسي، ڀلي آئينءَ،
ڇي ابا ٻگي ڪُڪڙ ته ڪا نه ڏنوَ؟"
خود غرضُ ماڻهو جيڪو رڳو پنهنجي مطلب جي ڳالهه ڪري.
مثال: "ڪاٺا سوامي نهسڪار."
ڇي، "ابا، وڙهڻ جا پارَ." (سنڌي پهاڪا 117)

ماسي ٽئي نه ماءُ،
چاچو ٽئي نه پيءُ.
ماسي = ماٽيلي ماءُ، پيءُ جي ٻي زال.
چاچو = نڳو پيءُ، ماءُ جو ٻيو مڙسُ.
ماٽيلي ماءُ ۽ نِڳو پيءُ ڪڏهن به ماءُ پيءُ جو مٽُ يا نعم البدل نٿا ٿي سگهن. انهن جي پيار ۾ اُها اپنائپ نه هوندي.
مثال: "ماءُ ساماءُ ٻيو سڀ دنيا جو ماسي ٽئي نه ماءُ توڙي ڪيڏي ڏئي ساهه." (گلقند 119)

ماسي ورائي،
دَمُ پنهنجي، دَمُ پرائي.
ڦرٽو گهرٽو ماڻهو جيڪو ڪنهن کي به پنهنجو منجهه نه ڏئي اُن جي ڳالهه کي ٽڪاءُ نه هوندو آهي.
مثال: "ماسي سيائي، دَمُ پنهنجي دَمُ پرائي." (ماجر... 168)

ماسيون ٽين نه مائرون،
ڪاڪا ٽين نه پيءُ.
ڏسو "ماسي ٽئي نه ماءُ....."

ماڻهو اڪيلو نه آيو چڱو نه ويو چڱو.
ڏسو "اڪيلو ماڻهو نه ڪلندو..."

ماڻهو يا مَڪ؟
گهگيرو ماڻهو جيڪو انڌي مکِ وانگر پچرئي نه ڇڏي

ماڻهو سڀ چڱا پر ڪو ڪنهن لاءِ ته ڪو ڪنهن لاءِ.
انسانُ خوبين ۽ خامين جو مجموعو ٿئي ٿو چار چڱايون چار خرابيون به هر انسان ۾ هجن ٿيون، هڪ ماڻهو جيڪو ٻين لاءِ بُرو آهي، اُهو ڪنهن ٻئي لاءِ چڱو به هوندو.

مثال: "ماڻهو سڀ چڱا، پر ڪي ڪن سان، ڪي ڪِن سان." (گل شڪر 221)

ماڻهوءَ کي پنهنجا سُکَ تا رُئارين.

مُئي ماڻهو لاءِ روئندڙ ماڻهوءَ کي، وڇڙيل ماڻهوءَ جا ڏنل سُکَ چڱايون ۽ يادون روئاريندڙيون آهن.

ماڻهوءَ ڪرندي ۽ مُنڌَ متجندي دير ئي ڪا نہ ٿي لڳي.

جيئن ڏسندي ڏسندي موسم متجي ٿي وڃي تيئن ماڻهوءَ کي خراب ٿيڻ ۾ دير ئي نٿي لڳي.

ماڻهوءَ ڪرڻ جي مُنڌَ آهي ئي ڪا نہ.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

ماڻهوءَ جو ماڻهوءَ ۾ اَوسِ ڪمُ پوي.

ماڻهوءَ غريبُ هجي يا اميرُ ننڍو هُجي يا وڏو پر ڪنهن نہ ڪنهن موڙ تي ڪنهن غريب ۽ ننڍڙي ماڻهوءَ ۾ بہ ڪم پئجي ٿو وڃي.
مثال: "سَتَ رَڇيءَ جو بہ هڪ رڇيءَ ۾ ڪم پوي" (پهاڪن جي حڪمت 83)

ماڻهوءَ جو قدرُ مُئي ڪان پوءِ ٿو ٿئي.

ماڻهوءَ سميت هر شئي جو قدر ٻن موقعن تي ٿيندو آهي، ملڻ يا حاصل ٿيڻ ڪان اڳُ ۽ هٿ مان نڪرڻ يا وڃائجڻ ڪان پوءِ. ماڻهو جيئرو آهي تہ ان جو قدر ۽ احساس نٿو ٿئي پر مرڻ ڪان پوءِ ان جا گڻ ۽ چڱايون ياد پون ٿيون ۽ ڪوت محسوس ٿئي ٿي.
مثال: "ويئي وِٿَ جو قدرُ" (گلقند 127)

ماڻهوءَ ماڻهوءَ ڀاڳُ آهي.

هر ماڻهوءَ جو پنهنجو ڀاڳُ ۽ نصيبُ آهي، نصيب ۾ جيڪو لکيو آهي، اُهو ئي ڪيس ملي ٿو.
مثال: "هر ڪنهن پنهنجو ڀاڳ." (گلقند 128)

ماڪَ پيئڻ سان اُڃ نہ اُجهامي.

ڏسو "ڳُڙ ڳُڙ چوڻ سان...."
مثال: "مُڃَ جو پئي، پيٽ ڪو نہ ڀربو." (گلقند 120)

ماڪڙ وڏي آفتَ.

ماڪڙ - لکن جي انگ ۾ مکڙن جو وڏو لشڪر.
اڳ جڏهن مڪڙن جو وڏو لشڪر حملو ڪندو هو تہ نہ رڳو فصل کائي چٽُ ڪري ڇڏيندو هو پر وڻن جا پَنَ بہ کائي وڻن کي ٺوڙهو ڪري ڇڏيندو هو. ان ڪري ماڪڙ کي آفت چوندا هئا.

ماءُ پيءُ اولاد کي عرش تان ڪٽي فرش تي آڻين،
استاد فرش تان ڪٽي عرش تي پُجائي.

ماءُ پيءُ اولاد کي جڻي ڏيهہ ڏيکارين ٿا پر استاد. ٻار جي ذهني آبياري ڪيس علم ۽ آگهي جو شعور ۽ ساڃاهہ ڏئي جيون کي سڦل بڻائي ٿو.

ماءُ پيءُ اولاد لاءِ ڇپر ڇانُ آهن.

ماءُ پيءُ اولاد جي سُکَ، سلامتي ۽خوشين لاءِ جيئندا آهن ۽ اولاد لاءِ سائبان هوندا آهن.

ماءُ پيءُ جو پتيل ڪڏهن بہ نہ سڌرندو.

ماءُ پيءُ کي رنجائڻ واري اولاد کي مائٽن جي پٽ ۽ پاراتو ڪائي ٿي وڃي، اهو ساري ڄمار نہ سڌرندو.
مثال: "ماءُ جي پِٽَ گُسي، پيءُ جي نہ" (اترادي پهاڪا 86)

مائٽَ جو مَنُ ميڻ، اولاد جو من پَٿرُ.

ماءُ پيءُ جو مَنُ ميڻ جيان نرمُ هوندو آهي اولاد جي ڏک ۽ تڪليف تي جُهري پوندو آهي پر اولاد جو مَنُ ڪُنور ۽ پٿر جيان سخت هوندو آهي. مائٽ جي آهنج ۽ تڪليف تي اولاد کي ايترو ڪُسڪ نہ ايندو آهي جيترو مائٽ کي اولاد لاءِ ٿيندو آهي.
مثال: "مائٽ جي دل مکڻ، اولاد جي دل ڪنڊ." (گلقند 119)

مائٽُ مَجنون آهي.

اولاد سان مائٽَ جو پيار ڪنهن سچي عاشقي جيان سِرَ گهور هوندو آهي.

مائٽَ مَرنِ مُجيجي نہ مَرنِ.

مُجيجي - دل وارو عيبن ثوابن ڪان واقف، راز دان، حال محرم، عورت جو يارُ سيندو.

ڪِني عورت کي پنهنجو يارُ ۽ دل وارو پنهنجي مِٽن مائٽن کان بہ وڌيڪ پيارو هوندو آهي، ان تي ڪکَ بہ نہ سهندي آهي.

ماءُ ڏسي پيٽَ جا گُهنجَ، زال ڏسي کيسي جا گُهنجَ.

ڏسو پهاڪو: "زال مڙس جو کيسو...."

ماءُ جي پيرن هيٺان جَنت آهي.

اَمڙ جي خدمت ۽ سيوا ڪرڻ وارو جنت ۾ جايون جوڙي ٿو.

ماءُ جي مارَ ۾ بہ پيارُ آهي.

ماءُ پنهنجي اولاد کي مار ڏيندي آهي تہ ان ۾ نفرت ۽ ڌڪار جو جذبو نہ پر پيار هوندو آهي.

ماءُ جو پيٽُ ڪنير جي آوي.

آوِي = باھ جي کوري، جنهن ۾ ڪچا ٿانو پچندا آهن.

جيئن ڪُنير جي آويءَ مان ڪي پڪا ٿانو نڪرندا آهن، ڪي پيلا، تہ ڪي اڌ پڪل تيئن ماءُ بہ اولاد ڄڻيندي تہ ان مان ڪي چڱا ٿيندا آهن تہ ڪي ڍلا ۽ لُچ لوفر.

ماءُ ڄڻي بار بار زبان ڄڻي هڪ وار.

پڪو واعدو هڪ سُخن ۽ هڪ زبان، ڏيتي ليتي يا وهنوار ۾ ڪنهن کي زبان ڏيڻ مهل ائين چوندا آهن.

ماءُ ڄڻي پُٽڙا وَنڊي نہ ڏي ڀاڳ.

ماءُ اولاد ڄڻيندي آهي پر اولاد جو ڀاڳ سندس هٿ ۾ نہ هوندو آهي، ڀاڳَ جي ونڊ ورهاست مائرن جي هٿ ۾ هجي ها تہ دنيا ۾ ڪو نياڳو ڳولئي بہ نہ لڀي ها.

ماءُ مُولِهي، پُٽ فتح خان.

مُولِهي = وڏي ڄمار واري هيٺي غريب ۽ لاچار عورت.
ڏسو پهاڪو "پيءُ پِني، پُٽُ....."
مثال: "ماءُ مري گندي جي بار سان"، پُٽ پاٽي خان." (ماٽيلي... 107)

ماءُ نہ وِيائِي، ماسي ويائي.

ڏسو پهاڪو: "ماسات، مٺي ذات..."

مُٺِ پيڙيائي پلي.

ڳالھ ڍڪيل ۽ پردي ۾ چڱي آهي، ڳالھ وائکي ٿي تہ پراون ڪنن تائين پهچي رسوائيءَ جو ڪارڻ بڻجي ويندي، ائين جيئن مُٺِ بند آهي تہ ڪجھ ۾ آهي پر مُٺ ُ لي تہ ڪجھ نہ رهندو. هٿ کي ڪليل نہ ڇڏجي، فضول خرچي ماڻهوءَ کي سُڃو ۽ ڏنو ڪري ٿي ڇڏي.
مثال: "مُٺِ پيڙيائي پلي اُپٽي تہ واءُ" (شاھ ڪريم)

مِٺو ڳالهاءِ، سَچ ٻُڌ، سُٺو ڏسُ ۽ سائين سدائين ساڻ سمجھُ.

ڏيرج ۽ ميٺاج واري لهجي، ٿڌي مزاج سچ ٻُڌڻ جي حوصلي ۽ سُٺي سوچ واري سان ربُ سائين سدائين ساڻي هوندو آهي.

مَٽيارين جو موتُ ويندي چي ويرم*.

ويرمَ = وير.
ڪلهوڙن ۽ ميرن جي دور ۾ مٽياريءَ جي ڪجھ عالمن فتوي ڏني هئي تہ جنهن هندوءَ ڪنهن مسلمان کي "ادا"، "ڀائو"، "يار"، "دوست" يا اهڙي لفظ سان مخاطب ڪيو تہ اهو ڄڻ مسلمان ٿي ويو ان دور ۾ ٻاڪيل پوٽا سيدن جي پڳدار حاجي ميراوِل شاھ وٽ تہ هندن کي مسلمان ڪرڻ جي سَند هئي. ادا، ڀائو ۽ يار چوڻ وارن هندن کي جهلي وٽس آندو ويندو هو ۽ پوءِ ان کي زوريءَ مسلمان ڪري هٿ تي مُهر هڻي ڇڏيندا هئا ۽ پوءِ هندن جو اندر ساڙڻ لاءِ ان کي ڪلهن تي کڻي شهر جو سرگس ڪرايو ويندو هو اهو سلسلو انگريزن جي دور ۾ بہ ڪجھ عرصي تائين جاري رهيو.

مِٽي مِٽيءَ کي ڇڪيندي آهي.

انسان مٽيءَ مان ٺهيو آهي ۽ قبر جي مٽيءَ ۾ ملي مٽي ٿيڻو آهي.

---

* تاريخ مٽياري، مقصود احمد قاضي، صفحو 24 علمي ادبي اشاعت گھر مٽياري.

مَٽُ سودا، نَي ڏُڪا.

ڏُڪو = تولو.

جڏهن مينهن کير ڦٽائي ويندي آهي ۽ ٻنهه گهٽ ڏيندي آهي، تڏهن ائين چوندا آهن.

مثال: "ٻارهن گدرا، تيرهن لاڳدار." (پهاڪن جي حڪمت 88)

مٿان ڏُهري، هيٺان مُهري.

نئين پرڻيل ڪنوار جنهن جي هٿن جي مينديءَ جو رنگ به نه لٿو هجي، ان کان گهر جو ڪم ڪار ڪرائين ته ائين چوندا آهن.

مَٿي الله، تہ هيٺ الاهڙي.

هڪ سادي ڳوٺاڻي ماڻهوءَ روزو رکيو ڪاڙهي جا سخت ڏينهن منجهند ٿي ته اُڃ اچي تپايس سوچيائين ته ٻاهر پاڻي پيئندس ته الله ڏسندو ان ڪري ڇو نه شاخ ۾ ٽبي هڻي پاڻي پي وٺان. شاخ ۾ لهي جيئن ٽبي هنيائين ته شاخ جي ٽري ۾ ڪانيءَ جي ڪُتِ منهن ۾ لڳس ته ٻاهر نڪري، توبهه ڪري ائين چيائين.

مَٿي تي سازهو ڪَڇَ ۾ ڦاڙهو، تون آهين، سيد ڳاڙهو.

سازهو = کير لاءِ نڪر جو وڏو ٿانءُ، ياڳيو.

ڳاڙهن سيدن جو وڏو بزرگ ٻهاول شاهه لڪيءَ جي بزرگن جي حاضريءَ ۾ رهندو هو. حويليءَ ۾ کير پهچائڻ جو ڪم سندس ذمي هو. هڪ ڏينهن سج لٿي کان پوءِ کير جو ڀريل سازهو مٿي تي رکي ۽ ڦاڙهو ڪڇ ۾ ڪري، جيئن حويليءَ جي ڏيڍيءَ وٽ پهتو ته زوردار برسات شروع ٿي وئي ۽ رات دير تائين هلندي رهي. هو کير جو سازهو ۽ ڦاڙهو کڻي ساري رات ڏيڍيءَ تي بيٺو رهيو. اسر مهل بزرگ جيئن حويليءَ مان نماز لاءِ ٻاهر نڪتو ته کيس بيٺل ڏٺائين. ان مهل کيس دعا ڏيندي "ڳاڙهو سيد" جو لقب ڏنائين. سندس اولاد ان نسبت سان اڄ تائين ڳاڙها سيد سڏجن ٿا ۽ سڪرنڊ تعلقي جي ڳوٺ چيتن شاهه ۾ رهن ٿا.

مَٿي نِهار تہ دل پڪي ٿيئي.

طهر ڪرائڻ مهل پاٽ تي ويٺل ڇوڪر جي دل ٻڌائڻ لاءِ چوندا آهن.

ڪنهن کي ڪنهن ڪم جي نه ٿيڻ جي آگاهي ڏيڻ يا ڪم کان ٺپ جواب ڏيڻ لاءِ چوندا آهن.

مٿي نهاري هلڻ وارو، اَوس ٿاٻو کائي.

اَوس = ضرورُ.

مغرور ۽ وڏائيءَ وارو ماڻهو جنهن جو ڪنڌُ وڏائيءَ کان سدائين مٿي هجي اُهو ضرور ڪنڌَ ڀر ڪِرندو.

مُفت جو پونڊو بہ ڀَلو.

بنا معاوضي ۽ بنا محنت ۽ هٿ پير هڻڻ جي ڪا شئي ملي پوءِ اها معمولي ڇو نه هجي ڀلي آهي.

مثال: "پرائي ڏيوَ تان، ڪارڪ به چڱي." (موزون... 45)

مُفت جو شرابُ قاضيءَ کي بہ حلال.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "مفت جو مال قاضيءَ کي به حلال." (موزون... 96)

مگسي، ڏسي نہ.

مگسي = ذات، قبيلو.

سرائڪي ٻوليءَ ۾ "منگسي" جي معنيٰ ٿيندي "گُهرندو." مگسي قبيلي لاءِ چوندا آهن ته گُهرندو يا وٺندو پر ڏيندو ڪو نه.

ڏسو "ايندس ته ڇا آڻيندين....".

مگّيا نہ پرٽجن، لکيا پرٽجن.

مڱڻا ۽ گهُڏيون پوتيون وجهي پڌريون ڪيل به ٽُٽي ٿا وڃن، پر لکيو ڪڏهن به نٿو ٽري. شادي وهانءُ اُتي ٿيندو جتي نصيب جو لکيو هوندو.

مگٽهار کي نياڳُ، گهورَ مهل ٽورو.

گهورَ = شادي وهانءُ، مڱڻي، ڇٽيءَ يا خوشيءَ جي ڪاڄ ۾ گهوٽ يا ٻٽ تان گهريل پئسا جيڪي مگٽهار کي مِلن. صدقو.

ڏسو "چور کي نياڳُ..."

مثال: "نياڳي کي، مانيءَ تي نکهير آچي." (اترادي پهاڪا 115)

مگٽهار کي نياڳُ، گهورَ مهل نکهير.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مڪ نہ ماري، مڪ جي مروڙ ماري.
مڪ نٿي ماري پر مکين ھاٿو ڪاڏو ڪائڻ سان پيٽ ۾ جيڪا تڪليف ٿئي ٿي اھا خراب آھي.
مثال: "ڳالھہ نہ ماري، ڳالھہ جو مامرو ماري" (ماجر..176)

مک وانگر مُنھن مٿو پيو پٽي؟
ناشڪرو ۽ روئڻو ماڻھو جيڪو ھر وقت ڪِينَ جو ڳَنو چاڙھي مک وانگر منھن مٿو پيو پٽيندو آھي.

مکڻُ کائيندي بہ ڪو مٿو ٽپي؟
ھڪڙو تہ ڪنھن ماڻھوءَ جي فائدي جو ڪم ڪجي ۽ اڳلو ان ڪم مان ويڪون ڪڍي ۽ ڪِر ڪِر ڪري، تڏھن چوندا آھن.
مثال: "مکڻ کائيندي بہ ڪو مٿي ۾ سُور ٿئي؟ (پھاڪن جي حڪمت 94)

ميان بيوي راضي تہ ڪوھہ ڪندو قاضي؟
ڪوھہ = ڇا، ڇو.
بہ ڌُريون پاڻ ۾ کير کنڊ ھُجن تہ ٻيو ڪو ڇا ڪري سگھندو؟
مثال: "گھوٽ ڪنوار راضي تہ ڪوھہ ڪندو قاضي؟" (گل شڪر 205)

ميان جي، وَل نہ ڏيلھي کاسان.
ڏيلھو = ڪِرڙ جي وَڻ جو ڦَرُ، پَڪو ڏوٿرو ڏينو.
ڪِرڙ جي وَڻ جي ڪچي ڦَل کي ڏوٿرو يا ڏيلھو چوندا آھن، ان مان پاچي بہ ٺيندي آھي تہ آچار بہ ٺھندو آھي. جڏھن تہ ڪرڙ جي وَڻ جي پڪل ڦَلَ کي پڪو چوندا آھن. جيڪو مٺو ۽ سوادي ٿيندو آھي پر ڏوٿرو يا پڪو وڏيڪ کائڻ سان قبضي ٿئي ٿي.
ڏسو "اُھي تيڏي..."

ميڏي دل وچ ڪلمان.
ڏسو "اسان جي دل ۾...."

ميراثين جو ٻارُ، روئي تہ بہ سُرَ ۾.
سُر ۽ سازُ ميراثين جو مُھا مُرڪُ ۽ ڏاجُ بہ ھوندو آھي تہ سُڄاڻپ جو حُوالو بہ راڳُ انھن جي جنس ۾ ھوندو آھي. ميراثين ۽ مڱڻھارن جو ٻار بہ سُر ۽ ساز سان لڳاءُ رکندو آھي.

ميون کي گھران لڳي.
سدائين پروسي جھڙن دوستن، ويجھن ساٿين ۽ رازدان ماڻھن مان ئي اچيھو رسندو آھي.
مثال: "ميرن جي گھران لڳي." (سنڌي پھاڪا 102)

مينھَن پيو سياري، ڏُرت وٺي ڪِناري.
ڏُرتِ = ڏُڪار ڪالُ، ڏولاٺو تنگي، مصيبت
سياري جو مينھن، فصلن لاءِ لاڀائتو ٿئي ٿو.

مينھن مُٽيو پاٽيءَ ۾.
نصيحت ۽ سمجھاڻيءَ جو ڪو بہ اثر نہ ٿيڻ.
مثال: "رڌِن اڳيان رباب، وڄائيندي ورھيہ ٿيا. پر ٻولي ساڳي "ٻي". (گل شڪر 130)

ميلي تي ھزاري وڃي يا مَداري.
ميلي جو شوقُ خرچ ٿو گُھري، ان ڪري ميلو گھمڻ لاءِ اھو وڃي، جيڪو خرچ ڪري ڪائي پيئي ۽ گُھمي ڦري يا نقير ۽ مداري وڃي جيڪو ميلي ۾ ڪمائي بہ تہ ڪائي بہ.

ميلو لڳو ٿي منھنجو پٽڪو چورائڻ لاءِ ھو.
ڪو ماڻھو ميلو گھمڻ ويو ميلي ۾ گھمي ڦري رات دير سان درگاھہ جي اڳڻ ۾ پٽڪو لاھي سيرانڊ ڪري سُتو تہ ڪو شاھينگ پٽڪو چوري ڪري ويس. صبح ننڊَ مان اٿيو ۽ پٽڪو نہ ڏسي اندر سڙئي ڪان ائين چيائين.

ميوو پچي ٿئي مِٺو، ماڻھو پچي ٿئي ڪڙو.
ميوو شاخ ۾ جيئن پيو پچندو تيئن مِٺو پيو ٿيندو. پر ماڻھو جيئن پيو ڪراڙو ٿيندو تيئن اُن جي سھپ ويندي گھٽجندي ۽ چِڙ ۽ ڪاوڙ مان پيو چڙٻون ڏيندو.

مُحبتَ انڌي آھي.
مُحبت اھڙو ڪرشماتي جذبو آھي، جنھن ۾ ماڻھوءَ کان سمجھہ ڇڏائجي ٿي وڃي، پرين ۽ پرين جي ٻچار ڪان سواءِ ڪيس ڪا بہ ڳالھہ نہ وڻندي آھي.

مُحبت دوزخ کي جنت ۽ رَنج کي راحت بڻائي ٿي.
مُحبت ۽ پيار اهڙي اَملهه وٿ آهي جنهن سان نفرتن ۽ کدورتن سميت سمورن ناڪاري جذبن جي ڪڙاڻ کي ڪٽي ميناج ۾ بدلائي سگهجي ٿو.
مثال: "محبتي مَرِن ته ٿيهي لوڪان لڪا پوي" (گل شڪر 223)

مُحبت ڪٿي نہ پر ٿي ويندي آهي.
محبت ڪنهن رٿابندي يا ڪوشش سان نہ ٿيندي آهي اها تہ سڌيءَ ريت روح تائين رسائي رکندي آهي.

مُحبت، مَٿپ مان نہ ڄاڻي.
مٿپ = مُحبت تُوئي پاتي چوٽائي ۽ تور تَڪ ۽ ماپ جو وڪر ناهي هن ۾ ڪا بہ درجابندي نہ ٿيندي آهي.

محبتَ ۽ جنگ ۾ سڀ جائز آهي.
جيئن جنگ ۾ نيون نيون حڪمت عمليون جوڙبيون آهن، تيئن محبت ۾ بہ رنج روساما ۽ رُسڻ پرچڻ جائز آهي.

محتاجي اولاد جي بہ چڱي ڪانهي.
پرائي هٿ وَسِ محتاجيءَ واري زندگي ڏاڍي عذابَ واري ٿئي ٿي پوءِ اُها مُحتاجي اولاد جي ئي ڇو نہ هجي.

مِحنت سُنتَ آهي.
هَٿن پيرن جو پورهيو ڪري حق حلال جي روزي ڪمائڻ سنت نبوي آهي.

مچبو تہ مچائبو.
ٻئي کي اُهوئي ماڻهوءَ مچائي سگهندو جنهن ۾ پاڻ مچڻ جي خوبي هوندي.

مَڃڻُ مُراد آهي.
پنهنجي غلط ۽ اڻ تصديق ٿيل ڳالهه تي اَڙجي وڃڻ جهالت آهي. پنهنجي غلطي ۽ ٻئي جي درست موقف کي مڃڻ فراخدلي آهي.

مَڇ ۾ گهڙبو تہ پَڇ ۾ ڪهڙو ڏجبو؟
ڏسو پهاڪو "ٻيرن تي چڙهبو...."

مَڇيءَ جي پُونگ کي تَرڻُ ڪنهن سيکاريو؟
پونگ - مڇيءَ جي آني مان نُڪتل ٻچو.
مڇيءَ جي ٻچن کي ترڻ لاءِ سِکيا وٺڻ نٿي پوي، اهو هن جيُ فطرت ۾ شامل هوندو آهي.

مُعاملي ۽ مُقدمي کان پاڻ کي بچائجي.
ڪنهن معاملي ۾ اڙجڻ ۽ ڪنهن ڪيس ۾ ڦاسڻ کان پاڻ کي بچائجي.
مثال: "معاملا اُسرندا بہ نبرندا بہ" (اترادي پهاڪا 87)

مَري پنهنجيءَ موتِ تہ بہ ڪاني ڪلهوڙن جي.
ڪاني ڪرامتن تي اندو ويساهہ رکندڙ سادا ماڻهو هر نقصان ۽ بيماريءَ کي پير مرشد جي پِٽ پاراتي ۽ ڪانيءَ جو ڪارڻ ڄاڻندا آهن.

مري چاڪي ڄُتي ڏاندُ.
چاڪيءَ جو ڏاندُ گهاڻي ۾ وَهندو ۽ ڳهندو رهندو آهي. چاڪيءَ جي گهر ۾ موت فوت وارا ڏهاڙا ئي ڪيس سک جو ساهہ کڻڻ لاءِ ملندا آهن.
مثال: "ڪاٺُ ڪُتو واڍو ڄُتو." (گلقند 105)

مَري نہ ميهارُ تہ وٿاڻُ ولهو نہ ٿئي.
مالُ آهي سنڀال سان، مال ۽ وٿاڻ جو ڌڻي آهي تہ مالُ بہ سلامت هوندو تہ وٿاڻ بہ آباد هوندو.

مَردُ پڙهيو فَرد پڙهيو، زال پڙهي گهرُ پڙهيو.
گهر ۾عورت پڙهيل هوندي تہ اُها ٻارن جي بهتر تعليم ۽ تربيت ڪندي ۽ سڄو گهر علم جي روشنيءَ سان اُجرو هوندو.

مَرد جي زبان هِڪڙي.
ڏسو پهاڪو "ماءِ ڄڻي بار بار...."
مثال: "ڦردي گهردي نامرد، مردان دي هُڪي هِڪ." (گل شڪر 72)

مرد جو ڏاڙهي قرارُ، عورت جي سِينڌ.
قرار = اقرار، واعدو وچن.
سنڌَ ۾ اَڄُ بہ مرد ڏاڙهيءَ تي هٿ رکي ۽ عورتون سينڌ تي هٿ رکي وَچن ڪنديون آهن.
نہ ڦِرڻ وارو مُنڌيءَ تي تِڪَ جهڙو پڪو واعدو.

مرد رُلي تہ کُلي، رَنَ رُلي تہ پُلي.

پُلي - گمراھہ ٿئي، خراب ٿئي.
مردُ جيترو گُهمندو ڦرندو اوترو سِکندو ۽ پرائيندو پر عورت جيترو چڙوا ڳ ٿيندي اوترو خراب ٿيندي
مثال: "رنَ رلي تہ پُلي، ڏاند رُلي تہ کُلي." (اترادي پهاڪا 47)

مردن جا هٿ سونا، عورتن جون پانهون سونيون.

محنت، مردَ جو نشانُ آهي تہ سونا ڳهہ پائڻ عورت جو سينگار آهي، مرد کي محنت وارا هٿ ڪرايون زيورن سان ٺهن ٿيون.

مردن جون رڳو وڃي رهنديون ڳالهيون.

انسانُ فاني آهي پر ڳُڻن وارا ماڻهو مرڻ کان پوءِ بہ زنده رهن ٿا. انهن جي چڱاين جون ڳالهيون پيون ورجائبيون آهن.
مثال: "چڱن جي چڱائي پوءِ بہ پئي ڳائبي." (گلقند 80)

مردُ هيٺو، هيٺو تہ بہ زاعفان کان بيٺو.

عورتَ جسماني ۽ ذهني طور مرد کان ڪمزور هوندي آهي. پيءُ واري سماجن ۾ عورت نفسياتي دٻاءَ هيٺ مرد جي مٿيرائپ کي قبول ڪري پاڻ کي ڪمزور سمجهندي آهي.
مثال: "جا مُڙسي مردن ۾، سا مارئيءَ ۾ ناهِہ." (گل شڪر 96)

مَرسُون مَرسُون سنڌ نہ ڏيسون.

1843ع ۾ انگريزن جي سنڌ تي حملي وقت سنڌ جي آمر ڪردار هوشو شيدي هيءُ نعرو هڻي انگريز فوج سان مهاڏو اٽڪايو ۽ وطن لاءِ وڙهندي سِرُ گهوري شهيد ٿي ويو.
(مر ويسون پر سنڌ نہ ڏيسون)

مِرون چُوڻ کائي پنهنجو سِرَ وڃائيندو آهي.

چُوڻِ - ڪاڏي تي هيرائڻ
شڪار لاءِ چارو
سُوئر جو شڪار ڪرڻ لاءِ، شڪاري پهرين سوئر جو ڏِپُ پيچڻ لاءِ ڪيس چاري تي هيرائيندا آهن ۽ پوءِ جڏهن بنا ڊپ ڊاءُ جي هو فصل ۾ ڪاڏي لاءِ ايندو آهي تہ ڪيس ڦاسائي، شڪار ڪندا آهن.
لالچ مارائي ٿي گهڻي لالچ مان نقصان ٿئي ٿو.
مثال: "هرڻ، جتي ڪائي،اُتي اوجُهہ ڏئي." (پهاڪن جي حڪمت 98)

مرڻ کان پوءِ ڏنَ نہ پر ڌرم ٿو ساڻ هلي.

دولتَ اڪين جو ڏيءُ ۽ سَرابُ آهي، مرڻ کان پوءِ دولت جو وڏو خزانو بہ ڪم نٿو اچي پر چڱاين ۽ نيڪيون ساڻ هلن ٿيون.

مَرڻ واري کي چاليهہ ڏينهن اڳ پَسڻ پئجي ويندا آهن.

چوندا آهن تہ مرڻ واري ماڻهوءَ کي مرڻ کان چاليهہ ڏينهن اڳ پنهنجي موت جا اهڃاڻ ڏسڻ ۾ ايندا آهن ۽ هو پنهنجي عمل ۾ ڳالهين مان اهڙا پسڻ پيو ڏيندو آهي.

مَرٺو ناهي مِهٺو، پرٺو ناهي گارِ.

موت اَٽل آهي موتُ جو مِهڻو نهي ٿي ڪو نہ ٿو ائين پرٺو يا شادي، مرد توڙي عورت لاءِ لازمي آهي گارِ نہ آهي.

مزدوريءَ ۾ مِهٽو ڪونهي.

محنت مزدوري ڪري حق حلال جي روزي ڪمائڻ ۾ ڪو بہ حرج ناهي ان ۾ ماڻهوءَ جي عزت گهٽجي نٿي.

مُڙس آٽي ٻَڪي چُڪي، زال وڃائي هڪڙي چِڪي.

ٻَڪي چُڪي = ٿورو ٿورو.
هڪڙي چڪي - هڪ ئي ڌڪ ۾ خرچڻ.
خرچائو هٿَ چوڻ ۽ ڪُلڇڻي زال، مڙس جي ٿوري ٿوري ميڙا چوندي ۽ ڪٺي ڪي هڪ ئي ڌڪ ۾ اُڏائي ڇڏيندي آهي.

مُڙسَ اُٺاري تہ لڳ ٻَرن، يارُ اُٺاري تہ لڳ ٺرن.

ڏسو پهاڪو: "يار لاءِ ڪڙي تڙي...."

مُڙسَ اُهي جي ٻاري ويهن.

سنڌ جي ٻهراڙين ۾ اُهي ماڻهو عزت ڀريا ۽ نالي وارا هوندا هئا جن جي اوطاقن ۾ سدائين ڪچهرا هوندا هئا. اوطاقون وَسيل ۽ باهہ جامچ پيا ٻرندا هئا.

مثال: ”ٽَرو پَرو ٻئي تي نہ پاڙجي، ڪجھہ پنهنجي ٻہ ٻارجي.“ (اترادي پهاڪا 228)

مُڙس تہ ڦڏو، نہ تہ آهي جڏو.

جهيڙاڪار ۽ ڦڏائي ماڻهو جڏهن ڪنهن ڳالهہ تان تڪرار ڪري ڳاٽي ڀرپوندو آهي تڏهن چٽر مان چوندا آهن.

مُڙسُ تہ هِمتَ.

مُڙسن جي مُڙسي اِها آهي تہ ڏکين گهڙين ۽ آزمائشن ۾ حالتن کي بردباريءَ سان منهن ڏئي پارِ پوي.

مُڙسُ تِجي يا مڙس جي پاڙي ۾ رهجي.

يا تہ ماڻهو پاڻ ئي مُڙس ٿئي ۽ ڏکين گهڙين ۽ حالتن سان اکين ۾ اکيون ملائي جيئڻ جو ڏانءُ سِکي يا اهڙي مڙس ماڻهوءَ جي صُحبت ۾ رهي.

مُڙسُ ڪنيو مڙسَ کي تہ مڙس ٿيو ماندو، مڙس ڇڏيو مُڙسَ کي تہ مُڙس ٿيو واندو.

ڏِٺ جهڙي هن چوڻيءَ مان مُرادَ سخت قبضي وارو ماڻهو آهي زور لائي لائي دوڙا ٻاهر نڪري تا اڄن ۽ پوءِ جڏهن فارغ ٿئي ٿو تہ سُڪون محسوس ڪري ٿو.

مُڙسَ مري ويا، ڏَيڪِيُون ڇڏي ويا.

سخي ۽ مهمان نواز ماڻهو جيڪي واٽهڙن مسافرن ۽ آئي وئي کي ماني کارائيندا هئا، اُهي ماڪارا ماڻهو لڏي جهانَ ڇڏي ويا ۽ سڪٽيون ڏيڪيون (نالائق ۽ ڪنجوس اولاد) ڇڏي ويا.
مثال: ”وياسي وينجهار هيرل لعل وَنڌِين جي“ (شاهہ)

مُڙسَ مُڙسَن جو مَٽُ آهن.

جيئن ڪنهن جوان جو قدر بہ ڪو جوان ئي ڪري سگهي ٿو تيئن هڪ سورهيہ ۽ پهلوان سان بہ اهڙو ئي سُورهيہ ۽ اَلموٽُ ئي مُنهن ڏئي سگهي ٿو.
مثال: ”زالون، زالن جو ڪاڄُ.“ (گلقند 92)

مڙسَ مُئي کان پوءِ ڪندي بد زال سينگارُ.

مُڙسُ ئي زال جو اصل سينگار هوندو آهي. سينگار بہ ور سهاڳڻ عورت کي سونهي ٿو. مڙس جي مرڻ کان پوءِ رنڙ زال کي ڏاهہ لوهہَ ۽ سينگار نٿو جڳائي.

مُڙسن کي کهڙي مڙ؟

مرداڻي مٽيرائپ واري سماج جي سوچ تہ مرد عشق ڪري، تہ اُن کي مُڙ يا ڪاراڻ نٿي لڳي پر عورت ڪري تہ ڪاري ٿئي.

مُڙسن جا قَدَ ڪهڻ نہ ڪجبا آهن.

هِمت، جُرئت ۽ دليري ماڻهوءَ جي قدبُت تي نہ هوندي آهي.

مُڙسَ لاءِ جيلُ، جڻ ڪنوار لاءِ ونهواهہ.

سُٺي ۽ ڀلائيءَ واري مقصد لاءِ جيل وڃڻ سان سماج ۾ ماڻهوءَ جي عزت ۽ مانُ وڌي ٿو پر چور ڏُڏي ۽ ڏوهاري ذهنيت جا ماڻهو بہ جيل ڪاٽڻ کي سَندَ ۽ فخر جو ڪارڻ سمجهندا آهن.

مُڙسَ سان ريس ڪجي، اُن جي ڀاڳ سان ريس نہ ڪجي.

هر ماڻهو پنهنجي ڀاڳ ۽ محنت جو ڪتيو ٿو ڪائي، ان ڪري ڪنهن سان ڀاڳُ ڀيڙو ٿئي تہ ان سان ريس ۽ ساڙُ نہ ڪجي.
مثالِ: ”ڪنهن جي ڀاڳ سان، ڪا ريس؟“ (سنڌي پهاڪا 144)
”مڙس تہ ڀاڳ، نہ تہ ڄاڻيي جو ساڳُ.“ (ماجر... 168)

مُندائتو هڪڙو اڻ مُندائتا سَو.

مُندَ واري مينهن جي ڪِٽِي ڪِٽِي سونَ هوندي آهي، اهو فصلن لاءِ لاڀائتو ۽ اڻ مندائتن سئو مينهن کان وڌيڪ ڪارائتو هوندو آهي.

مَندرُ اهو جتي من کي شانتي مِلي.

سچي عبادت سان روح کي سُڪون ۽ آسيس ملي ٿي، اها جاءِ جتي دنياداريءَ وارو ڏيکاءُ نہ هجي ۽ جتي مَن کي شانتي ۽ سڪون ملي، اُها عبادت گاهہ کان گهٽ نہ هوندي آهي.

مُندَلَ مُلا، ڪُتل ڪُتابي.

جنهن درسگاهہ جا مُعلم ۽ اُستاد پاڻ عِلمي ڪوت ۽ اڻ ڄاڻائي ۾ ورتل هوندا، اُن درسگاهہ جا طالب واتِ الله جون مانيون پنڻ کان سواءِ ڪهڙا علم جا پَلَ پريندا.؟

مُنڍيءَ تي نڪَ.

ڦهندڙ ۽ ٽهڪندڙ ڳالهه. پڌري ڳالهه.

مَن جا لَڏُون، ٻَڪَ نـہ لاهين.

من جا لڏون - خيالي ڪاڏا.
ڏسو پهاڪو. "ماڪ پيئڻ سان...."

مَن جيتي، جَڳَ جيتي.

ڪنهن جي دل وٺڻ ۽ ڪنهن جي دل ۾ جاءِ ٺاهڻ، جڳ کي جيتڻ برابر آهي.

مُنهن اَڇي ڪان، اندر اڇو پَلو.

ڏسو پهاڪو "اندر ڪاري ڪان...."
مثال" "هنيانءَ تتيءَ ڪان، ڪڙيءَ تتي چڱي آهي." (گل شڪر 235)
"مُنهن تہ آهيريان ٿي اُجرو اندر ۾ ڪارو." (شاهه)

مُنهن ڏِسي، مـنـائي گُهرجي.

حيثيت آهر ڪم يا سوالُ ڪجي.
مثال: "مُنهن ڏِسي تِلڪُ هَڻجي. (گل شڪر 228)

مَنش، مان ۽ منهنجو ڪرڻ سان مري ٿو، تُون ۽ تنهنجو ڪرڻ سان تري ٿو.

منش - ماڻهو انسانُ.
حِرص ۽ وڏائو ڪرڻ سان ماڻهو آپي مان نڪري ٻين جي نظر ۾ ڪِري ٿو پوي، پر نهٺو ۽ گهٽ گهرو ماڻهو ٻين وٽ مان لهي ٿو.

منهنجي آڱوني مٿي سُور.

ڪنهن کي سمجهائجي ۽ اهو سمجهہ نہ وٺي تہ ان کي بيزاريءَ مان شهہ ڏيڻ لاءِ ائين چوندا آهن.

منهنجون اکيون، تنهنجون لَتُون.

ڪنهن جو آڌر ڀاءُ ۽ آجيان ڪرڻ مهل انڪساريءَ مان ائين چوندا آهن.

منهنجون اکيون ٿَڦيون.

ڪو بہ اعتراض نہ هئڻ، خوش ۽ راضي هئڻ.

مُنهن چڱو نـہ هجي، تـہ ڳالهہ چڱي ڪجي.

ماڻهوءَ جو ماڻهپو شڪل صورت مان نہ پر گُڻن مان پڌرو ٿيندو آهي. ڪوجهي صورت وارو ماڻهو بہ سٺن لڇڻن ۽ اخلاق سان مانُ لهندو آهي.
مثال: "واٽيو ڳُڙ نہ ڏي، پر ڳُڙ جهڙي ڳالهہ ڪري" (اترادي پهاڪا 90)

مُنهن ۾ مُلان، چِتِ ۾ چورُ.

چِتَ = دل، من، نيت.
دل ۾ بيائي دُوئي رکڻ وارو ماڻهو جيڪو ظاهر زبان ۾ تہ مٺو هوندو آهي، پر دل ۾ ڪوٽ رکندو آهي.
مثال" "مُنهن ۾ ملان، دل ۾ ڪاسائي." (سنڌي پهاڪا 113)

مُنهن، مُنهن سان ضرور لڳندو.

ماڻهو ڪيڏو بہ رُٺل ۽ ڪاوڙيل هجي پر ڪنهن نہ ڪنهن موقعي تي ضرور منهان مُنهن ٿيندو.
مثال: "آنَ جو مُنهن، جنڊَ ڏانهن." (پهاڪن جي حڪمت 65)

مُنهن نـہ ٿو ڏوئين؟ چي، "غريبت آ."

غُربت رڳو ڌن دولت جي اٿاٿِ ڪري ئي نہ هوندي آهي، پر غربت جو هڪ قسم ذهني غربت بہ آهي، پنهنجي بي عقلي ۽ بدلڇڻائيءَ کي ڪو غربت ۾ لڪائي تہ ائين چوندا آهن.

مُلان جي پريت طَبَقَ تائين، ڇوڪرن جي پريت سَبق تائين.

طَبقُ = ٿباڪُ، ڀاڻوڙو، وڏي ٿالهي، جنهن ۾ پَٽُ وجهي کائيندا آهن.
پيٽوڙي ملان کي کاڌي جي لوري لڳل هوندي ۽ شاگردن کي اها چنتا هوندي آهي تہ سبق ملي تہ موڪل ٿئي.

مُلان جي ڪُنِي، اڻ ڏِني حلالُ.

مسلمانن ۾ حلال جانور کي سِيرَ وجهي ذبح ڪرڻ وقت جانور جو منهن ڪعبي ڏانهن ڪري "بسم الله الله اڪبر" پڙهڻ ضروري هوندو آهي پر جڏهن ڪو ملان جانور کي ذبح ڪري تہ خاطري ٿي وڃي ٿي.

وڏي ماڻهوءَ جو هر ڪم، هر ڳالهه جائز پوءِ اها ڪوڙ چو نه هجي سچي سمجهي ويندي آهي.

مُليان دي افعالن اسان ڏي اعمالن، پڇين بهشت وچ به ڪنگ رڙسن.

ڪنگ رَڙڻ = سُڃ يا ويراني ٿيڻ.
مُلن جا لڇڻ ۽ اسان جا عمل اهڙا آهن، جو بهشت ۾ سُڃ پئي واڪا ڪندي.

مُلي جا به سانگ، جتي پارو اُتي بانگ.[3]

پارو = چُلهه جو ٻارڻ، رڌو پڪو کاڌو.
هن پهاڪي ۾ ملاڻي ڀهروپي سوچ ۽ لوڀ لالچ واري ڪرت کي آندو ويو آهي.
مثال: "ساڌو به آگرواڌو." (پهاڪن جي حڪمت 82)

مُلو جيئن چوي تيئن ڪجي، جيئن ڪري تيئن نه ڪجي.

هتي مُلن موراڻن ۽ عالمن جي قول ۽ فعل جي تضاد کي آندو ويو آهي ته اُهي پنهنجي واعظن ۾ جيڪي دين جون سٺيون ڳالهيون ٻڌائين ٿا، اُهي سندن ذاتي ڪردار ۾ نظر نه اينديون آهن.

مُلو مُجاور مَڇلو تيئي ڪميڻي ذاتِ، هڏو ڏئي واتِ ڏٺيءَ ڏُتاري چڙيا.

مَڇلو = ڪسبي ناچو عورت، ڪيري يا وئشيا جو دلال.
ڏُتارڻ = ڀنيلائڻ، هرڪائڻ.
ملان موراڻا درگاهن جا مُجاور ۽ رنڊيءَ جا دلال، ٽئي لالچي مطلبي ۽ پئسي جي حرص ۾ انڌا هوندا آهن. ان ڪري ڏٺي سائينءَ به ڪين لالچ جو سٽيو ٽڪر ڏئي، ڀنيلائي چڙيو آهي.

مُلو مُئو وَڻ جو چوڙو، موالي مُئو سنڌ کي لوڏو.

سنڌ ۾ مُلان ۽ موالي هڪٻئي جا مخالف ۽ نقاد رهيا آهن. ٻنهي وچ ۾ گفتن ۽ ٽوٽڪن جي سرد جنگ رهي آهي، موالين جو هيءُ گفتو به ان سلسلي جي ڪڙي آهي.

مَلهه آهي پوئين.

مَلهه راند ۾ ٻن پهلوانن جي وچ ۾ مقابلي جون ٻه مَلهون ٿينديون آهن پهرين مَلهه ٻنهي پهلوانن مان پلي ڪو به کٽي پر ڪامياب اهو ٿيندو آهي، جيڪو پوئين ملهه کٽيندو ۽ سرسي ڪندو.
ڪنهن به ڪم جي آهي پڇاڙي اڳياڙي ڪهڙي به هجي، پر ڳڻپ ۾ پڇاڙي ايندي آهي.

مَلهه ڏَئي، مرگهي ورتيسون.

ملاکڙي ۾ ڪجهه پهلوان ايئن صلاح تي ملهه وڙهندا آهن، جيئن ڪرڪيٽر مئچ فڪسنگ ۾ کيڏندا آهن. هڪ پهلوان صلاح ۾ پهرين مَلهه ٻئي پهلوان کي ڏني ۽ هن وارو ڪٽي مٿو مٿي تي ڏئي، اهڙو هنيس جو ڏندڻجي ويو ۽ بت ۾ مرگهي واري مريض جيان رڦٽي پئجي ويس.
ڪو هٿ وٺي مُصيبت ڳاٽي ۾ وجهي ته ائين چوندا آهن.

مَلهه ۾ ڏَڪُ آيس، هاٽي راڳ پيو سِکي.

ملهه رت رتيءَ، جوتِ اکر ۽ طاقتَ واري ڏکي راند آهي. ڏڪَ به ايندا آهن، ڪڏهن ڪڏهن ته هڏ به ڀڄي پوندا آهن. راڳُ سِکڻ سولو ڪم آهي.

مَلهه ۾ مُئو ته مائٽن تي پيو.

مَلهه راند آهي ۽ راند ۾ اجائو سجائو ڏڪ لڳي وڃي ته انکي ڏوهه نه سمجهيو ويندو آهي. اُهو راند جو حصو آهي.

مَلهه ۾ سيدي پيري آهي ئي ڪا نه.

راند ۾ ڪا به اُونچ نيچ ۽ ننڍ وڏائي نه آهي مَلهه ۾ پيري فقيريءَ جي ڪا به رعايت نه ٿيندي آهي. داءَ تي چڙهيو ته. متان ڪري پٽ تي هٽندس.
مثال: "راند ۾ نڪو سيدُ نڪو پيرُ." (ماجر..... 172)

مَلهه وڙهه، ڏَڪُ آيو ته مون تي.

ڪم ڪڍائو ماڻهو جيڪو پنهنجي مفاد ۽ مطلب لاءِ ٻئي کي ٻوهي ۾ ڏيڻ کان به ڪين ڪيٻائيندو آهي، ان ڏانهن اشارو.

---

[3] هيءُ پهاڪو، ناميار ڪهاڻيڪار، پير عبيد راشديءَ کان مليو.

مُلڪَ چَمنَ تي ويو.

سڪرنڊ تعلقي جي ڳوٺ چتن شاهه ۾ فقير نانگو ميدان نالي رهندو هو جيڪو شادين ۾ نچندو هو. بنهه غريب هو ستر واري ڏهاڪي ۾ ڳوٺ کي باهه لڳي فقير جي گهر هيون ٿي به ڪتون سو ٻاهر ڪڍي پوٺي تي رکيائين. ٻيا گهر سڙي ويا حد جو ايم پي اي معائنو ڪرڻ آيو ۽ سڙيل گهرن جي ڌڻين کي پنج پنج سئو رپيا امداد ڏنائين. فقير کي پنج سئو مليا ته بي اختيار واتان ائين نڪري ويس.

مُسلمانُ مري ته به گوشتُ، جمي ته به گوشتُ.

مسلمانُ پُٽ يا نياڻيءَ جو عقيقو يا ڇَٽي ڪندا آهن ته به ڇيلو ٻڪرُ ڪُهي کارائيندا آهن ۽ ڪو مري وڃي ته ان جي ٽيجهي يا چاليهي جي خيرات تي به گوشت ڪندا آهن.

مثال: "ميان مري ته به حلوو کائون، بي بي مري ته به حلوو کائون." (پهاڪن جي حڪمت 95)

مُشڪي ڪنگهه نه خشڪي.

سانورو رنگُ ڀڪو هوندو آهي، اُهو ڦٽندو ناهي، ڳورو رنگُ ڦيٿهڙ هوندو آهي.

مُشڪل ۾ خدا ياد ٿو اچي.

ڏکي گهڙي ۽ مُشڪلات ۾ ماڻهو مشڪل کي ٽارڻ ۽ ٻاجهه لاءِ رب کي ڪثرت سان ٻاڏائي ٿو جڏهن ته سُک هجي يا ڏُکُ هر دم ڌڻيءَ کي ياد ڪرڻ گهرجي.

مثال: "سوکيءَ ڀانءِ سيڪو اوکيءَ تون ٿي تون." (شاهه)

موتُ برحق آهي.

ڏسو "نِڪر جو نهيو آهي..."

مثال: "اَجلُ اٽل آهي." (اترادي پهاڪا 103)

"موتُ هر حال ۾ اچڻو آهي." (اترادي پهاڪا 103)

موتُ پَڪَ آ ڪفن ۾ شَڪَ آ.

ان ڳالهه ۾ ڪي به به رايا نه آهن ته هر ساهواري کي هڪ ڏينهن مرڻو آهي پر ڪي مرتيا اهڙا به هوندا آهن جو مرڻ واري جو مڙهه ئي ڪو نه ملندو آهي، جيئن جهاز جو حادثو بم ڌماڪو يا سمنڊ ۽ درياهه ۾ ٻڏي گم ٿي ويل ماڻهو اهڙن بدنصيب ماڻهن کي ڪفن به نصيب نه ٿيندو آهي.

موتُ ڏسي مُلڪ ته ڪو نه ڇڏيو؟

سال 1919ع کي سنڌ وارا ساٿيءَ جو سال ڪري سڏيندا آهن. هن سال سنڌ ۾ پليگ جي بيماريءَ جا وائرس پکڙجي ويا هئا، گهر گهر مان لاش پئي نڪتا، ماڻهو موت جي ڊپ کان گهر ۽ ڳوٺ ڇڏي پئي ويا پر ڪن ماڻهن اهو چئي، پنهنجا ڪَکَ ۽ ڳوٺ نه ڇڏيا ته "موت ڏسي، ملڪ ته ڪو نه ڇڏيو؟"

موتَ جو ملائڪُ ته ڪو نه ڏٺو اٿئي؟

ڏسو "ٿڻي ته ڪا نه ڏٺي..."

موتُ ملاقات اوچتو.

جيئن موت پڇي ڪو نه ٿو اچي، تيئن ميل ملاقات به اوچتو ٿي ويندي آهي.

مثال: "مرڻ نه مهورت پڇي پُڇي تِتم نه وار." (گلقند 221)

موتَ ۽ گيراڪ جو وقت ئي ڪونهي.

جيئن موت ڪنهن به وقت اچي سگهي ٿو تيئن مال جو خريدار ڪنهن به وقت دڪان تي خريداري لاءِ اچي سگهي ٿو.

مثال: "موتُ پڇي ڪو نه ٿو اچي." (پهاڪن جي حڪمت 95)

موتَ ۽ مهمان جو وقت ئي ڪونهي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "موتُ مُندَ نه آهي، تائين ٿجي تڪڙو." (اترادي پهاڪا 91)

موذيءَ جي ونڊيءَ ۾ اَيندن جي ونڊي.

موذي = ڪنجوسُ.

ونڊي = ڀاڱو حصو.

اَيندَ = آئنده، ايندڙ پونير، مرچوڻ ماڻهو سڄي ڄمار پئسي تي ساهه ڇڏيندو آهي پر سندس ڪمائي اوپتو ماڻهو ۽ چنگو منگو کائي ويندا آهن يا سندس پونئيرن کي مِلندو آهي.

موچيءَ جا گهڙيا موچيءَ جي مُنهن ۾.

اڳ جڏهن بوٽن جا دڪان عام نه هئا، موچي سليپر ۽ جوتا هٿن سان ٺاهيندا هئا. اهي جوتا جڏهن پراڻا ٿي ڇڃي پوندا هئا ته ڳنڍ ٽوپ لاءِ ساڳئي موچيءَ وٽ کڻي ايندا هئا.

مثال: "مُنهن به پنهنجو موچڙو به پنهنجو." (پهاڪن جي حڪمت 91)

موچڙي ۾ برڪت آهي.

ڏسو پهاڪو "مار کان جِنُ..."

مثال: "ڪڻ ڪلو ٿيئي پلو." (گلقند 115)

موچڙو آهي گهٽ، ماني آهي ڏوَ تي.

گهٽي لاڏ پيار مان ڪو ٻارُ گهٽو ٿئي ۽ بي چيو ٿي پوي ته ائين چوندا آهن.

مُوَر کان وياج ڳرو.

مُوَر = موڙي، سيڙپ.

اُپتِ ۽ ڪمائيءَ کان خرچُ گهڻو.

وياج تي کنيل اصل رقم کان رقم تي چڙهيل واڌي چيلهه ڇپي ڪري ٿي ڇڏي.

مُوَر کان وياج مٺو.

جيئن وياج جي ڏنڏي ۾ مُوَر کان وياج مِٺو لڳندو آهي تيئن پُٽ ۽ ڌيءَ کان پوٽاڻ ۽ ڏوهٽاڻ مِٺو لڳندو آهي.

مُوَر کي سُوَر.

ڪَتيوءِ ڪمائي ته ڪمائيءَ جي ماڳِ، رهندو سيڙپ واري مُوڙيءَ جو به وڃاڻُ.

مُورکَ جي خوشامد کان سياڻي جي ٺوڪ ڀلي.

سياڻي جي ٺوڪَ ۾ به ڪنهن غلطيءَ جي نشاندهي هوندي آهي، ان ٺوڪ مان پنهنجي غلطيءَ کي سڌاري سگهجي ٿو پر بي عقل ماڻهوءَ جي واکاڻ ۽ ساراهه اجائي ۽ بي مقصد هوندي.

مثال: "مورک ماڻهو به گهر ٻارڻو ٻئي ٻن ڏجن." (گلقند 36)

"ڄٽ جي ٺار ملوڪ جي رات." (گلشڪر 100)

مُورکَ جي سنگت کان، نانگَ جي سنگت ڀلي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

مثال: "نادان دوست کان، داناءَ دشمن ڀلو." (پهاڪن جي پاڙ 107)

"مورک ٻانيڻ، به پارسيون." (سنڌي پهاڪا 166)

مُوريءَ کي پنڻ جو ٿي ٻارُ گهٽو.

مُوري پنن سوڙي زمين مان پٽي ڪڍبي آهي. موريءَ جي پنن جو وزن به موريءَ جيترو ٿي ٿيندو آهي.

وڏي آڪهه واري ماڻهوءَ کي ٻارن ٻچن پالڻ جو ٻارُ ٿي گهٽو ٿو هجي.

مُورُ مارڻ گناهه کائڻ ثوابُ.

مورُ حلال پکي آهي پر سنڌس سونهن جي ڪري ان جو شڪار نه ڪندا آهن. هن پکيءَ جو ڪنيپ قرآن پاڪ جي ورقن ۾ رکبو آهي.

مورو ناهي ٿورو.

هيءَ مشهور لوڪ گيت "مورو" جي ٿَلهه جي سِٽ آهي پر مورو شهر جي سونهن ۽ سوڀيا لاءِ به استعمال ٿيندي آهي.

مُوملَ مرد هئي يا عورت؟

تِصاگو ساري رات ڪچهريءَ ۾ مومل راڻي جو قصو بيان ڪيو. قصو پورو ٿيو ته ويٺلن مان هڪ چٽي اهو سوال ڪيو.

ڪنهن جي ڳالهه تي ڌيان نه ڏيڻ، نصيحت کي ٻڌو اڻ ٻڌو ڪري ڇڏڻ.

مون کي ڪو جَهلي نه پَلي، آءٌ پنهنجي ٻيڙي، پاڻ ٿو ٻوڙيان.

ڪو بي سمجهه ۽ هوڏيرو ماڻهو ڪنهن جي جهل نه وٺي ۽ اونڌا اُبتا پَڌا ڪم ڪري ته ائين چوندا آهن.

مثال: "پنهنجي پير تي، پاڻ ڪهاڙو ٿو هڻي." (گلشڪر 160)

مولا! مارينسِ يا مَيائينسِ.
سَڌڙيا عاشق پنهنجي محبوب لاءِ ائين چوندا آهن.

مولا! ڪِرِ ڪمَ سَولا.
دُعا جي چوڻي آهي جيڪا سنڌ جا ماڻهو اُٿندي ويهندي ورجائيندا آهن.

مُولِهي مَري، ڏَيُ نہ چَري.
خُوددار ڳالهہ ڳَٺُ ۾ اُصول وارو ماڻهو ڪڏهن بہ پنهنجي ڳالهہ ۾ اُصول تان نہ هٽندو هو غريبي حال ۾ جيئندو پر هيٺي ڪو نہ ٻوليندو.
مثال: ”مرسان مرسان ڏيُ نہ چرسان “(گل شڪر 230)

مَڻَ پويان ايڪيتالُ.
واپاري اناج يا زرعي جنس وٺندا آهن تہ تور مهل ڪٽتو هٽندا آهن. يا اَنُ پينهائڻ مهل چڪيءَ وارو بہ مڻ تي هڪ ڪلو گرام ڪٽوتي ڪندو آهي. چاليهہ ڪلو تور تي هڪ ڪلو واڌو ڪٽوتي ڏاڍي خراب ٿيندي آهي.
ڪو ماڻهو ڏئي نہ وٺي ۾ پڇرَ بہ نہ ڇڏي تہ ان لاءِ بہ ائين چوندا آهن.
مثال: ”اُٺ جي ٻنيان، ڪِهنبڙي.“ (گل شڪر 13)

مُهاڻن جا ڪُتا بہ سونا.
اڳُ جڏهن مڇي مارڻ تي نہ ٺيڪيداري نظام هئا نہ ٺي ڍنڍين، ڍورن ۾ پاڻين تي محصول هئا. تڏهن سنڌ جا مُهاڻا ڍنڍين، ڍورن، درياهہ ۽ سمنڊ مان مڇي، پلو ٻهہ پيڻ ۽ لوڙهہ مان ڪمائي آسودي زندگي گذاريندا هئا.

مُهري پراڻي، تہ بہ پِترن پِڇڻ لاءِ ڪوڙ.
مُهري = ڪاٺ جو گهڙيل ٿُلهو ڏنڊو مولهڙو جنهن سان ٽڪر جي اُکريءَ ۾ اَنُ ڇڙيندا آهن.
مُهري پلي اُکريءَ ۾ اَنُ ڇڙڻ لائق نہ رهي، پوءِ بہ ان سان پِتر تہ پِچي سگهجن ٿا.
ڪا بہ شئي بيڪار نہ هوندي آهي ناڪاره ٿيڻ کان پوءِ بہ ان مان ڪو نہ ڪو ڪم وٺي سگهجي ٿو.
مثال: ”پکي پکي ڏونگري، تائين پِترن پِچڻ لائق.“ (ماتيلي.... 103)

مِهرُ سچائيءَ تي اچي تہ ڪڙهہ تي ڪير پياري.
مِهر = ميهارُ مينهن جو ڌنارُ
ڪڙهہ تي ڪير پيارن = ٿُرت ڪم ڪرڻ ترت فائدو ڏيڻ.
مَن ۾ سچائي ۽ خُلوص هجي تہ ڪنهن جي ٿُرت واهر ۽ مدد ڪري فائدو ڏئي سگهجي ٿو.

مِهرَ گهٽي ڪيرُ تورو.
ٿهلَ تاڪور ۽ خدمت گهٽي، پر ان جو صِلو ۽ اُجورو تورو سُٺي چاري ۽ ٿهل ڪان پوءِ بہ مينهن يا ڍڳي تورو ڪير ڏئي تڏهن ائين چوندا آهن.

مهمانُ اچي پنهنجي مرضيءَ سان، وڃي ٻئي جي مرضيءَ سان.
اڳ پري ڪان ڪو دل گهريو مِٽ مائٽ مهمان ٿي ايندو هو تہ ڪيس زوريءَ بہ چار راتيون ٽِڪائي ڇڏيندا هئا.
مثال: ”بختاور سو جنهن جي گهر ۾ مهمانُ“ (اترادي پهاڪا 31)

مِهمانُ بي زبانُ.
سنڌي ماڻهو پنهنجي مزاج ۾ لڄهڙو هوندو آهي، ڪٿي مهمان ٿي وڃي تہ ضرورت هوندي بہ ڪنهن شئي جي گهُر نہ ڪندو آهي.

مهمان پنهنجو روزُ پاڻ سان ڪٽي تو اچي.
سنڌ ۾ مهمان کي وڏي عزت ڏني ويندي آهي، ميزبان پاڻ کي ڀاڳ وارو سمجهندو آهي، سنڌ جي ماڻهن جو عقيدو آهي، تہ مهمانُ پنهنجو روز پاڻ سان ڪٽيو تو اچي.

مهمانُ ٽِڪائڻ پنهنجي وَسِ آهي.
ڏسو چوڻي، ”مهمانُ اچي....“

مَهلُون بہ مُڙسن تي ايندِيون آهن.
زندگيءَ جون آزمائشون ۽ ڏُکيون مهلون بہ مڙس ماڻهن ۽ جوانن تي ايندِيون آهن ۽ مردن جي مردانگي همت ۽ بردباريءَ آڏو مات کائي ويندِيون آهن.
مثال: ”مردن کان سواءِ بہ ڪي وِيهون ٿين؟“ (ماجر.... 176)

مَهور ڪري مَنوار، ڪسرّات پڇي پوڇي. *

(1) مهور = پهرين.
منوار = خدمت چاڪري، ماني ٽِڪي.
ڪسرّات = حال احوال، خبرون، ڪُرُ.
تر سجوئي مهمان نوازيءَ ۾ اڳرو آهي، پر تر جي وَٽِ واري پاڳي ۾ مهمان نوازي سرس ۽ سوائي آهي. مهمان آڏيءَ تائي آيو تہ پهرين ان جي خدمت چاڪري ڪندا ۽ ماني ٽڪي کارائي پوءِ حال حوال وٺندا آهن.
مثال: ”مهمان اچڻ وڏ ڀاڳين گهر.“ (سنڌي پهاڪا 51)

[illegible] ليءَ ۾ سوا لکُ اولياءَ آهن.

[illegible] تہ مڪلي ايشيا جو وڏو قبرستان آهي [illegible] بادشاهن ۽ [illegible] جي حڪمرانن کان سواءِ [illegible] وڏن ۽ [illegible] عالمن، سورمن، بزرگن ۽ ولين [illegible] قبرون بہ آهن.

[illegible] جي گهاٽي، اَڌ کيرُ اَڌ پاڻي.

[illegible] نڳي ڪريبُ
[illegible] حرڪت، ڊوڙ ڊُٻ.
[illegible] ڪوڙ جي پاڙ آهي ٿي ڪا نہ، نڳيءَ جو ناهہ،
[illegible] جناء نٿو ڪري.
مثال: [illegible] حوي، سو ڪوڙ پرائي، ڪيڏ ڪري، سو ڪٽيو ڪاٿي.“ (گلقند 99)

مٽي کان پوءِ، جار والَ ڪفنَ بہ يا نصيبُ.

ڏسو چوڻي، ”موتُ پڪ آ....“

مُئي کان ماٺِ ڀلي.

ماٺِ موتَ جهڙي هوندي آهي، پر اُها مُئل ماڻهوءَ کان بهتر هوندي آهي.

مئي جاءِ مِٽَ گهٽا.

مرڻ واري جو ڀلي ڪو مِٽ مائٽُ نہ هجي پر ان جي ڪفن دفن لاءِ پاڙي پتيءَ جا ماڻهو هٿُ ونڊائيندا آهن.

* پارو امراڻي. ”مضمون“ وَٽ جون واتون، اڻ وَر وَر واڇهايان.“ ماهي تريٖير سماچار، جولاءِ – سيپٽمبر 2005ع

مُئي جي پنيان ڪيرُ مُئو آهي؟

مرڻ واري جي وڇوڙي جو ڏک ۽ صدمو ڪجهہ ڏينهن تائين شِدت سان محسوس ٿئي ٿو ۽ پوءِ آهستي آهستي ڏک جي شدت گهٽجي ٿي وڃي ۽ زندگي معمول تي اچي ٿي وڃي.
مثال: ”مُئي جو ڏيئو ڏهہ ڏينهن.“ (سنڌي پهاڪا 117)

مُئي جي مِٽي بہ ڪم نٿي اچي.

ڏسو پهاڪو ”ڪوهہ جني مِٽي...“
مثال: ””پٽُ پراٽو تہ بہ ڪو جنڊ جو ناٽو؟“ (گل شڪر 64)

مُئي جو هڪ ڏکُ، وئي جا هزار ڏُکَ.

مرڻ وارو ڪڏهن بہ موٽي نٿو اچي، ان ڪري ان جي وڇوڙي جو هڪڙو ئي ڏک ۽ صدمو ٿئي ٿو، پر گم ٿي ويل ماڻهوءَ جي موٽي اچڻ جي آس ڪڏهن بہ مرندي ناهي، ان ڪري اُن جي وڇڙڻ جو ڏک سدائين پيو گهاءُ ڏيندو آهي.

مُئي مِتيءَ جي نِشاني.

ڪو بارُ جنهن جا ماءُ پيءُ ننڍپڻ ۾ مري وڃن، يا انهن ۾ ڪو هڪ مري تہ ٻار کي مئل ماڻهوءَ جي نشاني سمجهندا آهن.

مُئي سَنائو پر ڏني نہ سنائون.

وتايو فقير گسُ وٺيو پئي ويو تہ ڪجهہ ماڻهو جنازو کنيو پئي ويا. وتائي هڪ ڪانڌيءَ کان پڇيو تہ ”ابا مرڻ وارو مرد هو يا عورت؟“ همراهہ وراڻيو تہ ”عورت“ ان تي وتائي پڇس تہ ”ابا، پرڻيل هئي يا ڪنواري؟“
همراهہ ٻڌايو تہ ”ڪنواري هئي.“ ان تي وتائي فقير ٺهہ پهہ ائين چيو.
مثال: ”ٻُڌو سهسن، پر ڏنو نہ سهسائن.“ (پهاڪن جي حڪمت 63)

مُئل ڪُتي جا نَنهن پيو لاهي.

ڇيهہ جي ڪنجوسُ ۽ پئسي تي ساهہ ڏيڻ واري ماڻهوءَ لاءِ ائين چوندا آهن.

مُئو ڪکُ بہ نہ سَهي، جيئرو، جانجهہ ۾ پيسجي.

جانڊهِ = آنَ پيهڻ جو وڏو جَنڊُ. چَڪِي جنهن کي اڪثر گڏهہ يا ڪنهن ٻئي جانور جي چڪ سان گهمائبو آهي.

مُثل ماڻهو جي قبر جي ساميءَ ۾ ڪکُ به چوندي ٻاهر ڪيڍي ڇڏيندا آهن ۽ جيئرو نار جي اُٺَ وانگر جيون جي ڳاهه ۾ ڳهندو رهندو آهي.

ن

ناگهان بي گهمانَ.

ڏکي گهڙي مصيبت يا آزمائش پُڇي ڪا نه ٿي اچي پر اوچتو اچي ٿي ڪڙڪي.

ناچُ نه ڄاڻي، اڱڻُ اونڌو.

پنهنجي اڻ ڄاڻائي ۽ نااهليءَ کي لڪائڻ لاءِ ڪوڙا بهانا گهڙڻ.

مثال: "پڙهي پاڻَ نه ڄاڻي ماري ڪُتابي" (گلقند 85)

ناڙي بادشاهه ڪيرو وزيرُ ڇَٽ ٻانهي.

پوکيءَ جا مُروج طريقا.

ناڙي = هَر ۾ لوهي پائيپ جهڙي نلي ٻڌندا آهن. هر سان گڏ ان نالي وسيلي زمين ۾ ٻج ڇٽيندا ويندا آهن. پوکيءَ جو اهو ڪارگر طريقو آهي.

ڪيرو = زمين ۾ هر ڏئي، ٻج ڇٽي، مٿان تر (سينوهر) گهمائي ڇڏيندا آهن.

ڇٽ = هٿ سان اڇلائي ٻج ڇٽڻ. جيڪو تازي آيل پاڻيءَ ۾ ڇٽبو آهي.

ناڙيءَ سان ٻجُ گڏائڻ پوک جو ڪارگر طريقو آهي. ان سان فصل پلو ۽ اُپت وڌيڪ ٿئي ٿي، ٻين طريقن سان ٻنيءَ ۾ ٻج گڏائڻ سان فصل ايترو پلو نٿو ٿئي.

نانگ به مري لٺِ به بَچي.

دشمن کي ڏاهپ سان ماتِ ڏجي ڏکُ به هٿجي ۽ پاڻ به بچائجي.

نانگ کي پيٽَ ۾ پيرَ.

بُڇڙي ۽ بُري ماڻهوءَ جي مَنَ ۽ نيت ۾ برائي ۽ بڇڙائي هوندي آهي.

نانگ کي نانگُ ڇا ڪندو؟

بڇڙي ماڻهوءَ کي پاڻ جهڙي بُري ماڻهوءَ مان ڪهڙو ڊپُ؟

نانگُ جو ٻچو نانگُ ئي ٿيندو.

جيئن نانگُ زهريلو هوندو آهي، تيئن ان جا ٻچا به ڄمڻ سان ئي زهريلا هوندا آهن.

مثال: "جهڙا ڪانُ، تهڙا ٻچا." (گل شڪر 94)

نانگ جو ڏنگيل نوڙيءَ کان به ڊڃي.

نقصان يا چوٽ کاڌل ماڻهو ڊني ڊپ کان گهڻو احتياط ڪندو آهي.

مثال: "ڪُتيءَ کي ڪنهن اُماڙي ڏني. سا تارا ڏسي ٿي ڊِني. (گلقند 113)

"کاٽيل ٻلي، ڇُلهه جي ويجهو نه اچي." (اترادي پهاڪا 56)

نانگُ مارائجي دشمن کان.

خطرناڪ ۽ سِرَ وڃائو ڪمُ، دشمن کان ڪرائجي.

نانگ ۾ نَوَ وَڪڙَ.

جيئن نانگُ وڪڙ ڏئي هلندو آهي، تيئن بڇري ۽ بُري ماڻهوءَ ۾ به ڪوڙ هيرا ڦيريون هونديون آهن.

نانگُ ويو نڪري ليڪو پيو ڪُٽجي.

ڪو معاملو ٽَري ۽ نبري وڃي ۽ پوءِ به اُن جي چور پچور ٿئي، تڏهن ائين چوندا آهن.

نانگُ وَرَ ۾ هَٿُ سَرَ ۾ ۽ پيرُ گهر ۾ چڱو ڪونهي.

نانگ کي وَر ۾ وجهبو تہ ڏنگ هڻندو سَرَ ۾ هٿ وجهبو تہ هٿ وڍجي پوندو تيئن پير ۽ مرشد کي وٺي اچي گهر ۾ ويهارڻ ۾ به چڱائي ڪانهي.

مثال: "هٿُ نہ وجهجي سَر ۾، نانگُ نہ وجهجي وَرَ ۾، گهوڙو نہ ٻڌجي دَر ۾، ڏاريو نہ آڻجي گهرَ ۾." (اترادي پهاڪا 92)

ناني اڳيئي نَچڻي، مٿان آيس سَهرَن جو سَڏُ.

جيڪو ماڻهو جنهن شئي يا ڳالهه جو گهرجائو ۽ خواهشمند هجي، ان کي ان ڳالهه جي آڇ ڪجي تہ ان جي خوشي ٻيڻي ٿي وڃي ٿي.

مثال: "هرڻي اڳيئي نچڻي، مٿان پيس گهنڊڻي." (گل شڪر 255)

ناني مري ڏُهٽيءَ لاءِ، ڏُهٽي مري چگهن لاءِ.
ڏسو پهاڪو: "آءٌ مران جنيءَ لاءِ...."

ناني نوري، سڀ ڪمَ ۾ پُوري.
ڪو ماڻهو هر ڳالهه ۾ ٽنگ اڙائي ته ائين چوندا آهن.
مثال: "ملتاني گهيٽلو سڀ ڪنهن جي پير ۾ پورو." (پهاڪن جي حڪمت 91)

نالي ۾ نِهال اَدِي آريجن جي.
نِهال = خوش، سرهو.
ڪنهن جي ڪُوڙي واهه واهه ۾ ڦونڊائڻ تي خوش ٿيڻ.

نه اُسَ نه ڇانءَ.
ڪنهن ماڻهوءَ مان نه نقصان نه فائدي جي اُميد هجي ته چوندا آهن.

نه اُوندو نه سَنئُون.
اُلٽي مَتِ وارو ماڻهو جيڪو هڪ ئي وقت ۾ متضاد ڳالهيون ڪري ۽ ڪا به ڳالهه نه مڃي.

نه اَٽائي گهتيءَ ۾ وڃجي نه ڪُتو ڪائي.
نه خراب ۽ ڪانچ ماڻهن سان لاڳاپو ۽ اُٺي ويٺيءَ جي واٽ رکجي نه نتيجو پوگجي.
مثال: "انڌو مگٽهن نه ڏسي، نه اَرا ڪري" (پهاڪن جي حڪمت 65)

ناٽُو نينهن ٽوڙُ آهي.
ويجهي مٽي مائٽي ۽ دوستيءَ رشتن ۾ پئسي جي ڏيتي ليتي نه ڪجي، ان سان رشتن ناتن ۾ وڇوٽيون پئجي ويندِيون آهن. قرب ۽ محبت ٽٽي ٿي وڃي.
مثال: "ناٽو رتا وڇوڙي." (ننڍڙي روپ.... 84)

ناٽو نَر نَوائي.
ناٽي ۾ اهڙي ڪشش آهي جو چڱا ڀلا نالي وارا جوان به دولت جي موهه ۾ موهجي پنهنجي ڳالهه ۽ نالي کي نهوڙي ٿا ويهن.

ناٽو هٽِ ايندو ناٽُو هٽِ نه ايندو.
ناٽو = وقت
ناٽُو هٽن مان نڪري وڃي ته ان کي بيهر ڪمائي سگهجي ٿو پر وقت. جيڪو گذري ٿو وڃي ان کي موٽائي نٿو سگهجي.

نه پاڇي پوي نه ڪُتو ڀونڪي.
ڪمائيءَ مان پئسو پاڇي هوندو ته چوريءَ جو امڪان به گڏوگڏ رهندو پر پاڇي پئسو هوندو ئي ڪو نه ته چوريءَ جو ڪهڙو ڏپُ؟

نه پاروٽو ٻچي نه ڪتو دَر تي اچي.
جنهن گهر ۾ اوير يا ڪاڏي ڪان ٻوءِ ماني ٻچندي، ان جي هيرَ تي ڪتو به ضرور در تي ايندو.
ڏسو: مٺيون پهاڪو.

نپٽو مئُو ڪنهن نه سُئو.
نپٽو = جنهن کي پُٽ جو اولاد نه هجي.
سُئو = ٻڌو.
پيءُ جي پيڙهي پٽن سان اڳتي وڌندي آهي. پُٽ پيءُ جي نالي کي اڳتي وڌائي زنده رکندا آهن. نياڻين جو اولاد پرائو هوندو آهي.
مثال: "اوٺن جي قبرن تي، ڏُپ نه ڇانءَ" (اترادي پهاڪا 114)

نه پيٽُ نه پُني، ادي کي جائو پارُ.
ڏسو پهاڪو: "اديءَ کي جَن نه ڪَن..."

نياڳي پار کي آچر ڏينهن پڙهڻ جو شوقُ.
گوسڙو ۽ نياڳو ٻارُ موڪل واري ڏينهن اسڪول وڃڻ جي منبت ڪري ته ٽوڪ مان ائين چوندا آهن.

نه تَختَ نه بَختَ، رڳو قرب ۾ ڪٽجي وَقتُ.
ميٺ محبت وارو آسائش ۽ سُڪون نه آهي ته ڌن، دولت ۽ بادشاهي به ڪهڙي ڪمَ جي؟

نيت نئون سِجَ سنئون.
ڏهاڙي اُجرت تي تڳندڙ پورهيت جن لاءِ لانئون سج نئين روزي آڻيندو آهي.
مثال: "آٽين ۽ چاڙهين، ڏُٿُ ڏهاڙي سومرا." (شاهه)

نه فقير پنڻ کان رهي نه ڪتو ڀُونڪڻ کان رهي.
جيئن ڪُتو ڀونڪڻ کان نٿو مُڙي تيئن فقيرُ به پنڻ کان نٿو مُڙي.

جڏهن عادت عِلت بڻجي ٿي وڃي، تڏهن اها ڇڏي نٿي سگهجي.
مثال: "فقيرن پنندي ۾ ڪتن ٻهندي، ورهيه گذري ويا." (ماجر. 175)
"فقيرن جي پنيان، ڪتا پيا پونڪندا." (پهاڪن جي حڪمت 86)

نـه ڪي نَو ڪوٽ.

نِنر ۾ ضدي ماڻهو جيڪو پنهنجي ڳالهه تي چڙهي تـه ڪنهن جي بـه نـه مڃي.
مثال: "زمين جُنبد، نـه جُنبدِ گل محمد" (گل شڪر 16)

نياپو اُماڻيندڙ تـه لک لهي، پر ڏيندڙ نـه ڪاري.

ڏسو چوڻي: "جيئن ٿا ڏيندڙ ڏين..."

نياڻي نماڻي ذات.

نياڻيون نماڻيون هونديون آهن، اُهي ماءُ پيءُ ۾ پائرن تي ساهُ ڇڏينديون آهن.

نياڻي نوڙت سيڪاري ٿي.

سنڌي هندو سماج ۾ پُٽ وارو پاسو مٿيرو ۽ نياڻي وارو پاسو ڪانئرو هوندو آهي. نياڻيءَ جا مائٽ، نياڻيءَ جي ساهرن جي گهڻي ڪاڻ ڪيندا آهن.

نياڻيءَ آئي خُونَ بـه بخشيو ڇڏين.

سنڌي سماج ۾ نياڻيءَ کي وڏي عزت ۽ احترام سان ڏٺو ويندو هو. نياڻيءَ کي ستن قرآنن جيترو مان ڏيندا هئا. جهيڙي تڪرار کان پوءِ نياڻيون ميڙ وٺي ويندا هئا تـه نـه رڳو خون جهڙا ڏوهه بـه بخشي ڇڏيندا هئا پر نياڻين کي گنديون پوتيون اوڍائي عزت بـه ڏيندا هئا.
مثال: "نياڻي، ستَ قرآن آهي" (پهاڪن جي حڪمت 97)

نياڻيءَ کي گار هڪ پيرو ڏبي آهي.

سنڌي سماج ۾ نياڻيءَ جو سڱ ڏيڻ کان پوءِ زبان تان ڦري وڃڻ ۾ پڏريون، مڱڻا ۾ نڪاح ٽوڙڻ کي عيب سمجهيو ويندو آهي.

نياڻيءَ کي مائٽ لاڱ ڏيندا پاڱ نـه ڏيندا.

لاڱ = بخشش، ڏيج، لاڏ پيار.
ڏسو پهاڪو: "ماءُ ڇٽي پُٽڙا...."

نيپاڄ منو آهي.

جنهن ٻار کي تاتي نپائي وڏو ٿو ڪجي، اهو ماڻهوءَ جي محبتن جو محور بڻجي منو ٿو لڳي. سڳو ۾ پيٽ ڄائو اولاد ان ڪري بـه منو ٿو لڳي جو نيپاڄ هوندو آهي. مثال طور ڪنهن عورت کي پيٽان ٽريل ٻار ڄمي ٿو تـه ان جو ايترو ڏک نٿو ٿئي، پر ڪو ٻار ڄمڻ کان پوءِ پنجن ستن سالن جي ٻمار ۾ وڇڙي ٿو وڃي تـه ماءُ جو هنيانءُ ڦسي ٿو پوي.
ٻارُ نانيءَ ۾ ڏاڏيءَ کي ان ڪري بـه پيارو هوندو آهي، جو ان جي سموري پالنا ڪنديون آهن.

نيتَ بَد روني رَدِ.

بُري نيت ۾ اندر جي پليدي رکڻ واري، ماڻهوءَ کي رسوائيءَ کان سواءِ ڪجهه بـه هٿ حاصل نـه ٿيندو. صاف نيت واري ماڻهوءَ جون راهون ٻانمرادو صاف ٿينديون وينديون.
مثال: "نيت بد،مانيءَ جو آڏُ." (ماجر... 169)

نيتَ صافُ، منزل آسان

ڏسو مٿيون پهاڪو.
مثال: "نانڪ،نيت صاف ڪر، تـه دَرگهہ پوين ٿبول." (اترادي پهاڪا 135)

نيم نان، صحت جان.

ڪاڏو ڏِءَ ڪري ۾ هولُ ڪري کائڻ ...ان پيٽ جي خرابي ٿئي ٿي پر ڏِءَ کان ٿورو گهٽ کائبو تـه جلد هضم ٿيندو ۽ صحت سُٺي رهندي.
مثال: " گهڻي کاڌي کان گهٽو ڏنو چڱو آهي." (گل شڪر 204)

نيرَ جو ٽڪو لهي وڃي پر گِلا جو ٽِڪو نـه لهي.

نيرُ = رَنگُ جيڪو ڪَٽي ڪپڙن کي ڏيندو آهي.
ڪپڙن تي رنگ جو ٽِڪو ...سر تي لڳل ڏڪ جو نشان يا ڪنهن جو مڙهيل اِلزام تـه لهي ...گهي ٿو پر

ڪنهن جي ڪردار تي. ڳالهه جو ٽڪو لڳي تہ ساري حياتي نٽو لهي. مثال: ڦٽ ڇٽي وڃن. داغ ڪين لهن." (گل شڪر 204)

نينگر جو پنهنجي وَهہ چڙهيو، سو مائٽ پٽائيندو.

وَهہ = وهندي مرضي. خيال

پٽائڻ = بدنام ڪرائڻ ڳالهه ڪيائڻ عيب پڌرا ڪرڻ.

ڪنهن ٻار کي ڇيڪ ڇڙواڳ ۽ پنهنجي مرضيءَ جو مختيار ڇڏيو تہ خراب صحبت ۾ اچي. مائٽن جو نالو خراب ڪري بدنام ڪندو.

نينهن نيهاٽي، ڏرمُ نڪاٽي.

نيهاٽي = نينهن مان. عشق ۽ چاهہ مان.

نڪاٽي = آستاني سان. ٽڪاءَ ۽ سڪون سان. ٽانيڪائيءَ سان نينهن آهي ائين پوڄا عقيدو ۽ عبادت من جي شانتي ۽ ٽانيڪي آستان سان آهي.

نيڪيءَ جي ڪم ۾ دير نہ ڪجي.

چڱو ڪم بنان دير ۽ تُرت ڪرڻ گهرجي.

مثال: "ڀلو ڪر، تہ ڀلو ٿيئي." (گلقند 46)

نيڪي ڪندڙ ڪان ڀَڄُ، ڳالهه ڪندڙ سان پيارُ ڪر.

واڪاڻ ۽ خوشامد ڪرڻ وارو رڳو چڱايون ٻڌائيندو پر ڳالهه ڪرڻ وارو اُڻايون غلطيون ۽ ڪوتاهيون ڳولي ٻين کي ٻڌائيندو. ان ڪري ڳالهه ڪرڻ واري کان ماڻهو پنهنجي اوڻاين کان آگاهہ ٿئي ٿو.

نہ ڏڪُ لڳي، نہ عُضوو ڪري.

جهيڙي مان وري نہ سري ماڻهو جهيڙي کان ٽارو ڪري تہ ڪُهڻين مشڪلاتن ۽ پريشانين کان بچي ٿو پوي.

نہ جيئڻ جي جهانَ ۾، نہ مئن جي مقام ۾.

ڪنهن بہ ڪم جو نہ هئڻ نہ ڪنهن جي خوشيءَ ڀيڙو نہ ڪنهن جي غميءَ ۾ شريڪ.

نہ جمي ها، نہ در تي ڍولڪ وڄي ها.

سنڌي سماج ۾ ڌيئرون پرائو ڌڻُ هونديون آهن. نيٺ هڪ ڏينهن پرڻجي وينديون.

مثال: "ڄاتي وڻ هڪڙو ڄاتي وڻ ٻيهہ"

مثال: "نہ ڄمي ڌيءَ، جا ڏجي پرائي پُٽ کي." (سنڌي پهاڪا 109)

نہ ڄٽي ها، نہ در تي ڍُهل وڄي ها.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

نہ چانديءَ جي ريت، نہ سونَ جي توفيق.

مهانگي شئي جي خريد ڪرڻ جي سگهہ ۽ حيثيت نہ هوندي بہ سستي ۽ عام شئي کان ٻُچان ۽ عار ڪرڻ.

نہ ڄُٽ نہ ڪُٽ.

ڏسو پهاڪو "ڄٽي پئي..."

نَرُ آهي ڪَرُ.

سنڌي سماج ۾ مرد عورت کان مٿيرو هوندو آهي. عورت جي پيٽ ۾ وڏيڪ ڪُهرو ۽ مرضيءَ جو مالڪ هوندو آهي

مثال: "نَرُ ننگو ناري لَڄَ." (موزون.... 101)

نَرن ۽ ناهرن جون ڳالهيون ورهين تائين وڃن.

نَرُ = سخي، بهادر مڙس ماڻهو.

ناهر = بگهڙ شينهن ويڙهاڪ.

سخي، مٿير مڙسن اڙٻنگ جوانن ۽ ويڙهاڪن جون ڳالهيون سدائين ڪچهرين ۾ پيون ورجائبيون.

مثال: "نانءَ مردان، ڌَنُ آوي جاوي." (گلقند 102)

نہ روئڻ واري، نہ پِٽڻ واري.

جنهن جو ڪو بہ ڏٽي ڏوڪي يا ويجهو مٽ مائٽ نہ هجي.

مثال: "نہ رڻَ نہ روڳٽي" (ننڍڙي روپ.... 28)

نزلو سدائين ڪمزور عضوي تي ڪِرندو آهي.

هيٺي ماڻهوءَ تي ڪاوڙ جلد چڙهندي آهي. هيٺي تي هر ڪنهن جي هلان ٿيندي آهي.

نمازَ جنت جي ڪُنجي آهي.

نماز برائين کان بچائي ٿي.

نماز نيڪيءَ جي راهہ آهي. جيڪا جنت ڏانهن وٺي ٿي وڃي.

نمِ ٻنيھن مرضن تي پوي.

نم اهڙو وڻ آهي جنهن جي پنن ڪائين ٻُور نِمورين ۾ چوڏن ۾ به بيمارين جو علاج آهي.

نمُ تہ ٽيئي ڪمُ.

غُرور ۽ وڏائي ڇڏي، نِهنو ٿيءُ ۽ نِوڙت کان ڪم وٺُ تہ سٺائي ٿيندي.

مثال: "نمي، سوڳورو." (گلقند 122)

نمن جون ڇانئون، سيدن جون دُعائون.

نِم جو وڻ ۽ سيدَ سنڌ جي سڃاڻپ جا بہ حوالا رهيا آهن. سنڌ جي شهرن توڙي ٻهراڙين ۾ سيدن ۽ نمن کي عزت جي نگاهہ سان ڏٺو ويندو آهي.

نہ مٺن ڳڏُ، نہ جيئرن ڳڏُ.

ڏسو پهاڪو "نہ جيئرن جي جهانَ ۾....."

نَنگيءَ تي نَنگُ آهي.

ننگي = لڄن جو خيال رکڻ وارو، مُحافظ الله پاڪ. اهو ئي الله جيڪو عزتن جو رکوال آهي، ان کي ئي پارت آهي.

نَنگَ ڇڏي نانگا ٿيا، تن نانگن ڪهڙو ننگُ؟

نانگو = اگهاڙو، سُڃو، بي اولاد، بي حيا.

بي لڄو ماڻهو جيڪو پنهنجي لڄن کي ڇڏي ان کي لڄن جو ڪهڙو خيال ٿيندو؟

مثال: "نانگو نَنگان نڪتو نانگي ڪهڙو ننگُ؟ (گلقند 58)

نَنگرَ ڪيئن ڦٽو؟

چي، "جَٽو وَٽو."

ننگر = ٺَٽو ماضيءَ ۾ سنڌ جي گاديءَ جو هنڌ.

هيءَ تاريخي پهاڪو آهي، جنهن ۾ سنڌ جي گاديءَ واري شهر ٺٽي جي ڦٽڻ بابت سوال آهي، تہ ڪيئن ڦٽو؟ ۽ ان جو جواب بہ موجود آهي تہ "سنڌ جي ماڻهن ۾ راڄن وچ ۾ ٻڌي ۽ ايڪو نہ هئڻ ان جو وڏو ڪارڻ رهيو آهي.

مثال: "ڇُڙ ڇُڙ گابا." (گل شڪر 109)

نِنڊَ اڌُ موتُ آهي.

ستل ماڻهو مُئل ماڻهوءَ جيان دنيا جهان کان غافل ۽ بي خبر هوندو آهي.

مثال: "سُتل اُون (۽) مُئل هڪ آچار." (ماڻيلي 108)

نِنڊَ سُوريءَ تي بہ اچيو وڃي.

اوجاڳي جو ٿڪُ اهڙو تہ خراب ٿئي ٿو اوجاڳي مارئيل ماڻهوءَ کي ڦاهيءَ جي تختي تي بہ ننڊ اچي ٿي وڃي.

مثال: "ننڊ نہ ڏسي هنڌ بک نہ ڏسي طعامُ." (ماجر... 177)

نندائي وٺي نڪري، وڏائيءَ تي ٿي وار.

ننڍَ وڏائيءَ جو سَنڌو رهيو ئي ڪونهي. ننڍا وڏن جي سامهون ٿا ٿين.

نَنڍي نيامت، وڏي قيامتُ.

نيامت = نالو عورت جو نَعمت. ننڍي وهيءَ جي ڇوڪري پر زبان ۽ طبيعت جي تکي ۽ تيز.

ننڍڙي پر وهہ جي ڳَنڍڙي.

زبانَ آهي تہ ننڍڙي پر تيز ۽ ڳَتڻ لفظن کي جنمي ٿي.

ننڍن ڪُٺن، وڏن ڪُٺن جا ڪن ڪُتريا.

ڪو ننڍو ٻارُ ڪنهن وڏي سان چالاڪي ڪري ۽ کيس بيوتوف بڻائي، تڏهن ائين چوندا آهن.

ننڍو آهين تہ نيازُ ڪر، وڏو آهين تہ پيارُ ڪر.

ننڍن کي وڏن سان ادب ۽ نوڙت سان پيش اچڻ گهرجي ۽ وڏن کي ننڍن سان پيار ۽ شفقت وارو ورتاءُ ڪرڻ گهرجي.

ننڍو ڳوڙهو، بہ پاتيءَ جيڏو.

پاتِي = اَنَ مٺڻ جو مارڻُ جنهن ۾ چار چوٿايون ان پون.

ڪنهن ٻار کي مار کان ڊيڄارڻ لاءِ چوندا آهن. جنهن جي معنيٰ آهي، تہ "ايتري مار کائيندي جو ڏڪن سان مٿي ۾ جيڪو ننڍو ڳوڙهو ٿيندو سو بہ پاتيءَ جيڏو هوندو."

ننڍو واتُ، وڏي ڳالهہ.

حال حيثيت کان وڏي ڳالهہ ڪرڻ.

مثال" ننڍي وات مان وڏو ويڻ نہ ڪيجي." (پهاڪن جي حڪمت 96)

ننڍو واٽ وڏو واڪو.

ماڻهوءَ جو واٽُ تہ ننڍو آهي، پر واٽ مان نڪتل سڏ يا واڪو پري تائين پهچي ٿو.

نہ لهڻي ۾ نہ ليکي ۾.

لهڻو = اوڌر رکڻ

ڪنهن کان بنا اجوري جي قرض يا لهڻي بدران مفت يا ونگار ۾ يا سنگت واري لهہ لحاظ ۾ ڪم ونجي تہ اهو وڙُ ۾ ٿورو هجي ٿو.

نہ سُٽُ نہ ڪپاس، رڳو دغا بازيءَ جي آس.

ڪنهن معاملي ۾ ڪنهن جو پري جو بہ واسطو نہ هجي، پوءِ بہ ان ۾ مداخلت ڪري تڏهن ائين چوندا آهن.

مثال: "نہ سُٽ نہ ڪپاهہ ڪورين ۾ لنيون اُپيون." (سنڌي پهاڪا 114)

نہ سڄڻ آسرو، نہ دشمن ڀَءُ.

بي ضرر بي فيض ماڻهو. جنهن مان نہ ڪنهن کي نقصان جو ڊپ نہ ڪنهن کي فائدي جو آسرو.

نشو ڪري، اميرُ يا فقيرُ.

ڏسو "آفيم کائي...."

نہ ويو آهين ڊيري، نہ اٿئي آندل شاهہ جي خبر.

نوشهروفيروز ضلعي جي ڊيرو شهر جي سيد گهراڻي جو وڏو آندل شاهہ وڏي حشمت ۽ ڏيا وارو هو. هن کي ڍُهلاري مڱڻهارن کان چڙ هئي ۽ کين ڳوٺ ۾ اچڻ بہ ڪو نہ ڏيندو هو. هڪ ڀيري هو ڳوٺ کان ٻاهر ويل هو سو نوڪرن هڪ ڍُهلاري مسافر کي اوطاق ۾ وِهاريو ۽ ڏيڍيءَ تي ماني چئي ان وچ ۾ اوچتو ڪنهن دانهن ڪئي تہ آندل شاهہ موٽيو پيو اچي. اهو ٻڌي ڍُهلاري ڊپ ۾ دهل سوڌو اوطاق جي سوڙهي دريءَ مان ائين ڀڳو جو ويٺل حيرت ۾ پئجي ويا. ان ڪري تہ دريءَ مان ماڻهوءَ جي لنگهڻ جي جاءِ مس هئي، ان کان پوءِ اها چوڻي مشهور ٿي.

مثال: "ناهي جُوئر جوءِ ۾، جو رَهو ٿو رانديون ڪري." (پهاڪن جي پيڙهہ 34)

نورُ آهي تہ جهانُ آهي.

جهان جا سمورا جوڙ جنسار ۽ رنگ اکين سان آهن. اکين جي نُور کان سواءِ جهانُ اونداهو آهي.

نوراني نُور هرپلا دور.

نورانيءَ جي عقيدت مندن جو نعرو.

نُورُ مُورُ آهي.

زندگيءَ جي اصل مُوڙي اکين جي جوت آهي.

نولوءَ جي مِهماني بہ ٻيڙ.

آڻ ڪونئي ۽ هريل مهمان کي اها ئي ماني کارائبي، جيڪا گهر ۾ پاڻ لاءِ تيار ٿي هوندي

نوڪري اميري، پوءِ بہ ٻڙاگيري.

نوڪري ڪيڏي بہ وڏي ۽ نَنَ واري هجي پر پوءِ بہ پرائي غلاميءَ واري هوندي

نَقلَ لاءِ بہ عقل جي ضرورت آهي.

نقل ڪرڻ بہ "فَنُ" آهي. ڪنهن جي اَهل ڪرڻ يا ڪنهن شئي کي ڏسي ان جهڙي شئي ناهڻ ۾ بہ عقل ۽ سمجهہ جي ضرورت پوي ٿي.

نَظَرِ ماري، ڪاري يا گهرِ وهاري.

سادن ماڻهن جو عقيدو ۽ چوڻ آهي تہ ڪنهن ڪنهن ماڻهوءَ جي نظر لڳندي آهي. ڪنهن سُٺي شئي خوبصورت ۽ صحتمند ماڻهوءَ يا متاري ڍور کي ان ماڻهوءَ جي نظر لڳندي آهي تہ اهو بيمار ٿي پوندو آهي يا ڪو ڏڪ لڳندو اٿس. ڳوناٺا ماڻهو نظر کان بچاءَ جا سوڻ بہ ڪندا آهن.

مثال: "نظر ماري يا ڪاري" (اترادي پهاڪا 63)

نہ هُوندَ نہ شُڪر.

ڪنهن وٽ ڏَنُ، دولت ۽ مالِ متاع هوندو ئي ڪو نہ تہ شڪر ڪهڙو ڪندو؟

نہ هڪڙو ڪَٽو مَٽُ پريندو، نہ هڪڙو چٽو ٻُڻُ پريندو.

ٻُڻُ = وڏي ڪڙاهي يا ٺڪر جي ڪُني يا دِلو جنهن ۾ پاسي کان سوراخ ڪري چٽا يا ڦلا پچندا آهن. اڪيلي ماڻهوءَ کان ڪو بہ وڏو ڪم نہ ٿي سگهندو.

نہ هُئڻ کان ڪجھہ هُئڻُ چڱو آهي.

هَٿُ هَٿَ تي ڌَئي مايوس ٿي ويهي رهڻ کان ڪجھہ نہ ڪجھہ حاصل ڪري چڱو آهي.
مثال: ”ناسِت کان، آسِت ڀلي.“ (گلقند 132)

نَڪا ڪلي ڪيرَ واري، نڪا روئي رَبَ واري.

هُوندَ واري کي پنهنجي آسودگيءَ تي وڏائو نہ ڪرڻ گهرجي، نہ ئي اٿهوند واري کي پنهنجي غريبي حال جو پِٽڻو پِٽڻ گهرجي.

نڪا سَڙڪَ سِڏي ڪپي نڪو ساڻ سپاهہُ، چاڪيءَ جي ڏاند کي گهر ۾ ئي ڪوهہ پنڌ.

ڏسو پهاڪو ”چالاڪيءَ جي ڏاند کي...“

نہ ڪاڪو مري ها نہ اوڏر ٻُڏي ها.

ڏيتي ليتي واپار ۾ دڪان جي اوڌر ڏٽيءَ جي مرڻ کان پوءِ پونيرن کي گهٽ ملندي آهي، گهڻو ڪري ٻُڏي ويندي آهي.

نہ ڪُتو ڏسي نہ ڀونڪي.

ڪتو فقير کي ڏسندو ئي ڪونہ تہ ڀونڪندو ڪيئن؟ اڻ سهو ماڻهوءَ کان پاسو ڪجي.

نڪتل ڏند ٻہ ڪي ٻيهر مهارن ۾ پون؟

جيئن مهار مان نڪتل ڏند واپس نٿو پوي، تيئن راز جي ڳالهہ هڪ ڀيرو وائکي ٿي تہ ٻيهر لڪائي نہ سگهبي.

نَڪُ نہ ناسان، وچ ۾ ٻهسان.

بي شرمو ماڻهو جيڪو اجايو هر معاملي ۾ پاڻ کي وچ ۾ آڻڻ جي ڪوشش ڪري.

نہ ڪنهن جي ٻن ۾ نہ ٽن ۾.

پنهنجي ڪم سان ڪمُ رکڻ وارو ماڻهو جيڪو ڪنهن سان بہ ٽنگ ٽيڙ ۾ واسطو نہ رکي.

نہ ڪنهن جي تيرهن ۾ نہ تيجن ۾.

سادا ماڻهو ۽ وهم واريون عورتون، سجي صفر مهيني کي ڳرو سمجهنديون آهن. اڪثر ماڻهو هن مهيني ۾ گهر وٺڻ لڏو ڪڻڻ ۽ شادي وهانءُ ڪرڻ کان لنوائيندا آهن. پر صفر مهيني جا پهريان تيرنهن ڏهاڙا تہ بنهہ ڳرا سمجهيا ويندا آهن. انهن کي ”تيرهن تيزيون“ چوندا آهن. انهن ڏهاڙن ۾ ٻار ڄمڻ سون وٺڻ کي تہ سنو سنوڻ سمجهيو ويندو آهي، پر انهن ڏهاڙن ۾ ڪا فوتگي ٿي تہ ان کي سنو سنوڻ نہ سمجهيو ويندو آهي.
نہ ڪنهن جي ڏک ۾ نہ ڪنهن جي سک ۾ شامل.

نہ ڪنهن جي هَنئيءَ ۾ نہ ڪَنئيءَ ۾.

ڏسو مٿين چوڻي.

نَڪو ٿو مري نڪو ٿو منجو ڇڏي.

ڪو ماڻهو پنهنجي ڪنهن بہ ڳالهہ تي نہ بيهي تہ بيزاريءَ مان چوندا آهن.
مثال: ”مُئو مري، بہ نٿو مُئي کان سواءِ سري بہ نٿي.“ (رتي آهي... 40)

نئون ڏڳو نار ۾ وهي ٿو واپار ۾.

ٻاراٽي راند هلنديءَ ڪو نئون ٻار راند ۾ شامل ٿيندو آهي تہ ان کان پهرين آڳ وٺندا آهن.
مثال: ”ڪنهنبي جو ڇُنڪو چار ڏينهن.“ (پهاڪن جي حڪمت 99)

نئون محرم، نئون يزيد.

هڪڙا ظلم ۽ جابر مرندا آهن تہ ٻيا پيدا ٿيندا آهن. ظالم ختم ٿي ويندا آهن، پر ظلم ختم نہ ٿيندو آهي.

نئون مُلو، زور سان ٻانگ ڏيندو آهي.

ڪو بہ ڪم نئينءَ مان شروع ڪبو آهي، تہ ان ۾ شوق ۽ جذبو مڙئي وڌيڪ هوندو آهي.

و

واتَ مان نڪتل ڳالهہ، پَرائي.

واتَ مان جيڪو گفتو نڪري ٿو اهو واپس نٿو ٿئي پر ٻين تائين پهچي پرائو ٿي وڃي ٿو.
مثال: ”ڏُڌل ڪيرُ، ٿڻين نہ پوي.“ (سنڌي پهاڪا 26)

واٽ مان واٽي چڱي ڪَڍجي.

واٽي - گُفتو ڳالهہ.

ڏسو: "ٻِئيهي مان ٻولجي...."

مثال: "صبح مردان سان، واٽان ڪڍجي چڱي واٽي." (اترادي پهاڪا 109)

واتَ ۾ مُگُ تہ ڪو نہ اٿئي؟

واتَ ۾ مُگُ - نہ ڳُجڻ، سچ نہ چوڻ.

ڪو ماڻهو ڏاڍ ۽ ظُلم تي ماٺ رهي ۽ ڪجهہ نہ ڳُجي تہ چوندا آهن.

واتَ ۾ مُگُ، مُلڪُ ناڙ، گهرُ سَمَ.

ناڙ - پيلايل ٻني، تباهہ.

ڏاڍاين ۽ ناانصافين تي ماٺ ڪري ويهڻ ۽ نہ ڳُجڻ سان ظلم کي هٿي ملي ٿي سچ سِير جي پيل ۽ لتاڙ ٿئي ٿي ۽ ماڻهو ڏاڍ جي چڪيءَ ۾ پيسجن ٿا.

واتَ ڇڏي ڳُوات نہ وڃجي توڙي هجي ڏُور، ذات ڇڏي ڪذات نہ وڃجي توڙي هجي حُورَ.

ڳُوات - اڻانگو ۽ اوجهڙ رستو.

ڪُذات - ٻي ذات، گهٽ ذات، ڏارين مِٽي مائٽي.

سڌو سنئون ڳُس ڇڏي اڻانگي ۽ اوجهڙ واري ڳس يا پيچري سان نہ وڃجي، ڀلو ٿي ڀلو پر سنئين سڌي رستي تي هلجي اٿين پنهنجي ذات برادريءَ ۾ جاءِ هجي تہ گهٽ ذات يا ڏارين مان مٽي، مائٽي نہ ڪجي.

واتَ ويندي، ٻانيڻُ ڦُريو.

ڏِٺي، نہ وَرتي ڪو ماڻهو ڪنهن ٻُوهي ۾ اچي وڃي، تہ ائين چوندا آهن.

واڙي جي گهر، ڏوئي سڃي نہ هوندي.

ڏوئي - ٻوڙُ ڳُنڌڻ رڌڻ لاءِ ڪاٺ جو چمچو.

ڏسو: "ڏاڏاري جي گهر...."

مثال: "مارِيءَ جي گهر هَڏا." (ماجر.... 176)

وارن جو قدرُ، گنجي کان پُڇُ.

جنهن وٽ، جنهن شئي جي اڻهوند هوندي ان کي ئي اُن شئي جو حقيقي قدر هوندو.

مثال: "جوانيءَ جو قدر پوڙهي کان پُڇُ." (اترادي پهاڪا 74)

واندي کان وندر ڀلي.

واندو ماڻهو چڱو ڪونهي، واندو ويهڻ کان ڪنهن نہ ڪنهن ڪِرت سان لڳو رهڻ چڱو آهي.

مثال: "واندو ڳُتو ٻُٽُ وينو ڇَتيندو." (ماجر.... 58)

واندو ماڻهو، الله جو مهمانُ.

واندو ماڻهو مهمانن جيان رڳو کٽڻي ۽ مانيءَ ۾ پائيوار هوندو.

مثال: "واندو ماڻهو اٽي تي ڇَٽي." (ماجر.... 167)

واندو ماڻهو، شيطان جو ڀاءُ.

ماڻهوءَ کي ڪم ڪار نہ هجي تہ واندڪائيءَ ۾ رڳو شيطاني خيال پيا ايندس.

مثال: "سياڻن کي ڪار نياڻن کي ويٺي." (گلقند 92)

واندڪائيءَ کان، ونگار ڀلي.

ونگار يا ۽ ڇيڙ ڪنهن ڪم کي اُڪلائڻ لاءِ بنا معاوضي سڏيل ماڻهو.

واندو ويهي وقت وڃائڻ کان ونگار ۾ ٻئي کي ڪم اچڻ چڱو آهي.

مثال: "بيڪار کان، بيگار ڀلي." (گلقند 92)

واڻُ ڪائي، اچي واڏڻ کي لڳو آهي.

واڏڻ - کَٽَ جي واڻ کي ڇڪڻ لاءِ کٽ جي پيرانديءَ کان ٻڌل رسو يا نوڙي

ڏسو "رليون ڪائي......"

واڻين جي ڪُتي، پوڙهي تہ بہ ڪُولي.

ڪُولي - ڏاريل ڪُتي کي سڏڻ لاءِ ڪوڏائي جو نالو. ننڍي عمر جي ڪُتي.

وڏن ۽ امير ماڻهن جي معمولي ۽ غير اهم شئي بہ وڏي ڏک ڏيندي آهي.

مثال: "شاهوڪاري تِٽُ بہ ڪستوري" (سنڌي پهاڪا 47)

واڻيو ڀڃي ڪلمي کان ساڳيو ڪلمون مُنهن.

سنڌ جا هندو قسم کڻڻ تہ پري قسم کڻائڻ کان بہ ڊڃندا آهن ۽ اڻجاڻ مسلمان، ڳالهہ ڳالهہ تي قسم کڻڻ ۽ کڻائڻ جي ڳالهہ ڪندا آهن.

واٽيو ڳڙ کائي تہ بہ لوڪئون لڪائي.

واٽيو ڪُڏو يا ڪِنو ڪم ڪندو تہ بہ ٻجي ٻجي ۽ لِڪ چپ ۾ ڪندو.

واٽيو، ڳوٺ جي سُونهن.

ورهاڱي کان اڳ ڳوٺن ۾ هندن جا وڏا دُڪان ۽ ڪوٺيون هيون. جتان ضرورت جو هر سامان روڪ رقم سان يا فصل جي رکت تي ملي ويندو هو ۽ پري وڃڻ جي ضرورت ڪا نہ پوندي هئي. ان ڪري واپاري واٽئي کي ڳوٺ جي سونهن چوندا هئا.

مثال: "هٽ کان ٻاهر. واٽيو تکو بہ نہ لهي." (رني آهي.... 121)

واٽيو يارُ تہ بہ پاڻي پياري ٻُڪَ ۾.

ورهاڱي کان اڳ ذات پات جو پيد پاءُ ۽ مها سيائي ذهنيت جي ڪري هندو مسلمانن کي پنهنجي ٿانون ۾ ڪاڻ پيئڻ نہ ڏيندا هئا. مسلمانن لاءِ پاڻي پيئڻ لاءِ ٺڪر جو ڪونجو يا ڪوپر جو گلاس ڌار رکندا هئا يا کين ٻُڪ ۾ پاڻي پياريندا هئا.

واٽيو، نيت پنهنجي مطلب تي مڙئي.

واپاري سوچ رکڻ وارو ماڻهو. ڪنهن کي فائدو ڏيڻ لاءِ تڏهن راضي ٿيندو جڏهن اُن ۾ سندس فائدو شوندو آهي.

مثال:"واٽيا ٺڪجي ... ... " (... 104)

واٽيو ۽ سيارو، ڪسرَ نہ ڇڏي.

سياري جي مُندَ جي پڇاڙيءَ ۾ سِوَ جا ستَ سيءَ، سياري جي ڪسرَ هوندي آهي. ويندي ويندي بہ ست ڏاڍا سيءَ هڻي ويندو آهي. تيئن واٽيو بہ حساب ڪتاب يا واڌيءَ جي حساب ۾ ڪسرَ نہ ڇڏيندو آهي.

واٽڪو وياهَ، گهوڙي جي ڊوڙ.

واٽيا ۽ وياج خور سونا زيور ڳهن ۾ رکي پئسا وياج تي ڏيندا آهن ۽ پوءِ وياج تي وياج چاڙهي اوڳاڙيندا آهن. اُن ۾ڏٺيءَ کي هوش ئي ڪو نہ رهندو آهي ۽ گروي ٿيل ڳهہ وياج ۾ ڳري ويندا آهن.

واٽڪو وياءَ، جيئن وڌي تيئن ڪري.

وياج جو ڏنڊو ڪرڻ واري سيٺ جو اولاد بہ جيئن پيو ڳري چڙهندو ۽ جوان ٿيندو تيئن ان ڏنڊي ۾ ويندو پڙ ٿيندو.

واٽئي جي ڪاهہ، پڳڙيءَ تي.

پڳڙي - مٿو ڍڪڻ لاءِ ننڍڙي پوتڙي جي پٽڪي. واٽيو وڙهندو ڪو نہ پر ڪنهن سان اٽڪي پيو تہ وڙهڻ ۽ ڏڪ هڻڻ بدران پٽڪي لاهي وري پيو ٻڌندو.

واهہ ڙي قسمت تنهنجا چَڪرَ، ڪِن کي ڏِءَ، تہ ڪن کي ڏِکر.

هر ماڻهوءَ جو نصيبُ ۽ مُقدر پنهنجو آهي. ڪنهن جي قسمت ۾ ٻُک ۽ بدحالي آهي تہ ڪنهن جي لِکئي ۾ خوشيون ۽ خوشحاليون آهن.

مثال:"ڪنهن کي ڏان ڪنهن کي ڏِڪا."(ماجر... 175)

واٽڙي کُتِي واءَ تي، ڏٽين جي سماءَ تي.

واٽڙو ۽ غير سنجيده ماڻهو جيڪو ڪنهن بہ ڪم کي ذميداريءَ سان ۽ سستيءَ سان نہ ڪري.

وَتايا! تنهنجو پُٽ، بازار ۾ پئي ليٽيو، چي، "ابا! ڪنهن لبَ تي ليٽندو هوندو."

وتائي فقير جو پُٽ بازار مان پئي ويو تہ پٽ تي بينگلو ربيو ڏنائين سو چيائين تہ نوڙي ڪٽندس تہ ڪو نہ ڪو ڏسي ونندو ان ڪري پٽ تي ڪري پيو ۽ ليٽڻ لڳو. ان ليٽ پيٽ ۾ رپيو بہ ڪٽي ورتائين. اها ڳالهہ وتائي فقير سان ڪنهن ڪئي تہ ائين وراٽيائين. مطلبي ماڻهوءَ جو هر ڪم ۾ ڪو نہ ڪو مفاد ضرور هوندو آهي.

وتائي فقير وارو، اڳ تو وٺين.

وتائي فقير جو ڪنهن ماڻهوءَ ڏانهن لهڻو هو گهرڻ کان پوءِ بہ قرض نہ مليس تہ وڃي قبرستان ۾ ويهي رهيو ڪنهن پڇيس تہ وراڻي ڏنائين تہ "اڳ وٺي وينو آهيانس. نيٺ تہ هڪ ڏينهن هتي ايندو."

ڪنهن جو منجهہ ڪيڻ يا راز جي ڳالهہ ڪيڻ لاءِ ڪو ماڻهو اڳ وٺي ڪا ڳالهہ ڪري تہ اڳلو ائين چوندو آهي.

وتَ کان وڌيڪ ڳالهائڻ، اَگيانُ آهي.

پنهنجي ڄاڻ ۽ حيثيت آهر ڳالهائجي. جنهن ڳالهہ جي ڄاڻ ۽ علم نہ هجي، ان جي باري ۾ دعويٰ سان ڳالهہ نہ ڪجي.

وَٽَ، تہ مِلياسين.

ڳالهہ يا معاملي جي اجائي پتاڙ کان چڱو آهي تہ اُن جي مرڳ ۽ نتيجي کي ونجي.
گهڻي عرصي کان پوءِ ملڻ تي جڏهن اڳلو ڏوراپا ۽ ميارون ڏيڻ لڳي ۽ بس ئي نہ ڪري تڏهن اڳلي جي ڳالهہ کي ڪُتائڻ لاءِ ائين چوندا آهن.

وَتِي هَٿَ ۾ يا ڪُنو مٿي تي.

ڪڏهن اٿهوندَ ۾ وتي هٿ ۾ ڪريہ پِنَ سِن تي تنگيءَ وارو گذارو تہ ڪڏهن هوند ۾ ڪُنو مٿي تي ڪٽي، ٻين کي ڏيڻ جهڙو تي آسودو گذارو ڪرڻ.
ڏسو: "سيٽ سيرو مل...."
مثال: "هَتيءَ مان هَٿُ ياهتي بہ چِٽُہ" (رني آهي.... 115)

وکر ٿو وڪامي، واٽيو ڪو نہ ٿو وڪامي.

دڪانداري آهي ئي وکر جي هوند ۽ موجودگيءَ سان. دڪان تي وکر پورو موجود هوندو تہ ڌنڌو بہ تيز ۽ زورن تي ٿيندو. دڪان جي هاڪ بہ ٿيندي، پر وکر ڪُتل ۽ اڻ پورو هوندو تہ گيراڪ، دڪاندار جو مُنهن ڏسڻ تہ ڪو نہ ايندو؟
مثال: "واهن جو واٽيو تهڙو ڊوري جو پاٽي." (گل شڪر 204)

وڻي کان ورتڻ پلي.

وِرتڻ = ڪمُ وِندرِ گذارو.
ڏسو "واندڪائيءَ کان...."

ويٺي، شينهن بہ ٻڪَ مَرن.

شينهُن شڪار نہ ڪندو تہ ٻک ۾ پاهہ ٿي مري ويندو ائين هٿُ هٿ تي ڏئي ويهڻ ۽ ڪم ڪار نہ ڪرڻ سان چڱو ڀلو ماڻهو بہ ٻُکن ۾ پاهہ ٿيندو، روزيءَ لاءِ هٿ پير هڻڻا ئا پون.
مثال: "ويني ڏِپ چَمن" (پهاڪن جي حڪمت 98)

ويچار کان سواءِ وديا، وهمَ سمان.

علم تعليم ۽ ڄاڻ سان سٺي سوچ ۽ سٺا خيال ٿين ٿا. پر علم پرائڻ کان پوءِ بہ ماڻهوءَ جي سوچ ۽ خيال تبديل نہ ٿين، تہ اهو علم زهر جيان آهي.

ويريءَ کان، واهِرُو ويجهو آهي.

دُشمن، ڇيهو رسائڻ جا هيلا هَلائي پر بچائڻ ۽ واهر ڪرڻ وارو (الله) ان کان بہ ويجهو آهي.
مثال: "مارڻ واري کان، بچائڻ وارو ويجهو آهي." (گل شڪر 219)

ويلَ، وَيلَ، هٿ نہ اچي.

وقت جو قدر ڪرڻ گهرجي. گذري ويل ،قت موٽي نٿو اچي.
مثال: "وَڄَ مان پَنُ ڇجي ڳنڍجي، سو ڳوري ڳالهہ" (اترادي پهاڪا 48)

ويسيءَ ۾ گيسي، آهي ئي ڪا نہ.

حصي پتيءَ ۽ ليکي چوکي موجب خرچ ڪرڻ سان، پريشاني ۽ پڇتاءُ نٿو ٿئي. ان سان ڪنهن بہ هڪ تي بار نٿو پوي ۽ پريت بہ رهجي ٿي اچي.
مثال: "وَنڊِ ڪائيي، سُکُ پائيي." (گل شڪر 242)

وَڏِي واڙِي، لڳي ياڳُ.

واڙِي = آڳِ، اولاد، ڄڻ، ڳِڊرن يا چانهن جي پوک.
هيءَ دُعا آهي، تہ "شل تنهنجو ڪُڙمُ وڏي ۽ ويجهي، نصلُ ۾ ياڳُ پلو ٿئي."

وَڏِ وَڏِ ڏاڳهہ ٿيا هئي،عقل دا ذرا بہ ڪونهيس.

ڏاڳهہ = ڊگهي قَد وارو اُٺ وانگر ڊگهين ٽنگن وارو. ڪو نئون نئيو ۽ نوجوان بيوقوفيءَ جهڙي ڳالهہ ڪري، تہ ائين چوندا آهن.
مثال: "اُٺ پوڙهو ٿيو تہ بہ مُتڻ نہ سِکيو." (گل شڪر 18)

وڏائي، هڪ الله کي جڳائي.

انسان کي وڏائي نٿي جڳائي، اها رڳو رب جي ذات کي ئي جڳائي ٿي.

وڏي جي، وڏي نظر.

گهر ڀاتيءَ يا ڳوٺ جو وڏو هجي يا راڄ ۽ قبيلي جو ان وٽ پڻ ڳوٺ واري ڏکي نظر هوندي آهي.

مثال: "وڏن ۾ وڏي ڪلا." (گلقند 10)

وڏيرو وڏ ڏٽي، هنگي مُتي ڪڏ ڪٽي.

ڪو ماڻهو جنهن وٽ چڱ مڙسيءَ جي پڳ ٻه هجي پر ڪنهن به ڪم جو نه هجي ان لاءِ ائين چوندا آهن.

وڏي مڇي، ننڍي مڇيءَ کي کائي ٿي.

ڏاڍو ۽ سگهارو ماڻهو ڪمزورن تي ظلم ڪري ٿو پر هر ماڻهو پاڻ کان هيٺين ماڻهوءَ کي دٻائي پيرن هيٺان رکي ٿو.

وڏن تي، وڏا بار.

وڏو ٿيڻ سُتري ۽ سولي ڳالهه نه هوندي آهي اُٿي ويٺي خرچ جا بار ۽ مسئلن جا بار وڏن تي هوندا آهن.

وڏو گرهه، تارا ساوا.

حرص ۽ لالچ ۾ پنهنجي حيثيت کان وڏي ڪم ۾ هٿ وجهبو ته ڏکيائيون آڏو اينديون.

وڏو گرهه، نڙيءَ ۾ ڦاسي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

وڏهر ڏيءَ، پٽ برابر.

وَڏي ۽ پهرونٺي ڌيءَ نه رڳو گهر جي ڪم ڪار ۾ گهڻو هٿ ونڊائيندي آهي پر ننڍن ڀائرن ڀينرن جي نيپاج کان وٺي گهر ڀاتين ۽ ماءُ پيءُ جو گهڻو خيال رکندي آهي.

مثال: "پاڇاتي پٽ کان، آڳاٽي ڌيءَ ڀلي." (ننڍڙي روپ... 68)

"نامراد پٽ کان ڌيءَ چڱي." (سنڌي پهاڪا 138)

وَهُ، فقير وَهُ!

شادي مُرادي يا خوشيءَ جي ڪاڄ ۾ مڱڻهار فقيرن کي سَجيهه گهور پوندي آهي، تہ جوش ۾ اچي زور سان واهو ڪندا آهن ۽ راڄ وارا به فرمائش طور ائين چوندا آهن.

وَڃي ٿيا، سَت خير.

ڪو ڏکيو ڪمُ خبر خوبيءَ سان نبيري وڃي يا ڪا سٽائي ٽٽي تہ ائين چوندا آهن.

وَرَ سُکي تہ جڳ سُکي، وَرَ ڏُکي تہ جڳ ڏکي.

وَر سُهاڳڻيون جن کي مُڙسن جو پيار سُک ۽ خوشيون ملي ٿيون وڃن تہ جڻ ڪين جڳ جهان جون خوشيون ملي ٿيون وڃن، پر جن عورتن کي مڙسن جو پيار نٿو ملي انهن لاءِ جڳ جهان جون خوشيون بہ بيڪار ۽ تڇ آهن.

مثال: "سياڻ پوندو سيءَ، ڏکنديون ڏهاڳڻيون پاسي جنين پيءِ، ولهہ نہ ويهجي تن جي." (اترادي پهاڪا.. 81)

وَرَ ولهي، شل ڪُتي بہ نہ هجي.

وَرولهي = رنڙ ۽ ٻي وارث عورت ڏکي ۽ نڌڻڪي زال. عورت لاءِ مڙس جو وڏو سهارو هوندو آهي. نڌڻڪي ۽ رنڙ زال مڙس مُئي کان پوءِ ڏکيا ڏينهن گهاريندي آهي.

مثال: "وَرَراڄُ ۾رهہ راڄُ، پُٽ راڄُ، ميچ راڄُ." (موزون. 106)

وَرهين جي ڪُت.

کُتِ - ڪائيءَ جو تکيرڙو سنهو ٽڪرو.

وڏي عمر جو ماڻهو جنهن جي ڪِهي سِني هجي.

وَرن وارا هوندا، تن جا وَرَ پيا ڳاٿبا.

وَرُ - لڇڻ، ٿورو سُلوڪ، ڳڻ.

ڳُٿائتن ۽ وَرائتن ماڻهن جا ڳڻ ۽ وَرُ سندن وڃڻ کان پوءِ بہ پيا ڳاٿبا آهن. ان ڪري تہ ماڻهو تہ مري ٿو وڃي، پر ان جا ڳڻ ۽ چڱايون نٿيون مرن. (ڏسو "مردن جون...."

وڙهجي ايترو، جو پرچڻ مهل ڪم اچي.

وڙهڻ کان پوءِ ايترو بہ اگتي نہ نڪري وڃجي جو پوئتي موٽڻ جو رستو بہ نہ بچي، وڙهڻ ۽ رُسڻ کان پوءِ اهڙو ورتاءُ يا زبان استعمال نہ ڪجي جو پرچڻ مهل شرمساري ٿئي.

مثال: "ڳل لڳڻيءَ کان وڃجي، پر مُنهن لڳڻيءَ کان نہ وڃجي." (رني آهي... 91)

وڙهجي تہ ڪنهن شينهن سان، ڳڙ ڪيڙيءَ ۾ ڪوڙ.
ڪيڙي = ڦوڙائين زمين هرَ ڪاهيل زمين. ڪڙ ٻڙ واري زمين.
ڏسو: "مارجن تہ مير..."
مثال: "مُئي کي مارڻ سورهيہ جي ڳلا." (گل شڪر 226)

وڙهن چور، پلو ٿئي ياڳئي جو.
چورَ پاڻ ۾ وڙهندا تہ چورَ تي جوٽي ڪٽندا ۽ چوري ڦاٽي پوندي ۽ چوري ٿيل مال جي ڌڻيءَ جو پلو ٿيندو.

وڙهن گهوٽ ڪنوار، مار پوي وَڪيلن تي.
وڪيل = شاديءَ جي موقعي تي نڪاح جي وقت ڪنوار کان رضا ۽ مرضي پڇڻ لاءِ وَڪيلَ ويندا آهن ۽ نڪاح نامي تي گهوٽ ۽ ڪنوار پاران وڪالت جي صحيح ڪندا آهن.
زالَ مڙسَ پاڻ ۾ وڙهندا آهن تہ نڪاح جي وڪيلن کي پِٽا ۽ پاراتا ڏيندا آهن.
مثال: "وڙهن واڍا، آڙيا آهتي." (ماجر.. 177)

وَنڊڻ وارو، ڊاپي مري يا ٻڪ مري.
ديگ يا ڪُنو ونڊڻ لاءِ يا تہ گهڻو ڪاڌو بچي پوندو آهي يا وري ڪُرڙ بہ ڪا نہ بچندي آهي.

وَليءَ جي گهر ديوُ، ديو جي گهر ولي.
ڪڏهن ڪڏهن چڱي ۽ نيڪ ماڻهوءَ جو اولاد لوفر بدلچڻو ٿي پوندو آهي ۽ بري بڇڙي ماڻهوءَ جو اولاد نيڪ ۽ سلڇڻو ٿي پوندو آهي.
مثال: "پِلن پيتان ڍِلا، ڍلن پيتان پِلا." (پهاڪن جي حڪمت 69)

وَليءَ منجهان پُوٽُ، سَپوتَ منجهان ڪپوتُ.
ڏسو مٿيون پهاڪو.
مثال: "سَجن پيتان وِديا وَڍين پيتان سَجا." (گل شڪر 141)

وَسي آڪاڙ، سانوڻ سڀ رڃ ڪري ڪاون.
ڏسو: "آڪاڙ سون. ساوڻ چاندي..."

وقتُ جوي، آءَ بادشاهہُ.
وقت ئي بادشاهہ آهي. جنهن تي ڪنهن جو بہ حڪم نٿو هلي.

وقتُ، سدائين هڪ جهڙو نٿو رهي.
ڏُکَ سُکَ انساني جياپي سان سلهاڙيل آهي. وقت سان گڏ حالتون بہ بدلجي وينديون آهن.

وقتُ، وقت کي سلام آهي.
ڏسو مٿين چوٽي.

وَقتُ هوا جي پرن تي اُڏامندو آهي.
وقت مُقرر رفتار سان گذري ٿو پر ماڻهوءَ کي وقت گذرڻ جو احساسُ نٿو رهي. ڏينهن مان مهينا ۽ سال اکِ ڇنڀ ۾ گذري ٿا وڃن.

وَقتُ ڪنهن جو انتظار نٿو ڪري.
انسانُ وقتَ جو اوسيئڙو ڪري ٿو پر وقت ڪنهن جو بہ اوسيئڙو نٿو ڪري پنهنجي مقرر ۽ توريل تڪيل رفتار سان هلندو رهي ٿو. ان ڪري وقت جي گهڙين جو قدر ڪرڻ گهرجي.

وَٽان نہ وٽا، وچان ڳرهہ ڪٽان.
ڏسو: "نَڪَ نہ ناسان...."

وَڻَ تي چَڙهڻُ سَولو، لَهڻُ اُولو.
اَولو = ڏکيو/اٽانگو.
ڪنهن ڏُکئي ڪم ۾ هٿُ وِجهڻ تہ سولو آهي. پر ان کي نبيرڻ ۽ اُڪلائڻ ڏکيو آهي.

وَڻُ ڪري ڳنڍا ڪري، دوست ڪري گلا ڪري.
وَڻَ ۾ خرابي ٿيندي آهي تہ اُن جي ٿُڙ ۾ ڳنڍيا ٿيندا آهن. بي سمجهہ دوست رُسندو آهي تہ دوست جون گلائون ڪندو آهي.
مثال: "زمين ڪري، تہ آڪَ ڪري" (سنڌي پهاڪا 107)

وَٽن ۾ ٻُور، لڱن ۾ سُور.
مُندَ مٽجڻ سان موسمي وائرس حملو ڪن ٿا ۽ ماڻهو ٻُتَ ۾ پيرڙا ۽ لِڱن ۾ ڪٽس (هلڪو بُخار) محسوس ڪندو آهي.

وَڻ وَڻ کي، ڳَئي نہ ڦيڪارجي.

ڇٽي ڇٽي سان پنهنجا عيبَ ۽ ڪمزوريون کولي بيان نہ ڪجن. ان سان ماڻهو گلارو ٿو ٿئي.

ڏسو "روز روز نٿين ڪوهيءَ...."

وَهيءَ ۾ ڦوڳَ بہ، ڦُلاريو آهي.

ڦوڳُ = ٻوٽي جو قسم. جنهن جون ڦڪڙيون ڏوٿين جو ڏُٿُ آهن.

ڦُلارجڻ = ٽڙڻ ڪِلڻ.

رتَ رتيءَ واري ڦوهہ وهيءَ ۾ جوانيءَ ۾ سُونهن نِکري پوندي آهي.

مثال: "جواني ديواني آهي" (پهاڪن جي حڪمت 72)

وِهہَ جو وَاڻيو، وِهہَ مان کائي.

جيڪو ماڻهو جيڪو ڌنڌو يا واپار ڪندو ان مان ئي کائيندو.

وِهہ جو واپاري، وِهہ جي ڪمائيءَ مان ئي روزي روٽي حاصل ڪندو آهي.

مثال: "وِهہُ وِڻجي، سو وِهہَ مان کائي." (گل شڪر 244)

وهمَ جو علاجُ، لقمان حڪيم وٽ بہ ڪو نہ هو.

علاجُ بيماريءَ جو ٿيندو آهي، موت ۽ وَهم جو علاج آهي ئي ڪو نہ.

وِڪاڻل گهوڙن جون، ڪهڙيون بهائون.

بها = اگهہُ مُلهہ قيمت

جيڪا شئي وڪامي پرائي ٿي وڃي، ان جي مُلهہ جي ڪٿ ڪهڙي ڪجي؟

هـ

هاٿي ڏُبرو، تہ بہ سوا لکَ لهي.

هاٿي پنهنجي حيثيت ۽ رُتبو رکندو آهي. هاٿي ڏُبرو هوندو تہ بہ اُن جي قدر ۽ قيمت ۾ ڪا بہ گهٽتائي نہ ايندي.

مثال: "هاٿي جي هيٺئون تہ بہ گهڻو مُلهو گهوڙن کان." (شاهہ)

هاٿي گهوڙا پِئي ويا، گڏهہَ ٿا پاڻيءَ گهرن.

هاٿي ۽ گهوڙا سگهہ ۽ سُونهن ۾ ٻلي گڏهہ کان سرس هجن. پر گڏهہُ ننڍڪ جانور آهي. ڏکئي کان ڏکيو ڪم بہ ڪري ٿو وڃي.

هاٿيءَ جي ڏِهہَ، هاٿي پچائي.

ڏِهہ = ٿُونو ٽڪرُ.

ڏسو "زورُ زور کي...."

مثال: "گهوڙن جون لتون، گهوڙا جهلين يا پيڙا." (ماٿيلي.. 109)

هاٿيءَ جو بارُ، هاٿي کڻي.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

هارايل جُواري، بيهرَ کُڏي.

کُڏڻ = کيڏڻ راند ڪرڻ.

جُوا ۾ هارايل جواريءَ کي ڏيسو ۽ ڏوڙس ٿيندي آهي ان ڏوڙس ۾ ڦورُ موٽائڻ لاءِ پِني مِني ۽ اوڌر کڻي بہ بيهر جوا کيڏندو.

مثال: "جواريءَ ميٺي هارَ" (گل شڪر 87)

هاري تہ هَرُ، زالَ تہ گهرُ.

هاريءَ جي سجاڳپ هر سان آهي. سٺو هاري اُهو آهي جيڪو دل لڳائي ٻنيءَ ۾ محنت ڪري. زال جي سگهڙائپ جو اندازو ان جي گهر جي حالت مان ٿئي ٿو. گهرُ چنديل ڦوڪيل ۽ هر شئي سليقي سان هوندي

هالي، پِڙُ پالهي.

هالي = مينهن. جنهن جا سڱَ اُبتا وريل هُجن.

پِڙُ پالهي = وٿاڻُ سُڃو يا خالي ڪرڻ واري نياڳي.

جنهن مينهن جا سِڱَ اُبتا وريل هوندا آهن پاڳيا ان مينهن کي نياڳي سمجهندا آهن. چوندا آهن تہ اها مينهن جنهن وٽ بہ هوندي اُنَ جو وٿاڻ سڃو ڪري ڇڏيندي

هاٺوڪا جوانَ ڪاتيءَ جا ميڻ، ڌڪو ڏين پين کي، ڪِريو پون پاڻ.

هن چوڻيءَ ۾ نئين ٽهيءَ جي هيٺي حال ڏُبرائپ ۽ جسماني ڪمزوريءَ ڏانهن اشارو آهي تہ ڦوهہُ جوانيءَ

۾ جيڪا جوت ۽ رت رتيءَ واري وهيءَ ڦلار هئڻ گهرجي اها نہ آهي. پر ڪاٺيءَ جي لوهي ڪوپي جيان اندران ڪوکلا ۽ ڦيڦا آهن.

هاءِ بہ وئي، هُوءِ بہ وئي.

هاءِ = ڏک، افسوس.

هُوءِ = سونهن، فخر، وڏائي.

ڏسو: "ہ ہ ويون....."

مثال: هاءِ جي ڪٽي، هوءِ ۾." (ماجر.. 149)

هائو جي ٻَک، آهي ٿي ڪا نہ.

ڏٺائي ۽ حوالي ماڻهو جيڪو ہٿي ڪي ڪوڙي دلاسي ۾ رکي پر ڪمُ نہ ڪري.

مثال: "ماما وَلُو مينهن ڏيڻ چي، "بابا حاضر، عيد تي." (اترادي پهاڪا 103)

هاءِ هاءِ، سُکَ وهاءِ.

مصيبت ۾ ڇؤڪنيو ڦاٿل ماڻهو جڏهن ڪنهن هيلي بهاني اُن ڏچي مان جند ڇڏائي آجو ٿيندو آهي تہ شڪراني جو ٿڌو ساهہ کڻي ائين چوندو آهي تہ "ڦس ڦس وڃي سک جو ساهہُ نصيب ٿيو آهي."

هِتِ ڦُتو، هُتِ مٿو.

نوٽرڻ راند ۾ جڏهن ہٿي ٽُهندي آهي تہ ڪٽڻ وارو رانديگر جتي ڦٽندو آهي، اُتي حريف رانديگر جي ساري ماري مڃندو آهي.

بچاپڙوءِ ڦرٽو گهرٽو ماڻهو جيڪو سٽيبون ڳالهيون ۽ ہٿي جون گلائون ڪري مانجهاندو هڪڙي هنڌ ڪندو آهي تہ رات جو ويلو ہٿي وٽ ٽاريندو آهي.

هُتي ياد نہ بُود، هِتي عشق اندو ڪيو.

اڳلي کي وهم گمان بہ نہ هجي ۽ ڪو سندس عشق ۾ بتال ٿيو وتي.

ڏسو: "اديءَ کي جن نہ ڪن....."

هَٽَ کُٽائي ٿي، ساکَ ڪڍي ٿي.

واهہ واهہ جو ٻکيو ماڻهو نالو ڪڍائڻ ۽ واڪاڻ ڪرائڻ جي خفت ۾ گهر جو گهاٽو ڪري تہ ائين چوندا آهن.

هَٽي، چَٽي، پوءِ کَٽي.

ڏسو "سَٽِي، ڦَٽي....."

هَٽيءَ سارُو، هوڪو ڏجي.

هامَ اُها هڻجي، جيڪا وِٽَ وَس آهر ۽ مجڻ جوڳي بہ هجي تہ پُڄت جوڳي بہ هجي.

هَٽَ ۽ ڦَٽُ کي جيئن چُوربو، تيئن چُرندو.

هَٽُ = دُڪان.

جيئن ڦَٽَ کي جيترو چوربو يا هٽ کينس ڪبي تہ ڦَٽ چُٽڻ بدران ويترا اُٿلندو، تيئن دڪان کي جيترو اُٿلائبو پٿلائبو اوترو کُلندو ۽ مچندو.

هَتيارُ سُونهي، هَٽَ ۾.

هتيارُ بچاءَ لاءِ هوندو آهي ان ڪري اهو هٽ ۾ يا هٽ پهچ ۾ هئڻ گهرجي. جيئن اوکيءَ ويل ۾ بچاءَ لاءِ ڪم ڏئي سگهي.

مثال: "هتيارُ هٽ ۾ ناٿو ڳُٽ ۾." (ماجر.. 177)

هَٽُ دانءَ سان، پيرَ پنڌ سان ۽ ڪَنُ ڪٿا سان سُونهي.

هٽَ اُهي، جن سان ہين جي واهر ۽ خيرُ ڪجي، پير اُهي، جن سان پنڌ ڪجي ۽ ڪن اُهي چڱا جن سان چڱيون ۽ سُٺيون ڳالهيون ٻُڌجن.

هَٽُ ڏئي، هَٽُ وني.

پئسو ڏوڪڙ يا ہي ڪا شئي، جنهن کان وٺجي ان کي ئي هٽَ ۾ ڏجي وچ واري ماڻهوءَ هٿان موڪلڻ سان رقم هيٺ مٿي ٿيڻ جو امڪان بہ رهي ٿو.

هَٽَ جا ليڪا بہ ڪي ڍهڻ جا آهن؟

چون ٿا تہ هٽَ جي ترِيءَ تي ماڻهوءَ جي ق - ت جون لڪيرون هونديون آهن ۽ قسمت جون لڪيرون ڍهنديون نہ آهن.

هَٽَ جو ڏنو، ڪم ايندو.

پنهنجي هٿن سان چڱي ۽ خير جي ڪمن ۾ خرچ ڪيل پئسو اُن خير خيراتن کان لک پيرا وڌيڪ آهي جيڪو مرڻ کان پوءِ پونئير سندس نيت ڪري ڏين.

مثال: "هَٽُ جنين جو هينئن، پهرين پٽڻ سي لنگهندا." گل شڪر 246)

هٿ ۾ روٽي، مٿي ۾ سوٽي.

خير يا دانُ ڏيڻ جو افضل طريقو آهي ته ان سان اڳلي جي عزت نفس مجروح نه ٿئي ۽ حقير پڻي جو احساسُ نه ٿئي ڪو ماڻهو هٿن سان خيرُ ڏئي ڪاوڙ ۾ وڏائي مان ڪُتا لفظ يا مِهڻا ڏئي ته اُهو خير نه چئبو.

هٿُ نه ڏسي، هٿ ڪي.

چنڊ جي اونٽيهين رات جي ٻاٽ اونداهي.
ڪنهن گهرج واري جي مدد يا دانءُ ائين ڏجي جو ٻئي هٿ کي به خبر نه پوي.

هٿُ وڪڻجي، وات وڪڻجي، پر ذات نه وڪڻجي.

هٿ جو پورهيو وڪڻجي زبان گفتگو يا ڏات سان ڪمائي ڪائجي پر پنهنجي سڃاڻپ ۽ خودداري نه وڪڻجي

هَٿ ڪَڙيون، مَردن جا زيور آهن.

ڏسو "جيل به مڙسن لاءِ....."

هَٿئون ٻَئي، ڪُهٽي وئي.

پنهنجي غلطيءَ سان جيڪو نقصان ٿئي ٿو ان ۾ ڪُڇڻ پڇڻ جي گنجائش ئي نٿي رهي.
مثال: "هٿ جي وڌي جو ويڄ نه طبيبُ." (پهاڪن جي حڪمت 71)
"هٿ جي ڦٽي، دارُون نه پٽي." (پهاڪن جي پاڙ 38)

هيٺيون هيٺ، مٿيون مٿي.

ڪنهن اوچتي ورتاءَ تي وائڙو حيران ۽ هَڪو ٻڪو ٿيڻ. جنهن جي ٿيڻ جو ڪو وهم گمان به نه هُجي.

هيٺ نادر، مٿي قادر.

زمين تي ڀلي ڪيڏو به ظالم ۽ ٿهاري ماڻهو ڏهڪاءَ جي علامت بڻيل هجي، پر ان جي مٿان به قدرت وارو آهي جيڪو هر شئي تي قادر آهي.

هيڏانهن باهه، هوڏانهن پاڻي.

چوڌاري مصيبتن ۾ گهيريل ماڻهو.
ڏسو: "اڳيان کوهه....."
مثال: "هڪ ڏر ٿئي ماءِ ٻي جَرُسنڌي سڄڻين.
ڏُکي ۾ واجهاءِ ٻن جرائين وچ ۾." (شاهه)

هيرو، پنهنجو مُلهه پاڻ ڪٿيندو آهي.

جنهن ۾ جيترو جوهر هوندو ان جو مُلهه ۽ قدر قيمت اوتري وڌيڪ هوندي
هيري جهڙو جوهر وارو ماڻهو پنهنجو مقام پاڻ ٺاهيندو آهي.
مثال: "هيرو ڌوڙ ۾ ڪرندو ته به مُلهه ڪين گهٽبس." (گلقند 52)

هِيٺا، هَر ڪنهن وَهيٺا.

وَهيٺا = تابع، هَٿِ وَسِ محتاج. ڪاڻ ڪڍڻ وارو.
غريب ۽ هيٺا ماڻهو سدائين محتاج ۽ ٻين جي هٿ وس رهيا آهن انهن کي ٻين جي ڪاڻ ڪڍڻي پوي ٿي.
مثال: "غريب جي جوءِ جڳ جي ڀاڄائي" (گلقند 104)

هيٺي تي، سڀ ڪنهن جي هلان.

ڏاڍي جي ڀيٽ ۾ هيٺي ۽ ڪمزور سان وڙهڻ سولو آهي ان ڪري هيٺي تي هر ڪو آڪڙيو وتندو آهي.
مثال: "غريب جي ماءُ رَنَ آهي" (اترادي پهاڪا 83)

هيٺن وَس هيلو، وسيلو اللهُ.

انسانءَ هيٺو آهي بندي جو ڪم آهي هٿ پير هڻي ڪوشش ڪرڻ مدد ۽ سڻائي ڪرڻ وارو الله آهي.
مثال: "هيڪلي جو واهي اللهُ" (پهاڪن جي پاڙ 110)

هيٺو حاڪمُ، ڪورين لاءِ ڦهارُ.

سگهه ڏئي يا صاحب اقتدار ماڻهو ڪيڏو به ڪمزور هجي، پر هيٺي رعيت لاءِ ڏاڍو هوندو.
مثال: "هيٺو وڏيرو ڪورين لاءِ تهار." (اترادي پهاڪا 117)

هيڪل چوري، ڪيرُ ڪتوري.

چورُ اڪيلو چوري ڪندو ته چوري ڦاٽڻ يا جوٽت جي جوٽي ڪٽڻ جو ڪتڪو ۽ امڪان نه هوندو پر ٻه يا ٻن کان وڌيڪ چور هڪ چوريءَ ۾ گڏ هوندا ته پاڻ ۾ ٿوري اٽڪٽ تان چوري ڦاٽي سگهي ٿي.
مثال: "هڪ جي چوري ڪير ڪتوري، ٻن جي چوري جيءَ جي جهوري" (ماٺيلي... 110)

هيڪلو وڻ ڪانئرو، ٻوڙي ٽڙ ٽلهو.

ڪانئرو = هيڻو بيوس
ڏسو: "اڪيلو ماڻهو...."

هيءَ دنيا بہ عجيب آهي، پاڻ سينگاري پاڻ ماري.

ماڻهو جيترو آهي تہ شادي، مڱڻي يا خوشيءَ جي موقعي تي مٽ مائٽ ڪيس پاڻ سينگاري گهوٽ بڻائين ٿا. پر رشتن ۾ تڪرار ۾ نفرتون پيدا ٿين ٿيون تہ رت جا رشتا بہ دشمن ٿي هڪٻئي کي قتل ڪري ٿا ڇڏين.
مثال: "جيتري مُٺنئي پٽ، مُئي مٺنئي پِٽ هاءِ ڙي مُئي جا مِٽہ" (ماجر... 178)

هَڏ پڳل ماڻهو، ٻڪ نہ مري.

هَڏ پڳل = سخت محنت ۾ پورهئي تي هِريل.
سخت جان ماڻهو جيڪو سخت ۾ ڏکئي پورهئي تي نهيل هجي، اهو ڪڏهن بہ ڏکيو ڏينهن نہ ڏسندو.
مثال: "هَڏ ڏئي تاءِ تہ سٽ ڪٽين پاءِ" (گلقند 128)

هَڏُ، ڏئي سڏُ.

هيءُ پهاڪو گهڻو پاسائو ۾ هڪ ڪان وڌيڪ مضائف وارو آهي.
هَڏُ = چوپايو مال، پاڇي رقم، سگهہ طاقت
شادي مُراديءَ ۾ جيترو پنهنجو مال ۾ ڦنبرون هونديون اوترو ڪاڄ جي سڏ ۾ ڪم اينديون.
اوکيءَ ۾ پنهنجو هَڏ رتُ، ڀاءِ، سئوٽ ۾ ماسات، اڇلجي اچي مٿان پوندو.
جنهن وٽ چوپايو مالُ آهي تہ اوچتي ضرورت ۾ هڪ بہ ڪن وڪڻي پنهنجي مان پنهنجو ڪري ٿو وٺي.
گهر ۾ پاڇي ۾ ٿاريل پئسو آهي تہ اوکي سوکيءَ ۾ سڏ ۾ سڏ ڏئي ٿو.
مثال: "هڏ بنان ڪو سڏُ نہ ڏئي" (گلقند 91)

هَڏئو ڏئي هٿاءِ تہ مالڪُ ڏيئي مُزرا.

مُزرا = شاباس، جَسُ.
هَڙَن وڙن خرچ ڪري ٻين جي واهر ڪر ۾ ان جي صِلي يا موٽ جي خواهش نہ رکُ تہ مالڪُ تو تي راضي ٿئي.

هردَمُ نانڪ شاهہ، سُتي دا ٻيڙا ٻني لاءِ.

نانڪ شاهہ = گرونانڪ
ورهاڱي کان اڳ، سنڌي سِکہ اٿندي ويهندي دُعا جو اهو جملو ورجائيندا هئا.

هر شئي پنهنجي اصليت ڏانهن موٽ ڪائيندي آهي.

هيءُ اصل ۾ عربي چوڻيءَ جو ترجمو آهي.
مثال: "ڪڏهن جُتي کي بہ وارو ايندو آهي" (ماٺيلي.... 108)

هُرلي جا هاري، ڪٽي وونٽن زميندار ڪيا.

هُرلو = نارَ جو قسم جنهن سان مٿانهين زمين کي شاخ يا ڍنڊ مان پاڻيءَ چڪي ڏيندا آهن.
اڳ جڏهن سنڌ ۾ واهہ ۽ بئراج نہ نڪتا هئا زراعت وَس تي ٿيندي هئي يا ٻوڏ تي يا کوهن مان نار وسيلي پاڻي چڪي پوکي راهي ڪئي ويندي هئي. نار تي فصل ٿيندا هئا، تن ڏهاڙن ۾ سنڌ ۾ جوئر ۽ ٻاجهري جا مکيہ فصل هئا. وونئڙ ۾ ڪٽڪ جو فصل بنهہ گهٽ پوکبو هو. بئراجي ۽ نهري نظام کان پوءِ وونٽن ۽ ڪٽڪ جي پيداوار مان آبادگار تيڪجي ويا. پوءِ نار جو استعمال مٿانهين زمينن کي سيراب ڪرڻ لاءِ ٿيندو هو. شاخن ۽ ڍنڊن تي نار هٽي پاڻي مٿانهين زمين تي پهچايو ويندو هو. اڄڪلهہ نارن يا هُرلن بدران لِفٽون لڳايون وڃن ٿيون.

هَر هَلا، مُنهن ڪلا.

هرهالو = هِريل
بدعادتو ۽ هِريل ماڻهو خوار ۽ خراب ٿئي ٿو.
مثال: "هر هارو مُنهن ڪارو" (پهاڪن جي حڪمت 98)

هرڻ پنهنجي ذات، ڦاڙهو پنهنجي ذات.

هرڻ ۽ ڦاڙهي جي بناوت ۽ خصلتن ۾ فرق ٿئي ٿو. ٻوڙي جو ٻئي جهنگلي جانور آهن. اٿين انسان تہ انسان آهن. پر هر هڪ جي سڃاڻپ جو حوالو جدا آهي.
مثال: "پنج آڱريون برابر نہ آهن." (پهاڪن جي پاڙ 36)

ڦرڻُ نيٺ هڪ ڏينهن اوجهڙ ٿئي.

اوجهڙ ڏيڻ= ڪيٽو لوڙڻ، ڪاٿو اوڳاڇڻ، نتيجو پوڳڻ. هرڻ پوک ۾ هرندو ته نيٺ هڪ ڏينهن شڪارين جي ور چڙهي ويندو.

ٻُري ۽ چور ماڻهوءَ کي سئو چوريون ۽ برايون پلي ڦبي به وڃن، پر نيٺ هڪ ڏينهن هٿيڪو ٿيندو ۽ اڳيون پويون ڪسرون ڏيندو.

مثال: "ڦاڙهو جتي ڪاٿي اوجهڙ اُتي ٿئي" (ماجر... 175)

هرڪا ماءُ پيءُ جائي، هيرَ عشق جائي.

هونئن ته هر ڇوڪري ماءُ پيءُ جي ملڪيت ٿي جمندي آهي پر هيرَ جمڻ سان ئي عشق جي پَڪي پٺي هئي هيرَ ته ڄائي ئي رانجهي جي عشق لاءِ هئي

هَرُ ڪاهڻ به، ڪا هلَ؟

محنت ۾ يقين رکڻ وارا اڻ ورچ هاري ناري هر ڪاهڻ ۽ ٻني کيڙڻ کي معمول جو ڪم سمجهندا آهن، ان ڪم مان نه ته ڪڏهن بيزار ٿيندا آهن نه ئي ٿڪبا آهن.

مثال: "هر هلائڻ سولو گهڙُ هلائڻ آولو." (اترادي پهاڪا 65)

هرڪو پنهنجي ڪَڏَّ پريندو.

ڪَڏَّ = قبرَ، قبر جي سامي.

هر ڪو پنهنجي ڪرٽيءَ جو پاڻ نتيجو پوڳيندو

هر ڪو پنهنجي دل جو قاضي آهي.

هر ماڻهو پنهنجي دل جي ڳالهه مڃيندو آهي اُهوئي ڪندو آهي، جيڪو دل چوندي اٿس.

مثال: "هر ڪو پنهنجي دل جو بادشاهه آهي." (اترادي پهاڪا 64)

هرڪو پنهنجي ڇُهنبَ ڇِڪي.

هر ماڻهو پنهنجي حال ۽ حيثيت آهر، پيٽ پالي ٿو ۽ پنهنجي هڙان ڪائي پيئي ٿو.

هر ڪو پنهنجي قيامت ڇڪائيندو.

هر ماڻهو پنهنجي علمن جو پاڻ حساب ڏيندو ۽ پاڻ ذميدار هوندو.

هزار نه ملن ته سوَ ئِيا ڪٽڪ نه ملي ته جوَ ئِيا.

گهٽي جي لالچ ۾ وڏو وات پٽي ويهڻ، پر جڏهن ملڻ جو ڪو به آسرو نه رهي ته ڪجهه نه ڪجهه ملڻ تي به راضي ٿي وڃڻ.

ڏسو: "ٻنگ ملر...."

مثال: "ٻَڏيءَ پيڙيءَ جو هريو به ڪار" (موزون... 35)

هڙ هلاڪ، پئسا پاڻي ۾.

پئسا به خرچ ٿي وڃن ۽ غرض به پوري نه ٿئي يا ڪم به سِڌو نه ٿئي.

هَڙئُون وڃجي، پر وڙئُون نه وڃجي.

ڪنهن جي مالي مدد نه ڪري سگهجي ته گهٽ ۾ گهٽ زباني دلاسي ۽ ڏيڏ ڏيڻ کان ته نه وڃجي.

مثال: "پاڳان وڃجي، پر پاٽان نه وڃجي." (ماجر... 165)

"ڏِجي نه ته ڏکوئجي به نه" (گلقند 86)

هَنگڻ پَچرَ چڙهيسون، رڳو پُڇُون چڙهي.

جڏهن ڀُل يا غلطيءَ مان پڏو ڪم ڪرڻ کان پوءِ ڳالهه ڳاٽي ۾ پئجي وڃي ته پڇتاءَ جي پاوناٺن ۾ پچرندڙ ماڻهو دل ئي دل ۾ چوندو آهي، ته "اڳتي لاءِ توبهه ڪيم رڳو هن هَچا مان جِند ڇُٽي."

مثال: "ترار پڏڻ کان توبهه ڪيم جيسين رب جياري" (گلقند 47)

هنگڻ تورو، ڦر ڦر گهٽي.

تورڙي ۽ معمولي ڪم لاءِ گهٽي اينگهه گيسر ۽ اجائي پتار ڪرڻ تي اٿين چوندا آهن.

مثال: "ڪم تورو بڙ بڙ گهٽي." (پهاڪن جي حڪمت 88)

هِن کي لڪائي، هُن کي ڪڍُ.

هڪجهڙائي ڪو به فرق ۽ تفاوت نه هئڻ.

ڏسو "انبُ به ڦاڪون."

هِندو آهن، هُوندَ تي.

سنڌ جا هندو گهڻو ڪري واپار سان لاڳاپيل هوندا آهن ان ڪري انهن جو ذهن ۽ سوچ به ڪاروباري

هوندي آهي. ڏيتي ليتيءَ جو رستو بہ اُن سان رکندا آهن. جيڪي هوند وارا هوندا آهن.

هنڌَ اُهي ئي ماڳَ، جتَ نہ رهيا جُوءِ ۾.

ماڳَ مڪانِ ٽاڪ ۽ ٽاٽا تہ ساڳيا ۽ جيئن جو تيئن موجود رهن ٿا، پر ماڻهن جا مڪين هليا ٿا وڃن.

هنڌَ جون مُڪون، هنڌ ۾.

گڏيل ڪٽنبي گهر ۾ زال مڙس جي نجي ڪچهري ۽ هلڪا ڦلڪا رنج روساما هنڌ ۾ ئي ٿيندا آهن.
مثال: "بستري جون مُڪون اندر ۾." (اترادي ڀهاڪا 126)

هِن جڳ جي اها ئي ڪهاڻي، رمندو جوڳي وَهندو پاڻي.

جيئن پاڻيءَ جو وهڪرو گذري ٿو وڃي، تيئن انسان بہ جڳ ۾ ايندا ۽ ويندا رهن ٿا. هن جڳ جو اهو ئي دستور آهي.

هِن جو گهرُ ئي ڏارَ آهي.

ڪو ماڻهو چوڻ نہ وٺي ۽ پنهنجي رٿيءَ تي اڙجي بيهي تہ ان لاءِ چوندا آهن.

هُنرَ بادشاهہ آهي.

علم کان پوءِ هُنر جي وڏي اهميت آهي.
مثال: "هُنر، ٽڙ آهي." (ماچر.... 169)
"اکر نہ کُتي، مڪرُ ڪتي." (گلقند 18)

هُنرَ واري جا هٿَ سونا.

هُنرَ وارو ماڻهو مُحتاج ۽ بيوس نٿو ٿئي. ڪٿي بہ ويندو ڪيس ترت ڪم ملي ويندو.
مثال: "هنر وارو ٽڙ آهي، بي هُنر ڪرُ آهي." (ننيڙي روپ.... 25)

هُنرَ وارو بُکَ نہ مرندو.

ڏسو مٿيون ڀهاڪو.
مثال: "هنر واري جو هنر، بي هنر جي جنمر ڪپي." (گل شڪر 247)

هن ڪُتيءَ بہ سها نہ ماريا.

ڪو ماڻهو سونپيل ۽ ذمي ڪيل ڪم ذميداريءَ سان پورو نہ ڪري نہ ئي ان ڪم جي پورائي جا آثار ڏسڻ ۾ اچن تہ ائين چوندا آهن.

هَنئي کان، اُلاريو چڱو.

لٺِ ڏُکي يا ڪنهن بہ قسم جي هٿيار سان ڏڪ هڻڻ کان، ڏکو سکو ڪري ڀيجاڻ چڱو آهي.

هَلُ پُنهل!

ڪنهن ڳالهہ تي حيرت ۽ مٺيان جي خوشيءَ گاڏڙ اظهار لاءِ بي اختيار ائين چوندا آهن.

هَلُ تہ پُڄئين!

ڪوڙي دلاسي ۾ رکڻ پر ڪم ڪرڻ جي نيت نہ رکڻ ۽ پنڌ ڪرائڻ.

هَلُ تہ ڳُنئيءَ جا ڳُهنجَ لَهنئي.

ڪو ماڻهو روڪڻ ۽ جهلڻ کان پوءِ بہ نہ مُڙي ۽ اُتلندو شهہ ڏيکاري، تڏهن ان کي ڪاوڙ مان ائين چوندا آهن.

هَلِي پَٿُہ قاضيءَ واري ڪيلي ۾.

ڪيلي جي فصل ۾ ڳُڏَ يا ٻي مزدوري ڏاڍي سخت هوندي آهي. گرمي ۽ پوسل کان ماڻهو بيحال ٿي وڃي ٿو.
ڪو بي چيو ماڻهو جهل نہ ڏئي تہ ان کي ڪاوڙ مان چوندا آهن تہ "نٿو مڙين، تہ پاڻهي ڏکيو ٿيندين."

هِلَ جي آڪيري ۾ ماسَ ڪتان آيو؟

هِلَ - شڪاري پکي، سِرڻ
ڪاٺڻ پيٺڻ واري خرچائوءَ ۽ هٿ ڇُوڻ ماڻهوءَ وٽ پاڇي پئسو ڪٿان هوندو؟

هَلنديءَ کي هَلائجي.

ڪو بہ ڪمُ جيڪو جيستائين هٿ پهچ ۽ وَس ۾ آهي اُن کي هلڻ ڏجي.

هَلندن کي ڏنائين پُٽَ، جاون ڏيءَ به ڪا نه.

حوالي ڏڻائي ۾ ڪوڙن دلاسن ۾ رکڻ وارو ماڻهو جنهن وٽ "هاٿو" جي بڪ هجي ٿي نه اهو دلاسا ته گهڻا ڏيندو آهي، پر سڀ سکڻا هوندا آهن، اهڙو ماڻهو فائدو ڏيڻ بدران نقصان ڏيندو آهي.

هلڪي ذات حجامَ جي، جيئَن ڪُتن ۾ وينڊو.

وينڊو = اُهو ڪُتو جنهن جو پُڇُ ونگو ورِيل هجي.

عام مشاهدو آهي ته حجامُ جيستائين وار يا سنوارت ڻاهيندو آهي، سندس زبان پٺي هلندي آهي، هِتان هُتان جا ڪوڙا سچا احوال ٻڌائي ڇپهڙ ڪندو آهي.

اڳُ آهتي حجامَ وڏيرن ۾ چڱن جا وار ڻاهڻ ايندا هئا ته وڏيري جي دل وٺڻ لاءِ ڪا اهڙي ڳالهه به ڪري ويندا هئا، جنهن تان ممڻ مچي ويندو هو.

هُو ڏينس پلاندَ نُڪر به نه،
جي، "سمهان وچ ۾."

ڏسو: "نڪ نه ناسان...."

مثال: "هو سودو نه سلي، هيءُ اُتل گهري" (ماٽيلي 110)

هوڏَ حرامُ آهي.

هوڏَ = شرط، ضِدُ.

اجايو ضد ڪرڻ ۽ شرط رکڻ مان چڱائي نه آهي.

هُوندي سان هُونگار آهي.

هُوندَ = هئڻ، هجڻ، آسودگي

هونگار = سوارُ يا ڏنارُ وهٽ يا مال کي تکو هلڻ لاءِ وات مان ڳِتڪا يا "هُون" جا آواز ڪيندا آهن.

ڪنهن وٽ سواريءَ لاءِ وهٽُ يا مالُ هوندو ته هونگار به ڏيندو. ڪجهه هوندس ئي ڪو نه ته هونگار ڪنهن کي ڏيندو. هر ڳالهه هوندَ سان ٿهي ٿي.

مثال: "گهڻي مان نه پر هئڻ سان ڏِءُ ٿيندو آهي. (اترادي پهاڪا 87)

هوسي نَڪُ لهر ڪون، ول نه ويسي واڙ.*

لهر = ناهر، بگهڙ، شينهن.

ٻڪرين جي واڙ ۾ بگهڙ گهڙي آيو گهر ڌڻين لنين سان چڱي ڦيهه ڏنس ۽ بگهڙ واڙ جو لوڙهو ٽپي پڄي ويو تڏهن هڪ ائين چيو.

* بردو سنڌي ڪهاڻي، تذير نگري "ٽماهي "مهران" 2/ 1956

سمجهه وارو ماڻهو هڪ ڀيرو سيکت ۾ نتيجو ڏسڻ کان پوءِ ٻيهر اهڙي غلطي نه ڪندو.

هُوءِ وڏائي، حليم ونجي.

هُوءِ = فخر، وڏائي.

وڏائي ۾ غرور کي ڇڏي ٿڌائي ۾ نهٺائيءَ کان ڪم ونجي

هُوٺَٺاري ڪنهن جي مٿان به نٿي ٺري.

هوٺٺاري = ٽيٽي، لِکيو.

ڏسو "لِکيو منجهه ازل...."

هَڏُ ته چَتِي.

اهڙو زوراٽتو ڌَڪُ، جنهن جي لڳڻ سان ٿي جسم جي ڪلَ ۾ ماس جي چتي لهي وڃي.

هڪڙوئي ڌڪُ سنڌاٽتو لڳي ته جهوري ٿو وجهي.

هَڻُ ڪَڻُ، هَڻُ ۽ ڪَڻُ.

هڻ ڪڻ = ڪَڻُ بلا جو قسم، سانديءَ جيتري ۽ جهڙي جسامت رکندڙ بلان.

ڪڻ بلا لاءِ چوندا آهن ته ايترو تيز زهر اٿس، جو جنهن کي به ڏنگي ٿي ته اهو اُتي جو اُتي مري ٿو وڃي.

هَڻُ هَڻُ، ته وڃي ٿي نه.

هيءَ ڏِتَ ڳجهارت آهي، جنهن جو پيڙي آهي "پاڇولو" پر هيءَ چوڻيءَ طور به استعمال ٿيندي آهي ڪو ماڻهو ڪم کي اُڪلائڻ لاءِ هَڻ وٺ ڪري پر ڪمُ ڪٽي ٿي نه تڏهن چوندا آهن.

مثال: "هَڻُ هَٽندڙن جي ماڳ، منزل ڪٽي ٿي ڪين ڪي." (اترادي پهاڪا 106)

هڪ اڪ ڪلي، هڪ اڪ روئي.

ڪنهن کي چتاءُ ڏيڻ لاءِ چوندا آهن ته "رنج رهين يا خوش رهين، پر ڪم تو کي ڪرڻو پوندو."

مثال: "هڪڙو هٽ کير ۾ ٻيو هٽ نير ۾." (گل شڪر 254)

هڪُ پَنڌُ، به ڪامَ.

هڪ پنڌ ۾ به ڪمَ نبيرڻ، ڪو ماڻهو پنهنجي ڪم سان وڃي ۽ ٻئي کي پنڌ جي سيڙائي کان بچائي سندس ڪم به ڪري اچي.

هڪ تنگي جي ملڪ ۾ وڃجي، ته هڪ تنگ تي هلجي.

جتي وڃجي اتان جي ريتن روايتن ۽ قائدن قانونن موجب هلجي.

هڪ دم ۾، هزار دم آهي.

ڏسو ”دم سان ٿي....“

هڪ ڏي اوتر پيو ٿيلهيءَ ۾ وجهي ڏي.

ڏسو ”وٺان نه وٺان....“

هڪ جي ٻيو ٻيءَ جي ڏي.

ٻُڌي ٻُڌي سنواتي ڳالهه جي اُبتي ورندي غير سنجيدگيءَ مان ڪنهن ڳالهه جو اُلٽو جواب ڏيڻ.

مثال: ”ڪيئن؟ چي، ”هالا ۽ ڀيٽ“ (ڀهاڪن جي حڪمت 89)

هڪ چُپ ته هزار چُپ.

هڪ زبان جي چُپ رهڻ سان ڪيئي مصيبتون ۽ خطرا ٽري ٿا وڃن. ڪنهن سان ڪڙو تکو ڳالهائبو ئي ڪو نه ته اڳلو موٽ ڪهڙي ڏيندو؟

هڪ چوري چني، ٻيو وهنجڻ تي زور.

چوري چني = يتيم، جنهن جا ماءُ پيءُ مري ويا هُجن.

چورو چنو ٻارُ جتي ڏکيو ۽ ذُليل هوندو آهي، اُتي ضديرو ۽ نٽر به ٿيندو آهي.

مثال: ”رن ڙال جو پيٽو نه منهن وينو نه ڪارڪي وينو. (اترادي پهاڪا 47)

هڪ زبان کي وس ۾ ڪرڻ سان، سڄو سنسار وس ۾ ٿي ويندو آهي.

ڏسو: ”هڪ چُپ...“

هڪ اٿهوندا، ٻيو افعال ٻُڇڙا.

ڏسو: ”ڪنهن ٿو ڏوئين....“

مثال: ”هڪڙي پاڻهي ٻيو ٻڙو“ (پهاڪن جي حڪمت 99)

هڪڙي ٻُڇڙي، ٻيو سڪائي گهٽو.

سهائو = مٺا ڪرڻ، چٽر ڪرڻ طعنا ڏيڻ.

ڪوجهو ماڻهو مٺا ڪري ته ائين چوندا آهن.

هڪڙي پنُ، ٻي گهڻ؟

گِهڻ = ٻُڇان نفرت.

هڪڙو ماڻهو پن مِن تي پيٽ پالي ۽ مليل ڪاڏي مان ويڪون ڪيي ۽ ٻچان ڪري ته ٽوڪ مان چوندا آهن.

مثال: ”هڪڙو پِنڻ ٻيو جهاڳڻ“ (پهاڪن جي حڪمت 99)

هڪڙو چوري ٻيو لُرڻ زوري؟

هڪڙو ڏوهه جهڙو ڪِنو ڪم ڪري ۽ مٿان وري آڪڙ ۽ دابو به ڏيکاري.

هڪڙي غريبت ٻي تاهري.

اڳ جڏهن بئراجي نظام نه هو، سنڌ ۾ زمينون غير آباد هونديون هيون. ان تي جوئر ۽ ٻاجهريءَ جا يڪ سالا فصل ٿيندا هئا. تڏهن ڪڪڪ جي ملتي ۽ تاهري ۽ پلاءِ جهڙا طعام چڱا چوکا هوندا هئا. غريب ۽ اٿهوند وارا ماڻهو چَنيءَ چماهي ڪٿ ڪائيندا هئا.

هڪڙي اٿهوند ۽ ٻيو وري سٺي طعام جي خواهش.

هڪڙي غريبت، ٻيو وري شوق اميراڻا.

اٿهوند ۾ وڏا خيال ڏيکارڻ.

هڪڙي سُجائي، ٻيو سيٽ گهٽي.

سِيٽ = آڪڙ وڏائي.

سُڄو ماڻهو جنهن جا حال ۽ افعال سڀ ڪنهن کي ساريا پيا هجن. اهو وڏي ڏک ڏئي ۽ ڪوڙي آڪڙ ڏيکاري ته ائين چوندا آهن.

هڪڙيون ڏاڙهيون پيا ڏاڙهه ٿيان اندر جا سانڙ.

ڏاڙهين جا قسم چاپئين ڏاڙهي مُٺ ڏاڙهي ۽ ٻکهي ڏاڙهي سنڌ جي ماڻهن جي سڃاڻپ چاپنين ڏاڙهي تي وڏا شهير آهي اُهي ٻکهي ڏاڙهيءَ کي پسند نه ڪندا آهن.

مثال: ”درازريش خضر يا ابليس“ (پهاڪن جي ڀاڱو 64)

هڪڙي وٽي ڪا نه، ٻيو وري جُتيءَ سُوڪي جهول ۾.

جنهن ماڻهوءَ کان ٻچلن هجي ۽ ڏِئي به نه وٽي، اُهو ماڻهو حُجت ڪري ته ڏکي پئي لڳندي آهي.

ڏسو: "تڪ نہ ناسان...."
مثال: "حُجتي، لعنتي." (گلقند 82)
"هُو چئي منهنجي هَٿ تي نہ ويهُہ هي چئي، ڪَمندو تور." (ماجر... 178)

هِڪڙي وَٽي ڪا نہ، ٻيو وري هَندَ ۾ ڦُوسون.

هڪڙي آهِ وَٽِتِ يعني وٽي ئي ڪو نہ، ٻيو وري انعال ٻُچڙا ۽ اٿوٽندڙ حرڪتون ڪري تہ ويتر بيزاري ٿيندي آهي.

هِڪڙي هَنڊاڻ تہ پَجوسِ.

ڪنهن ماڻهوءَ ماني پئي ڪاڏي ماني پُوري پُني هئي، چار همراهہ اچي نڪتا، هن مٿاچري مانيءَ جي صلاح هنئين تہ چار ئي همراهہ مانيءَ تي ويهي رهيا، انهن جيئن مانيءَ مان گرهہ پُڳا، تہ همراهہ اندر سڙئي ڪان ائين چيو.

هِڪڙيءَ ۾ حرامُ.

ڪُڪِڙن جي ميل ۾ خفت جو ڪُڪڙ هڪڙي ئي ڪڙهہ ۾ ڍير تي وجي، تہ ائين چوندا آهن.
ڪنهن ڪم ۾ اُٽندي ئي ناڪام ٿيڻ.

هڪڙو آنُو، سو بہ ڪِنُو.

دين دنيا ۾ هڪڙو ئي پُٽ هجي ۽ اهو بہ بگڙيل ڪريل ۽ نافرمان ٿئي تہ ائين چوندا آهن.

هڪڙو آڏَ ۾، ٻيو پِندَ ۾.

تڪڙا ٻار پيدا ڪرڻ، هڪڙو ٻار ڪڇ تي، تہ ٻيو پيٽ ۾.
هڪڙو ڪم هٿَ ۾ هجي ۽ اُن جي پوري ٿيڻ کان اڳ ٻيو ڪم هٿ ۾ ڪٽڻ سان ذهن ورهائبو ڪم ۾ بي ترتيبي ۽ بدانتظامي ٿيندي

هڪڙو انڌو، ٻيو گُهمي ڪيڙيءَ ۾.

لاپرواهہ ۽ بي احتياط ماڻهو جيڪو جاٽي واٽي جوکائتن ڪمن ۾ هٿ وجهي.

هڪڙو ٻَڪيو، ٻيو وري نالو ڏُکيو.

ڏسو "هڪڙي اٺهوند...."

هڪڙو پيرَ ريل ۾، ٻيو جيل ۾.

عادي ڏوهاري ۽ ڊرائيورن لاءِ چوندا آهن.

هڪڙو ڳالهو ڪَٽَ تي وهاري، ٻيو ڳالهو پُٽَ تي وهاري.

زبان مِٺي ۽ لهجي ۾ شائستگي آهي تہ ٻين وٽان موٽ ۾ عزت ۽ جيءَ ۾ جاءِ ملندي، پر زبان ڪڙي ڪساري ۽ لهجو تکو ۽ آزاريندڙ هوندو تہ هر ڪو پاسو ڪري لنوائيندو پيو.
مثال: اُها ئي زبان ڪَٽ تي وِهاري، اها ئي زبان پٽ تي وِهاري" (گلقند 28)

هڪڙو ميٺ ڳرو ٻيو وري مُقامُ پري.

هڪڙو چڱائي ڪري، خير جو ڪم ڪري، اڳلوان جو ناجائز فائدو وٺي.

هڪڙو نالي اللهَ جي، ٻيو وري حلوي سان ماني.

مِنٿ ۽ ايلاز تي ملڻ واري شئي لاءِ ماڻا ۽ فرمائشون ڪهڙيون ڪبيون؟

هڪڙو وَڪرَ پلو، ٻيو وري زبانَ مِٺي.

هيءَ طنزيا پهاڪو آهي، ڪنهن دڪان واري وٽ وڪرُ ڪَسو هجي ۽ ٻيو وري چيڙاڪ ۽ ڳالهائڻ جو رُکو ۽ ڪَهرو هجي تہ ٿوڪ مان چوندا آهن.

هڪڙو وَڪرَ ڪسو، ٻيو وري اگهہُ آڪرو.

ڏسو مٿيون پهاڪو.

هڪڙو هَٿُ وات تي، هڪڙو هٿُ ڳِچيءَ تي.

جتي ڪُڇڻ پُڇڻ پيٽي نہ هجي يا ڪُڇڻ سان ڇيهو رسڻ جو انديشو هجي اُتي ماٺِ رهڻ ۾ چڱائي آهي
مثال: "مِٺي بہ ماٺِ، مُٺي بہ ماٺِ." (پهاڪن جي حڪمت 43)

هڪڙو ڪَڇَ تي، ٻيو پيٽ ۾.

ڏسو: "هڪڙو آڏ ۾...."

هڪ مڻ علم کي ڏهہ مَڻ عقل گُهرجي.

علم پرائڻ سيکجهہ نہ آهي، پر علم جو اصل ڪارج عقل سان ئي حاصل ڪري سگهجي ٿو.

علم جي درست استعمال لاءِ گهڻي عقل ۽ سمجهہ جي ضرورت پوي ٿي.

هڪ نورُ آدمي، هزار نُور ڪپڙو.
خوش پوشاڪي ۽ سُنا لٽا ڪپڙا پهرڻ سان ماڻهوءَ جو مانُ تہ وڌي ٿو پر انسان کي اهو مانُ ڪپڙي جي ڪري ئي آهي، جو ڪپڙو انسان جي اوگهڙ ڍڪي ۽ ستر پوشي ڪري کيس مُهذب بڻائي ٿو.

هڪ واتُ تہ ڪنڌُ سان بہ پري سگهجي ٿو، پر هزار وات مٽيءَ سان بہ نٽا پري سگهجن.
ڪنهن هڪ کي تہ راضي ڪرڻ سولو آهي، پر گهڻن کي راضي رکڻ ڏکيو ڪمُ آهي.

هڪ هٿَ ۾ ونجي، ٻئي هٿَ سان ڏجي.
اوکيءَ سوکيءَ ۾ ڪنهن کان اڌارو ونجي تہ ساجهر سويلو سعيي سان جيءَ جي ڪري موٽائي ڏجي.

هڪ هٿَ سان ڏجي، تہ ٻيو هٿُ نہ ڏسي.
ڪنهن جي مدد ڪجي يا خيرُ ڏجي تہ ائين جو ٽئين ماڻهوءَ کي ان جو پتو نہ پوي ان ڪري تہ وٺڻ واري جي عزت نفس مجروح نہ ٿئي.

هڪ ڪُوڙَ پٺيان، سئو ڪُوڙ ڳالهائڻا پون.
هڪ ڪوڙ کي سچُ ثابت ڪرڻ لاءِ ٻيا بہ ڪيترائي ڪوڙ ڳالهائڻا پون.

ي

يا فقيرُ ڄڻُ يا سارنگي ڄڻُ.
اڳُ راڄن جا پنهنجا نقير هوندا هئا، جيڪي شادين مرادين ۽خوشين ۾ ڳائي وڄائي دانُ ۽ ڀِڪر وٺندا هئا. انڪان سواءِ ڪو نقير ڪو سوال ڪٽي راڄ ۾ ايندو هو تہ تيستائين ٻيو لاڳيتو سارنگي وڄائيندو هو جيستائين سندس سوال پورو نہ ڪيو ويندو هو. دل ۾ڪو فيصلو ڪري، اٽلتا سان ۽ نتيجن جي پرواهہ ڪرڻ بنا ان تي قائم رهڻ.

ياراڻي يارن جي، پڏري تي پيئي، جهليسين ٻڪن ۾، وٽين مان وَهي وئي.
مطلب واري دوستي، گهڻو وقت جٽاءُ نٽي ڪري، جلد پڏري تي پوي ٿي.

مثال: "ياراڻي يارن مان، ويئي سا ويئي، گڏيل هئي جا گمان ۾، پڏري تي پيئي." (حمل فقير)

ياريءَ ۾ گهاري، خُواري.
گهاري = وِٿي، وڇوٽي.
گهاٽن يارن جي ياراڻيءَ ۾، ٿوري جدائي بہ ماڻهن جي ڪِلَ جو ڪارڻ بڻجي سگهي ٿي.

يار زنده، صحبت باقي.
يارُ حياتيءَ آهي تہ ملڻ جي آس قائم آهي ميلا پياٿيندا.

يارن جي خار يارن مان.
پاڻ کان ڏاڍي جي ڪاوڙ پاڻ کان هيٺي مان ڪيڻ

يار لاءِ ڪَڙي تَڙي، مُڙس لاءِ، ليئي پيئي.
ليئي پيئي = بيمارِ اگهي.
ڪِني عورت، يار تان تہ اورگهور پئي ويندي، پر مڙس جي ٽهل ٽاڪور ۽ خدمت کان بچڻ لاءِ بيماري ۽ اگهامائيءَ جا بهانا پئي ڪندي آهي.

يارَ تا چورَ وَٽِن.
نِڪمي، ٽوني ۽ ڪانئر ماڻهوءَ کان، ڪو بہ وڏو ۽ برجستائيءَ وارو ڪمُ نہ ٿيندو ان مان اهڙي اميد ڪرڻ ئي اجائي آهي.

يارَ ڪجي هڪڙو، نہ تہ، بہ ڪجن، هڪڙو وڃي نڪري، تہ ٻئي تي هٿ ڪَبِن.*
زندگيءَ ۾ سُنا دوست، ٻنهہ گهٽ تا ملن، پر مطلبي دنيا ۾ جتي ياري، دوستيءَ کي بہ مفادن جي توراڙي ۾توريو ٿو وڃي، اُتي يار دوست بہ ڪم ڪيڻ ۽ مطلب حاصل ڪرڻ لاءِ ڪيا تا وڃن.

يڪتا راڄاوڻ، ٽُندي لاوڻ.
ٽُندي = ٽڪڙ، ٽاهوتُ.
يڪتياري چيڙيءَ تي ڳائي وڄائي پيٽ گذر ڪرڻ وارا فقير، جتي بہ موقعو ڏسندا آهن، يڪتاري تي ڳائڻ شروع ڪندا آهن.

* آگرو غلام رباني "جهڙا گل گلاب جا" P/315

هونئن. تہ هر ڀهاڪوءِ چوڻي.زندگيءَ جي تجربن ۽ مشاهدن جو نچوڙ ۽ اڀياس آهن.جن مان نصيحت جو ڪو نہ ڪو نُڪتو ضرور ملي ٿو. پر ڪجهہ چوڻيون سڌن سادن لفظن ۾ نسوربيون نصيحتون آهن. انهن ۾ ڏاهن ۽ عاقلن پاران سادن ماڻهن لاءِ اصلاحون سمايل آهن. پيڙهيءَ کان پيڙهيءَ تائين سينا بہ سينا سفر ڪري اسان تائين پهتل وڏڙن جي ڏاهپ جي ان ورثي ۾ رهنمائي ۽ رهبريءَ سمايل آهي. جيئن:

- ضامن. ڀاءُ جو بہ نہ پئجي.
- اڌارو ڏئي ويٺو روءِ.
- ڀائيوارو ڀاءُ سان بہ نہ ڪجي.

ـ محمد صديق منگيو

سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد سنڌ

ISBN 978-969-625-018-0

Rs. 300/-